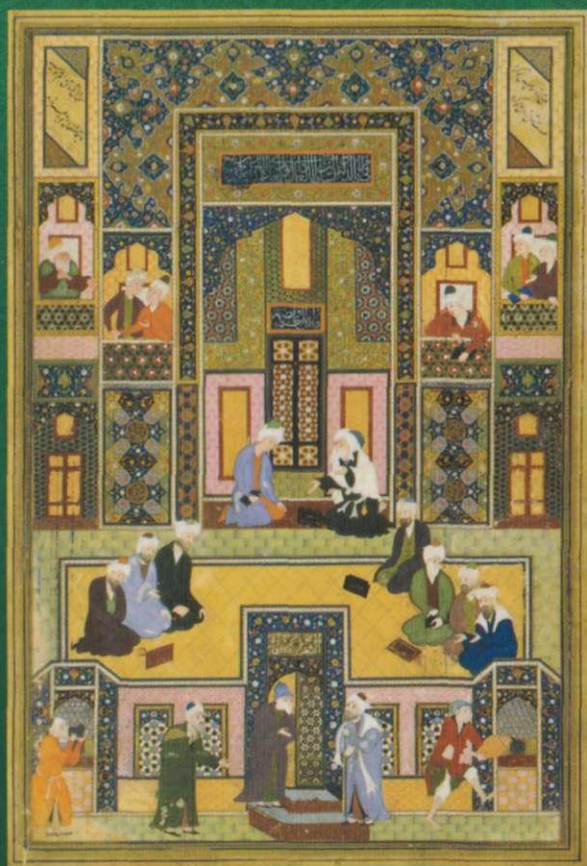

Манзар Абдулхайр

НАВОЙЙ
асарларининг
узоқли луғати

83.3(34)

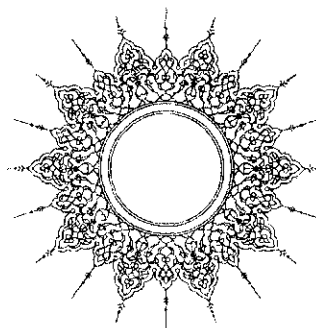
79Q

A-15

Манзар АБДУЛХАЙР

НАВОЙ

асарларининг
изоҳли луғати

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»

Давлат илмий нашриёти

Тошкент-2018

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)

КБТ 83.3(5Ў)

A 15

Масъул муҳаррир: Қ. Содиков, ф. ф. д.

Такризчилар: Э. Умаров, ф. ф. д.;

Б. Юсупов, ф. ф. н.

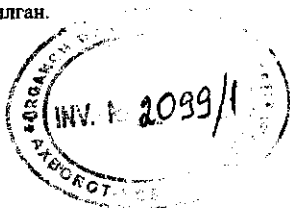
Абдулхайр, Манзар

A 15

«Алишер Навоий асарларининг изоҳли лугати» / М. Абдулхайр. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2018. – 560 б.

Ушбу изоҳли лугат тўрт жиллик «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли лугати»га қирмай қолган беш миндан ортиқ сўз ва ибораларни ўз ичига қамраб олган. Лугат Алишер Навоий асарларининг қўлёзма ва нашрлари асосида тузилди. Унда Навоий ижодиётининг муҳим қирраси бўлган лексик хусусиятлар, маъноси тушунилиши қийин янги аниқланган сўз ва иборалар илк бор аниқланиб изоҳланди. Лугат XV аср ўзбек адабий тили меъёрларини акс эттиради. Мазкур комус нафақат изоҳли лугат, балки муҳим тадқиқот иши сифатида навоийшунос ва кенг китобхонларга Мир Алишер Навоий меросини чуқур ўрганишда катта ёрдам беради. У мутахассислар учун тарихий, қиёсий-тарихий фонетика, лексика, грамматика ҳамда матншунослик, манбашунослик, тасаввуф бўйича янги маълумотлар беради.

Мазкур китоб Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети кенгаши (2016 йил 29 октябрь, 2-мажлис) қарори билан нашрга тавсия этилган.

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)

КБТ 83.3(5Ў)

ISBN 978-9943-07-586-3

© Манзар Абдулхайр

© «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти, 2018

МУҚАДДИМА

Туркий тилдаги сўз ва ибораларни тўплаш, уларни илмий асослаш анъанаси XI асрда яратилган «Девону луготит турк»-ка бориб тақалади. Зеро, луғат муаллифи Маҳмуд Кошғарий ўз давридаги турли қабилла-уруғлар тилига мансуб сўз ва ибораларни ўз асарида акс эттирган. Бу борада луғатшунос шундай ёзади: «Мен турклар, туркманлар, ўғузлар, чигиллар, яғмолар, қирғизларнинг шаҳарларини, қишлоқ ва яйловларини кўп йиллар кезиб чиқдим, луғатларини тўпладим, турли сўз хусусиятларини ўрганиб, аниқлаб чиқдим. Мен бу ишларни тил билмаганим учун эмас, балки бу тиллардаги ҳар бир кичик фарқни ҳам аниқлаш учун қилдим. Уларни ҳар томонлама пухта бир асосда тартибга солдим».

Ўрта асрларда туркий қабилалар тилларини бу қадар кенг қамровли ўрганиш Маҳмуд Кошғарийга фақат Алишер Навоийни қиёслаш мумкин. Зотан, улуғ шоир асарларида «Девону луготит турк»даги кўплаб этнонимлар, соф тилшуносликка оид атамалар, қадимги илмий-бадий ёзма ва оғзаки ижод намуналари билан бирга кенагас, қовчин, чигатой, барлос, қиёт, тархон, арлот, жалойир, туркман, найман, манғит, қўнғирот ва бошқа туркий уруғ, элатларнинг номи такрор-такрор келади.

Шоирнинг бой адабий, илмий меросидаги сўз ва ибораларни тўғри шарҳлашда луғат манбаларнинг ўрни беқиёс. Шу жиҳатдан Навоий асарлари юзасидан ўтмишда ва ҳозирда ҳам бир қанча луғатлар яратилган. Масалан, «Бадоеъ ул-луғат», «Хамса бо ҳалли луғат», «Абушқа», «Санглох», «Луғати атрокия», «Луғати туркий», «Луғати чигатойи ва туркий-усмоний», «Ҳалли луғоти чигатойи «Хамса»йи Навоий», «Нисоби Навоий», «Луғати Амир Навоий», «Дар баё-

ни луғати Навоий», «Ҳалли луғоти чигатойи»^{*} каби қўлёзма ҳамда Порсо Шамсиев, Собиржон Иброҳимов томонидан тузилган «Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат» (1953) ва яна шу муаллифлар иштирокида «Алишер Навоий асарлари луғати» (1972), «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» (1983–1985), Ботирбек Ҳасанов томонидан тузилган «Навоий асарлари учун қисқача луғат» (1993) каби комуслар шулар жумласидандир. Бу луғатларда Навоий асарларида қўлланилган минглаб туркий, форсий ва арабий сўз ва ибораларни изоҳланган. Улардан ҳозирча нисбатан тўлароғи тўрт жилдли «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» ҳисобланади. Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг тарихий лексикология ва лексикография бўлимида (1983–85) тайёрланиб, нашр этилди. У буюк мутафаккир шоирнинг бебаҳо асарларини ўқиш ва тушуниш учун китобхонларга катта ёрдам берувчи фундаментал тадқиқотдир.

60-йилларнинг охириларида ЎзРФА Тил ва адабиёт институтида тарихий этимологик луғатлар бўлими очилиб, изоҳли луғатни тузиш ишлари бошлаб юборилди. Унинг нашр қилиниши ўз даврида тадқиқотчилар учун ҳам бой фактик материаллар беради. Изоҳли луғатдан фақат ўзбек мумтоз асарлари тилинигина эмас, балки қарийб барча туркий халқларнинг адабий ва тарихий қўлёзма манбаларини ўрганишда ҳам фойдаланилади. Аммо шоир асарларининг тил хусусиятларини ўрганиш, унинг янги-янги қирралари мукошафаси давом этаверади. Зеро, Алишер Навоий асарлари мангуликка дахлдор сўз махзани ҳамдир.

Сўнгги йилларда диний кадриятларга, ота-боболаримизнинг меросига муносабат ўзгарди. Илгари мумтоз асарларда «худо», «пайғамбар» сўзлари, ғазаллардаги ҳамд, наътлар тушириб қолдирилган бўлса, эндиликда уларни ёзиш, ўқиш имкониятига эга бўлдик. Бу эса шоир асарларини тўларок

^{*} Айни пайтда ушбу қўлёзма луғатлар Тошкент давлат шарқшунослик институти ҳузуридаги Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази фондида сақланмоқда (инвентар рақамлари: №7863, 9954, 6803, 3324, 5197 ва бошқалар).

англашга, тушунишга ёрдам беради. Шоир асарларининг тўла нашр қилиниши унинг луғати ҳам тўла ҳолда нашр қилишни такозо қилади. Дарҳақиқат, биз ана шу имкониятдан фойдаланиб, шоирнинг 20 жилдлик асарлар тўпламидаги сўз ва ибораларни қарийб чорак аср муқаддам яратилган тўрт жилдлик «Алишер Навоий тилининг изоҳли луғати»га қиёслаб чиқдик. Маълум бўлдики, ҳали жуда кўп сўз ва иборалар изоҳланиши зарур экан. Биз уларни аниқлаб, изоҳлашга киришдик. Шу маънода Навоий асарлари тилидаги янги аниқланган сўз ва ибораларни тўплаш, уларнинг шоир назарда тутган маъно инкишофи асосида алоҳида изоҳлаш катта аҳамиятга эга.

Навоий асарларига кўп луғат тузилган бўлса-да, ҳатто уларнинг барчаси биргаликда ҳам улуг бобомизнинг сўз бойлигини тўла акс эттира олмайди. Навоий асарларидаги баъзи сўзлар бирорта луғатда қайд қилинмаган. Баъзиларида сўзларнинг маъноси чала изоҳланган. Қолбуки, улуг шоир ижодида сўзларга кўплаб маънолар юкланган.

«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га кирмай қолган сўз ва иборалар қуйидаги тамойиллар асосида аниқланди:

- янги аниқланган сўз ва иборалар Алишер Навоийнинг 20 жилдлик «Мукаммал асарлар» тўпламидан йиғилди;

- луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларни аниқлашда «Алишер Навоий асарлари тилининг тўрт жилдлик изоҳли луғати»га асосланилди;

- луғатга кирмай қолган сўз ва иборалар «Мукаммал асарлар» матнини мисрама-мисра, сатрма-сатр ўқиш жараёнида йиғилди;

- ҳар бир жанр, яъни ғазал, рубоий, қитъадан аниқланган сўз ва иборалар адресати аниқ кўрсатилди;

- нашр ва изоҳли луғатда имловий хатолар билан ёзилган сўзлар қўлёзма асосида тузатилди;

- луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларнинг ҳамма маънолари, жумладан, диний ва тасаввуфий маънолари изоҳланди.

ИЗОҲЛИ ЛУҒАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРЗИ

Луғат мақоласининг тузилиши

Ушбу изоҳли луғатни тузишда Алишер Навоийнинг 1987–2003 йилларда нашр этилган шоирнинг 20 жилдлик «Мукаммал асарлар» тўпламига таяндик. Луғатда барча сўз туркумларига доир туркий, арабий, форсий тўб, ясама, коришиқ, кўшма сўзлар, сўз бирикмалари изоҳланди*. Шаклдош сўзлар алифбо тартибида ўз ўрнида бош сўз сифатида берилиб, мустақил равишда шарҳланди.

Луғат мақола қуйидаги таркибга эга:

- бош сўз, аввал транслитерацияси, сўнг унинг этимологияси, қўлёзмадаги арабча шакли;
- сўз маъноларининг изоҳи;
- сўзнинг маъноларини тасдиқловчи мисоллар ва уларнинг адресати.

Сўзнинг фонетик вариантлари луғат мақоласи ичида кўрсатилди. Уларни кўрсатишдан мақсад, эски ўзбек тили шевалари ҳақида тўлиқроқ маълумот бериш. Мисоллар:

АТОРИД [عطار] 1 Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

Агар толеъида юз иқбол эрур,

Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

Рақам азмига йўнғач хома бошин,

Аторид иигди сочилгон тарошин.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

2 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган; Сухайло.

* Эслатма: мазкур луғат Навоий асарларини матний тадқиқ этиш асносида юзага келган. Шунинг учун бу луғат, айрим тузилиш хусусиятларига кўра, бошқа махсус луғатлардан фарқлалиши мумкин.

*Ки, ҳамрағлиг этиб иқболи жовид,
Аторид сори келмиш ойу хуришд.*

Фарход ва Ширин, 137-б.

АТОРУД [عطارد] қ. Аторид.

*Равон хоманг учун айлаб мураттаб,
Аторид кўз қаросидин мураккаб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

УТОРИД [عطارد] 1 айн. Аторид. Мирзо, фалак котиби.

*Онча фарёд этти мутриблар Навоий назмидин,
Ким Уторид шеъридин чарх узра Нохид этмагай.*

Наводир уш-шабоб, 455-б.

2 Бунда Аториднинг ёзувчи ва санъаткорларга ҳомийлиги
кўзда тутилган.

*Фоидага аҳли чу очиб варақ,
Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.*

Ҳайрат ул-аброр, 310-б.

*Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.*

Садди Искандарий, 202-б.

УТОРУД айн. Аторид.

*Чун Уторуд чархига еттим, табиат қилди майл,
Кўргали назминки зоҳир қилди табъи жавдадин.*

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

ЙЎҚСУЗЛУҚ, =лик, =лик [يوقسوزلىق // يوقسوزلوق] 1 Мавжуд
эмаслик.

2 Камбағаллик, йўқчилик, етишмовчилик, муҳтожлик.

3 Фақирлик.

*... Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва манга йўқ-
сузлуқ даст бериб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

*... Манга деди: чун йўқсузлик даст берибдур, ул за-
хирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қилмассен?
Дедим: алар бўшдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

*Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурай-
шийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани кўргали. Ул*

йўқ эрди, ул йўқсизлик заруратидин аёлининг бурунча-кин олиб, бозорга элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 59-б.

Луғатда кўшма сўзларнинг биринчи компоненти кўрсатилди:

ИСТИНШОҚ [استشاق] 1 Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиш.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишлатиш.

*Ҳу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилмоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

*Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга дағи истиншоқ қилгил.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

Бош сўз алоҳида қўлланилмасдан, бирикма ҳолатида ишлатилган бўлса, бош сўздан сўнг ўша сўзнинг бирикмадаги ҳолати шарҳланди, баъзи ўринларда луғатнинг специфик хусусиятидан келиб чиқиб айрим сўзларгина бош сўз сифатида иккинчи компоненти билан бирга қайд этилиб изоҳланди:

ЖАВОНА [جوانه] Полапом; бола.

Жавона чиқармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

*Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чиқордилар жавона.*

Лайли ва Мажнун, 261-б.

Бундан ташқари, янги маъноси аниқланган айрим сўзлар ёки тасаввуфий маъно ташиган сўз бирикмаларининг биринчи компоненти «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»да қайд этилган бўлишига қарамасдан ушбу луғатда изоҳланди. Зеро, бундай сўзлар ҳам бошқа сўзларга бириккандагина тўлиқ бир тасаввуфий, ирфоний маъно англатади:

МАВТ [موت] 1 Ўлим; дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абяз 1) оқ ўлим; 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим; 2) сабр; 3) одамларнинг тухмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти ахзар** 1) яшил ўлим; 2) жулдур кийимдан

жанда тикмоқ. **Мавти аҳмар** 1) қизил ўлим; 2) нафсни енгиш.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*]. Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу иўлга кирар, тўрт ўлумни ўзига тутмак керак: **Мавти абяз** – ва ул қорин очлигидур ва **мавти асвад** ва ул халқ изосига сабр қилмакдур ва **мавти аҳмар** ва ул нафс мухолафатидур ва **мавти аҳзар** – ва ул хирқага юрунлар тикмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

Луғатда имловий нуқсонлар билан нашр қилинган сўзлар қўлёзма асосида тузатилди:

Қўлёзмада

БЕИЁР [بی‌عیار] Қадр-ким-матез

ИСТИКБОР [استکبار] Гурур-ланиш, такаббурлик қилиш

ТАХЙИР [تخیر] Ихтиёр бериш, эркинлик бериш

САЙРОФ [صیراف] Сарроф, заршунос

Нашрда

БЕ АЁР [Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.]

ИСТИБКОР [Вақфия, 239-б.]

ТАҲЙИР [Сирож ул-муслимин, 280-б.]

САЙРОТ [Муншаот, 135-б.]

Айтиш жоизки, мумтоз ўзбек тили имло қоидалари яратилмагани учун улуғ шоир асарларидаги айрим сўзлар турли шаклларда ёзиб келинмоқда: *жомиъ ~ жомеъ* – тўпловчи, *хуришд ~ хуришед* – қуёш, *уйла ~ ўйла* – шундай; *осиб ~ осийб* – зиён, зарар; *оташигоҳ ~ оташигаҳ* – ўтхона, ўчоқ; *масоиб ~ масойиб* – қайғу, алам; *кўкус ~ қўкс* – қўкрак. Биз бу мураккаб масалага тўхталмадик.

Луғатда шаклдош сўзларнинг берилиши

Шаклдош сўзлар I, II каби рим рақамлари билан алоҳида-алоҳида алифбо тартибида берилди:

ҲАНГ I [هنگ] Босиқлик, ҳушёрлик; билимли.

Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурга Ҳирийда бир ўғул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхшиликлар анда дарждур...

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [هنگ] Аскар, қўшин, лашкар.

*Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Ўйлаким ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ей.*

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

Кўп маъноли сўзлар изоҳи

Алишер Навоий асарларидаги кўп маъноли сўзларнинг маъно нозикликлари нуқтали вергул (;) ва сўзларнинг мустақил маънолари бир-биридан араб рақамлари билан фаркланди:

АНДУҲГИН [اندوهگين] 1 Ғамга ботган, ғам босган, маҳзун, ғамнок.

*Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кўнгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули; маъюс, хафа.

*Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндур-
мен. Андуҳум андиндурки, андуҳгин эмасмен!*

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Озурда; озорли, кулфатли.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. ... ва кунас сари боқиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳгинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

Шоир асарларидаги кўп маъноли сўзларни изоҳлашда олдин уларнинг бош маънолари, кейин ҳосила маънолари берилди:

МУҲҲАМ [محکم] 1 Мустаҳкам, маҳкам, пухта, қаттиқ.

*Ғар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эр-
мас*

Ки, май иҷҳи кириптур ширадин муҳҳам ҳисор ичра.

Наводир уш-шабоб, 399-б.

*Гул аҳмар, савсан азрак бу чаман ичра бўлуб андин
Ки, елдин тарбият кожин аларга еткуруб муҳҳам.*

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

Тўлуптур кўнгул ишқинг ўқидин андоқ

Ки кўп ўқ дағи ўққа муҳкам бўлуптур.

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

Элга расво бўлмоғи бўлдум не суд эмди, агар

Юз туман мисмор ила оғзимни муҳкам айладим.

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

Ҳар бино раҳнасини тутса бўлур турфа буким,

Мумкин эрмас бу ики раҳнани қилмоқ муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 305-б.

Қароғ эрмаски, қилмишмен кўзум сайли йўлин муҳкам,

Сиришк эрмаски, ул йўл беркимай қилмиш

тарашшуҳ нам.

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боғлиқ (маҳкам боғлиқ).

Тори умрум ажсал илгидин узулса ғам эмас,

Тори зулфунгга агар муҳкам эрур пайвандим.

Наводир уш-шабоб, 303-б.

Ҳаво қилганда зулфунг ҳалқа домидин кўнгул, билдим,

Бу қушининг ҳам аёғ, ҳам бўйнида муҳкам эмиш илмак.

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Кучли.

Иштиёқим хирқатига чорае қил, эй рафиқ

Ким, хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.

Наводир уш-шабоб, 231-б.

Алишер Навоий асарлари матнидаги сўзларнинг маъноларини очишда қуйидаги усуллардан кенг фойдаланилди:

а) эквивалент (муқобил) танлаш йўли билан изоҳлаш:

УҒАР [او غار] Қашқа.

Уғар қилмоқ Қашқа қилмоқ.

Қилди уғар ўтоғасин ул қотили шижоъ,

Хуриид оразига ҳамоно хати шиоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

б) синонимлар билан изоҳлаш:

КЎЗАНАК [كوزنك] 1 Сўзанақ, ниначи.

Андоққи, тунгрук ва узук ва тўрлук ва босруғ ва чиг

*ва қанот ва кўзанақ ва увуз ва боғиш ва бўсага ва эрки-
на ва ало ҳозал-қиес.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиган чиммат, сўзанақ.

*Эй Навоий, ул маҳи хирғаҳнишин ҳифзи учун
Кўзанақ эрмаски, ҳар сори тикилмиш кўзлари.*

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

в) қисқа изоҳлаш:

ТУЙГУН [تويغون] Қирғийнинг эркағи.

*Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур дема-
ган муқассир.*

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

г) умумий ва хусусий изоҳлаш:

КЕЛИ [کيلي] Бугдой, жўхори каби донларни майдалайди-
ган ёки кадимий кўлбола ускуна, ўғир.

*Бобо оёғин узатиб, дедиким, бор, кўрай нечук борур-
сен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга берибдурлар,
ёниб ўз ишинга бор!*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

д) кенгрок изоҳлаш:

ТИРСАК [تيرساک] Қўлнинг билак суяғи билан елка суяғи
бириккан жойи, бўғими.

*Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,
Қаро бошини тутуб овуч қаро ерга кириб тирсак.*

Наводир ун-ниҳоя, 285-б.

*Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

е) комусий изоҳлаш:

БИЛГУТ [بيلگوت] Туркий уруғлардан бирининг номи.

*Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливаиш
Ким, ҳам арлот унут бўлди манга, ҳам билгут.*

Фавойид ул-кибар, 55-б.

*Эй Навоий, манга бас санами лўлийваиш,
Бекка қипчоқу оғар, шаҳза қиёту билгут.*

Наводир уш-шабоб, 57-б.

ё) Қуръони каримдан иктибос келтириш йўли билан
изоҳлаш:

НАСУХ |نصوح| 1 Чин кўнгилдан қилинган тавба.

2 Илоҳий тавба; диний манбаларга кўра, кадим замонда бир подшоҳнинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир йигит хизмат қилган экан. Унинг исми Насух бўлган. У ўзининг ташки кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрнашиб олган. Бир куни ҳарамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насух энг орқа қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текширганда Насухнинг жони гўё ҳалқумига келади, жони танасидан чиқаёзади. Навбат Насухга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади. Тафтиш тўхтатилади. Насухнинг сири ошкор бўлмайди. Лекин жони омон қолган Насух Аллоҳга минг бора шукроналар келтиради. «Бу ҳарамни слкамнинг чуқури кўрсин, то тирик эканман, ҳаргиз бу ишни бошқа такрорламайман», деб онг ичиб, тавба қилади ва ҳарамга бошқа йўламайди. Насух умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қолади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу илаллоҳи тавбатан Насухан» – «Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг, худди Насух тавбасидай чин тавба қилинглар», дейилган. [66:8]. Тасаввуфий манбаларда ҳам, аслида, ҳақиқий тавба Насух тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан, Нақшбандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири бўлган Хожа Аҳрор Валий ҳам «Барча дунёвий, ухровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солиқ – бу балодан «Тавбаи Насух»га эришиш орқали фориғ бўлади», деган фикрни илгари сурган [Табаррук рисоалар. – Т., 2004, 117-б.].

Буюрма тавба яна, носихоки, муғбачалар

Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насух.

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

Дайр тири онча тутти элга жоми файзбахи,

Ким қадаҳ бўйла ушатқай тавба бўлса юз Насух.

Наводир ун-нихоя, 91-б.

«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,

Бўлса бу тавбаки, топибдур Насух.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Луғатда иллюстратив мисолларнинг берилиши

Бошқа изоҳли луғатларда бўлгани сингари луғатдаги мисоллар бош сўз мақоласидаги сўз ва ибораларнинг маъно (нозиклик)лари мавжудлигини ва ўша маъноларда ишлатилганлигини тасдиқлаш учун хизмат қилган.

Алишер Навоийнинг насрий баёнларидаги айрим мисоллар қисқартириб берилди. Тасдиқловчи мисолнинг қисқартирилган қисми ўрнига айрим ҳоллардагина кўп нукта қўйилди:

АТТОРЛИГ [عطار لیغ] | Атирфурушлик, атирчилик; турли дориворлар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

[Шайх Фаридууддин Аттор Нишобурий қ. с.]. ...Тавбаларига сабаб бу бўлгондурки, бир кун атторлиг дўконида муомалага машғул ва машғуф эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН МАНБАЛАР

I. Алишер Навоий асарлари

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар. 20 ж. – Т., 1987–2003.
2. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр // Насрий баёни билан. – Т., 1974.
3. Алишер Навоий. Фарход ва Ширин // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
4. Алишер Навоий. Лайли ва Мажнун // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
5. Алишер Навоий. Сабъан сайёр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
6. Алишер Навоий. Садди Искандарий // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
7. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.

II. Илмий-танқидий матнлар

8. Алишер Навоий. Ҳамса. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Порсо Шамсиев. – Т., 1959–70.
9. Алишер Навоий. Наводир уш-шабоб. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: Ҳамид Сулаймонов. – Т., 1959.
10. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Ш. Эшонхўжаев. – Т., 1965.
11. Алишер Навоий. Мезон ул-авзон. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Иззат Султонов. Масъул муҳаррир: М. Т. Ойбек. – Т., 1949.
12. Алишер Навоий. Садди Искандарий асосида насрий баён билан. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: М. Ҳамидова. – Т., 1991.

III. Лугатлар

13. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли лугати. – I–IV ж. – Т., 1983–85.

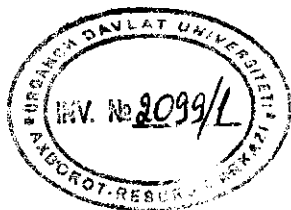
14. Боровков А. К. Бадаи ал-лугат. Словарь Тали Имани Гератского к сочинениям Алишера Навои. – М., 1961.
15. Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. Т. I–II. – СПб., 1869.
16. Девону луготит турк. Индекс-лугат//А. Абдурахмонов ва С. М. Муталлибов тахрири остида. – Т., 1967.
17. Древнетюркский словарь. – Л., 1969.
18. Миллер Б. В. Персидско-русский словарь. – М., 1953.
19. Навоий асарлари лугати. – Т., 1972.
20. Наджин Э. Н. Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века, книга I. – М., 1979.
21. Персидско-русский словарь. – М., 1953.
22. Севартян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков. – М., 1974.
23. Шамсисв П., Иброхимов С. Ўзбек классик адабиёти асарлари учун кискача лугат. – Т., 1953.
24. Фарҳанги забони тоҷики (аз асри X то ибтидон асри XX). Т. I–II. – М., 1969.
25. Zenker T. Dictionnaire Turk–Arab–Person. – Leipzig, 1866.
26. Mirza Mehdi Mehmet Han. Sanglax. Lugat-i Nevai. Tıpkıbasım. Yayınlayan Beşim Atalay. – Istanbul, 1950.
27. Sanglax. A Persian Guide to the Turkish language by Muhamad Maxai Han. Facsimile Text with an introduction and indices by Sir Gerald Glauson. London, 1960.
28. دکتر جعفر سید سجادی - فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی - تهران. از انتشارات مطهری ۱۳۸۶ ش

IV. Диний-маърифий асарлар

29. Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ал-Жомийъ ас-саҳиҳ. 2-жилд. – Т., 1997.
30. Муҳаммад Мустафо Муҳаммад. Қуръони карим оятларининг мавзулар бўйича мундарижаси. – Бухоро, 1984.
31. Қуръони карим. (Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). – Т., 1992.
32. Хусайн Воиз Кошфий. Тафсири Хусайн (Қўлёзма). Чоп этилган йили 1303/1885–86.

V. Илмий тадқиқотлар

33. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. – Т., 1973.
34. Батманов Н. А. Язык снисейских памятников древнетюркской письменности. – Фрунзе, 1959.
35. Габескирия Ш. В. Лексика произведений Юнуса Эмре. – Тбилиси, 1983.
36. Гиргас В. Очерк грамматической системы арабов. – СПб., 1873.
37. Капранов В. А. Таджикско-персидская лексикография в Индии. – Душанбе, 1987.
38. Мелоранский П. М. Араб-филолог о турецком языке. – СПб., 1900.
39. Мусаев К. М. Лексикология тюркских языков. – М., 1984.
40. Тюркская лексикология и лексикография. – М., 1971.

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

<i>а.</i> – арабча	<i>ф.</i> – форсча
<i>а.-т.</i> – арабча-туркийча	<i>ф.-а.</i> – форсча-арабча
<i>а.-ф.</i> – арабча-форсча	<i>ф.-т.</i> – форсча-туркийча
<i>а.-ф.-т.</i> – арабча-форсча-туркийча	<i>ф.-т.-ф.</i> – форсча-туркийча-форсча
<i>а.-ф.-а.</i> – арабча-форсча-арабча	<i>ф.-а.-т.</i> – форсча-арабча-туркийча
<i>ар.</i> – арманча	<i>ф.-а.-ф.</i> – форсча-арабча-фарсча
<i>а. р.</i> – алайҳир-рахма – унга (Аллоҳнинг) раҳмати бўлсин!	<i>х.</i> – хитойча
<i>а. с.</i> – алайҳис-салом – унга (Аллоҳнинг) саломи бўлсин	<i>ю.</i> – юнонча
<i>в. а.</i> – валлоҳу аълам – Аллоҳ билгучи	<i>ю.-а.</i> – юнонча-арабча
<i>к. в.</i> – каррамаллоҳу важҳаҳу – Аллоҳ унинг юзини мукаммал қилсин	<i>ю.-ф.</i> – юнонча-форсча
<i>м.</i> – мўғулча	<i>ю.-а.-ф.</i> – юнонча-арабча-форсча
<i>м.-ф.</i> – мўғулча-форсча	<i>я.</i> – яҳудийча
<i>н.м.н.</i> – наввара марқадаҳу нураи – унинг қабри нурга тўлсин	<i>я.-а.</i> – яҳудийча-арабча
<i>р. а.</i> – раҳматуллоҳи алайҳи – унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин	<i>қ. с.</i> – қуддиса сирруҳу (қаддасаллоҳу сирраҳу) – унинг сирри муқаддас қилинди (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин)
<i>с.</i> – суғдча	<i>қ. с. а.</i> – қуддиса сирруҳум азиз – уларнинг азиз сирлари муқаддас қилинди
<i>с.-а.</i> – суғдча-арабча	<i>қ. р. а.</i> – қаддасаллоҳу руҳаҳул азиз – Аллоҳ унинг азиз руҳини муқаддас қилсин
<i>т.</i> – туркийча	<i>қ. т. р.</i> – қаддасаллоҳу таоло руҳаҳу – Аллоҳ таоло унинг сиррини муқаддас қилсин
<i>т.-а.</i> – туркийча-арабча	<i>ҳ.</i> – ҳиндча
<i>т.-ф.</i> – туркийча-форсча	<i>ҳ.-ф.</i> – ҳиндча-форсча
<i>т.-ф.-а.</i> – туркийча-форсча-арабча	<i>ҳ.-а.-ф.</i> – ҳиндча-арабча-форсча
<i>т.-ф.-т.</i> – туркийча-форсча-туркийча	
<i>тур.</i> – туркманча	

АБАД [a. ابد] Доимийлик, сўнгги йўқ келгуси замон; доимо, ҳамisha.

Абад ул-абад Доимо, умрбод, фаносиз, ҳар вақт; битмас-туганмас, ниҳоятсиз, охирининг охиригача, интиҳонинг интиҳосигача.

... ва анинг бадан маҳиури бўлгайки, ҳашрдин сўнгра абад ул-абадки, бўлгусидур, анинг била бўлгай, ул мавзеъга назар ва тааллуқи кўирак бўлгусидур ўзга ердин.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

АБАДИЯ [a. ابدية] Бутунлай; то абад, абадий, даври қиёматгача.

Иблис Одам жиҳатидин лаънати абадияга шойиста бўлуб эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

АБАДИЯТ [a. ابدیت] Абадийлик, доимийлик, мангулик, чексизлик, ниҳоятсизлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку малак – сенинг ҳукму фармонингда, азиятингга бидоят йўқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йўқ.

Муножот, 293-б.

АБАҒА [m. اباغه] қ. Абоға.

АБОҒА [m. اباغه] Отанинг оға-иниси, отанинг ака ёки укаси, амаки, амакизода, амакивачча, ака-укаларнинг ўғил-қизлари.

Ва булар отанинг оға-инисини «абоға» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

АБРКИРДОР [ф. ابرکردار] Булутдек, булут каби.

... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросига қадам урулса ҳам, чун қазо ҳодийси ипонкаш бўлгусидур, барқвор секирмакдин ўзга, абрқирдор елмакдин ўзга чора бўлмагусидурур.

Муншаот, 148-б.

АБТАРЛИҒ [a.-m. ابتارليغ] 1 Калталиқ, қисқалиқ; нуқсонлиқ.

2 Арзимаслиқ, кераксизлиқ.

3 Бахтсизлиқ; бадбахтлик.

Қим эрур ул маҳз бадгавҳарлигинг,

Айни бемаънилигу абтарлигинг.

Лисон ут-тайр, 69-б.

АБУ [a. ابو] Арабларда ва бопқа баъзи мусулмон халқларда куняларнинг таркибий қисми бўлиб, «отаси» деган маънони билдиради.

Абу Ҳанифа Имом Аъзам Нўъмон ибн Собит (699–767) – машҳур имом, Ҳанафия мазҳабининг асосчиси, Куфада таваллуд топган. У ҳадис, фикҳ илмлари билан шуғулланган.

*Ҳар нуктаки кўргузуб вузҳин,
Шод айлаб Абу Ҳанифа руҳин.*

Лайли ва Мажнун, 42-б.

АБУҚУБАЙС [a. ابو قبيس] Тоғнинг номи.

*Ғаҳ солиб Абуқубайс уза тоб,
Андин бўлубон ҳарам сафоеб.*

Лайли ва Мажнун, 51-б.

АВАЛАМОҚ [m. اولامق] 1 Уйилмоқ, тўталамоқ.

2 Қўймоқ, ясамоқ.

Ва Шайх Иброҳим Ожсурийки, хинт авалабдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

АВВАЛДИН-ОХИР [a.-m.-a. اولدين آخر] Бошдан-охир.

*Назар айлаб борин аввалдин-охир,
Бўлуб бошдин-аёқ оллимда зоҳир.*

Фарҳод ва Ширин, 44-б.

АВРОДЛИҒ [a.-m. اوراد ليغ] 1 Бирор сўз ёки ишни қайта-қайта такрорлап, олат, ҳар кунлик доимий машғулот.

2 Зикрлик; ўз вақтини зикр қилиш билан ўтказишлик, яхши дуолик, яхши нафаслик, пайдар-пай, узлуксиз намоз ўқинишлик ва зикр қилишлик.

[Шайх Абдуллоҳ Барнишободий қ. с.], Софий авқотлиғ ва авродлиғ киши эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

АВТОД УЛ-АРЗ [a. اوتاد العرض] 1 Бир жамоанинг улуг кишилари.

2 тасаввуфда Дунёнинг тўрт қунжида жойланган тўрт устун авлиё; Аллоҳга етишган, Аллоҳ валийси, валиқоллоҳ; авлиёлар авлиёси.

«Қишф ул-махжуб» соҳиби дер эмишки, ул автод ул-арздиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АВҚАР [a. اوغر] 1 Оғир, вазмин.

2 Олий мартабаги.

3 Муомалаги.

Шайх Нажибубдин Сухравардий ва ғайриҳумо бир авқар вақор ва баҳолиғ киши кирди ва дедикки, [Ассалому алайк, эй Аллоҳ, валийси!].

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

АВҚОТЛИҒ [a.-m. اوقت ليغ] 1 Вақт ўтказишлик.

2 тасаввуфда Покиза, пок умр кечиринишлик, ўз вақтини доимо покиза (зикр қилиш ва намоз ўқиш билан) ўтказишлик.

Хонақоҳ ва муридлари бор эрди, покиза авқотлиғ, бийик мақомлиғ бузург эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 441-б.

АД [a. ع] 1 Адад, сон, санок, ҳисоб.

2 Ҳаддан зиёд.

*Силсила бу навъ азал то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.*

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

АДАБЛИ [a.-m. ادبلي] 1 Одоби, тарбияли.

2 Мулозаматли, таъдибли.

3 Фазлу камолли.

Аллоҳга пинҳон ва ошкор адаб билан муомала қилсанг, ажамий бўлсанг ҳам адабли ҳисобланасен.

Насойим ул-муҳаббат, 98–99-б.

АДАБЛИҚ -линг [a.-т. ادب لىق/ادب لىغ] 1 Одоблик, яхши ҳуққлик, яхши равишли, парм-ҳаёли.

Мавлоно хушёрлигда бисе одамивани ва ҳаё ва адаблиғ йигитдур.

Мажолис ун-нафоис, 73-б.

2 Билимли, фазлу камолли.

3 Танбеҳли, таъзирлик.

Чун саодатманд йигит эрди, таҳсилда саъйлар қилди. Ҳоло яхши толиби шимдур. Воқеан адаблиқ ва тавозуъ ва инсониятлик одми йигит бўлубтур.

Мажолис ун-нафоис, 74-б.

4 Одоб-ахлоқли, илму донишли.

Меҳмонки адаблиқ бўлғай, мунтазир бўлғай, йўқки мутақозий.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

АДЛОЙИН [a.-ф. عدل آئين] Адолатли, инсофли, ҳақиқатпарвар, адолат-манд.

Адлойинеким, риоят риоятида инсофи деҳқони мададидин Миррихи қаҳтандеш савобит доналарин сипеҳр мазрағида экти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

АЁНЛИҚ [a.-т. عيان لىق] Аниқлик, равшанлик, маълумлик, опкорлик, очиклик, комиллик.

...фунун дақойиқи, балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухтасар баёнлиқ муҳаддислари ниҳоди...

Вақфия, 234-б.

АЁҚ [т. اياق] У ёқ, у томон, яъни осмон ё ўзга макон.

...исён зулматида аёқдин тулганларга ҳулюсан олам шафоати дастгирдурур ва ул шафеъ-шафоат қилгонларга Холиқи олам ва одам шафоаттазир.

Ҳайрат ул-аброр, 25-б.

АЁҒЛУҚ [т. اياغ لوق] Косалиқ.

Ул қул ҳикоятким, аёғи тойилиб, аёғлуқ ошини шоҳнинг боши косасига урди ва қарамлиғи шоҳ олида ўз ошини пишурди.

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

АЁҒ-ИЛИГ [т. اياغ ايليگ] Оёқ-қўл.

Таҳорат қилур эрди ва ел келур эрди ва аёғ-илиғи ёрилур эрди ва қон келур эрди.

Насойим-ул муҳаббат, 133-б.

АЁҒСИЗ [т. اياغ سيز] Оёқсиз, беоёқ, оёғи йўқ, ногирон.

Қафисизликдин матул бўлмағи, аёғсизларга боқиб шукр қил.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

АЖВИБА [a. اجوبه] Жавобгар.

Анинг била Хожа Носируддин Тусий орасида асғилаву ажвиба воқеъ бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АЖДАҲОШИКОРЛИҚ [ф.-т. اژدها شكارلىق] Аждарҳо овлашлик; баҳодирлик, рустамлик.

...ва ул газолаи чиний шер суратида майдонга кириб, аждаҳошикорлик қилғони.

Садди Искандарий, 431-б.

АЖУЗ [а. عجز] қ. Ужуз.

АЖУЗА [а. عجزه] Қари аёл, кампир; айёр кампир.

Жиржис а. с.ни бир ажюза бева уйида банд қилдиларким, очлиг азоби билла ўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

АЖУЗАЛИҒ [а.-т. عجزه ليغ] Қари аёл, кампир эканлик; айёрлик.

Ва бу хотун андоқки, зуафо расмидур, ул бирга ҳам ўғулсилик жиҳатидин ҳам таън қилур эрди, ҳам ажузалиг жиҳатидин шамотат кўргузур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АЗАЛИЯТ [а. ازليت] Ибтидосизлик, азалийлик, бошланиши маълум бўлмаганлик, аввалу охирсизлик, қадимийлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку мадақут – сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингга бидоят йўқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йўқ.

Муножот, 293-б.

АЗЗ [а. عز] Улуғ, буюк, мукаррам.

Азза қадруҳ [عز قدره] Қадрини улуғ қилди, иззатлилик, мукаррамлик, қарамлилик.

Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафеъ,

Азза қадруҳ зиҳе расули шафеъ.

Арбаъин, 261-б.

АЗИМЖУССАЛИҒ [а.-т. عظيم جئليغ] Катта жуссалик, улкан қоматлик, ани қоматлик, паҳлавон сийратлик, келбатлик, салобатлик.

...ва азимжуссалиги васфидаким, байзонинг сиймин байзасин жаноҳайни остига яширур ва ҳар гадога ул соя тушса, салотин анинг гадойидурур.

Садди Искандарий, 95-б.

АЗИМ [а. عظيم] Улуғ, буюк, катта.

Азим ул-хилқа Йирик, каттақон, улкан кўринишли; ҳайбатли.

Ҷун намоздин фориг бўлдук, бир азим ул-хилқа яшил қуш ул қушлар орасидин инди ва тобут қошида ўлтурди ва тобутини ютти ва учуб ўзга қушларга қушулди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

АЗИМЛИҒ [а.-т. عظيم ليغ] 1 Улуғлик, буюқлик, улканлик, зўрлик, қатталик.

2 Қўшлик, мўлик.

3 Қаттиқлик.

Ва не бу хаёлу муддаодин ўзумни ўтқара олур эрдим ва не ишининг азимлиги ва душворлиги жиҳатидин шуруъ қила олур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

АЗИМШОН [a.-ф. عظيم شان] Қадр-қимматли, юксак мартабали, иззатли.
Гарчи сен ҳам азимиюн кишисен,
Олам аҳлида шахнишон кишисен.

Сабаи сайёр, 83-б.

АЗОКИРДОР [a.-ф. عزاکردار] Аза тутган, азадор, мотамли, мусибатли.
Ой ҳалокимга тутуб мотам, кийиб тундин қаро,
Оразин силли биға аҳли азокирдор этар.

Наводир уш-шабоб, 122-б.

АЗОСИЗ [a.-т. عزاسيز] Мотамсиз, мусибатсиз; ноласиз, дод-фарёдсиз, фиғонсиз.

Булбул топмай ўзин азосиз,
Бўлғай пари бўйнига қаро кийз.

Лайли ва Мажнун, 278-б.

АЗР [a. عزر] Сабаб, баҳона.

Бўлма матул ўлса кенгаида талош,
Азру узун доғи керакмас кенгаи.

Хайрат ул-аброр, 326-б.

АЗРОИЛ [a. اعزرائيل] Дилпий манбаларга қўра, одамлар жонини олади-
ган фаришта; ажал фариштаси, малак ул-мавт.

Тенгери таоло анинг ўз ўзлини сойир атфолдин мумтоз қилиб, ни-
сандида тушмай, Азроилга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

АЗҒОС [a. الضغث] Паришон туштар.

Қози бу тушини азғосу аҳломга ҳам қилиб яна така қилди, яна бу
воқеъани кўрди.

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АЗҲАР [a. ازهر] Порлоқ, ёрқин; қушга, ойга ишора.

Борғаҳи торами азҳар киби,
Хайли бу торам аро ахтар киби.

Хайрат ул-аброр, 204-б.

АЗҲО [a. اضحى] Қурбонлик, Қурбонлик байрами, Ийди қурбон, Хайит
байрами; зулқижжа ойининг ўнинчи кунларида ўтказиладиган Қурбон
хайити байрами.

Ул дебдурки, Ибн Хоббоздин эшиттимки, дедимки, азҳо ийдида
Жамра яқинида эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

АЙБСИЗ [a.-т. عيب سيز] 1 Айби йўқ, беайб; пуқсонсиз, камчиликсиз;
2 Таънасиз, маломатсиз.

Неча фикр қилинса, бу тийра рўзгор нақҳида атвор мусо-
ҳибшигидин ўзга айб онда топса бўлмас, аммо айбсиз тенгирдур.

Мажлис ун-нафос, 142-б.

АЙЛАМАМАК [t. ايلاماماك] Қилинмаслик.

Илож айламамак Илож қила олмаслик, ор қилишлик.

Сўрдунг эл қўнглини, сўргил чу дедим қўнглумни,
Решга қимса илож айламамин, санчиб неш.

Фавойид ул-кибар, 171-б.

*Булмоқ агар кўп эса ҳам базисоз,
Бергани ор айламамак бўлса оз.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АЙЛАМАКЛИК [ت. ايلامك ليك] Айламоқлик, қилмоқлик, отмоқлик.

*Эй Навоий, билки топмас лаълидин қути ҳаёт,
Жонни таслим айламакликда мусаллам бўлмаган.*

Ғаройиб ус-ситар, 352-б.

АЙНАЙН [ا. عَيْن] Ҳақиқатни билувчи, художўй.

*Ва бу вақтда Юсуф а. с. ўтуз ики ёшар эрди ва Зулайхо ўтуз ва
бикр эрди. Невчунки, азиз айнайн эрди. Ва Юсуф а. с.га Зулайхонин
ику ўғул бўлди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 126-б.

АЙНАН [ا. عينا] Худди; ўзгинаси, ҳеч қандай ўзгарипшсиз, худди ўзидек.

*Эй, жамолинг раъзаси фирдавс боғидек жамил,
Лабларингнинг кавсари айнан тусаммо салсабил.*

Бадоеъ ул-бидоя, 341-б.

АЙНИЙЯ [ا. عينية] Рисола номи.

*Ул жумладин бири «Айнийя» рисоласидурким, Ҳазрат Махдуми
н. м. н. дебдурки, имом анга битибдурки, равонлиг ва салосатда
айтса бўлдурки, назир иқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙН [ا. عين] Асл; улуғ.

Айн уз-замон 1) киши лақаби; 2) тасаввуфда покдомонтик, замоннинг
улуғи.

*[Жамолуддин Гилӣ қ. с.]. Арбаъин итмомидин сўнграки, улуғ ма-
ротиб ҳосил бўлди. Айн уз-замон лақаби бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

Айн ул-қузот 1) асл қозилар, арз-дод тинглайдиганлар; 2) тариқатда
тасаввуф пайхларидан бирининг лақаби, бу сифат шайхнинг солиқлик-
да кўн иродат кўргизиб, ҳақлараст, тўғри сўз бўлганлиги учун берилган;
Пайх Ҳамадонийнинг лақаби.

*Айн ул-қузот тил шарафидин Масиҳ гуфтор бўлди ва Ҳусайн
Мансур тил суръатидин дорға сазовор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

*[Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.]. Куняти ва оти Абулфазойил Аб-
дуллоҳ б. ... Айн ул-қузот лақабидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙНИЯТ [ا. عينية] Улуғ, буюк; тенг, баробар.

*... ул сифотидин зоти айният мушоҳада қилиб, сабабни мутлақо
орадин муртафеъ кўруб...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

АЙРУЛУҚ [т. айрулуқ] 1 Бошқалик, ўзгалик.

2 Айрилиқ.

*Мен дедимким, чун санга келмак бизга Ҳақ с. т.га машгулуклар-
диндур, анинг учун Тенгидин айрулуққа узр қўлмасбиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 91-б.

АЙТГУЧИ [т. اینگوچی] қ. **Айтқучи**.

*Ким сўзни териб айтғучи оғзига бергай,
Молик ани дўзах ўтининг дудига тергай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙТИЛМАМОҚ [т. ایتلماق] Айтилмаслик.

*...ситехр лужжасига ташибих қилилса, дарёсидин қатрае айтил-
мамиш бўлгай.*

Муншаот, 144-б.

АЙТУЛҒУЛУҚ [т. айтулғулуқ] Айтилпулик, айтилганлик, дейилганлик.

*Дедимким: «Бу бир иш эди қилғулуқ,
Бу айтилмагон нукта айтулғулуқ.*

Садди Искандарий, 564-б.

АЙТҚУЧИ [т. айтқучи] 1 Айтгучи, дегувчи, сўзлагучи.

*...етмини минг қатла «ло илоҳа иллоллоҳ» демакка айтқучининг
нажотига ё ҳар кишики, анинг ниятига ўқилмиш бўлгай, тамом
асари бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 387-б.

2 Нотик.

*... ва зеҳни пок каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, биров-
га боғласалар, эшитган киши инона олмагай, балки жаълийдур деб,
айтқучининг тақаллумига қулоқ солмагай.*

Мажлис ун-нафоис, 209-б.

3 Ашулачи, хонанда.

Айтқучи ва чолғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

4 Чакимчи, иккиозламачи, гап тапгучи, чакмачақар, ғийбатчи.

*Ким сўзни териб айтғучи оғзига бергай,
Молик ани дўзах ўтининг дудига тергай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙЮХАШ-ШАЙХ [а. ايها الشيخ] Эй шайх!

*Бир кун Шайх Абу Али Бундор Сайрафий анга дедиким, ай-
юҳаш-шайх, бу не эрдики, санга воқеъ бўлди, ул иш қайдин тушти?*

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

АЛАВИЙ [а. علوي] Ҳазрат Алининг авлоди; ҳазрат Алининг издоши ва тарафдори.

*Шайх ул-ислом дебдурки, минг икки юздин ортуқ, машоихини та-
нирмен, алардин иккиси алавий эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

АЛ-АДЛ [а. العدل] Одилик, ҳаққонийлик; Аллоҳнинг гўзал исмларидан бири.

*Адолатқа етганда қилмиш худо,
Ўз отини «Ал-адл» бирла адо.*

Садди Искандарий, 116-б.

АЛ-АЗИМ [а. العظيم] 1 Энг буюк.**2 Аллоҳнинг сифатлари (исмлари)дан бири.**

*Ҳар паршон сўзи ёздим, ё карим.
Барчадин астағфириллоҳ, ал-азим.*

Лисон ут-тайр, 303-б.

АЛАЙКАБЕК [a.-m. عليك بیک] Ҳусайн Бойқаро бекларидан бирининг номи.

*«Мир Али Дўст – Рафиқий» таҳаллус қилур. Алайкабекнинг на-
бираси бўлур.*

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

АЛАЙКАССАЛОМ [a. عليك السلام] Сенга салом, сенга дуо, сенга олқиш.
Азизе сакраб қўтти ва деди: алайкассалом, нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

АЛАЙҲАССАЛОМ [a. عليه السلام] Сенга салом.

*Абулхайр Тайнотий асҳобидин бири дебдурки, бир кун Шайх ўл-
туруб эрди, дедиким, ва алайҳассалом! Сўрдумки, малоїика салом
бердики, жавоб бердинг? Деди йўқ, одамизоддин бирав ҳавога учуб
борур эрди, салом берди, жавоб бердим.*

Насойим ул-муҳаббат, 150-б.

АЛАЙҲИССАЛОМ [a. عليه السلام] Удуглашни ифодалаш мақсади-
да пайғамбарларнинг исми шарифига қўшиб айтилади: унга салом, унга
тинчлик-омонлик бўлсин, унга саломлар бўлсин, унга мақтовлар бўлсин.

*Улусни тутти Навоий сўзи, анинг бирла
Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.*

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

АЛАЛ-ИТЛОҚ [a. على الإطلاق] 1 Умуман, умумий равишда, барча-барчаси.

*Муножот ул карими Халлоқ ва мукрими алал-итлоққаким, кара-
мининг «коф»и саркашлик билан ёзуқ «коф»ини ерга паст қилур.*

Садди Искандарий, 15-б.

2 Мутлақо, тамоман.

*Даҳр халқига сен келиб халлоқ,
Халқ аро Холиқи алал-итлоқ,*

Сабъаи сайёр, 13-б.

АЛАЛ-ХУСУС [a. على الخصوص] Айниқса, хусусан.

*[Ҳожа Муҳаммад Порсо р. т.]. Таважжуҳ била ўзига фуру бор-
моқ ва хавотир нафий алал-хусус таманний хотири ҳол ва мозий ва
муствақбал нисбатига яҳин муассирдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

АЛАМНОҚ [a.-ф. المنة] Аламти, дардли, қайгули, ғам-аламти.

*Кишининг неча кўпрак заҳари пок,
Анинг бедодидин кўпрак аламнок.*

Фарҳод ва Ширин, 422-б.

АЛАН [a. علان] Очик, ошкор, рўй-рост, белгили, ошқоро.

*Ғайр нақшидин этиб лаъҳи замирин софий,
Ёр қалғай доғи ул балки бири сирру алан.*

Наводир уш-шабоб, 319-б.

АЛАФБАҲО [a. الغيبة] Солиқ номи, солиқ тури, экиннинг кўкига қараб
белгиланган солиқ тури.

*Бирисидин «алафбаҳо» кутариб,
Сабзаи умри айшидин кўкариб.*

Сабъаи сайёр, 66-б.

АЛ-БАҚАРА [а. البقرة] Қуръони каримнинг иккинчи сураси номи.

...ва мусаннафотидин бири «Жавоҳир ун-тафсир» дурким, «Ал-Бақара» сурасин бир мужсаллад битибдурким, мунсифи қатъ била юз жуз бўлғай.

Мажолис ун-нафоис, 119-б.

АЛВОҲ [а. الواح] 1 Лавҳлар, текис тахталар.

2 Равпан нарсалар.

*Бу маҳд алвоҳига қилгон нигорини,
Бу янглиғ қиссага берди гузорини.*

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

АЛИМ [а. علم] 1 Олим, доно, билимли.

*Эрур ҳайио ашму яна қодир,
Муриду ҳам саметъ ўлдиву нозир.*

Сирож ул-муслимин, 277-б.

2 Аллоҳ таолонинг сифат (исм)ларидан бири, илмлар соҳиби.

*Алимеки, йўқтур бидоят анга,
Азимеки, йўқтур ниҳоят анга.*

Гаройиб ус-сиғар, 525-б.

АЛИФСИЗ [а.-т. الف سيز] Абжад ҳисобида бир рақамига тенг бўлган эски ўзбек ёзувидаги биринчи ҳарф – алиф (¹)сиз.

*Гар имон элга раҳматдин нишондур,
Ва лекин чун алифсиздур ямондур.*

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

АЛКАҲФ [а. الكهف] Қуръони мажиднинг ўн саккизинчи сураси номи.

Деҳи: Расул с. а. в. дебдурки, агар менинг отимга «Ал-Каҳф»дин ўзга сура инмаса эрди, ҳам кофий эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

АЛЛАМАЛ [а. علم] Қуръони карим сўзи: «Алламал инсона маълам яълам» («У инсонга (инсон) билмаган нарсани ўргатди»).

*Алламал инсонга чун айлаб мушарраф ер бериб,
Тахти жоҳу ишрат узра равзаи ризвон аро.*

Фавойид ул-кибар, 8-б.

АЛЛОҲ [а. الله] Исломда бутун мавжудотни яратган Олий илоҳий куч; Яратувчи.

Аллоҳус самад У (Аллоҳ) ҳеч бир нарсага эҳтиёжсиз ва ҳеч бир нарсага муҳтож эмас. Барча ҳожатларни сўрайдиган Зотдир: итоат қилинган буюк; Усиз ҳеч бир иш битмайди; ҳеч кимга ҳожати тушмайди, ҳамманинг ҳожа-ти Унга тушади. Бутун махлукот ва наботот битиб тутаса ҳам, Ўзи доим абадийдир.

*Ўй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай
Қульҳаллоҳу аҳад, сўнградур Аллоҳу самад.*

Фавойид ул-кибар, 91-б.

АЛ-МУТАКАЛЛИМ [а. المتكلم] Такаллумти, нотиқи мутлақ; Аллоҳ таолонинг сифатларидан бири.

Бу бандага ҳам чун бу навъ азим давлатки, ҳақ субҳонаху ва таолонинг «Ал-мутахаллис» деган исмига мазҳарият бўлғай...

Муҳокамат ул-луғатайн, 39-б.

АЛ-МУТАХАЛЛИС [а. المتخلص] Тахаллусли.

...назм ғулистонининг андалиби нағмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

АЛОМОНЛИҒ [а.-т. الأمان ليغ] Саргардонлик, хонумонсизлик, уй-жойсизлик, бекас-бечоралик, хонавайронлик.

Хонумоним гаҳ боло тоғи, гаҳе ғам даштидур,

Бўйла ким кўрди алохонлиғ, аломонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

АЛОҚАДР [а. علي قدر] Меъёрига кўра..., мос келишга кўра..., лаёқатига кўра...

... хоҳ авлиё ғуруҳи, хоҳ сойири нос ҷамоати алоқадри маротибиҳим ҳар бири ўз ерида муруттабдур.

Садди Искандарий, 194-б.

АЛОҲОЗАЛ-ҚИЁС [а. علي هذا القياس] Қиёс қилиб бўлмас даражада; қиёси йўқ, беқиёс, қиёсдан ташқари.

Жонга ятълангдн бир ўлмакдур қиёсан илтимос,

Лаълингга ҳам жонни кўйдурмоқ алоҳозал-қиёс.

Наводир уш-шабоб, 168-б.

АЛТАФ [а. اللطف] Латифроқ, нозикроқ, нафисроқ; лутфлар, марҳаматлар.

Бу сўз к-офаринишдин атирафдурур,

Анинг дағи мавзун алтафдурур.

Ғаройиб ус-сиғар, 528-б.

АЛФИРОҚ [а. الفراق] Ўзидан кетганда ва ҳижрон ўртаган онларда айтиладиган нидо калимаси. Мумтоз адабиётда кўпинча ундов сўз тарзида ишлатилади (Ажратиплангимиз бўлсин! Ажралайлик!).

Тоғу фалакларда тороқ тороқ,

Борча тороқда аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

АЛЪАМОН-АЛЪАМОН [а. الأمان الأمان] 1 Раҳм-шафқат, ёрдам сўраш учун айтиладиган ундов сўз.

2 тасавуфда Солиқ ёки дарвешнинг Аллоҳ таолодан омонлик ва паноҳ талаб оху нола қилаётган пайтда айтиладиган нидо калимаси. Илтижо-илтижо! Ёрдам бер-ёрдам! Паноҳ бер-паноҳ! Кутқар-кутқар!

Чу бир дамга йўқтур кишига зимон,

Фалак зулмидин алъамон-алъамон!

Садди Искандарий, 470-б.

АЛҚИССА [а. القصة] 1 Ниҳоят, ҳулоса.

Боқиб табассум этар пири дайру мугбача ҳам,

Бу дайр аро кулар алқисса шайху шоб менга.

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

2 Хуллас.

*Шайхқа алқисса етти чун фароғ,
Дайр ишидин Катъбага айлаб яроғ.*

Лисон ут-тайр, 135-б.

3 Хулласи калом, шундай қилиб.

*Ул шўх кўнгул лавҳин этиб тийра нафасдин,
Бир тифлдур алқиссаки, кўзгу била ўйнар.*

Бадоеъ ул-васат, 124-б.

4 Қисқаси, бир сўз билан айтганда.

*Етти алқисса чун муродиға шох,
Сўнггидин етти борча хайлу синоҳ.*

Сабъаи сайёр, 374-б.

5 Кичик қисса, қисқа қисса.

*Заруратдин алқисса ҳар ҳол ила,
Анинг қиссасин сурдум ижмол ила.*

Садди Искандарий, 133-б.

АЛҲАЗАР [а. الحذر] Нидо калимаси: Ҳазар қил! Ҳазар эт! Сақлан, сақлан!; Огоҳ бўл! Хабардор бўл! Ҳушёр бўл!

Алҳазар айламак Сақланмоқ, ҳазар қилмоқ.

*Қаёнким тавсанин айлаб равона,
Йироқтин алҳазар айлаб замона.*

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

АЛҲАМД [а. الحمد] Қуръони каримнинг биригичи «Фотиҳа» сураси бошланishi ояти.

*Бурун «алҳамд»ни қилмоқ қироат,
Яна бир сура анга қилмоқ изофат.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ [а. الحمد لله] 1 Аллоҳга шукр, Худога шукр, Худо ҳаққига шукр, Ўзингга шукр.

*Юзунг кўрди кўзум алҳамдулиллоҳ,
Сени топти ўзум алҳамдулиллоҳ.*

Фарҳод ва Ширин, 179-б.

2 Барча сано ва мактовлар Тангри таолога махсусдир.

*Алҳамдулиллоҳ валминна бу учурда ҳукм йўсуни била форсий па-
ришон абёт ва пароканда ашъорни йиғиб, девон йўсунилуқ жилд қи-
линиб эрди.*

Муншаот, 219-б.

АМАКИЗОДА [а.-ф. عكی زاده] Ака-укаларнинг ўғил-қизлари, амаки фарзандлари, амаки қариндошлари.

*Дедим: ағир бир руҳа амакизодаларингга битилса, сенинг ҳо-
линг риояти қилурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

АМИН [а. امين] 1 Омонатни яхши сақловчи, хиёнат қилмайдиган, ишончли.

2 Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

*Деб лақабин аҳли тажаммул Амин,
Андин ўлуб ҳамдами Рухул-амин.*

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

АМКИНА [a. امكه] Жой, ўрин, ер, муқаддас ерлар, муқаддас жойлар, муқаддас макон.

*Қачон ул руҳи мусавварки симоъ ичра кирар,
Эврулур бошига қудс амкинасидин арвоҳ.*

Фавойид ул-кибар, 78-б.

АММА [a. امه] Отанинг опаси ёки синглиси.

{Умми Муҳаммад р. т.}. Шайх Абдулқодир Гилонийнинг амма-сидур.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

АММАЗОДА [a.-ф. امزاز] Опа-сингилларнинг ўтил-қизлари, амманинг фарзандлари, амманинг уруғ-аймоқлари.

Шайх Абулазҳар Истаҳрий ёбдурки, ул аммазодасига мубтало бўлди ва ани никоҳига киюрди.

Насойим ул-муҳаббат, 153-б.

АМРАД [a. امرد] Кўса, соқолсиз, соқол-мўйлови сийрак ёки йўқ, ёшлигидан то кексайтуғига қадар юз-чаққатарига тук чиқмаган киши.

Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. буюрубдурки, улки дерлар амрад эрмиш, Ҳазрат Шайх хидматига етибдур, хилоф воқеъдур.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

АМРАҚ [a. امرق] 1 Улфат, дўстлик, маҳбуб, марғуб.

2 Овунчоқ.

3 Ипк билан исиган соф кўнгил.

Бу балога не даводурки, Навоийни ул ой

Нечак кўрса, муни ишқ анга амрақ этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

АМРСИЗ [a.-т. امرسيز] 1 Буйруксиз, ҳукмсиз, фармонсиз, фармойишсиз.

2 Ипсиз, ҳаракатсиз.

Не қадаме амрсиз олиб не дам

Борча вужуд аввалидин то адам.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

АМР I [a. امر] Буйрук.

АМР II [a. امر] Иш, юмуш, ҳаракат, воқеа.

Амру Зайд I ҳаёт ва туҳфа.

Риштан тазвир ўлуб ўзига қайд,

Лек арода мужрим ўлуб Амру Зайд.

Ҳайрат ул-аброр, 226-б.

2) ўзбекча «Эшмат, Топмат» иборасига тўғри келади.

Агар мен ва агар сен ва гар Амру Зайд,

Керакмасдурур рубъи маскунга қайд.

Садди Искандарий, 280-б.

АМУД [a. عمود] 1 Чодир устун.

2 Гурзи.

3 Перпендикуляр.

...нур мунқатеъ бўлгондин сўнгра мен сўзни бас қилдим, яъни ул нурдин амуд осмондин шлоҳий мададининг сурати эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУДИЙ [а. عمودي] Устундек.

Нури амудий Узунчоқ нур, устундек нур, дастакка ўхшаган бир нур.

Анга дедиларки, фалон дедилки, шайх сўз айтур эрди, кўрдумки, осмондин бир нури амудий шайхнинг оғзига муттасил эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУЗОДА [а.-ф. عموزاده] Амманинг ўғил-қизлари.

Ва атинг Исмоил а. с. қизидинки амузодаси эрди, беш ўғли бор эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

АНАЛЛОҲ [а. اناللة] 1 Мен Аллоҳман, Мен Худоман.

2 Қуръони карим [«Тоҳо» сураси, 14-оят] сўзи.

Дарахтдин Аналлоҳ садоси чиқди. Мансур аналҳақ деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАЛҲАҚ [а. انالالحق] Мен ҳақман, мен ҳақиқатман, мен худоман.

Мансур «аналҳақ» деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАС [а. انس] Чин дўст, ҳамдард.

Навоий ўлмади ровий ҳадисидин хушхол,

Ки бу ҳабибу анис айтур ул ҳабибу анас.

Фавойид ул-кибар, 158-б.

АНБАР [а. عنبر] 1 Мушк каби бир хил мулоим, мумдек хушбўй қора

ёки кулранг модда (парфюмерияда амбра).

2 Зулф, соч.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,

Ўт ғўшасида ғўё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

АНБАРОЛУД [а.-ф. عنبرالود] Анбар аралаш, тим қора ва хушбўй.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,

Ўт ғўшасида ғўё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

Ўзи ўтида зулфи анбаролуд,

Ул ўтқа чун ёғиб ашқи, чиқиб дуд.

Фарҳод ва Ширин, 360-б.

АНБАРОМЕЗ [а.-ф. عنبرآمیز] Хушбўйроқ; хушбўй хид аралаш, анбарга

қоришган.

Ўз уза зулфунгни қилдингму паришон ноз ила,

Ким гаҳи гулбору, гоҳи анбаромез эсти ел.

Фавойид ул-кибар, 158-б.

АНБАРФОМ [а.-ф. عنبرفام] Анбар тусли, тим қора тусли.

Анга тегурки мушк сочиб шом,

Қилди олам юзини анбарфом.

Сабъаи сайёр, 140-б.

АНБОН [ф. انبان] 1 Тўрва, халта.

2 *тасаввуфда* Солик ёки дарвешлар йўл юрганларида ўзлари билан бир-га олиб юрган тўрва-халталари «анбон» деб ҳам юритилган.

[Мир Ғиёс қ. р.]. ... ул вақт биёбон эрди, сокин бўлди. Бир кеча Иброҳим Халил била Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўрдик, келурлар ва Амир ул-мўминин Али р. а. ҳам алар биладур. Бир анбонда тўла ўтмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

АНБОР-АНБОР [ф. انبار انبار] 1 Хирмон-хирмон, уюм-уюм.

2 Ҳашпак-ҳашпак.

Ўқулган нофадин харвору харвор,
Тўқулган мулк худ анбор-анбор.

Фарҳод ва Ширин, 121-б.

АНВАРВАШ [а.-ф. انوروش] Энг порлоқ қуёш каби, қуёшга ўхшаш, қуёш монанд.

Шоҳ ул шуълада самандарваш,
Не самандарки, меҳри анварваш.

Сабъи сайёр, 178-б.

АНВОР [а.-ф. انوار] Нурлар, ёруғликлар.

Анвори шоҳий Шоҳлик белгиси, шоҳлик нури, улуг кўриниш.

Сўзидин соҳир асрори шохий,
Ҳамлолидин аён анвори шохий.

Фарҳод ва Ширин, 273-б.

АНГЛАҒУЧИ [т. انگلاغوجي] Англагувчи, тушунтувчи; фаҳм этувчи, билувчи.

Ва Марвага келди ва деди: шаҳрдин шаҳрга кезармен, бир эшитиб, англағучининг орзусида!

Насойим ул-муҳаббат, 123-б.

АНДИҒ [т. انديغ] 1 Бироз, озгина, пиҷа.

2 Атрофи, гардиши.

Агар баъзи мазкур бўлгон азизлардин кичик бўлса, баъзиси улуктур ва агар баъзи ишлари андиг ўксук бўлса, баъзиси ортукдурким, кўнига бу фақири мазлум номақдур риоятлар еткурубдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 74–75-б.

АНДОМЛИҒ [ф.-т. اندام ليغ] 1 Баданлик, жисмлик, танлик, бўйлик, қадди-қоматлик.

2 Таносиблик, ўхшовлик, тартиблик.

Эрмас ўтлуғ кўнглум оғзинг нақшидур кўксум аро,
Қатрайи қон оташиинг гул гунчаси андомлиғ.

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

АНДУҲГИН [ф. اندوهگين] 1 Ғамга ботган, ғам босган, ғамнок.

Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кўнгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули, маъюс, хафа.

Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгидурмен. Андуҳим андиндурки, андуҳгин эмасмен!

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Ботинан озурда; кулфатли.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. ... ва қунас сари боқиб айтур эрди:
мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўтқардинг, ҳеч ерда
бу ҳадиснинг андуҳғинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу шининг
зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

АНЖУМАНСОЗ [ф. انجمن ساز] Ақлли, доно, донишманд.

Борин ҳозир этти тузуб анжуман,
Деди анжумансози лашкаришкан.

Садди Искандарий, 242-б.

АНЖУМОЙИН [ф. انجم آئين] Юлдуздек юмалок, юлдуз каби думалок.

Топиб анжумойину табъин тамом,
Тиби маволиди сифлий мақом.

Садди Искандарий, 395-б.

АНЖУМСИПОҲ [ф. انجم سپاه] 1 Аскари юлдуздай кўп, сон-саноксиз;
дурлардай ҳисобсиз.

Ки тўртунчи хайл улча шоҳ эрдилар,
Фалакқадру анжумсипоҳ эрдилар.

Садди Искандарий, 83-б.

Скандар ҳаёли буқим субҳгоҳ,
Таҳаррук топиб хайли анжумсипоҳ.

Садди Искандарий, 335-б.

2 Лапқарбоши.

Шоҳ Шужоъдек олийқадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжум-
сипоҳлар рангин абёт ва ширин газалиёт айттилар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

АНЖУМЧА [ф.-т. انجمچه] 1 Юлдузлардай юксак.

2 Улкан, энг юқори даражали.

Афлокча тахти иқтидоринг бўлсун,
Анжумча сипоҳи беиҷуморинг бўлсун.

Муншаот, 228-б.

АНКАЛ [а. عكل] Мубтало, гирифтор, боғланиб қолган, берилиб қолган,
ошиқ, тутқун.

Қуйидин қавланг ҳавосу ақли, эй дарду ишқ,
Анда саргардон Навоийнинг вале анкал қилинг.

Наводир уш-шабоб, 260-б.

АНОСИЗ [т. اناسيز] Беона, волидасиз.

Масиҳо бирла Маръямдин қиёс эт,
Ки имкон йўқтурур бўлмоқ аносиз.

Бадоеъ ул-васат, 490-б.

АНТА [а. انت] Сен.

Инни минка анта минни Мен сендаман, сен мендадурсан.

Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Барча «инни минка анта минни» сўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

АНШИ [т. انشي] Хушқол, мамнун, хурсанд.

*Кишвар анга нуру сафо хиттаси,
Аниш этиб ҳамду сано хутбаси.*

Хайрат ул-аброр, 87-б.

АНҲОРЧА [a.-т. انهارچه] 1 Дарёдай юксак.

Жаннату тажри таҳтӯҳол-анҳорча Боғлар, тагидан оқиб турадиган сувлар каби.

2 Улкап, энг юкори даражали.

*Кўйини ул ҳурнинг селоби ашким касрати,
Айламиш жаннату тажри таҳтӯҳол-анҳорча.*

Фавойид ул-кибар, 355-б.

АРАБИЯ [a. عربيه] Арабий, араб тили; араб тили илмлари.

*[Хожя Авҳаз Муствафий қ. с.]. Донишвар киши эрди. Дерларки,
улуми арабиядин воқифдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 440-б.

АРАС [a. عرس] Ўрта асрларда Сирларё (Сайхун дарёси) Арас ҳам дейилган.

*Баҳри ишқ ичра, Навоий, ошнолиг топмадинг,
То бу бир кўзни Арас, ул бирни Ому қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

АРАСТУШУКУҲ [ю.-ф. ارستوشكوه] 1 Машҳур Юнон файласуфи Арас-тудай улуғвор.

2 Шон-шавкатли; салобатли.

*Бори ҳикматойину доништужух,
Филотунманиш, бал Арастушукух.*

Садди Искандарий, 298-б.

АРАФА [a. عرفه] 1 Арабистондаги бир тоғ номи.

2 Рамазон ёки Қурбон ҳайитидан олдинги кун, диний таомилга қўра, ҳо-жилар ҳар йили зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни Арабистондаги Ара-фа ёки Арафот тоғида йиғилишади.

Сендин бизга мундоқ этибдурким, арафа куни ўз ерингдин чиқар-сен ва сойир ҳужжасо жила Арафот мавқеъида ҳозир бўлурсен.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

АРБАДАЖЎ [a.-ф. عربده جو] 1 Урушқок, жанжал кўтарувчи, шовқин-сурон қилувчи, бакирувчи, кичкирувчи, тўпаланг қилувчи.

2 Бадмастлик, бемаъни валақловчи, ёмон қилиқли.

*Саломат аҳли, тутунг дину офиятқа азо,
Ки масту арбадажў чиқти комусулмоним.*

Фавойид ул-кибар, 277-б.

АРБАЪИНОТ [a. اربعينات] Қирқ кун чиллада ўтирили, чилла ўтирили, қирқ кун хилватда ибодат қилиш.

Шайх Рукнуддин Алоуддава қ. т. с. ким, авойилда анда бўлур эркандур ва арбаъинот анда чиқарибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

АРЖУМАНД [ф. ارجمند] Азиз, ҳурматли, қадрли, қимматли.

Инсоният боғининг дилтисандроқ шажари эҳсондур ва одамия-лик қонининг аржумандроқ савҳари ҳам эҳсондур.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

АРМАНИВОР [a.-ф. ارمني وار] Арманий каби, арманийдек, арманий мо-
нашд.

*Мени чун қилди моҳи Армани зор,
Чекай бир неча соғар арманивор.*

Фарҳод ва Ширин, 222-б.

АРМАНИЯ [a. ارمنيه] Арманистон ва арман халқи номи.

*Ки чун хайлини ҳайрат қилиб данг,
Қилибон Армания сари оҳанг.*

Фарҳод ва Ширин, 232-б.

АРҚАМ [a. ارقم] Оқ-қора илон, олачипор илон, холдор илон.

*Ҳар эски ёғочини кўнғорурга фалак тили суҳҳ хартуми била ажз
зоҳир қилиб... эанротни маҳбатидин рўзгори буқаламун арқами бир
пайса таноб ва сабоби салобатидин чархи дун асадиға наргиздин
ясагон шерча ҳисоб.*

Муншаот, 147-148-б.

АРҒАДОЛ [т. ارغداو] 1 Тепа; тоғ ва тепанинг пасткам жойи.

*Зулфининг ҳар чинида юз фитнадур дин аҳлиға,
Арғадол ичра қароқчи айлаган янглиғ камин.*

Наводир уш-шабоб, 328-б.

2 Пистирма, пана жой.

*Арғадол ичра қароқчи маҳфий ўлғондекдурур,
Фитна хайлиға панаҳ зулфунг доғи чину шиқағ.*

Наводир уш-шабоб, 364-б.

АРҒАМЧИ [т. ارغامي] Арқон, ингичка арқон.

*Илоҳи, гар дистғир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ганчиси ҳамон
ва агар пардапўш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳа-
мон.*

Муножот, 296-б.

АРҒУВОНРАНГ [ф. ارغوان رنگ] Қизил, қизил ранг, қизил тусли ранг.

*Бўлуб жишва қилгон замон арғувон,
Тўни арғувонранг, лек навжувон.*

Садди Искандарий, 404-б.

АРҲАМ [a. ارحم] Раҳмли, нафқатли, меҳрибон.

Арҳам ар-роҳимин Раҳмиллар раҳмилиси.

Илоҳи, арҳам ар-роҳимин - сен ва мен тийрғ рўзгор.

Муножот, 294-б.

АСАДУЛЛОҲ [a. اسدالله] Аллоҳнинг шери.

Асадуллоҳ ул-ғолиб 1) Аллоҳнинг енгилмас шери; жасур, ботир; 2) ҳаз-
рат Али (к. в.) сифатларидан бири; музаффар, ғолиб халифа Али (к. в.).

*Валоят дарёсининг гавҳари ва ҳидоят сипеҳрининг ахтари аса-
дуллоҳ ул-ғолиб, Амир ул-мўъминин Али ибни Абу Толиб, ризо мақо-
ми таърифида...*

Махбуб ул-қулуб, 64-65-б.

АСА(М)М [a. اصم] 1 Кар, гаранг, кулоғи оғир, кулоғи эпитгмайдиган
киши.

2 Қаттиқ, маҳкам.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*]. Дерларки, асамм эмас эрди ва бир амре воқеъ бўлдики, ани Асамм дедилар.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

АСАРИЧА [*а.-т. ائري چه*] Ксйинича.

Соҳиби ҳар неча интизор тортибдурлар. Ул пайдо бўлмайдур. Оқибат ани тилай асарича борибдур. Кўрубдурки, ул ўлтурубдур.

Насойим-ул муҳаббат, 85-б.

АСАҲ [*а. اسح*] Энг тўғри, дурустроқ, тўғрироқ, тузукроқ.

Аммо асах улдурким туха балийяси айёмида эркандур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

Ва дебдурларким, асах улдурким, Ҳизқил а. с. бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АСМО [*а. اسماء*] Исмлар, номлар.

Асмон ҳусна 1) барча нарсаларнинг исмлари.

...Ҳақ субҳонаху ва таоло асмон ҳуснани анга ўргаттиким ва «аллама одамаал асмао куллаҳо» ва молайкайи муқарраб анинг илмига муътариф бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

2) Аллоҳнинг 99 та (исми) сифатига ишора.

Исминг жамъи сифоти – асмон ҳусна, раҳмонлиг ва раҳмининг-га юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

АСО [*а. عصا*] Ҳасса; Мусо пайғамбарнинг афсонавий таёғи.

Асо ахзар Яшил ранг, абадийлик, яшновчанлик рамзи.

Хирқаси ахзару асо ахзар.

Ғуни ул эрди Хизр Пайғамбар.

Сабаъи сайёр, 217-б.

АСОЙЛАМОҚ [*т. اسلاي ماق*] Асовланмоқ, қизитмоқ, ёнмоқ.

...Ҳақ с. т. халқдин ваҳшат берди, андоққи ҳозирдин асоиламас-сен ва гайбни тиламассен, билки иродаси улдурки, санга ўзи бида уису ором бергай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

АСРАЪ [*а. اسرع*] Энг тез, энг суръатли.

Бу не рокибдуру маркабки, жавлон вақти бор эрди,

Қуёшдин пояда аъло, фалакдин нўяда асраъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 256-б.

АСРАҒУЧИ [*т. اسراغوجي*] Сақлағувчи, асрағувчи.

Ато-онангга раҳмат, эй ўғилким, кўрмамиш сендек

Не ул тўққуз ато бал не бу тўрт асрағучи доя.

Фаъойид ул-кибар, 367-б.

АСРАҒУЛУК, -луқ [*т. اسراغولوك/اسراغولوق*] Сақлағулик, асрағулик.

Сувдин асрағулукдур туфроқ ва балчиғ уйин.

Ва ўтдин асрағулукдур, яғоч ва қамшиш уйин.

Маҳбуб ул-кулуб, 126-б.

АСЪИЛА [*а. اسئلہ*] Савол; асъилаву ажвиба – савол-жавоб.

*Анинг била Хожя Носируддин Тусий орасида аъйлаву ажвиба
вокеъ бўлбдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АСҲОБ [اصحاب] 1 Қавм.

Асҳобил фил Қуръони каримнинг «Фил» сурасида хабар келтирилишича, исломдан илгари ўтган Абриҳа исмли Яманга ҳоким қилиб тайинланган ҳабашистон (эфиопия)лик тарихий бир шахс филлар ҳужуми билан Макка шаҳридаги Каъбани вайрон қилишга отланади. Бироқ жанг чоғида Аглоҳнинг иродаси билан осмондан Абобил қушлари учиб келиб, душманлар устига тош ёғдиради ва Абриҳа ва унинг қавми қирилади. Тарихда Пайғамбаримиз Муҳаммад (с. а. в.)нинг таваллуд топишларидан эллик кун олдин содир бўлган бу воқеа «Фил минган аскарлар», «Фил жанги» ёки «Фил қавми» номи билан хотирланади. Зеро, Муҳаммад (с. а. в.)нинг «Фил йили»да тутилганлар дейилиши ҳам шунга ишорадир.

Кўрки не бир лаҳзада бўлди қатил.

Тайри абобил ила асҳоби фил.

Хайрат ул-аброр, 320-б.

Асҳоби ямин Тўғри, рост йўлдан юрувчи саҳобалар.

Шодлиқ асҳоби яминга рақам,

Сафҳалари лавҳига етмай қалам.

Хайрат ул-аброр, 105-б.

АСҲОБУР-РАЪС [اصحاب الرأس] 1 Раъс дўстлари, Раъс суҳбатдошлари (Раъс – тарихий шахс номи).

2 Фахш аҳли, фохшалар. Диний манбаларга кўра, қадимда (Ғарб мамлакатида) Самуд авлодидан Раъс исмли бир худопараст подшоҳ бўлган. Бироқ у умрининг охирларида ўз тоғу тахтига мағрурланиб, худодикни даъво қилади. Унинг даврида фахш ишлар авжига чиқади. *Ва хотунлар чарм ва теридан олат ясаб, ўзларига истиғмол қулурлар эрди. Ва ҳоло гўёки бу навъ зуафони Раъс ҳам дерлар.* (Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.). ...Раъс ҳақ ҳукми била жазога мустаҳиқ бўлади. Аммо у шунда ҳам тақдир ҳукмига ишқонмай, бир мис қопламадан ясалган кўрғонга кириб яширинади, аммо бу фойда бермайди. Зеро, Қуръони каримда: «Валав кунтум фи бурувжим мушайялатин (Қаерда бўлмангиз, ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам ўлим сизларни топиб олур)», дейилган [«Нисо» сураси 78-оят].

Хантила бинни Сафвон Қаҳр бинни Қаҳитон ўғлидур. Они Тенгри таоло Асҳоб ур-Раъсқаким, Каломуллоҳда мазкурдур, йиборди. Ва Раъс подшоҳе эрди. Самуд наслидин.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

АТО-АНОЛИҚ [انا اتاليق] Ота-оналик.

Андоқ чу тузилди кадхудолиқ,

Бу навъ ўлди ато-анолиқ.

Лайли ва Мажнун, 10-б.

АТОРИД [اطاريد] 1 Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

*Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.*

Садди Искандарий, 202-б.

- 2 Осмон котиби, фалак котиби.
*Аторидки, мавлоий дарғаҳишин,
Қачон хома йўнса бўлуб резачин.*

Садди Искандарий, 45-б.

*Рақам азмига йўнғач хома бошин,
Аторид йигди сочилгон тарошин.*

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

- 3 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган, Сухайло.
*Ки, ҳамрағлиг этиб иқболи жовид,
Аторуд сори келмиш ойў хуришд.*

Фарҳод ва Ширин, 137-б.

- АТОРУД** [а. عطار د] қ. Аторид
*Равон хоманг учун айлаб мураттаб,
Аторуд кўз қаросидин мураккаб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

- АТОРУДСОН** [а.-ф. عطار دسان] 1 Меркурий сайёраси каби, Аторудга ўх-
шаш, Аторуд монанд.

- 2 Осмон котиби сипгар.

*Мулкдорнинг тўрт равзан, Эрам монанд била тўрт қасри фа-
лак пайванд иморатин тўрт айириб ҳар бирига Зухалваш саркор
ва Аторудсон меъмор таъйин қилиб рубъи маскундек ободлиғига
машғул бўлгони.*

Фарҳод ва Ширин, 79-б.

- АТТОРЛИҒ** [а.-т. عطار ليغ] Атирфурушлик, атирчилик, турли доривор-
лар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

*[Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.]. Тавбаларига сабаб
бу бўлгондурки, бир кун атторлиг дўконида муомалага машғул ва
машғуф эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

- АФГАНЛИК** [ф.-т. افغان ليک] Отувчилик.

Мубориз афганликлари ўз ҳолига, сафшиканликлари ўз ясолига.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

- АФГОРЧА** [ф.-т. افگور چه] Жароҳатланган, хасталанган, эзилган, ғам
еган.

- Хотирн афгорча** Жароҳатланган кўнгил.

*Гарчи даврон хоридин гул яфрогидур юз тешук,
Ҳажер нешидин эмас бу хотири афгорча.*

Фавойид ул-кибар, 354-б.

- АФЛОКИЙ** [а. افلاكي] Осмоний, фалакий.

*Зиҳи йўлунда бир афтода одами хокӣй,
Ҳавойи шиқинда сарғанита меҳри афлокий.*

Фавойид ул-кибар, 438-б.

- АФЛОКСАЙР** [а. افلاك سير] Фалакни сайр этувчи.

*Бу ашжор учида ҳар жинс тайр,
Бўлуб тойир ўлгонда афлоксайр.*

Садди Искандарий, 311-б.

АФСАРПАРАСТ [ф. *افسرپرست*] Тождараст, подшо(х)лик ёки юксаклик тожи, баланд мартабага ўч бўлиш, подшо(х)ликка сиғиниш, тожу тахт қулига айланиш.

*Яна бўлди Озарми афсарпараст,
Ким ул тошти Турон ерига нишаст.*

Садди Искандарий, 85-б.

АФСУРДАДИЛ [ф. *افسرده دل*] Рухсизланган, эзилган, сўлтин, маҳзун дил, кўнглидан завқ ва шавқ кўтаришган киши; ҳастадил, ғамзада дил.

*Не тонг, афсурдадил бўлсамки, то ҳусн ўти ўчмиштур,
Кўнгулдин доғи ҳаргиз чиқмашиш бир шуълалик оҳе.*

Бадоеъ ул-бидоя, 526-б.

АФТОДА [ф. *افتاده*] қ. Уфтода.

АФҒОНСИЗ [ф.-т. *افغان سيز*] 1 Фигонсиз, дод-фарёдсиз, ноласиз.

*Ичимда киртики, гар нола айласам тонг йўқ
Кўнгулга неш тикилса бўлурму афгонсиз.*

Наводир ун-ниҳоя, 181-б.

2 Овозсиз, садосиз.

*Гар Навоий чекар ун ҳажр туни,
Йўқ ажаб, тун эмас ит афгонсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

АХЁР [а. *اخير*] Хайрли, яхшилар.

...бу китоб муморасотиға машғуф бўлгон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамоийимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

АШБОҲ [а. *الشباح*] Узоқдан кўринган бирор шаклниги қораси, кечаси, кечки вақт, кечкурун.

[Бобо Фаргоний қ. с.]. *Шахс анга қари қилмаски, они зиёрат қилгайлар ва ашбоҳ зуҳурига ҳеч нима боғлиқ эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АШК [ф. *اشك*] 1 Қадимги Эронда ўтган афсонавий подшоҳлардан бири.

*Илоҳий, туман минг бу Ҳорун киби,
Не Ҳорунки, Ашку Фаридун киби.*

2 Кўз ёш.

Садди Искандарий, 19-б.

*Не янглиғ ёшурай ҳижрон ғаминким, фоти этар ҳар дам
Оғиздин шуълалик оҳим, назардин ашксиз қоним.*

Бадоеъ ул-бидоя, 385-б.

АШО [а. *عشا*] Шом, кечки овқат.

*Учу тўрт англа, мағриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

АШР [a. عشر] Ўн.

*Бал анга ҳар доираи ашр ард,
Рутба аро бир фалаки ложувард.*

Хайрат ул-аброр, 104-б.

АШРАҚАТ [a. اشراق] Чиқиш, кўтарилиш, таралиш, порлаш.

*Ашрақат мин акси шамс ил-каъси инвор ул-худо,
Ёр аксин майда кўр, деб жомдин чиқти садо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

АШРОР [a. اشرار] Ёмонлар, ёмон киликлар, ярамаслар, бузуқлар, фосиқлар, бадкирдорлар.

*Ва ул зония Жариҳқа ўз зиноти била тухмат қилди. Ва ул ашрор
Жариҳнинг бўйнига иш тақиб, маликлари қошига элтиб, малик Жа-
риҳқа қатл ҳукми қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

АШРОҚ [a. اشراق] Чиқиш, кўтарилиш, таралиш.

*Макка авжсида камол тутти, балки анвори ашроқи била маширқ-
дин мағрибқача «Кашшамси нисфу-н-наҳор» ёрутти.*

Лайли ва Мажнун, 16б.

АШУРО [a. عشورا] Диний маросим кун; шиапарда ўтказиладиган мо-
там маросимлари кун.

*Ашуро айёмида жамоати касир алар хизматида ўлтуруб эрди-
лар ва алар маърифатда сўз айтадур эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 254-б.

АЪЗАМЛИҚ [a.-т. اعظم ليق] Улуғлик, улканлик, буюклик.

*Эрур бу турфақим, ишқи балоангиз ҳар соат
Бу аъзамлиқ била айлар муаллақ чархи мийнони.*

Фавойид ул-кибар, 426-б.

АЪЗУ [a. اعوذ] «Аъзу биллоҳи минаш-шайтонир-ражим»ни айтмоқ.

*Ул ўндин бирини истифтоҳ билгил,
«Аъзу» иш бандига мифтоҳ билгил.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

АҚЗАЛ-ҚУЗОТ [a. اقصى القضاة] Қозиларнинг қозиси, қозикалон.

*Бир кун Қози Саъдким, Деҳли шаҳрининг ақзал-қузоти эрди,
Шайх Мужирдин сўрдиким, масжиди жомеъга не учун келмассен?*

Насойим ул-муҳаббат, 370-б.

АҚЛИЙ [a. اعلى] 1 Ақлга мансуб.

2 Улуғи ақлий ва нақлий-шуурий илмлар; назарий илмлар.

*Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонага кирди ва
улуғи ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интиҳоб қилдики,
сафарда анинг муниси бўлғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

АҚЛКУШ [a.-ф. عقلش] Ақлни олувчи, ақлдан оздирувчи.

*Жунундин ақлкуш, бал дардаки ҳам,
Пари рухсора, бал девонаваш ҳам.*

Фарҳод ва Ширин, 36-б.

АҚМИША [a. اقمشه] Турли хилдаги тўқима моллар, матолар.

*...ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат ҳужласи оройиси
учун гайб тужжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...*

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

АҒИРЛАМОҚ [м. اغیرلا ماق] Марҳамат қилмоқ, тақдирламоқ, ҳурмат-
ламоқ.

*Бориб ани ағирла ва айтким, ерингни бадал қилким, бу ер орзу
ери эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

АҒЛАЗ [а. اغلط] Энг гализ, энг қўпол, энг дағал, қўпол бадавийлар,
сахройи араблар.

Ул замонгачаким, халқнинг ашадди ва аглази аъроб эрдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 14-б.

АҲВОЛЛИҚ [а.-м. احوال لوق] Ҳолатлик, хокисорлик.

Иккилик бу йўлда аҳволлиқдурур,

Сирри ваҳдатдин муъатталлиқдурур.

Лисон ут-тайр, 234-б.

АҲЛИЯТ [а. اهليت] Лойиқлик, ярашиқлик, муносиблик, сазоворлик.

Иккиси хидматидин ҳушҳол ул,

Тенгрига аҳлият бу хидмат билга йўл.

Фавойид ул-кибар, 487-б.

АҲЛОМ [а. احلام] Уйқусираш, туш кўриш, рўё (рўъё).

*Қози бу тушини азгоси аҳломга ҳамл қилиб яна така қилди, яна бу
воқеъани кўрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АҲМАД [а. احمد] Муҳаммад (с. а. в.)нинг дастлабки сифатларидан бири.

Аҳмади мурсал Муҳаммад алайҳиссалом, Муҳаммад пайғамбар.

Улки камол аҳлидин акмал дурур,

Шоҳи русул Аҳмади мурсал дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АҲМАДИЙ [а. احمدی] Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

Беш навбат гулгулаким, йўқ ҳади,

Гулгула йўқ, дабдабаи Аҳмадий.

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

АҲРАМАНВАШ [ф. اهرمن وش] Аҳраман каби, Аҳраман монанд, девдек.

...ва Аҳраманваши раҳнин Аҳраман касрига сургони...

Фарҳод ва Ширин, 153-б.

АҲРАМАНКУШ [ф. اهرمنکش] Аҳраман ўлдирувчи, дев ўлдирувчи.

Бу маъни кўнглидин зойил қилиб ҳуш,

Равон савдо мизож Аҳраманкуш.

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

АҲҚАР [а. احقر] Қадрсиз, ночор, арзимас:

Фалак аъзам, доғимен аҳқар ўлдум офаринишдин,

Менинг қаддимга золим ишқ пайдо айламиш они.

Фавойид ул-кибар, 426-б.

БАВВОБ [а. *بواب*] Эпик соқчиси, эпик оғаси, эпик қоровули, дарвозабон, қоровул, нарда тортувчи, пардадор.

... бир эшиккаки, не ҳужжасоб қўргайсен анда, не баввоб.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БАВЛ [а. *بول*] Пептоб.

Бавл қилмоқ Сиймоқ, ҳожат чиқармоқ.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўнгуз йил Маккада эрдиким, онда бавл қилмади, Ҳарам ҳурмати жиҳатидин.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

Дарвишлар таажжубда эрмишларким, ул мушук келиб, ул мусофирларни бирин-бирин ислаб, бирининг устига бавл қилибдур. Таҳқиқ қилибдурлар. Ул киши диндин бегона эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 104-б.

БАГТАРИН [ф. *بگترین*] Темир совут, темирдан ясалган жанг кийими, жангчилар киядиган темир совут, зирх (қадимда ҳос жангчилар жанг майдонига киришдан аввал киядиган махсус темир совут).

Солиб танга сўз жавшану багтарин,

Қўюб бош уза пок назм афсарин.

Сафди Искандарий, 39-б.

БАДАНЛИК [а.-т. *بدن لیک*] Танлик, гавдалик, жисмлик.

Жилва қилди даҳр аро кўп ҳусни беҳамто йиғит,

Гул кеби нозик баданлик, сарвдек раъно йиғит.

Фавойид ул кибар, 445-б.

БАДАСЛ [ф.-а. *بداصل*] Ёмон зотли, ёмон хулқли, паст табиатли, чиркин.

Бадасл элга мулояматдин эҳтироз кўсин урмоқу идбор аҳли суҳбатидин ижтиноб қилмоқ...

Ғаройиб ус-сигар, 547-б.

БАДАХШОНЛИК [ф.-т. *بدخشان لیک*] Бадахшонлик, Бадахшон шаҳридан.

Мавлоно Шамсӣ – бадахшонлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

БАДИАТ [а. *بدیع*] Мисли кўрилмаган даражадаги янгиликлар; гўзаллик, нафислик.

Ажсал пайки қачонким етса фиҳол

Бадиатни, – дегаҳ, – топиур. – Десам: – ол.

Вакфия, 247-б.

БАДИЙЙ [а. *بدیعی*] Шоир Мавлоно Юсуф таҳаллуси.

Мавлоно Юсуф – «Бадиий» таҳаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 60-б.

БАДНАФСЛИҒ [ф.-а.-т. *بد نفس لیغ*] Баднафслик, нафси бузуклик, ёмон нафслик.

[Мавлоно Сонеъий]. Вазир эрди, зулм ва баднафслиги жиҳати-
дин подшоҳ сиёсатиға гирифторм бўлди ва мақтул бўлди.

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

БАДТАЪМ [ф.-а. بد طعم] Бемаза, мазасиз, ёмон таъмли, мазаси ёмон.

... бадтаъм мевалари била номақбул ашжори «ва фавоқиҳатун
ва нахлуи ва руммон» (мевалар, хурмолар, анорлар)дин намудор.

Муншаот, 148-б.

БАДФАРЖОМ [ф. بد فرجام] Ёмон оқибатли, оқибатсиз, яхши напйжа
бермайдиган, бирор ишни охири ёмонлиқ билан тугатил, ёмон оқибатли.

Бир замон айрилма аҳбоби неку фаржомидин,

Ким эрур охир жудилиғ даҳри бадфаржом аро.

Наводир ун-нихоя, 23-б.

БАДХАЁЛ [ф.-а. بد خيال] Ёмон ўйли, ёмон ҳаёлли, ёмон тасаввурли.

Кимки ошиқ бўлса, зору хастаҳол ўлмоқ керак,

Рашкдин олам элиға бадхаёл ўлмоқ керак.

Гаройиб ус-сигар, 269-б.

БАЁЗВАШ [а.-ф. بياض وش] 1 Оқиш, оқ тусли.

2 Шеърлар тўншамига ўхшаш.

... ва хошоки таърифиди баёзваш сафҳа баёзиди ахтар монанд
жавоҳир тўкубдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

БАЁНЛИҚ [а.-т. بيان ليق] Сўзлик, ифодалиқ, тасвирлик, таърифлик,
изҳорлик.

... балки даққийқ фуқунининг мутааввил маоний аёнлиқ ва мухта-
сар баёнлиқ муҳаддислари...

Вақфия, 234-б.

БАЖИНС [ф.-а. بجنس] Мол, мато, тухфа, эҳсон билан.

Куллуқ арзадош улким, Абдулкаримдин ийборган иноятномани
бажинс Мирзонинг илгига бердук...

Муншаот, 169-б.

БАЗЗОЗЛИҒ [а.-т. بزازليغ] Газламафурушлик, матофурушлик, дўкон-
чилик.

[Қози Шарафуддин Бухайро р. т.]. Ани отаси аввал баззозлиғ
ҳирфосига топишурди, то касб қилгай... Устод бу сўздин мута-
ассир бўлуб, Қозини отаси қошига элиб, дедик, бу ўғулни ўзга
фондалиғ ишга топишурки, анинг мартабаси андин бишкракдур-
ки, баззозлиққа бош индургай. Отаси ани илм таҳсиллига далолат
қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

БАЗЛСОЗ [а.-ф. بدل ساز] 1 Инъом берувчи, эҳсон берувчи, ҳадя берув-
чи, саховат қилувчи.

2 Харж қилувчи; сарф қилувчи.

Бўлмоқ агар кўп эса ҳам базлсоз,

Бергани ор айламамак бўлса оз.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

БАЙЗАВОР [а.-ф. بيضه وار] Олтин доналари каби, олтиндай.

Қилиб наргис ўз гунчасин байзавор,
Ки кўзинда эрди рамаддин губор.

Садди Искандарий, 378-б.

БАЙН [а. *بين*] Оралиқ, ўрта, ора.

Байн ал-ақтоб 1) икки қутб ораси, 2) *тасаввуфда* икки улуғ ўртаси, икки авлиё ораси.

[Амир Саййид Али б. ...]. Алар Шайх Шарафуддин Маҳмуд б. Абдуллоҳ Маздақонийнинг муридидурлар, аммо одоби тариқат касби соҳибуссирр, байн ал-ақтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Байн ал-ишойн Икки намоз ораси, аср ва пиом намозлари оралиги.

Яна бирав нақл қилибдурки, Рамазон ойи байн ал-ишойн бозорга бордим, то аҳлим учун нима сотқун олгаймен.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Байн ал-манзилайн Икки манзил ораси, икки маскан оралиги.

... Худое, сенинг қошинга агар менинг қадрим бўлса, ўлумум байн ал-манзилайинда бўлса эди.

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

БАЙРАМЛИҚ [т. *بىرم لىق*] Ҳайитлик, қурбонлик, байрамлик, байрам шарафига бериладиган ҳадия.

Нотавон жисмимга байрамлик била бер сизҳате,
Қим кўнгул уммидвору мунтазирдур жон санга.

Наводир уш-шабоб, 18-б.

БАЙТ [а. *بيت*] Уй, хона, жой.

Байт ул-муқаддас 1) Қуддуси Париф (Фаластин) шаҳри ва ундаги яхудиёларнинг зиёратгоҳи.

Чун «Инжил» Исо а. с.га нозил бўлди, учовда Байт ул-муқаддасқа келиб, Исо а. с. амри илоҳи била халқни Тенгри таоло амрига далолат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

2) *тасаввуфда* қалб поклиги.

БАЛАНДЛИҚ [ф.-т. *بلند لىق*] 1 Юқорилик, баландлик.

2 Мўғтабарлик; улуғлик.

Кўрубон ўз ҳақиру пастлигин,
Қора туфроққа ҳамнишастлигин.
Пастликдин баландлик топқай,
Зўрдин баҳрамандлик топқай.

Сабъан сайёр, 41-б.

БАЛОЛИҚ [а.-т. *بلا لىق*] 1 Балалиқ, офатлик, мусибатлик; аламлик.

2 Ажойиблик, аломатлик.

3 Маъшуқалиқ.

Қут бир бодому ерим гўшайи меҳроб эди,
Ғорати дин этти ногаҳ бир балалиқ кўзу қош.

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

БАЛОРАКФИГАН [ҳ.-ф. *بلا راک فغان*] Қилич солувчи, ўтқир қилич солувчи.

Туғуз юз минг гүл навъ новакфиган,
Не новакфиганиким, балорақфиган.

Садди Искандарий, 333-б.

БАЛОСИЗ [а.-т. بلا سيز] 1 Офатсиз, азоб-укубатсиз, мусибатсиз.

2 Аломатсиз.

3 Ёрсиз.

*Чун балосиз ком йўҳ топмас бақо комин маъир,
Кимки, ани ўртамас оти фано бўлган бало.*

Ғаройиб ус-сиғар, 48-б.

БАЛОХҲҲҲ [а.-ф. بلا خور] Текилххх, баднафс, бировининг ҳаққини еғувчи.

*Танимдек дарду балохххри поймоли йўҳ эркандур, умид улким бўл-
магай ҳам, ғаму кўнгулмудек- ғаму ибтило андухнининг ошуфтаҳоли
мавжуд эмас эркандур.*

Муътаот, 223-б.

БАЛХЛИК [ф.-т. بلخ ليك] Балхлик, Балх паҳрида яшовчи, Балх паҳридан.

Мавлоно Ҳажрий – балхликдур.

Мажолис ун-нафоис, 88-б.

БАНАҚД [ф.-а. بنق] Нақддай, тайёрдай, нақддек.

*Ким манга ҳоло банақд, эй зоди сарви хушхиром,
Сунбулунгдур уқдайи раъсу юзунг моҳи тамом.*

Бадоеъ ул-бидоя, 596-б.

БАНД-БАНД [ф. بند بند] 1 Қийма-қийма, бурда-бурда; реза-реза, по-
ра-пора; бўғин-бўғин.

*Жавр тигидин танимни қилмадингму банд-банд,
Фурқатингдин банд-бандимни жудому қилмадинг!*

Фавойид ул-кибар, 447-б.

2 Инсон тана аъзоларининг қисмлари ёки бўғим, бўғин бўлаклари.

*Тош урмоқ ила тани нажандин,
Гўёки айирди банд-бандин.*

Лайли ва Мажлун, 263-б.

БАНДАВАШ [ф. بنده وش] Қулдек, қулпарча.

*Ки чексун келиб мол ила пешкаи,
Бажо келтуруб қулгунинг бандаваши.*

Садди Искандарий, 215-б.

БАНДАКИРДОР [ф. بنده كردار] Итоаткор, бўйсунган, қулдай, қул каби.

*Улуским санга бандакирдордур,
Санга доғи бир қодире бордур.*

Садди Искандарий, 548-б.

БАНДАСИЗ [ф.-т. بنده سيز] 1 Қулсиз, хизматкорсиз.

2 Итоаткор.

3 Фақир, бечора, нотавон.

*Агар сарфароз ар сарафғандасиз,
Бори Тенгиса мен киби бандасиз.*

Садди Искандарий, 106-б.

БАНИЙУЛЛОҲ [а. بني الله] Аллоҳнинг фарзанди, Аллоҳнинг боласи; Ал-
лоҳнинг ўғли.

*Ибрий тил била они Обир дебдурлар. Ибрий Обирдин муштақ-
дур. Араб Худ деди. Яъни, Банийуллоҳдур. Муъжизоти куттур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

*Қайси тил бирла, ё банийуллоҳ,
Сени таъриф этай мене гумроҳ.*

Вақфия, 235-б.

БАННОЛИҒ [а.-т. بنا لىغ] 1 Бинокорлик, меъморлик.

Дебдурларки, ул кундуз баннолиғ касбиға мамгул эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

2 Усталик, устакорлик.

*Сувийи келгач яна ясаб болчиғ,
Ибтидо айлар эрди баннолиғ.*

Сабъаи-сайёр, 186-б.

БАРАК [а. برك] Эмулик; саодат.

Барак зарриштаси Саодат нурлари, ҳидоят нурлари.

*Булубтур сарвинозим ҳусн шамъи, бошида онинг
Барак зарриштаси улким, ёнар бир неча тор андин.*

Бадосъ ул-бидоя, 440-б.

БАРАНДА [ф. برنده] Олиб борувчи.

Барандаи роҳ Йўл кўрсатувчи.

*Дарёйи карам кимғаки огоҳдурур,
Билдикки, валоят аҳлиға шоҳдурур,
Гумроҳларға барандаи роҳдурур,
Бу бешада яъни Асадуллоҳдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

БАРАСЛ [ф.-а. بر اصل] Аслиятча, ҳақиқий.

*Соз этинг аввал ғамимдин нағмаким, барасл эрур
Уй иморат айламак хоро била бунёд этиб.*

Бадосъ ул-бидоя, 84-б.

БАРГСИЗ [ф.-т. برگ سيز] 1 Бебарг, япроқсиз, 2 Бенаво; факир.

*Оразингни бог аро чун кўрди, ҳайрон бўлди гул,
Баргсиз қолди, нединким, бас париншон бўлди гул.*

Бадосъ ул-васат, 277-б.

БАРД [а. برد] Совуқ, қаҳратон.

Бард ул-ажуз Совуқ, қаттиқ совуқ, қора совуқ, қиш чиқиши олдидан бўладиган қаттиқ совуқ.

*Ул қағмаким ўз кучларига мағрур эрдилар, хонноқдек совуруб,
тоғ ва тошга уруб, борисин ҳалок қилди. Ва бу ҳол шаввол ойида
бард ул-ажуз вақтида эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 108-б.

БАРДАСТ [ф. بردست] Қўли юкори, ботир, жасур.

Бўс бардаст Қўлини ўпмоқ.

*Анингдек очти аждар оғзига шаст
Ки, деди гурди анжум бўс бардаст.*

Фарҳод ва Пирин, 147-б.

БАРДАЪ [а. بردع] Жой номи; Аррон ҳокимиятининг қадимий пойтахти (кейинчалик Ганжа деб юритилган).

*Низомий олса Бардаъ бирла Ганжа,
Қадам Рум аҳлига ҳам қилса ранжа.*

Фарҳод ва Ширин, 475-б.

БАРКЎЧ [ф.-т. برکوچ] Кўч устига.

Кўч-баркўч Кўч устига кўч, қатор-қатор, жуда кўп юк.

*Черик ойини бўлди сарбасар кўч,
Юруш бўлди муқаррар кўч-баркўч.*

Фарҳод ва Ширин, 134-б.

БАРНОЗОД [ф. برناراد] Барно йигит, гўзал, чиройли ёш йигит, чиройли латофатли ёр.

*Не барнозод сарви бўстони,
Кўрубдур ондин осибн хазони.*

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

БАРАКОТ [а. برکات] 1 Баракалар, фаровонлик.

2 Хайр-эксонлар, эзгуликлар; яхшилик; иқбол, саодат; шарофат.

*Аммо фақирларким аларнинг шариф зотлари баракотидин мак-
фуф ва жонбахш такаллуфлари оби ҳаётидин маҳрум қолурлар...*

Муншаот, 201–202-б.

БАРПОЙ [ф. برپاي] Турғун, барқарор, мустаҳкам, устувор, пойдор, асосли.

Ростлиқ таърифидаким, вужуд зўи бу туз сутун била барпой.

Ҳайрат ул-аброр, 200-б.

БАРСАЙР [ф.-а. برسير] Сайр устига сайр.

*Кўзу кўнгулм баҳру барсайр эттилар ёр истабон,
Бу сафарда топтилар яғмо кўнгул, гарқоб кўз.*

Ғаройиб ул-сигар, 184-б.

БАРФАТҲ [ф.-а. برفتح] Забт этишда, зафар қозонишда.

*Бир овуч су топмайин ўлсанг керак чун ташналаб,
Баҳр ила барфатҳида ўзни Сикандар бўлди, тут.*

Наводир уш-шабоб, 55-б.

БАРШИКАН [ф. برشکن] Жингалак, чигал, чувалган, тўзгиган.

*Эй Навоий, қаддингга солди шикаст узра шикаст,
Чун санга бўлди ватан зулфи шикан баршикани.*

Бадоеъ ул-васат, 410-б.

БАРҚАНДОН [а.-ф. برقدان] Шайбон ойининг ўртасида қилинадиган базм ва суҳбат (бу кун ислом динида байрам ҳисобланиб, барот ёки барот ойи ҳам деб юритилади).

*Эй Навоий, бизни ёд этгайму барқандон кунн
Ичса жами Жам тилаб сотийи Афридун қадаҳ?*

Бадоеъ ул-бидоя, 109-б.

БАРҚВОР [а.-ф. برق وار] Чакмоқдай, яшиндай.

*... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросига қадам урулса ҳам,
чун қазо ҳодийси ипонкаш бўлғусидур, барқвор секирмакдин ўзга,
абрқирдор елмакдин ўзга чора бўлмағусидурур.*

Муншаот, 148-б.

БАРҚОЙИН [а.-ф. برق آئين] Яшин каби, чакмоқ каби, яшинга ўхшаш, чакмоқ монанд.

Ҳар обдор лафзи куйган куйгуллар ўтига таскин ва ҳар оташбор калимаси совугон юраклар ҳароратиға барқойин.

Муншаот, 227-б.

БАРҚПАРВОЗ [а.-ф. برق پروا] Чакмоқдек учадиган, яшиғдай югурик.

Ки, етти ул барида ҳомили роз,

Қўшида бир буруқи барқпарвоз.

Фарҳод ва Ширин, 21-б.

БАРҚСАЙР [а. برق سير] Яшпидек тез сайр қилувчи.

Демай барққим, тойири барқсайр,

Қўлида бир ул навъқим барқтайр.

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚТАЙР [а. برق طير] Чакмоқдек тез парвоз қилувчи, яшпидек тез ҳаракат қилувчи.

Демай барққим, тойири барқсайр,

Қўлида бир ул навъқим барқтайр.

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚУН [а. برق] Яшпидек, чакмоқ.

Сорт тилида чоқин ва илдириддек мутааййин ва мўтабар икки нимага от қўймайдурлар ва араб тили била «барқун» ва «соиқа-тун» била адо қилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 17-б.

БАСРАЛИҚ [а.-т. بصره ليق] Басралик, Басра шаҳридан.

[Ҳорис Асад Мўҳосибий қ. с.]. Асли басралиқдур ва бағдодлиғларнинг тиридур.

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

БАТИЙ [а. بطي] Оҳиста, суст, секин, аста.

Батий сайр Секин юрувчи, оҳиста кезувчи.

Дайр сабукравға ниғаҳбон бўлуб,

Лек батий сайру гаранжон бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

БАХАЙР [ф.-а. بخير] Хайрли.

Дайр аро тинди қўлогим, роҳиб, зикринг бахайр

Қим саҳар зикр айтурида қўп алоло қилди шайх.

Ғаройиб ус-сигар, 109-б.

БАХОВАР [ф. بخاور] Шарққача, кун чиқишгача.

Ки, Искандарки олиб етти кишвар,

Ҳудуди бохтардин то баховар.

Фарҳод ва Ширин, 168-б.

БАЯКБОР [ф. بیکلر] Бир бора, биратўла, яна бир бор.

Маҳжуб эди ул ишҳ улустин, чу май ичти,

Ҳар ҳайл била бўлди баякбор мусоҳиб?

Фавойид ул-кибар, 40-б.

БАЯКНОГОҲ [ф. بیک نگاه] 1 Тўсатдан, қутилмаганда, бирданига, бехосдан, баногоҳ.

Яна бири дедик, деб эрдик, ямғур ёғиб, сероб бўлгунгудур!
Шайх дедик, ямғур сизга мужда бўлсинки, баякногоҳ булут пай-

до бўлди ва мунташир бўлди ва ёга киришди. Онча ёгдики, сероб бўлдуқ.

Насойим ул-муҳаббат, 411–412-б.

2 Йгтифок.

[Мир Муфлсий қ. с.]. Табъи назм айтурга мулоим экандур. Ба-
якногоҳ анга жазбае етти ва ақлу хуш ҳулясидин бебаҳра бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 445–446-б.

БАҚАР [а. بقر] 1 Сигир.

2 Сигир йил.

Жавзо кўзи тўрт ўлуб Бақардин,
Топиб Саратон ҳам ул назардин.

Лайли ва Мажнун, 24-б.

БАҚЛИЙ [а. بقلي] Ссмизўт, бир навъ опшқўк; ейиладиган ўт тури.

Шайх ул-ислом дедик, Абу Саид Муқрий дедик, Абу Абдуллоҳ
Рудборий била бақлий ейдур эрдим. Бир бақлий олдим яна ўрнига
қўйдум.

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

БАҚЛО [а. بقلا] қ. Бақлий.

БАҚҚОЛ [а. بقال] Уй-рўзгор буюмлари ва озиқ-овқат билан савдо қи-
лувчи дўкондор, баққол.

Бир кун Миср мадорисидин бирида кезар эрдим, кўрдумки, мад-
раса эшикида бир қари баққол эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

БАҒДОД [а. بغداد] Ироқдаги пойтахт шаҳарнинг номи.

Бағдод ул-мавлид Туғилган жойи Бағдод, Бағдодда таваллуд топган.

[Абубақр Шиблий қ. т. с.]. Ва Сулабий табақотида «Хуросоний
ул-асл ва Бағдод ул-мавлид вал-маниаъ» битилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

Бағдодий ул-асл Асл бағдодлик, ҳақиқий бағдодлик, асли келиб чиқи-
ши Бағдоддан.

[Абулҳусайн Нурий қ. т. с.]. Оти Аҳмад б. Муҳаммад. Ал-Баго-
вийга маъруфдур. Бағдодий ул-аслдур.

Насойим ул-муҳаббат, 59–60-б.

БАҒДОДЛИК [а.-т. بغدادليك] Бағдодлик; Бағдод шаҳридан.

[Сарий б. ...]. Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с.нинг устодидур ва
боғдодликларнинг шайхи ва пири.

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

БАҒИР [т. باغیر] Жигар; кўкрак.

Тош бағирлик Бағритоптик, бешафқатлик, тошқораклик.

Тош бағирлик раҳмсиз хунрези айёр истагил,
Лек дермен, даҳр аро ёри вафодор истагил.

Наводир уш-шабоб, 484-б.

БАҲМАНИЙ [ф. بهمني] Каёнийлар сулоласи подшоҳларига мансуб
буюк ҳукмдор ёки Исфандиёрнинг ўгли қадим Баҳман подшоҳларидан би-
рининг номи; шоҳларга мансуб.

*Бўлуб кўн Каёний иш эҳдос анга,
Тегиб Баҳманий мулк мерос анга.*

Садди Искандарий, 133-б.

БАҲОДИРВАШ [м.-ф. بهادر وش] Шижоатли, кўркмас, жасур; баҳодирдай, қаҳрамон монанд.

*Бас баҳодирван эрур, лекин мулоийм ҳам эрур
Ким, Навоий кўнглига тулиши анинг васвоси чўх.*

Фавойид ул-кибар, 83-б.

БАҲОНАСИЗ [ф.-т. بهانه سيز] Важ-корсонсиз, рўкачсиз, сабабсиз, асоссиз.

*Лабинг баҳонасиз эл қонини тўқар ҳар дам,
Манга чу етти иш, албатта, бир баҳона қилур.*

Фаройиб ус-сигар, 159-б.

БАҲОРОЙИН [ф. بهار آيين] Баҳорга монанд, баҳорга ўхшап.

*Кўқартурга муҳаббат данигин ашким ёмгури бирла,
Ҳар оҳим дудидин кўк бир баҳоройин саҳоб айлар.*

Наводир уш-шабоб, 136-б.

БАҲРАМАНДЛИК [ф.-т. بهرامندليق] Баҳри олувчилик.

*Пастликдин баландлик топқай,
Зўрдин баҳрамандлик топқай.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

БАҲРАСИЗ [ф.-т. بهر سيز] Хиссасиз, насибасиз, бебаҳра.

*Кўнгулу кўз санга муштоқу йўлуқсанг чиройингдин
Ани беҳудлуг этиб баҳрасиз аммо мун ҳайрат.*

Фавойид ул-кибар, 58-б.

БАҲРНИШИН [ф. بهر نشين] Ўтиришга муяссар бўлиш (кема ичидан жой олиш).

*Етгач-ўқ музд айлабон таъйин,
Бўлдилар кема ичра баҳрнишин.*

Сабъаи сайёр, 268-б.

БАҲРОМИЙ [ф. بهرامى] Баҳромга ўхшап, Баҳром монанд.

*Гўр учун очмоқ недур ҳар лаҳза баҳромий каманд,
Чун сени Баҳромдек айлар ажал гўри шикор.*

Фаройиб ус-сигар, 152-б.

БЕГОР [ф. بېگور] 1 Мажбур.

2 Ҳақсиз, тўловсиз мажбурий иш.

*Жон фидо қилгумдурур, лаълинг қабул этсун десам,
Дерки: «Руху»лоҳ бу навъ ишларга бегор айламас».*

Бадоеъ ул-бидоя, 222-б.

БЕДАВЛАТ [ф.-а. بېدولت] Камбағал, бахтсиз, бадбахт.

Ва Жиржис а. с. уй ичидан солим чиқиб, яна бедаватлар даъватига машғул бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

БЕДИЛИЙ [ф. بېدلىي] Хиротлик форситўй шоира тахаллуси.

Андоқ зоҳир бўлурким, волидаси ҳам хуш таъбдурур ва «Бедиллий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 134-б.

БЕДОДФАН [ф.-а. بېدافن] Адолатсизликка, ситамгарликка, зулмга ўрганган.

Чархи бедодфан Ситамгарликка ўрганган фалак.

Қадаҳ қалқонин истаким, чарх ўқидин,

Басе ёғдурур чархи бедодфан ўқ.

Фавойид ул-кибар, 221-б.

БЕДУД [ф.-т. بې خود] О 1 Тутунсиз, 2 Оҳсиз, оху ноласиз.

Қим эмас бир-бирдин айру нуру зулмат, эй рафиқ,

Шуълаи шират қани бедудди меҳнат, эй рафиқ.

Наводир уш-шабоб, 483-б.

БЕЖИГАР [ф. بې جگر] Юраксиз, қалбсиз, дардсиз.

Бежигар бўлсам бало тортарга эмди, ваҳ, не тонг,

Борди кўздин чун бағир парғоласидин кўпрагим.

Наводир ун-нихоя, 352-б.

БЕЗАБОНЛИГ [ф.-т. بې زبон لىغ] 1 Тилсизлик, соқовлик, индамаслик.

Дафъ ўлуб ағёр, топсам бор ул хилват аро,

Безабонлиг бирла шарҳи дарди ҳижрон айласам.

Бадоеъ ул-васат, 307-б.

2 тасаввуфда Рамз, ишора, сукут.

Ва ул ва Шайх бир-бири била сирда безабонлиг тили била сўзлар айтиштиллар.

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

БЕЗАКЛИК [т. بېزك لىك] Ясатиклик, зийнатлик, пардозлик.

Қабр тошидур безаклик сарбасар гул баргидин,

Тоза-тоза доғ ила кўҳи бало бўлган таним.

Фаройиб ус-сигар, 326-б.

БЕИЁР [ф.-а. بې عيار] 1 Маҳак (кумуш ва олтинга суртиб, уларнинг аслигини аниқлайдиган топ)сиз.

2 Қадр-кимматсиз, кимматлилиқ даражаси паст; ўлчовсиз.

Ва танга ва пул сойир маскукотни нима қотиб беиёр ясар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

БЕИЛОЖ [ф.-а. بې علاج] Иложсиз, давосиз, чорасиз.

Илоҳи, беилож дардга алил қилма ва бемурувват номардга залил қилма.

Муножот, 298-б.

БЕИНОЯТ [ф.-а. بې غنايت] Лутфсиз, марҳаматсиз, илтифотсиз.

Ҳар нечаки беиноят ўлуб,

Қилдинг мени бегуноҳ мужрим.

Бадоеъ ул-васат, 473-б.

БЕИНСОФЛИГ [ф.-а.-т. بې انصاف لىغ] 1 Инсофсизлик; 2 Софдилликсиз, тўғрилиқсиз.

Бог гулгаштида беинсофлигдур, гар десам,

Сарвни қаддинга, гулни оразинга ўхшатай.

Бадоеъ ул-васат, 437-б.

БЕИШТИБОҲЛИК [ф.-а.-т. بې اشتباه لىك] Хатосизлик, бепақлик, шубҳасизлик, бегумонлик, аниқлик.

*Илоҳи, ул бедорлиғни огоҳликка еткур ва ҳушёрлиғни беишти-
боҳликка уландур.*

Муножот, 295-б.

БЕКОМ [ф. *بی کام*] 1 Умидсиз, махрум; бемурод, мақсадсиз, орзусиз.

2 Бахтсиз.

*Вафо аҳлини чарх беком этиб,
Жафо хайлини комрон қилдило.*

Наводир уш-шабоб, 416-б.

Беком айламак Махрум қилмоқ.

*Шиква қилсак сендин, эй гардун, раво эрмас дема,
Бизни беком айлаб, эл комин равому қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

БЕКУЛФАТ [ф.-а. *بی کفّت*] Машаққатсиз, ранжсиз, қийинчиликсиз; меҳнатсиз; осонгина.

*Алар дебдурларки, биз биравни топалики, сизнинг мусоҳабатин-
гиз ва хидматингизни бекулфат қабул қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БЕКУСУФ [ф.-а. *بی کسوف*] Тутилишсиз, Куёп тутилишсиз.

*Яна бу адаб бирла олтун зуруф
Қуёшдек фурузон вале бекусуф.*

Садди Искандарий, 297-б.

БЕЛБОҒЧА [т. *بېلباغچه*] Белбоғ каби, камардек, кийик каби.

*Най кўрунди қоматингча найшакар ширину туз,
Най анинг банди белингга боғлаган белбоғча.*

Ғаройиб ус-сигар, 439-б

БЕМАЗАЛИҚ [а.-ф.-т. *بی مزہ لیق*] 1 Мазасизлик, таъмсизлик.

2 Ярамаслик, ёмоғлик, бемаънилик, номаъқуллиқ.

*Ҳолда асҳоб доғи тирдек,
Бемазалиқда бориси бирдек.*

Ҳайрат ул-аброр, 138-б.

БЕМАКР [ф.-а. *بی مکر*] Ҳийласиз, фирибсиз, макрсиз.

Бемакру тазвир Ҳийла, фирибсиз, найрангсиз, макру ҳийласиз.

*Яна билмакдурур бемакру тазвир,
Ки, Ҳақдиндур ямон-яхшига тақдир.*

Сирож ул-муслимин, 277-б.

БЕМАЛОМАТ [ф.-а. *بی ملامت*] Маломатсиз, таънасиз, дошномсиз.

*Қаъби истарсен муғилон чекса тил қайгурмағил,
Бемаломат топмади кимса саломат, эй кўнгул.*

Наводир уш-шабоб, 279-б.

БЕМАНСАБЛИҒ [а.-ф.-т. *بی منصب لیغ*] Берутбалиқ, мартабасизлик, беамаллик, бемақомтик.

*Ҳеч ким йўқтурки ёр оллида йўқтур мансаби,
Бизга бемансаблиғ ўлмиш мансаб ул даргоҳда.*

Наводир ун-ниҳоя, 20-б.

БЕМАР [ф.-а. *بیمر*] Ҳисобсиз, сон-саноксиз, чек-чегарасиз, ҳадсиз, ҳад-дан зиёд, кўп.

*Десанг, эй соқий, бадал бўлсун, қадаҳ тут беҳисоб,
Ким тўқар қонимни беҳад, ким эрур бемар яра.*

Бадосъ ул-васат, 28-б.

БЕМАЪНИЛИҒ [ф.-а.-т. *بى معنى لىغ*] 1 Маъносизлик, мазмунсизлик.

2 Қуруқ сафсатабозлик, номаъқулчилик.

3 Ахлоқсизлик, ярамаслик, бўлмағурлик.

*Ким эрур ул маҳз бадгавҳарлигинг,
Айни бемаънилиғу абтарлигинг.*

Лисон ут-тайр, 69-б.

БЕМИСЛЛИК [ф.-а.-т. *بىمىسلىك*] 1 Мислсизлик, бекиёслик, тенги йўқлик, ўхшаши йўқлик.

2 Ўз гўзаллигига ошуфта бўлиб, Аллоҳни унутишлик, ғурурга берилишлик.

*Юсуф а. с. бани одам жинсининг жамилроғидур. Бир кун юзин
кўзгуда кўруб, андоқки ҳусн истиғною гурурга муқтазодур, қўнгли-
га кечтиким, оё агар мен қул бўлсам эди, менинг баҳомни ким бера
олгай эрди. Чун бу хиёл далолат бемислликка қилур...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122–123-б.

БЕМОНАНДЛИҒ [ф.-т. *بى مئاندىلغ*] Ўхшаши йўқлик, тенги йўқлик, мислсизлик.

*Илминг дарёсидин ҳар гавҳар нужум дурларидин покроқ, мулкунг
сахросидин ҳар лола қўёи машғалидин оташнокроқ. Бемонанд-
лигингга «Лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаи бирор нарса
йўқ) гувоҳи содиқ...*

Муножот, 293-б.

БЕНАМУД [ф. *بى نمود*] Кўринмайдиган, кўринмас.

Намуди бенамуд Кўришиб турган нарсатар (аслида) зоҳирда йўқдир, кўриб бўлмайдиган, кўринмаган.

*Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду
номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд.*

Муножот, 293-б.

БЕНИҚОБ [ф.-а. *بى نقاب*] 1 Пардасиз, тўсиқсиз, ниқобсиз, чачвонсиз, чодирсиз.

2 Ҳақиқатни, ҳақиқий ҳолни пардаловчи воситасиз.

*Қошу юзунгни мунажжсим чунки кўрди бениқоб,
Деди: Кўрким қавс буржидин тугуттур офтоб.*

Ғаройиб ус-сигар, 57-б.

БЕОЗОРЛИҒ [ф.-т. *بى آزار لىغ*] 1 Беазиятлик, қайғу-аламсизлик, ранжсизлик, қийинчиликсиз.

2 Бешикастлик.

*Биров ўзни фалак озоридин озод қилдиким,
Фано тўфроғи ичра тулти беозорлиғларга.*

Наводир ул-лабоб, 414-б.

БЕПАЙВАНДЛИҒ [ф.-т. *بى پيوند لىغ*] 1 Алоқасизлик, муносабатсизлик.

2 Қариндош-уруғчиликсиз.

3 Замон ва макондаги ўзаро алоқаликлардан мустаснолик, воҳидлик, як-калик, ёлғизлик.

Бемонандлигинга «лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаш бир нарса йўқ) гувоҳи содиқ, бепайвандлигинга «Лам ялид ва лам юлад» (У тугмайди ва тугилмайди) далили мувофиқ.

Муттожот, 293-б.

БЕПАРТАВ [ф. *بی پرتو*] Нурсиз, ёлқинсиз, ёғдусиз шутласиз; ёруғлик-сиз.

Наби шаръидин аёқ чиқарган кажрав ва кўзи зулмат бодиясида ҳидоят шамъидин бепартавдур.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

БЕРАҲМЛИҚ [ф.-а.-т. *بی رحم لیق*] Шафқатсизлик, раҳмсизлик.

Раҳм эмас бераҳмлиқдур сурмасанг бошимга раҳи,

Ким бу кўп қатла анинг номоли бўлган бош эрур.

Наводир ун-ниҳоя, 168-б.

БЕРГУЧИ [т. *بیرگوچی*] Берғувчи.

Олди жон лаълину элга лаби жон берғувчилар

Барча қул бўлсун анинг олдида жондин, ё Раб.

Фавойид ул-кибар, 38-б.

Солиқнинг атворига андом берғучи сафар, кўнгулнинг ҳар сари ҳаво қилурига ором берғучи сафар.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

БЕРК-БЕРК [т. *بیرک بیرک*] Қаттиқ-қаттиқ, маҳкам-маҳкам.

Икки ёндин қўл ҳамоиш берк-берк андоқ чекиб,

Ким яна бир-бирдин айрилмас масаллик ўрманиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

БЕРМАМАК [т. *بیرما مک*] Бермаслик, бермаганлик.

Оғзининг сирри манга маълум агар эрмас не айб,

Хеч кимга заррае чун бермамини ҳақ илми айб.

Ғаройиб ус-сигар, 64-б.

Иё мукриму ҳужра тайёр анга,

Карамдин эмас бермамик бор анга.

Садди Искандарий 256-б.

БЕСАРУДИЛЛИҚ [ф.-т. *بیسرو دل لیق*] Дил ўртовчилик, кўнгулни шайдо қилувчилик, кучли эҳтирослилик.

Хотирим савдоомиз ҳаёллардин мушавваш, бесарудиллиқдин ҳар неча дилкаш сўз бўлса кўнгулмга ноҳуш.

Ғаройиб ус-сигар, 20-б.

БЕСАРУПОЛИҚ [ф.-т. *بی سروپا لیک*] 1 Бош-оёқ яланглик.

2 Кимсасизлик, бечоралик.

3 Бевошлик, девоналик, мажнунлик.

Сен нечук ўзунгни мундоқ жунуни бесаруполикка солибсенки, сени тилаб кўрсалар...

Насойим ул-муҳаббат, 72-б

БЕСАРФА [ф.-а. *بی صرفه*] Ўринсиз; беҳуда, бўлар-бўлмас, ноҳақ, бе-маъни, ноҳўя.

Сўзидин кишиким ғаму бало ҳосилдур,

Ҳар нуктада тили деса, бало дохилдур,

*Бесарфа деган кишига тили қотилдур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилидур.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

БЕСИФАТЛИҒ [ф.-а.-т. *بى ميفاتلىغ*] Ўхшапсизлик, бемонандлик; ягона ўхшапсизлик.

*Дер эмишларки, ҳар қачон қудват ул-авлиё Хожа Муҳаммад Али
Ҳаким Тирмизий руҳига таважжўх воқеъ бўлур эрди, ул таважж-
жўх исари маҳзи бесифатлиғ зухури эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 85-б

БЕСУТУН [ф. *بيستون*] 1 Устунсиз иморат.

2 Бихистун – Эронда бир қоянинг номи, Эронда Ҳамадон шаҳридан тах-
минан 100 км ғарбда жойлашган тоғ қоялари. Унда Аҳамонийлар ҳукмдо-
ри Доро I буйруғи билан (мил. ав. 522–486) қоятопга битиклар ўйилган,
уларда Доро I нинг турли ўлкаларда жанг қилиб зафар қозонганилиги ай-
тилган.

3 Юксақлик, буюқлик рамзи; осмон.

*Ва гар минг Бесутундек қилсанг идрок,
Йўлда бир кесак, бал бир овуч хок.*

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

БЕТААБ [ф.-а. *بيتاب*] 1 Ранжсиз, бемашаққат, қийинчиликсиз.

2 Ҳасталиксиз, чарчашсиз, ҳоришсиз.

*Тенгиз тулу арзин важаб-барважаб,
Топиб зарбу қисмат била бетааб.*

Садди Искандарий, 498-б.

БЕТАВАККУЛ [ф.-а. *بى توكل*] Ипюнчсизлик, безътиқод. Аллоҳнинг
марҳаматига ипюнмаслик.

Таваккул сифатию бетаваккуллар мазаммати.

Ғаройиб ус-сиғар, 544-б.

БЕТАКАЛЛУФОНА [ф.-а.-ф. *بى تكلفه*] Оддийгина, соддагина, ортиқ-
ча дабдабасиз.

*Ва пашмина кияр эрди ва бетаккаллуфона таом ер эрди, анга-
чаки узгайди.*

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

БЕТАЪАЙЮНЛУҒ [а.-ф.-т. *بى تعيىنلوغ*] 1 Оддийлик, кўримсизлик.

2 Камтарлик, коқсорлик.

*Охир бу Қусам Шайх Хожа инқитобий ва камоли бетаъайюн-
луғидин Бухоронинг тимларидин бирида андоқ савдо ва сотиқ қил-
ди...*

Насойим ул-муҳаббат, 259-б.

БЕТАЪН [ф.-а. *بى طعن*] Таънасиз, маломатсиз; таъна-пичингсиз, таъ-
на-дапномсиз.

*Бу сўз сидқиға дағи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «Кунту канз».*

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

БЕТАҲАММУЛЛУҒ [ф.-а.-т. *بى تحمل لوغ*] Бесабрлик, тоқатсизлик.

... ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар
ва саъқалар тортар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

БЕЧУН [ф. *بی چون*] Ўхшашсиз, монандсиз.

Фано бешаси саҳатида висол шажарисидин самара тоғонлар
бошига фалакнинг муҳлиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса,
зикриёкирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдига зокир бўлмоғуси-
дурур.

Муншаот, 146-б.

БЕШИБХ [ф.-а. *بی شیبہ*] Ўхшашсиз, бемопанд, ўхшапигу тенги йўқ.

Ҳар бири ўз таврида бешибху назир,
Бордилар барча – не айлай тадбир.

Фавойид ул-кибар, 505-б.

БЕШУУРЛИҚ [ф.-а.-т. *بی شعورلیق*] 1 Онғисизлик, сезгисизлик, ҳиссиз-
лик, фаҳмсизлик.

2 Хушсизлик.

Ва жазба тариқи била ҳар қачон ҳар кимга тиласалар эркан, та-
сарруф қилурлар эрмиш ва ани бу оламга, ҳузур ва шуур мақомидин
ўтқариб, беҳудлиқ ва беишурлиқ оламга еткурур эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

БЕЪТИДОЛ [ф.-а. *بی اعتدال*] 1 Бир текисда эмаслик, мўътадил ҳолат-
сиз, эътидолясиз.

Майҳораи безътидол Ўртача ҳолатни йўқотган майҳўр, маст гўзал.

Эй Навоий, мен худ эттим тавба, лекин нетгамен,
Ким ажаб майҳораи безътидолим бордур.

Наводир ун-нихоя, 135-б.

Девонаи безътидол Бир мсърда бўлмаслик, бир зайлда бўлмаслик.

Сўрма кўнгул ҳолини, бедод ила ўлтурғуси,
Ўзин ул девонаи безътидолим бу кеча.

Бадоеъ ул-васат, 372-б.

2 Мувозанатсиз.

Ошкор этмас эдим ишқин, вале ўтган кеча
Бода зўр айлаб, ишги безътидол этмиш мени.

Бадоеъ ул-васат, 430-б.

3 Беўлчов, номутаносиб, тартибсиз.

Ичкали лаъли майидин ҳушу ақлим қолмамиш,
Бода маст эрди, ажаб, безътидол этмиш мени.

Фавойид ул-кибар, 418-б.

4 Адолатсиз.

Даний тажаммулу озоданинг фалокатидин,
Замон табияти безътидол эмиш – бидим.

Фавойид ул-кибар, 296-б.

БЕҚОНУН [ф.-а. *بی قانون*] Бетартиб, бекоида, қонунсиз, низомсиз, кўр-
сатмасиз.

Эриликка шуҳра бўлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадди беқонунни кўж.

Бадоеъ ул-бидоя, 216-б.

БЕҒАЙРАТЛИҒ [ф.-а.-т. *بی غیرت لیغ*] Ғайратсизлик, танбаллик, дангасалик, ишпекмаслик, ялковлик, лавандлик.

*Халқ ичинда бор эди беғайрате,
Элга беғайратлигидин ҳайрате.*

Лисон ут-ғайр, 67-б.

БЕҒАМХОР [ф.-а.-ф. *بی غمخوار*] 1 1 Беғамхўр, бемехрибон. 2 Дилсўз эмас, жонкуяр эмас.

*Ғам емак бўлмиш ишим, йўқтур вале ғам ер кишим,
Турфа ишким, ғарчи беғамхормен ғамхормен.*

Наводир уш-шабоб, 342-б.

БЕҒАРРО [ф.-а. *بی غرا*] 1 Белгисиз, нишонсиз, аломатсиз.

2 Равшан бўлмаган, ноаниқ.

*Шайх ул-ислом дебдурки, бу каромат эмаски, тасаввуф тариқи-
да беғарродур.*

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БЕҒАВСАЛА [ф.-а. *بی حوصله*] Бетоқат, чидамсиз.

*Разили беҳавсала мукнат кўрса, ўзин азиз тутмоқ не ғариб ва
жоҳ майи нафъасидин ўзин унутмоқ не ажиб.*

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

БЕҒАНЖОР [ф. *بی هنجار*] Йўл-йўриқсиз, тартиб-қоида сиз, равишсиз, йўсинсиз.

*Дайр тир гар деса: бору йўқунгни ўтқа сол,
Йўқ эса қилма йўқу борингни беҳанжор харж.*

Фавойид ул-кибар, 72-б.

БЕҒАРОС [ф. *بی هراس*] Кўркүвсиз, ваҳмсиз.

*Чу сўз етти бу ерга, мен беҳарос,
Кўтуб айладим бир дуо илтимос.*

Садди Искандарий, 578-б.

БЕҒАҚИҚАТ [ф.-а. *بی حقیقت*] 1 Ҳақиқатсиз.

*Мажоздин чу ҳақиқатқа йўл топар ошиқ,
Қилур мажозни нафйи улки, беҳақиқат эрур.*

Фавойид ул-кибар, 512-б.

2 Аслсиз, келиб чиқиши ноаниқ, бетайин.

[Бобо Али Пойи Ҳисорий қ. с.] ... ярим кеча Бобо ўз еридин кўтуб, мақтул қошига келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар, аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳоддин бу навъ ишлар воқеъ бўлгандур.

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

БЕҒИЖОБОНА [ф.-а.-ф. *بی حجابانه*] Бепарда, юзсизларча, уятсизларча, беҳаёларча.

*Бошлади нукта беҳижобона
Ким, нари қилмиш эрди девона.*

Сабъаи сайёр, 320-б.

БЕҒИСОБЛИҒ [ф.-а.-т. *بی حسابلیغ*] 1 Беҳадр-қимматлик; ҳисобсизлик, сон-саноксизлик, зиёдалиқ, кўпшиқ.

2 Ҳисоб-китоби йўқ; бебилиска.

*Яфрои гулуси ҳижоблигинин туфроғига ҳарғиз меҳри зарфишон
анворидин бир дирам тушмаган ва муртафеъ шажари беҳисоб-
лигинин саҳатига мутлақ саҳоби гуҳарафишон жаваҳиридин бир
жсола етушмаган.*

Муншаот, 147-б.

БЕХУДАЛИҒ [ф.-т. *بی هو ده لیغ*] 1 Бекорчилик, кераксизлик; бефойда-
лик.

2 Асоссиз, бемаънилик.

*Чекиб борча олудалигинин аёқ,
Тутуб бори беҳудалигинин қироқ.*

Садди Искандарий, 38-б.

БЕХУРМАТ [ф.-а. *بی حرمت*] Ҳурматсиз, беобрў.

Тиладики, аларни ранжиди қилгай ва беҳурмат этгай.

Насойим ул-муҳаббат, 327-б.

БИДОЯТ УЛ-АНБИЁ [а. *بداية الأنبياء*] Пайгамбарларнинг боши, аввали,
бошланиши.

*Ҷун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмига
мушобаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё
бўлгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

БИДРУД [ф. *بحرود*] Соғлиқ, саломатлик.

Бидруд бўлмоқ Саломат бўлмоқ.

Бодияда бир кун ўз аҳлига айтиким, бидруд бўлки, мен бордим.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

БИЁБОНҒ [ф. *بیابانگ*] Жой, мавзе номи.

*Султон Яъқуб яқини эъзоз ва эҳтиром қилиб Биёбонғни суюрғол
бердиким, юз минг олтунга яқин ҳар йил тегар эрди.*

Мажолис ун-нафонс, 122-б.

БИЁБОНҒАРД [ф. *بیابان گرد*] Биёбон кезувчи, саҳро кезувчи.

Бириси Муқбили биёбонғард.

Яна бир Мудбири биҳор навард.

Сабъан сайёр, 307-б.

БИЁБОНЛИҒ [ф.-т. *بیابان لیغ*] Саҳролик, чўллик, биёбонлик, даштлик.

Фурқати даштида ҳам сарғашта, ҳам овораман,

Қим қуюнлугдур ишим, гули биёбонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

БИЁБОННИҲОД [ф. *بیابان نهاد*] Саҳрога ўхшаш, биёбон каби.

Ки Мен ваҳшиймен биёбонниҳод,

Атодин ато ваҳишю ваҳизод.

Садди Искандарий, 442-б.

БИЙЛАМАК [т. *بیلا مک*] Қайрамоқ, ўткирламоқ.

*Салотин хизматига журъат кўргузмак, ўз риштан ҳаётин уз-
моқдур... ва аларга тақарруб тиламак ўз қатлига бало тигин бий-
ламакдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

БИКУЛЛ [а. بىكلى] қ. Бикүллий.

*Эй Навоий, шарт қилдимким, агар бўлсам халос,
Ишқидин ўзга бу иш зикрини бикулл қилмайин.*

Фавоийд ул-кибар, 325-б.

БИКУЛЛИЙ [а. بىكلى] Бутунлай, тамоман, батамом.

*... агар амре ҳодис бўлсаки, муҷибби тараддудни хотир бўлса,
даҳоналар тарафидин хотир бикүллий жамъ бўлса.*

Муншаот, 190-б.

БИЛГУТ [т. بىلگوت] Туркий (чигатой) уруғлардан бирининг номи.

Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливан.

Қим ҳам арлот унут бўлди манга, ҳам билгут.

Фавоийд ул-кибар, 55-б.

Эй Навоий, манга бас санами лўливан,

Бекка қипчоқу оғар, шахға қиёту билгут.

Наводир уш-шабоб, 57-б.

БИЛИКСИЗ [т. بىلىكسىز] Биимсиз, илмсиз, ақлсиз.

Сўнғакка илқдур, эранга билик,

Биликсиз эран – ул сўнғаксиз илқ.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

БИЛИС [а. بىلىس] 1 Иблис, шайтон.

2 Алдоқчи, фирибгар, хўйлагар, ярамас; найрангбоз.

Билиси лани Лаънати иблис.

Ул деб ани шахнари Рух ул-амин,

Ташлаб ани гарчи билиси лани.

Хайрат ул-аброр, 268-б.

БИКУЛЛИЯ [а. بىكلىيە] Тамоман, кулпиятан, батамом, бутунлай, мутлақо.

*Яъқубки, мунн кўрди, мулкни ўзига берди ва ўзин бикуллия
шайхқа таслим қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

БИЛУРИЙ [ф. بلورى] Оқ шаффоф тошдай, биллурдай паффоф.

*... ва анинг кўзига сангпора ушоқ тошча ва қизил олтун қаро
тўфроғча кўрунмай, кўзи чазъи биллурий дўржга тушиб, сувда
меҳри ховарийдек, биллурда ойинаи Искандарийга тулиғони...*

Фарҳод ва Ширин, 119-б.

БИЛМАКЛИК [т. بىلىماكلىك] Билмоқлик, аниглоқлик, тушунмоқлик; идрок этмоқлик.

Чу анда бул-ажаб кўрди шамойил,

Бўлуб шахзода билмакликка мойил.

Фарҳод ва Ширин, 122-б.

БИЛОЛ [а. بىلال] Соғлом.**Билол Ҳабаший** Азон айтган илқ муаззин.

Кўзларинг бирла лабинг андоғки урди дин йўли,

Не балолардин Билол ўтқай, не саҳбодин Сухайб.

Гаройиб ус-сигар, 64-б.

БИЛОНИХОЯТ [а. بىلانىھايەт] Ниҳоятсиз, бениҳоя.

*Киши туганмагини фараз қилса, ул фаржалар бирла минг, балки
юз минг билониҳоят ортар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 127-б.

БИЛОХИР [а. *بلاخر*] Охиран, сўнги, кейинги, охири.

*Мисранинг яна бир рукнининг ҳам ушбу ҳукми бор. Яна фасли би-
лохирда ҳазрат маҳдумзода таърифида муболага қилиб эрдингиз,
ул таъриф мужибни ҳушхаллиқ...*

Муншаот, 228-б.

БИЛХОСИЯ [а. *بالخاصية*] Хосиятига кўра, хосияти жиҳатидан, моҳия-
тан.

*Лаъли ёкути муфарриҳдур магар билхосия
Ким, ҳаёлидин манга йўқтур насиб илло фараҳ.*

Наводир уш-шабоб, 78-б.

БИЛХОССА [а. *بالخاصة*] Хусусияти жиҳатидан, хусусан.

*Билхосса ишқи хонапардоз,
Кўнгли аро солди маҳфи ул роз.*

Лайли ва Мажнун, 182-б.

БИЛҚИСЛИҚ [а.-т. *بلقيس ليق*] Билқислик, маъпуқалик (диний манба-
ларга кўра, Билқис – Сулаймон пайгамбарга никоҳ қилинган Сабо мамта-
катининг маликаси).

*Бир иш Билқислиққа бўлса монеъ,
Сулаймонга пари ҳам келди тобеъ.*

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

БИЛҲАҚИҚА(Т) [а. *بالحقيقه // بالحقيقت*] Ҳақиқатан, ростдан ҳам, чиндан
ҳам.

*Арзадошт улким, бу ҳақирни баъзи маслаҳатлар учунким, ул ҳаз-
ратнинг маслаҳати дағи анинг зимнидадур, агарчи билҳақиқа икка-
ласи бир маслаҳат - ўқдур, Хуросон вилоятига юборилди.*

Муншаот, 151-б.

БИНАФШАГУН [ф. *بنفشه گون*] 1 Бинафша рангли, бинафша гул рангли,
гунафша тусли.

*Ёпти чу етишти бўйла банди,
Гул узра бинафшагун паранди.*

Лайли ва Мажнун, 280-б.

2 Мовий ранг, нилгун.

*Бу гулу сабзаким, келиб зебо,
Тўни лекин бинафшагун дебо.*

Сабъаи сайёр, 96-б.

БИНАФШАПЎШ [ф. *بنفشه پوش*] Бинафша тусли кийим кийган, бинаф-
ша ёпишган.

*Эй Павоий, ул бинафшапўш гулнинг васфида
Бўлмасун ҳар не ёзарсен когазе илло бинафш.*

Фаройиб ус-сигар, 221-б.

БИННИ [а. *بن*] Ўғил, ўғли.

Баҳром бинни Шонур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 219-б.

БИНТОС [a. بنطاس] Сайёра номи.

*Қаронғу кеча чиққач ўқи ёдин,
Ўтуб Бинтос фалақдин, йўл Сўҳодин.*

Фарҳод ва Ширин, 451-б.

БИРИНЖИНА [ф. برنجينه] 1 Миснинг сариқ туслиси.

2 Биринж (мис)дан ясалган нарса, сариқ.

*Сув юкидин қад қўйи мойил анга,
Барқи биринжини ҳамойил анга.*

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

БИРОДАР [ф. برادر] 1 Ака-ука, оға-ини.

2 Дўст.

3 Оғайни.

Ижозатномада биродар унвон била зикр қилибдур ...

Насойим ул-муҳаббат, 340-б.

БИРОДАРЗОДА [ф. برادرزاده] Ака ёки уканинг фарзанди.

Шайх Абу Язиднинг биродарзодасидур, анинг муридидур.

Насойим ул-муҳаббат, 210–211-б.

БИРОР-ИККИРОР [т. بىرر اىككىزار] Битга-иккитадан, битга-иккита, битга-яримта.

*Тонгласи фақир алар хизматиға еттим, айттиларким: «Ёу
китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, илтизом қилиши
бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмагай, баъзи ерда ҳам бирор-икки-
ро, балки ортуқ абёт ҳам тарк қилибтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

БИСМ [a. بسم] Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим иборасининг қисқарган шакли.

Нуктаи бо «бисм» учун тафсир

Юз муҳаллад қила олиб тахрир.

Сабъаи сайёр, 42-б.

БИСЧОҚИЯ [ф. بىسچاقىيە] Шаҳар марказидан узок; унча катта бўлмаган овлоқ бир жой номи.

*[Шайх Имодуddин...]. Дебдурларки, Макка азимати қилгонда
гузари Шерозга тушибдур ва анда Бисчоқия деган зовияда нузул
қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

БИТГУЧИ [т. بىتگۇچى] Ёзгувчи, битгувчи, ёзувчи.

*... ва ҳар қайси ўз фаҳму идрокларига кўра баҳра олғайлар, бит-
гучига ҳам бир дуо била баҳра еткурғайлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 11-б.

БИТИКЛИК [т. بىتىكلىك] Ёзилган, битилган, ёзиллик.

Анда битиклик дурур афсонае,

Ким бу навоҳий аро вайронае.

Ҳайрат ул-аброр, 173-б.

БИТИРГУЧИ [т. بىتىرگۇچى] Тугатгувчи.

*Бу золимлар — мулкни барбод бергучилардур ва мулк аҳли йиғиш-
тургонларин битиргучилардур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

БИҲИШТ [ф. بهشت] Жаннат; энг гўзал бог.

Биҳишти соний Иккинчи жаннат, жаннатга ўхшаш, жаннатмонанд.

Тузуб суҳбат «Биҳишти соний» ичра,

Май ичса «Болинав» айвони ичра.

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БИҲОЗАЛҚИЁС [а. بهذالقياس] Шу қиёсда, шунга таққослаб, шу ўлчовда, шу андазада.

Эрур чун тафовут била ул асос,

Асофилга тегру биҳозалқиёс.

Садди Искандарий, 150-б.

БОБ [а. باب] Фаргоналик машҳур Умаршайхнинг лақаби.

[Бобо Фаргоний қ. с.]. *Оти Умардур. Фаргонада бўлур эрди. Ул ерда улуг машойихни «Боб» дерлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

БОБАШОРАТ [ф.-а. بابشارت] Хушхабарлик, муждалик, башорат қилиш-лик, башорат билан.

*... илоҳий фазл ва икромига ва қалб қўти ва яқин қуввати ному-
таноҳий файз ва фазлга бор экан вақтда ишорат бобашорат ҳук-
ми билаки...*

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

БОБОБЕК [т. بابايېك] Ҳурматли, улуг, буюк диний раҳнамо; донғи кет-ган шайх.

Агар Бобобек ўғли айлади нақл,

Ҳақ этсун равзани маъвоси анинг.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

БОДАОМАЗ [ф. باده‌آميز] Майга қоришган, май аралаш, соф майли.

Эрур гул барги узра оби ҳайвон,

Набинг ул дамки бўлғай бодаомез.

Наводир уш-шабоб, 153-б.

БОДАОШОМ [ф. باده‌آشام] Май ичувчи, махбуба, ёр.

Офият кўйида маҳвашиларга йўқтур нисбатим,

Ул муқаммиршева шўхи бодаошомим керак.

Бадоеъ ул-васат, 239-б.

БОДАПАРАСТОНА [ф. باده پرستانه] Майни яхши кўрувчи, майпараст-ларча, майпарастлардек.

Соқий бодаи мастона кетур,

Дайрдин бодапарастона кетур.

Фавойид ул-кибар, 475-б.

БОДАПОЛОЛИҚ [ф.-т. باده پالايق] Май сузгичлик, май сузиладиган матолик, докатик.

Май учун зоҳид ридоси андин ўлмас раҳнким,

Бодапололиққа ҳам лойиқ эмас ул порабуз.

Фавойид ул-кибар, 147-б.

БОДАСИЗ [ф.-т. باده سيز] 1 Майсиз, шаробсиз.

2 Бебаҳра.

*Бу чаманким, тўқулур шом гул, очилса сабоҳ,
Бодасиз шому сабоҳ ўлмоқ эмас бизга салоҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 90-б.

*Эй Навоий, чун кўнгул бир дам очилмас бодасиз,
Истасанг ул уйни равшан дам-бадам тутғил аёғ.*

Наводир уш-шабоб, 215-б.

БОДГИР [ф. بادگیر] 1 Елвизак, ҳаво ёки шамол тортадиган туйнук.

2 Инсон тана аъзосининг матлум бир қисми, бурун тешиги, бурун ко-
ваги.

*Лаъл эшиги узра ики бодгир,
Ҳайати матбуу ўзи дилтазир.*

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

БОДОМА [ф. بادامه] Бодомдек, бодом каби, бодомга ўхшаш, бодом
шаклидаги муҳр.

*Ишқ нақди кисасининг ҳифзига бодома муҳр
Гар тилар бўлсанг, муносибдур бу чок ўлган юрак.*

Бадоеъ ул-васат, 236-б.

БОЗОРИЙ [ф. بازارى] 1 Бозор ишпарига мансуб киши.

2 Бозорчи, савдогар, тижоратчи.

*... мен не салоҳият била бу ишни қилурменки, бир бозорний ки-
шиман, уммий ва фуқаро тариқин ва аларнинг одобин билмасман.*

Насойим ул-муҳаббат, 406-б.

БОКЛИК [ф.-т. بالايك] 1 Кўркинчлик, хавфлик, ваҳмлик.

2 Андишалик, парволик.

3 Ажаблик.

*Хусн аро улким насибинг қилмади жуз боклик,
Хотирим лавҳини гайринг нақшидин пок айлади.*

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

БОН [а. بان] Чиройли ва ўзидан хушбўй хид таратувчи дарахт тури,
нафис барглари ёқимли хидга эга ва пистага ўхшапч доналари мағзидан
хушбўй ёғ олинади.

*Хасталиқ давлатидин сурғали келдинг бошим узра,
Заъф учун бон берурам гар сен эсанг аҳли иёдат.*

Наводир ун-ниҳоя, 65-б.

БОНУ [ф. بانو] 1 Хоним, ойим.

2 Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонининг бош қаҳрамонлари-
дан бири, Меҳдинбону исмининг қисқарган шакли.

*Ул айлаб кўп тазаллумларки, Бону
Лекин дер жонима миннат магар бу.*

Фарҳод ва Ширин, 274-б.

БОРГИР [ф. بولگیر] Улов; юк тапувчи ҳайвон ёки уловлик учун туя, от
кабилар.

*[Жория Мажҳула р. т.]. Деди: эй жавонмард, тақвони озуғунг
қил ва зухдони йўлуи ва варағни боргиринг ва кўркунчлуглар та-
риқида сулуқ қил...*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БОРДИЛ [ф. باردل] Ҳосилли, мевали.

Егочининг самари бордил ва самарининг таъми захри қотил.

Муншаот, 148-б.

БОРМАМАК [т. يارماماك] Бормаслик.

*Оби ҳайвонинг гамидин токи заъфим бўлди саъб,
Бормамиш бир қатра бўғзум ичра, жоно, су ҳануз.*

Наводир уш-шабоб, 160-б.

БОРМОҒЛИҚ [т. بارماغليق] Бормоктиқ.

*Вале айлаб Миҳинбону ҳамиша,
Анинг қошига бормоғлиқни пеша.*

Фарҳод ва Ширин, 250-б.

БОРУР-КЕЛУР [т. بارور كيلور] Бориб-келиш, борди-келди.

*Гофил бўлмай ишингда гамдин,
Борур-келурунда бир қадамдин.*

Лайли ва Мажнун, 212-б.

БОРҒУЛУҚ, =ЛИҚ [т. بارغولوق // بارغوليق] Боргулик.

*Муг кўин азмидин мени манъ этма, эй рафиқ,
Бу йўл эрур чу аҳли маломатқа борғулуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 232-б.

*Дебдурки, ҳар ишда бўлсанг андоқ бўлки, Азроил бошинга келса,
ул ишдин ўзга ишга борғулиқ бўлмагойсен ва бори ҳолатинг сенинг
била бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

БОРҒУЧИ [т. بارغوجي] Борғувчи.

*... ва биебон қатъ этарга маркабни восита ҳумон қилсанг таййи
арз била борғучинар оллида маркаб не эътибор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

БОТИН-ҲУСН [а. باطن حسن] Яширин ҳусн, ички ҳусн, ички гўзаллик;
кўнгил гўзаллиги, руҳ ботини.

[Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.]. Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, бо-
тин-ҳусн адабининг унвонидур.

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

БОФАРРУ ЖУД [ф. بافر جود] Инъом-эхсон билан, саховат билан; шон-
шавкат билан.

*Не янглизки ҳукм этти, тутти вужуд,
Ижозат бериб шоҳи бофарру жуд.*

Садди Искандарий, 353-б.

БОҲАРЗ [ф. باخرز] Жой номи.

Мавлоно Малик – Бохарз вилоятида Кориздиндур.

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

БОШСИЗ [т. باشسيز] 1 Катласиз, бебош; сарбонсиз.

*Мен чу кечтим ишқ аро боштин маломат қилмангиз
Ким, ажабдур бошсиз элнинг қулогин тўлғамоқ.*

Наводир уш-шабоб, 225-б.

2 Учисиз, бирор нарсанинг учисиз.

... ва Ҳусравининг туғи бошсиз ва боши худсиз ўрдусига сурмоки...

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

БОҚИЙЛИҒ [а.-т. باقىلىغ] 1 Абадийлик, доимийлик, мангулик, бақолик.

2 Рухий тирилик.

Фоний эрканнию боқийлиғни ҳам,

Маст эрканнию соқийлиғни ҳам.

Лисон ут-тайр, 237-б.

БОҚЛА [а. باقلا] Дони ёки уруғлари пишириб тановул қилинадиган лавияга ўхшаш ўсимлик.

[Абубакр Кафширий қ. с.]. Ул дебдурки, Бани Исройил тухида борур эрдим. Манга парзада ўтмак ва боқла ҳавас бўлди. Филҳол боқла сотқучининг уни келди тухдаки қошимга келтурди.

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БОҚЛИ [а. باقلى] қ. **Боқла**.

БОҒБОНО [ф. бағана] Эй боғбон.

Даҳр боғида вафо нахли экиб, берди жафо бар,

Боғбоно, деки, не бергамен ул самаримдин.

Фавойид ул-кибар, 304-б.

БОҒ [ф. бағ] Мевазор, чаманзор, бўстон.

Боғи нав Ҳирот атрофидаги гўзал боғлардан бири.

Тузуб суҳбат «Бихишти соний» ичра,

Май ичса «Боғи нав» айвони ичра.

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БУ [а. بى] Арабча «абу», яъни «ота» сўзининг кискарган шакли.

Бу Жаҳл Абу Жаҳл – Муҳаммад алайҳиссаломга қарши кураш олиб борган араб зодагонларидан бири.

Ё Раб, эт бизни ҳабибинг сифатиға росих,

Айла Бу Жаҳл тариқин ичимиздин масқут.

Фавойид ул-кибар, 195-б.

БУЗКУШ [ф. بىزكش] 1 Эчки сўювчи қассоб.

2 Улоқчи.

3 Арзимас нарса учун тортишувчи майдакаш киши.

Шайх деди: яхши кўр, онинг карами эмасмукин, бир бузкуш ўғли бузурлар садрида ўлтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

БУЗУРГЛУҚ, -луқ/-лик [ф.-т. بزرگ لوق//بزرگ لىك] 1 Катталик, ёши улуглик.

[Абу Али Сиржоний қ. с.]. Ул қарилиғ ва заъф ва бузурглуки била борур эрди ва яна бир олиб келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Авлиёлик, покдомонлик, порсолик, тақводорлик, улуглик, буюклик.

Ва ул фаранги кофир йигит бу ҳални кўруб, анинг бузурглуқин билди ва ўз беадаблиқларидин уялиб, бош яланг қилиб, имон келтирди.

Насойим ул-муҳаббат, 336-б.

[Мир Кориз р. т.]. Ҳам Шайх Фаридулдин Аттор баъзи китобида анинг зикрин қилибдур ва адосидин баса бузурглик фаҳм бўлур.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БУКАНМАК [т. بوكان ماك] Букилмоқ, букчаймоқ, қатланмоқ.

*Бир манзил Нишобурдин Дизбодгачаки ёгин ёғар эрди. Икки бука-
ниб ҳадис жузвин куксумда тутуб, борибменки, жузв ул бўлмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

БУКРАК [т. بوكراك] Буйрак.

*[Адиб Аҳмад р. т.]. Ҳақ с. т. агарчи зоҳир кўзин ёпуқ яратқандур,
аммо кўнгли кўзин бағоят ёруқ қилғондур: лубёга илик суртубдур
ва дебдурки, кўй буқрагига ўхшайдур ва наҳудни бармоғи билан си-
лаб, дебдурки, итолгу бошига ўхшар.*

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУЛБУЛВАШ [а.-ф. بلبل وشن] Булбулдай, булбул каби, булбулга ўх-
шаш, булбул монанд.

Гулда йўқ бўйи вафо, шамъда йўқ шуълаи меҳр,

Ўрни булбулвашу парвона мисол айламангиз.

Фавойид ул-кибар, 152-б.

БУЛБУЛЛУҒ [а.-т. بلبل لوع] Булбуллик.

Булбуллуғунг бўлса айла парвоз,

Парвоналигингизни қилгил оғоз!

Лайли ва Мажнун, 289-б.

БУЛУЖ [ф. بلوج] Форс халқларидаги қабила, уруғ, эл, элат номи.

Ул элгаки дашт соридур майл,

Турку арабу булужу ҳар хайл.

Лайли ва Мажнун, 43-б.

*[Бобо Ниҳоб қ. р.]. Булуҷ элидин эрди. Тағойиси қизига мутаал-
лиқ бўлуб телбарар эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

БУЛУТЛУҒ [т. بولوت لوع] Булутлик, абрлик.

Сунбулунгизни тарағанда гўл уза тонгдур арақ

Ким, булутлуғ кечанинг албатта бўлмас шабнами.

Ғаройиб ус-сигар, 503-б.

БУЛЪАЛО [а. بولعلا] Саҳобалардан бирининг номи.

Қаҳр барқи бирла раҳмат ёмғури гар бўйладур,

Эмин эрмас Булъало, навмид эмастур Бу Лаҳиб.

Ғаройиб ус-сигар, 60-б.

БУЛҚОСИМ [а. بالقاسم] Нипопурлик Шайх Абулқосим Розий Жаъфар
ибн Аҳмон ибн Муҳаммад исмининг қисқарган шакли.

Турфа буқим, Булбашиар келди атоларга ато,

Леб Булқосим деди фарзанд ани бевахму бийм.

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

БУЛҒАНЧУҒЛУҚ [т. بولغانچوغلوق] 1 Булганчилик, ифлослик, чиркин-
лик, бузуки кишилик, рост йўлдаги озишлик, бузуқ йўлга киришлик, фит-
на-фасодчилик.

2 Тўполон, қўзғолон.

*Ривоятдурки, Ҳизқил а. с.дин сўнгра бани Исроил орасида мил-
лат ҳайсийятидин кўп булганчуғлуқ воқеъ бўлди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

БУЛҒАТМАК [т. بولغاتماک] Оғритмок.

*Хасм неча ҳақир бўлса, кўнгул кўзгатур ва хас неча ушоқ бўлса,
кўз булгатур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

БУНОҒЎШ [ф. بناغوش] Кулоқнинг исирга тақиладиган юмшоқ қисми,
кулоқнинг орқаси.

*Саф шикан ул турки буноғуш ўлуб,
Қатил ҳаёлига зирхпўш ўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

*Эврулубон боши, озиб хуши ҳам,
Ешунуб эғнига буноғуши ҳам.*

Ҳайрат ул-аброр, 259-б.

БУРДБОРЛИҒ [ф.-т. بردبارلىغ] 1 Вазминлик, оғирлик, вкорлик.

2 Сабр-тоқатлик.

*... ва нафс таййиби билан қиём кўргузмак ва халқ билан яхшилик
қилмок ва бурдборлиг.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

БУРЖ БАР БУРЖ [а.-ф.-а. برج بر برج] Буржма-бурж (қадимги фала-
киёт илмида – куёшнинг йиллик ҳаракат доирасидаги ўн икки нуқтанинг
хар бири).

*Яна бир ҳуққа бўлғоч дуррига дурж,
Кезиб ул торам ичра бурж бар бурж.*

Фарход ва Ширин, 353-б.

БУРЖЛУЛУҒ [а.-т. برجلولوغ] Коровуллик, қўриқлашлик; қарзга олин-
ган маблағлик.

*Кисангда агар дирам йўқ, кўнгулунда кисабур жами ҳам йўқ.
Ифлос машаққатин буржлулугун йўқидин унут, ҳар ҳолда шукр ва
қаноат тариқин берк тут.*

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

БУТКАРМАК [т. بوتكارماک] Битказмок, сўнгитиш, охирига етказмок,
адо қилмок, тутатмок.

[Абулхусайн ҳаддод Ҳиравий р. т.]. Андин сўнг уч кун тирик эрди,
туртунчи кун Тенгри хужини буткарди.

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

БУТЛОНИ [а. بطلانى] Бузук-фосидга ўхшаш, бузук-фосид сўз, гаплар,
ноҳақ, асоссиз, нотўғри, беҳуда, бемаъни.

*Шайх дегандурки, жамеъ миллату ниҳалда киши мундин расвороқ
сўз демайду. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин
яхшироқду. Ва сўзнинг яқини ва бутлонида кўп сўзлар битибду.*

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

БУТМАМАК [т. بوتماماك] Битмаслик, ўсмаслик, кўкармаслик, унмас-
лик.

*Бог нахлининг қадингдек бошида гул бутмамши,
Хусн боғининг бўлур эрмиш ниҳоли ўзгача.*

Наводир уш-шабоб, 398-б.

БУТОВ [т. بوتار] Туғма кўр, туғма битилган, кўзи битик.

[Адиб Аҳмад р. т.]. Дерларки, кўзлари бутов эрмишки, асло зоҳир
эрмас эмиш. Басир бўлуб, ўзга басирлардек андоқ эмас эрмишки,
кўз бўлғай ва кўрмас бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУХОРОЛИҒ [т. بخاراليغ] Бухоролик, Бухоро шахридан.

Мавлоно Сайфий-бухоролиғдур, андин Ҳирий шахрига келди.

Мажолис ун-нафоис, 72-б.

БУЮКРОҚЛИҒ [т. بويوكراقليغ] 1 Улутроқлик, буюкроқлик.

2 Валийлик, порсолик.

[Абдуллоҳ Ҳозир р. т.]. Анинг била Юсуф б. Ҳусайн орасида сўз-
лар борким, барчада, мартабада анинг буюкроқлиги Юсуф б. Ҳу-
сайндин зоҳир бўлур.

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

БУЮРҒУЧИ [т. بويورغوجي] 1 Амр эпувчи, буюргувчи.

2 Айпувчи, гапиргувчи.

Ҳунарпарвар – ишни буюргучидур,

Ҳунарвар, вале, лоф ургучидур.

Садди Искандарий, 578-б.

Айтқучи ва чалғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи. То буюргучи-
да сила ва инъом бор, алар мулозимдурлар ва хизматгор.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

БҮЁҚЧИ [т. بويقچي] Бўёқчи.

Баланд ҳолат ва аржуманд каромат соҳиби эрди. Отаси бўёқчи
эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

БҮЁҒЧИЛИҚ [т. بوياغچيلىق] Бўёқчилик.

Ва алар ун ики киши эрдилар пешалари бўёғчилик эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

БҮЗЛУК [т. بوزلوك] 1 Кўк рангли кийимлик.

Керак либоси малоҳатда маҳваин эл дилкаш,

Гар эғни ҳуллалиғ ўлсун, ва гар тани бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

2 Ранги бўздай оқарганиш, ранги қув ўчишиш, ранги ошпоқ бўлиб кет-
ганиш, ранги ўчганиш.

Рақибдин ул ой афсун била фан ўрганмиш,

Парийга дев не таълим қилди кўр бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

БҮЙ [ф. بوي] 1 Хид, ис, ифор. 2 Нишон, аломат, белги.

2 Умид.

Бўйи вафо Вафо нишонаси, вафо аломати.

Даҳр боғининг гулида йўқтурур бўйи вафо,

Ўзни, эй булбул, агар парканд-парканд айладинг.

Ғаройиб ус-сиғар, 290-б.

БҮЛМАМОҚ [т. بولماماق] Бўлмаслик.

Монеъ бўлмамоқ Монеъ бўлмаслик, тўсиқ бўлмаслик, қарши бўлмаслик.

*Кишидин талабсиз гино ҳосил этмас,
Яна жудга бўлмамоқ ҳеч монегъ.*

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

Мунъақид бўлмамоқ Боғланмаслик (дўстлик ришталари билан).

*Дўстлуг ким қилса, душманлик топардин даҳр аро,
Бўлмамиш гўё муҳаббат аҳли ҳаргиз мунъақид.*

Бадоеъ ул-васат, 89-б.

Хам бўлмамоқ Хам бўлмаслик, эгилмаслик, букилмаслик.

*Ашким артилган учун хам бўлмамиш қирпикларим,
Қим ясабдур кўз ҳаёлин чеккали қуллоблар.*

Ғаройиб ус-сиғар, 153-б.

Ҳарис бўлмамоқ Очкўз бўлмаслик, тамагир бўлмаслик.

*Ғарчи билдимки ҳарис ўлди жаҳонда маҳрум,
Бўлмамоқ мумкин эмас ёр висолига ҳарис.*

Наводир уш-шабоб, 199-б.

БЎЛМАМОҒЛИҚ [т. بولماماغلىق] Бўлмаслилик.

Ғофил бўлмамоғлиқ Беҳабар бўлмаслилик, ғофил бўлмаслилик.

*... ё бу икки ишга далолат қилурдек бир амрдин ғофил бўлмамоғ-
лиқ авлодурур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

БЎЛМАСЛИҚ, -лиғ [т. بولماسلىق/بولماسلىغ] Бўлмаслик.

Нокас киши бўлмаслиқда ва ножинс киши жинси бўлмаслиқда.

Наводир уш-шабоб, 521-б.

*Қўнгли ранж била қулуб жсоннига демагонин булбул куйса гули
хандонига ғам бўлмаслигин ташбиҳ қилиб, ишқ чаманида булбулдек
ғулбонг ургони.*

Мажолис ун-нафоис, 196-б.

БЎЛМОҚЛИК [т. بولماقلىك] Бўлмоқлик.

Ул ошкор этти, дорга ток бўлмоқлик насиб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

БЎЛМОҒЛИҚ, -лиғ [т. بولماغلىق/بولماغلىغ] қ. Бўлмоқлик.

*Бу оламда бўлмоғлиқ офоқир,
Яна олам аҳлида жаннат сарир.*

Садди Искандарий, 124-б.

*Биров топса бир ишга мунча сабаб,
Жаҳонгир бўлмоғлиги не ажаб?*

Садди Искандарий, 125-б.

БЎЛГУЧИ [т. بولغۇچى] Бўлгучи.

*Борчани ҳам, қилгучи нобуд ўзи,
Борча бориб, бўлгучи мавжуд ўзи.*

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

БЎРА [ф. بوره] Кўпинча тиббиётда қўлланиладиган туз моддасининг бир тури, танокор.

*Ғаҳ кўзидин ўлтурур, гоҳи лабидин жсон берур,
Шўхлигиндур анга ҳар дам бўрайи мунқалиб.*

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

БҮРЁБОФ [ф. *بورباباف*] Бўйра тўқувчи, бўйрасоз, бўйра тайёрловчи.

Биров кўнгли олиндаким софдур,

Агар заркаш, ар бўрёбофдур.

Садди Искандарий, 51-б.

БҮРКЛУК [т. *بوركلوك*] Бош кийимлик, (қалпоқлик, телпақлик) саллалик.

Абу Абдуллоҳ Диноварий дарёда кема ичида қолди, мураккабни кесар эрди ва тикар эрди, то бир бўрклука еткурди.

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

БҮСТОНИЙ [ф. *بوستاني*] Боғ, бўстонга оид, чаман, гулзорга тааллуқли.

Бўстонлик, гулзорлик, чаманзорлик.

Шаҳ қилиб хилъатини райҳоний,

Рост андоқки, сарви бўстоний.

Сабъаи сайёр, 202-б.

Гулрух андоқки сарви бўстоний,

Кисват айлаб ҳарири райҳоний.

Сабъаи сайёр, 235-б.

БҮТАЛИҒ [т. *بوتالغ*] Бўталоқли, болати.

Бўталиғ тева Болатик тева, бўталоғи бор тева.

Алар ожиз бўлгондин сўнгра, Солиҳдин ғариб мўъжиза тилади-ларким, хора тошдин дуо қилиб, бир бўталиғ тева чиқорғил. Солиҳ а. с. дуо қилиб, Дақ таоло ул тошини шақ қилиб, тева бўтаси била тош орасидин чиқти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

БҮТРАШМОҚ [т. *بوترشماق*] Қочмоқ.

Бўтрашти чу ҳар бириси бир ён,

Қолди орада ғариб гирён.

Лайли ва Мажнун, 229-б.

БҮТРАТМАҚ [т. *بوتراتماق*] Совирилмоқ.

Бўтратқали молини ҳаводис,

Қўймағай агар бор ўлса ворис.

Лайли ва Мажнун, 59-б.

БҮШЛУҒ [т. *بوشلغ*] 1 Бўшлик, бўш бўлиш.

2 Оч бўлиш, очлик.

Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошлиғдур, чун қорин очлиғи, яъни бўшлуғи зоҳир бўлса, ани ошлиғ ва ҳубоб била тўла қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

БҮҲОН [т. *بويون*] Бўйин, гавданинг бош билан танани бириктирувчи қисми.

Бўюн сўнмамак Бўйсунмаслик.

Ва «Нафаҳот»да мундоқдурки, ҳеч валий қолмадики, бу сўзга буюн сўнмамун бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

Бўюн қўймоқ Бўйин эгмоқ, бўйинини паст қилмоқ, бўйсунмоқ, итоат қилмоқ, розилик бермоқ.

Барча авлиё бўюн қўйғайлар. Ва Шайх Ҳаммод беш юз иигирма бешда Рамазон ойида оламдин ўтубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ВАДИАТ [a. وديعت] Омонат парса.

Вадияти ниҳоний Жон омонати.

*Ҷун етти суруши осмони,
Топишурди вадияти ниҳони.*

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ВАДОЪ [a. وداع] Алвидо, видо, хайру хуш, видолаштиш.

*Мен Рамазон ойидурмен, келибменки, эътизор қилгаймен, ул
умурдишки, менда санга муқаддар бўлуб эрди ва санга вадое қилгай-
менки, бу охир ижтимоъдур, сенинг била менинг орамда, деди ва
қайтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАЖҲСИЗ [a.-т. وجه سيز] 1 Бесабаб, беваж (х), боиссиз, далилсиз.

2 Юэсиз, жамолсиз, чеҳрасиз.

*Чеҳра ётиб мени куйдурма, ахи,
Важҳсиз жонима ўт урма, ахи.*

Паводир уш-шабоб, 462-б.

ВАЖҲУЛЛОҲ [a. وجه الله] Аллоҳнинг жамоли.

*Юзунг лавҳида важҳуллоҳ аёндур,
Не тонг гар олмасам ул кўзгудин кўз.*

Наводир ул-ниҳоя, 192-б.

ВАЗЗУҲО [a. والضحى] Чошпoҳ билан қасам; Қуръони каримнинг «Ваз-
зуҳо» ояти билан бошланувчи сураси маъносига ишора. Бу сурада Муҳам-
мад алайҳиссалом парафланиб улугланади.

*Ул шамъки, «ваззуҳо» қўёш юзидур,
Мазоғ била сурма чекалган кўзидур.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ВАЙ [т. وي] Оҳ, вой.

*Эй кўнгул, ҳижрон куйидур, тортиб афғон йиғлагил,
Вай кўз, айрулгунгдур ул гулчеҳрадин, қон йиғлагил.*

Бадоеъ ул-васат, 274-б.

ВАЙРОНАЛИК [ф.-т. ويرانه ليک] Харобалик, бузуклик.

*Туттилар аҳли жунун вайроналик ул жамъдин
Қим, паршонлиглар ичра бўлди вайрон мен кеби.*

Наводир уш-шаббоб, 439-б.

ВАЛИЙМА [a. وليمه] Зиёфат, тўй, базм, никоҳ тўйи.

*Суфилар қаҳудо бўлдилар ва валийма берур эрдилар. Ул ҳам уй-
ланди.*

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ВАЛЛОҲ [a. والله] Худо ҳақки, азбаройи Худо.

*Кўюнғ уммиди, юзунғ ҳасрати бирла, азар ўлсам
Ёвумай равзага валлоҳ, тиламай ҳурни биллаҳ.*

Ғаройиб ус-сигар, 422-б.

ВАРАЪПЕША [а.-ф. ورع پيشه] Парҳез қилувчи, тақво қилувчи, покдомонлик қилувчи, тақводор, парҳезкор, покдомон, порсо.

Ул дебдурки, отам манга васият қилдики, илм ўрган, зоҳир одоби учун ва вараъпеша қил, ботин одоби учин.

Насойим ул-муҳаббат, 152-б.

ВАСАТ [а. وسط] Ўрта, ўрталик.

Васат ул-ҳаёт Ҳаёт ўрталари.

*Ва учунчи девонким, васат ул-ҳаёт майхонасида ишқ билла шавқ
паймонасининг юзланган бадийъ нишотлар кайфиятин ёзиллиб эрди.*

Ғаройиб ус-сигар, 19-б.

ВАСЛАЛИҒ [а.-т. وصله ليغ] Ямоқ, йиртилган, ямоқлик тўн.

*Силк этак зарришта бирла гул тўқулгон жинсдин,
Ким эмас тори чу бўлган васлалиғ мошобдек.*

Ғаройиб ус-сигар, 264-б.

ВАСОВИС [а. وساويس] Шайтон, иблис; васваса.

*... ва замир хилватгоҳини хавотир загъосидин муаррову кўнгул
зистгоҳини васовис ҳужумидин мубарро қилдим.*

Ғаройиб ус-сигар, 16-б.

ВАСОТАТ [а. وساطت] Восита бўлиш, ўртага тушиш, ўртага юриш, ўр-
такаш.

*Шайх буюрдиларки, аларнинг иродати мундин сўнгра санга ма-
нинг иродатимдур, аммо сенинг васотатинг аларга нафъ қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

ВАССОБИҚУН [а. والسيق] Қуръони қаримда келган оятнинг маъноси
(ҳаммадан илгари келганлардан ҳам илгари бор эди)га ишора.

*Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассобиқун.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ВАФОЖҲҲҲ [а.-ф. وفاجوي] Вафо истовчи, вафо қидирувчи.

*Вафо бозорининг қосидлигида ва вафожўйлар ҳаелининг фосид-
лигида.*

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ВАФОИЙ [а. وفائي] Киши (шоир Аҳмад Ҳожибек) таҳаллуси.

*Аҳмад Ҳожибек – Султон Малик Кошғарийнингким, замонининг
бебадалларидин эрди, ўғлидур. «Вафойӣ» таҳаллус қилур.*

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ВАҚОР [а. وقار] 1 Оғир, вазмин.

2 Салобатли, улутвор, олий мақомли.

3 Муомалали.

*Шайх Нажибуддин Сухравардий ва гайруҳумо бир авқар вақор
ва баҳолиғ киши кирди...*

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАҚТШУНОС [а.-ф. وقتشناس] Вақт (кун)нинг хосиятли ёки хосиятсизлигини билувчи, аниқловчи (вақтнинг кадр-қимматини билувчи).

*Ҳукамо бўлдилар чу вақтшунос,
Бўйла соат ишига бўлди қиёс.*

Сабъи сайёр, 138-б.

ВАҲДОНИЯТ [а. وحدانيت] 1 Тасаввуф таълимотларидан бири (Ваҳдониятга кўра, ҳамма нарсанинг яратувчиси яқкаю ягона Аллоҳдир), яқкаю ягоналик, танҳолик.

*Ваҳдоният сифатида шарик у вазирдин мубарро ва фардоният
сийратида волиду валаддин муарро.*

Муножот, 293-б.

2 Аллоҳнинг бирлиги, ягоналиги, ёлғизлик.

*Тенгри сўзин эшитти, ваҳдоният кўнглига кашф бўлди ва инсоният
сифоти маҳв бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 48-б.

3 Ёлғиз ўзига, Аллоҳнинг ягоналигига эътиқод қилиш, иймон келтириш.

*Бир ўзининг ваҳдониятига ва пайғамбарининг рисолатига иқрор
қилмоқдур.*

Муншаот, 221-б.

ВАҲЛ [а. وحل] Лой, балчиқ.

*Дунё сориқим майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёга бировки дунёни сотти, ахий*

Назм ул-жавоҳир, 160–161-б.

ВАҲМЛИҒ [а.-т. وحم ليغ] 1 Кўркүвлик, ваҳималик, ҳаяжонлик.

2 Сақланишлик, хавф, хатар.

*Бўлуб савру ҳут авжидин ваҳмшиг,
Тубидин тоғиб кўп ўю балиг.*

Садди Искандарий 508-б.

ВАҲМНОК [а.-ф. وحمناك] 1 Ваҳимали, кўркүвли.

2 Сақланишчи.

*Булуб эл бу ики балодин ҳалок,
Кириб нақб аро бир неча ваҳмнок.*

Садди Искандарий, 274-б.

ВАҲШАТАФЗО [а.-ф. وحشتافزا] 1 Кўркич орттирувчи, хавф-хатар орттирувчи.

2 Ёлғизлик, одамлардан узоқлаштирувчи.

*Ғам туши эрмаски, оҳимдин қоронғудур сипеҳр,
Бу қўҳан дайр ичра беҳад ваҳшатафзо бўлди дуд.*

Фавойид ул-кибар, 88-б.

ВАҲШАТОБОД [а.-ф. وحشت آباد] Дунё, жаҳон, олам.

*Дема мулкким, ваҳшатободи зишт,
Тамуз билгуруб гоғиб ўлғач бихишт.*

Ғаройиб ус-сиғар, 531-б.

ВАҲШИЙШИКОР [а.-ф. وحشي شكار] Ваҳшийларни кўлга туширувчи, дўшмани асир олувчи, ваҳимали овчи.

*Кўп эити чу лутфу карам ошкор,
Деди: «К-эй адувбанд, ваҳиийишкор,
Ўзунги аён қилки, кимсен, равон
Ки, шавқунг сенинг биздин олди тавон»!*

Садди Искандарий, 439-б.

ВИЛОХАТАФЗОЙ [а.-ф. ولاهت افزاي] Саргашталиқ, сарсонлиқ, саргар-
донлиқ, мафтушлиқ.

Вов ҳарфининг вилоҳатафзойларининг воқеъи «наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 367-б.

ВИТР [а. وتر] Хуфтон намозининг суннатида кейин ўқиладиган уч ра-
каатлик витр намози.

*Ики субҳу яна тўрт ўлди пешин,
Яна аср ичра бўлди тўрт таъин.
Учу тўрт англа, мағриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ВИҚОРЛИҚ [а.-т. وقارلىق] 1 Оғирлиқ, вазминлиқ, улуғворлиқ; ўзини
тутган, босиқ одам; олий мақомли.

2 Сабрлик, бардошлиқ.

Бир тир йўлқиди, яхши юзлуг, ҳайбатлиқ ва виқорлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ВОДИЙ [а. وادي خرم] Кенг бўшлиқ, дара, дашт.

Водийи хуррам Шодлиқ водийси, хурсандлиқ водийси; поклик водий-
си; дилписандлик водийси.

*Ўл эмас, Ясрибда йиртибтур юзин тирноғ ила
Мақдаминг то етмади ул водийи хуррам аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 33-б.

Водий ул-қария Қишлоқ водийси, қишлоқ дараси; қаритлиқ водийси,
нотавонлиқ маскапи.

*Баъзи кутубда мундоқ дебдурларким, бир заифаким, оти Вазифа
эрди ва аёғ-илки мафтук ва Солиҳ а. с. га доим тил текурур эрди,
ўлмаи қолди ва тани дуруст бўлуб, ул диёрдин водий ул-қарияга
келди...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 110-б.

Водий ун-Намл Қадимий жой номи.

Водий ун-Намлга еттиким, баъзи Али Тойифи Ҳадидо дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

ВОЖИБ [а. واجب] Исломда ҳар бир мусулмонга Муҳаммад (с. а. в.) то-
монидан буюрилган, бажарилиши мажбурий, зарур бўлган амал тури.

Вожиб ул-вужуд Ўрта аср Шарқ фалсафасидаги тасаввуфий гулгунча-
лардан бири. Форобий бутун мавжудотни 6 даражага бўлади. Шулардан
биринчиси Вожиб ул-вужуд – Аллоҳ; қолган 5 таси: ақл, жон, шакл, бор-
лиқ, осмон – мумкин ул-вужуд. Қуръони каримда эътироф этилганидек,
вожиб ул-вужуд Аллоҳни билдиради; вужуди унинг ўз зотиға боғланган-
дир ва ҳеч кимга муҳтож эмас; қатъий мавжуд зот, Аллоҳ.

*Таоло шаънука ва аммо эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ё вадуд ва
Маъбуди вожиб ул-вужуд.*

Муножот, 293-б.

Вожиб ут-таъзим Ҳар қанча улуғлаш, ҳурматлаш, таъзим бажо келтириш лозим бўлган Зот, Аллоҳ; таъзим бажо келтириш лозим.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлигинг - Вожиб ут-таъзим.
Муножот, 293-б.

ВОЛАЛИҒ [a.-m. والىيغ] Мафтунлик, шайдолик, берилишлик, ҳайратда қолганлик, ўзини йўқотишлик.

*Даме васли ичра волалиғ била рухсорим эғида,
Яна бир дам ниёзу ажз иш бошим оғинда.*

Гаройиб ус-сиғар, 47-б.

ВОРАСТАЛИҒ [ф.-m. وارسته ليغ] Қутулганлик, ҳалос бўлганлик, озодлик.

*Чун фано аҳлига қайд ўлди сочинг силсиласи,
Қилмади нафъ тажарруд била ворастилигим.*

Бадоеъ ул-васат, 305-б.

ВОРИССИПОР [a.-ф. وارث سپار] Меросхўрга қолдирувчи, варасага қолдирувчи, меросхўр.

... ва ўз молин тамғодин ўғурлаб ўзига мазаллат етгай, ё вориссипор учун йиғингай...

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ВОСЕЪАТ [a. واسعت] Кенгликлар, бепоеълиқлар.

*Агарчи ул фаржа зоҳир бўлган тақмили учун яна хишт соли(н)са,
арзи Аллоҳ восеъат юзин, балки қурраи арз даврасин тамом хишт
солмоқ лозим бўла келур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 126-б.

ВОСИЛОТ [a. واصلات] Ғтишганлик, қомилликка эришганлик.

[Тухфа р. т.]. Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ВОСИТИЙ [a. واسطى] Восита, воситалик; ўрга, ўртадаги; сабабчилик.

Воситий ул-асл 1) ҳақиқий восита, асл сабабчи, бош сабабчи; 2) ҳаққа етишган, ҳаққа восил бўлган.

[Бунон б. ...]. Учунки табақадиндур. Воситий ул-аслдур ва Миср-да сокин эрқандур.

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ВОҚИФЛИҒ [a.-m. واقف ليغ] хабардорлик, огоҳлик, бохабарлик.

*... ва оғаҳлиғдур, башиарият инодига воқифлиғдур, нафси амора
фасодига ва кўнгулга нафармонлиғдин мутағаййир бўлмоқдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

ВОҲИД [a. واحد] Якка, ягона, ёлғиз, битта [Аллоҳ].

*Ройинг ичраким келибдур ҳар ёруғтуғ манбаъи,
Фарди воҳид боҳир айлаб ўз жамоли раҳматин.*

Бадоеъ ул-васат, 482-б.

ВУЗАРОТ [a. وزارت] Вазирлик, подшо(ҳ) саройи.

*Қубод фарзандининг мулоқотин шугун тутуб, ҳоқон черикин ҳам
андин қайтариб, ҳарам била ўғлин олиб, Мадодийнга етиб, подшоҳ-
лиққа ўлтурди ва Сухрони вузаротдин азл қилмади.*

Тарихи мулуки аҷам, 240-б.

ВУСУЛФИКРЛИК [a.-т. وصول فكرليك] 1 Васл хаёллик, висол ўйлик.

2 Етишганлик.

Жамилзикрлик ўлган жамолинг этти таманно,

Вусулфикрлик элга висолинг ўлди тавалло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ВУСУҚ [a. وئوق] Ишонч, таянч, суянгч, тўғри, ҳақиқат.

Вусуқи тамом Тўлиқ ишонип, бутунлай хотиржам бўлиш.

*... ва рафоҳият ҳолида ва вусуқи тамом, илоҳий фазл ва икромига
ва қалб қути ва яқин қуввати номутоноҳий файз ва фазлга бор экан
вақтда...*

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

ГАВҲАРАФШОНЛИҒ [ф.-т. گوارافشان ليغ] 1 Гавҳар сочувчилик, гавҳар ёғдирувчилик.

Агарчи хомамнинг гавҳарафишонлигига ниҳоят йироқдур ва лекин дуо гавҳарфишонлиги била ихтисор қилмоқ яхшироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 22-б.

2 Чиройли маъноли сўзловчилик; ширин сўзлик, фасоҳатли нутқ; аниқ ва равшан сўзлаш.

Кўнгулмга ўзга қувват кирди ва таъбимга ўзга жавдату жало-дат ҳосил бўлди, қилқим жардаёи тезқомига ўзга равонлигу ҳаёлим саҳоби барқхиромига ўзга гавҳарафишонлиг юзланди.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ГАВҲАРКАШ [ф. گواركاش] Гавҳар ташувчи, гавҳар келтирувчи.

*Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби тилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуришд занг.*

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

ГАВҲАРМЕХР [ф. گوارمهـر] Порлоқ куёши, нурли куёши, куёш.

*Илми дарёсига ҳубоб ситехр,
Йўқки, ул баҳр ичинда гавҳармеҳр,
Қаифи ҳикмат иши қамоҳи анга
Ҳам табию ҳам илоҳи анга.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАВҲАРНИШОН [ф. گوارنشان] 1 Гавҳар аломатлик, гавҳар асарлик.

2 Гўзал хатлик.

... икки забоналик қилки зулфиқоридин нишона ва ул қилки забоналари суръатда дулдулидек равона бу барғузданинг назми гавҳарнишони ва наспи луълуъ фишони-дур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

ГАВҲАРОЙИН [ф. گوارآيين] Гавҳар сифатли.

*Мурассаъ эгар бирла тазйин тотиб,
Яна гошия гавҳаройин тотиб.*

Садди Искандарий, 309-б.

ГАВҲАРСИЗ [ф.-т. گوارسيز] Дурсиз, гавҳарсиз, қимматбаҳо тошсиз.

*Ғар ул бўлмаса кимсага йўқ шараф,
Анингдекки, гавҳарсиз ўлғай садаф.*

Садди Искандарий, 40-б.

Саҳосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ГАВҲАРФУРУШ [ф. گوارفروش] 1 Гавҳар сотувчи.

2 Синчиклаб, танлаб сўзлайдиган шоир.

*Бу дурларниким сочти гавҳарфуруш,
Садаф оғзидек сойил ўлди хамуш.*

Садди Искандарий, 105-б.

ГАВҲАРШОДБЕГИМ [ф.-т. گوهر شاد بیگم] 1 Ҳиротдаги (Афғонистон) мадраса номи.

2 Темурийзода Шохрухнинг хотини.

Ҳоло маҳди улё «Гавҳаршодбегим» мадрасасида ва яна баъзи мадорисда мударрисдур.

Мажолис ун-нафоис, 117-б.

ГАДОВАШ [ф. گدوش] 1 Гадодай, тиланчи каби.

2 Фақирдек.

Ниёзу ажзидин ар улса дам-бадам, не ажаб,

Гадовашеки, анга подшо эрур мунис.

Бадоеъ ул-васат, 168-б.

ГАДОЛИКЧА [ф.-т. گدالیکچه] 1 Тиланчиликча, гадоликларча.

2 Фақирликларча.

Бўлмаса ҳақ ёдидин оғоҳлик,

Билки гадоликча эмас шоҳлик.

Ҳайрат ул-аброр, 320-б.

ГАДОПЕША [ф. گداپیشه] Гадоёйликка одатланган, гадоликни касбкор килиб олган киши, тиланчилик қилувчи.

Деди сургон дам ул гадопеша.

«Ҳо.жати-мдур бир арра, бир теша».

Сабъаи сайёр, 239-б.

ГАЖДУМ [ф. گژدم] 1 Чаён.

2 Ёринг зулфи.

Оразинг кофидула ул зулфи мушкин гаждуми,

Анбарин қошинг хамида холдек кўз мардуми.

Бадоеъ ул-бидоя, 597-б.

ГАЗДАСТА [ф. گزدمسته] Қамчи.

Сойислигига зуҳал уруб фол,

Газдаста била қўлида гирбол.

Лайли ва Мажнун, 24-б.

ГАЗИСТОН [ф. گزستان] Юлғунзор, бутазор.

[Абу Сулаймон Хаввос ...]. Улдурки, бир кун бир газистон орасиндин эшак миниб борур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ГАНЖБАХШ [ф. گنج بخش] 1 Ҳазина банишловчи, бойлик банишловчи.

2 Бахт қуши.

... ва ганжбахшеким, рўзафзун жаноби исмидин кишварқушойлик сиккасининг миръоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ГАНЖ [ф. گنج] 1 Қимматбаҳо нарсалар (олгини, қумуш, лаъл ва бошқ.).

2 Бойлик, ҳазина.

Ганжи равон 1) ҳаракатланувчи ҳазина; 2) Қуръони каримдаги равон оқувчи «кавсар» сувиға ишора, оқар ҳазина; диний маълумотларга кўра, ер остидаги ҳаракатланувчи [ҳаракатланиб турувчи ёки ҳаракати Қорун томонидан бошқарилиб турувчи] тахти равонга туташган Қорун ҳазинаси; ганжи Қорун.

*Олиб заҳмати жисму ранжи равон,
Хирад айтибон они «ганжи равон».*

Саъди Искандарий, 236-б.

ГАНЖРЕЗ [ф. گنج ريز] 1 Бойлик тўқувчи, тилло тўқувчи.

*Кўнгли биллик гавҳаридин ганжхез,
Илги саховат кафидин ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

2 Сўз хазинасини тўқувчи.

*Ҳам ул ганжрезу ҳам ул ганжпоти,
Бўлуб базмидин даҳр аро ганж фош.*

Саъди Искандарий, 44-б.

*Ҷу қилдим қалам нўгани нуктабез,
Қили бошлади нўгидин ганжрез.*

Саъди Искандарий, 566-б.

3 Маъноли сўз айтувчи.

*Ганжа ватан, кўнгли анинг ганжхез,
Хотири ганжзуру тили ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

ГАНЖФИШОНЛИҚ [ф.-м. گنج فشانليق] 1 Хазина соҳувчилик.

2 Ўсбаҳо сўзлар айтгичлик.

*... ва Ганжа ҳақими таърифидаким, ганж Қорун анинг «Панж
ганж»и қошида ганж оғида вайронадек кўрунган – ганжфишонлиқ
қилмоқ.*

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ГАНЖХЕЗ [ф. گنج خيز] 1 Хазина қадар бебаҳо.

*Бирова етишгонга қиймат пашез,
Яна бирга қиймат келиб ганжхез.*

Саъди Искандарий, 44-б.

2 Сўз жавоҳирларини берувчи, лағиф маънолар берувчи.

*Ганжа ватан, кўнгли анинг ганжхез,
Хотири ганжзуру тили ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

*Кўнгли биллик гавҳаридин ганжхез,
Илги саховат кафидин ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

ГАНЖХОНА [ф. گنج خانه] 1 Қимматбаҳо тошлар тўпланган жой.

2 Сўз маҳзани.

3 Маъно хазинаси.

*... ўз хизонаин хотири ганжхонасинин ёқуту лаъли рангин ва
гавҳару дурри самин била ул зебу зийнатқа табдил еткуруб, ҳар
газални тартиб юзидин ўз ўрнига рақам қилур эрди.*

Фароғиб ус-сигар, 17–18-б.

ГАРАВ [ф. گارو] Гаров, ваъданинг бажарилишига ишонтириш учун қол-
дириладиган омонат нарса.

Гарав боғламоқ Бас боғлашмоқ, гаров боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ.

*Сизга ўз муддаомни собит қила олмон, аммо бир кишини ҳакам-
лиқга мусаллам тутсангиз, гарав боғлармен.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

ГАРДАНГЕЗ [ф. گردانگيز] Чанг, тўзон кўтарувчи, чангитувчи, ғубор
кўзгатувчи, чанг-тўзон кўзгатувчи.

*Маркаб эрмаским сабо майдонда гардангез эрур,
Рокиб эрмас, барги гулдурким, сабодин тез эрур.*

Наводир уш-шабоб, 141-б.

ГАРДАНГИЗ [ф. گردانگيز] қ. Гардангез.

ГАРДАНКАШ [ф. گردنكش] Бўйин товловчи, итоатсиз.

*Чун чиқиб тахти хилофат уза ҳақдин, бўлубон
Ўқми гарданкашига мулкдин амри ихром.*

Бадосъ ул-васат, 72-б.

ГАРДЛИҚ, -лиқ [ф. -т. گردليق/گردليغ] 1 Чанглиқ, ғуборлиқ.

2 Юрувчилик, кезувчилик.

3 Ғам-ғуборлиқ; ҳасратлиқ.

4 Асарлиқ, нишонлиқ, излиқ; фойдалиқ, баҳралиқ.

*Агар кўнунда ўлтурмоқ топар жсонига юз миннат,
Агар йиллар Навоий бу ҳавода гардлиқ қилса,*

Бадосъ ул-васат, 396-б.

*Гардлиқ чавгон ҳамиди ахтар ўлган ўйлаким,
Гўйи ғабғаб даврида чавгон зулфи мушкбез.*

Наводир уш-шабоб, 147-б.

ГАРДУНМАҚОМ [ф. -а. گردون مقام] Баланд мартабали, осмондек баланд
мартабали, олий мақомли, баланд мақомли; олий мартабали зот, буюк зот.

*Ул кеча ким, ул шаҳи гардунмақом,
Ким оши ҳақ истади гардунхиром.*

Лисон ут-тайр, 16-б.

ГАРДУНМАҲАЛ [ф. -а. گردون محل] Аршдек юксак мақомли, фалакдек
баланд мартабали.

*Яна сўрди доройи гардунмаҳал.
Ки эй чарх ашколи олингда ҳал.*

Садди Искандарий, 407-б.

ГАРДУННАБАРД [ф. گردون نبرد] Чархи кажорафтордек уришқоқ, фа-
лак каби жангжў.

*Мураттаб қилиб шоҳи гардуннабард,
Кириб кемага, бўлди дарёнавард.*

Садди Искандарий, 504-б.

ГАРДУННАВАРД [ф. گردون نورد] Осмон хабарчиси, Жаброил исми
фаришта.

*Қолиб пўядин пайки афлок гард,
Қадам олмайин раҳиш гардуннавард.*

Садди Искандарий, 29-б.

ГАРДУННАЗИР [ф. -а. گردون نظير] Фалакдек, осмонга ўхшаш; осмон-
нинг энг баланд жойи, фалакнинг авжи нуктаси.

*Деди: «К-эй шаҳаншоҳи гардунсарир,
Сариринга йўқ авжи гардунназир».*

Садди Искандарий, 349-б.

ГАРДУННАХИБ [ф.-а. گردون نهيپ] Фалак толон-тарожи, чарх ғорати; фалак кўркинчи, чарх ўлжаси.

*Ки: Айлаб карам шоҳи гардуннаҳиб,
Бу кишварга рухсоридин берса зеб.*

Садди Искандарий, 307-б.

ГАРДУННИШИН [ф. گردون نشين] Кўкда яшовчи, кўкда ўтирувчи, осмонда яшовчи, фалакда турувчи; баландда турувчи.

*Қаро юз била чархи гардуннишин,
Нечукким, харос уйи ичра чибин.*

Садди Искандарий, 10-б.

ГАРДУНРАВ [ф. گردون رو] Осмондек тез юрувчи, чархдек тез айланувчи.

*Худ риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАРДУНСО [ф. گردون سا] Осмонга тегувчи.

*Деди: «Шаҳридуру ул биҳиштосо,
Нахли тўби мисоли гардунсо.*

Сабъаи сайёр, 241-б.

ГАРДУНФИРОШ [ф. گردون فراش] Осмондек кенг ўрин, фалакдек кенг дастурхон.

*Талаттуф била шоҳи гардунфирош,
Бериб дўстлардек адувсига ош.*

Садди Искандарий, 278-б.

ГАРДУНЧА [ф.-т. گردون چه] Осмонча, фалакча.

*Кӯешдектур тўла кут оғзи давридин майи софий
Ки, гар бўлди кӯеш авло буқим, гардунча бўлғай хум.*

Фавойид ул-кибар, 278-б.

ГАРМЛИҒ [ф.-т. گرم ليغ] Иссиқлик, қайноқлик, жўшқинлик.

*Не гармлиғни қўяр, не фусурдалиғни башар
Нечаки куюб эрур ўту муз кеби қишу ёз.*

Ғаройиб ус-сигир, 172-б.

ГАРММЕХР [ф. گرم مهر] Қизгин меҳрли, отапин муҳаббатли, иссиқ муҳаббатли, жўшқин муҳаббатли.

*Ул кӯеш ҳар дам бўлур бир зарра бирла гарммехр,
Меҳр шамъин сен дағи бир ўзга ой бирла ёрут.*

Ғаройиб ус-сигар, 78-б.

ГАРМШИКОР [ф. گرم شكار] 1 Қизгин ов, овнинг қизиган палласи.

2 Ёрнинг ўтқир нигоҳи.

*Жунун эрмас кийиклар суҳбати дермен манга шояд,
Бир ўқ теккай галат, ул қоши ё гармшикор ўлғач.*

Ғаройиб ус-сигар, 97-б.

ГАРОНЖОН [ф. گران جان] 1 Ялқов, танбал, суст, бўш.

*Дайри сабукравга нигаҳбон бўлуб,
Лек батий сайру гаронжон бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

2 Оғир, вазмин, босик.

*Қарида гарчи сабук рухлуг фаровондур,
Вале ғизитлар аро чун кирар, гаронжондур.*

Фавойид ул-кибар, 97-б.

ГАРОНСИЗ [ф.-т. گران سيز] Бскадр, кадр-кимматсиз.

*Жаҳонни ул қувешнинг барқи хусни ўртагай эрди,
Гаронсиз баҳри ашқим бўлмаса эрди агар монев.*

Гаройиб ус-сиғар, 241-б.

ГАРРО [ф. گرا] Кул, гулом, бапта.

*Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин
сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайр-
чага сен бассейн!» Шайх ул-ислом дебдурки, ул гарро ҳоли маҳалли
ғайратдур, аммо Ҳақ ихтиёри бандаларга бесабабу иллатдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ГАРРОЙ [ф. گرای] Сартарош, қон олувчи.

*Ўлубати чин гар чин гар тилар хоқон, не тонг, гар ройи ҳинд,
Севди эрса бир милоҳат шевалик гарройни.*

Фавойид ул-кибар, 423-б.

ГЕТИ [ф. گيتي] Олам, дунё, жаҳон.

*Бўлуб гети аро меҳри само ул,
Ҳамули ойинаи гетинамо ул.*

Фарҳод ва Ширин, 169-б.

ГЕТИНАМОЙ [ф. گيتي نماي] 1 Жаҳоннамо, жаҳонни кўрсатувчи.

2 Тасаввуфий манбаларга кўра, Жамшид исми полшоҳнинг бир пис-
си (жоми гетинамой) бўлиб, унда дунёда юз бераётган ҳамма ишлар кўри-
ниб турган.

*Бўлуб шаҳга ул навъ ишратфизой
Ки, ёд айламай жоми гетинамой.*

Садди Искандарий, 253-б.

ГИЛАЛИК [ф.-т. گله ليك] Гиналик, ўпкалашлик, шикоятлик, ҳасратлик.

*Кўрубон гайрга лутфунгни агар дам урмон,
Дема, йўқтур гилалик, айламон изҳор гила.*

Наводир ун-нихоя, 497-б.

ГИЛАМАНД [ф. گله مند] Ўпкалаш, гина қилиш, шикоят қилиш.

*Абнойи жинсимдин халқ гиламанд эдиларким, элдин номақдур
олурлар, нима бермас деб мендин ҳам шикоят қилурлар.*

Бадосъ ул-васаг, 502-б.

ГИЛШОҲ [ф. گل شاه] 1 Лойдан яратилган киши, балчиқдан яратилган
одам.

2 Каюмарсниг нисбати. У қадимда Пешдодийлар сулоласига мансуб
Эрон ҳукмдори бўлган.

*Одам деанлар қавли била ани гилшоҳ дебдурлар, бу маъни била-
ким, балчиқдин яратилди, яъни киши пуштидин эмас эрди.*

Тарихи мулуки ажам, 197-б.

ГИРДБОД [ф. گرد باد] Ҳас, тупроқларни ҳавога кўтариб кетувчи қаттиқ
шамол, қуюн, айланма шамол.

*Совургил ақл уйин, гардун, мени мажнун агар ўлсам,
Ташим туффроғию оҳим етидин гирдобод айлаб.*

Наводир ун-шабоб, 48-б.

*Гирдободки, софи ҳавода ердин қўлар. Бир минора сурати бида
мустантил ва ўзига чирманур. Киши анга боқса соғинурки, туффроғ
ўзин чирмайдур ва тебранадур ва андоқ эмасдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ГИРДИБОЛИШТ [ф. گرد بالشت] Атрофига гажимлар тутиб безатган
юмалок болиш.

*Гирдиболиш анга хушид ўлди,
Ул эрур Исои Марям сўё.
Олам асбоби учун ғам емагил,
Арзимас бунчага олам сўё.*

Фавойид ул-кибар, 25-б.

ГИРЕҲКОРЛИҒ [ф.-т. گر هڪلر ليغ] қ. Гириҳкорлик.

*... ва Биқиси узмо Гавҳаришод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу»
мадрасаси сориким, қошиси гиреҳкорлиғидин хирад муҳандиси сар-
гардондур – борур.*

Вақфия, 259-б.

ГИРЁНЛИҒ [ф.-т. گر يان ليغ] Йиғловчилик, йиғлаб турганлик.

*Ўзтуруб тун, субҳ тиргузмак мени зоҳирдурур,
Шомнинг гирёклиғию субҳнинг кулғусида.*

Бадоеъ ул-васат, 392-б.

ГИРИБОНЛИҚ [ф.-т. گر يان ليق] Ёқалиқ.

Чоки гирибонлиқ Ёқа йиртишлик.

*Хаста жоининг сўғида девонаедур мотами,
Қўқрағимнинг захмидин чоки гирибонлиқ кўн-ул.*

Бадоеъ ул-васат, 278-б.

ГИРИҲ-ГИРИҲ [ф. گر • گر •] 1 Тутун-тутун, чигил-чигил.

2 Эгри-эгри, қинғир-қинғир.

3 Ўрим-ўрим соч.

*Гиреҳ-гиреҳ чу тугарсен етар оёғингги соч,
Гиреҳларин чу очарсен, тушар қулоч-қулоч.*

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ГИРИҲКОРЛИҚ [ф.-т. گر هڪلر ليق] 1 Читалиқ, мушкуллик.

*Борча чаманлар гулу гулзорлиқ,
Ҳар чамани йўли гиреҳкорлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

2 Кажавалилик, жингалақлик, ўрамалилик, ҳалқадорлик, бурамалилик.

*... ва Биқиси узмо Гавҳаришод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу»
мадрасаси сориким, қошиси гиреҳкорлиғидин хирад муҳандиси сар-
гардондур – борур.*

Вақфия, 259-б.

ГИРИҲНОҚ [ф. گر • نك •] 1 Тутунли.

*Сарриштаи диққати гиреҳноқ,
Ҳар бир гиреҳида юз дури ноқ.*

Лайли ва Мажнун, 31-б.

2 Қийин, мушкул, читал.

*Ҳар лаҳза ишимни чархи бебоқ,
Ул ришта била этиб гириҳнок.*

Лайли ва Мажнун, 15-б.

ГИРОМИЙ [ф. گرمی] 1 Қимматли, азиз, ҳурматли.

2 Севиқли.

*Неча ул дурри гиromий шавқида ҳижрон туни,
Кўз етишгунча сиришким сайлини дарё кўрай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 495-б.

ГОЗИРГОҲ [ф. گزیرگاه] 1 Ювиниб-таранадиган жой; кийимларни ювадиган жой.

2 Ҳиротдаги Ансорий исмли суфий шоир дафн қилинган жой номи ёки тоғ этагидаги хушманзара майдон.

*Ва алҳақ ул ередур, Ҳирот дор ус-салтанасининг раъзаи эрам
зийнатлик ва байт ул-ҳарам манзилатлик балдаи фоҳирасининг
шимол ҳаддидаким, Гозургоҳнинг ушоқ тоши лаъли кони ва гавҳари
уммонийга таъноз...*

Вақфия, 256-б.

ГОЗИРУН [ф. گزیرون] Кубод даврида Эронда барпо этилган шаҳар номи.

Гозируний ул-асл Асли гозирунлик.

*[Шайх Рӯзбехони Кабир Мисрий р. т.]. Гозируний ул-аслдур,
аммо Мисрда бўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ГОЗУРГОҲ [ф. گزیرگاه] к. Гозиргоҳ.

*Ва Шайх Сайфуддин етти юз саксон учда дунёдин ўтубдур ва
қабри Хилватийлар ғўристонидадур. Гозургоҳ кўпруки бошида
Жаҳонорой бозининг ёнидадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ГУВАЛАК [т. گره لك] Қуюн, ујорма, шамол, довул, тўфон.

*[Абу Абдуллоҳ...]. Будурки, жамоате била кемада эркандурким
муҳолиф ел эсиб, гувалак бўлубдур ва ул жамоат тазарруъ била
назрлар қилибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

ГУВОҲЛИҒ [ф.-т. گواه لیغ] Гувоҳлик, шохидлик, исботлик.

*[Абуаббос Сурайж қ. т. с.]. Улким Шерозга келди ва аларнинг
мартабаю мақомин баён қилди ва алар тили била сўз айтти ва
аларнинг фазлига гувоҳлиғ берди.*

Насойим ул-муҳаббат, 105-б.

ГУЛГУНАЛИҚ [ф.-т. گلگونہ لیلی] Қизиллик, киш-қизиллик, қизил гулранглик.

*Қон тўқар кўз оразинг гулгуналиқ кўрган маҳал,
Не учунким суйи анинг қон ила бўлмиш бадал.*

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ГУЛГУНЛУҚ [ф.-т. گلگون لوق] 1 Ула-эликлик, зийнатлик.

2 Гул ранглик, қизиллик, киш-қизиллик.

3 Чехралик, юзлик.

*Орази гулранги гули тозаси,
Гул уза гулгулук анинг гозаси.*

Хайрат ул-аброр, 188-б.

ГУЛГУНҚАБО [ф.-а. گلگون غيا] 1 Қизил кийим кийган.

2 Чиройли, гўзал, зебо.

3 Санам, севгили, машуқа.

*Бир қадах гулгун май, эй соқий, тўла тутким, кўнгул
Ул бути гулгунқабо бедодидин гамгин эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

ГУЛЗОРЛИҚ [ф.-т. گلزار ليق] Гулзорлик, чаманлик, гулбоғлик.

*Борча чаманлар гулу гулзорлик,
Хар чамани йўли гириҳкорлик.*

Хайрат ул-аброр, 311-б.

ГУЛПРЕЗЛИК [ф.-т. گلپرز ليك] 1 Гул тўқувчилик, гул сочувчилик.

2 Ўт ўйичининг бир тури бўлиб, унда ёқилган ўт учқунлари юқорига кўтарилади ва юқоридан гул тўкилгандай бўлиб тўкилади, мушак учқунларининг осмондаги гул шакли.

*Неча тикон янглиг этиб тезлик,
Тонг елидин бошига гулпрезлик.*

Хайрат ул-аброр, 218-б.

ГУЛСИЗ [ф.-т. گل-سيز] 1 Бегул.

*Ки эй гулсиз ўлгон хазондийда боз,
Ўруғ нуридин айру тушган чароғ.*

Садди Искандарий, 537-б.

2 Майсиз, бодасиз.

*Токим ул гулсиз булут янглиг ҳавойий бўлмишам,
Базми айиш ёдидин ошким қолинмас бодадин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 412-б.

3 Ёрсиз (Аллоҳсиз).

*Каъбадин дайр сари чек мениким,
Ринд ўлур кирса порсо анда.
Фурқат ичра Навоий ул гулсиз
Булбуледурки, йўқ наво анда.*

Бадоеъ ул-васат, 25-б.

*Оразинг ҳижронишин келмас манга гулзор хуш,
Гулсиз андоқким эмас гулбунда юз минг хор хуш.*

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ГУЛФОМИЙ [ф. گلغامي] Гул рангли, қизғин рангли, қизил гулранг тусли.

*Ҳамул кундин сариг чехрамда гулгун ашқдур, эй шайх,
Ки бир зарбафти гулфомий кийиб чиқти гуландоме.*

Бадоеъ ул-бидоя, 532-б.

ГУЛЧЕХРАЛИК [ф.-т. گلچهره ليك] Гул юзлилик, гўзаллик, чиройлилик.

*Хижолатдин қизармиш, гул таҳаррук сарвдин кетмиш,
Магар боз ичрадур гулчеҳралик сарви хиромоним.*

Наводир уш-ниҳоя, 343-б.

ГУЛШАНОЙИН [ф. گلشن آیین] Атиргуллар экилган жой каби, гулзор монанд, гулзорга ўхшаш.

*Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
Бўлуб гулшанойин била шахру кўй.*

Садди Искандарий, 400-б.

ГУМНОМЛИҒ [ф.-т. گننام لیغ] 1 Номи ўчганлик, эътибордан қолганлик, биров танимаслик, номашхурлик.

2 Беномнишонлик, номаълумлик.

3 тасаввуфда ўзигини йўқотиб, бошқача тус олишлик.

*Йна мукаррар бу иш воқеъ бўлди. Шайх Абу Али Даққоқдин му-
нинг сиррин сўрдум, деди: ул дунёда гумномлиғ ихтиёр қилиб эрди,
Ҳақ с. т. ҳам ани тинхон асрор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 129-б.

ГУНАГУН [ф. گونه گون] Ранг-баранг, турли рангдаги, турли, ҳар хил, турли-туман.

*Ҳажер ўтида ҳам жунунга солғай,
Ҳам меҳнати гунагунга солғай.*

Лайли ва Мажнун, 122-б.

ГУРОЗ [ф. گراز] Ёввойи чўқканинг урғочиси, дапг чўққаси, ёввойи чўққа.

Ва сорт барчасин «хук» ва «гуроз» лафзи била айтур.

Муҳокамат ул-лугатайн, 20-б.

ГУРУҲО-ГУРУҲ [ф. گروهه گرو] Гурух-гурух, тўда-тўда, даста-даста; гала-гала; саф-саф.

*Ҳар сорн журм аҳли гуруҳо-гуруҳ,
Юкланибон журмлари кўҳ-кўҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

ГУҲАРНИГОР [ф. گهرنگار] Жавоҳирлар билан безатилган, гавҳар билан зийнатланган, гавҳар безакли.

*Азоси бобиди дурбӯр қаламдин гуҳарнигор рақамким, саҳфайи
кофурий нажодни нуктайи мушкин савод била оройиш бериб эрди
етишти.*

Муншаот, 224-б.

Хоман гуҳарнигор Гўзал тасвир солувчи, зийналовчи, гўзал тасвирловчи, дур-гавҳар сочувчи қалам.

*Маънуқ умидида дарду ҳасратини изҳор қилиб бетоқатлиғига
раҳм этмасида у матлаъда – ўқ жавоб ул таъби дурарбордин ва
хоман гуҳарнигордин рақам топибдурким, васфида ақл ҳайрон ва
фаҳм саргардон.*

Мажолис ун-нафоис, 190-б.

ГУҲАРНИСОР [ф.-а. گهرنثار] 1 Гавҳар сочувчи, гавҳар тўкувчи; чиройли ва маъноли сўзлар сочувчи.

2 Ёмғир ёғдирувчи.

*Бу дамки гуҳарнисор хоманг,
Таҳрир этибон етишти номанг.*

Лайли ва Мажнун, 205-б.

ГУҲАРПОШЛИҚ [ф.-т. گهرپوشلىق] 1 Гавҳар сочувчилик, гавҳар тўкувчилик, нур сочувчилик; гўзал ва маънодор сўзлар сочувчилик.

2 Кўз ёши тўкувчилик.

... ва баъзи замонда айшу нишот била илги зарпошу баъзи авонда тоғату ибодат била кўзи гуҳарпошлиққа мутааммилу муштағил учун бу хошок дарёдек кўнглига кирмасу бу зарра қуёшдек замирига пайдо эрмас.

Ғаройиб ус-сиғар, 15-б.

ГҶЁЛИҒ [ф.-т. گويالىغ] Кўп орифона сўзлар айтишилик, аниқ ва равшан сўзлашлик.

Мажолисда маориф кўп айтур эрмиш. Дер эрмишки, Мусо а. с. воқеъада манга бир аёқ шарбат берибдур, бу гўёлиғим боиси улдур.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

ГҶШАНИШИН [ф. گوشه نشين] 1 Жамиятдан холи, ётғиз ҳаёт кечирадиган киши.

2 тасаввуфда Хилватга кирувчи, хилватда ўтирувчи суфийлик ҳаётидаги киши.

Ҳар гўшанишини бенавойи,
Қилгайлар анинг учун дуойи.

Лайли ва Мажнун, 141-б.

ГҶЯНДАЛИҚ [ф.-т. گوينده لىق] 1 Сўзловчилик, нотикчилик, хонандалик, ҳофизлик, мутриблик, ашула айтувчилик, чолғучилик.

2 Бахшилик, жирловчилик.

Пурҳол ва пурзавқу шавқ киши эрди. Ваъз мажлисида хонандалик ва гўяндалик ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ДАБИҚА [ф. *حقيقه*] Мисрнинг Дабиқ номли шахрига нисбат бериб юритиладиган сифатли ва нафис ипак матонинг бир тури (ипак матонинг бу тури фақат Дабиқ шаҳрида тайёрлангани учун ҳам «Дабиқа» номи билан машҳур бўлган), ипакдан тайёрланган мато.

Бир кун Рай масжидида пайтобаг тилади, бирав анинг олдида дабиқа солди. Бир пайтобалигин йиртуб, оёзига чирмади ва ортугин ташлади.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ДАВЛАТҚАРИН [а. *دولت قرين*] Давлат эгаси.

*Бўлуб шод Хоқони давлатқарин,
Дуолар бида айлабон офарин.*

Садди Искандарий, 349-б.

ДАВОСИЗ [а.-ф. *دواسيز*] 1 Давосиз, бедаво.

2 Чорасиз, тadbирсиз, иложсиз.

*Фироқинг зулмидекдур шоми ҳажрим муддати, яъни
Давосиз дардим ул янглигдурурким, субҳи йўқ шомим.*

Наводир уш-шабоб, 306-б.

*Не рафиқеким, давосиз дарди ҳолимни десам,
Не шафиқеким, ниҳоятсиз малолимни десам.*

Бадоеъ ул-васат, 292-б.

ДАЙР [а. *دائر*] Дунё, жаҳон, олам.

Дайри кужун 1) кўҳна дунё, эски жаҳон.

*Дайр эрди биноси бесару бун,
Ўйлаким бу рафъи дайри кужун.*

Сабъаи сайёр, 187-б.

2) тасаввуфда эски майхона.

*Гўрдек тийра эрди дайри кужун,
Чарх ул тийраликда бесару бун.*

Сабъаи сайёр, 118-б.

ДАКЛА [т. *دكلا*] Енги калта қийим.

*Ва маъҳудий албисадин мисли: дастор... ва дакла ва ялак... йўсун-
луғ нималарни борисин турк тили бида айтурлар.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 21-б.

ДАЛЛАТ [а. *دولة*] Ҳийлагар, айёр хотин.

Даллат ул-муҳтола Афсоналарда ўз ҳийлакорлиги ва айёрлиги билан ном чиқарган жодугар хотин номи.

*Атиб кўк пир золи хола они.
Ано деб Даллат ул-муҳтола они.
Этиб тadbир ила ул холани бикр,
Ҳар оқшом Даллат ул-муҳтолани бикр.*

Фарҳод ва Ширин, 397-б.

ДАЛИРЛИК [ф.-т. دالير ليک] 1 Пйжоатлилик, жасоратлилик, ботирлик, дадиллик.

2 Паҳлавонлик, баҳодирлик.

3 Уятсиз, бешарм.

... ва баъзи хушмандликда бўлса, баъзи девоналикда воқеъ бўлуб эрди; ораларида, шоядки, фоҳиш тафовут бўлмай деб жамъ қилмоғида далирлик қилинмас эрди...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ДАМЛИК [ф.-т. دم ليک] Лаҳзалик, нафаслик.

Сенсиз эрур ўйла дарду ғамлик

Ким қолмишдур бир-икки дамлик.

Лайли ва Мажнун, 216-б.

ДАМСАРДЛИК [ф.-т. دمسرد ليک] Совуқ нафаслилик, номаъқул сўз юритувчилик.

Қизигроқдурмен ул ой ишқида, ҳар нечаким носих

Бу иш таркида ўзин гарм этиб дамсардлик қилса.

Бадосъ ул-васат, 396-б.

ДАН [а. دن] Катта ҳум.

Соқиб, ўзлук ила мушкул эрур қатъи анинг,

Дермен ўздин борайин жомима қўй дурди дан.

Наводир ун-ниҳоя, 386-б.

ДАНГОНА [ф. دنگنه] Бир нарсани кўпчилик бўлиб сотиб олиш учун ўртада пул йиғиш, шерикчиликда тўпланган пул.

Неча муфлис истаб дедим май учун

Қалали ичин оро дангонае.

Ғаройиб ус-сиғар, 516-б.

ДАНДОНАСИЗ [ф.-т. دندانه سيز] Тишнинг учидаги арра-арра жойисиз, дандонасиз.

Оғиз ўлуб дурж, вале донасиз,

Тишлар ўлуб «син», вале дандонасиз.

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ДАРАК [а. درك] 1 Чуқурлик.

Дарак ул-асфал Иши пастга кетишлик, иши юриппмаслик.

... ва ғазаби номутаноҳий била аларга ҳам не расволилар насиб

этти ва дарак ул-асфалга кетиб, ишлари не ерга етти.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

2 Бирор нарса ёки хусусиятдан далолат берувчи нишона; аломат.

ДАРАХТИСТОН [ф. درختستان] Дарахтзор, сердарахт жой, дарахтлари кўп жой.

Тенгри таоло етти кун ҳавонинг ҳароратини ул мартабада қилдиким, ул қавм бетоқат бўлуб, аёл ва атфоллари била шаҳрларидин чиқиб, беша ва дарахтистонга юзландилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ДАРАХШ [ф. درخش] 1 Равшандлик, ёруғлик.

2 Чақмоқ, яшин.

*Секкизинчи фалакка сурди чу раҳи,
Нуридин собитот олди дараҳи.*

Сабъаи сайёр, 24-б.

ДАРАХШАНДА [ф. درخشنده] Равишан, яркирок, порлок, ярқировчи.

Дарахшанда бўлмоқ Порламоқ, ярқирамоқ.

Ўйлаким, тугса меҳри раҳшанда,

Тоқ лавҳи бўлур дарахшанда.

Сабъаи сайёр, 19-б.

ДАРБ [а. درب] Дарвоза, эшик, жой, мавзе.

Мазори Ҳирӣй шаҳрида Ҳушк ва Ферузобод дарби орасидадур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ДАРБАНДОНЛИҚ [ф.-т. دربندان لىق] Муҳосара, қамал, қуршовда қолиштиқ, маҳкамлиқ, басталиқ.

Ки, бу муддатки дарбандонлиқ эрди,

Фалакдин бизга сарғардонлиқ эрди.

Фарҳод ва Ҷириш, 430-б.

ДАРВЕШСИЙРАТ [ф.-а. درويش سىرت] Юриш-туриши дарवेशона, дарвеш ҳислатли, дарвеш равишли, дарвеш ҳолатли.

Ҳокимсурату дарवेशсийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм...

Садди Искандарий, 559-б.

ДАРГАҲХИРОМ [ф. درگاه خرام] Хизматкор бўлиб юриштлиқ; хизматкор-лиқ.

Ёниб чун бўлуб ўрнига раҳҳиrom,

Яна бир бўлуб хоки даргаҳҳиrom.

Садди Искандарий, 160-б.

ДАРГОҲЛИҚ [ф.-т. درگاه لىق] Эшиклик, остоналик, бўсағалиқ.

Хоки даргоҳлиқ Эшик ости тупроғлиқ; хизматкорлиқ.

Санга айлабон хоки даргоҳлиқ,

Анинг отин этсам эди шохлиқ.

Садди Искандарий, 523-б.

ДАРДИСАР [ф. درد سر] Ортиқча тапвиш, даҳмаза.

Навоий жони сенсиз дардисардур,

Борурда они ҳам олғай эдинг қон.

Бадоеъ ул-бидоя, 234-б.

ДАРЁБОР [ф. دريابر] 1 Денгиз; катта депгизлар.

Искандарнинг ҳукамодин дарёбор вазъин савол этғони ва Суқротининг қурраи арз даврида сувнинг не навъ эҳота қилғонин шарҳ қилғони...

Садди Искандарий, 485-б.

2 Дарё каби бой деб ўйлаш, билиш.

«Бадоеъ ул-васат» муқаттаотининг сарсуханлари Тенгрининг ҳазонаи қарамин мамлу билиб элдин тамаъ қилган дарёборида ҳўй сўйидин дур тилаган бўлғай.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

ДАРЖЛИҒ [а.-т. درج لىغ] Садаф қутичалиқ, ҳазиналиқ, фасоҳатлилик.

Ва икки мураттаб бўлган девонлардин янги айтилган абёт ада-

*ди аксар ва ҳар байти лафзу маъно била дарҷлиғ гавҳар демайким
нуғъалиғ озар...*

Ғаройиб ус-сиғар, 11–12-б.

ДАРЗДЎЗЛИҚ [ф.-т. درزدوزلىق] Девор, идиш, мато ва шу кабиларнинг ёриги, чокини игна ва арқон сингари ямоқчилик асбоблари билан ямамоқ; ямоқчилик.

*... ва бу фано хирқасини заъфу ифтиқор ямоқларин киртик синук
игнасиға ашк узук торин тоқиб, юз дарздўзлик била ямамоқнинг
эҳтитоми ва ул меъморлик хижолатидин узр ҳужрасиға юз ур-
моқ...*

Хайрат ул-аброр, 331-б.

ДАРМОНДАЛИҚ [ф.-т. درمانده لىق] Аросатда қолганлик, аро йўлда, кийин аҳволда қолганлик, ҳайронлик, нотаваонлик, мубталолик.

Кўзни уюб, қўнгулни ўртайки, ёр истаб,

Солди қўнгул мени бу дармондаликқа ё кўз.

Наводир уш-шабоб, 160-б.

ДАРМОНСИЗ [ф.-т. درمان سىز] 1 Кучсиз, қувватсиз; давосиз.

2 Чорасиз, тadbирсиз, беилож.

*Ёр васлида ҳижрон балоси бийимдин ўлум орзу қилмоқки, ҳиж-
рон доғи била ногаҳ қўймаки ва васл аро ўртагон доғи дармонсиз
дебтур, яъни маҳзи дармон.*

Мажолис уш-нафоис, 193-б.

ДАРСХОН [а.-ф. درس خوان] Дарс олиш, сабоқ ўқиш, таълим олиш, бо-
тиш ишларини ўқиш.

Эй ақл, кўй фасонаки, бир вақт бор эди

Ҳар поя минбар уза мулки дарсхонимиз.

Бадоеъ ул-биёя, 202-б.

ДАРҲАМЛИҒ [ф.-т. درهم لىغ] 1 Сочилганлик, ёзилганлик, паршон
бўлганлик.

2 Чирмашганлик.

3 Ўраб олганлик.

Ўйлаким тун дудини оҳим паршон айлади,

Тонг елидиндур муанбар сунбулунг дарҳамлиғи.

Наводир уш-шабоб, 456-б.

ДАСТАФШОНЛИҒ [ф.-т. дастافشان لىغ] Тарк олишлик, воз кечишлик,
кўл силташлик.

Дину дунё нақдини сочтим, чу кирдим дайр аро,

Бу эди аввал қадаҳ ичканда дастафшонлиғим.

Ғаройиб ус-сиғар, 340-б.

ДАСТБАНДИ [ф. دست بندي] Айрим суфийларнинг шеър боғлами ҳола-
тида битилган жоиз ёки ножоиз ҳукмнамо ёзишмалари, фармони.

*Яъни суфийларнинг дастбандидин қутқардим. Шайх ул-ислом,
дебдурки, кўрубмен бир ердаким, суфийлар дастбанди битибдур-
ки...*

Насойим ул-муҳаббат, 128-б.

ДАСТ-БАРДАСТ [ф. دست بر دست] Қўлма-қўл.

*Машиққат хайлидин бўлгон сойи наст,
Етиб ул хайл, хайли даст-бардаст.*

Фарҳод ва Ширин, 471-б.

ДАСТЗҶР [ф. -ت دست زور] 1 Кучли кўл, забардаст, бақувват билак.

2 Паҳлавон.

*Бу янглиғ чу кўрди алар дастзўр,
Хаёл айлаким, тушти дарёга шўр.*

Садди Искандарий, 462-б.

ДАСТЛИҚ [ф. -ت دست ليق] Қўллик.

*Соқий, эрур коми дилим мастлик,
Монеъ эрур лек тухи дастлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 256-б.

ДАСТОРЧА [ф. -ت دستار چه] 1 Юз-қўл артиш ёки бирор нарсани ўраб-чирмаш учун газмол ё ипак матодан тайёрланган бир парчалик, рўмолча.

2 Рўмол, саппа.

*Мавлоно энгларидин бир дасторча чиқариб анга берди. Ул хуш-
дил бўлуб, яна кўнглига кечурдиким, агар амомасидин ҳам бир пар-
ча иноят қилсаларким, ўғлум бошига чирмасам. Мавлоно дедиким,
ул дасторчаниким сенга бердук, эски амомамиздин ясаббиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ДАСТПЕЧ [ф. -ت دست پيج] 1 Асос, дастак, ушлаш.

2 Иштихон.

3 Баҳона.

4 Сабаб.

Дастпеч қилмоқ Маҳкам ушламоқ.

*Улки қаноатни қилиб дастпеч,
Ҳолига бу печ етушгайму ҳеч.*

Ҳайрат ул-аброр, 170-б.

ДАСТРАНЖ [ф. -ت دسترانج] 1 Касб-кор; қўл меҳнати, қўл иши, қора меҳнат; мапаққат.

2 Иш ҳақи.

*Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бир осойиш,
Рўзи тилар эрмини сени қил осойиш.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ДАСТУРСИЗ [ф. -ت دستور سيز] 1 Ижозатсиз, рухсатсиз.

2 Йўл-йўриқсиз, йўсинсиз.

3 Қўлланмасиз, намунасиз.

*Деди андин дастурсиз ва йўлга мутаважжисх бўлубсиз, қайтинг,
даги анинг хидматига боринг!*

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

ДАХЛСИЗ [а. -ت داخل سيز] 1 Аралашмаслик, муносабатда бўлишмаслик. алоқада бўлишсиз. 2 Бедаромад, қиримсиз, бебаҳра.

*Хато рои ўнг келмаса, дахлсизларга ширкат, балки нақиз тутқонларга
зиёда тухмат.*

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ДАШНА [ф. دشنه] Ханжарнинг бир тури.

Дашнаи тез Ўткир тигли ханжар, ўткир учи калта ханжар.

Назар Фарҳодга чун солди Парвез,

Дегил кўксига тегди дашнаи тез.

Фарҳод ва Ширин, 300-б.

Яна чун қатл ҳукмин қилди Парвез,

Дегон сўзлар нечукким дашнаи тез.

Фарҳод ва Ширин, 357-б.

ДАЪ [а. دع] Ташла, йўқ қил.

... ва баиарият иқтизоси била ҳадсиз лоф зоҳир қилмоқдинким ўз нафийга «Ло»дурур – уёлмақ ва ярим учун даъво кўргузмақдинким ўз манъига «даъ» дурур – хижолатқа қолмоқ.

Фарҳод ва Ширин, 468-б.

ДАЪВООМИЗ [а.-ф. ادعواآميز] 1 Даъволи, исботли.

2 тасаввуфда Ҳақиқатни қарор топтиришга журъат этишиш.

Ани баъзи ҳам сиедатқа мансуб қилибдурулар. Ва турк улусида «Ато» дерлар. Ва иухрати бағоят кўндур ва даъвоомиз сўзи ҳам кўп.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ДАҚОЙИҚШИОР [а. دقایق شعاع] 1 Назокатли, латиф ва нафис дидли, фасоҳатли ва нозик маъноли сўзларни теран фарқловчи, нозик таъбли.

2 Мулойим сўзли.

... ва ул ҳазратнинг дақойиқшиор таъблари назм ойини ва интишорига толиб ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳорига роғиб ...

Мезон ул-авзон, 43-б.

Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор мудаққиқлар ҳазратида арзим улдурким, бу паршон абётким, шарҳ қилгондек тартиб топти.

Бадосъ ул-бидоя, 24-б.

ДАҲАНБЎСТ [ф. دهن بوست] Оғзи очиқ, рўзасиз.

Авом рўзасин баён қилмоқ ва даҳанбўстлар очлигин аён қилмоқ.

Ғаройиб ус-сигар, 551-б.

ДАҲРИЯ [а. دهریه] Тариқатдаги бир мазҳабнинг номи.

Шайх дегандурки, жамиғ милалу нихалда киши мундин расвороқ сўз демайду. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ДЕБСАМАК [т. دبسماك] Тепинмоқ, депсинмоқ, ер тепмоқ, ер тепиб турмоқ.

Дебсабу сайҳа чекиб андоққи тил,

Чангаки нафс олида хору залил.

Ҳайрат ул-аброр, 136-б.

ДЕВЗОДА [ф. دیوزاده] Дев насаб, дев авлоди, девдан тутилган, девдан таркаган.

*Чарх мисосида булутдек гирев,
Девзода ўйлаки кўрганда дев.*

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ДЕВКИРДОР [ф. دیوکردار] Ёмон табиатли, бадкирдор, ярамас, фосик, ёмон феълли, ёмон одатли, ёмон қитикли.

Ва ошиқ мундоқ балонинг гирифтори ва мундоқ офатнинг беихтиёри, мундоқ тўфоннинг ғарикчи ва бу навъ соиқанинг ҳарикчи, мундоқ гаддорнинг забуни ва мундоқ паризоднинг мафтунли ва мундоқ девкирдорнинг мажнунли.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

ДЕВОНА [ф. دیوانه] Шоир Паҳлавон Ҳусайн тахаллуси.

Паҳлавон Ҳусайн – «Девона» тахаллус қилиб эрди.

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

ДЕВОНАСОЗ [ф. دیوانه ساز] 1 Девона қилувчи, ақлу ҳушдан оздирувчи.

2 Ошиқ қилувчи.

*Қилиб ваҳким ишқи девонасоз,
Анга қилмағай ногих ифшоийи роз.*

Садди Искандарий 226-б.

ДЕВҲУШ [ф. دیوهوش] 1 Девсифат, шайтонсифат, махлуқсифат.

2 Маккор, фирибгар.

*Чикти бир неча девҳуш бирла,
Қинақли, балки хирақаш бирла.*

Сабъаи сайёр, 258-б.

ДЕГУЧИ [т. دیگوجی] Гапирувчи, сўзловчи.

Кўп дегучи, кўп егучи – тилме тўрига ошқуб кетгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 105-б.

ДЕЙИЛМАМАК [т. دییل ماماك] Айтилмаслик, дейилмаслик.

... ва бу муҳасиф ҳилоллар сайрининг суръати била бир ойга дегинча ул мартабада эрдиким, ҳар бир кун минг йилчилик йўл бор эмиш дейилса, мингдин бирини дейилмамин булғай.

Муншаот, 144-б.

ДЕЙИШМАК [т. دییشماك] Айтишмоқ, дейишмоқ.

*Рашиқдин ишқинг тутармен жону кўнглумдин ниҳон,
Бўлмас эл сиррин дейишмак икки номаҳрам била.*

Фавойид ул-кибар, 362-б.

ДЕМАКЛИК [т. دیماكلک] Демоклик, айтмоқлик.

*Десамки, эрур соҳо анга фан,
Демаклик эрур қўиш равшан.*

Лайли ва Маҷнун, 40-б.

ДЕМОҚЛИК [т. دیماقلک] қ. Демақлик.

*Бўлмайин равшан онинг нурига кўз,
Ўз демоқлик бирла келмас рост сўз.*

Лисон ут-тайр, 198-б.

ДЕҲҚОНЧИЛИК [ф.-т. دهقانچىلىك] 1 Деҳқон иши, касби.

2 Ерга экин, яъни дон экиб озик-овқат етиштириш, экинчилик, зироатчилик.

Аммо хабарда андоқ келтирурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (салавоту лиллоҳи алайҳи) дунёга келгондин сўнг Худойи таоло анинг гуноҳин бағишлади. Эrsa Жаброил (а.с.)га амр бўлдиким, Одамга деҳқончиликни ўронтгил.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

Жаброил (а.с.) келиб айди. – Ё Одам, Худойи таоло санга айди, андин сўнг амр қилдиким, деҳқончилик қилсун.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

ДИГАР [ф. دىگار] 1 Ўзга, бошқа, бошқача, ўзгача.

2 Иккинчи бор, ундан сўнг, кейинги, минбаъд.

Намози дигар Кун ботиш олдидан ўқиладиган намаз, беш вақт намознинг учинчиси – аср намози.

Ва Мавлоно ҳазратлари анинг бошин кўтариб, илтифот ва навозиш қилиб, пешиндин ва намози дигаргача Мавлоно ҳазратлари самовда эрмишлар.

Насойи ул-муҳаббат, 333-б.

ДИКЛА [т. دكله] қ. Дакла.

ДИЛАФГОРЛИГ [ф.-т. دىلاڧگورلىغ] 1 Ҳамгинлик, қайнузлилик, ўйчанлик, дил хасталик, кўнгли вайронлик, маҳзунлик.

2 ~~Ошқарлик, мажбурият.~~

Хаста кўнглини Навойининг олиб асраки, бор

Санга дилдорлиг иш, бизга дилафгорлиг иш.

Ғаройиб ус-сиғар, 216-б.

ДИЛАФРЎЗЛУК [ф.-т. دىلاڧروزلىك] Дилни ёришувчилик, кўнглини очувчилик, кўнглини шод этувчилик.

Илоҳи, ҳул узорига дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зорига жисарсўзлук ҳам сен бердинг.

Муножот, 297-б.

ДИЛБОНГ [ф. دىل بىنگ] Дил поласи, дил фарёди, дил садоси.

Ки то бўлгай жаҳон боғи бу гулишан мевазор ўлсун,

Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор ўлсун.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

ДИЛКАШНАВО [ф. دىلكش نوا] Ёқимли, дилни ўзига тортадиган куй, наво, дилкаш наво.

Сурук турфа тўтийи дилкашнаво

Ки, ҳарён тутуб беши ичра ҳаво.

Сади Искандарий, 311-б.

ДИЛОВАРСИФАТ [ф.-а. دىلوارى صفت] Шерсифат, шерюрак.

Бўлб улму ҳикматқа ҳамдаст ҳам,

Диловарсифатдур, забардаст ҳам.

Сади Искандарий, 141-б.

ДИЛОРОЛИГ [ф.-т. دىلارلىغ] Кўнглини юмшатишлик, дилоролик.

Дилорилиг анда жаҳон дар жаҳон,

Латофат ани кўздин айлаб ниҳон.

Сади Искандарий, 41-б.

ДИЛХАСТАЛИК [ф.-т. دلخاسته لىق] Кўнгли эзилганлик, кўнгли дард-лик, дили вайронлик, опшиқлик.

*Кимга ким дунёгадур вобасталиқ,
Ётса ул андешидин дилхасталиқ,*

Лисон ут-тайр, 146-б.

ДИЛХАШ [ф. دل خاش] Яхши, ёқимли, дилкаш, ёқимли бўлмоқ.

*Ғамимдин бўлмадинг бир лаҳза дилхаш,
Ҳамиша бор эдинг зору мушавваш.*

Фарход ва Ширин, 413-б.

ДИЛШИКАН [ф. دل شکن] Хафа қилувчи, кўнглини синдирувчи, дилни сиёҳ қилувчи.

*Гар дил шикаста бўлса, Навоий, ажаб эмас,
Нечунки, дилшикан эруру шайх дилбари.*

Фавоийд ул-кибар, 436-б.

ДИЛШИКАНЛИК [ф.-т. دل شکن لىك] Кўнглини синдирувчилик, дилни сиёҳ қилувчилик.

*Бедил эл дилжўйлуқ ё дилшиканлик расмини
Фаҳм қилмаслар, бу ишни дилситонлардин сўрунг.*

Фавоийд ул-кибар, 241-б.

ДИНОЙИН [а.-ф. دين آئين] Дин одатли, дин равишли.

*Эй зоҳиди динойин, дайр ичра тутуб таскин,
Зуннор ипини тортиб, хирқанг ямадинг боре.*

Фаройиб ус-сиғар, 492-б.

ДИРАМСИЗ [ф.-т. دىرم سىز] 1 Дирҳамсиз, тангасиз, тийинсиз; кумуш тангасиз.

2 Бепул.

*Чун юди кўзлар саводин ашк ёрут юз очиб
Ким, дирамсиз элга бой эл фарздур бермак закот.*

Фаройиб ус-сиғар, 80-б.

ДИРНО ТАЛОЛО [ф. درنا تاللا] 1 Тўполон, қий-чув, шовқин-сурон.

Фафлатдин авродида алоло, нечунким мастлар базмида «дирно талоло».

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

2 Кўшиқда бир турли нақарот, кўшиқнинг ҳар бир бандидан сўнг қайта-риладиган қисми.

*Ариғнинг икки ёнидин алоло,
Нишот аҳли тузуб дирно талоло.*

Фарход ва Ширин, 265-б.

ДИҚҚАТОЙИН [а.-ф. دىقت آئين] 1 Интичкаликка ўхшаш, нозикликка ўхшаш.

2 Синҷковлик, нозик нарсаларни кўра билишлик, кунглилик, ўтқир зеҳнлилик.

Маълум бўлдимки, сўзга маротиб бор ва ҳар мартабада ҳунар маъийб ва ул маротиб ижмоли юзидин идрок ва диққатойинлари ва уқул хурдабинлари қошида уч қисм бирла мунқасимдурур.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

ДОВАРЛИҒ [ф.-т. دارليغ] 1 Одилона ҳукм чиқаришлик, ҳакам.

2 Ҳокимлик, ҳукмронлик, подпоҳлик.

3 Шикоятлик.

Саййид Ажалки, Нишобурнинг улуги эрди, Шайх ёнида ўлтуруб эрди. Шайх Абулаббос Шақоний келди. Шайх ани Саййид Ажалдин юқорироқ ўлтуртти. Саййид андин ранжа бўлди ва қўнглига доварлиғ кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 218-б.

4 Худолик.

ДОВУДТИМСОЛ [я.-а. داودت مئال] 1 Мусиқадаги бир куйга ўхшаш, хушнаводек.

2 Довуд пайғамбардек.

Рухпарварликда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳус-тарликда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

ДОВУЛҒА [т. داوولغا] Жанг майдонида тиг ва ўқ ўтмаслиги учун бошга кийиладиган темир ёки пўлатдан ясаган бош кийими, шлем.

*Довулға бўлуб тўпти янглиғ бари,
Ўтоға бош узра сариқ қуш пари.*

Садди Искандарий, 174-б.

ДОИРА [а. دائره] 1 Тўтарак, айлана; тўтарак чизик.

Донраи муштабиҳа Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

*... аларни даги бир доирага кикоруб, бу мухтасарға доҳил қилил-
диким, ул доирадин орий бўлмағай ва ани «Доираи муштабиҳа»
дебдурлар, бу сурат биладур.*

Мезон ул-авзон, 58-б.

2 Майдон; ҳад-чегара, гардиш.

ДОМА [а. دامه] Давом этсин, доимий бўлсин.

Дома тавфиқаҳ Унинг ёрдами доимий бўлсин!

*... ва туркийшиор йиғитлар сархайли ёри азиз Сухайлий дома
тавфиқаҳким, форсий ашғор баҳорида файз саҳобидин ёққан ма-
оний ёмғурининг ҳар қатраси риштасига шўхтабъ абкори бар-
моглари учи била юз гирих тугар...*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ДОМҒОН [ф. دامغان] Жой номи.

Мавлоно Шомий – Домғондиндур.

Мажолис ун-нафоис, 76-б.

ДОНАДЎСТ [ф. داناه دوست] 1 Дон билан озиқланувчи, дон ейишни хуш кўрувчи, донхўр, донга ошиқ.

Донадўст бўлмоқ Донга ошиқ бўлиш.

*Зулфига тулиса Навоий холи шавқидин не тонг,
Домдин йўқ чораси ҳар қушки, бўлғай донадўст.*

Ғаройиб ус-сиғар, 90-б.

2 Нафса берилиш.

ДОНАК [ф. دانگ] 1 Меваларнинг данаги, данак, уруғ.

Ул дебдурки, косибеки касб ҳақиқатин риоят қилгай, ҳаргиз Абу
Муҳаммад Атоийидийдек кўрмадим. Ҳар кун ярим донак касб қилур
эрди ва анинг қути андин эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

2 Поклик тимсоли.

ДОНИШМАНДЛИК [ф.-т. دانشمند لیک] Битимдонлик, олимлик, донолик.

Бовужуди донишмандлик, шеър ва муаммо ва саноеъда даги
маҳорат пайдо қилди ва муаммога кўн машғул бўлур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

ДОНИШОГОҲ [ф. دانشگاه] Битимли, донишманд, олим.

Скандар соридин доғи шоҳлар,
Хирадпешау донишогоҳлар.

Садди Искандарий, 356-б.

ДОРАЙН [а. دارين] Икки дунё, бу дунё ва у дунё.

Саодати дорайн Икки дунё саодати.

Иноят қилиб дойимги дастур била ваҳийосор руқъалар била са-
рафроз қилилса, бу фақирнинг мужибн саодати дорайни бўлмаси-
дур.

Муншаот, 168-б.

ДОРОНАЖОД [ф. دارانژاد] Доро авлоди, Доро наслдан.

Яна ҳукм қилдики, доронажод,
Қаёнким киши бўлса ғамгину шод.

Садди Искандарий, 204-б.

ДОРОСАРИП [ф.-а. داراسرير] Доро павкатли, Доро тахтли.

Анга бўлди иш бўйла сураттазир,
Вале тоҳи Жамқадру Доросарип.

Садди Искандарий, 248-б.

ДОРОШУКУҲ [ф. داراشکو] Доро мартабали, Доро павкатли.

Жаҳондори Дорошукуҳ Доро мартабали жаҳондор.

Чу Дорони даҳр этти жондин сутуҳ,
Скандари жаҳондори Дорошукуҳ.

Садди Искандарий, 193-б.

ДОР УС-САЛТАНА [а. دار السلطنة] Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

Батахсис Ҳирот дор ус-салтанасининг амнободи тавсифидаким...

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

ДОСТОННАВОЗ [ф. داستان نواز] 1 Овозаси кетган, ҳамма хуш кўрувчи,
машхур.

2 Достон айтувчи.

Менки ул шаҳр нағмасози эдим,
Базмлар достоннавози эдим.

Сабъи сайёр, 342-б.

ДОШЛИК [ф.-т. داشلیق] Хумдонлик, сопол, гишт, оҳак ва бошқа нарсаларни пиширадиган ўтхоналик.

Деди: «Ридонгни менга бер!» Анинг ридосин ўз ридосига чирмаб
дошлиқ ўтга ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

ДОҒЛИҒ [ф.-т. داغ لىغ] 1 Белгитлик, нишоналик, излик, асарлик.

2 Куоклик, доғлик.

*Недур ой сафҳаси бўлган қорадин доғлиғ, гўё
Жамолнинг дафтарин ёзганда бўлмиш бир варақ ботил.*

Ғаройиб ус-сигар, 295-б.

ДОҒСИЗ [ф.-т. داغ سىز] 1 Белгисиз, нишонсиз, изсиз, асарсиз.

2 Бедоғ.

*Юзун кўр, қилмағил мужғону хатту холидин пола
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лала.*

Наводир ун-нихоя, 458-б.

ДОҒЧА [ф.-т. داغ چه] 1 Белгича, нишонча.

2 Куйикча, доғча.

*Равзадин дўзахқа туниканнинг ўтининг шиддати,
Ўқутурур куймакта ҳижронингда қўйган доғча.*

Ғаройиб ус-сигар, 439-б.

ДУБАЙТИЙ [ф.-а. دوبيتى] Икки байтлик; ҳажазӣ мусаддаси маҳфуз ё мақсур [мафъуийлун мафъуийлун мафъуийт ёки фаъилон] вазнидаги рубоийнинг бир тури.

Рубоий вазниким ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ДУДСИЗ [ф.-т. دود سىز] 1 Тутунсиз.

2 Оҳсиз, оҳ-ноласиз.

*Юзун кўр, қилмағил мужғону хатту холидин пола
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лала.*

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

ДУКУЛДАМАК [т. دوکولداماك] 1 «Дук-дук» эътан овоз чиқармоқ (юрак ҳақида).

2 Ўйнамоқ, тез урмоқ, теппмоқ, дукилламоқ.

*Не тулики, ҳажри балосин кўрарда сескансам,
Дукулдамак била қўшиниш уйғотур юрагим.*

Бадоеъ ул-бидоя, 362-б.

ДУНЁВИЙ [а. دنيوي] Дунёга, борлиққа оид, ҳаётӣ.

*Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки,
ҳар маҳалу мақомда қилилди, барчанинг диний ва дунёвий масолиҳи
эрди ва ул қасд бу бангорат муқтазоси била мақбул...*

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ДУНЁЛИК [а.-т. دنيالىك] Бойлик, мол-ашёлик.

*Гулханиидин гулхан олотин тамаъ қилмоқдурур
Ҳар киши дунёлик этса аҳли дунёдин тамаъ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

ДУОҒЎЙЛИК [а.-ф.-т. دو عاڭوي لىق] Дуо қилувчилик, дуо тиловчилик, бировнинг ҳаққиға яхши ва хайрли тилак тиловчилик, тилақдошлик, хайрихоҳлик, опийлик.

*Илоҳи подшоҳи Исломи муслимин бошиға тутқил бардавом,
яъни бандаларнинг устиға кўланкангни қил мустадом, то шоху га-
дога дуоғўйлик қилмиш бўлғаймен, вассалом.*

Муножот, 299-б.

ДУОСОЗ [а.-ф. دعا ساز] Дуо қилувчи, дуо тилувчи, тилақдошлик қилувчи.

Равон ҳикмат аҳли сўз оғоз этиб,

Тилин шаҳга бори дуосоз этиб.

Садди Искандарий, 242-б.

ДУРАНГ [ф. دورنگ] 1 Икки ранг.

2 Икки хил фикр билдирувчи, мунофиклик, саботсиз, айнимол.

Кибр этибон эл била феълин дуранг,

Қуллан зулм узра нечукким паланг.

Ҳайрат ул-аброр, 267-б.

ДУРДИЙ [ф. دردي] Суюқ нарсанинг қуйқаси, қуйқум.

Чун бода йиқар даврда не софу не дурдий,

Чун давр ўтар хоҳ аламу хоҳ танаъум.

Наводир уш-шабоб, 318-б.

Соқиё, ўзлук ила мушкул эрур қатъи анинг,

Дермен ўздин бораъин жомима қуӣ дурдийдан.

Наводир уш-шабоб, 319-б.

ДУРДИЙКАШ [ф. دوردي كاش] Май қуйқасини ичувчи, майпараст.

Ишқ сиррин ринди дурдийкаш билур, йўқ аҳли дарс,

Улча авроқ узра сабт ўлмас не билгай Маълавий.

Ғаройиб ус-сигар, 496-б.

ДУРДИЙОШОМ [ф. دردي اشم] Сирқиндиқсўр, қуйқақсўр, май қуйқумянчи

Навоий, мен қим-у софий тараб майлу таманноси,

Муқайяд чун эмас мундоққа масти дурдийошомим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

ДУРДКАШЛИК [ф.-т. دوردكش ليك] Май қуйқасини симирувчилик, ичувчилик.

Мубоҳот этиб дурдкашлик била,

Қилиб тақвоу тухддин ор ҳам.

Ғаройиб ус-сигар, 516-б.

ДУРРМАСАЛЛИК [а.-т. دورمئل ليك] Дурдек, инжудек, гавҳар каби, дурга ўхшашлик.

Бировким бу дарёда гаввос эди,

Манга нуктае дуррмасаллик деди.

Садди Искандарий, 428-б.

ДУРФИШОНЛИК, =лиғ [а.-т. درفشان ليغ // درفشان ليغ] 1 Дур сочувчилик, дурафшонлик.

Навоий, қилмоғил бас назм бирла дурфшонлиғким,

Маоний бикрига зевар ҳадисинг гавҳариндиндур.

Наводир уш-шабоб, 139-б.

Дурфшонлиғ айламак 1) дур сочувчилик қилмоқ; 2) ажойиб шеър ёзмок.

То сўзда фалак нишонлиғ айлай,

Ахтар киби дурфшонлиғ айлай.

Лайли ва Мажнун, 300-б.

2 Чиройли, нозик сўз айтишлик; бенуқсон гаширувчилик.

... Султони соҳибқирон мадҳида бир неча дурфишонлиқ
била музайян қилмоқ...

Саъди Искандарий, 543-б.

3 Мадҳ этишлик, маддоҳлик, мақтанишлик.

Таъбинг оллинда саҳоб андоқ ҳаёдин терлабон,
Қим ҳамул судин юб ўздин дурфишонлиг туҳматин.

Бадоеъ ул-васат, 482-б.

ДУШМАНВОР [ф. دشمن وار] Душманга ўхшаш, душманларча.

Мен ўлар ҳолатда, душманлар кўрунур дўстваци,
Невчун ўлмайким, келур бошимга душманвор дўст.

Наводир ун-нихоя, 68-б.

ДУШМАНДЎСТЛУҒ [ф.-т. دشمن دوست لوغ] Душманни дўст тутишлик, душмандан дўсти борлик.

Дўст душмандин манга кўпрак чу текурди жафо,
Не ажаб гар эмди душмандўстлуғ бўлғай фағим.

Ғаройиб ус-сиғар, 332-б.

ДУШМАНКОМЛИҒ [ф.-т. دشمن کام لويغ] Душманни хоҳлаш, ёвни ис- таш.

Неча, эй ороми жон, ҳажрингда беоромлиг,
Дўстлуғ кўргузки, ҳақдин ошти душманкомлиг.

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

Дўстким қилғай мени бедоди душман кулгуси,
Бўйла душманкомлигдин яхшироқдур ўлганим.

Ғаройиб ус-сиғар, 332-б.

ДУШМАНОЙИН [ф. دشمن آيين] Душман монанд, душманга ўхшаш.

Мен чу асрай олмадим сирримни, найлай айб этай,
Душманойин дўстлар гар ошкоро қилдилар.

Фавойид ул-кибар, 110-б.

ДУШНОМ [ф. دشنام] Дашном, ҳақорат.

Невчун эл душному таънидин бўлай ошўфтаҳал,
Эй Навоий, чун неким дерлар юз онча бормен.

Ғаройиб ус-сиғар, 374-б.

ДЎЗАХВАШ [ф. دوزخ وش] Дўзахдек, жаҳаннамга ўхшаш.

Ва дўзахваши фазосида сели балодек рудхонда «жаннотин тажри
тахтиҳал анҳору»дин нишона, бадтаъм мевалари била номақбул
ашжори «ва фавоқиҳатун ва нахлун ва руммон»дин намудор.

Муншаот, 148-б.

ДЎЛАШМАК [т. دولا شماک] Ўралмоқ, буралмоқ.

Маҳкам дўлашмак Маҳкам ўралмоқ, маҳкам ёпишмоқ.
Навоий туркларнинг тарки тутса, айб қилмишким,
Анга бир туркмон маҳваши гами маҳкам дўлақибдур.

Бадоеъ ул-васат, 109-б.

ДЎСТВАШ [ф. دوست وش] Дўстдек, дўст каби, дўстга ўхшаш.

Мен ўлар ҳолатда, душманлар кўрунур дўстваци,
Невчун ўлмайким, келур бошимга душманвор дўст.

Наводир ун-нихоя, 68-б.

ДЎСТДОР [ф. دوستدار] Дўст тутувчи, муҳиб.

Ва агар мунинг била маълум бўлмаса муттафиқ аҳбоб ва мувофиқ асҳоб ва вафокеш ёрлару хайрандеи дўстдорлар, дилсўз мулозимлар ва меҳрандўз ходимлар, балки хурдабин душманлар хирадойин задрфандлардин ҳар тадбири таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқи ила англазай.

Муншаот, 226-б.

ДЎСТДОРИЙ [ф. دوستدارى] Дўстсеварлик, меҳрибонлик.

*Не давриди хайли дўстдори,
Не олида сарви гулғузори.*

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ДЎСТ-ДУШМАНЛИҒ [ф.-т. دوست دشمن ليغ] Дўст-душманлик.

*Недур ажзим олинда тавсанлиғинг
Ангаким эрур дўст-душманлиғинг.*

Садди Искандарий, 412-б.

ДЎСТЛУК [ф.-т. دوست لوك] Дўстлик, инوқлик.

Ул дебдурким: Мен Ҳақни дўстлук ва севуклук юзидин парастини қилурмен.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

ДЎҒ [ф. دوغ] Қатик, ёгсиз қатик.

Ва дебдурки, қирқ йилдирки нафсим бир ичгуча совуқ сув ва аччиқ дўғ тилар.

Насойим ул-муҳаббат, 210-б.

ЕГУЧИ [т. *يگوجي*] 1 Егучи, ошагучи, озиқланувчи.

Тева қумалогин сотарда қанд дегучи, маъракасидаги муътақид-лари ани сотқун олиб егучи.

Махбуб ул-қулуб, 32-б.

2 Қўшма феъл ясашда иштирок этадиган тўликсиз феъл.

Ғам егучи Ташвиш қилувчи, ўйловчи.

Шоҳга дунёда чин сўз дегучи ва анинг охирати ғамин егучи.

Махбуб ул-қулуб, 14-б.

ЕЛЛАНМАК [т. *ئللامك*] 1 Ҳаволанмоқ.

2 Мағрурланмоқ, кеккаймоқ.

Не елланмакдур, эй шаҳ, мўр хайлидек чирикдинким,

Сулаймондек бу водий ичра барбод ўлди чандинлар!

Бадоеъ ул-бидоя, 138-б.

ЕМАК-ИЧМАК [т. *ييمك اچمك*] Емоқ-ичмоқ.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.

Бу емак-ичмакдин анга парварши.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

Бу тоифа анга қўшиш қисурким, андоқки, емак-ичмакдин бўғузга савм буюргайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 17-18-б.

ЕМАКЛИК [т. *ييمك ليك*] Емақлик, егулик.

Шаҳи дашттаймо басл оч эди.

Бағоят емакликка муҳтож эди.

Садди Искандарий, 389-б.

ЕМАМАК [т. *ييمامك*] Емаслик.

[Шайх Али Деҳистоний р. т.]. Ва ул мақомедурки соликка андин эҳтиёж егуликка қолмас. Чун ул мақомда ўзин кўрди, гузуре анда пайдо бўлди ва ўзига дедик, нима емамак Ҳақ таоло сифатидур ва бу манга ҳоло ҳосилдур.

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ЕНГСИЗ [т. *يننگ سيز*] Ени и йўқ, беенг.

Танга тошу қўлга тиш захмики солди телбалик,

Фош қилди элга қўнглаксиз бадан, енгсиз илқ.

Наводир ул-ниҳоя, 307-б.

ЕР-ИЧАР [т. *ير اچار*] Овқатни еб-ичиштиқ, очофатлик.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.

Бу емак-ичмакдин анга парварши.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ЕТАР-ЕТМАС [т. *يتار يئماس*] 1 Маълум мўлжал, меъёрдан бир оз камроқ.

2 Бирор манзилга ҳали етмасдан, яқинлашиб қолганда.

*Эй Навонӣ, дам бу дамдур-тут ғанимат, бода ич,
Ўзга бир дамга етар-етмаска чун воқиф эманг.*

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

ЕТКУРГУЧИ [т. *يئىكۇرگۇچى*] Етказувчи.

*Шоҳга то давлат бор – душман эрур хор ва хоксор. Давлатга
еткурғучи Тенгри ҳам олғувчи, ҳам берғучи Тенгри.*

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ЕТКУРМАМАК [т. *يئىكۇرماماك*] 1 Етказмаслик, келтирмаслик.

*Давр аёгин, соқие тутгонда лаълинг қил газак
Ким, майи еткурмамиш жуз захри даврон оғзима.*

Наводир уш-шабоб, 391-б.

2 Баҳраманд бўлмаслик.

*Жаҳон хокий эрур бир кесак, вале нопок,
Этак етурмамак авло мулаввас ўлса қулук.*

Наводир уш-шабоб, 82-б.

ЕТКУЧИ [т. *يئىكۇچى*] Етгучи.

*Мен арода бўлгомен ҳукм еткучи,
Ёрғу айлаб, узрунгузга еткучи.*

Лисон ут-тайр, 159-б.

ЕТМАМАК [т. *يئىتмаك*] 1 Етмаслик, тугулланмаслик.

*Магар шоҳ девонига кетмамиш,
Етар маҳзан ичра магар етмамиш.*

Садди Искандарий, 137-б.

2 Етмамиш эрди Ёзиб тугалланмаган.

*Бу янглиг етиб тўрти итмомга.
Бирн етмамиш эрди анжомга.*

Садди Искандарий, 61-б.

3 Ҳалал етмамак Шикастламаслик

*Сойири аъзога ҳалал етмамак,
Шаръ хилофига шуруъ этмамак.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

ЕТМАКЛИК [т. *يئىتмаكلىك*] Етмоқ, бирор мақсадга эришмоқ.

*Етмаклик эрур мушкул мақсадга, нединким бор
Кўз хираву тун тийра, от оқсоғу йўл буртоқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ЕТТОВ [т. *يئىتار*] Еттов, етгита, етти нафар, етти киши, еттитаси.

*Хилофи шаръ агар етти кўкка чиққундур,
Яқинки, етти тамуғдин батардур ул еттов.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ЕШИЛМАК [т. *يئىшилماك*] Ечилмоқ, ёзилмоқ.

*Далил эрурки, кўнгуллари қилмиш ўлғасен озод,
Бу ким салосили зулфунг тугунлари ешилибдур.*

Ғаройиб ус-сигар, 134-б.

ЁВУЗ [т. يالوز] Ёмон, баттол, ярамас.

Боштин-оёқ кимсаки, туздур сўзи,

Ёки бўёлгону ёвздур сўзи.

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ЁДАМОҚ [т. ياداماق] 1 Бўшапмоқ. 2 Заифлашмоқ, кучсизлашмоқ.

Ишқим ўтида ёдарму эркин,

Ҳажрим гамида чидарму эркин?

Лайли ва Мажнун, 138-б.

Дардимдин ўзи ёдоб экинму,

Ҳажримдин иши хароб экинму?

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁДАТМОҚ [т. يادت ماق] Кучсизлаштирмақ, бўшаштирмақ, заифлаштирмақ.

Кўруб заиф мени тухмат этма жаврунгдаким,

Ёдатти ҳажр мени йўқса жаврдин ёдаман.

Наводир уш-шабоб, 331-б.

ЁДОМОҚ [т. ياداماق] қ. Ёдамоқ.

Дардимдин ўзи ёдоб экинму,

Ҳажримдин иши хароб экинму?

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁЗГУЧИ [т. ياز غرچي] Котиб, ёзувчи, ёзадиган.

Фасонам ёзғучи, билким, битик узра сочар қулдек

Қуюб сочилғуси коғазга илгингдин қалам бир кун.

Бадоеъ ул-бидоя, 442-б.

Лавҳда ҳар нақшики, бўлмиш рақам,

Ёзғучи бир-бир қалам ўлмиш қалам.

Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

ЁЛҒОНЛИҒ [т. يالغانلىغ] Ёлғонлик.

Ёр келгумдур дебон, борди-ю келмас, ваҳ, яна

Бевафалиг зоҳир этти, аҳди ёлғонлиг доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ЁЛҒОНЧИ [т. يالغانچي] Ёлғончи, ёлғон гаширадиган одам, алдамчи.

Кимсага ёлғончи дебон қолса от,

Бу от ила чорласалар ўзу ёт.

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

Кирса ёлғончи қуйгай андоми,

Пишгай ул сувда пайкари хоми.

Сабъан сайёр, 314-б.

Ёлгончи киши эмас, ёлгон айтмоқ эранлар ини эмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 124-б.

ЁЛҒУЗЛУК [т. *يالغوزلук*] Яккалик, танҳолик, ёнғизлик.

Мен дедим: Ҳеч ёлғузлук ваҳмати топмассен? Деди: [Жорияи Мажҳула р. т.] Мендин йироқ бўл, ул менинг кўнғулумни ҳикмати-нинг латойифидин ва муҳаббатидин андоқ тўла қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЁНДУРМАМАК [т. *ياندورما مك*] 1 Ёндирмаслик. 2 Қайтармаслик.

*Қайси ҳижрон дастиқим қасдимга тортиб ғам ситох,
Ул черикнинг ўтин оҳим шуъласи ёндурмамши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ЁНДУРМОҒЛИҒ [т. *ياندورماغ ليغ*] Ёндирмоқлик, ёқмоқлик, куйдирмоқ-лик.

*Бу янғиз ўтга ёндурмоғлиғ они,
Қул ўлғоч қўкка совурмоғлиғ они.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЁНМОҒЛИҒ [т. *يانماغ ليغ*] Қайтмоқлик.

*Ким Навфал иши ажаб кўрунди.
Ёнмоғлиғи бесабаб кўрунди.*

Лайли ва Мажнун, 173-б.

ЁНЧОҚ [т. *يانچاق*] Безатилган от ёпиғининг икки ёни, ёпиқнинг этаги.

*Тазарве эрди раъноликда оти,
Икки ёнчоқ бўлуб икки қаноти.*

Мажолис ун-нафос, 150-б.

ЁНҒОҚ [т. *يانغاق*] Ёнғоқ.

Суфрада нон эрди ва ёнғоқ ва туз. Мен оч эрдим, емакка машғул бўлдум.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ЁПИШМОҒЛИҚ [т. *ياپيشماغ ليق*] 1 Етишмоқлик.

2 Осишмоқлик.

*Жаҳондин силкиниб чиққан этак топиб ёпишмоғлиқ
Муъассар бўлса, не ишдур талаб йўлинда хок ўлмоқ.*

Гаройиб ус-сиғар, 260-б.

Ё РАБ-Ё РАБ [а. *يارب يارب*] Эй Худо-эй Худо!

*Чарх тоқидин садо эрмас, малойик зикридур,
Чун Навоий еткурур гардунга ё раб-ё рабин.*

Фавойид ул-кибар, 311-б.

ЁРАНМАК [т. *يارانماك*] Хушомадгўйлик қилмоқ, тилтегламалик қилмоқ.

*Не назмики ўтлуг кўнғулдин чиқардим,
Дедиким, менинг хотиримга ёрангай,
Манга онча ўт солди ҳар байтким табъ,
Гар оби ҳаёт ўлса андин ўсонгай.*

Наводир уш-шабоб, 509-б.

ЁРАСИЗ [т. *ياراسيز*] 1 Бепликаст; жароҳатсиз.

2 Беғам. 3 Ғам-ташвишдан холи; беташвиш, хотиржам.

*Эй парий, юз ёралик кўнгулум сари наззора қил,
Ёрасиз ҳар қайдаким топсанг, ани ҳам ёра қил.*

Бадоеъ ул-васат, 273-б.

ЁРМАШМАК [т. *يارماش ماک*] 1 Чирмашиб чиқмоқ, ўрмалаб чиқмоқ.

*Чикти туз ҳар нарх уза бир шиқичон ёрмашиб,
Ваҳки, бир қад шиқидин жисимимда печу ҳам ҳануз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 207-б.

2 Ёпишмоқ, тирмашмоқ, осилмоқ.

*Чикти зулфин солгач ул чоҳи занаҳдондин кўнгул,
Анкабут ул навъким, ториға чиққай ёрмашиб.*

Наводир ун-нихоя, 43-б.

ЁРСИЗЛИҒ [т. *يارسىزلىغ*] Ёрсизлик, дўстсизлик, маҳбубасизлик, ссвгисизлик.

*Ёрсизлиғдин Навоийни яна кўрқутмангиз,
Ким ба саъб ишга юрак бости кўнгул тўқтоди ҳам.*

Бадоеъ ул-васат, 294-б.

*Ғаҳи ёрсизлиғлар айлаб ҳалоким,
Ғаҳи дарду ғам кўргузуб ёрлиғлар.*

Фавойид ул-кибар, 110-б.

ЁС [ф. *ياس*] 1 Ёсаман (ёсамин//ёсмин) сўзнинг қисқарган шакли, хуш исли, оқ ва сарик тусли гул, жасмин.

2 Сарғайган юз, ҳоли хароблик.

3 Юз, рухсор.

*Жафокорким мен онглабмен жаҳондин,
Вафо сендин манга ғолибдурур ёс.*

Наводир уш-шабоб, 494-б.

ЁСТУҒ [т. *ياستوغ*] Болиш, ёстиқ.

[Иброҳим Утруш р. т.] Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул му-
тааххирларидиндур. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучидур ва
ёстуғи қўли ва хазинаси улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

ЁТМАМАК [т. *ياتماماك*] Ётмаслик, дам олмаслик.

... ва кеча ул ерда Тарсус деган мавзедаки, кофирлар мусулмон-
лардин олиб бузубдурлар, сабоҳгача намоз қилмоқ керак ва бир за-
мон ётмамак керак, шоядки машойих кўнгли сени қабул қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ЁТУҒОН [т. *ياتوغان*] Мусиқа асбоби.

*Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз,
Ётуғон бирла улуг йирни туз.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТУҒОНЧИ [т. *ياتوغانچى*] Ётуғон мусиқа асбобини чалувчи, созанда, мусиқачи.

*Ётуғончию йиров тузган ун,
Сен қадаҳ олу тўқуз қатла юкун.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТҚУЗМАК [т. *ياتقوزماك*] Ётқизмоқ.

*Ётқуздилар они маҳд ичинда,
Гул ёфроғи тушти шаҳд ичинда.*

Лайли ва Мажнун, 60-б.

ЁШ [т. *ياش*] Янги, соф; пок; ёр.
*Нақиш тушмиш кўзда ёшим менинг,
Ўйлаким, бормас буён ёшим менинг.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ЁШИМОҚ [т. *ياشимақ*] Роҳатланмоқ, шодланмоқ, хурсанд бўлмоқ.
*Ёшибон заррин камар нозук белин қилсам халос,
Тортибон гулгун қабо сарви саҳи рафторидин.*

Наводир ул-шабоб, 336-б.

ЁҚИЛГУЧИ [т. *ياقىلغۇچى*] Ёқилувчи, ёндирилувчи, куйдирилувчи.
*Хусн малоҳатин идрок қилгучи ҳам, кўнгул ва шиқ ўти ёлинига
ёқилгучи ҳам кўнгул.*

Маҳбуб ул-қулуб, 92-б.

*Ким экин ул шуълага ёқилгучи,
Ё бу жароҳатқа даво қилгучи.*

Ҳайрат ул-аброп, 59-б.

ЁҒДУРМАМАК [т. *ياغورما ماک*] Ёғдирмаслик.
*Янаким ҳукм қилдинг тийр борон,
Санга ёғдурмамиш ўқ хайли ҳижрон.*

Фарҳод ва Ширин, 327-б.

ЁҒЛИҒ [т. *ياغ ليغ*] Ёғли, мойли.
[Абу бақр Шаъроний р. т.]. Деди, ё Або Абдуллоҳ, бу кун сенинг
баракатингдин ёғлиқ таом еғумиздур.

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ЁҒСИЗ [т. *ياغ سيز*] Беёғ, мойсиз.
*Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз еяолмас, мендин ёғ
тилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

ЖАББ [а. جَبّ] Аруз атамаси, аруз қондаларидан бири.

«Жабб» – икки сабаби хафиф исқотидур, бас, мафъийлундин мафъ қолгай ва фаъул анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЖАБИНФАРСОЛИҚ [а.-ф.-т. جبين فرساليق] Бошни саждага эгишлик, пешанани ерга тегизишлик.

*Кўп қилма намоз амрида бепарволик,
Ракъат бида қил оҳ хадангин ёлик,
Қилсанг кеча саждага жабинфарсолик,
Кундузунга ул намоз эрур зеболик.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

ЖАБҲАТ [а. جبهت] Олд томон, пешана, манглай.

*Дулуғадин тигким ўт секретиб, рангин қилиб,
Шуъласи Баҳром ваъсҳин, дуди Кайвон жабҳатин.*

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЖАВ-ЖАВ [ф. جو جو] Майда-майда, муфассал синчиклаб, бир-бир, зарра-зарра.

*Худ риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.*

Сабъи сайёр, 41-б.

ЖАВДАТ [а. جودت] Сезгирлик, баркамоллик, нуқсонсизлик.

*Кўнгулмга ўзга қувват кирди ва таъъимга ўзга жавдату жало-
дат ҳосил бўлди, килким жардайн тезқомига ўзга равонлигу ҳаё-
лим саҳоби барқ хиромига ўзга гавҳарафшонлиг юзланди.*

Гаройиб ус-сиғар, 16-б.

[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.]. Зоҳир улумдин таъб
жавдатиға ва фаҳм ҳиддатиға шуҳрати бор эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

ЖАВОМЕЪ [а. جوامع] Тўшловчилар, жам этувчилар, ўз ичига қамраб олганлар.

Жавомеъ ул-калим Чуқур маъноли сўзларни ўзида мужассам этувчи, кам сўзли ҳикматли гап.

*Сен бўлмасанг анбиёда кимдур
Ким, нутқи жавомеъ ул-калимдур.*

Лайли ва Мажнун, 18-б.

ЖАВОНА [ф. جوانه] Полапом, бола.

Жавона чикармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

*Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чиқордилар жавона.*

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАВОНМАРДЛИҒ [ф.-т. جوان مرد لىغ] 1 Ёшлик, ёш йигитлик.

2 Олижаноблик, ҳимматлилик, яхши хислатлилик, олийҳимматлилик, сахийлик, довюраклик, жасурилик; ўз ёш умрини эзгу ишларга, Аллоҳ йўлида инсонларга ёрдам беришга бахшида қилишлик ва қилган эзгу амалларини унутишлик.

Мақкадин Шайх Абулаббос Қассобқа келди ва сўрдиқим, жавонмардлик недур? Шайх дедикки, жавонмардлик улдурки, ҳарисани ёропларга совутмагайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

Кўр, не жавонмардлик бўлгайким, умрини суфий ҳурматини тиламакка иёсор қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 115-б.

ЖАВОҲИРСЕВАР [а.-т. جواهرسيور] Қимматбаҳо гавҳарларни яхли кўрувчи, мол-дунёга ўч.

Жавоҳирсевар салотин инкоридаву анинг тошиқа мушобаҳати изҳорида.

Ғаройиб ус-сиғар, 553-б.

ЖАВРАНДИША [а.-ф. جورانديشه] Зулм қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жаврандиша Золим фалак.

*Масту беҳуи ўлмоғим тун-кун, Навоий, сўрмағил,
Чархи жаврандиша жуз гаддорлик билмас, нетай?*

Наводир уш-шабоб, 466-б.

ЖАДВАЛСИЗ [а.-т. جدول سيز] 1 Чизиксиз, китоб ёки дафтардаги хат чизигисиз.

2 Тўсиқсиз.

3 Графиксиз, белгиланган аниқ режасиз, тўғри йўлсиз.

Ва пайғамбарлиғи даъвосида мўъжизаси паргорсиз доира ва қалам жадавالسиз мустақим хат изҳор қилибдур.

Тарихи мулуки ажам, 232-б.

ЖАДДУ ОБО [а. جدوآبا] Ота-бободар.

*Жадду обо санга авлоди қани,
Ога-ини санга аҳфоди қани?!*

Фавойид ул-кибар, 473-б.

ЖАДЪ [а. جدع] Друз вазидаги баҳр.

«Жадъ» – мафъулотунинг иккала сабабининг исқоти ва «то»сининг исконидур – лот қолур, фот анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ЖАЗАБОТ [а. جنابت] 1 Ҳортиш, берилиш, жалб этилиш; ҳаяжонга тушиб.

2 Жазбалар, суфийларнинг ўзидан кетиш ҳолати, жазба ҳолати; кўнгил интилиши.

Андоқки, дер эрмишларки, мабодини аҳволда бир кеча галаботи жазаботдин Бухоро мазоротидин уч мазорга етишим.

Насойим ул-муҳаббат, 261-б.

ЖАЗАЪКОР [а.-ф. جزعكار] 1 Бесабр, тоқатсиз, қарорсиз.

2 Хавф, хатар, қўрқинч.

3 Тавба-тазарру.

*Бу дард ичра улким жазаяъкорроқ,
Ризо бермаган дарди душворроқ.*

Садди Искандарий, 536-б.

ЖАЙРАН [т. جیران] Бугу, кийик, оху.

Гавзи жайран Кийикнинг бир тури.

*Илгинга хию ёқиб муайян,
Гаҳ жайрану гоҳи гавзи жайран.*

Лайли ва Мажнун, 187-б.

ЖАЛИЛ [а. جلیل] Улуғ, буюк.

Жалил ул-қадр Қадри баланд, улуғ мартабали.

*[Шайх Муфарриж р. т.]. Кўп жалил ул-қадр ва кабир уш-шаън
экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 413-б.

ЖАЛЛА [а. جلّ] Улуғ, қудратли.

Жалла зикруҳ Унинг ёди улуғ бўлсин! (Аллоҳ сифатидаг сўнг кўплиб айтиладиган жумла).

*Жалла зикруҳ ниҳе илоҳи рафеъ,
Азза қадруҳ ниҳе расули шафеъ.*

Арбаъин, 261-б.

ЖАМЖАНОБ [ф.-а. جم جناب] Жамшид мартабали, баланд мартабали.

*Хосса базмиким қуёни жомин шафақ роҳи била
Элга тутқай ҳусравий анжумсипоҳи Жамжаноб.*

Ғаройиб ус-сигар, 57-б.

ЖАМЛИҚ [ф.-т. جمليق] Қадимий Эрон шоҳи Жамшид исмининг қисқарган шакли, жамшидлик.

*Фано дайри гадойимен, майим эски сафол ичра,
Тамошо айлаб, эй шайхлар, кўрунг ул жом ила жамлиқ.*

Фавойид ул-кибар, 216-б.

*Искандару жамлиқдур ишқингда Навоийга,
Ким раҳшинг изу наълин кўзгу била жом этмиш.*

Ғаройиб ус-сигар, 214-б.

ЖАМОЛНАМОЙ [а.-ф. جمال نماي] Гўзалликни намоён этувчи.

Ойини жамолнамой Гўзалликни кўрсатувчи кўзгу.

*Зиҳи тажааллий ҳуснутг келиб жаҳонорой,
Жамиллар санга ойини жамолнамой.*

Наводир уш-шабоб, 417-б.

ЖАМРА [а. جمرة] Жой номи, оловнинг чўти.

*Ул дебдурки, Ибн Хаббоздин эншиттими, дедиким, азҳо ийдида
Жамра яқинида эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ЖАМШИДВОР [ф. جمشيدوار] Жамшиддек, Жамшид каби.

*Кириб боргоҳ ичра Жамшидвор,
Бўлуб бахту давлатдин умидвор.*

Садди Искандарий, 439-б.

ЖАМШИДЛИҒ [ф.-т. جمشيدلىغ] Жамшидлик.

Зотиға Жамшидлиғ ойин бўлуб,

Кўзгу анга жоми жаҳонбин бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 255-б.

ЖАМШИДСОЗ [ф. جمشيدساز] Жамшид тайёрлаган.

Жоми Жамшидсоз Жамшид тайёрлаган қадах, май пиёласи.

Кетур соқий, ул жоми Жамшидсоз

Ки, қилгай жаҳондин мени бениёз.

Садди Искандарий, 77-б.

ЖАМҚАДР [ф.-а. جم قدر] Жамшид мартабали, Жамшиддек кадрли, улуг мартабали, энг юкори мартабали.

Анга бўлди ши буйла суратпазир,

Вале шоҳи Жамқадру Доросарир.

Садди Искандарий, 248-б.

Билки эрур мойи амну амон,

Хисрави Жамқадр Бадиуззамон.

Ҳайрат ул-аброр, 318-б.

ЖАНДАЛИҒ [ф.-т. ژنده لىغ] 1 Эски либослик, жулдур кийимлик.

2 тариқатда Суфийлар киядиган жанда тўн ёки пўстин; дарвишлар тўнини кийганлик.

Ишқ кўйининг гадойименким, анда тенгдурур

Шоҳ эса зарбофтлиғ ё сойил ўлса жандалиғ.

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

ЖАННАТ [а. جنّت] Биҳишт, гўзал боғ, бўстон.

Жаннат ул-маъво Жаннат бошпана; жаннат боғчалари; биҳишт, жаннат.

Ҳақ таолодин ўлсун қабри турнур,

Равони жаннат ул-маъвода масрур.

Мунпаот, 224-б.

ЖАННАТМИСОЛ [а. جنّت مثال] Биҳиштдек, жаннатдек; боғу бўстондек.

Жамолинг жаннатмисол айлади,

Бўюнг тубийосо ниҳол айлади.

Садди Искандарий, 283-б.

Яна онча товуси зебо жамол,

Латофатда товуси жаннатмисол.

Садди Искандарий, 298-б.

ЖАРОЙИМ [а. جرايم] Гуноҳлар.

Шояд бу маҳал бир оҳ урғай

Ким, гарди жаройимим учургай.

Лайли ва Мажнун, 313-б.

ЖАРРОРЛИҚ [а.-т. جرارلىق] Жанговарлик, довораклик, ботирлик.

Тайёр қилиб ситоҳи жаррор,

Жаррорлиқ ичра барча тайёр.

Лайли ва мажнун, 162-б.

ЖАСРАТХОН [а.-ф. جسرت خان] 1 Жасоратли.

2 Киши лақаби.

*Жумлаи олам ичра ҳашиятрон,
Эл ани дерлар эрди «Жасратхон».*

Сабъаи сайёр, 142-б.

ЖАТУТ [ҳ. جنوت] 1 Жатлар, Ҳиндистонда яшовчи бир халқ ёки ҳинд лўлиларининг бир тоифаси.

2 Ҳайвон уйнатувчилар.

*Эй Навоӣ, айлади лўливане кўнглумни қайд,
Халқни атроқ асир этти, вале бизни жатут.*

Фавойид ул-кибар, 66-б.

ЖАФОГУСТАР [а.-ф. جفاگستر] Халққа жабр-зулм қилувчи; жафо қилувчи, ситамкор, жафогар.

*Гар жафоси бор-у, раҳми йўқ, анга не эътироз,
Ким Худо бермайдур ул шўҳи жафогустарга раҳм.*

Фавойид ул-кибар, 294-б.

ЖАФОКАШЛИК [а.-ф.-т. جفاکش ليک] Жафо тортувчилик, эзилганлик, қийналганлик, жабру ситам кўрганлик.

*Жафогарликда йўқ эрмиш сенингдек, дерга йўқ ҳаддим,
Йўқ эрқандур жафокашликда боре мен кеби ҳаргиз.*

Бадоеъ ул-васат, 153-б.

Фақирни жафокашликка нисбат қилибтурлар.

Муншаот, 229-б.

ЖАФОКОРЛИҒ [а.-ф.-т. جفاکار ليغ] Жафо қилувчилик; золимтик.

*Иш вафо қилимоқ эрур, гар қила олсангки эмас,
Эй вафосиз, бу жаҳон ичра жафокорлиғ иш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 215-б.

ЖАФОҚЎШ [а.-ф. جفاکوش] Жафо қилишга тиришувчи.

*Они доғи гунбази жафоқўш,
Ўз жуфтига айлади ҳамоғўш.*

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАФОПАРДОЗ [а.-ф. جفاپرداز] Жафокор, жафо қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жафопардоз Золим фалак.

*Чарх ўртангай қуёш ўтига кўрганни десам,
Ул қуёш бедодию чархи жафопардоздин.*

Наводир уш-шабоб, 321-б.

ЖАФОПЕША [а.-ф. جفاپيشه] Золим, ситамкор.

*Чун жафопешалар йироқ борди, жафокаш оғзидин бир ушолгон
дирам чиқарди. Жаъмики ани кўрдилар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

Чархи жафопеша Золим фалак, ситамкор фалак.

*Ғаме етти чархи жафопешадин,
Ҳамул анжуми хориж андешадин.*

Ғаройиб ус-сиғар, 527-б.

ЖАЪЛИ(Й) [а. جعلی] Қалбаки, сохта.

*Субҳоналлоҳ! Офарин ул сонёғаким, бир соҳиб давлатқа мунча
хусни хулқ ва камоли фазл ва баланд идрок ва табъ ва зеҳни пок*

каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, бировга боғласалар,
эшитган киши инона олмағай, балки жаълийдур деб, айтқучининг
такаллумига қулоқ солмағай.

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

*Ошуртаван ва девонасор киши кўрунур. Аммо бу тарийқлари
жаъли(й) ранг ҳам бор.*

Мажолис ун-нафоис, 159-б.

ЖАЪФАРИЙ [а. *جعفري*] 1 Зиравор сифатида ишлатиладиган, хушбўй
кўкат, опқўк. 2 Тилла рангли хушбўй гул номи. 3 Заҳарли қора иптоннинг
бир тури.

Уйлаким шоҳ морға бўлғай мумид ҳам жаъфарий,

Ё вабоний халққа тоун ҳам ўлғай бир сари.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ЖАҲДСИЗ [а.-т. *جهديس*] Беҳаракат.

[Шайх Абу Абдуллоҳ Мавло қ. с.]. Илоҳи, ишгинаки санга керак,
қила олғайсен, яъни агар иноятинг бўлса, дўстларингнинг ишин са-
бабу жаҳдсиз ясарсен.

Насойим ул-муҳаббат, 187-б.

ЖАҲОНГАРДЛИҚ, □лнғ [ф.-т. *جهان گرد ليق* // *جهان گرد ليق*] Жаҳон-
гашталик; дунё кезувчилик.

Недур мунча лофи жаҳонгардлик,

Эрур бу сифат лофи дамсардлик?

Садди Искандарий, 477-б.

Ким: жаҳонгардлик эрур ҳавасим,

Йўқ ани манъ этарга дастрасим.

Сабъаи сайёр, 145-б.

ЖАҲОНКУШОЙЛИҚ [ф.-т. *جهان کشاي ليق*] Жаҳонни фатх этувчилик,
оламни очувчи, оламни ёритувчилик.

... жаҳондорлик кичварининг соҳиб сарири ва жаҳонкушойлик
сипехрининг меҳри мунири Султон Бадруззамон баҳодир мадҳида.

Садди Искандарий, 71-б.

... ва Арастуға жаҳонкушойлик тили очилмоқ ва адл натижаси
жаҳонгирлик эрканин собит қилмоқ ва одилға ул жаҳон саодати
ҳам топилмоқ.

Садди Искандарий, 124-б.

ЖАҲОННАМОЛИҚ [ф.-т. *جهان نماييق*] Жаҳонни кўрсатувчилик.

Ҳам зотингга дарж кимйелиқ

Ҳам ойинаи жаҳоннамолик.

Лайли ва Мажнун, 293-б.

Топқоч ани бу сифат зиёлик,

Тоқти отиға жаҳоннамолик.

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЖАҲОНТОБЛИҒ [ф.-т. *جهان تاليع*] Жаҳонни ёритувчи.

... ва васл гавҳари шабчарогининг жаҳонтоблиғи ва гавҳари ша-
бчароқ васлидек ноёблиғи.

Садди Искандарий, 445-б.

ЖАҲОНХУСРАВ [ф. جهان خسرو] Жаҳон шоҳи, жаҳон ҳукмдори.

*Жаҳонхусрав ул чоғда Доро эди,
Анга шоҳлиг ошкоро эди.*

Садди Искандарий, 133-б.

ЖАҲФ [а. جهف] Аруз вазидаги баҳр, аруз атамаси.

«Жаҳф» – фосилотунни хаби қилмоқдур ва фосилани исқот қилмоқ, тун қолғай, фаъ анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ЖИГАРРАНГ [ф. جگر رنگ] Жигар ранг, китп-кизил.

*Жигарранг ўлуб қон аро ҳайъати,
Бўлуб боис ул ишга қон тўхмати.*

Садди Искандарий, 320-б.

ЖИГАРСЎЗЛУҚ [ф.-т. جگرسوزلوق] 1 Бағрини куйдирувчилик; изтироблилиқ.

2 Ғамхўрлик.

3 Қаттиқ азоб берувчилик, қийновчилик.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлуқ ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлуқ ҳам сен бердинг.

Муножот, 297-б.

ЖИЗЯ [а. جزية] Муслмон бўлмаганлардан олинадиган солиқ тури.

Ва ул вақтда Фаластин мулки Жолутнинг истилосидин бани Исроил ул ерга етиб эрдиким, борча зулм кўрарлар эрди. Сўнгра аларға жизя татъини қилиб эрди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

ЖИЛАВДОР [т.-ф. جلودار] Жилон тутувчи, жиловбардор.

*Оғзим куруб, даъим тутулуб, секридим, не тонг,
Қим телба чобуқумға жиливдормен яна.*

Ғаройиб ус-сиғар, 424-б.

ЖИЛВАОЙИН [а.-ф. جلوه آئين] Жилва қилиш, жилва қилта бошлаш.

*Гул этти чиқиб жилваойин яна
Тикиб жойбига нофои чин яна.*

Садди Искандарий, 406-б.

ЖИСМЛИҒ [а.-т. جسم ليغ] Гавдатик, жуссалиқ; заиф кўринишлиқ.

[Жорияи Мажхула р. т.]. Дедилар: бир дайрда харобдур! Ул дайрға бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЖИСМОНИЯ(Т) [а. جسمانيه/جسمانيت] Жисм, жисмоний жисмга тегишли, жисмлилик.

Шайх Мухйиддин Арабий баъзи расойида дебдурки, бу тонфадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур, жисмоният суратларига ва ул мутажассида суратларига афъолу аҳвол ўтқарурлар, кўрганлар соғинурларки, ул аҳвол аларнинг жисмония суварига ўтадур.

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ЖИҒОН [т. جيفان] Камбағал, фақир, ҳеч вақосиз.

*Тиндурур бою жигонни ҳокими равианзамир,
Ёрутур обод ила вайронани меҳри мунир.*

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЖОЙНАМОЗ [ф. *جائناماز*] Мусулмонлар намоз ўқиш учун ерга тўшайдиган мато, палосча.

*[Шайх Шайхзода Абулҳасан қ. с.] Ҳазрат Махдумий н. м. н. ша-
рафи мажнисиға мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар толиб,
алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва жойнамоз ва бир рўнок
анга бергандурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 424-б.

ЖОМБОФЛИҚ [ф.-т. *جامبافليق*] Қийим тўқувчилик; бўзчилик.

*Мавлоно Нажмий – ҳам машҳадлигдур, Жомбофлиқ ҳирфасига
мансубдур.*

Мажолис ун-нафоис, 99-б.

ЖОМЕЪ [а. *جامع*] Жамловчи, тўтловчи, ўз ичига қамраб олувчи.

Жомеъ ул-фазойил Барча фазилат ва етуқиликни ўзида мужассам этувчи, яхши фазилат ва хислатлар соҳиби.

*[Форс шоири – Мавлоно Риёзий]. Жомеъ ул-фазойил ва муқавий
уд-далойил киши эрди ва енги қалам била хатни хуб битар эрди...*

Мажолис ун-нафоис, 59-б.

ЖОМИЙ [а. *جامي*] Жомлик, Жомда туғилган.

Жомий ул-асл Асл жомлик, асли келиб чиқиши Жомдан.

Қуният Абулфазлдур. Жомий ул-асл, Нишобурий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

ЖОМРАСОН [ф. *جام رسان*] Ҳаёт жомига етказувчи, завку сафо қадаҳига етказувчи.

Танга ҳаёт жомидур комрасон,

Бўл танга нишот комидин жомрасон,

Жонга ҳам ўлумдин бурун оромрасон

Ким, тугмоқ эрур ўлумга пайғом расон.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ЖОНГУДОЗЛИҚ [ф.-т. *جانگدازليق*] Жозибалилик, кўнглига ҳарорат солувчилик.

*Шоҳиди раънодин лаъб андузлик тила ва ринди фарзонадин
жонгудозлик ва дилсўзлик иста.*

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЖОНИЙ [ф. *جاني*] Журжонлик форсигўй шоирлардан бирининг таҳаллуси.

*Мавлоно Жоний – журжонлиқдур. «Райҳоний» таҳаллус қилур
эрди, вилояти муносабати била анга «Жоний» таҳаллус буюрулди.*

Мажолис ун-нафоис, 86-б.

ЖОНОНА [ф. *جاننه*] Маҳбуба, севгити, маъшуқа.

Шамъдек қомату юз шамъи ила жонона,

Қилди ўртарга кўнгуллар қушини парвона.

Фавойид ул-кибар, 360-б.

ЖОНОНСИЗ [ф.-т. *جانان سيز*] 1 Севгитисиз, маҳбубасиз, маъшуқасиз.

*Жоним ол, эй ҳажру жононсиз манга ранж истама,
Чунки жононсиз Навоий жонидин ранжон эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 150-б.

2 Дўстсиз, беёр.

*Доб эдинг жононсиз ўлсанг, жонинг олғум, эй ажал,
Жон фидонг, ар ваъдани ўткармасанг мийодидин.*

Бадоеъ ул-васат, 328-б.

3 Гувоҳсиз.

4 Аллоҳсиз, Тантри васлисиз.

*Манга жононсиз ўлмоқ яхшироқ, эй Хиър, юз қатла,
Кетурсанг мужда ўлмоқ бирла умри жовидондин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ЖОНОФАРИН [ф. *جان افارين*] 1 Жонбахш, ҳаётбахш.

2 Аллоҳнинг сифатларидан бири, Аллоҳ, Тантри таоло.

[Шайх Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.]. *Ва шаҳодат бармогин қойим қилиб, калимаи шаҳодат баёни қилди ва жонни жонофаринга топшурди.*

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ЖОНСИТОНЛИҒ [ф.-т. *جان ستان ليغ*] 1 Жонга човут солувчилик, жон олувчилик, ҳалок қилувчилик.

2 Қаттоллик, бераҳмлик.

*Бирида аждар айлаб жонситонлиг,
Дамидин қилғуси отаишишонлиг.*

Фарҳод ва Ширин, 139-б.

ЖОНФАРСОЙ [ф. *جان فرساي*] Ҳалокатли.

*Лабида асради жонимни, тикки жонфарсой
Қурутти қонини қон ичра айлади маҳфуз.*

Бадоеъ ул-васат, 208-б.

ЖОРИЯ [а. *جارية*] 1 Қиз.

2 Чўри, канизак.

[Шайх Имраъатун Мажҳула р. т.]. ... Ул ун сўнгича бордим, кўрдумки, жорияе Қатба асторига осилибдур ва айтадур...

Насойим ул-муҳаббат, 493-б.

ЖОСУС [а. *جاسوس*] Айғоқчи; хуфия; хабарчи.

Жосус ул-қулуб Қалблар сирини билувчи, дил сирини ўтирловчи.

[Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий қ. с.]. *Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Бу машоихдинки, мен кўрубмен, уч киши улук эди: Харақоний ва Тоқий. Ва иккаласи жосус ул-қулуб эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 232-б.

ЖОҲВАШ [ф. *جاموش*] 1 Мансабдордек, мартабалидек.

2 Улуғлардек.

*Васл аро ўзни хаёл айлаб нишотим бордур,
Соғин андоққим ясагай ўзни аҳли жоҳваши.*

Бадоеъ ул-васат, 181-б.

ЖУВОНМАРДЛИҒ [ф.-т. *جوان مرد ليغ*] қ. Жавонмардлиг.

*Ангадур жаҳон аҳлидин фардиг
Ки, ойини бўлгай жувонмардиг.
Ани бил жувонмард ёхуд карим
Ки, бедодидин бўлмагай элга бим.*

Садди Искандарий, 315-б.

ЖУДОЛИҚ, =лнғ [ф.-т. جداليق//جدالينغ] 1 Алоҳидалиқ, бир-биридан узоклашганлик.

*Сенким, элдин қилиб жудолиқ,
Қилмишсен аларга оинолиқ.*

Лайли ва Мажнун, 156-б.

2 Айрилиқ, жудолиқ, фироқлик.

*Жудолиққа шод ўлма асҳобдин,
Жафо етса айримма аҳбобдин.
Ўу гардун иши бевафолигдурур,
Саранжоми расми жудолигдурур.*

Садди Искандарий, 471-б.

ЖУЗА [а. جزه] Бўлак, бошқа, ўзга; майда.

*Ишқ дардига жуза ўлмак йўқ эмиш ҳеч шлож,
Бош қўюб оллага анигки бу маънони билиб.*

Фаройиб ус-сигар, 75-б.

ЖУЛДУ [м. جلدو] Совға, ипғом.

*Ҳажр аро тузди Навоий васл мулкин берди ёр,
Андоғ иш қилгонга мундин кам керакмас жулдуси.*

Бадоеъ ул-бидоя, 521-б.

ЖУМЛАФУРУШ [а.-ф. جملافروش] 1 Гап сотувчи.

2 Ҳамма нарса сотувчи,

3 Бозорнинг шу ном билан юритилиши («гап сотувчилар бозори»).

*Бир ўт пайдо бўлубдур ва масжидқа, чун йиғочдин экандур, ту-
ташибдур ва андин ул бозорга тушубдурки, ани «жумлафурушлар
бозори» дер эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ЖУМРИЙ [т. جمري] Саркаш.

Жумрий ўқунуб бийик бўлмас, ўчку югуриб кийик бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 123-б.

ЖУНАЙД [а. جنيد] Киши исми, машҳур шайхлардан бўлиб, Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодий мақомига мушарраф бўлган.

Жунайдни соний 1) Иккинчи Жунайд (ушбу байтда Ҳусайн Бойқаро на-
зарда тutilган).

*Ҳиммат тутубон Жунайдни соний,
Очтим бу хазойини маоний.*

Лайли ва Мажнун, 38-б.

ЖУНОҚ [т. جوناق] Эгарнинг қоши.

*Гардундин ўтар замон буруқи,
Ой-кун бўлубон ики жуноқи.*

Лайли ва Мажнун, 20-б.

*Пўя қилурда чобукум учти рикобида парий,
Нақш соғинма зеб учун сизган анинг жуноқига.*

Ғаройиб ус-сиғар, 416-б.

ЖУРЖОНЛИК [ф.-т. *جورجان ليک*] Журжон шаҳридан, Журжон шаҳрида яшовчи.

Мавлоно Жоний – журжонликдур.

Мажолис ун-нафос, 86-б.

ЖУРМСИЗ [а.-т. *جرم سين*] Гуноҳсиз, беғуноҳ; айбсиз.

*Журмсиз ёр агар ўлтурди, Навоий, фараҳ этким,
Ўхсн хайлига будур шеваю ниқ аҳлига одат.*

Фавоийд ул-кибар, 58-б.

*Бир ўт эсаки манга журмсиз вафони кам эитинг,
Ўз ўтдур улки жиҳатсиз улусни муҳтарам эитинг.*

Наводир уш-шабоб, 261-б.

*Ёзуқсиз, журмсиз бедод этар фош,
Манга ул сурмасиз кўз, вўсмасиз қош.*

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

ЖУРРАБОЗ [ф. *جرمراز*] Нар лочин, лочиннинг эркаги.

*Фалак жавфида гарқ ўлуб журрабоз
Пару бол урар чун нишебу фароз.*

Садди Искандарий, 255-б.

ЖУФТЛУҒ [ф.-т. *جفت لوع*] 1 Жуфтлик.

2 Нар ва модалик.

3 Бараварлик, тенглик.

*... ва Сулаймони замон рисолатин қишлар тили била арз қилгони
ва товусни Анқо жуфтлуғига сўз солгончи...*

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ЖУҲҲОД [а. *جحد*] Инкор қилувчилар; ҳақиқатни инкор қилувчилар; мушриклар.

[Шайх Бобо Али Ҳисорий қ. с.] ... ярим кеча Бобо ўз еридин кўтуб,
мақтул қошига келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри
сепнинг жазонини бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар,
аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳоддин бу наъв ишлар воқеъ бўлгон-
дур.

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

ЖЎ(Й) [ф. *جوي*] Сўз бирикмасида «истовчи, қидирувчи» маъноларида келади.

Жўейи мақом Жой истовчи, жой қидирувчи. **Жўейи мақом бўлмақ** Ўз жойига қайтмаслик, ўз ерини қидирмаслик.

*Топтилару ром бўлмади ҳеч,
Жўейи мақом бўлмади ҳеч.*

Лайли ва Мажнун, 262-б.

ЖЎЛАҲА [ф. *جولها*] 1 Тўқувчи.

2 Пахтани чигирикдан чиқариб, чигитдан ажратувчи; наддоф.

ЖЎЛАҲО [ф. *جولها*] қ. Жўлаҳа.

*Жўлаҳо гирвонида оҳордек,
Йўқки заган паррида мурдордек.*

Ҳайрат ул-аброр, 258-б.

ЖЎЛИДАМУЎ (Й) [ф. جوليدموي // جوليدمو] 1 Ҳаслпараст, паришонхотир,
тарқоқ фикрли.

2 Сочлари тўзгиган, девонасифат.

*Суроҳий то майи лағлинг висоли орзу қилмиш,
Ани бу мастлиг девонаи жўлидаму қилмиш.*

Наводир ун-нихоя, 225-б.

[Шайх Мир Фиёс қ. р.]. Мир чун Маиҳадқа етти, бир кеча Имом
Али алайҳит-таҳияту вас-саломи раъзасида ихё қилур эрдиким,
бир жўлидаму киши зоҳир бўлуб, анга дедиким, улча анинг тала-
бидасен, ул биздадур, деб ўтти.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЖЎШКУРМАК [т. جوشكورماك] Алангаланмоқ.

*Субҳдин лек ўйла жўшкурди
Ким, дамидин ул ўтти совурди.*

Сабъаи сайёр, 334-б.

ЗАВ [а. *ضو*] Куёш нури, нур.

*Файз кўз тутма риёзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра куёш солмади зав.*

Бадосъ ул-бидоя, 473-б.

ЗАВИЙ [а. *ذوي*] Уста, мохир; хосланганлик.

Завий ул-ихтисос Бирор илм, фан ёки бирор нарсага хосланган киши, мутахассис, ўз ишининг устаси.

*Мазмуни буқим, эй қадимий бандайи хосу эй бойирий ходими за-
вий ул-ихтисос, бурунги икки девонқим, бизнинг ҳукму хитобимиз
била мураттаб қилдинг...*

Гаройиб ус-сигар, 13-14-б.

Завий ул-ҳаёт Бирор нарсага хосланганлик; яшовчанлик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳаётларининг зуфунулуги «гаройиб»дин.

Гаройиб ус-сигар, 121-б.

ЗАИФМИЗОЖ [а. *ضعيف مزاج*] Суёт табиат, суётмизож, хулқ-атвори заиф; бечораҳол.

*Ҳидоятинг кўлидин шарбати шифо топибон,
Аники иллати куфр айлабон заифмизож.*

Наводир уш-шабоб, 72-б.

ЗАЙД [а. *زيد*] 1 Фалон киши.

2 Лайлининг қабиладони, икки оспикқа ҳамдард, уларнинг ишқий нома-ларини бир-бирига етказиб турувчи шахснинг исми.

*Ул хайл отим хитоб этиб Зайд,
Бир хайли аёл этиб мени қайд.*

Лайли ва Мажнун, 174-б.

3 Кўлайтириш, қўйиш.

4 Заргарнинг номи.

*Айлаб ул икки нукта ичра фасих,
Зайдни айламоқ, учун тафзих.*

Сабъан сайёр, 184-б.

*Бу тараф Зайд ўлуб, замин поймой,
Жонни қутқаргани қадам фарсой.*

Сабъан сайёр, 187-б.

Зайд Заҳҳоб Зайд исмли заргар.

*Зоти аҳли ҳунар мубоҳоти,
Зайд Заҳҳоб ўлуб онинг оти.*

Сабъан сайёр, 179-б.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЗАЛАЛ [а. *ذلل*] 1 Хато қилиш, янглишиш; хато, нуқсон.

[Шайх Исрофил Мағрибий р. т.]. Уч кундин сўнгра дедиким, ман-
га жавоб айттиларки, агар амалдин бурун савоб раво бўлса, залал-
дин ҳам бурун азоб раво бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

2 Аруз атамаси.

«Залал» – «ҳатм» ва «ҳарм» ижтимоидур, мафъийлунда бас
фъ қолғай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЗАЛАМА [а. ظلمه] Золимлар, зулм қилувчилар.

Заламно раббано Қуръони каримдан иқтибос. Тангри таоло одамга жон
ато этаётганида, унинг (одам) биринчи бор аксириши ва барча малоиклар
истигфор келтириши, шайтон алайҳи лаъна эса: «Мен пурдаи, одам бал-
чикдан яралди», деб, сажда қилмай кибрга кетганини каби илоҳий маъ-
ноларга ишора.

Чекмай малак лутфунг кунни жуз зикр ила тасбиҳ уни

Одам дебон қаҳринг туни ҳар дам «заламно раббано».

Фавойид ул-кибар, 7-б.

Заламно раббано анфусано Эй раббим, биз ўзимизга зулм қилдик.

ЗАЛИЛЛИҚ [а.-т. ظليل ليق] 1 Бёътиборлик.

2 Хорлик, тубанлик, пастлик, фақирлик.

Нафси чун тақво риёзати била зеридаст қилдилар – шайтонни
залиллик била ерга паст қилдилар.

Махбуб ул-қулуб, 122-б.

ЗАЛЛА [а. زله] 1 Қолдиқ овқат, саркиг.

2 *тасаввуфда* Айрим суфийлар кўнгилдан кибрни қувиш, халқ иззасига
сабр қилиш ёки ўз шахсини паст тутиш мақсадида тўй-ҳашам, зиёфат ёки
умумий овқатланишдан сўнг қолган саркиг таомларни кўтаришни одат қи-
лишган.

Залла боғламоқ Ўтирган жойидан ўзи билан бирга қолдиқ озиқ-овқат-
ларни – саркитни бирор нарсага ўраб-чирмаб олиш.

[Шайх Фатҳ б. Али Мавселий қ. р.]. Егулик келтурдилар, ончаки
матлуби эди, еди, қолганини чирмаб кўтарди. Биров кўруб деди-
ким, Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла
боғлади.

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

Залла қилмоқ Қолдиқ таом кўтариш, еб-ичишдан қолган егуликларни
олиш.

*Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш бўлғайки, агар Мав-
лононинг карамати бор, бизинг учун кишиши келтурғайки, залла*
қилғайбиз.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ЗАЛУМ [а. ظلم] Ўта золим, ортиқ зулм қилувчи.

Парий қабул эта олмай ани, магарким мен
Қилиб отимни залуму жаҳул бирла адо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

Залум айламак Зулм қилмоқ.

*Ғайри инсонким қилиб они қабул,
Ҳам залум айлаб хитобин, ҳам жаҳул.*

Лисон ут-тайр, 9-б.

Залум этмақ *Зулм этмоқ.*

*Бўлмаса эрди Навоий сирри ишқингга амин,
Не залум эткай эдинг анинг хитобин, не жаҳул.*

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ЗАМАН [а. *زمان*] Замонлар (замон сўзининг бошқа шакли).

*Чаманда маст елдин, ваҳки, ҳар ён ҳам бўлур гулдек
Замоне жилва айлаб, бизни расвойи заман қилдинг.*

Бадосъ ул-бидоя, 314-б.

ЗАМЗАМ [а. *زمزم*] Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар мукаддас ҳисоблайдиган қудуқ суви, обизамзам.

*Тийги бот-бот захм урардин зор жисмим қилди заъф,
Замзам ўлсунким, қўп ичса еткурур озор су.*

Ғаройиб ус-сиғар, 400-б.

ЗАМИНРЎБ [ф. *زمين روب*] Ер супурувчи.

*Тош узра қилиб танини саркўб,
Мижгонини айлабон заминрўб.*

Лайли ва Мажнун, 265-б.

ЗАМИРОН [а. *ضميران*] Жойлашиш, жойлапиш ўрни.

Зод ҳарфининг замирон бўйларининг зиёси «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 200-б.

ЗАМО [а. *ظما*] Бир нарсани каттиқ орзу қилмоқлик, орзумандлик.

*Дайр пири мангаву мугбачалар
Неча урса юзига замо хирад.*

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ЗАНБИЛ [ф. *زنبيل*] Сават, замбил.

[Шайх Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. *Занбил тўқир эрмиш. Киши кўрмайдурки, нечук тўқур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

ЗАНГ [ф. *زنگ*] Қора танли, қора сочли одам, ҳабаший, ҳабаш, Ҳабашистон.

*Ғар эрур занг аҳли зулмони ва лекин қор ила
Қил тун зангисини аҳли сафову нур қиш.*

Бадосъ ул-васат, 194-б.

ЗАНГИ [ф. *زنگي*] Ҳабаш, қора танли.

Зангийи хунхор Қонхўр ҳабаш.

*Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,
Тоғ аро ул сифатки тийра бухор.*

Сабъаи сайёр, 229-б.

Зангийи девсор Дев сувратли қора танли, дев кўринишети ҳабаш.

*Шоҳ худ турмиш эрди майдонда,
Зангийи девсор жавлонда.*

Сабъаи сайёр, 231-б.

Зангийи наҳс Миррих сайёрасининг қора рангли белгиси.

*Зангийи наҳс қўйди қалъага пай,
Саъдни гор ичинда бости май.*

Сабъаи сайёр, 230-б.

ЗАНЖИ [ф. زنجي] қ. Занги.

ЗАРАНДУД [ф. زراندود] Олтин қопланган, зар югуртирилган, олгиндек ялтирайдиган.

*Базми ғамида шахмен, сариғ юзумда қон ёш,
Бу лаълранг бода, ул соғари зарандуд.*

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ЗАРБАТ [а. ضربت] Уриш, зарб билан уриш, зарба.

Балорак зарбати Кескир қилич зарби.

*Шахс жисми лойи нафӣ ўлғай бақоси шонида,
Хасми тоққоч хасм илгидин балорак зарбатин.*

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЗАРДВАШ [ф. زردوش] Сарғиш, сариққа ўхшаш.

*Яна бир хилъате кийиб заркаш,
Зардваш уй ичра роҳи асфаркаш.*

Сабъаи сайёр, 47-б.

ЗАРДУШТ [ф. زردشت] 1 Қадимги Эронда (Гушгасп замонида) оташпарастликка асос солган шахс ёки файласуфнинг номи.

*Вале тутти Зардушт ойиғини ул,
Мажрус ўлди истаб, алар дини ул.*

Садди Искандарий, 79-б.

2 Ўтпарастлик, оташпарастлик.

*Батахсис, булут мушкфом ҳавога қорнинг суда сиймидин ко-
фурбор ва даӣ шохӣ шабихунидин ўт зардуштининг хайли манқал
қўргонида ҳисорий...*

Муншаот, 140-б.

ЗАРКЎБ [ф. زرکوب] 1 Тилла варақлар, олтин, кумуш, нукра безаклар ясовчи заргарлар.

2 Тиллага қандакорлик ишловини бериш.

*Мавлоно Жалолуддин хидматлари заркўблар ҳовлисидин ўтарда,
аларнинг зарби унидин аларга ҳол воқеъ бўлубдур ва самоъга ки-
рибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ЗАРНИСОР [ф.-а. زرنثار] Зар сочиш, зар чочқи.

*Сарф эттим анга умр баҳорин дағи,
Бўстони ҳаёту лозазорин дағи,
Оллида ҳазони зарнисорин дағи,
Кофурфишон қиш била қорин дағи.*

Ғаройиб ус-сиғар, 19-б.

ЗАОАТ [а. ازراعت] Илтижо қилимоқ.

*Сўзим чун туганди дуо айлайин,
Зароат тариқин адо айлайин.*

Садди Искандарий, 555-б.

ЗАРОЙИФШИОР [а. ظرايف شعرا] Нозик маънолик.

... ва сабт бўлган ашъор барча заройифшиорким, эллик, олтмиш
ё юз газалга яқин йиғилса эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЗАРОФАТЛИК [а.-т. ظرافت ليق] 1 Зийраклик, нозик фаҳмлилик, ҳозир-
жавоблик, қочирим сўзлик.

2 Ҳазил-ҳузуллик, ҳазил-мутойибалик.

[Форсиғуӣ шоир – Аҳдами Иброҳим]. Туркман бекларида мута-
аййин хуштабъ ва зарофатлик киши эрди.

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

ЗАРРАЧА [а.-т. ذره چه] Энг кичик зарра, энг майда бўлакча.

Ул қуёш ишқи қавийроқдур, Навоӣй, нечаким,

Заррача ҳам қўймади ҳижронда миқдоримни заъф.

Ғавойид ул-кибар, 211-б.

Ул юзга бу ҳавоӣи сарғашта меҳрининг,
Ҳушид бирла заррача бор элга шуҳрати.

Ғавойид ул-кибар, 396-б.

ЗАРРОҚ [а. زراق] Маккор, ҳийлагар; алдоқчи.

[Мирчаи Сафолфуруш қ. с.]. Бир заифа етишти ва анга деди, эй
зарроқ, фалон киши фавт бўлди, намозиға бормассен?

Насоӣим ул-муҳаббат, 194-б.

ЗАРУРИЯТ [а. ضروريت] Зарурат, табиӣй эҳтиёж.

[Шайх Абулҳасан Кардуя р. т.]. Шерозда олтмиш йил ўз уйида
музавий эрдикӣ, жумъа намозидин ўзга ва баъзи заруриятдин ўзга
ишга уйдин чиқмади.

Насоӣим ул-муҳаббат, 181-б.

ЗАФАРНОМА [а.-ф. ظفرنامه] Қўлга киритилган ғалабалар, зафарлар
қиссаси.

Рақам айлаган бу зафарномани,

Адо бўйла қилди бу ҳангомани.

Садди Искандарий, 203-б.

ЗАХМИЙ [ф. زخمي] 1 Яралилик, жароҳатлилик.

2 Дардлилик, аламлилик.

3 Оппиклик.

Захмий оғзида лабинг зикрию оҳволи қатик,

Жон етиб оғзиға ҳол устидадур хаста кўнгул.

Ғаройиб ус-сиғар, 302-б.

ЗАЪҚА [а. زعنه] 1 Бақирити, қичқирити.

Заъқа урмоқ Бақирмоқ, қичқирмоқ.

[Шайх Маълоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.]. Самоъ мажли-
сида ҳоли мутағайӣир бўлуб, андоқ сайҳалар ва заъқалар урар эрдикӣ,
асари мажлис аҳлиға сироят қилур эрди ва вақтлари хуш бўлур эрди.

Насоӣим ул-муҳаббат, 323-б.

2 Ун тортмоқ.

[Шайх Исрофил Мағрибий р. т.]. Муни деди ва заъқа урди ва
шўрга тушиди ва андин сўнгра уч кундин ортуқ тирилмади ва борди.

Насоӣим ул-муҳаббат, 34-б.

ЗАҲРЛИК [ф.-т. زهرليك] Заҳарли.

*Ўз қатлини айламини эди биг,
Пинҳон қилиб эрди заҳрлик тиг.*

Лайли ва Мажнун, 244-б.

ЗАҲРНОК [ф. زهر ناك] Заҳарли.

*Афлок ҳайъати ниқоятидаким, ҳар бириси дурже қўрунур ва ҳар
кавқабни бир гавҳари пок, аммо ҳуққаедурур заҳрнок, балки заҳри
ҳалок.*

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ЗАҲРОШОМ [ф. زهر آشام] Заҳархўр, заҳар ичувчи, оғу ичувчи.

*Жоми ҳижрон чеккали билдимки, жавринг саъб эмас,
Май неча талх ўлса, кўрмас ани заҳрошом талх.*

Ғаройиб ус-сигар, 107-б.

ЗАҲРПАРВАРД [ф. زهر پرورد] Заҳарли, қаттиқ жароҳатловчи.

*Қилса кўнгулм чок тиги заҳрипарварди анинг,
Қўймангиз маҳрамки, ўлтурсун мени дарди анинг.*

Наводир ун-ниҳоя, 316-б.

ЗАҲРЧАШМ [ф. زهر چشم] Қаҳр-ғазабнинг кўзда (тез) ифодалангани.

*Оғиздин аччиғ сўз айтиб зоҳир этса заҳрчаншм,
Айб эмастур, ниста шўру, тонғ эмас, бодом талх.*

Бадоеъ ул-бидоя, 111-б.

Заҳрчаншм айламоқ Қаҳр қилмоқ, ғазабланмоқ.

*Нетай ҳуру пари базминки, қатлим ё ҳаётимга
Аён ул заҳрчаншм айлаб, ниҳон бу нўиҳанд этмас.*

Бадоеъ ул-бидоя, 223-б.

ЗАҲҲОД [а. زهد] Суфийлар, тариқат йўлига кирган солиқ.

*Ўй Навоий, дайр пири нуқтасин заҳҳод аро
Демаким, ҳар қимса ҳақ сиррига маҳрам бўлмағай.*

Наводир ун-ниҳоя, 569-б.

ЗАҲҲОКЛИҒ [а.-т. ضحاکليغ] Заҳҳок каби иш тутиштиқ, Заҳҳок феъл-
лиқ (Заҳҳок – пепидодийлар сулоласининг бешинчи золим ҳукмдори).

*Зулмда Заҳҳоклиғи билгуруб,
Икки йилон эғнида ҳалқа уруб.*

Ҳайрат ул-аброр, 267-б.

ЗЕБНОМА [ф. زيب نامه] Чиройли ҳуснихат, зебо хат.

*Ќу йўндум хомаш мушкин шамома,
Қилий деб Ҳақ оти бирла зебнома.*

Сирож ул-муслимин, 273-б.

ЗЕБОРҲҲ [ф. زيبروي] Чиройли юз, гўзал чеҳра.

*[Язид бинни Маҳлоийл]. Деразқим, Язид бағоят зеборўй ва ни-
сандидахўй эрди.*

Тарихи албиё ва ҳукамо, 103-б.

ЗЕБУ ЗАЙН [ф.-а. زيب وزين] Зеб-зийнат.

*Вужудидин офоқ аро зебу зайн,
Улу хон бин хони Султон Ҳусайн.*

Садди Искандарий, 65-б.

*Дахрга берсун мудом мақдамидин зебу зайн,
Шоҳ Муҳаммад Бадигъ ибни Музаффар Ҳусайн.*

Муншаот, 199-б.

ЗИ(Й)БАҚ [а. زىق] Симоб; кумуш суви.

*Хиром вақтида суръатидин юзики терлаб бўлуб биайниҳ,
Гул узра шабнам йўқ эрса, хуришид уза сочилган сигор зийбақ.*

Наводир уш-шабоб, 227-б.

ЗИДДИЯТ [а. ضدیت] Қаршилик, карама-қаршилик, келишса олмаслик.

*Сув бирла ўт аро зиддият ўлди чун азалий,
Агар ҳаёт суйидурки, ўтга офат эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 632-б.

ЗИЁДАТЛИҒ [а.-т. زىادت لىغ] Ортишлик, кўпайишлик.

*Ложарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлигининг
истидъосида эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ЗИЁЛИҚ [а.-т. ضياء لىق] Нурли, ёруғлик, шуълали.

*Топгач ани бу сифат зиёлиқ,
Тоқти отига жаҳоннамолиқ.*

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЗИЁРАТГОҲ [а.-т. زيارت گاه] Зиёрат қилинадиган жой, маскан.

[Шайх Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.]. Зиёратгоҳдин шахрга
масжиди жомеъга келур бўлса, уй миниб келур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЗИКРИЁКИРДОР [а.-ф. ذكر ياكردار] Зикриё пайғамбардек, Зикриё монанд.

*Фано бенаси сахатида висол шажарисидин самара топгонлар
бонига фалакнинг муҳолиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса
зикриёкирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдига зокир бўлмоғу-
сидурур...*

Муншаот, 146-б.

ЗИЛЛАЛЛОҲ [а. ظلاله] 1 Аллоҳнинг сояси, подпоҳ;

2 Тангрининг паноҳи; Тангрининг ҳимояси.

*Эй ким, нафсингни ҳақ деди зиллаллоҳ,
Яъни, ониким зулм қўғини ногоҳ.*

Муншаот, 227-б.

ЗИЛЛУЛЛОҲ [а. ظلاله] қ. Зиллаллоҳ.

*Бировким ола ичра шоҳ келмиш,
Улус бошига Зиллуллоҳ келмиш.*

Фарҳод ва Ширин, 108-б.

*Ваҳдати жовид топқай шоҳга,
Восил этгай ўзни зиллуллоҳга.*

Лисон ут-тайр, 39-б.

ЗИНДАГОҲЛИК [ф.-т. زنده گاهلىك] Умр кечирishiлик, яшапшлик; ҳаёт кечирishiлик.

*Ва ҳам ул дебдурки, ажаб келур манга биравдинким, билгандин
сўнграки, анга Тенгри сари йўлдур, анинг гайри била нечук зинда-
гоҳлик қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 152–153-б.

ЗИНДАДОР [ф. زنده دار] Яшовчи.

*Ул ой васлин тилар бўлсанг Навоий,
Ҳам ул шаб зиндадору ҳам саҳархез.*

Наводир уш-шабоб, 153-б.

ЗИНО [а. زنا] Беникоҳ эркак билан аёлнинг яқинлик қилиши, суҳбат, муошират.

*Журму гуноҳлардин ўтуб, келтурма юзга қўрқутуб,
Лола агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.*

Фавойид ул-кибар, 7-б.

ЗИСТГОҲ [ф. زیست گاه] 1 Тириклик чапмаси.

2 Ҳаёт боғи.

*... ва замир хилватгоҳини хавотир гавгосидин муаррову кўнгул
зистгоҳини васовис ҳужумидин мубарро қилдим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ЗИШТЛИҚ [ф.-т. زشت ليق] Ёмонлик, қабихлик, чиркинлик.

*Ҳаққа муҳаббати софий бўлмағай, то зиштлиқни барча оламга
қўймағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 73-б.

ЗОВИЯ [а. زاویه] 1 Бурчак.

2 Чекниш жойи.

Зовиян зухур Пайдо бўлиш жойи, кўриниш жойи, майдонга чиқиш бурчаги.

*... аммо баъзи вужуд анжуманида зовиян зухур ва бақодадурлар,
маъдумларни ҳақ раҳмати мағфиратидин баҳраманд қилсун...*

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

ЗОЙИД [а. زايد] Ортик, ортиқча, зиёд.

Зойид ул-ҳад Ҳаддан зиёд, ҳаддан ортик.

*... ва дилтазир мустазодлар, барчанинг васфи зойид ул-ҳад; ва
беназир фардлар барча лутфу равонлиқди муфрад.*

Бадоъ ул-бидоя, 22-23-б.

ЗОЛИЗАР [ф. زال زر] 1 «Тилла кампир».

2 Киши лақаби.

*Сим кучидин бўлубон симбар,
Халқ лақаб айлаб анга «Золи зар».*

Ҳайрат ул-аброр, 132-б.

ЗОНАИ [а. زانه] Аруз атамаси.

Ўйла йўқ де – фоилотун вонаи фар – фоилотун – зонаи – фоилун.

Мезон ул-авзон, 60-б.

ЗОНИЙ [а. زانی] Зинокор киши, зино қилувчи; эркак ва аёлнинг никоҳ-сиз ўзаро жинсий яқинлик қилиши.

*Сукр галаёни ва шаҳват тугъенидин анга майл қилди. Қиз ибo қил-
диким, агар ҳожатимни раво қилурсен, бу иш бўлур... Ул зоний бу
зония хотири учун Яҳё маъсум қатлига ризо берди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

ЗОНИЯ [а. زانیه] Зинокор аёл, зино қилувчи заифа, бузуқ аёл.

... Яъни Тенгри таоло санга зония хотунларнинг юзин кўргузсун.

Ва онасининг бу дуоси мустажоб бўлуб, жамъи ки анинг қасдида эрдилар, бир зонияни мол ваъдаси била фирифта қилиб, Жариҳнинг савмаасига раҳнамолиг қилдилар. Ва ул зония Жариҳқа ўз зиноси била тухмат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ЗОРИ-ЗАБУН [ф. زار زبون] Хор-зор, ожиз-нотавон, бечора.

Қазо амри юки оғирлигининг фалак қадри ничундур ва қадар пан-жаси зүридин фалак мартабалари зори-забун.

Муншаот, 153-б.

ЗОРЛИҚ [ф.-т. زارلىق] Зор этишлик, ёлвориллик.

[Шайх Музаффар Қирмоншоҳий Қирмисий қ. с.]. ... *Ва ўзига зор-лиқ қилиб, бу байтларни ўқур эрдиким...*

Насойим ул-муҳаббат, 154-б.

ЗОТЛИҒ [а.-т. ذات لىغ] 1 Асзлик, моҳиятлик.

2 Эғалик, соҳиблик;

3 Шахслик, улуг зотлик.

... ва ниғаҳбонлар анинг [Фарҳоднинг] малакий сифат ва фаришта зотлигин билиб қайдин итлоққа бадал қилиб даишт юзлари ва тоғ қулларида мутлақ ул-инон қилгонлари...

Фарҳод ва Ширин, 335-б.

Яъқуб Мирзо – туркман салотинида анингдек писандида зотлиг ва ҳамида сифотлиг йиғит оз бўлғай.

Мажолис ун-нафоис, 167-б.

ЗОТ [а. ذات] 1 Эға, соҳиб.

2 Моҳият.

Зот ул-имод 1) устунлар соҳиби, баланд бинонинг эғаси (Боғи Эрам сифати); 2) ислом динининг асоси бўлган беш устунларига эға бўлишлик.

Бириси будурким, чун кишига абадий давлат ва сармади саодат ва ҳаёт чашмасининг навиди ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлук зот ул-имодига кирмагунча мумкин эрмас...

Вақфия, 261-б.

ЗОҲИР-ҲУСН [а. ظاهر حسن] 1 Кўриниб турган ҳусн, опшора ҳусн.

2 Ҳусннинг сирти.

[Шайх Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.]. *Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, ботин-ҳусн адабининг унвонидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

ЗУБДА [а. زبدہ] 1 Қаймоқ.

2 Бирор нарсанинг яхши қисми, сараси, қаймоғи, яхши натижаси, ҳуло-саси, сара.

3 Сарвар, Аллоҳ.

Чун қоинот зубдаси ожиз кўруб ўзин,

Ҳамд эта олмас онча фасоҳат била санги.

Бадоеъ ул-бидоя, 31-б.

ЗУЛ-ЖАНОҲ [а. ذو الجناح] 1 Қанот соҳиби, қанотли.

2 Икки қанотли, икки қанот эғаси.

3 Учқур от.

[Шоҳ Қубод бинни Феруз]. Ва анинг замонида Яман мулкининг мулукидин Шумур зул-жаноҳ хуруж қилиб, анга юруди. Ва ул анинг била муқоваматдин ўзин ожиз кўруб, ярашти ва қолин тўхфа ва табаррук бериб ўтқарди ва Шумур зул-жаноҳ Жайхундин ўтуб, Мавороуннахрни олди.

Тарихи мулуки ажам, 241-б.

ЗУЛ-ИҚТИДОР [ا. ذوالقادر] Қудратли, икки хисса, иқтидорли, бақувват, кучли.

Синехри даввор шабнам раишонасига анжум зиёси берибдурур ва чархи зул-иқтидор туффроқ ажзосини куёшдин ўтқарибдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

ЗУЛМАТЗУДО [а.-ф. ظلمت زدا] Зулматни тарқатувчи.

Зулфи зулмат шомю давлат тонгидур орази,
Тийра ҳажрим шомидин зулматзудо бўлса не тонг.

Наводир уш-шабоб, 265-б.

ЗУЛМАТОБОД [а.-ф. ظلمت آباد] 1 Жуда қоронғи жой, зимистон.

2 тасаввуфда Паст олам, жаҳон, дунё.

Менмудурменким қуёш қулбамни равшан айламиш,
Оби ҳайвон зулматободимни зулиан айламиш.

Наводир уш-шабоб, 189-б.

ЗУЛМГУСТАР [а.-ф. ظلم گستر] Зулм тарқатувчи, ситам берувчи, озор берувчи.

Бериб зулмгустарга фарсудалиқ,
Раиятқа етқурсун осудалиқ.

Садди Искандарий, 108-б.

ЗУЛМКАШ [а.-ф. ظلم کش] Зулм тортувчи, мазлум.

Қилма бедод бурунроқки кетургайлар юз
Ангаким, зулмкаш эл чекса фиғону дод берур.

Наводир ун-ниҳоя, 165-б.

Не золимки, бир кимсага зулм этар,
Ики фоида зулмкашга етар.

Садди Искандарий, 119-б.

ЗУЛОНА [а. ذلّة] Ҳор бўлишлик, ҳақир бўлишлик.

Бир парийдин гар санга банди жунун тушти не тонг,
Эй Навоий, қочмагай девоналар зулонадин.

Бадоеъ ул-васат, 346-б.

ЗУЛҚОФИЯТАЙН [а. ذوالقافيتين] Икки қофияли, икки қофияли байт.

Зулқофиятайндур ва қофиялари тарди аксим, жавоб айтмоқ
бу фақир қошида маҳолатдиндур.

Мажолис ун-нафоис, 68-б.

ЗУЛҲАЁТ [а. ذوالحيات] 1 Икки ҳаёт, абадий ҳаёт, ҳаётлик, қувватлик.

Зол ҳарфининг зулҳаётларининг туфунулиги «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 97-б.

2 Сувда ва қуруқликда яшовчи ҳайвонларнинг бир тури, қурбақа (амфибия).

Қоҳинлар ушбу тарихда деб эрдилар, бир зулҳаёт дарёдин
чиққайким, анинг оғзи луобидин ул мараз дафъ бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 134-б.

ЗУМРА [а. زمرة] Жамоа(т), гуруҳ, тўда.
Зумраи ислом Ислом жамоати, дин аҳли.
*Ул бирига вайл бўлди мақом,
Зумраи исломга дор ус-салом.*

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

ЗУМУРРАДНИШОН [ю.-ф. زمردانشان] 1 Яшил кўринишли, яшил аломатли.

2 тасаввуфда Муқаддас файздан нафси амморанинг барҳам топиши.
*Ери сабза бирла зумурраднишон,
Анга чархи мино забаржадфшон.*

Садди Искандарий, 312-б.

ЗУННУРАЙН [а. ذوالنورين] 1 Икки нур соҳиби.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг икки қизини (Руқайя, Умми Кулсум) олгани учун Усмон ибн Аффонга берилган ном.

*Ул ҳаё коники нур ул-айн эди,
Ўйлаким айнайин зуннурайн эди.*

Лисон ут-тайр, 24-б.

ЗУРУБ [а. ضروب] Зарблар, зарба уриш.

... ва вафо шажараси соясида мурод самарасидин натижа кўргонлар оёғига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам тешаси тегса мансурвор нутқларини ғайри сонёғ кун фаякун шукрига тақаллум қилмоғусидур.

Муншаот, 146-б.

ЗУРУФ [а. ظروف] 1 Зарфиар, суюқлик ёки нарса солинадиган идиш, товоқ, коса.

2 Қадах, жом.

3 Ғаладон.

*Яна бу адад бирла олтун зуруф,
Қуёшдек фурузон вале бекусуф.*

Садди Искандарий, 297-б.

Ҳар ниманинг қути анга муносиб бўлғай ҳоҷат вақти. Ва бу зуруф ошилиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошилиғдур...

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ЗУФУНУНЛУҒ [а.-т. ذوفنون لوع] Ҳунар эгасилик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳаётларининг зуфунулуғи «бадоеъ»дин.

Бадоеъ ул-васат, 98-б.

ЗУЪМ [а. زعم] Фикр, ақида.

*Улки хато сўзига ойин эрур,
Зуъмида улким, бу хато чин эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

ЗУҲАЛ [а. زحل] 1 Сатурн юлдузи (Кайвон сайёраси).

*Тоқига кўк поясидин нардобон,
Қунгури даврада Зуҳал посбон.*

Ҳайрат ул-аброр, 312-б.

*Қўюб кўнглин чу афсуну ҳиялга,
Қуёшни айлабон ошиқ Зухалга.*

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

*Наҳсиятидин Зухал юмуб чанг,
Тунга берур эрди юзидин ранг.*

Лайли ва Мажнун, 248-б.

2 Бадий адабиётда юксаклик рамзи, буюклик тимсоли.

*Тошида муҳандис Зухал пайкари
Ичида мударрис бўлуб Муштарий.*

Вақфия, 234-б.

*Зухал асбобин айлади бир-бир,
Ҳиндуйидекки, бўлса маъракагир.*

Сабъаи сайёр, 24-б.

*Қил даватимни, эй Зухал, мамлу,
Хайн рухсорадин солиб қора сув.*

Сабъаи сайёр, 59-б.

*Моҳрух бурж устида ҳозир,
Меҳри анвар Зухал сори нозир.*

Сабъаи сайёр, 231-б.

ЗУХРА [ا. زهرة] 1 Чўлпон юлдузи (Нохид ёки Венера сайёраси), Зухра каби порлоқ, чиройли.

*Меҳру моҳу муштарию зухра чун қилди тулуъ,
Ҳеч наҳс ахтар тулуъи анда қатъо бўлмаса.*

Фавойид ул-кибар, 22-б.

*Зухра не ўқуб, не чолибон чанг,
Парда аро кирмак айлаб оҳанг.*

Лайли ва Мажнун, 248-б.

*Ки: Хусн ичра хушиди тобон эрур
Яна Зухра янглиғ хушилхон эрур.*

Садди Искандарий, 439-б.

*Тунд сендин сипеҳр Баҳроми,
Чангзан Зухранинг Дилороми.*

Сабъаи сайёр, 7-б.

2 Бадий адабиётдаги Дилором тимсоли; осмон чолғувчиси, созандаси.

*Зухра бир лаҳза чолма соз охир,
Чекмағил лаҳни дилнавоз охир.*

Сабъаи сайёр, 59-б.

ЗЎРБОЗУ [ф. زور بازو] Кучли қўл, бақувват билак, билағи кучли.

*Кўнгул фано кучидин зўрбозу истарким,
Ҳавос панжасини англамиш бағоят шах.*

Бадоеъ ул-бидоя, 110-б.

ЗЎРДАСТ [ф. زور دست] Қўли кучли, кучли, бақувват.

*Ки, ҳар қим анга кўргузуб зўрдаст,
Чу зўр айлабон, илги тоғиб нашкаст.*

Садди Искандарий, 562-б.

ЗЎРСАНЖ [ф. زورسنج] Куч ўлчови.

Солиб панжаским, бўлғали зўрсанж,

Топиб панжа ул панжада тобу ранж.

Салди Искандарий, 562-б.

ЗЎРХОНА [ф. زورخانه] 1 Ҳарбий машқ қилинадиган бино, жой.

2 Мустаҳкам уй, хотиржамлик уйи.

... соҳибқиронки, зафар пайкар ливосини «инна фатаҳно лака
фатҳан мубийнан» (маъноси: Биз сенга очиқ-ойдин қилиб очдик)...

зўрхонасида варзеи тобкон қўлдин ўзга қўл чека билмас.

Вақфия, 241-б.

ИБН [а. ابن] Ўғил.

Ибн Салом Арабларнинг Бани Асад қабиласи бошчилиги, катта бойлик эгаси; Лайлига уйланмоқчи бўлган шахс [Ибн Салом].

Лайлининг сарви хиромони гушандин уйга хиром қилгонда Ибн Салом кўнгли қуши ул сарв сори ҳаво қилғони...

Лайли ва Мажнун, 126-б.

ИБН-АММ [а. ابن عم] 1 Амаки фарзанди, амакизода.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг куёвлари (Ҳазрат Али).

*Дарёи улумиу меҳри буржи қарам ул,
Олам танининг жонию жонони ҳам ул,
Султони русул бирла қадам барқадам ул,
Фарзанду рафику куёву ибн-амм ул.*

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

ИБНУЛЛОҲ [а. ابن الله] Аллоҳнинг ўғли.

Баъзи ерларда ёшурун қолгонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-уксук эмас эрди. Баъзи бу ғариб ҳолатдин Узайр а. с. ни Ибнуллоҳ дедилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИБОРАТЛИҚ [а.-т. عبرت لىق] 1 Баёслиқ, талқилиқ, ифодалик, баён қилишлиқ.

2 Иборалиқ, сўзлик. **Салис иборатлиқ** Равшан иборалиқ, теран сўзлик.

... ва нозук ҳаёллиқ, салис иборатлиқ, латиф адолиқ шеър фақир кўрмайдурмен, бовужуду улким, қасидағуларким муқаддамдурлар, қасойидларин кўп муталаа қилибмен...

Хамсат ул-матаҳаййирин, 16-б.

ИБТИДО [а. ابتدا] 1 Ҳар бир иш ёки нарсанинг бошланиши.

2 Шеърятга оид атама; кейинги мисранинг олдинги рукни ёки сўзи.

Чун муқаддимот баёнига кирди, аммо билмак керакким... ва сўнги мисранинг бурунқи жузвин «ибтидо» дерлар ва сўнги жузвин «зарб». Ва улча «садр» ва «аруз» ва «ибтидо» ва «зарб» орасидадур, ани «ҳашв» дерлар.

Мезон ул-авзон, 63-б.

ИБТИЛОСИЗ [а.-т. ابتلا سىز] 1 Мубталюликсиз, балога дучор бўлмаслик.

2 Синовсиз, бисимтиҳон.

*Нафас қатъ ўлди ул юз фурқатидин, кўзгу келтурманг
Ки, мен эмди қутулдим ибтилосии имтиҳондин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ИБҲОМ I [а. ايهام] 1 Сўз ва ибораларнинг маъноси ноаниқ ва пубҳали бўлиши, ноаниқлик, фикр дудмоллиги.

2 Шериятда бир-бирига зид маъноли бўлиши мумкин бўлган ибораларни бир жойда келтириш.

*Бориб келури бўлуб ики гом,
Қай бир бурун эрканида ибҳом.*

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ИБҲОМ II [ا. اہم] Катта бармоқ, бош бармоқ.

*Яна сўл пошна устида ором,
Қилмоқ қибла сори мойил ибҳом.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ИДМОН [а. ادمان] 1 Ҳар кун қиладиган одатий иш.

2 Машқ, бирор ишга берилиш, ишқибоз бўлиш.

*Шоҳим, бир кийикка урди хаданг,
Десам идмонни ишга келди батанг.*

Сабъаи сайёр, 109-б.

ИЁЛ [а. عيال] Аёл, хотин; бола-чақа, оила.

[Хожаси Пир Аҳмад Наққош қ. с.]. Авойишда салотин хидматиға машғул эрди, сўнгалар гуна тутуб, ибодат ва иёллар маоши учун касбга машғул эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ИЁСИЗ [т. ايسيز] Эгасиз.

*Бир иёсиз ит бўлуб эрди Навоий ерлиз,
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.*

Наводир уш-шабоб, 479-б.

ИЖЛОЛ [а. اچلال] Буюклик, улутлик.

... Ва кўрадурменки вақт авлиёси баъча бўюнларин санга наст қилибдурлар, ижлолу икромингдин.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ИЖТИМОЪ [а. اجتماع] Мажлис, йиғин, тўпланиш.

Хизр а. с. дедик, Мусо б. Имрон с. р. а. учун валодати куниндин анинг била ижтимоъ кунигача минг масъала анинг учун муҳайё қилиб эрдим. Ул алардин уч масъалага сабр қила олмади.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

ИЗЗ [а. عز] Азизлик, иззат.

ИЗЗУ ШОН Иззат ва шараф.

*Борчаси Аҳмадда тотиб иззу шон,
Ўғлида уч ҳарф атодин нишон.*

Ҳайрат ул-аброр, 33-б.

ИЗОЛА [а. ازاله] Аруз баҳрларидан бири.

«Изола» – мустафъилуннинг охиридаги ватади мажмуъга бир сокин орттурмоқдур, мустафъилон бўлур.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ИЗОМАТ [а. عظمت] Катталиқ, улутлик.

Мавлоно султонга дедиким, салтанат, тожсини бошингдин ол ва изомат камарин белингдин ешиб ерга сод.

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

ИЗОР [а. ازار] 1 Ички кийим, зержомо.

Муртаъишининг бир мирзи бор эрди ва пўстини. Мирзани изор қилди ва пўстинни сотти ва бир табақ нон ва узум олиб, Иброҳим Қассорга йиборди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Ишгон, шалвар.

Абу Амр Истахрий дебдурки, гул қилур эрдим, изорим очилди, кўрдумки, икки илг кейнимдин пайдо бўлуб, изоримни белимга маҳкам боғлади...

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

ИЗТИҲОР [а. *اظتهار*] Зоҳир бўлиш.

Имомнинг раъзани нур анвори изтиҳоридур ва шаъмлари анвори-ким, кавкабу собитот намудори.

Фавойил ул-кибар, 517-б.

ИЗҒИМОҚ [т. *ايز غيماق*] Санқимоқ, изғимоқ.

*Васлидин, ваҳ, не сўз айтайким эмас мумкин валеқ,
Холи изғиши ҳам эрмас ҳар замон отилмоғи.*

Наводир ун-ниҳоя, 516-б.

ИЙД [а. *عيد*] Байрам, ҳайит.

Ийди акбар Улуг байрам, катта ҳайит.

*Эй, сенинг қошинг қилиб зоҳир янги ой хижлатин,
В-эй, юзунг шарманда айлаб ийди акбар талъатин.*

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

ИЙСИ [а. *عيسى*] Исо алайҳиссалом.

Ийси эъжоз Исонамо мўъжиза кўрсатувчи.

*Ўлтурди хатиби Ийси эъжоз,
Ҳақ ҳамду саносин айлаб оғоз.*

Лайли ва Мажнун, 234-б.

ИКМОЛ [а. *اكمال*] Комишлик, мукаммаллик, камолотлик; камолга етказиш.

[Ҳожа Алоуддин Антор қ. с.] ... ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўн толиблар бўьду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол нешгоҳига етибдурлар ва такмилу икмол мартабаси топибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ИКАВ [т. *اىكارو*] Икки киши.

*Хаттидин лаълига еттим, лаълидин топтим ҳаёт,
Ул икав бўлди манга, эй хаста жон, Хизру Масих.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ИКАВЛОН [т. *اىكاروان*] Икковимиз, иккимиз, иковлон.

*Не хуш бўлгай икавлон маст бўлсақ васл боғинда,
Қўдум бўлса анинг буйнидаву оғзим қўлогинда.*

Ғаройиб ус-сиғар, 47-б.

ИЛБОС [а. *الباس*] Кийинтириш.

Фисқ бари тарийқда ёмондур ва порсолиқ илбосида ёмонроқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 110-б.

ИЛИК-АЁҒ [т. *اىلىك اياغ*] 1 Қўл-оёқ.

2 Қўрқувдан қўл-оёқ қимирламай қолиш, ўрнидан кўзгалмай қолиш.

*Хайл ичра шуққҳидин таваҳҳум,
Андоққи қилиб илик-аёғ гум.*

Лайли ва Мажнун, 290-б.

Илик-аёғ урмоқ Ўзидан кетмоқ (тариқатга дахлдор ҳолат) ҳушидан кетмоқ, беҳуш бўлмоқ.

Беҳуш бўлдим ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илик-аёғ урар эрдим.

Насойим ул-мухаббат, 343-б.

ИЛИК-ИЛИК [т. ايليك ايليك] Қўл-қўл, қўлма-қўл, қўлдан-қўлга.

*Мухтож бўлуб илик-иликка,
Сайр этсам эди эшик-эшикка.*

Лайли ва Мажнун, 121-б.

ИЛИТМОҚ [т. ايلتماق] Иситмоқ, илитмоқ.

*Юзланди атосига иситмоқ,
Тер суйини жисмидин илитмоқ.*

Лайли ва Мажнун, 259-б.

ИЛИК [т. ايليك] Ўйлиқ.

*Фалак сайридин тез ором анга,
Минг илик фалак сайри бир гом анга.*

Садди Искандарий, 26-б.

ИЛМ [а. علم] Таҳтил этиш билан эриштиладиган билим, фан.

Илм ул-яқин 1) ҳар нарсанинг моҳият ва қайфиятини билиш, очини;
2) тасаввуфда ҳақиқат нурининг пайдо бўлиши.

*Шаҳ улдурким шори илми диндур,
Нединким илми дин илм ул-яқиндур.*

Фарҳод ва Ширин, 464-б.

ИЛО [а. على] ...-гача.

Илоҳазал қиёс Илу қиёсгача, илу таққосгача.

*Жонга лаълингдин бир ўлмақдур қиёса илтимос,
Лаълингга ҳам эсонни қуйдурмак илоҳазал қиёс.*

Наводир уи-ниҳоя, 198-б.

ИЛТИҲОБ [а. التهاب] 1 Ловиллаб ёниш, ўт олиш, иссиқлик, алангалик.

2 Асабийлашмоқ, кизилмоқ.

*Эсиб халқ сари насими висол,
Менга ҳажр ўтидин етиб илтиҳоб.*

Наводир уш-пабоб, 49-б.

*Тиг селобидин бериб бас кин,
Кин ўти илтиҳобига таскин.*

Сабъаи сайёр, 62-б.

ИМОМ [а. امام] Эргаштирувчи, пелво.

Имом ул-мужтаҳид Имомлик мазҳаби, раҳбарлик силсиласи, насл-насабининг улутлик шажараси.

[Абдураҳмон Жомий]. Аларнинг олий насаблари имом ул-мужтаҳидин Муҳаммад бинни Ҳасан бинни Абдуллоҳ бинни Товус бинни Хурмуз Шайбонийга борурким...

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Имом ул-муслимин Муслмонлар имоми, муслмонлар пепвоси.

*Мавлоно анинг инонин тутуб деди: ё Имом ул-муслимин, Боязид
бузургарақдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

Имом ул-муттақин Тақводорлар имоми, раҳбари, парҳезкорлар пепвоси.

*Аҳли дин ичра амир ул-муъминин,
Тақвий аҳлига имом ул-муттақин.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Имом ул-умом Умматлар имоми, пепвоси, раҳбари.

*Зумраи роз аҳлига маснаднишин,
Даҳр имом ул-умами фаҳри дин-
Қилди чу Хоразми оромгоҳ.
Кўрмагига келмади Хоразмишоҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 221-б.

ИМОТА [ايمتة] Ўлим, ўлимга етишлик.

*... ва мавто ихёси ва ихё имотаси ва жамодот ва наботот ва
хайвонот каломининг самоъи ва маонийсига буқуф топмоқ...*

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ИМРОН [ايمران] 1 Ҳаёт.

*Лутф ишида кўргузур ҳар дам яди байзо ул ой
Не ажаб гар элтса Мусойи Имрондин илиғ.*

Ғаройиб ус-сияр, 266-б.

2 Киши исми.

*Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Имронга фарзанд
кўн бўлди ва Зикрийе а. с. га бўлмади.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИНАБ [ايناب] Узум.

Инаб ус-саълаб Тулки узум.

*[Шайх Иброҳим Мутаваккил р. т.]. Чун бир неча қадам бордуқ,
бир миқдор инаб ус-саълаб йўлда тушиб эрди, ани олди ва юди ва
еди ва ўлтурди. Ва дедикм, сен борки, манга ушбу кофийдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

ИНГ-ИНГ [اينگ اينگ] Мунг-мунг, мунгли-мунгли, дардли-дардли.

*Эй Насойи, дам-бадам афгор кўнглунг соғиниб
Инг-инг овуни эл кўнглини афгор айлама.*

Наводир ун-нихоя, 473-б.

ИНДАМАМАК [ايندامامك] Индамаслик.

... ва мунгланмак ва индамамак ва тергамак ва тебрамак...

Муҳомадат ул-луғатайн, 12-б.

ИНДАТМАК [ايندتمك] Чақиртирмак, чорлатмак.

*Ҳушвақт ўлубон кўлуб тарабнок,
Индатти қабила аҳлини пок.*

Лайли ва Мажнун, 233-б.

ИНДУРМАМАК [ايندورمماك] 1 Бош эгмаслик; бош энгапирмаслик,
таъзим қилмаслик.

2 Саждага бош қўймаслик.

*Қадинга сарв бош индурмаммиш эмас акси
Ки, даҳр адаб қилур ани солиб су ичра нигун.*

Ғаройиб ус-сигар, 387-б.

*Ва шарият жодасида мардона турмоқдур. Ва бошни риёи
саждага индурмамакдур, балки андоқ тоатни ҳаёлга кечурмамак-
дур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ИНЖОҲ [ا. انجاح] Мақсадга етишиш, муваффақият.

*Чун Навоий ишқ розин асрай олмай қилди фош,
Отини роз аҳли туморинда инжоҳ қилмангиз.*

Бадоеъ ул-васат, 158-б.

ИНЖУЛИК [т. اينجوليك] Бойлик, дур-жавоҳир.

*... ва аларнинг муҳталиф муддаоси била эъзоз қилиб, номақдур
матлублари била ватанларига юбормакнинг балоси, озодларнинг
инжуликка кирмак тамаъидин танингъи...*

Вақфия, 263-б.

ИНОНКАШ [а.-ф. عنان كش] Етакловчи, бошқарувчи, (жиловни тутувчи).

*Ва агар ватан ҳажри айёмига муқтазий бўлуб, бу фироқ беиш-
сидин висол даиштига юз қўюлса ва бу фурқат чангалидин қурбат
сахросига қадам урулса ҳам чун қазо ҳодийси инонкаш бўлғусидур...*

Муншаот, 148-б.

ИНОНМОҒЛИҒ [т. اينانماغليغ] Ишонмоқлик.

*Анинг маънисидур тил бирла иқрор,
Қўнғул бирла ишонмоғлиғ дағи бор.*

Сирож ул-муслимин, 276-б.

ИНСОНИЙЛИК [а.-т. انساني ليک] 1 Ётуқлик, комиллик.

2 Инсоний эҳтиёжлар.

[Абу Яъқуб Мазобилӣ р. т. с.]. Андин сўрдиларким, тасаввуф не-
дур? Дедиким, [тасаввуф бир ҳолдурки, унда инсонийлик аломат-
лари йўқ бўлиб кетади].

Насойим ул-муҳаббат, 91–92-б.

ИНТИСОБЛИК [а.-т. انتساب ليق] Нисбатлилик, тегишлилик.

[Шоҳ ва дарвеш Мухаммад Султон]. ... ва яна ҳам анга қаробат
ҳисоблик тезфаҳм шаҳзодалар ва мусоҳиб интисоблик хуштабъ
мирзодалар мутааддид савод қилиб, сойир улусга ёйшур эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ИНФОҚ-ЭҲСОН [а. انفاق احسان] Харж-эҳсон қилиш, сарф-эҳсон қилиш, нафақа бериш, маош бериш, совға қилиш, ҳадя-эҳсон.

*Кимки, бойлик, инфоқ-эҳсонни фақирликдин афзал деса, гўё тав-
ба шарофатидин гуноҳни тоатдин афзал билган одамга ўхшайди.*

Насойим ул-муҳаббат, 285-б.

ИНЧКАЛИК [т. اينچكە ليک] Диққат этиш, иқир-чикиригача текпириш.

[Шайх Арун б. Вассоба қ. с.]. Ул дебдурки, ҳисобимни қилдилар
инчкалик била, сўнгра миннат қўюб, озод қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

ИНШОАЛЛОҲ [ا. انشاء الله] Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

Иншоаллоҳ ул-азиз Улуғ Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

*Ва анинг баъзи ҳолати Юсуф а. с. қиссасида ижмол била иншо-
аллоҳ мазкур бўлғай. Иншоаллоҳ ул-азиз.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122-б.

*Иншоаллоҳ ул-азизким, ўз маҳалида шарҳ била битилғай ва нақ-
ру қатирига дегинча шарҳ қилилғай.*

Тарихи мулуки ажам, 236-б.

Иншоаллоҳ таоло [ا. انشاء الله تعالى] Улуғ Аллоҳ хоҳласа.

*Ва умидим будурким, ҳамиша ул ер бу давлатқа сазовор ва мудом
бу хоксор ҳам бу иноятқа бархўрдор бўлғаймен. Иншоаллоҳ таоло.*

Вақфия, 257-б.

ИОНАТ [ا. اعانت] 1 Кўмак, ёрдам.

2 Садақа.

*Ҳам ҳаракотидин ионат этиб,
Ётғали мақсудқа таҳрик этиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 14-б.

ИПЛИК [т. ايليك] Риштали.

*Ул халойиқ орасида бу сўз сиҳхатқа этибдурким, ҳар кишига
ришта заҳмати бўлсаким, Турклар ани «иплик» дерлар чун бир
ришта Хожанинг қабрига боғласа, тахаллуфсиз ул мараз дафъ
бўлур, в. а.*

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ИРИМАК [т. ايري مك] Айнимок, чиримок, иримок.

[Шайх Абубакр Заҳҳоқи Сағир қ. с.]. Вараъдин, очлиқдин бир
қўзум ириюб юзумга оқди. Ул дебдурки, қирқ йилдурки, Жунаййдин
фанода бир сўз эшитибмен, ҳануз анинг чоиниси эжонимдадур.

Насойим ул-муҳаббат, 124-б.

ИСАВИЙ [а. عسوي] Исога мансуб, нафаси Исо; ҳаётбахш.

*Ғамидин ўлдигу ул исавий дам айламади,
Иёдат айлагали ранжа бир қадам бизга.*

Фавойид ул-кибар, 24-б.

ИСИРҒА [т. ايسر غه] Хотин-қизларнинг қулоққа тақиладиган олтин, ку-
мупи каби металллардан ясаладиган зираги, сирға.

*Олтун исирғаки қулоқ оғритур,
Зарҳал этукдурки, аёқ оғритур.*

Ҳайрат ул-аброр, 167-б.

ИСИТМОҒЛИҚ [т. ايستماغليق] Иситмоқлик, қиздирмоқлик, куйдир-
моқлик.

*Ул ўтти тонг ели бирла дам айлаб,
Иситмоғлик учун қаддин ҳам айлаб.*

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

ИСИҒЛИҒ [т. ايسغ ليغ] Ҳарорат, иссиқлик.

*Исиғлиғдин танинг ўт бўлди, тонг йўқ, неча толпинса,
Ҳароратдин қолибтур шуъла дойим изтироб ичра.*

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

ИСКАНДАРИЙ [ю.-а. اسكندري] Искандари Зулкарнайнга тегипли.

*Не иқлим балким жаҳон кишвари
Ки, топпиш эди фатҳи Искандарий.*

Садди Искандарий, 39-б.

*Хирот ўлди алқоби Искандарий,
Дедилар авом ош леккин Ҳирий.*

Садди Искандарий, 237-б.

Хуршиди исқандарий Қуёш чиқиши.

*Чу хуршиди исқандарий очти чехр,
Сқандардек офоқ уза солди меҳр.*

Садди Искандарий, 342-б.

ИСКАНДАРІЯ [ю.-а. اسكندريه] Хўжанд сарҳадидаги Сирдарё қирғоғига яқин жойда Искандар қурдирган таянч манзилгоҳ ёки қалъа номи.

*Мундоқ нақл қилибдурки, Шайх Нажмуддин Кубро Ҳамадонга
бориб, Ҳадис ижозати ҳосил қилди ва эшиттиқи, Искандарияда
муҳаддисе борки, олий санади бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 289-б.

ИСЛОМИЙ [а. اسلامي] Ислом динига алоқадор, ислом динига мансуб, Аллоҳга итоаткорлик.

*Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддуса сирруху мадҳидаким, Сунъ
наққоши ҳикмат хомаси била рўзгор саҳифасида анинг вуҷуди
нақшин исломий тарҳ этти.*

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Ва шайхнинг валодати отасининг исломий замониди эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ИСЛОМСИЗ [а.-т. اسلام سيز] Бедин.

*Ком ила исломсиз ўлмак, муслимонлар, не тонг,
Мендек улким қотили бир кофири худкомдур.*

Бадоеъ ул-васат, 137-б.

ИСМАТ [а. عصمت] Поклик, бегуноҳлик.

Исма́т уд-ду́нё Оламининг поклиги, оламининг софлиги.

*Навоий гар қуёш норанжидин беҳрак кўрар, тонг йўқ,
Беҳиким лутф қилмиш маҳди улъё исма́т уд-ду́нё.*

Бадоеъ ул-бидоя, 60-б.

ИСМ [а. اسم] 1 Ном; киши оти.

2 Нарса-буюм оти.

Исми Аъзам 1) Қуръони карим сураси; 2) Аллоҳнинг номларидан бири, диний эътиқодга кўра агар ҳар ким уни билса, ичида такрорлаб юрса, муваффақият қозонади.

*Ўқурда «исми аъзам» тутма ором,
Ўқурмай «исм» қўйма йўлда бир гом.*

Фарҳод ва Ширин, 166-б.

*Ки, қалқон қуббасида мисли ҳотам,
Сулаймон ёздурбтур исми аъзам.*

Фарҳод ва Ширин, 149-б.

*Тўш ўлғоч Аҳраманга исми аъзам,
Қўлидин зўр кетти, жисмидин ҳам.*

Фарҳод ва Ширин, 158-б.

ИСМИ-Л-ЛАТИФ [а. اسم اللطيف] Гўзал исм.

*Ул сифат зотинг тенг латофат айнидин жонбаҳидур
Ким, ҳамоно они мазҳар қилди исми-л-латиф.*

Наводир ун-нихоя, 264-б.

ИСНАЙН [а. اثنين] Икки.

*Йўқки бу иснайн ани солис дебон,
Балки наби ўзига ворис дебон.*

Хайрат ул-аброр, 217-б.

Сонийн иснайн Йўлдош, иккинчи одам.

*Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳумо филғоридур.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ИСНАЙНИЯТ [а. اثنينيت] Икки худоллик (дуализм), иккилик, жуфтлик.

*Бал келди агар демак хатодин,
Иснайният чиқиб ародин.*

Лайли ва Мажнун, 28-б.

*Ишқида мендин асар йўқ, кимга бўлса мултафит,
Токи иснайният ўлмас, мумкин эрмас иттиҳод.*

Фавойид ул-кибар, 88-б.

ИСОБА [а. اعصابه] Пешанабоғ, пешонабанд, пешона билан танғиб ўраладиган қичик рўмол.

*Бир хотун кишининг исобаси боқий қолдики, ияси пайдо эмас эрди.
Шайх ани олди ва ўз муборак эғнига солди. Солғоч филҳол ул исоба
Шайхнинг эғнидин ғойиб бўлди. Ман ҳайрон қолдим. Чун Шайх мин-
бардин тушди, анинг кайфиятин манга айттики, чун мажлис аҳли
бизинг мувофақатимизга дасторларин минбар оёғига солдилар, биз-
нинг бир синглимиз бор Исфохонда, ул ҳам исобасин солди.*

Насойим ул-муҳаббат, 496–497-б.

ИСОНАФАС [а. عيسى نفس] Нафаси Исо дамидек пифобахш, ҳаётбахш.

*Деди нуктапардози Исонафас
Ки: Гар мен ҳақир эрсам андоқки хас.*

Садди Искандарий, 556-б.

ИСООСО [а.-ф. عيسى آسا] Исо каби, Исодек, Исо нафасидек (Исо – насронийларнинг пайғамбари. Унинг Масих//Масихо, Рухултоҳ сингари сифатлари бор. Масих жонлантирувчи, тириштирувчи маъноларини ифодалайди). Исо мўъжизаси дегаанда унинг ўликларни тириштириши кўзда тутилади. Мумтоз адабиётда лирик маъшуқа лаблари жон бағишловчи Исо нафасига ўхшатилади.

*Бу янглиг мени айлабон гунгу лол,
Аён айлади Исоосо маҳол.*

Садди Искандарий, 564-б.

*Тонг насимин Исоосо айлади,
Бог амвотини эҳё айлади.*

Лисон ут-тайр, 8-б.

ИСОСИРИШТ [a.-ф. عيسى سرشت] Исо табиатли, Исо хулқли, Исо на-
фасидек.

*Назоҳатда гулшан, нечуким, биҳишт,
Ели борча анфоси Исосиришт.*

Садди Искандарий, 404-б.

ИСОСИФАТ [a. عيسى صفت] Исо хусусиятли, Исо сифатли.

*Жон берурда латылдин Исосифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуфойин дилбаре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ИССИҚ-СОВУҚ [m. اسىق ساووق] Иссиқ ва совуқ, ҳаётнинг огир-енгил,
яхши-ёмон кунлари.

*Гармрав ашқу совуғ оҳ эттилар ожиз мени,
Ваҳки, ишқингдин юзумга келди кўп иссиқ-совуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 227-б.

ИССИҒ-ИЛИҒ [m. ايسىغ ايلىغ] Ўз вақти-соатида, эртароқ, барвақт.

*Кўйидин қовса, Навоий, сени ёр,
Оху ашқинг биша чиг иссиғ-илиғ.*

Ғавойид ул-кибар, 209-б.

ИСТАМАКЛИК [m. اىستاماكلىك] 1 Чақиртирмоқлик, хоҳламоқлик.

2 Қидиртирмоқлик.

*Не ҳад кўнглакинг истамаклик валек
Ярам тиккали бир анинг торини.*

Бадоеъ ул-васат, 440-б.

ИСТАТМАК [m. اىستاماك] Чақиртирмоқ.

*Истатти ҳашам уруғларин бот,
Арз этти аларға бу мақолот.*

Лайли ва Мажнун, 222-б.

ИСТЕҲКОМЛИҒ [a.-m. استحکام لىغ] Маҳкамлик, мустаҳкамлик, қаттиқ-
лик.

*Кўз ёшимдин нам топибдур, гарчи меъмори қазо,
Боглади кўк гунбади тоқини истеҳкомлиғ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

ИСТИБЪОД [a. استبعاد] 1 Ақлдан йироқ деб ҳисоблаш.

2 Эҳтимолдин холи ҳисоблаш.

ИСТИБЪОД ҚИЛМОҚ Эҳтимолдан холи деб билим.

*Аммо мажзоли таманно қилиб, шайхқа арз қилдурубдурларки,
агар бу расмини баъжо келтурса, бир лакки юз минг дирам бўлғай,
ниёзмандлиғ қилғайлар. Шайх қабул қилмай истибъод қилиб, бу
байтни дебдурки...*

Насойим ул-муҳаббат, 475–476-б.

ИСТИВО [a. استوا] 1 Тенглик, баробарлик, ўрта даража, тенг бўлиш.

Хати истиво Экватор, кун ўртаси, туш пайти, қиёмат вақти.

2 Тўғрилиқ, барқарорлик, устуворлик.

*Икки буқулган қадду мадди асо,
Чархи нигун бирла хати истиво.*

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ИСТИДОМАТ [ا. استدامت] 1 Бирор ишни давом этишсини хоҳлаш, исташ, доимо ниманидир хоҳлаш.

2 Давомийлик, дойимийлик, асослилик, устуворлик.

Андин андуҳ ила надомати бор,

Ёки айи нчра истидомати бор.

Сабъаи сайёр, 363-б.

ИСТИЗҲОР [ا. استظهار] 1 Бирор кишидан паноҳ ва ҳамроҳлик хоҳлаш.

2 Тиргақлик, суягчиқлик, пушп-паноҳлик.

3 Тасдиқ қилиш, таъкидлаш, тасдиқ, таъкид.

Қанот қўи урмоғ ила бир қори учарлари йўқ,

Учарда гарчи қоридур аларга истизҳор.

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ИСТИКБОР [ا. استكبار] Гурурланиш, такаббурлик қилиш, ўзини катта олишлик.

... ва нубувват сирри ҳамдамларининг эъжози або саҳбосидин сарҳушироқ, истикбор ҳавосидин саркашироқ бўлуб, Расул ҳавориқин саҳарга тушурса...

Вақфия, 239-б.

ИСТИНШОҚ [ا. استشاق] 1 Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиш.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишла-тиш.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,

Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилимоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

Оғизга мазмаза қилимоқ билгил,

Бурунга даги истиншоқ қилгил.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ИСТИОНАТ [ا. استعانت] Ёрдам сўраш.

Истионат қилмоқ Ёрдам сўрамоқ, кўмак сўрамоқ.

[Шоҳ Баҳром Бинни Баҳром]. Халойиқ анинг бадхўйлуғидин олғиз бўлуб, муъбидлар ва ҳақимларга истигоса кўргузуб, истионат қил-дилар.

Тарихи мулуки ажам, 227-б.

ИСТИСВОБ [ا. استصواب] Сайланган, сараланган, бирор кишининг ишини маъқул тоғмоқ ва тўғри ҳисобламоқ, маслаҳат қилимоқ, маслаҳат сўрамоқ.

... бурунги икки девонким, бизнинг ҳукму хитобимиз била мурат-таб қилдинг ва кулйёту жузъиётин бизнинг машварату татлиму истисвобимиз била тузатингим, бирининг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рағиб тоқиди ушшоқнинг ифру гавгосидур...

Farойиб ус-сиғар, 14-б.

ИСТИСҚО [ا. استسقا] 1 Ёмгир ёғдириш дуоси номи.

Ҳам бу хушқолда Деҳли аҳлидин ақобиру ашраф Қози хидма-тидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Қози қабул қилиб, дашт азимати қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

... Мавлоно хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Мавлоно шаҳрнинг ийдоғиға бориб, истисқо дуоси қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

Масжиди жумъага бордим. Кўрдумки, меҳробда ўлтурубдур, истисқо дуоси ўқийдур. Ҳам ул замон андоқ ёгин туттиким, уюмга кела олмадим.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

2 Сув хоҳлаш, сув талаб қилиш, ёгин тилаш, ёмғир талаб қилиш.

Эл истисқога чиқиб эрдилар, мен ҳам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

[Шайх Саъдун Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким, бу не завғодур? Де-дим қаҳт ва қуроғлиқ жиҳатидин халойиқ истисқога чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

Дерларки, бир қатла Гилонда қуроғлиқ бўлди. Халойиқ истисқога чиқдилар ёгин ёғмади. Барча халқ Умми Муҳаммаднинг уйи эшикига келдилар ва ёмғир дуосини тиладилар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

3 Сувчечак, қоринга сув йиғилиш касали.

Истисқое азим Катта сувчечак, касалликнинг оғир тури.

Аммо Мустафо с. а. в. истисқое азим ва сувсизлиг устига сувсизлиг эрди ва муборақ кўкси шарҳи била бўлуб эрди. Ложарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлигининг истидъосида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ИСТИТОАТСИЗ [а.-т. استطاعيسز] Кучсиз, қудратсиз, иқтидорсиз.

Олам элиди биров саодатсиз ўлур –

Қим, фақр йўлида иститоатсиз ўлур,

Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,

Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

ИСТИФОДАТ [а. استفادات] 1 Баҳраманд бўлиш, фойдаланиш, илм олиш.

2 Касб қилиш.

Эй зоири қаъбаи саодат,

Лутфунгдин этармен истифодат,

Қим, бизни дағи дуода ёд эт,

Бу ишқ ўти исуъласин зиёд эт!

Лайли ва Мажнун, 148-б.

ИСТИҚРОР [а. استقرار] 1 Қарор топиш, ором топиш.

2 Сабот, матонат, бардош, чидам; ўз жойида, мустаҳкам туриш.

Ва бир қарн бўла бордиким, истиқлол била аморат ва истиқрор била подшоҳга наёбат қиладурким, ҳеч киши андин бир номулоим нимаким, мужиби эътироз бўла олмай, нақл қилмайдур.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ИСТИҒНОЛИҒ [а.-т. استغنائغ] 1 Муҳтож бўлмаслиқ, эҳтиёжсизлиқ, давлатмандчилик, озга қаноат қилишлиқ.

2 Ҳеч кимга муҳтож ва қарам бўлмаслиқ; ўз иззатида туришлиқ.

3 Такаббурчилик, ғурурчилик.

4 Нозилик, карашмалик.

*Бўлмагай эрди бу бепарволигинг,
Ғафлат ичра маҳз истиғнолигинг.*

Лисон ут-тайр, 193-б.

ИСТИҒОСА [а. استغاثه] Ёрдамга чакириш, мадад сўраш, кўмак сўраш.

Истиғоса қилмоқ Ёрдамга чакирмоқ, кўмак сўрамоқ, дод-вой қиёмқ.

*Ул заифа бизга истиғоса қилди. Иброҳим Саъд ул черигчи биға
сўзлашди, сўзин қабул қилмади.*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

[Шайх Зайниддин Абубакр Хавофий қ. с.]. Ул бўрки мендин тилади, андоқки, фақру дарвешилик муқтазоси бўлғай, анга бердим. Кеча воқеъда қўрдумки, ул бўрк менинг қошимда истиғоса қиладур.

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

ИСТИҲЁ [а. استحيا] Беҳаёлик, ҳаёсизлик, уятсизлик, беавратлик.

[Шайх Аммор Ёсир қ. р.]. Ва азм қилдимким, агар манга чиқмоқ дояси голиб бўлса, кийганимни йиртайин, то сотири аврат қолмагай ва то истиҳё хуруж манъи бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ИСТИҲЛОЛ [а. الاستحلال] Ҳаюялаш, бир нарсанинг ҳалол бўлишини ис-
таш, ҳалол.

*... Ул итнинг боши тегга кетиб дедика, бу ул кишининг эҳсосики,
Абу Зуръа уйда исланган этни емагай. Шайх сафардин қайтди ва
Шайх Абу Зуръа уйига бориб, истиҳлол қилди ва биҳиллик тилади
ва андин сўнгра сафарга чиқди.*

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

ИСҚАРМОҚ [т. اسفل ماى] Титмоқ, қолмоқ.

... ва яшқармоқ ва исқармоқ ва кўнгранмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ИСҒО [а. اصفا] Қулоқ тутиш, эшитиш, сўзга қулоқ тутиш.

Исғо қилмоқ Эшитмоқ, тингламоқ.

*Ҳар ким ихлос юзидин исғо қилмаса, имонининг тубин ва дини-
нинг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақаррига элтур-
лар.*

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

ИТИРМАК [т. ايتيرماك] Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ.

*Ориф кўнглин дарёга тисбат берурки, анда ҳар не тушса сингу-
рур балки итурур.*

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ИТИТМАК [т. ايتيتماك] Ўткир қилмоқ.

*Бало аро чу мен ўлдум, бало қиличларини,
Не тонг итилкали лаҳқи мазорим ўлса билув.*

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

*Қора-қора мужа ханжарларин ититмак ишинг,
Ҳаёт нахлини кескан қиё-қиё боқтишинг.*

Фавойид ул-кибар, 234-б.

ИТЪОМ [а. اطعم] Таом бериш, ейиш-ичиш.

[Шайх Малик Насируддин Махмуд қ. с.]. Ҳамина эиёрат тариқини маслуқ тутар эрди ва фуқарову зурабо итғомида қўиши кўргузур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ИФОФ [а. عفاف] 1 Иффат, маъсумлик, поклик.

2 Номус, покдомонлик.

Салоҳ аҳлида гарчи қўймадинг сатру ифоф, аммо

Сени ҳақ асрасин ўз пардаи сатру ифофинда.

Бадоеъ ул-васат, 383-б.

ИФРОД [а. افرا] Бирор нарсадан жудо қилиш, ажратиш, ёлғизликка маҳкум этилиш.

Сойири ифрод иши бу бўлса, улким фард эрур,

Барча элдин ҳусн аро оздур анга юз мунча ҳам.

Фавойид ул-кибар, 269-б.

ИФТИРО [ф. افترا] Тухмат, бўҳтон.

Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,

Мўъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ИФТИҚОР [а. افتقار] 1 Камбағаллик, муҳтожлик, бечоралик.

... юз оҳу сўз била сувомақнинг итмоми ва бу фано хирқасини заъфу ифтиқор ямоқларин киртик синиқ игнасига ашиқ узук торин тоқиб, юз дарздўзлик била ямамоқнинг эҳтимоми.

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

2 тасаввуфда Фақирлик; тупроқ мисол ному нишонсиз бўлишлик.

Ва «Савониҳ» фузулидин бири будурким, маъшуқ барча ҳоли била маъшукдур, бас истиғно анинг сифатидур. Ва ошиқ барча ҳоли билан ошиқдур, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ошиққа ҳамина маъшуқ кераклик, бас ифтиқор анинг сифатидур.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ИХВОН [а. اخوان] 1 Ака ёки ука; биродарлар.

2 Дўстлар, ёрлар, содиқ дўстлар, дўсту ёрлар, қардошлар.

Жонинг агар қом эса ихвонинга,

Сарф эту қўй миннатини жонинга.

Ҳайрат ул-аброр, 300-б.

ИХТИЁРСИЗ [а.-м. اختيار سيز] Хоҳишсиз, беихтиёр.

Кўнгли сабру қарорсиз бўлди,

Нуктада ихтиёрсиз бўлди.

Сабъи сайёр, 248-б.

ИЧГУЧИ [м. اچگوشي] Арақхўр, майхўр, кўп ичувчи.

Ямонроқ ичгучи анга мағлуброқ, ҳар неча ямонлиги зоҳир бўлса анинг қошида мағлуброқ.

Мағбуб ул-қулуб, 104-б.

ИЧМАК-ЕМАК [м. اچماک-يماک] Ичиш-ейиш, сув ва нон.

Андух еб, этиб жафо майи нўш,

Ичмак-емаги бўлуб фаромуш.

Лайли ва Мажнун, 152-б.

*Ҳажрингда қону ғуссадур ичмак-емакларим,
Ишрат суруди нолаи зор айламакларим.*

Бадоеъ ул-васат, 289-б.

ИШВАГАРЛИК [а.-т. عشوه گرليك] Қарашмалилик, ноз қитувчилик.

*Ишвагарлик қилсалар ғаммоз ўлуб,
Пардадарлик этсалар танноз ўлуб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ИШКАМИШ [ф. ايشكميش] Бадахшон.

*[Маълони Муҳаммад Бадахший]. - Қундузнинг Ишкамиш отлиг
кентидиндур.*

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ИШРАТПАРАСТ [а.-т. عشرت پرست] Айш-ишратга беришчи, хурсанд-чиликни хуш кўрувчи, дилхушликни хуш кўрувчи, маишатпараст.

*Чу Хусравга ул ики иш берди даст,
Нишот айлабон бўлди ишратпараст.*

Садди Искандарий, 398-б.

*Бу тақдир ила шоҳи ишратпараст,
Неча кун тараб жомидин бўлди маст.*

Садди Искандарий, 409-б.

ИШРАТОЙИН [а.-т. عشرت آيين] Айш-ишрат палласи, дилхушлик чоғи.

*Ғалат қилдим, бўлуб Фарҳоду Ширин,
Риёзи жаннат ичра ишратойин.*

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ИШРАТСИГОЛ [а.-ф. عشرت سگال] Ишратга мойил.

*Ҳаким англамиш эрди чун, барча ҳол,
Бу иқболдин бўлди ишратсигол.*

Садди Искандарий, 92-б.

ИШРОФ [а. اشراف] 1 Юқори бўлиш.

2 Мушарраф бўлиш, баланд мартаба соҳиби бўлиш; олий рутбали.

*[Шайх Абулҳусайн Сирвонийи Сағир қ. с.]. Ва ҳам ул дебдурки,
Абулхайр Тайнотий дедик, манга дўзах аҳлига ишроф бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 190-б.

*Шайх Баҳоуддин Валад қ. с. нинг асҳоби ва муридларидиндур.
Анинг хавотирга ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонга машҳур-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

ИШСИЗ [т. ايشمسيز] 1 Бейш, бекорчи.

2 Вазифасиз; амалсиз.

*[Муъаммил Жассос р. т.]. Ҳар қачон бир мусулмон ишига машғул
бўлса, ишсиз киши саломига жавобдин ўзга сўз демас эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 171–172-б.

ИШТАРАК [а. اشتراك] Бирлашган; шерик бўлган.

*Туз кўринур меҳр чу тургон суда,
Эгри бўлур иштарак ургон суда.*

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ИШФОҚ [а. اشفاق] Шафқат, аяш, меҳрибонлик.

Ишфок этмак Мехрибонлик қилмоқ.

*Ҳар заваҳари туфроғ уза бир қатра су янглиғ тушкач адам ўлғай,
Гар қилмаса ишфок этибон Хусрави Ғозий наъми сари парво.*

Ғаройиб ус-сигар, 499-б.

ИШҒОР [а. اشعار] Хабардор қилиш, маълум қилиш, огоҳ қилиш.

Ишғор қилмоқ Хабардор қилмоқ.

*Аммо дўстларим насиҳат юзидин ишғор қилурлар эрдиким, ҳар
муҳра тоғга тикилган била феруза бўлмайду...*

Муншаот, 216-б.

ИШҚ [а. عشق] 1 Севги, муҳаббат.

2 Кўнглининг ошқ томон кучли иштиёқ билан интилиши.

Ишқ булбули Фарҳод кўзда тугилган.

... балки гул иси била ул ишқ булбулининг ҳушин учурғони...

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

ИШҚБОЗЛИК, -лик [а.-ф.-т. عشق باز ليک // عشق باز ليک] Бировга кўнгли боғлашлик, ошқлик, ишққа берилганлик.

*Мавлоно ҳазратларига ҳам-ул ишқбозликким, Шайх Шамсуддин
Табризий била эрди, анинг била бунёд қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

*... ва ҳилофатлари Чалабий Низомуддинга мунтақил бўлди ва
ишқбозлиғ анинг била бунёд қўйдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ИШҚИЯ [а. عشقيه] Тариқат силсиласига оид суфиёна истилоҳ; ишқия тариқати.

*Ишқия силсиласида Шайх Абулҳасиндин сўнгра зўе андин улугроқ
киши йўқ эрқандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ИШҚОЙИН [а.-ф. عشق آيين] Ошқ, ишқ равиши.

Ҳукамо ҳам келиб алар била рост,

Қилдилар шаҳға ер ўтуб дархост

Ки: Кеча шаҳға ишқойиндур,

Лек кўҳ виқору тамкиндур.

Сабъаи сайёр, 367-б.

ИШҚОМИЗ [а.-ф. عشق آميز] Муҳаббатли, ошқона.

*... Бирининг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рафиъ тоқида
ушишқнинг шўру завоғосидур ва яна бирининг шавқанғиз газалиётин
дин бу қадимий маниъ гунбад равоқида муҳаббат аҳлининг ҳуё
алолоси.*

Ғаройиб ус-сигар, 14-б.

ИШҚСИЗ [а.-т. عشق سيز] Беишқ, бедард, муҳаббатсиз, андуҳсиз.

Чу ишқсиз эди тухд аҳли келди ноболғ,

Эрурлар атфол эл гарчи дерлар они шуюх.

Наводир ун-нихоя, 93-б.

Гар солиб юз минг балога мендек ўзни бўлмаса

Ишқсиз бир дам санга ҳам сабру тоқат, эй рафиқ.

Ғаройиб ус-сигар, 261-б.

*Малойик ишқисиз гар эрди сен бор улки ҳажрингда,
Тутишти барчага ўт шуълаи ишқим шароридин.*

Бадоеъ ул-васат, 326-б.

ИҚОБ [ا. عجب] Жазо; азоб; озор; қийнок, уқубат.

*[Имом Аҳмад Ҳанбал р. т.]. Бағдодда Муътазила галаба қилган-
да, анга таклиф қилдиларким, Қуръонни махлуқ дегай, демади. Ва
қари бўлуб эрди ва заиф ҳам, иқобига тортилар ва минг қамчи
урдилар, ҳеч фойда қилмади ва ҳам ул озор била оламдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 33-б.

ИҚТИРОН [ا. اقتران] 1 Яқин келиш, йўлиқиш, учрапиш, бир-бирига
яқин дўст бўлиш.

*Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Муъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.*

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

*«Ре» лариким зоҳир этиб иқтирон,
Фоиш ўлуб ондин зарари безарон.*

Ҳайрат ул-аброр, 12-б.

*... ва самин жавҳарларнинг бир-бирига иқтирони дилтазир кўру-
нуридин, назм таркибин наср тартибига таржиҳ қилмоқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 57-б.

2 Икки ёки бир қанча сайёранинг бир-бирига дуч келишига ишора.

*Қари ила даврон топибон иқтирон,
То бўлубон бир киши соҳибқирон.*

Ҳайрат ул-аброр, 216-б.

ЙИГИТЛИҒ [т. *يىگىتلىغ*] Ёшлиқ, ўсмирлик.

*Йигитлигда йиг илмининг маҳзани,
Қарилиг чоғи харж қилгил ани.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 194-б.

ЙИРТУҒЛУҒ [т. *يىرتوغلوغ*] Ёиртиқлик, ёиртилиб кетганлик, ёиртилганлик.

*Дастор йиртуғлуғидин ғам ема, боши ёруғларга боқиб, Тенгри
ҳамдидин ўзга дема.*

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

ЙИТИЛМАҚ [т. *يىتىلمак*] Ўсмоқ, ўсиб стилимоқ, ўсиб кетмоқ.

*Алқисса, бир бузқда имомни топмишиқим, паршон зоҳир била
сочи, тирноғи йитилган, чопон кийиб, сару по бараҳна қибла сари
мутаважжсиҳ. Қуръон ўқуб ўлтуруб эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

ЙИҚИЛА-ҚҶПА [т. *يىقىلا قوپا*] Ёйқила-сурила, йиқила-тура.

*Чун хайга йиқила-қўпа етти,
Жон оқзига етти, ҳуши кетти.*

Лайли ва Мажнун, 101-б.

ЙИҒИСИЗ [т. *يىغيسىز*] Кўз ёш тўкмаслик, йиғи-йиғисиз.

*[Шайх Шаъвона р. т.]. Ул дебдурки, ул кўзки, маҳбуби лиқоси-
дин йироқ қолгай ва анинг дийдорига муштоқ бўлгай, йиғисиз яҳши
кўрунмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

ЙИҒЛАҒУЧИ [т. *يىغلاغوجي*] Ёйглағувчи.

*[Шайх Абулҳасан Харақоний р. т.]. Дебдурки, биров била суҳбат
тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима дегай ва дебдурки,
андух тиланг, то кўз суйи ҳосил бўлгайки, Тенгри йиғлагучиларни
суяр.*

Насойим ул-муҳаббат, 210-б.

ЙИҒМОҒЛИҚ [т. *يىغماغلىق*] Тўпламоқлик, уймоқлик, йиғмоқлик.

*Чун айлар хурда йиғмоғликқа оҳанг,
Тутар бу хурдадин даҳр они дилтанг.*

Фарҳод ва Ширин, 97-б.

ЙИҒОЧЛИҒ [т. *يىغاج لىغ*] Узунлик ўлчовининг номи, масофалик, ўлчовлик.

*Уч йиғочлиғ Уч қулочлик (қарийб ўн икки километрдан ортиқроқ) ма-
софалик.*

Муштил – бир кентдур, Мисрнинг уч йиғочлигида.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

ЙЎЛСИЗ [т. يول سيز] 1 Йўлсиз, бироҳ.

... Алар бу ҳолни маълум қилиб, иттифоқ била шаҳрларидин қочиб, эл йўлуқур ваҳмидин йўлсиз биебонга тушиб, бир қўйчига уч-раб, қўйчи дағи аларга қўшуллуб, қўйчининг ити ҳам эришиб Рақим отлиг горга кирмишлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

2 Беусул.

*Шоҳ улдурким – йўлидин қойтасен,
Ҳар замон йўлсиз ҳадисе ойтасен.*

Лисон ут-тайр, 56-б.

3 Бемаслак, бетариқат.

*Ким тун-кун ўлғамен рафиқинг,
Йўлсиз югуруда ҳамтариқинг.*

Лайли ва Мажнун, 196-б.

*Туштилар бир йўл аро икки рафиқ,
Бир эди йўлсиз, бири соҳибтариқ.*

Лисон ут-тайр, 71-б.

ЙЎЛЧИ [т. يولچي] Йўловчи, йўл юрувчи.

*Йўл неча туз, йўлчига мақсад қариб,
Ҳамлигидин тушса йироқ йўқ ажиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ЙЎНМОҚЛИҚ [т. يونماقلىق] Тарашламоқлик.

*Кўнгул сарғайталиқдин бўлди йўқ оғзинг кеби, гўё
Ани чарх айлагандур гунча йўнмоқлиққа инкора.*

Наводир уш-пабоб, 386-б.

ЙЎРҒА [т. يورغا] Майда қадам тапшлаб тез юрадиган (от, эшак, ҳўккиз ҳақида).

*Бу навъ ораста қилгондин сўнгра чанбаршоҳ йўрға ўйга тесқари
миндургайлар ва шаҳрнинг кўй ва маҳаллотига кездургайлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ЙЎХСУЛЛИҚ [т. يوخسوللىق] Камбағаллик, бечоралик, нотаваонлик, фақирлик.

*Борлиғи, лутфу қарами ом бўлғай, йўхсулликда анга барча элдин
ком бўлғай, ком бўлса, боре хижолат бўлмағай ва эл сарзанишидин
малолат боре бўлмағай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 103-б.

ЙЎҚСИЗ [т. يوق سيز] 1 Мавжуд эмас.

2 Йўқликсиз, адамсиз.

3 Фаносиз.

*Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўндур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўндур
Борлиқда агар даҳр жафоси кўндур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўндур.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

ЙЎҚСУЗЛУҚ, =лик [т. يوقسوزلىق // يوقسوزلىك] 1 Мавжуд эмаслик.

2 Камбағаллик, йўқчилик, етишмовчилик, муҳтожлик.

3 Фақирлик.

... Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва манга йўқсузлуқ даст бериб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

... Манга деди: чун йўқсузлик даст берибдур, ул захирадинки, бу зарфлардадур, невичун қут қилмассен? Дедим: алар бўшдур.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурайшийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани кўргали. Ул йўқ эрди, ул йўқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорга элган эрмишим, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 59-б.

КАВКАБМИСОЛ [а. كوكب مثال] Сайёралардек, юлдуз каби.

*Ул хазратнинг сипехросо тахти кавкабмисол сабот ва давом
гулмиҳлари бирла истиҳком топсун.*

Муншаот, 209-б.

КАВКАБАФРУЗ [а.-ф. كوكب افروز] Юлдуздай порлок, юлдуздай ёри-
тувчи, юлдуз каби пур сочувчи.

*Ҳар лаган дуржи кавкабафрузи,
Кавкаби гавҳари шабафрузи.*

Сабъан сайёр, 8-б.

КАВОШОНЛИҒ [ф.-т. كواشان ليغ] Кавопонда яшовчи, Кавошонлик.

*Ва Кавошонлиғ Бишр бобидаким, кабутархона анинг ишорати
била йиқилибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

КАВСАРМИСОЛ [а. كوثر مثال] Ҳаётбахшлик хусусиятига эга сув,
бихишгдаги кавсар булоғи каби.

*Вале бу сифат наҳри кавсармисол
Ки, андин жаҳон коми топиб зилол.*

Садди Искандарий, 236-б.

КАДУД [ф. كدود] 1 Бигиз.

*Ва «ёйиш» мисол уч ҳаракатдин ортуқ топилмас: бийзки сорт
«кадуд» дер ва бизки «мо» ва «наҳну» маъниси биладур ва бийзки
«дирафш» дерлар.*

Муҳокамат ул-туғатайн, 19-б.

2 XV асрда Хуросонда яшаб ижод этган олим, форсигўй шоир Хожа
Авҳад Муставфий лақаби.

Хожа Авҳад Муставфий – анинг лақабин «Кадуд» ҳам дерлар.

Мажолис ун-нафоис, 32-б.

КАЁНИЙНАЖОД [ф. كايي نژاد] Каёний авлодлари, Каёний наслидан,
Каёний зот.

*Яна қавму хайлимга қилма инод
Ки, дерлар аларни Каёнийнажод.*

Садди Искандарий, 191-б.

*Атодин Скандарнажод ўлғай ул,
Анодин Каёнийнажод ўлғай ул.*

Садди Искандарий, 192-б.

КАЁСАТЛИҒ [а.-т. كياسة ليغ] Зийрак, хушёр, басир, фаросатли.

... Манзар бинни Умарким, ақлу каёсатлиғ киши эрди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

КАЖРАВОЙИН [ф. كجرواين] Тескари айланувчи дунё.

*Тузулди ўйла базми хусравойин
Ки, кўрмай ўйла чархи кажравойин.*

Фарҳод ва Ширин, 271-б.

КАЛЕЗ [ф. گلز] Асалари, ари.

*Шакар тунгини айлади шаҳдрез,
Кўп ул шаҳд зимнида неши калез.*

Садди Искандарий, 413-б.

КАЛЛА [ф. کله] Бош, калла, инсон ва ҳайвонларнинг бош қисми.

*Кўргузубон лола ўюн ичра жўш,
Ел учуруб калласидин каллапўш.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛЛАПЎШ [ф. کله پوش] Бош кийим, қалпоқ, дўтупи.

*Кўргузубон лола ўюн ичра жўш,
Ел учуруб калласидин каллапўш.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛО [ф. کلا] Ўчки.

*Ва нима ўқумайдурмен, манга кало ўтлатмоқ била хуш эрди. Бир
кун пайгоҳда кало ўтрусидида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ манга ҳоле мак-
шуф бўлди ва жазба зоҳир бўлди ва ҳижобни кўзум олтидин олди-
лар. Беҳуш бўлдум ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илиг-аёғ
урар эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

КАЛОМ [а. كلام] 1 Сўз.

2 Қуръони карим.

КАЛОМИ МАЖИД Парофли Қуръон.

Ва анга воситасиз ўз каломни мажидимизга тақаллум қилиббиз.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 142-б.

КАЛОҒПО(Й) [ф. کلاغ پاي // کلاغ پاي] Ола қарға ёки қалзоғ оёғи изидек
варақни бўяб, чизиб ёзадиган бадҳат хаттот, бесавод котиб.

*Аммо ул сафҳа рақамин ўзларидин ўзга киши билмас ва ул калог-
поларни ул савод аҳлидин ўзга биров ўқумас ва фаҳм қилмас.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

*Котибки калогпойи зоғи мулавлас аёғидин манкуброқ ўз олида
Жаъфар (изоҳ: маиҳур мусаввир) ва Азҳар (изоҳ: қилқалам хат-
тот, Жаъфарнинг шогирди) хатидин маҳбуброқ.*

Маҳбуб ул-қулуб, 72-б.

КАМАРДЎЗЛИҚ [ф.-т. كمردوزليق] Белбоғчилик; белбоғ тикувчилик.

Мавлоно Толеъий – камардўзликқа мансубдур.

Мажолис ун-нафоис, 30-б.

КАМБАҲО [ф. كمبها] Қадрсиз, паст.

*Илоҳи, сенинг йўлунда туфроғ етса, тўтиёдур ва кесак йўлуқ-
са, кимёдур, ғайринингдин қизил олтун қора туфроғдек беқадру кам-
баҳодур.*

Муножот, 295-б.

КАМИТ [а. كميت] Миқдор, ҳисоб, сапоқ; ўлчов, қолип.

*Бордилар ёмғур дуосин қилгали аҳли рие,
Мен ниёз аҳли эдим, даъви камитин сўрмадим.*

Наводир уш-шабоб, 520-б.

КАМИ(Й)ЯТ [а. كميّت] қ. Камит.

*Ҳақир кўрма фано аҳлини палос ароким,
Камият ҳимматиға жул сипехри атласдур.*

Фавойид ул-кибар, 132-б.

*Андаким, ҳажр камиятин сўрдум,
Бир-икки ёр санга топишурдум.*

Фавойид ул-кибар, 489-б.

КАМО [а. كما] Худди, пугдай.

*Халқ дастури била борур эрди, камо беш-тўрт қадам борғунча
бир хатм қилдики, ҳарф-баҳарф фаҳм бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 400–401-б.

КАМСАРМОЯ [ф. کامسارميه] Қадрсиз, бечора, нотагон, эътиборсиз, пул-сиз, сармоясиз.

*... ва ул меҳри авжи камол била бу зарраи камсармоя орасида
ўтган ҳолатдин бир неча варақ ниғориш қилгаймен...*

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 8-б.

*Гадое камсармояи баландоя ҳикоятким, шоҳи баландояи
камсармояга насиҳатда сўз юзин ирик қилди...*

Садди Искандарий, 555-б.

КАМ [ф. كم] Оз, озгина, арзимас.

Каму костлиқ Кам-кўстлик, стишмовчилик.

*Кимки бу давронда қилур ростлиқ,
Йўқтур иши ғайри каму костлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

КАННУЖУМ [а. كنجوم] Юлдузлар сингари, юлдузлар янглиғ, юлдуз-ларга ўхшап, асҳоби каннужум—менинг ҳамсуҳбат (аҳл)ларим юлдузларга ўхшапдир.

Нубувват сипехрида қуёш эркони маълум,

Мусоҳиблар шаънида асҳоби каннужум.

Маҳбуб ул-қулуб, 8-б.

КАНАРКАМАК [т. کنارکماك] Кўндирмоқ, иқроқ қилдирмоқ.

... ва сирмамак ва канаркамак ва сизриқмоқ...

Муҳомадат ул-луғатайн, 12-б.

КАРАГ [ф. كرك] қ. Карак.

КАРАК [ф. كرك] Бундуруқлар туркумига мансуб бўлган чўл қуши, бул-дуруқ қуши.

Пардаги ўлди эгин ичра карак,

Учти очиб парадаларин шабпарак.

Ҳайрат ул-аброр, 82-б.

КАРАМЛИҒ [а.-т. كرم لىغ] Марҳаматлик.

*Ул қул ҳикоятким, оёғи тойилиб, оёғлуқ ошини шоҳнинг боши
қосасига урди ва карамлиғ шоҳ олида ўз ошин пишурди.*

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

КАРВОНСАРОЙ [ф. *كاروان سراي*] Карвонлар қўниши тунаши учун махсус мосланган жой, сарой, келиб-кейтиш жойи, работ.

[Мавлоно Шамсуддин...]. *Охир ҳолида дошм сафар қилур эрмиш ва қаро кийиз кияр эрмиш ва ҳар мулкка борса, карвонсаройда тушар эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

Ҷун Димашққа етсанг, Солиҳияда карвонсаройдур машхур, яксар анда борки, ани анда топарсенки, бир фаранги соҳибжамол йиғит била шатранж ўйнайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 335–336-б.

КАРДА [ф. *كرده*] Қилинган.

Кардаву нокарда Ип, амал қилинган ип, амалга оширилган ип, амалга оширилган-оширилмаган ип.

*Ҷун чекибон лутф саронардасин,
Кечсанг алар кардаву нокардасин,
Бўлса наво бирла бори муҳтарам,
Айлама маҳрум Навоийни ҳам.*

Ҳайрат ул-аброр, 32-б.

КАРИ [ф. *كري*] Арзимас, арзиулик эмас.

Қилмас қари Ўйланга арзимади.

*Гар ватанинг Шом дурур, гар Ҳирӣ,
Шому Ҳирӣ фикрга қилмас қари.*

Ҳайрат ул-аброр, 294-б.

КАРКЗҶҶР [ф. *كاركزور*] Каркидон номли катта ҳайвон, каркидек зўр.

*Басе тезрав, раҳиш хорошикан,
Бори каркзўру бори пилтан.*

Садди Искандарий, 309-б.

КАРОМАТГҶҶЙ [а.-ф. *كرامت گوي*] 1 Каромат қилувчи, башоратгҶҶй.

2 Хушхабар айтувчи, саҳий зот, ҳиммат қилувчи, мурувват қилувчи.

*Эй кароматгҶҶй, ишим оғози худ исён эди,
Шамъи раҳмат партави етгайму анжомимга айт.*

Наводир ун-ниҳоя, 80-б.

КАРОНСИЗ [ф.-т. *كران سيز*] 1 Қуйисиз, чегарасиз, ҳадсиз, таппи йўқ.

*Фалак жавфида бир овуч хокдек,
Каронсиз тенгиз ичра хошокдек.*

Бадоеъ ул-бидоя, 16-б.

2 Қирғоксиз, соҳилсиз.

*Жаҳонни ул қуёшнинг барқи ҳусни ўртагай эрди,
Каронсиз баҳри анқим бўлмаса эрди агар монигъ.*

Бадойиъ ул-бидоя, 259-б.

КАРОҲИЯТ [а. *كراهيت*] Дилғапчилик, нафратланиш, нафрат.

Бир бузукқа кирдим, кўрдумки, Шайх Жаъфар Ҳаффор Бағдодий ўлтурубдур. Ранжур бўлдумки, анга кароҳият етмиш бўлғай...

Насойим ул-муҳаббат, 116-б.

[Шайх Абӯ Жаъфар Мажзум р. с]. ... Менга салом бериб дедим: эй Абулхусайн, ҳажга озимсен? Кароҳият била дедим: Бале!

Деди: ҳамроҳ керак? Ўзумга дедимки, саҳиҳ ҳамроҳлардин айрилдим, бу навъ маъюбқа йўлуқтум, тийралик юзидин.

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

... Дедиким, сен ҳамроҳ қилмасинга онт ичтинг, менга сенинг онтингни ёлгон қилурга кароҳият келур.

Насойим ул-муҳаббат, 120-б.

КАРРАМУЛЛОҲ [ا. كرم الله] Аллоҳнинг саховати, Аллоҳнинг ҳиммати, Тангрининг карамати.

Каррамуллоҳи ваҳҳа Аллоҳнинг саховати ҳақи.

Ва гунаҳини Юшаръ а. с. дин бошқа Тенгри таоло Сулаймон а. с. била амир ал-мўминин Али каррамуллоҳи ваҳҳа мўъжиза ва кароматидин мағрибдин машириқ сори ҳаракат берди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 150-б.

КАРҲ [ф. كرخ] Бағдод жануби-ғарбида жойлашган бир маҳалла номи.

Фано тариқида бирдек эмас бори маъруф,

Бирига Кархдурур жилвагаҳ, бирига курух.

Наводир уш-шабоб, 85-б.

КАСБСИЗ [а.-т. كسبيز] Хунарсиз.

Мулк ва мулкисиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромат эмасму?

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

КАСИР [а. كسير] Синиш.

Касир ул-вуқуъ Арузда бир баҳр (вазн)нинг жузвларида бўладиган (синиш юз бериши) ўзгариш.

Ва улча бу секкиз усулдин форсий шеърда касир ул-вуқуъдур – беишдур.

Мезон ул-авзон, 47-б.

КАСРАТ [а. كسرت] Кўплик, кўпчилик; мўллик, кенглик.

Касрати ҳасаб Донг таратиш, шуҳрат қозониш, ўзини улуғлаш, қадрлаш.

[Форсиқўй шоир Мирхонд]. ... ўзи йигитликда улум такмили қилди ва ҳоло бовужуди қибари син ва улви насаб ва касрати ҳасабки барча мужсиби ушб анониятдурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний машираб ва хуш ахлоқ кишидурким, андин ўтмас.

Мажолис ун-нафоис, 121-б.

КАТУН [а. كتون] Канопадан ишланган мато, кийим.

Қим кафанни ёд этар, андин ўлук огоҳроқ,

Гар либосин билсаким, эрур катон ёхуд катун.

Бадоеъ ул-бидоя, 417-б.

КАФ [а. كف] Аруз баҳрларидан бири.

«Каф» – беининчи ҳарф исқотидур, бас фоъилотун фоъилон бўлгай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Каф» – мафоъийлун «нун» унинг исқотидур, то мафоъийлу қолгай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

КАФТОР [ф. *كتل*] Териси хол-хол бўлган итсимон ўлаксахўр ваҳший бир ҳайвон.

Аммо анинг сўрхрўлуғига гулгуна сазовордур ва оқшугига муносиб сапида бордурким, қари муҳаннас мабхут ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машиоталиқ тузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

КАШМИРЗОД [ф. *كشميرزاد*] Кашмир зоти, кашмир авлюди.

Кашизекем ул бўлса ҳиндийнажод,

Не ҳиндийнажод, айт кашмирзод.

Садди Искандарий, 413-б.

КАШОКАШ [ф. *كشاكش*] 1 Қийиңчилик, машаққат, азоб.

2 Низо, мухолифат, жағжал, ғавго.

Бу кашокашу иттиробда не уйқум қолди ва не қарорим.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

КАШТИ(Й) I [ф. *كشتي*] Кема, қайиқ.

Ваҳки, ул каштийда дарёқуш, манга худ йўқ ҳаёт

Эл дегандинким, фалоннинг кофири бебокидур.

Ғаройиб ус-сиғар, 125-б.

КАШТИ(Й) II [ф. *كشتي*] Май ичадиган қадах, кема шаклидаги май идиш.

Йўқки, май каштийси ғам тўфонидин айлар ҳалос

Қим, топар андин киши бир қатра ичса умри Нух.

Паводир уш-шабоб, 81-б.

КАШФ [а. *كشف*] Аруз атамаси.

«Кашф» – мафъулоту «то»сининг исқотидур, мафъулул анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

КАШФГОҲ [а.-ф. *كشفگاه*] Бир нарсанинғ сирини топиш жойи, сирни очиш жойи (остона).

Бир кунки, Шайх ҳазратлари самоъда хумҳол бўлуб эрдилар.

Шайх Саъдуддин Шайх Маждуддинга хабар қилди. Ул аёғ яланг келди ва бир ташида ут тўлдуруб, бошига кўтариб, кашфгоҳда турди.

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

КАЪБ [а. *كعب*] 1 Оёқнинг тўпиғи.

2 Азиз-авлиёларнинг қадамжоси.

Қаъби ери давраи иродат,

Давр аҳлига халқаи саодат.

Лайли ва Мажнун, 35-б.

КАҲЗАН [ф. *كهزن*] Паншаха.

Тоғжирғаки даст топти раҳзан

Ноғаҳдур анинг ёнида қаҳзан.

Лайли ва Мажнун, 304-б.

КАҲРАБОКИРДОР [ф. *كهرباكردار*] Сарғиш, сап-сарик, сарик рангли тошдек.

Қоҳи юз бирла ўлармен, Исавийдам соқие,

Бода тут хуришиди жоми қаҳрабокирдоридин.

Ғаройиб ус-сиғар, 354-б.

КАХФ [a. كهف] 1 Қуръони каримда тилга олинган гор номи.

2 Қуръони каримнинг «Каҳф» сурасига иппора.

Каҳф ити Қуръони каримнинг ўн саккизинчи «Каҳф» сурасидаги «Асҳоби Каҳф» воқеасига ишюра. Қадимда Дақёнус номли золим подшоҳ замонида бир неча йигитлар мусулмон бўлиб, яширинча Тангри таоло ибодатига машғул бўлишган. Бундан Дақёнус вокиф бўлиб, уларни қатл этмоқчи бўлади. Бироқ улар бу ҳолдан хабар топиб, шаҳарларидан чиқиб, қочипади. Йўлда бир чўпон ва унинг ити ҳам уларга эргашади. Улар Аллоҳнинг иродаси билан Рақим деган горда 309 йил уйкуга кетишади. Бунда ит ҳам уларга доимий (вафодор) ҳамроҳлик қилади, вафодор ит.

Итиларингга нисбатининг рост қилсам, Каҳф ити

Одадиларга ўзин қилган кебидур мунтасиб.

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

КЕВУРМАК [т. كهورماك] Киритмоқ.

Кевурга даҳр аро солиб гиреви,

Нечукким маст бўлган нарра дев.

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

КЕЗИК [т. كزيك] Дафъа, ишда навбат-момент.

Бас, Худойи таоло Жаброил (а. с.) дин Одами Сафийга бир ёй ва неча ўқ йиборди. Чун Одамга ўқ отмоқни ўғротти. Андин сўнг букюрдиким, Одам бу ўқни қаргалар сари отгил. Бас, Одам (а. с.) отти ва хато қилди. Жаброил табассум қилиб айтди: – Яна бир ўқ отгил. Бу кезикда отган урди.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

КЕЙНИ [т. كيني] қ. Кийни.

КЕЙНИЧА [т. كينچه] Орқасидан.

Кейнича кўнгулсиздур эришмакка Навоий,

Ул шўх чу ўз мулкига борди кўнгул олғоч.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

Хожя билибдурким, кўргач ташлагусидур, кейнича бориб, дас-торни олмишлар...

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

[Иброҳим Ажурий Сағир р. т.]. Деди: ридонгни менга бер! Анинг ридосин ўз ридосига чирмаб дошлиқ ўтга ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

КЕКЛИК [т. ككليك] Каклик, тоғ қуши.

Қалин кекликлар кўрдумки, ҳаргиз онча қалин кеклик кўрмайдур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 403-б.

КЕЛГУЧИ [т. كيلگوشي] Келгувчи.

Келгучи бу хаста ғам ободига,

Кетмаги худ келмай анинг ёдига.

Ҳайрат ул-аброр, 334-б.

КЕЛИ [т. كيلي] Бутдой, жўхори каби донларни майдалайдиган қадимий қўлбола ускуна, ўтир.

*Бобо оёгин узатиб, дедиким, бор, кўрай нечук борурсен? Ҳирот
Бодисининг келидин санга берибдурлар, ёниб ўз ишингга бор!*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

КЕЛМАМАК [т. *كلما مك*] Келмаслик.

*Бода берамжи хумор эрмиш фано жомида лек,
Ичмак ани келмамиш ҳар булҳаваснинг шонигд.*

Ғаройиб ус-сигар, 406-б.

*Хизматига қайси юз бирла борайким, келмамини
Тийраликдин ўзга мен юзи қародин ўзга ши.*

Фавойид ул-кибар, 179-б.

КЕЛМАКЛИК [т. *كلماكليك*] Келмоқлик.

*Мажнун кўруб они ошиноваш,
Келмаклиги келди кўнглига хуш.*

Лайли ва Мажнун, 154-б.

КЕЛТУРГУЧИ [т. *كلتورگوجي*] Келтиргувчи.

*Ёлгон афсоналарда уйқу келтургучи, ёлгончи уйқуда тақаллум
сурғучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

КЕЛТУРМАМАК [т. *كلتورما مك*] 1 Келтирмаслик.

2 Гапирмаслик.

*Дайр пирининг қулименким, харобот аҳлидин
Неча кўрмиш журм аларнинг юзига келтурмамини.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КЕНГЛИК [т. *كنگ ليك*] 1) Ҷони, кўндаланг ўлчами катта бўлганлик; энчи-
лик, кенчилик.

*Бу чоҳ оғзи бас тордур, қаъри кенг,
Ҳамуи қалъа даври кенгликда тенг.*

Садди Искандарий, 268-б.

КЕНТ-БАКЕНТ [т. *كنت بکنت*] Шаҳарма-шаҳар.

*Яна улким, бу дастур билаким, шаҳрда таъйин қилинур бўлуқот
улуғларни Хожса Фахриддин янглиз борча бу дастур била муқаррар
қилилсақим, бўлуқлар кент-бакент бу навъ амил қилсалар.*

Муншаот, 188-б.

КЕРАК-ЯРОҒЧИ [т. *کيراک يراغچي*] Қурол-аслаҳачи, асбоб-анжомчи.

*Мансабда андоққи, кўрчи ва сувчи ва ҳазоначи ва керак-яроғчи
ва чавғончи ва найзачи ва шуқурчи ва юртчи ва шишончи ва ахтачи
йўсунлуг кўнтур.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

КЕСМАК [т. *کيسماک*] 1 Сўймоқ, кесмоқ, қирқмоқ.

*Сайддек ўқтин қатил ўлди Навоий кўнгликим
Сунди ойлар тийг ила кесмакка ҳар ёндин илиг.*

Ғаройиб ус-сигар, 266-б.

2 Ажратмоқ, узмоқ.

*Ўзгунинг қайдини кесмакка Навоий билким,
Йўқтурур даҳр приқлиқкаридин яхши эгак.*

Ғаройиб ус-сигар, 268-б.

КЕСГУЛУК [т. كيسگولوك] Кесгилик, кесишлик.

*Ва эгрилик нафийдаким, агар эгри киши зулфдек симбарлар юзи-
да ер тутарким, боши кесгулук.*

Хайрат ул-аброр, 200-б.

КЕТАКЎРМАК [т. كيتاكورماك] Кетмоқ, кета бопламақ.

... ва саъй ирода қилурлар, андоқки, билакўр ва кетакўр ва етакўр.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

КЕТГУЧИ [т. كيتگوجي] Кетгучи.

*Силсила бу навъ азил то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.*

Хайрат ул-аброр, 249-б.

КЕТМАМАК [т. كيتماسك] Кетмаслик.

*Магар шоҳ девониға кетмамини,
Етар маҳзан ичра магар етмамини.*

Садди Искандарий, 137-б.

[Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с]. *Ва ул дебдурки, дарвешеки,
анинг кўнгиндин эллинг илгидин нима олмоқнинг чучуқлиги кетма-
мини бўлғай андин фалоҳ келмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 55-б.

*Бермак киши хотиридин кетмамак,
Бермагу олмоқни ҳаёл этмамак.*

Хайрат ул-аброр, 241-б.

КЕТМАКЛИК [т. كيتماكليك] Кетмоқлик.

*Чу кетмаклик андин эрур ноғузир
Даме хундил ўлмоқ эрур дилтазир.*

Садди Искандарий, 85-б.

КЕТМОҚЛИК [т. كيتماقليك] қ. Кетмаклик.

*Чу кетмоқлик керактур бот, агар кеч,
Ҳамул давлат била бу умр эрур ҳеч.*

Фарҳод ва Ширин, 180-б.

КЕЧКА [т. كچكە] Пешона билан тан иб ўраладиган кичик рўмол.

*Савсаний бўркунг ёпар кечкангил, эй миръоти хусн,
Кўзгу янглиғким, учасен қилди оҳангар бинафш.*

Фавойид ул-кибар, 185-б.

КЕЧКАМ [т.-ф. كچكم] Сахро [ёки жой номи].

[Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.]. *Ногоҳ бирав кечкам тарафидин мени
чорлади. Боқтим эрса, кўрдум, аъробидур, тева минган.*

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

КЕЧУРМАМАК [т. كچورماماك] 1 Кечирмаслик; 2 Келтирмаслик.

*Ва бошни рийи саждага индурмамакдур, балки андоқ тоатини
хаёлға кечурмамакдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

КИВУРГУЧИ [т. كيوورگجي] Киригучи; 2 Келтирмаслик.

*Сафар маҳжурларни матлубига еткурғучи ва маҳрумларни мурод
уйига кивурғучи ва хомларни пиширғучи ва таомларни синғурғучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

КИВУРМАК [т. *كيورماك*] қ. Кевурмак.

*Йиғиштурдилар элни таклиф ила,
Кивурмакка хандаққа тахвиф ила.*

Садди Искандарий, 461-б.

*Они чиқорғоч кивуруб ёнани,
Ўз қилибон, бир яна бегонани.*

Хайрат ул-аброр, 249-б.

*Ўн кивуруб ҳар сори рахти нажот,
Банд бўлуб чорсуёи коинот.*

Хайрат ул-аброр, 99-б.

Исо иши чиққан жонни танга кивурмак дуо била...

Махбуб ул-қулуб, 24-б.

КИЙДУРГУЧИ [т. *كيدورگوجي*] Кийдирувчи.

*[Абу Ҳомид /Ўстон қ. с.]. Дерлирки, ул ҳаргиз ўзи тўн киймас
эрди. Муридлари кийдирурлар эрди... Кийдургучи ва олғучига ихти-
ёр эрди, анга йўқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 197-б.

КИЙМАМАК [т. *كييما ماک*] Киймаслик.

*Киймамиш ул сарв гулгун тўнки, тонг эрмас бу ранг,
Пахким, кўз богида қон бирла топти парварши.*

Ҳаройиб ус-сиғар, 214-б.

КИЙНИ [т. *کيني*] Орқаси, кети.

*Ўн санаме айлади эл кийнидин,
Гулни нихон сунбули мушкинидин.*

Хайрат ул-аброр, 30-б.

КИНАЖЎ [ф. *کينه جو*] Жангчи, қасоскор.

*Булар борча бирёну бирён бу
Ки майдон аро бордурур кинажў.*

Садди Искандарий, 439-б.

КИНАСИЗ [ф.-т. *کينه سيز*] Гинасиз.

*Эви кўрдики кўрмайдур мисоли,
Нечукким кинасиз эл кўнгли холи.*

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

КИНОЯТАНГЕЗ [а.-ф. *کنايت انگيز*] Кесатикли, кинояли, пичингли, қо-
чиримли.

*Бу воқеъ бўлгон ишларда агарчи давлатхоҳ мушфиқ қўлларга
махал ул бор эрдиким, бирор таъномез ва киноятангез сўз гоят
жонлари қўйганди ва кўнгуллари таҳаммул қилмогондин арз
қилгайлар.*

Муншоат, 150-б.

КИНОЯТАНГИЗ [а.-ф. *کنايت انگيز*] қ. Кипоятангез.

КИРКИНМАК [т. *کيرکينماک*] Қўзғолмоқ, қўймоқ.

... ва бухсамақ ва киркинмак ва суқадамак...

Муҳомадат ул-луғатайн, 13-б.

КИРДОРЛИҚ [ф.-т. *کردارليق*] Хусусият.

Асад кирдорлик. Шерга ўхшап пияжотли.

*Фарридин топти кўзи кўчқорлиқ,
Саврга етти асад кирдорлиқ.*

Лисон ут-тайр, 18-б.

КИРМАМАК [م. كيرماماك] Кирмаслик.

*Аммо буларнинг солиминики, анга ҳеч зиҳоф кирмамини бўлғай,
ҳеч доирага тартиб била забт қилмайдурлар.*

Мезон ул-авзон, 56-б.

КИРМОНИЙ [م. كرماني] Қадимги Кирмон вилояти қандолатпазларни ши-
ширган думалок, яъни курут шаклидаги новот назарда тутилган.

*[Ҳожа Муҳаммад Порсо р. т.]. Алар илтифот қилиб, бир бош
кирмоний набот илғимга бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 267-б.

КИРОЙ [а.-ф. كراي] Ижара ҳаққи, арзимоқ, лойиқ бўлмоқ, мушарраф
бўлмоқ.

*Тирик бўлса эди Фарҳоди ғамгин,
Қилур эрди кироӣ қилмоқ мунга кин.*

Фарҳод ва Пирин, 425-б.

КИРОМ [а. كرام] Карамли, саховатли, мухтарам.

Киром ул-қотибин Инсоннинг номаи аъмоли (яхшилик ва ёмонликла-
ри) ни ёзиб боровчи фаришталар, мусулмонларнинг икки елкасида ўтир-
ган икки фаришта (ўнг елкадаги савоб ишларини, чап елкадагиси гуноҳ
ишларини ёзиб боради).

*Киром ул-қотибин андин қилиб сабт,
Эл эткондин ямон-яхшини бир-бир.*

Бадоеъ ул-бидоя, 663-б.

*Ўул-атога бозий бермак пешалари, дағалликларин киром ул-ко-
тибиндин ёшурмоқ андишалари.*

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

КИСАБУРИ [ф. كيسه بري] Ўғри.

*Бу кеча бир кисабури нақбзан,
Бўлмиш эди масканига нақбкан.*

Ҳайрат ул-аброр, 243-б.

КИСВАТЛИГ [а.-м. كسوت ليغ] Кийимлик, уст-бошник, либослик.

*[Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий]. Атфолжа деб-
дурким, ул соатки, сизга ул сўзни айтадур эрдим, кўрдумки, яшил
кисватлиглар мени сизинг орангиздин сирмадилар ва кўтариб ос-
монга элтидилар ва малакут ажойибни менга кўрсүздилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

КИСРО [а. كسري] Нуширавон (Анушервон)нинг лақаби; (Анушервон-
дан кейин) Сосонийлар сулоласи подшоҳларининг лақаби.

*Қаҳри кисролар бошидин олди тож,
Ваҳми қайсарларга ҳамл этти хирож.*

Лисон ут-тайр, 23-б.

КИСРАВИЙ [а. كسره وي] Шоҳ Кисрога мансуб.

*Расуле қасру тоқи Кисравийдин,
Не Кисроким, бисоти Ҳусравийдин.*

Фарҳод ва Пирин, 288-б.

КИС(С)АБУР [ф. کيسه بر] Чўнтак ўгриси, ўгри.

*Киссабур била муқаммир асасларидин бозор ва қиморхонага му-
стаъжир.*

Маҳбуб ул-қулуб, 36-б.

Кисангда агар дирам йўқ, кўнгулунгда кисабур гами ҳам йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

КИТОБЛИҚ [а.-т. كتاب ليق] 1 Бирор нарсa ёза олишлик.

2 Саводхонлик.

*[Саййид Ҳасан Ардашернинг ўғли Саййид Муҳаммад]. Табъи ҳўб
ва сурати маҳбуб ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида, ўн тўрт
ёшда толиби илмлиги шогирд китоблиқга етиб эрди.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 99-б.

КИТОБУЛЛОҲ [а. كتاب الله] Қуръони карим, Қаломуллоҳ, Аллоҳнинг
китоби.

*[Шайх Абу Наср...]. Бир қари киши анга йўлиқиб, деди: Эй йигит,
нега йиғлансан? Магар «Китобуллоҳ»дин оятге санга етибдурки,
анинг била амал қилмагайсан.*

Насойим ул-муҳаббат, 240-б.

*Бу сифат бировга мусалламдурки юзи ҳақ йўлига бўлғой ва «Ки-
тобуллоҳ»ни ўнг илқиға тутқой ва Расул с. а. в. суннатин сўл илқи-
ға ва бу икки ёруғлуқ орасида йўл сулуқи қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

КИШВАР-БАКИШВАР [ф. کشور بکشور] Мамлакатма-мамлакат, юрт-
ма-юрт, манзил-баманзил.

Жаҳон мулкин кезиб кишвар-бакишвар,

Ҳудудин бохтардин то ба ховар.

Фарҳод ва Ширин, 218-б.

КИШВАРГИР [ф. کشورگیر] Мамлакат фатҳ эптувчи, мамлакат олувчи,
жаҳонгир.

Тиги ҳиндий чиқорса кишваргир,

Олибон то Хитой, бал Кашир.

Сабаи Сайёр, 141-б.

КИШВАРКУШОЙЛИҚ [ф.-т. کشورکشاي ليق] Жаҳонгирлик; ўлка,
шаҳарларни қарам киши.

*Иқлимгиреким, ҳумоюн алқоби шарафидин фармонраволиқ хут-
басининг минбари пояси Муштарий авжсига етти ва ганжбахше-
ким, рўзафзун жаноби исмидин кишваркушойлиқ сиккасининг
мирьоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

КИШВАРОЙИН [ф. کشور آيين] Мамлакат бошқаруғчиси, мамлакат под-
шоҳидек.

Ўзни шоҳи кишваройин соғиниб,

Ҳар не қилса ҳазл ила чин соғиниб.

Лисон ут-тайр, 77-б.

КИШИСИЗ [т. کيشي سيز] Ҳеч кими йўқ, ёлғиз, кимсасиз.

*Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Уммиди йўқ эл андин умидвор.*

Гаройиб ус-сиғар, 525-б.

КИШИСИЗЛИК [т. *كىشى سىزلىك*] Кимсасизлик.

*Дарди ҳажрингда қуяр кўнгулму ўз ҳолимга
Кишисизликдин ўзумдурмен ўзимга дилсўз.*

Бидоеъ ул-васат, 157-б.

КИШМИШ [т. *كىشميش*] Меваси майдарок бўлган уругсиз узум, киш-миш.

Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш бўлгайки, агар Мав-лононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтургайки, залиа қилайбиз. Ул жамоат кўнқондин сўнгра Мавлоно ул кишини ти-лади ва уйга кириб бир табақда қуруқ узум чиқариб, анга берди. Ва дедики, маъзур тутки бизнинг боғда кишмиш йўқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

КИШНАМАК [т. *كىشناماك*] Кипшамок, кишнов товуш чикармок.

*Ҳар ашҳабки, кўкка боқиб кишнабон,
Қўёш ашҳаби тобидек ишнабон.*

Садди Искандарий, 297-б.

КОВГАР [ф. *كلوگر*] Таъсирли; каттик.

Ҳар муганнийки, дардмандонароқ наъма чекар, анинг наъмаси захлик юракка ковгарроқ тегар.

Маҳбуб ул-қулуб, 30-б.

КОВ(И)ЁНИЙ [ф. *كلوياني*] 1 Ковага тегишли, Ковага оид. 2 Зийнатланган учбурчак байроқ.

Дирафши ковёний 1 Кованинг биғизи. 2 Пешдодийлар сулоласининг бешигчи ҳукмдори Заҳҳоки Морон зулмига қарши чиққан исфаҳонлик машҳур темирчи Кованинг чарм байроғи.

*Боши узра тожи Каёний бўлуб,
Дирафши анинг ковёний бўлуб.*

Садди Искандарий, 76-б.

... ва Кова оҳангарни улук тарбият қилиб, тайяммун учун анинг йиғочқа боғлаб, алам [Изоҳ: «байроқ»] қилгон сахтиёнини мурас-саъ қилдиким, дарафши ковёний они дерлар.

Тарихи мулуки ажам, 202-б.

КОГАЛ [ф. *كلگل*] 1 Зарурат.

2 Ўрин.

Ва анда тилга когал йўқ ва тақриру баёнга мадҳал йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

КОЁК [ф. *كلباك*] Зарарқунанда қонхўр ҳашарот.

*Фалон масх агар чин десун, йўқса акс,
Анинг асл зотиға не бокдур
Ки, коёкни акс ҳам қилсалар,
Вуқуф аҳли олинда коёкдур.*

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

КОЛА I [ф. *كله*] Мулк, қимматли парсалар.

[Ҳожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.]. *Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз қайи ва қоліси бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОЛА II [ф. کله] Қовоқ, шароб учун қовокдан тайёрланган идиш, шароб сақланадиган қовок.

*Пиёла бирла май оғзимга қўндин қуйма, эй соқий,
Ким ул жавахарга гўёким муносиб қайл эрур қола.*

Наводир ун-ниҳоя, 459-б.

КОЛО [ф. کله] қ. Кола I.

[Ҳожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.]. *Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз қай ва қолоси бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОМЛИҚ [ф.-т. کلم ليق] Муродлиқ, мақсадлиқ, тилақлиқ.

*Дўстким қилгай мени бедоди душман қулуси,
Бўйла душман қомлиқдин яхшироқдур ўлғанам.*

Наводир ун-ниҳоя, 359-б.

КОМРАВОЛИҚ [ф.-т. کامر اوليق] Мақсадга етишлиқ.

*Гавҳар керак эрса бенаволиқ айла,
Эҳсои била қомраволиқ айла.*

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

КОРОЗМОЙ [ф. کراز ماي] Тажрибати.

*Расули хироманди қорозмой,
Равон бўлди туфроқ узра чехрасой.*

Садди Искандарий, 329-б.

КОСИД [а. کاسد] Касод, касодга учраган, ривожсиз, харидорсиз, молнинг ўтмай қолиши.

*Эй Навоий, бу чаман ичра вафо истимақим,
Ул матоъ ўлди бу бозорда беҳад қосид.*

Наводир уш-шабоб, 96-б.

КОСИДЛИҚ [а.-т. کاسد ليق] Касодлиқ, касодга учраганлиқ.

Вафо бозорининг қосидлигида ва вафожўйлар ҳаёлининг қосидлигида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

КОСОВ [т. کاسار] Ўт, оловни тортиш, титкилаш учун ишлатиладиган учи темир ёки ёғоч таёқ.

*Тийралар лутф айлабон тутмас сафо аҳли ерин,
Ёруган бирла учи шамъ ўрнини тутмас қосов.*

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

КОФИРВАШЛИҚ [а.-ф.-т. کافر وشن ليق] 1 Кофирга ўхшашлиқ.

2 Ноаҳдлик.

Журъакашлиқ – динлари ва қофирвашлиқ – ойинлари.

Маҳбуб ул-қулуб, 17–18-б.

КОФИРКЕШ [а.-ф. کافر کش] 1 Бсдин, худони танимайдиган, мунқир, ислом динини инкор этувчи, ғайридин.

2 Худодан қўрмайдиган, раҳмсиз, қўнгли қаттиқ.

*Кўзларинг кеши эрур қуфр эмас ҳеч ажаб,
Аҳли ислом сени гар десалар кофиркеш.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

КОФИРОЙИН [а.-ф. کافرآیین] 1 Кофирга ўхшаши, кофирмонанд.

2 Бераҳмга ўхшаши; қаттол каби.

*...кашмирийси сеҳрсозлиғда дилрабоғу дилкаш ва румийси турк-
тозликда кофиройиниғу фарангийваши...*

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

КОФИЯ [а. کافیه] Араб тилининг грамматик қойдасига бағишланган асар номи.

*[Форсигўй шоир Мир Атоуллоҳ]. Андин илм таҳсили учун шаҳрга
келди. «Кофия» ва «Мутаваассит» ўқур эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

КОФУ НУН [а. کف و نون (ک-ن)] Араб алифбосидаги «коф» ва «нун» ҳарфларининг номи бўлиб, улар қўшилса «кун» (کن) сўзи юзага келади. Диний манбаларга кўра, Тангри таоло азалда мавжудотни яратинда шу сўз билан амр этган, яъни Аллоҳ бўл деса бўлади; дунё яралишининг биринчи куни, рўзи азал.

*Мухаммад «кофу нун»га қурратул-айн,
Туфайли «кави» ўлуб, йўқ-йўқки, кавнайн.*

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

КОФУРКОРЛИҚ [ф.-т. کافرکارلیق] Оқлик, оппоқ туслилик.

*[Шоҳ Баҳром]. ... ва ул кофуркорлиқдин ҳилжрони ҳарорати тас-
кин тоғиб, ўз газоли мулкбўсидин хабар тоғқони.*

Сабъаи сайёр, 334-б.

КОҲ [ф. کاه] 1 Каҳрабо.

2 Сомон йўли.

Коҳи аъзам Сомон йўли.

*Шуша олтулар эрур дурри висолинга баҳо,
Коҳи аъзам узра эскирган алифлар ҳайъати.*

Наводир ун-ниҳоя, 530-б.

КОҲИЛСАРОЙ {а.-ф. کاهل سراي} Суст гаширувач.

*Ки, ҳар неча нутқ ўлса коҳилсарой,
Битгаймен ўттуз йилин ўттуз ой.*

Ғаройиб ус-сиғар, 529-б.

КУДУРАТСИЗ {а.-т. کدورت سیز} 1 Хираликсиз.

2 Гина-кудуратсиз, дил гапликсиз; ғам-ғуссасиз.

3 Душманликсиз, адоватсиз.

*Ародин муртафеъ бўлсун кудурат,
Кудуратсиз сафо бўлғай зарурат.*

Фарҳод ва Ширин, 309-б.

КУЙГУЧИ [т. کویگچی] Куйгучи.

*Ўт солса жаҳон элига Мажнун,
Бир куйгучи бўлғуси Филотун.*

Лайли ва Мажнун, 311-б.

КУЙДУРГУЧИ [т. کوید و رگچی] Куйдургучи.

*Ўтедур номус уйин куйдургучи, еледур иззат хирманин совургучи
ва виқор шамъин ўчиргучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 54-б.

*Соикәедур, ақлу дин хирманин куйдургучи ва сарсаредур алар-
нинг қулин кўкка совургучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

КУЙДУРГУЛУК [т. *كويدورگولوك*] Куйдиргилик, куйдиришга лойик.

*Омий қозики май ичкай – ўлтургулукдур ва дўзах ўтига етмас-
дин бурун куйдургулукдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

*Бу эса ошнқ, эрур ўлтургулук,
Бошдин-аёқ жисмини куйдургулук.*

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

КУЙДУРМАМАК [т. *كويدورماماك*] Куйдирмаслик.

*Қайси бир мажмуски, май тобию ораз барқидин
Элга ўтлар солиб, ул қотил мени куйдирмамиш.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КУЙМАСЛИК [т. *كويماسليك*] Куймаслик, ёнмаслик.

*Ин ихтариқа жисми мин нори ҳавойиш,
Куймаслиги хаснинг чоқин етканда не имкон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

КУЙМАКЛИК [т. *كويماكليك*] Куймоқлик, ёнмоқлик.

*Не ишқ ўтига куймакликка тоби,
Не андин қуртулиб жони хароби.*

Фарҳод ва Ширин, 375-б.

КУЛАҲДОРЛИК [ф.-т. *كله دارليق*] Подшоҳлик, мустақил ҳукмдорлик.

*Сен эт маснад узра кулаҳдорлик,
Мен олингда айлай сипаҳдорлик.*

Садди Искандарий, 349-б.

КУЛ-КЎМАК [т. *كول كوماك*] Кўм-кўк.

Кул-кўмак этмак Кўм-кўк қилиб юбормок.

*Урди атоси мазорига бош
Ким, қул-кўмак этти бошин ул тош.*

Лайли ва Мажнун, 263-б.

КУНАСЛИК [т. *كناسليك*] Офтбрўя, куёш нури тушиб турадиган жой.

[Ато б. Сулаймон р. т.]. *Бир кун бемор эрди. Кунасликда ётиб
эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

КУНГУРДАМАК [т. *كونگورداماك*] Алжирамоқ.

... кунгурдамак, кинаркамак, кезармак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДАЛАТМАК [т. *كندہ لاتماك*] Оёқни бўғовга солмоқ, жодига солиб
ҳисмоқ, чопгирмоқ, майдалатмоқ.

... кундалатмак, кумурмак, йигирмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДДИМОҒ [ф. کند دماغ] 1 Бирор нарсанинг маълум бир қисмини ерга эриб тушиши; ҳид билмас.

2 Димоғи куйган.

Етишгани бурнига офатки, тутгани бурнин эл,

Ёрулуги била чун шамъ бўлди кунддимог.

Наводир уш-шабоб, 218-б.

КУНДУРМАК [т. کوندورماک] Тикламок, тўғриламак.

... кундурмак, сундурмак, суқлатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНТУ КАНЗ [а. کنت كنز] Мен бир хазина (Қуръони каримдаги оятдан).

Бу сўз сидқиға дағи бетаъну танз,

Далолат қилур ояти «кунту канз».

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

КУРАВИЙ [а. کروي] Думалок, тўтарак.

... сипехри куравий заргар кўрасидек меҳр ўтидин ул навъ қизиди-
ким, яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдағи қалъий
қаторатидек эриб, тома киришгай...

Муншоат, 135-б.

КУРАШ [т. کوراش] Кураш, тўй ёки бирор тadbирда курашиш учун икки киши ўртасидаги маълум қоидага асосланган ўзаро беллашув.

[Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр қ. с.]. Ҳинд мулки подшоҳининг бир курашчиси бор эрди, Паҳлавонни анинг учун тилаган эрмишки, анинг била курашга солгай.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШМОҚ [т. کوراش ماق] Кураш тушмоқ, ўзаро беллашмоқ.

*Бу сўзни Паҳлавон била мулоқот қилгондин сўнгга изҳор қилиб,
муқаррар андоқ бўлмишки, тонгла халойиқни мажмуъ қилиб ку-
рашгайлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШЧИ [т. کوراشچی] Кураш билан шугулланувчи; кураш тутпади-
ган киши; паҳлавон, полвон.

*Паҳлавон билибдурки, ул курашчининг онасидур, ўзи била муқар-
рар қилибдурки, тонгла ул курашчи илигида йиқилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

КУРАШЧИЛИК [т. کوراشچي ليک] Беллашувчилик, курашчилик.

*Ёр қассобнинг ўғлидур. Курашчиликда саромад бўлуб, азим
шухрат тутубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРУК [т. کوروك] Курк товук, тухум қилишдан чиқиб, тухум босишга етилган товук курки.

Вақти била қилди хурус ун аён,

Тинмади бир лаҳза курук макиён.

Ҳайрат ул-аброр, 276-б.

КУФРХИСОЛ [а. كفر خصال] 1 Кофир хислатли, кофир сифат, бедин.

2 Нопуқурлик, кўрнамаклик.

Агар ул куфрхисол – элга доғи куфр тарийқи афъол.

Махбуб ул-қулуб, 20-б.

КУШ [ф. كنى] Ўлдирувчи, сўювчи; қотил.

Куши хунхора Қон тўкувчи қотил, қонхўр сўювчи (жаллод).

*Золи маккора, балки Фарҳод куши хунхоранинг тиги забонин тез
этиб...*

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

КУҲАНДИЗЛИҒ [ф.-т. كهانديزليغ] Арқлик, қалъада яшовчилар; қуҳандизлик (Мовароуннаҳрдаги бир шаҳар номи).

*[Шайх Абу Исмоил Абдуллоҳ...]. Ва дебдурки, мен тазкира ва
тафсири илмида Хожжа Яҳё Аммор шоғирдимен ва дебдурки, мен
тўрт ёшимда эрдимки, Хожжа Яҳё Аммор қуҳандизликларга айт-
тиким, Абдуллоҳни азиз тутунгки, ондин имомлиг келур.*

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

КҲАНПИР [ф. كهان پير] Қари, ёпи улғ, қари чол, кекса.

*Навоий ўлса, кўҳанпиру куйса, айб этманг,
Ки мундоқ ўт анга бир шўҳи навжувон соладур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 188-б.

*Эл оёғига тушардин бошқа чиқмоқ расмини
Май қуҳанпиридин ушбу дайр аро иршод бил.*

Бадоеъ ул-бидоя, 324-б.

КҲДАК [ф. كودك] Бола, гўдак.

*Ҳар неча замона аҳлининг нурфанисен,
Ё фарз айтолгани, аблаҳу кўдакисен,
Ризқ иста-ю бўлма халқнинг душмани сен,
Истар сени чун ризқ нечукким ани сен.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 121-б.

КҲЖПУШТ [ф. كوژپشت] Букри.

*Басо кўжпушту пароканда ҳол,
Бўйида чу бўлғай ипе эски шол.*

Салди Искандарий, 385-б.

КҲЗАЛИК [ф.-т. كوزة ليك] Қорни кенг, бўғзи инчиқка, бир томонидан дастаси бор идиш номи, кўза; кўзалик, идишлик.

*... илайларига кўзалик сув қўйдуруб, баъзининг каффи ва дастор-
ларин ва ёғлиқларин ва анинг учида туғунгинаси бўлса, белгилукла-
рин мулозимларга топшуруб...*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

КҲЗАНАК [т. كوزنگ] 1 Сўзанақ, ниначи.

*Андокки, тунглуб ва узук ва тўрлуб ва босруб ва чиг ва қанот ва
кўзанақ ва уёғ ва боғиш ва бўсага ва эрқина ва ало ҳозал-қийс.*

Муҳомадат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиган чиммат, сўзанақ.

*Эй Навоий, ул маҳи хиргаҳнишин ҳифзи учун
Кўзанақ эрмаски, ҳар сори тикилмиш кўзлари.*

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

КҲЗЛУҒ [т. كوزلوع] Кўзлик.

*Шайх Абу Тоҳирзаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилдишар-
ким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк бўй-
луқ, азрак кўзлуг Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай...*

Насойим ул-муҳаббат, 244-б

КЎЗУКМАК [т. كۆك كۆز] Кўзикмоқ, кўз тегмоқ.

*Қуёшиким зарра кўзгаб кирса ваёронимга ҳажрингда,
Кўзукма қул соғурмоқ, биш они кўнгулмга ўт урмоқ.*

Фаройиб ус-сиғар, 257-б.

КЎЙ-КЎЧА [т. كوي كچه] Кўча-кўй, ҳамма жойда, ҳамма ерда.

*Абнойи жишски дебмен, сизни демаймен, сойир итларни дебмен-
ким, кўй-кўчада юрурлар.*

Хамсағ ул-мутаҳаййирин, 40-б.

*Ишқдин жаҳон ичра, афғонидин калом ва кўю кўчада бу досто-
нидин паём.*

Мажолис ун-нафоис, 187-б.

КЎКУРД [ф. كورد] Гугурт.

*Хирқаи зухд ўртамак кўнгулм шиори айладим,
Субҳа торин уздуму кўкурд тори айладим.*

Бадоеъ ул-васат, 304-б.

КЎМАКЧИ [ф.-т. كوماكچي] Кўмак берувчи, ёрдамчи.

*Қим уч чодир кўмакчидек етишқай
Ғадо уйига кўзлардин ниҳоний.*

Фаройиб ус-сиғар, 549-б.

КЎНГЛАКСИЗ [т. گونگلاک سيز] Кўйлаксиз, кийимсиз.

*Танга тошу кўлга тиш захмики солди телбалик,
Фоиш қилди элга кўнглаксиз бадан, енгсиз илик.*

Наводир ун-ниҳоя, 307-б.

КЎНГУЛЛУК, -лик [т. كوناكول لوك//كونگول ليك] 1 Қалби, кўнгили, дил-
ли.

*Икки бошим бўлмаса, икки кўнгуллуқ ёрни
Севмагайменким, бало урсун мукаррар бошима.*

Наводир уш-шабоб, 411-б.

Темир кўнгуллуқ Темир кўнгилилик, тошбағирлик.

*Темир кўнгуллуқ улус қармоғига суҳондур
Қаю харошки, зоҳир бўлур фиғоним аро.*

Наводир уш-шабоб, 30-б.

2 Ёдли, хотирли.

3 Фикрли, хаёлли, ихтиёрли, ботилили.

4 Майли, хоҳишли.

5 Ёрлик, дўстлик.

*Шайх ул-ислом дедик, Абусаид Муаллим ҳам рушан пире эрди,
яшш кўнгуллик ва содиқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

*Шайх ул-ислом дебдурки, Кошонда қавме бор эрдилар, ёруқ кўн-
гуллуқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 191-б.

*Бойқаро Мирзо – бовуҷуди улким, Султон Соҳибқироннинг
туғқон оғаси эрди. Йиллар Балх (қуббат ул-исломий)да салтанат
қилди. Ва лекин шикаста нафслиқ ва кичик кўнгуллуқ, тавозуъ ва
таъзимлиқ киши эрди ва ҳақиқунослиғи аъло мартабада эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 168-б.

КЎНГУЛСИЗ [т. *كونگول سيز*] 1 Дилсиз, қалбсиз.

*Дўстлар, мени кўнгулсиз деб сўрарсиз, шодмен,
Бўлмайинму шодким, дафъ ўлмиш андоқ думанам.*

Бадоеъ ул-бидоя, 374-б.

2 Хотирсиз, ёдсиз, ҳаёлсиз.

*Кейнича кўнгулсиздур эришмакка Навоий,
Ул шўҳ чу ўз мулкига борди кўнгул олғоч.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

3 Фикрсиз, ихтиёрсиз.

*Сафарни тамуғдин нишон айлабон,
Тамуғ ранжин андин аён айлабон;
Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Умиди йўқ эл андин уммидвор.*

Ғаройиб ус-сиғар, 525-б.

4 Ишқсиз, муҳаббатсиз.

*Заъф бўлуб меваси йўқ шох иши,
Сустайиб андоққи, кўнгулсиз киши.*

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

5 Майлсиз.

*Кўнгулсиз роқим хомасин рақамкаш қилмоқ ва бу рақам саводи
била кўнглин хуш қилмоқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

КЎНГУЛСИЗЛИҚ, =лик [т. *كونگول سيزليك*] 1 Қалбсиз-
лик, кўпгилсизлик.

*Кўнгулм онди гар кўнгулсизликдин ўлса юз ғамим,
Ўйла бедилменким, дей олман ани дилдорға.*

Ғаройиб ус-сиғар, 433-б.

2 Муҳаббатсизлик, ишқсизлик.

*Новакинг пайқонини то чектилар полон кўнгул,
Айламас афғон кўнгулсизликдин андоғким жарас.*

Бадоеъ ул-бидоя, 221-б.

3 Хотирсизлик.

*Кўнгулсизлик андуҳидин ваҳ, не ғам,
Киши кўрса ёнида дилдорини.*

Бадоеъ ул-васат, 439-б.

4 Фикрсизлик, хоҳишсизлик.

*Бўйла кўнгулсизлиқ ила зорлиқ,
Етқурибон нахлга беморлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

КЎРГУЧИ [т. *كورگوجي*] Кўргувчи.

Улуглар сахмноку ўйла ҳойил
Ки, айлаб кўргучи ҳунини зойил.

Фарход ва Ширин, 204-б.

Чун воқиа кўргучи кўз очти,
Кўздин қонлиг сиришк сочи.

Лайли ва Мажнун, 262-б.

Туз кўргучи – пок назар, ҳунар кўргучи – рост басар.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

КЎРГУЗГУЧИ [т. *كۆرگۈزگۈچى*] Кўргизгучи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат кас-
ратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

КЎРМАКЛИК [т. *كۆرماكلىك*] Кўрмоқлик.

Ани мен айта олмаи зишт ё ҳўб,
Санга кўрмаклиги бор эрса матлуб.

Фарход ва Ширин, 311-б.

Элга меҳрингдин қуярмен, менга қаҳринг сахл эрур,
Дўзах аҳлига эрур жаппатни кўрмаклик азоб.

Наводир уш-шабоб, 35-б.

Кўра олмаслиг Кўролмаслик.

Ёрни азёр била кўра олмаслигидин кўз қони деб айна рашиқдин бу
матлаъ ҳуб адо топибдур.

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

КЎРМАМАК [т. *كۆرماماك*] Кўрмоқ феълининг, ноаниқ ва бўлишсиз
шакли, кўрмаслик.

Асл улдурки, санамлар сари кўз солмагасен,
Эй Навоий, тиласанг кўрмамак асло офат.

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

Ато онангга раҳмат, эй ўғилким кўрмамиш сендек
Не ул тўққуз ато, бал не бу тўрт асрагучи доя.

Фавойид ул-кибар, 367-б.

Англадинг ўтлуқ юзи кўнгулум не янглиг қилди су,
Мум ароким кўрмамиштурси ғуланинг таъсирини.

Наводир ун-нихоя, 540-б.

КЎРУКСАМАК [т. *كۆرۈكساماك*] Кўришгани, йўлиқтишни истамоқ.

... кўруксамак ва бушўрганмак ва бухсамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КЎРУНМАМАК [т. *كۆرونماماك*] Кўринмоқ феълининг бўлишсизлик
шакли, кўринмаслик.

Ғариб зулфу юз эрмасмуқим, жаҳон элига
Кўрунмамиш бу икнининг мисоли тун билан тонг.

Бадоеъ ул-васат, 259-б.

КЎТАРТМАК [т. *كۆتارتماك*] Кўтартирмоқ, ўртадан олдирмоқ.

Шайх дедиким, сажжодайиким сизинг ўлтурунгузига ярамас, би-
зинг дағи ўлтурурумизига ярамас ва ародин кўтартти.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

КЎФАЛИҚ [а.-т. كوفه ليق] Кўфа шаҳридан, Кўфа шаҳрида яшовчи, кўфалиқ.

[Фузайл б. Иёз қ. т. р.]. Анинг не ерлик эрканида ихтилоф бор.
Кўфалиқ дебдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

КЎФТА [ф. كوفته] Ҳориган, чарчаган.

Ани ул либос била Парвез гумон қилдилар. Дедиким: чун сизга лифтор бўлдум бағоят кўфтадурмен.

Тарихи мулуки аҷам, 247-б.

КЎЧУН [т. كوچون] Шошилиш.

Ўтубон халқ ул навога кўчун,
Жон бериб балки андоқ улмак учун.

Сабъаи сайёр, 338-б.

КЎҲ [ф. كوه] Тоғ.

КЎҲ то кЎҲ Тоғ-тоғ, тоғдан тоққа, тоғларча.

«Қоф»ин манга айла кўху андух,
Кўнгулмга гамини кўх то кўх.

Лайли ва Мажнун, 145-б.

КЎҲБАВОР [ф. كوه بوار] Тоғдек, тоғ каби.

Ҳарзарае ўлди кўналак кўҳбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

КЎҲЛ [а. كحل] Сурма.

Кўҳл ул-жавоҳир Кўзнинг кўриш қувватини ошириш учун марварид кукуни билан сурманинг аралашмасидан тайёрланган жавоҳир сурма.

Ҳоки пойингким эрур кўҳл ул-жавоҳир топса кўз,
Ҳаргиз ўзга зоҳир этмас тўтиёга эҳтиёж.

Фавойид ул-кибар, 71-б.

КЎҲНАВАРД [ф. كوه نورد] Тоғда юрувчи, тоғ кезувчи.

... агар кўҳнавард аниҳабни қулла азиматиға сурулса ва анинг хоро шиқоф тувогидин секриган ўт била барқ ламъасидек мунтазирлар кўзларин ёрутулса, тоғдин қуёш чиққондек бўлғай...

Муншаот, 135-б.

КЎҲПАЙКАР [ф. كوه پيكر] Зўр от, чопкир от.

Қиё янглиг остида кўҳпайкаре,
Вале пўяда, ўйлаким, сарсаре.

Садди Искандарий, 435-б.

ЛАББАЙК [a. لبيك] Эй Аллоҳ, Сенинг хизматингга тайёрман, ҳозирман, қабул қиламан (ҳаж зиёратига боришда кўп қўлланиладиган сўз, яъни ҳожилар ҳаж зиёратига етунча «лаббайк» урадилар).

[Абуладён қ. с.]. *Шайх ул-ислом дебдурким ул қачон ҳажга борса эрди, уйидин эҳром боғлаб «лаббайк» урар эрди ва тебрар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

ЛАБТАШНАЛИҚ [ф.-т. لبتشنة ليق] Чанқоқлик, сувсаганлик.

*Рўзада лабташналиқдин қилди заъф ул моҳрў,
Жон берурмен лаълига то бўлгуси жонимда су.*

Наводир ун-нихоя, 445-б.

ЛАВАНДШЕВАЛИҚ [ф.-т. لوند شيوه ليق] Бебошлик, ўзбошимчалик, тартибсизлик, лаванд қилмоқлик, қўрқмаслик, жасурлик, довжураклик.

Ва ҳаддин утгандин сунгра андоққи, шибоб айёмининг иқтисо-сидур, ўзларин май ичмакка ва лавандшевалиқларга ва ошиқтеша-лиқларга солибдурлар.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 91-б.

ЛАВВАТА [a. الوطه] 1 Бадахлоқлик, хунук қилиқлик.

2 Хунасалик.

Лаввата қилмоқ Хунасалик қилмоқ.

[Хантила бинни Сафвон]. *Анинг замонида эранлар лаввата қилиб, баҳойим бўла жамъ бўлур эрди. Ва хотунлар чарм ва теридин олат ясаб, ўзларига истиғмол қилурлар эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

ЛАВКАШАФ [a. لوكشف] Биров кепф этади.

*Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Талибга недур айламак таҳсили ганжи манъараф.*

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

ЛАВКАШИФ [a. لوكشف] қ. Лавкашаф.

*Соқиё, ул кавсаросо бодадин бир журъа тут,
Қим мени ҳайронга бўлгай кашф сирри лавкашиф.*

Бадоеъ ул-бидоя, 267-б.

ЛАВҲ [a. لوح] қ. Лавҳа.

ЛАВҲА [a. لوحه] Тахта, ёзув тахтаси, ёйиқ нарса.

Лавҳан маҳфуз То ҳисоб-китоб кунига қадар инсонларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзиб бориладиган Аллоҳнинг (лавҳи) ёзув тахтаси.

*Борчаси ҳақ илмида маълум эди,
Лавҳаи маҳфузда марқум эди.*

Хайрат ул-аброр, 107-б.

*Азал субҳида малхулунгни келтур!
Ароға лавҳи маҳфузунгни келтур!*

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лавҳан хотир То даври қиёматтача одамларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзилиб, сақланидиган Аллоҳнинг лавҳи.

*Буки сафо чақмасидин завқнок,
Айлагасен лавҳан хотирни пок.*

Ҳайрат ул-аброр, 112-б.

Лавҳу қалам Ёзув тахтаси, доска.

*Гар қалам тутмадинг қўлуңга не ғам,
Азбар эттинг чу сирри лавҳу қалам.*

Сабъан сайёр, 20-б.

*Сафҳа лавҳида қаламий қилди рақам
Ким, хаттига офарин деди лавҳу қалам.*

Муншаот, 200-б.

*Фариш бўлуб арш ила лавҳу қалам,
Қўймоқ учун раҳми аларга қадам.*

Ҳайрат ул-аброр, 46-б.

ЛАЗЗАТСИЗ [а.-т. لذت سيز] Тотлиликсиз, ширин эмас.

*Эй Навоий, даҳр аро не келса, бўлғил мунбасит,
Гарчи лаззатсиз бўлур куч бирла қилмоқ инбисот.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

ЛАИМСИЙРАТ [а. النميم سيرت] 1 Нокас, очкўз.

2 Ҳасис.

Аммо бу тоифанинг сойири ҳам агарчи тарабойин ва меҳнатзададурлар ва лекин филҳақиқат лаимсийрат ва гадодурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЛАМЪАШ [а. المعش] Порлоқлик, ёруғлик, шуълалик, нурлик.

*Сарви нозим қошида келди Навоий тўби
Ламским, суварати хатти ўқидим ани ламъаш.*

Бадоеъ ул-васат, 182-б.

ЛАТИФТАБЪ [а. لطيف طبع] Нозик таъби.

[Ҳаким Санайи Ғазнавий р. т.]. Соқий дебдурки, Санойи фозил ва латифтабъ киши.

Насойим ул-муҳаббат, 458-б.

ЛАТОЙИФОСОР [а. لطايف آسور] 1 Латиф сўзли, қимматли, маҳоратли; нозик маъноли сўзлар каби.

... ўз латойифосор нутқи тақрири, алқобимни юқори адо қилдимки, не унвон была сабт қилдиларки, муқаррор қилмоқ ҳожат эрмас.

Муҳакамат ул-луғатайн, 39-б.

2 Ажойиб асарлар, нозик таъб асарлар.

... яъни айтилган абёт барча латойифосор ва сабт бўлган ашъор барча зароифиюрким, эллик олтимиш ё юз ғазалга яқин йиғилса эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЛАТОФАТОМИЗ [а.-ф. لطافت اميز] 1 Латофатлилик.

2 Хушмуомалалик.

... барча латофатомиз ва нафиъ муқаттоат, барча манфаатангиз...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ЛАТОФАТШИОР [а. لطافت شعار] 1 Нозик сўзни, латиф сўзни.

2 Покиза сўзни, равшан сўзни.

Ва яна доғи латофатшиор нозимлар заройифи ва зарофатдисор роқимлар латоийфи ҳар ёндин истимоъ тушарким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЛАЪБАНДУЗЛИҚ [а.-ф.-т. لعب اندوزليق] 1 Кўнгили очилиши.

2 Найрангбозлик, мазах қилишлик.

Шоҳиди раънодин лаъбандузлик тила ва ринди фарзонадин жондудозлик ва дилсўзлик иста.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЛАЪЛ [а. لعل] 1 Қизил рангли тош.

Лаъли ноб 1) соф қизил рангли кимматбахо тош.

Бозбонга чун гино айлаб насиб эҳсонинг илги,

Хуша-хушаки зумуррад, гоҳ лаъли ноб осиб рад.

Наводир ун-нихоя, 176-б.

2) соф қизил рангли май, лаъл топидай рангли шароб.

Соҳиё кўн қулжидин тут бизга лаъли нобким,

Бу боринда майл бўлмас ганжи Афридун сари.

Наводир ун-нихоя, 560-б.

Лаъли обдор Тиник, порлоқ лаъл, тоза лаъл; тиник, соф май. қизил ёқутдай тоза май.

Бонси ғамдур лаби ҳажрида лаъли обдор,

Май дебон рангин су ичган айламас пайдо фараҳ.

Наводир ун-нихоя, 92-б.

2 Қип-қизил лаб.

Лаъли руҳафзо Руҳлантирувчи қип-қизил лаб, жонлантирувчи лаълдек лаб, тирилтирувчи қизил лаб.

Ғунчалар очилса, ўлганлар тирилса не ажаб,

Айлай олмас қулғудин чун лаъли руҳафзони забт.

Ғаройиб ус-сиғар, 232-б.

3 Қизил сийҳ билан ёзилган хат.

4 Қизил рангли май.

5 тасаввуфда Ваҳдат майи.

ЛАЪЛПОРА [а.-ф. لعل پاره] Қип-қизил томчи.

Кўксумини чулки қилди лабини ҳажри яралар,

Ҳар яра қон кеби оқизур лаълпоралар.

Наводир уш-шабоб, 114-б.

ЛАЪЛФОМ [а.-ф. لعل فام] 1 Қип-қизил, лаъл қаби, қизил ёқут сингари.

Синехр узра эмас гўлгун булут, ҳар сарикии тушмиши,

Фалак миръотиға акси сиршики лаълфомимдин.

Фавойид ул-кибар, 315-б.

2 Тиник қизил.

Бодон лаълфом Тиниқ қизил май

*Алардин бири ул дурахшанда жом,
Ичинда тўла бодон лаълфом
Ки, ҳар нечаким ичса кам бўлмайин,
Ича олмайин кимса, ҳам бўлмайин.*

Садди Искандарий, 252-б.

*Бодадин юзни лаълфом айлаб,
Кўнгул айвонида хиром айлаб.*

Сабъаи сайёр, 33-б.

ЛАҲЗАЛИҚ [а.-т. الحظه ليق] Бирдамтик, бир нафаслик, бир онлик, бир лаҳзалик.

*Сабр кўп қилсанг фавойид кўп дединг, носих, не суд,
Ким кўнгулни ҳажр аро бир лаҳзалиқ йўқ тоқати.*

Наводир ун-ниҳоя, 548-б.

ЛАҲЗАТАН [а. الحظتان] Дамбадам, муттасил.

Лаҳзатан филиҳзатан Шу сониядан, шу вақтдан.

*Ул соатан фисоатан ишида исигроқ бўлғай ва лаҳзатан филиҳ-
затан қилмишида қизикроқ бўлғай.*

Маҳбуб ул-қудуб, 50-б.

ЛАҲНСОЗ [а.-ф. لحن ساز] Куй-оханг, жўр-наво; чалғувчи, нағмачи.

*Наво ичра минг лаҳнсозинг қани,
Дасотини хотирнавозинг қани?*

Садди Искандарий, 58-б.

ЛИЛЛОҲИЛҲАМД [а. الله الحمد] Аллоҳга шукр, Худога шукр.

*Лиллаҳилҳамдким, яна иқбол
Кавкаби бахтим этти фаррухфол.*

Сабъаи сайёр, 387-б.

ЛИ [а. لى] ...-гача.

Лимааллоҳ 1) соф, пок.

2) Лимаоллоҳ бўсагаси, лимаоллоҳ мақоми, лимаоллоҳ манзили.

*Эй Навоий, мосиваллоҳдин кесилмак кимсани,
Лимааллоҳ манзилига еткурур аввал қадам.*

Фавойид ул-қибар, 269-б.

*Иниқ маҳв этти мени, сен чиқ ародин, эй сабо,
Лимааллоҳнинг мақомида не ҳоҷат Жабраил?*

Бадоеъ ул-бидоя, 595-б.

3) Аллоҳнинг ҳузуридаги арш остонасига ёстониш; Аллоҳ билан бирга бўлиш.

*Лимааллоҳ остонин ёстониб,
Қоба қовсайн иттиҳодин қозғониб.*

Лисон ут-тайр, 19-б.

4) поклик мақоми.

*Қилиб майл уммат низомига ҳам,
Ёниб «Лимааллоҳ» мақомига ҳам.*

Садди Искандарий, 31-б.

ЛИМАН [а. لمن] ...-га хос.

Лиман ил-мулк Сўз мулки Ун (Аллоҳ)га хос.

Сўз «Лиман ил-мулк» ўлуб ул дам анга,

Қим ангадур мулк мусаллам анга.

Ҳайрат ул-аброр, 25-б.

Лимуфиз ил-карам Файз бахш этувчи Парвардигори олам.

«Ҳайра саноин лимуфиз ил-карам»,

Қим карамидин эрур эл муҳтарам.

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

ЛИСОН [ا.لسان] Тил.

Лисон ул-вақт 1) вақт тили, 2) замонасининг алломаси, замона сирларини билувчи.

[Аб ул-Ҳусайн Ҳусрий р. т.]. Шайх Суламий дебдурки, машойиҳ орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўрмадим. Лисон ул-вақт эди ва машойиҳ ягонаси.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. Лисон ул-вақт эди ва бу фанда вақтнинг имоми эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

ЛИҲИЯ [ا.لحه] Соқол, эркак кишининг юз, чакка туклари.

Яна таҳлил қилмоқ лиҳияга зам,

Оёғ бирла илик бармоглари ҳам.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ЛОЖУВАРДИЙНИШОН [ф.جووردي نشان] Тўқ кўк-ложувард тусли.

Суроҳий келиб ложувардийнишон,

Қилиб они зарҳал била шустмон.

Садди Искандарий, 312-б.

ЛО [а. ل] Йўқ, эмас.

Ло илониҳоя Шу топда, охир-оқибат.

Ва мунинг шакар гуфторлигига ло илониҳоя муждасин етқургай.

Муншаот, 181-б.

ЛОЛАГУНЛУҚ [ф.-т. لاله گون لوق] Лолага ўхшаганлик, лоларанглик, қизил ранглик.

Ҳар нечаким юз ўлса ҳижронда заъфарони,

Ғам йўқ берур чу қон ёш ул юзга лолагунлуқ.

Фавойид ул-кибар, 215-б.

ЛОЛАКОР [ф. لاله کار] Лоладай қизил, лоларанг; лоладай таъсир қилувчи.

Бир гул юзи фироқида хуноби ашк ила

Юз заъфарони нчра кўзум лолакордур.

Наводир уш-шабоб, 138-б.

ЛОЛЛИҚ [а.-т. لال لوق] Лол ва ҳайрон бўлиб қолишлик.

Лутфу хулқидин икки аҳзар нўш,

Лоллиқдин бор эрдилар хомўш.

Сабъаи сайёр, 204-б.

ЛОМ-АЛИФ [а. لام الف (ل)] Араб алифбосидаги лом ва алиф ҳарфларини, уларнинг «баҳри лом-алиф»да бирикма тарзида келиши, кўл қовуштириш, қайчи.

ЛОРАЙБ [а. لرايب] Илоҳийлик.

Илми лорайб Улуҳият илми.

Анга ҳамдким илми лорайб эрур,

Ҳамуя илм ила олимул-ғайб эрур.

Муншаот, 153-б.

ЛОФАТО [а. لفاط] Қуръони карим сўзи, ўтмадими?

Ул Тенгрики, жовид бақо келди анга,

Ончаки баҳо жуду ато келди анга,

Бир дўстга нукта «Ҳал ато» келди анга,

Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ЛОФИЯ [а. لافيه] Лоф, ёлгон гап, муболаға.

Не сафо лофия урар ҳиндуи оташдони,

Ўй ёрутмас кўсов, ўн қатла ёрутсанг они.

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЛОШАЙЪ [а. لا شايء] Ҳеч нарсa, ҳеч нарсaга арзимаиди (сарик чақага ҳам арзимаиди).

Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,

Кўзунгга олма нединким жаҳон эрур лошай.

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

ЛОЯ [ф. لويه] Хитойи ишак тўқимасидан қилинган беқасам тўн.

Сенинг гулгун тўнунгким, нақш эрур зарришаддин ҳар ён,

Биайних уйладурким, зарварақ остидаги лоя.

Фавойид ул-кибар, 366-б.

ЛОҒ I [т. غ] Жой, манзил.

Хаёлинг этти Навоий бошинда манзилгаҳ,

Нединки бир тепада жорий эрди икки бу лог.

Наводир уш-шабоб, 218-б.

ЛОҒ II [т. غ] Ҳазил, эрмак, найранг.

Ёр аёгин суга солди, кўзум тўлди сиришк,

Эй Навоий, бўйла балиғқа керак мундоқ бу лог.

Наводир уш-шабоб, 216-б.

ЛОҒ-ДОҒ [ф. لاغ داغ] Ловуллаб доғланиш, ловуллаб куйиш.

Демаким, не доғдур кўнглунгдаким, утлуг кўзунг,

Кўйди анда кўргузуб юз лоба бирла лог-доғ.

Наводир уш-шабоб, 217-б.

ЛУЪБФИГАН [а.-ф. لعب فغن] Ўйин қилувчи, ўйновчи.

Демайин муҳрабози луъбадафан,

Балки луъбатнамойи луъбфиган.

Сабъан Сайёр, 45-б.

ЛУҚМАХОҲ [а.-ф. لقب خواه] 1 Еб-ичишни хоҳлаш, инъом-эҳсон хоҳлаш.

2 Таъмагир.

*Шаҳ чу тамаъ қилди эрур лукмаҳоҳ,
Қонегъи дарвеш эрур подшоҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 165-б.

ЛУҚТА [a. لقطه] 1 Кипчиларнинг йўқолган буюмларини бошиқа бир киши топиб олиши; йўқолган буюм.

2 Вақф моли.

[Бунён б. Муҳаммад Ҳаммои қ. т. с.]. Ишим суубатқа етканда, борадургонда бир парча олтун тушуб ётур эрди. Олай дедим, олмадимки, луктадур.

Насойим ул-муҳаббат, 111-б.

ЛУҒОМ [a. لغام] Тоғ номи.

[Абу Али Ворижий қ. с.]. Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг на-
лос кийиб эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

МАВАДДАТХИСОЛ [a. موت خصال] Дўстлик фазилияти, хислати, сифати.

*Магар Шом мулкида эрди бу ҳол
Ки, ики рафиқи маваддатхисол.*

Садди Искандарий, 154-б.

МАВЖСИЗ [a.-т. موج سيز] Тўлқинсиз, тошқинсиз.

*Сув вужудидин тенгиз бўлди тенгиз,
Бўлса ул гар мавжлуқ гар мавжсиз.*

Лисон ут-тайр, 269-б.

МАВИЗ [ф. مويز] Майиз.

*Анга ичмак бўлуб ноком янглиз,
Мавизу шираи бодом янглиз.*

Фарҳод ва Ширин, 68-б.

МАВОИД [a. مواعيد] 1 Сўз бериш, ваъда, ваъда қилинган нарсалар.

2 Ваъда вақти; аҳд-паймон пайғи.

*Яна андаги элга фармон қилиб,
Бориға мавоид эҳсон қилиб.*

Садди Искандарий, 205-б.

МАВОЛИД [a. مواليد] 1 Туғилганлар.

2 Фарзандлар.

3 Юзага келган нарсалар.

Маволиди салос Жонсиз табиат, наботот ва ҳайвонот.

*Бўлса маволиди салос ул учи,
Бу ети обонинг ишин қилғучи.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАВОСИҚ [a. موائيق] Аҳд-паймон; қасамёд; ваъда.

[Шайх Саъдуддин Хуммуйй қ. с.]. Шайх Садруддин Кунавий анинг суҳбатига етар экандур. Дебдурки, ул дедикки, мавосиқ еттидур.

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАВТ [a. موت] 1 Ўлим; дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абяз 1) оқ ўлим; 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим; 2) сабр; 3) одамларнинг тухмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти аҳзар** 1) яшил ўлим; 2) жулдур кийимдан жанда тикмоқ. **Мавти аҳмар** 1) қизил ўлим; 2) нафси ентиш.

[Ҳотам Асамм қ. с.]. Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йўлга қирар, тўрт улумни ўзига тутмак керак: мавти абяз – ва ул қорин очлиғидур ва мавти асвад – ва ул халқ изосига сабр қилмақдур ва мавти

аҳмар – ва ул нафс мухолафатидур ва мавти аҳзар – ва ул хирқага
юрунлар тикмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

МАВЪИЗАПАРДОЗ [а.-ф. *موعظه پرداز*] Ваъз айтувчи, ўғит айтувчи, на-
сиҳат қилувчи.

... бу байтларнинг насиҳатсоз воъизлари ва мавъизапардоз на-
сиҳлари монев бўлғайлар.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТАНГИЗ [а.-ф. *موعظت انگيز*] Насиҳатомиз, ўтигона, панд-
насиҳат берувчи.

... анда маърифатомиз бир газал топилмағай ва газал бўлғайким,
анда мавъизатангиз бир байт бўлмағай.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТОСО [а.-ф. *موعظت اسا*] Ваъзга ўхшаш, ўғитдек, насиҳатга
ўхшаш.

... бирор-иккирор насиҳаторо ва маъизатосо байт иртиқоб
қилиндиким, аларнинг ламъайи рухсори ифбат бурқаъидин кўп
ташқари ломив бўлмағай...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАДАДКОРЛИҚ [а.-ф.-т. *مد دكار ليق*] Мададкор бўлишлик.

Не ҳикмат анга еткурур ёрлик,
Не ойини дониш мададкорлик.

Садди Искандарий, 412-б.

МАДХУЛИН [а. *مد خولین*] Компонент, кириш.

– «Аз калбуҳим» таркибида «аз» – «мин» маъноси биладур, «мин»
хуруфи жоррадиндур ва мадхулин мажрур қилур ва бу таркибда ўз
амалин қилса, қофия ғалат бўлур.

Хамсаг ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МАЖБУБ [а. *مجبوب*] Аруз атамаси.

... фаул-мажбуб, фов-асалл; фав-абтар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

МАЖЛИСНИШИН [а.-ф. *مجلس نشین*] Мажлисда ўтирувчи.

Ки, уч кимсадур садри мажлиснишин,
Қилиб шарҳ бир-бир аларнинг ишин.

Садди Искандарий, 573-б.

МАЖНУНВАШЛИҒ [а.-ф.-т. *مجنون وش لیغ*] Мажнунга ўхшашлик; жу-
нун сифатлик.

Гоҳи мажнунвашлиғи бирла бўлурмен музтариб,
Гоҳ беҳол улмоғидин заъф аро беҳолмен.

Наводир ун-ниҳоя, 415-б.

МАЖНУНКИРДОР [а.-ф. *مجنون کردار*] Мажнун табиатли; мажнунвор.

Сабрсиз кўнглининг ишқ ва жунунин ва нотаваон ҳолининг дарду
шавқи бир-биридин фузунин девонавор дегони ва мажнункирдор
адо қилғони.

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

МАЖОЛИС [a. مجالس] Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис» асари-
нинг қисқартма шакли.

*Ўзгасин қилмадим андин мазкур,
Ки, «Мажолис»да эрурлар мастур.*

Фавойид ул-кибар, 506-б.

МАЖҲУЛВОР [a.-ф. مجهول وار] 1 Номатлумга ўхшаш, танилмаган.

2 Бегона.

3 Бездатибор.

*[Хожа Аҳмад б...]. Чун уйгонди, уч мувофиқ ёр пайдо қилди ва
мажҳулвор андоқки, эл танимагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 227-б.

МАЗАЛИҒ [a.-т. مزه ليغ] Таъмиқ, мазалиқ.

*[Шайх Раиҳон қ. с.]. Шайх анинг илғидин риквани олиб, ул судин
ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

МАЗАРРАТ [a. مضرت] Зарар, зиён; мусибат, офат.

Оз сўз демакнинг манфаатидаву кўп сўзнинг мазарратиди.

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

*Ва ул ҳуққа лаолиси мазарратидин қалам тили лол ва бу золнинг
жамъи завол дурур.*

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

МАЗАСИЗ [a.-т. مزه سيز] Бемаъни, маъносиз.

*Ул ерларда бу навъ ўхшаши йўқ, мазасиз муқобаралар гоҳи воқеъ
бўлур.*

Мажолис ун-нафоис, 64-б.

МАЗДАК [ф. مزدك] 1 Ўт, олов.

*... ва дай шоҳи шабхунидин ўт зардуштининг хайли манқал
кўргонида ҳисорий ва баҳман чериги чонқунидин шарора маздаки-
нинг сипоҳи тош бирла темур қатъасида мутаворий.*

Муншаот, 140-б.

2 Тарихий шахс номи (маздакийлик таълимотининг асосчиси, зардушт-
лик эволюцияси жараёнидаги босқичлардан бири), у Эрон шоҳи Қубод I
(488–531) замонида яшаб ўтган.

*... ва Маздаки ланн Қубод замонида пайдо бўлуб, нубувват даъ-
воси ошкор қилди ва элли бир-бирининг моли ва аёлига шарикликка
рухсат берди.*

Тарихи мулуки аҷам, 240-б.

МАЗМАЗА [a. مضمه] Оғиз чайиш.

Мазмаза қилмоқ Ғарғара қилмоқ; таҳорат қилиш вақтида сув билан
оғиз-томоқ йўларини чайиш.

*Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истинишқ ҳам мундоқ муқаррар.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

*Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга даги истинишқ қилгил.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАЗОРЕЪ [ا. مزارع] Экинзор.

*Ки, ободу бум ичра воқеъдурур,
Жазоирки анда мазореъдурур.*

Садди Искандарий, 487-б.

МАИС [ф. ميس] Май, ваҳдат майи, майхона.

*Бу зухд шайхи худписанд иши, ул узр ринди ниёзманд иши. Бу
бири умиди жовидга сармоя ва ул бири маиси муаббадга тироя.*

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

МАЙГУНЛУГ [ф.-т. ميگون لوع] Май ранглик, қип-қизил ранглик.

*Агар майгунлугидин ранг айлар эрса маишота,
Қўзумнинг мардумин қўйгул ўюб ул турфаҳол узра.*

Фавойид ул-кибар, 372-б.

МАЙДОННАВАРД [ф. ميدان نورد] Майдон кезувчи; жанг майдони.

*Чотиб Барбарий бўлди майдоннавард,
Мубориз тилар эрди истаб набард.*

Садди Искандарий, 180-б.

МАЙМАНА [а. ميمنه] 1 Қўлнинг ўнг қаноти.

2 Киши исми.

*Май бўлубон қути ҳаёти анинг,
Халқ ичида Маймана оти анинг.*

Ҳайрат ул-аброр, 265-б.

МАЙОЛО [ф. مای الا] Май юккан, май аралаш, май, ваҳдат майи.

*Мусалло гаравда майоло бўлуб,
Ридо гунаси бодаполо бўлуб.*

Садди Искандарий, 18-б.

МАЙОЛУД(А) [ф. مای آلود/مى آلوده] Май аралаш, май юккан, май теккан.

*Майга ашқим лаълидин олудалиг гар истамас,
Не учун соқий лаби лаълин майолуд айлади.*

Ғаройиб ус-сиғар, 482-б.

*Чоклик жон қолур ўти су аро,
Ўн майолуда бўлур ул ики лаб.*

Фавойид ул-кибар, 36-б.

МАЙРУҚ [т. مبروق] Эгри-бугри.

*Бинафшанинг нега бўлмиш димоғи мунча улғу,
Ки, ул сенинг хатинга ҳиндуийдурур майруқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

МАЙСИЗ [ф.-т. مای سيز] 1 Шаробсиз, бодасиз.

2 Шароб қадахсиз, жомсиз, пиёласиз.

*Базм эмас бөг ичра майсизким, ҳунарвар илгидин
Бўлди рангин мум ҳар қолаб била ҳайъатпазир.*

Ғаройиб ус-сиғар, 167-б.

3 тасаввуфда Бирлик майисиз, ваҳдат майисиз.

*Ўзунгни асрама бир лаҳза мутрибу майсиз,
Десанг бу ғамкада ичра бўлай сурур била.*

Бадоеъ ул-васат, 395-б.

4 Художўйлик.

5 Напъасиз.

*Кеча хонақах ичра сармаст эдим,
Бузун майсиз итти қарорим менинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 606-б.

6 Суфийликда бирликсиз, бирикиб кетмаслик.

*Айш айладилар неча туну кун
Ким, не кун майсиз эрди, не тун.*

Лайли ва Мажнун, 242-б.

МАЙСУР [а. ميسور] Муяссар бўлган, мумкин бўлган, енгиллашган, унгай.

*Ва ҳеч кишига фазлу ҳунар аҳлидин майсур, балки кўпрак навъи
башарга мақдур эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

МАКРУМАТ [а. مكرمت] 1 Ҳурмат, шараф, иззат.

2 Сахийлик; улуғлик.

Макрумати волидайн Ота-опани ҳурмат қилиш.

*Бири эрур макрумати волидайн,
Билки мунинг қилмоғидур фарзи айн.*

Ҳайрат ул-аброр, 160-б.

МАКТУБОТ [а. مکتوبت] Мактублар, ёзишмалар, ёзувлар, хатлар.

*Айн ул-қузот мактуботидин бирида дебдурки, оз киши бу то-
ифадин зоҳирий улум билгай, Хожжа Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ва
қардоши Шайх Аҳмад Ғаззолий бу жумладиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

МАЛАИЛ-АЪЛО [а. ملائلاعلى] Арши аъло, энг юксак арш.

*[Хожжа Абдуллоҳ Ансорий қ. с.]. Аларнинг мутаҳҳар руҳи чун ма-
лаил-аълога азимат қилди ва асҳобнинг ҳаёти қуши ҳамул тойири
қудсийдин ирашти, фазаи акбар малаи аълога етишти, чун ул пок
муҳиб ўзин пок маҳбуб висолига солди – олам жонсиз бадандек холи
қолди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 77-б.

МАЛАК [а. ملك] 1 Фаришга.

2 Ғўзал.

Малак ул-мавт Ўлим фариштаси; ажал фариштаси, Азроил фариштаси-
нинг сифатларидан бири.

*[Имом Аъзам қ. т. с.]. Дебдурларким, замон халифаси Малак
ул-мавтни туш кўрди ва сўрдиким: менинг умрумдин неча қолиб-
дур?*

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАЛИКЗОДА [а.-ф. ملك زاده] Подшоҳзода, хонзода.

*Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайгамбарзода ва малик-
зода бида торож ва асир элтилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

МАЛИК [а. ملك] Подшо, ҳукмрон, султон.

Малик ут-тузжор Савдогарлар султони.

Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик шўхвашилар эллик, олтмиш ё юзга яқин бўлсалар эрди, бу фақир савдойий бир тожирдекким, малик ут-тужжор деса бўлғай.

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

МАЛОМАТИЙ [а. ملامتي] Маломайтийлик, маломайтия тариқатига мансуб (киши).

Саломат аҳлининг малаквашликқа майли ва ўзидек маломайтийларни шайтон хайле дебутур.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

[Мира Нисобурий р. т.]. *Пире эрди, бузург суфийлардин ва маломайтий эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

МАЛОМАТИЯ [а. ملامتيه] IX асрда Нишопурда пайдо бўлган тариқат. Бу тариқатни қабул қилганлар ўзларининг малакаларини ошириш, кўнгилларини покиза тутиб, сунний мазҳабга қатъий риоя қилишлари шарт бўлган.

Ҳамоноки, сўз маломайтия зикрига етти, бирав айттиким, маломайтия сўзи бизинг шонимиз эмас, биз бу сўзнинг кими бўлурбиз?

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

[Абу Мансур Говкулоҳ қ. т. с.]. *Шайх ул-ислом дебдурки, Маломайтия машойихидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МАЛОҲАТЛИҒ [а.-т. ملاحت لىغ] Ёқимтилиқ, ширинчилиқ, малоҳатлиқ.

Дам урма рақиб, ул десун, сўзки бор.

Малоҳатлиғ элдин ҳикоят малиҳ.

Фавойид ул-кибар, 79-б.

МАНЗАЛА [а. منزله] Мақом, мартаба; юксак даража.

Чун арабий тил ва мақол биля... ва улувви манзаладин ва бири ниҳояти нахусат ва динуви мартабадин орадин чиқтилар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

МАНЗАР [а. منظر] 1 Кузатиб турилган жой, объект, кўриниш, шакл.

Кофири золим сиритти ишвагар

Ёна ул манзардин ўлди жилвагар.

Лисон ут-тайр, 111-б.

2 Тарсо қизи кўзда тутилган.

Ул ғарибу ошиқу зору қари,

Йўл уза ётиб кўзи Манзар сари.

Лисон ут-тайр, 110-б.

3 Осмон, фалак.

Турфа манзардин чу ҳуснунг бўлди фои,

Ўйлаким, тўртинчи манзардин қуёш.

Лисон ут-тайр, 113-б.

Эй етти манзар тарҳига меъмори сунъунгдин бино,

Маснуълар фоний, вале маслуби сонёгдин фано.

Фавойид ул-кибар, 7-б.

МАНЗАРЛИҒ [а.-т. منظرليغ] Кўринишлик, назар ташлайдиган жойлик.

Ва жаҳл шоми тийра манзарлиғидаким, гафлат чоҳини залолат кечасида зоҳир қилиб, бу кечада шақоватдин фасона айтур.

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

МАНЗИЛ-БАМАНЗИЛ [а.-ф.-а. منزل بمنزل] Манзилдан-манзилга; юрт-ма-юрт, работма-работ, маррама-марра, йўлма-йўл.

Икки кўз манзилинг, эй моҳи маҳмил,

Кўнгулга азм қил манзил-баманзил.

Наводир ун-ниҳоя, 337-б.

Икки кун турмайн бир ерда маҳмил,

Азимат айлабон манзил-баманзил.

Фарҳод ва Шириш, 134-б.

Кесарлар эрди йўлни гом-баргом,

Юруб манзил-баманзил тутмай ором.

Фарҳод ва Шириш, 223-б.

МАНОМ [а. منام] 1 Ўтоқхона, ухлаш жойи.

2 *тасаввуфда* Туш кўриш, тупида кўриш, баъзи бир ҳолатлар туш орқали шоён бўлиши.

Ва маном тақлидида эътидол тариқи била кўшини қилмақ...

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

МАНОФИЙ [а. منافي] Хилоф, зид.

Йўқ эрса қуссақим, қон келса софий,

Икисидур таҳоратқа манофий.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАНОҲИЙ [а. مناهي] Ман қилинган нарсалар, шариятда ман этилган нарсалар.

Базмига май келтурғали муҳтасиб рози ва майга бодапола риши қози, кишварки, анда маноҳий мундоқ беҳисоб бўлғай, ислом ва шариатга не иззат ва не ҳисоб бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

МАНСУБЛУҚ, -луқ [а.-т. منسوب لوق // منسوب لوك] 1 Тегишлилик, доирлик; тааллуқлилик.

2 Қариндошлик, яқинлик.

Чу топтуқ жанобингга мансублуқ,

Фузун бўлди ҳайратқа мағлублуқ.

Садди Искандарий, 304-б.

Бу таъриф қилгон ишқ ва бу баён этган аҳли ишқ маъшуқ вужуди бирла қойимдурлар ва бу адо топқон ҳолатга мансублуқлари дойим.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

МАНСУРВОР [а.-ф. منثوروار] 1 Парипон ва тартибсиз каби.

2 Илға тизилган каби.

3 Наср билан ёзилган, равондек.

... ва вафо шажараси соясида мурод самарасидин натижа кўрганлар оғёига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам мешаси

тегса мансурвор нутқларини гайри сонё кун фаякун шукрига та-
калтур қилмоғусидур.

Мунпаот, 146-б.

МАНФААТАНГИЗ [а.-ф. منفعت انگیز] 1 Манфаатли.

2 Даромадли, фойдали.

... барча латофатомиз; ва нафиъ муқаттаот, барча манфаа-
тангиз...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

МАНФААТЛИҚ [а.-т. منفعت ليق] 1 Манфаатлиқ, фойдалиқ.

2 Даромадлиқ.

Аммо ул ҳазратнинг кимё хосиятлик илтифотларидин ва иксит
манфаатлиқ мууроотларидин мулозаматда беихтиёр ва убудиятда
девонавор эрдим...

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАНҚАЛОЙИН [а.-ф. منقل آيين] 1 Ўтдондек, оташдонга ўхшаш,
манқалдаги ўтдек.

2 Сихлик кабоб шиширишга мўлжалланган хумдон ёки (қўра) ўчоқдек.

Анинг манқали шийра тазйин келиб,
Муниг шийраси манқалойин келиб.

Садди Искандарий, 223-б.

МАНҚАНАЪ [а. من قع] Қаноат қилиш.

Қоққил, Навоий, ушбу эшикни лажсоз ила,
Ким собит ўлди факрда мазмуни манқанаъ.

Бадоеъ ул-васат, 209-б.

Азза манқанаъ Кимки қаюат қилса азиз бўлади. «Залла ман тамаъ,
азза ман қапаъ» ибораси маъносига ишора.

Эли хор айлаган тамаъ билгил,
Доимо азза манқанаъ билгил.

Фавойид ул-кибар, 531-б.

МАНҚАРИБ [а. منقريب] Такдир этиш, такдир бўлиш.

Ул ошкор этти ва мен ёшурдум. Менким ёшурдум, тождорлик
манқариб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

МАОРИФНИГОР [а.-ф. معارف نگر] Машхур, донг тарапган, доврўғи
кетган, таниқли, буюклиқ.

... ул ҳазрат ўз нок табълари натижасидин зоҳир бўлгон рисола-
ки, ўз маорифнигор килки тахрири эрди...

Муҳокамат ул-лугатайн, 39-б.

... ва солиқнинг розилиққа мутаассир бўлгани тавсифида варақ;
юзига маорифнигор хома урубтур...

Маҳбуб ул-қулуб, 65-б.

[Шайх Шамсуддин Мухаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.]. Чун ала-
нинг ашъори маорифнигори андин мишхурроқдурки, иродга эҳти-
ёж бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

МАОСИЙ [а. معاصي] 1 Гуноҳкор, айбдор, гуноҳга ботган, осий.

2 Дин ва шариат конун-қоидаларига хилоф йўсинда иш тутиш.

*Қодиरो, ул заифи осиймен
Ки, бошимдин-оёқ маосиймен.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

*Бировким Ҳақ амрига осий бўлур,
Неким қилса журму маосий бўлур.*

Садди Искандарий, 118-б.

МАРДИМАРДОНА [ф. *مرد مردانه*] 1 Қахрамон, баҳодир эр, мардларнинг марди.

2 Тўғри сўз, содиқ.

*Шайх дедики, Жунайд ва Боязид бу аҳдда бўлсалар эрди ул мар-
димардонанинг гошиясин кўтаргойлар эрди ва миннат жонларига
кўйгайлар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 329-б.

МАРДУМАКВОР [ф. *مردمك وار*] 1 Кўз қорачигига ўхшап, кўз қорачиги-дек.

2 Кўйдек.

*Юзу мардумаквор холим сўзи,
Дегил гул уза тушти булбул кўзи.*

Садди Искандарий, 415-б.

МАРДУМШИКОР [ф. *مردم شكو*] Одам овловчи.

*Чу аҳволида бўлди заъф ошкор,
Белидин тутуб гурди мардумшикор.*

Садди Искандарий, 183-б.

МАРЗУК [а. *مرزوق*] Насиб этилган, ризқ-рўз этилган, ризқланган, ризқи берилган, ризқли.

*Мулоққ деҳқон Одамнинг фарзанди халафидур, балки марзуқлар
анга фарзанд ва ул Одами сафийдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

МАРМАР [а. *مرمر*] Ҳар хил рангда учрайдиган қимматбаҳо тош.

*Совурди чун шажар баргини сарсар,
Сунинг сиймобини дай қилди мармар.*

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

*Бир вақт етибки тунд сарсар,
Ёнқай сув ҳарири узра мармар.*

Лайли ва Мажнун, 278-б.

МАРМАРИЙ [а. *مرمری*] Мармарга ўхшаган, мармардек.

*Қуёш лаъли чекиб тоғ узра авранг,
Фаликни субҳ қилди мармарий ранг.*

Фарҳод ва Ширин, 89-б.

МАРМУЗ [а. *مرموز*] Рамзли, рамз килинган, кинояли.

[Шайх Саъдуддин Ҳиммий қ. с.]. Ва мусаннафотида мармуз
сўзлар мушкул калимоту арқом ва ашқолу давойир кўндурки, ақду
фикр назари анинг кашфу ҳақлидин ожиздур.

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАРТУБ [а. *مرطوب*] 1 Рутубатли, намли.

2 Табиатда рутубат устун келган киши.

*Кўзум ашкани йўқ, лекин қурутмоқ бахрни мумкин
Ки, хилқат вазҳидин табъи мунунг мартуб эмас анга.*

Фавойид ул-кибар, 23-б.

МАРҲАМСИЗ [а.-т. مرهم سيز] Малҳамсиз, бедаво.

*Кўнгул ғамини деб аҳбоб, раҳм қилди ҳабиб,
Менинг жароҳатим эрдик, қолди марҳамсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МАСБУТ [а. ميثوت] Исботланган, асосланган.

*Ва Исо а. с. нинг мўъжизоти бағоят ғариб ва кўнтур. Мусбу-
троқ қутубдин маълум қилса бўлур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

МАСИҲОВАШ [а.-ф. مسيحواش] Исо-Масиҳо нафасидек, Масиҳ «куф-
суф» қилгандек.

*Масиҳоваши алқисса юз дам тузуб,
Кеча андоқ ўлтурганин тургузуб.*

Садди Искандарий, 225-б.

МАСИҲМИСОЛ [а. مسيح مثال] Масиҳдай, Масиҳ сингари, Масиҳ на-
фасли.

*Рухпарварликда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгу-
старликда анинг ҳайтосо алҳонидек довудитмисол.*

Муншаот, 225-б.

МАСИҲОМИСОЛ [а. مسيحامثال] Исодек.

ҲАКИМИ МАСИҲОМИСОЛ Арастудек.

*Яна қатла доройи дарёнавол
Деди: К-эй, ҳақими Масиҳомисол.*

Садди Искандарий, 230-б.

МАСИҲЧА [а.-т. مسيحچه] Масиҳ каби, Масиҳ нафасича.

*Сабо дебон хабар ул гулдун элни тиргузди,
Масиҳча деса бўлғай анинг рисолати бор.*

Наводир ун-ниҳоя, 128-б.

МАСКУКОТ [а. مسكوكات] 1 Олгинлар.

2 Олгиндан зарб қилинган асча, тангалар.

*Ва танга ва пул сойир маскукотни нима қотиб беиёр ясар эрди-
лар. Ва ўғрилиқ ва қароқчилик қилур эрдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

МАСНАДГОҲ [а.-ф. مسندگاه] 1 Хобгоҳ, жойгоҳ, подшоҳларнинг уклаши
ва дам олиши учун тайёрланган махсус хобгоҳ.

2 Тахт, авранг.

3 Юсак ўрин.

*Яна уйқу нишоти истади шоҳ,
Содишлар оқ уй ичра маснадгоҳ.*

Сабъан сайёр, 335-б.

МАСНО [а. مشا] Иккинчи.

*Бир била топмай бу жанох инқитовъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубовъ.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАСОФИЙ [а. مصافي] 1 Саф тортиш жойи; сафлик.

2 Жанг майдонилик; жанглик, жанговорлик.

*Не пайкардурки, айлар ножихин тез,
Ўзи бирладуру масофий.*

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

МАСРУЪ [а. مصروع] 1 Хушсизланиш.

2 Куёнчик (тутқанок) дардига йўлиққан киши, асаб касалига мубтало бўлган киши.

*Мен бўлуб беҳолу масруъ уйлаким кўрғай ҳилол,
Оби ҳайвондек кўруб жонбахш лафзи лийнатин.*

Бадоеъ ул-васат, 480-б.

МАСТ-МУҒ [ф. مست مغ] Маст-мажусий, майхўр-оташпараст.

*Маст-муғ ашжоридин абвоб анга,
Қўҳби тарсо қоши-меҳроб анга.*

Хайрат ул-аброр, 135-б.

МАСТОНАЛИҒ [ф.-т. مستانه ليغ] Мастлик; шўхлик.

*Айлайин дайри фано аҳли била ҳамхоналиғ
Ким, маломат жомидин ҳосил этай мастоналиғ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 510-б.

МАСТУРЛУҚ [а.-т. مستور لوق] 1 Беркитилганлик, пардаланганлик, яширинганлик, махфийлик.

2 Тўсиқлик, пардалик, иффат пардалик.

3 Такводорлик, художўйлик, порсолик.

4 Унутилганлик, четда қолганлик.

*Кўзи бўлғоч ул шуъладин нурлуқ,
Сув аҳлига рафъ ўлди мастурлуқ.*

Садди Искандарий, 510-б.

*... ҳар қачон ҳусн султони маҳбублуғ ниқобларидин ва мастурлуғ
ҳижобларидин чиқмоқ асбобин тузса...*

Маҳбуб ул-қулуб, 66-67-б.

МАСХАРАЛИК [а.-т. مسخره ليغ] Масхарабозлик, кулгига қолганлик; ўз айбларини очип ва масхара бўлишлик билан хокисорлик йўлини маҳкам тутишлик.

*Кишиликдин секримоқлар била қочиб, яхшилигдин масхаралиглар
била маломат эшигин юзларига очиб.*

Маҳбуб ул-қулуб, 39-б.

МАСЪАЛАҒҶ [а.-ф. مسئلهگو] 1 Масъала айтувчи, баҳс қилувчи, мунозара қилувчи.

2 Сўрагувчи, илтимос қилувчи.

*Чун масъалағу қолиб муаттал,
Ўз иубҳаларин ўзи қилиб ҳал.*

Лайли ва Мажнун, 41-б.

МАТВОРИ [а. متواري] Яшириниш, кўздан пана бўлиш.

*Қаъбада матвори ўлдилар бори,
Ҳар бири бориб уётдин бир сори.*

Лисон ут-тайр, 122-б.

МАФОИЛОН [a. مفاعيلان] Аруз атамаси, луғавий маъноси бўлмаган, вазн кўрсатувчи арабча шартли сўзлардан бири.

... мафоилон – ватвийи музол...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МАФРАШ [a. مفرش] Ўрга тўпатадиган гилам, китиз, шолча каби нарсалар, палос.

Мафраш айламак Тўшамок, ёймоқ.

Ўларда тенгдурур шоҳ айласун гулишан гулин мафраш,

Вагар гулхан кули узра гадо соҳибфирош ўлсун.

Наводир уш-шабоб, 366-б.

МАФТУНЛУҒ [a.-т. مقنون لوع] 1 Фитна кўзгашилик, гавго солувчилик, ўзига тортувчилик.

2 Ошпақлик, шайдолик.

... ва номий муаммолар, барчаси от ёнурмоқда сотир; ва киро-мий луглар, барчанинг мафтунлуғи зоҳир...

Бадосъ ул-бидоя, 23-б.

МАХБУН [a. مخبون] Аруз атамаси.

Ва сариғи матвий ва жадиди махбун ва мақбуз ва қарийби мак-фуф ва матвий ва хафифи дифис махбун ва мақбуз ва мушоқили макфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

Рамали мусаддаси махбуни мақсур.

Мезон ул-авзон, 74-б.

МАХЗАН [a. مخزن] Хазина.

Махзан ул-асрор Сирлар хазинаси.

Чун рақам қилди «Тухфат ул-аҳрор»,

Сочти оламга махзан ул-асрор.

Сабъаи сайёр, 43-б.

МАХЛУҚЛУҚ [a.-т. مخلوق لوق] Яратилганлик.

Шайх Абу Саъид қ. с. дебдурки, сўзики, ул айтибдур, андоқ эми-ски, кишига махлуқлуқда тушмиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МАХОЗИН [a. مخازن] Хазиналар.

... ва бу махозин тилисимотини истехком била итмомга еткур-макнинг таҳрири...

Садди Искандарий, 561-б.

МАХОРИЖ [a. مخارج] 1 Чикиш жойи; чиқиш.

2 Нутқ товупларининг чиқиш жойи.

Гунабди рукнига махориж бўлуб,

Шаҳр йўлидин йўли хориж бўлуб.

Хайрат ул-аброр, 92-б.

МАХТУТ [a. مخطوط] 1 Ёзиш.

2 Ажратилш, фарқлаш.

... ё хомам тили таҳрир қилса эрди, фиҳол ани мушкбор қалам бирла кофуркирдор сафҳага рақам қилиб, оқу қарони андин мах-тут қилур эрди...

Бадосъ ул-бидоя, 13-б.

МАХФИЙНАМО [a.-ғ. مخفي نما] Яппринган.

Сутурлоби махфийнамо Яппирин нарсаларни кўрсатувчи устурлоб (астрономик ўлчов бирлиги).

*Ул ўлди сутурлоби махфийнамо,
Бу бир бўлди миръоти гетинамо.*

Садди Искандарий, 396-б.

МАШВАРАСИЗ [a.-т. مشوره سيز] Кенгашсиз, бемаслаҳат.

*Роингхи ҳар амрики, келди савоб
Машварасиз этма қулурға шиноб.*

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

МАШИЯТ [a. مشيت] Хоҳиш, истак, ирода, орзу.

*Махлас иши барчага ниятдадур.
Топмоқ ани лек машиятдадур.*

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

МАШКУЛ [a. مشكول] Боғлавиш, тугилиш, тангиш.

*То бўлди сешинг хуснунга ошиқ уза ошиқ,
Иш бўлди менинг кўнгулма машкул уза мушкул.*

Фавойид ул-кибар, 257-б.

МАШОИР [a. مشاعر] 1 Йўл-йўрик.

2 Ислом дини расм-русуми, Маккада ҳаж ўтказиш жойи, мусулмонларнинг ибодат қилиш жойи.

Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки, ҳар маҳалу мақомда қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

МАШОХИД [a. مشاهد] 1 Жамоат жойи, ҳозир бўлиш вақти.

2 Бирор кимсанинг шаҳид бўлган жойи, қабристон.

3 Шаҳодат бўлиши.

*Ёр чун барча замон нозир эрур ҳолингга, бўлгил
Бори ҳолатда машоҳид, бори эл бирла мувабдаб.*

Наводир ун-ниҳоя, 42-б.

МАШШОТАЛИҚ [a.-т. مشاطه ليق] Қиз ва келинларнинг сочларини тараб, оро берувчи, безағтирувчи, пардозчи, зийнатгар, тароқчи.

... ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машшоталиқ тузгайлар ва бу келин зебу зийнатида сеҳрлар кўргузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

*Даҳр арусинки, томонго қилиб,
Мақр ила машшоталиқ ифшо қилиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

МАШҒАЛАЧИ [a.-т. مشغله جي] Чироччи, машғалачи.

*Ушиоқ базми машғали бас оҳ шуъласи,
Ғам шони қилма машғалачи ҳар сори сўроғ.*

Бадоеъ ул-васат, 217-б.

МАШҒУЛЛИҒ [a.-т. مشغول ليغ] 1 Эгаллашлик, қўлга киритишлик.

2 Бирор иш билан шуғулланишлик, машғул бўлишлик.

... аммо шоядки туфроғи бошида ҳеч машғуллиғидин таважжужуҳда тақсире воқеъ бўлмиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МАЪДАЛАТШИОР [а. معنات شعار] Адолатли, инсофли.

Шаҳзодаи маъдалатишиор ул,

Етти ато шоҳу шаҳриёр ул.

Лайли ва Мажнун, 300-б.

МАЪДУД [а. معبود] 1 Саналган, санокли.

2 Сафдош.

Кишвари исломки маъдуд эрур,

Халқи анинг ҳар неки мавҷуд эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

МАЪДУЛЛУҚ [а.-т. معدول لوق] Боқийлик, давомийлик.

Ва баъзи тилга ул амрдин маъдуллуқ дебдурлар ва кўнгулга мудовамат ва машғуллуқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

МАЪМУРИЙ [а. معموري] Обод, байти маъмурий-обод хона, уй.

Яна бирнинг либоси кофурий

Ҳам бу ранг ичра байти маъмурий.

Сабъи сайёр, 47-б.

МАЪНИСИЗ [а.-т. معني سيز] 1 Бемаъни, мазмунсиз, шарҳсиз.

2 Фикрсиз, ғоясиз.

3 тасаввуфда Рухсиз.

Ва баъзи кишининг балиғ маънилик алфозини маълум қилмас, балки, маънисиз алфозини сурмакдин ҳам ғарази бемаъни эрканин билмас.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

МАЪНОЛИҚ [а.-т. معناليق] 1 Мазмунлик.

2 Фикрлик, ғоялик.

3 тасаввуфда Рухлик, павқу завқлик, павқу завқ ҳолатидалиқ, ўзидан кетип ҳолатидалиқ.

Ул дебдурки, чун муддаи кўрсангиз этакин берк тутунгки, маъноликлар ва муҳаққиклар кетибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

МАЪНОСИЗ [а.-т. معني سيز] қ. **Маънисиз**.

МАЪШУҚШЕВА [а.-ф. معشوق شيوه] Маъшукнамо, маҳбубнамо, ошиқларча.

... ва ошиқнама беқарорларнинг эҳлиси меҳнати ва маъшукшева гулғуздорларнинг аниси суҳбати бўлуб...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

МАЪКУЛСИНМАҚ [а.-т. معقول سينماق] Маъқул кўрмоқ.

Ул бу сўзни маъқулсиниб, яхши ислик ишғёни икки қош орасига қўюб, нафасин юқори тортар эрди.

Мажолис ун-нафоис, 131-б.

МАҚБУЛЛУҚ [а.-т. مقبول لوق] Қабул қилинганлик, мақбуллик.

Бода бу мақбуллуқ зотимда мавҷуд айлади,

Ким мени зухду риё аҳлига мардуд айлади.

Ғаройиб ус-сиғар, 481-б.

МАҚДАС [а. مقدس] Муқаддас.

Байти мақдас Байт ул-мукаддас (Куддуси Шариф ва ундаги яҳудийларнинг зиёрат жойи).

*Агар Зобулистонга солди футур,
Вале Байти мақдасқа берди сурур.*

Садди Искандарий, 79-б.

МАҚДУРСИЗ [а.-т. مقدورسيز] 1 Қудрат ва имконга мувофиқ келмаслик; ножоиз, эҳтимолдан тапқари.

2 Қудратсиз, имкониятсиз.

3 Тақдирсиз.

*Вале бўлди Бориқ иши нурсиз
Ки, кўшиш қилиб эрди мақдурсиз.*

Садди Искандарий, 183-б.

МАҚСАД [а. مقصد] Ният, истак, тилак.

Мақсади аслий Энг асл ният, мақсад, асл тилак.

*То бу васила била топиб қабул
Мақсади аслий сори бўлғай нузул.*

Ҳайрат ул-аброр, 163-б.

МАҚУЛОТ [а. مقولات] 1 Сўз, сўзлаш, гап.

2 Тур, хил, қисм.

[Шайх Нажмуддин Розий...]. *Ва бу рубоий анинг мақулотидин-дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 302-б.

МАҲБАРА [а. محبرة] қ. Меҳбара.

МАҒБУНЛИҒ [а.-т. مغلوليغ] 1 Алданганлик, зарар кўрганлик.

2 Одамгарчиликдан чиққанлик.

*Мумсик ажзи асаридин кўпракдур,
Мағбунлиғи ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўпракдур,
Фақри гани ҳақирдин кўпракдур.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

МАҒЗ [ф. مغز] 1 Мағиз, данакли ёки пўчоқли меваларнинг ички қисми.

2 Ўзақ.

3 Мия.

4 Ақл.

Мағзу пўст Эт ва тери, бир тан-бир жон.

*Бир-бири бирла бўлишуб уйла дўст,
Ким кишиким кўрса дегай мағзу пўст.*

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

МАҒЛУБЛИҒ [а.-т. مغلوب ليغ] 1 Енгилганлик, мағлублик.

2 Тасаввуфий ғолиблик, сулук йўлида кўзланган мақсадга етишишлик, яхши натижага эришишлик.

... бу иш баракатидин аларнинг жазбаси анга асар қилиб, бу навъ мағлублиғ ва беҳудлиғ анга даст берур.

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

МАҒЛУЛ [а. مغلول] Ғул солинган, бўйинга занжир солинган, бандга олинган (гуноҳдор ҳақида).

*Иблис сифат эл сари майл этма Навоий,
То бўлмагасен зарку рие қайдида мағлул.*

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҒОРИБА [а. مغاربة] 1 Кун ботар, гарб.

2 Ғарблик, мағрибга мансуб.

3 Мағриб заминда яшовчи.

*[Шайх Абулмакорим...]. Ҳам алар дебдурларки, Ҳаким Тирмизий
ва жмаоате мағорибадин дебдурларки, (авлиёликнинг боиланиши
пайғамбарликнинг охиридур).*

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

МАҲБИТ [а. مهبط] Бориб тушпиладиган жой, жойланиш фурсати.

*Лекин учунчиси будурким, кўнгул
Чунки эрур маҳбиту анвори қул.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МАҲБУБ [а. محبوب] Тасаввуфга доир асар номи.

*[Шайх Саъдуддин Ҳуммўйӣ қ. с.]. Зоҳирӣ ва ботинӣ улумда
ягона эрмин, кўн мусаннафоти бор. «Маҳбуб» дек ва «Сажаанжал
ул-арвоҳ» ва булурдин ўзга дағи.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАҲБУЛ [а. محبُول] Мубтало бўлган, гирифтор бўлган, тузоққа тушган,
аркон билга боғланган.

*Ҳар неки ҳадис этти қўюб барчаси мавзӯ
Нақлеки машойихдин этиб, бориси маҳбул.*

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҲВИЙ [а. محوي] 1 Ўқотишлик, тозалашлик.

2 Орадан кўтарилишлик.

3 Ҳайратда қолиб ўзидан кетишлик.

4 тасаввуфда Фоний бўлишлик.

*Солики фоний таважжухдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий илҳуд бўлган замон Хизру Масиҳ.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

МАҲЖУБЛУҚ [а.-т. محبوب لوق] Беркинганлик, пардаланганлик.

*Тенгри таолодин маҳжублуқ андин қаттиқроқдур ва кўнгул кўр-
луки. Ҳақ с. т.нинг муроди муҳиммида анинг амрларида қаттиқроқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

МАҲЖУРОН [а.-ф. محجوران] 1 Айрилган, жудо бўлган, мосуво бўлган.

Сари маҳжурон Айрилган томон.

*Ҳазрат Шайх Абулқосим Ҳургоний р. т. ҳаргиз иблис демас эрди.
Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожани хожасон ва Сари
маҳжурон дер эрди. Шайх Барака чун эшитти, дедик, сари маҳ-
журон дегани яна бир фикра яхшироқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

2 Шайтоннинг сифати.

МАҲКАМВОР [а.-ф. محكموار] Тугдириш, боғлаш.

*Тиқибон нухта қилди маҳкамвор,
Зарфларнинг ароларин ҳамвор.*

Сабъан сайёр, 194-б.

МАҲКУМЛУҒ, - лутқ [а.-т. محكوم لوق // محكوم لوع] 1 Тобелик, мутелик (мутельлик), фармонгбардорлик.

*Шоҳ базмидур дағи маҳкумтуғ, ваҳ, дайр аро
Ҳоким айлар бир қадаҳ бирла гадони майфуруи.*

Ғаройиб ус-сиғар, 220-б.

2 Маҳкам бўлиш.

*Ғараз нафедин анга бу шумтуқ,
Йуқ улким, санга қилса маҳкумтуқ.*

Садди Искандарий, 317-б.

МАҲМИЛКУШОЙ [а.-ф. محمل كشاي] Қўнишлик, тўпапшлик, ўтириплик.

*Деди: «Қай сари бўлсангиз раҳнамой,
Бўлоли бу қиш анда маҳмилкушой».*

Садди Искандарий, 308-б.

МАҲОБАТЛИҒ [а.-т. محابت ليغ] 1 Ҳайбатлик, пукурлик, виқорлик, савлатлик.

2 Қўрқинчлик, ваҳималик.

[Бобо Жалил қ. т. с.]. Бағоят маҳобатлиғ шакли бор эрдиким,
кўрган кишига андин ваҳм голиб бўлур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

МАҲОМ [а. مهم] 1 Аҳамиятли иш, муҳим иш, улут иш.

2 Зурурлик.

[Имом Аъзам қ. т. с.]. Аларнинг мапоқиби беҳаддур ва маҳомида беадад, мунча била хатм қилилди.

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАҲОФИЛ [а. محافل] 1 Базм жойи, мажлис; анжуман.

2 Жамият, халқ.

*Ва дураббор тилига мажолисда баъзи абётим мазкур ва гавҳар-
нисор илгига маҳофилда баъзи газалиётим мастур бўлур эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАҲРАМВАШ [а.-ф. محرم وش] 1 Энг яқин, қариндошдек, маҳрам.

2 Энг яқин самимий дўст, ҳамдам.

*Буюрдики, маҳрамваши эл эттилар.
Ўлукни ҳамул ерда дафн эттилар.*

Садди Искандарий, 88-б.

МАҲРУҚЛУҚ [а.-т. محروق لوق] Ёнганлик, куйганлик.

*Келди чу бу ҳирқату маҳруқлуқ,
Бўлди аён ошику маъшуқлуқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 189-б.

МАҲФУФ [а. محفوف] Ихота қилинган, тўсилган, ўраб олинган, чирмалган.

Султон Аҳмад мирзо ва Музаффар Ҳусайн мирзо бошиг салотин ва подшоҳзодалар бир-бирига навбат беришмай, алар[Абду-рахмон Жомий]нинг маҳфуф маҳофасин эгинларига кўтариб, Му-саллога элттилар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МАҲШУР [а. محشور] 1 Бир жойга тўпланган; бир ерга тўпланиш.

2 Диний-тасаввуфий қарапшларга кўра фоний дунёда ким-ким билан кўпроқ яқин ва суҳбатда бўлса, киёмат кунидан сўнг доимо у билан бирга бўлади, яъни бадан маҳшури бўлади.

Яна бир буки, ҳар нечаки руҳда ҳижоб йўқдур ва барча олам бир-дур, аммо баданеки тамом тириклик айёмида анинг била суҳбат тутмиш бўлғай ва анинг бадан маҳшури бўлғайки, ҳашрдин сўнгга абад ул-абадки, бўлгусидур...

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МЕВАЗОР [ф. ميوه زار] Мевали бог, мева берадиган.

Ки то бўлғай жаҳон боғи бу гулиан мевазор ўлсун,

Ҳаримида бу бўлбулларга бу дилбонг бор ўлсун.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

МЕВАЛИК [ф.-т. ميوه ليک] Ҳосил.

Ул уйда бир сутун бор эрди, бир мевалик азим дарахт бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

МЕВАСИЗ [ф.-т. ميوه سيز] Беҳосил, бесамаар.

Мевасиз йиғоч ҳамону ўтун ҳамон ва ёгинсиз булут ҳамону тун-тун ҳамон.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

МЕГАЖИН [м. ميگجين] Ёввойи чўчқанинг молдаси, ургочиси, ургочи тўнғиз.

Ва бир шўру шайинлиг овки, тўнғуз овидур, анинг ҳам эркагини «қобон», тиңисин «мегажин» ва ушогин «чўрна» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

МЕЗОНЛИГ [а.-т. ميزان ليغ] 1 Тарозилик, ўлчовлик.

2 Тўғрилиқ, баробарлик.

Каффажон мезонлигин айлаб аён,

Заҳрини тарёк этиб ондин чаён.

Лисон ут-тайр, 18-б.

МЕШ [ф. ميش] Сув ва суюқлик нарсалар солиб қўйиладиган идиш, меш.

Оз вақт ўтмади, ёгин тутти, андоқки дегайларки, мешларнинг озин очиқ қўяберибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МЕЪЖАР [а. معجر] Рўмол, дурра; хотин-қизлар ўрайдиган кичик рў-мол; ёшинчик, чачвон, чиммат.

Раз қизи то пардадарлик айлагай талбис учун,

Шини меъжардур ангаву мавжи онинг Чин эрур.

Бадоеъ ул-бидоя, 126-б.

МЕҲБАРА [а. محبرة] Сиёҳ қўйиб қўйиладиган идиш, сиёҳдон, давот.

Ҳарх дабирига унוליб қалам,

Меҳбаранинг кейнига солиб қалам.

Ҳайрат ул-аброп, 332-б.

МЕҲМОНЛИК [ф.-т. مهمان ليک] Меҳмонлик.

[Абдуллоҳ Нобозоний қ. т. с.]. Ул Ҳазрат буюрдиким, ул қавм би-лаки, меҳмонликка борурлар, яъни дарвешлар, йўқ ул қавм билаки, элни меҳмонликка тиларлар, яъни тавонгарлар.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

Бу сўздин сўнгра ул хожасаро иккаласин уйига олиб борди ва меҳмонлик қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

МЕҲМОННАВОЗ [ф. *مهمان نواز*] Меҳмонни яхши иззат-икром билан кутуб олувчи, меҳмонсевар, меҳмондўст, меҳмондор, меҳмон қилиш.

*Бечора улусқа чорасоз ул,
Хон густару, меҳмоннавоз ул.*

Лайли ва Мажнун, 58-б.

*Бас, авло буқим ҳар қачон аҳли роз.
Очиб базл уйин бўлса меҳмоннавоз.*

Садди Искандарий, 385-б.

*Бўлунг моҳазар бирла меҳмоннавоз
Ки, андин наво тоқай аҳли ннёз.*

Садди Искандарий, 389-б.

МЕҲНАЛИҚ [ф.-т. *مهنة ليق*] 1 Хизматчилик, ходимлик.

2 Меҳналиқ, Меҳнада яшовчи.

*Шайх дедиким, бале, ўтган оқшоом нисорлар бор эрди ва барча бу
Меҳналиқ йиғитнинг насиби бўлди, муборақ бўлсун анга!*

Насойим ул-муҳаббат, 212-б.

МЕҲНАТАФЗОЙ [а.-ф. *محنت افزاي/محنت افزاي*] 1 Мусибат орттирувчи.

*Ваҳ не ҳижрондур буқим, айлай десам зикри висол,
Дам-бадам озғимга оҳи меҳнатафзойим келур.*

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

2 Ғам орттирувчи, дард туғдирувчи.

*Висолим шомича йўқ ҳажри субҳи меҳнатафзойи,
Ки равшанроқдур анинг қуёшидин мунунг ойн.*

Фавойид ул-кибар, 392-б.

*Тараб шамъи, ажабким нур зоҳир айлагай бу навъ,
Ки мен қўрдум қорангу ҳажр шоми меҳнатафзойин.*

Бадоеъ ул-васат, 317-б.

3 Машаққат орттирувчи, қийинчилик туғдирувчи.

*Дўстлар, қочинг Навоийдинки, зулми ҳажр аро,
Дарди дил айтурдин элга меҳнатафзомен букун.*

Бадоеъ ул-васат, 348-б.

МЕҲНАТПАРВАР [а.-ф. *محنت پرور*] 1 Мусибат чекган.

2 Ранж билан ўсган, азоб-уқубатга дучор бўлган.

*Оҳ шояд қўйи сари элтигай деб шодмен,
Гарчи гард ўлди йўлинда жисми меҳнатпарварим.*

Бадоеъ ул-васат, 291-б.

*Дўстлар бирла тутуб шират баҳорин муғтанам,
Бир нафас осуди бўлгай жони меҳнатпарвари.*

Наводир уш-шабоб, 461-б.

МЕҲНАТХОНА [а.-ф. *محنت خانه*] 1 Мусибатхона, бахтсизлик уйи.

2 Ғамхона, дард уйи.

3 Азоб-уқубат уйи.

*Сўрма ҳажрингда Навоий ёрину сарманзилин,
Ёр анга дардинг, ватан бир кунжи меҳнатхонадур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 135-б.

МЕХРАФРҶЗ [ф. مهر افروز] 1 Оламни ёритувчи қуёшдек, офтобдай.

2 Оламни обод этувчи абадий ишқ-муҳаббатдек.

*Зулфи васли истасам рухсори меҳрафрӯзидин,
Нўқ ажаб, чун йил келиши билгурур наврӯзидин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 589-б.

*Рамз аро барқи тиги оламсўз,
Базм аро шамъи рои меҳрафрӯз.*

Сабъаи сайёр, 61-б.

МЕХРМИСОЛ [ф.-а. مهر مثال] Қуёшдай, офтобмисол.

*Тослар зарниғору меҳрмисол,
Сиймғун дастадин бошида ҳилол.*

Сабъаи сайёр, 246-б.

МЕХРОБВАШ [а.-ф. محراب و ش] 1 Меҳробга ўхшаган, масжид ичида имом турадиган тепаси қайрилма жойга ўхшаш.

2 Қайрилмадек.

*Оти тўйноғидин меҳробваши из қайдаким кўрсам,
Муҳол улгай агар олсам бошим бор неча бош андин.*

Наводир уш-шабоб, 357-б.

МЕХРОЙИН [ф. مهر آيين] Қуёш табиати.

*Кишилар топти оқибат таъйин,
Чарх суръат валек меҳройин.*

Сабъаи сайёр, 367-б.

МЕХРОМИЗ [ф. مهر اميز] Қуёшга ўхшаган.

*Йиғлабон бошларида икки каниз,
Қутариб бошларини меҳромиз.*

Сабъаи сайёр, 302-б.

МЕХРОРАЗ [ф.-а. مهر عارض] Қуёш юзли.

*Меҳрораз ёри чехра очиб эсон ўртарининг тазарруи ва ошкоро
лутф кўргузуб кўнглини пишхон ўртарининг тазаллуми.*

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

МЕХРОСО [ф. مهر اسا] Қуёшдек, офтобдай.

*... ва ул меҳросо жабин ҳирмонида не шамъ шуғласи ёруқ ва не
кўз шамъи айни йиғидин очуқ...*

Муншаот, 141-б.

МЕХРПАРВАРД [ф. مهر پرورد] 1 Муҳаббатли, ишқли.

2 Лутф-марҳаматли.

*Чун кўзум тулти нотагонларга,
Меҳрпарвард меҳрибонларга.*

Сабъаи сайёр, 360-б.

МЕХРПЕША [ф. مهر پيشه] Меҳрибон.

Зоти меҳрпеша Меҳрпеша кампир.

*Мақтаб аро зоти меҳрпеша,
Кўнглини сўруб анинг ҳамеша.*

Лаили ва Мажнун, 102-б.

МЕХРСИЗ [ф.-т. مهرسيز] 1 Мухаббатсиз, ишқсиз.

2 Куёпсиз, офтобсиз.

3 Бемехр.

*Ғам туни меҳрсиз ўлдики, сипеҳр анжумидин
Меҳр рухсорини реш эткали тирноғ этадур.*

Ғаройиб ус-сигар, 135-б.

*Кўруб тўртулчи манзарни чу холий
Добон: К-эй, меҳрсиз гардуни олий.*

Фарҳод ва Ширин, 352-б.

МЕХРХИСОЛ [ф.-а. مهرخصال] 1 Меҳрли, муҳаббатли.

2 Куёш сифат, офтоб монанд, куёпдай пур сочувчи.

*Тун-кун бўлгил маҳравину меҳрхисол,
Даҳр аҳлига нурбахшу фарҳунда жамол.*

Бадоеъ ул-бидоя, 655-б.

МИА [а. منه] Юз сонн (100).

[Ҳазрати Амир Қосим Анвор]. Вафотлари санаи хамса ва сало-
сина ва самона миада воқеъ бўлбдур.

Мажолис ун-нафоис, 11-б.

*... алар ситта ва тасъина ва самона миа тарихидаким, бу мух-
тасар битиладур...*

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МИЁНЧИЛИҚ [ф.-т. ميانچي لىق] Ўртада турувчилик, воситачилик, да-
лолатчилик.

*Ва сабтларга миёнчиликдин узр қўлмоқдур ва сабаб ва узрсиз му-
саббибқа банда бўлмоқдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

МЕЗБОНЛИҚ [ф.-т. ميزبان لىق] Меҳмон кутувчилик, меҳмондорлик.

*Топиб чу бу навъ камронлик,
Юз меҳр ила қилди мезбонлик.*

Лайли ва Мажнун, 128-б.

МИЛ-БАМИЛ [а.-ф.-а. ميل بميل] Мил-бамил.

*Ёнди ул хайл ҳам қилиб таъжил,
Қатъ ўлур эрди дашт мил-бамил.*

Сабъаи сайёр, 91-б.

МИНАЛ-МУФРАД [а. المنفرد] Ягоналардан, танҳолардан.

*... Шайх Абдулқодир ани Муфрад ул-ҳазрат дер эрмиш ва деб-
дурки, Муҳаммад б. Қонд мин ал-муфрадин.*

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МИННАТСИЗ [а.-т. منت سيز] Беминнат.

Машаққати миннатсиз ва суубати қуфатсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

МИНОГУН [ф. ميناگون] 1 Шиша тусли.

2 Кўк ранг, ҳаво ранг.

*Субҳидамким, сипеҳри миногун,
Ерни байзодин этти байзогун.*

Сабъаи сайёр, 207-б.

МИНЪАХД [а. منجد] Мажбуриятли, ваъдати.

... ва махдумзоданинг ҳеч ишига минъаҳд эрмас эрдим... Бар тақ-
диреким, минъаҳд бўлгон бўлсам, доғи одамеод мараз айёмида фа-
ройиз ва вожиботдин маофдурур то ўзга ишларга не етгай?

Муншаот, 229-б.

МИНХАЖ [а. منھج] 1 Тўғри йўл.

2 Маслак, йўл.

Биравки даҳр мозиқидин айлагай маҳраж,
Фаною фаҳр тариқи эрур анга минҳаж.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

МИНХОЖ [а. منھج] қ. Минҳаж.

МИРВАҲА [а. مروحه] Елпиғич.

Тоби муҳаббат чоғи ул ажниҳа,
Ўтилари тугёни учун мирваҳа.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МИРЗ [а. مرز] Кўйлак, кийимлик.

[Шайх Абдуллоҳ б. ...]. Муртаъишнинг бир мирзи бор эрди ва пў-
стини. Мирзни ийзор қилди ва пўстинни сотти...

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

МИСБОҲ [а. مصباح] 1 Чирог; мапғал.

2 Май косаси.

Рух сафолик не ажаб роҳ (راح) дур,
Тийра кўнгул кунжига мисбоҳдур.

Ҳайрат ул-аброр, 62-б.

Ройиҳаи жаннатни аъло ҳам ул,
Партави мисбоҳу тажалло ҳам ул.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

МИСБОҲЛИҚ [а.-т. مصباح ليق] 1 Чирог; фонус; мапғал.

2 Май ичишлик, «сабуҳий» (тоғ маҳалида ичиладиган май) ичишлик.

Этти сенинг шомингга мисбоҳлиқ,
Қилди сенинг шомингга маддохлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

МИСРИЙ [а. مصري] Мисрлик.

Эй Навоий, сен не ҳад бирла анга қул бўлгасен
Ким, беганмас айламакка Юсуфи мисрийни қул.

Фавойид ул-кибар, 253-б.

МИСРИЙ УЛ-МАВЛИД [а. مصري المولد] Мисрда туғилган, Миср
шаҳрида таваллуд топган.

Ҳамавий ул-асл эрмини ва Мисрий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МИСРЛИҒ [а.-т. مصرليغ] Миср шаҳрида яшовчи.

[Абубақр Шиблий қ. т. с.]. Шайх ул-ислом дедики, ул мисрлиғдур.

Насойим ул-муҳаббат, 126-б.

МИСРОЪ [а. مصراع] 1 Мисралар.

2 Эшикнинг табақаси.

*Ажаб кимсасенким, ҳам аввалги мисроъ,
Сенинг давлатингдин дедим тўрт ёлгон.*

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

МИТҲАРА [а. مطهره] Обтова, обдаста; таҳорат ва бет-қўл ювиш учун ишлатиладиган узун ва ингичка жўмракли, бўғзи тор идиш.

*Қиз қардоши митҳарасин сут била тўлдирди, таҳорат вақти
митҳарасиндин сут қўйилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

МИҚАТ [а. ميقات] Ватда юзасидан тайин қилинган вақт.

*Хомадек гарчи қурубмен қатл учун шақ қилгали,
Кўксам ул шўх истамайдур тигким, истар миқат.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

МИҲОР [ф. مهار] 1 Жилов, юган, занжир, тизгин, ил, арқон.

2 Туя бурундуғи.

*Моаф эрмас қаён гом урса раҳрав ноқайи жисми,
Нафас торин қазо чун бурнига онинг миҳор этмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 230-б.

МОАДО [а. ماعدا] Ғайр, мосуво; ўзга, ундан бошқа.

*Токи ул майдин кўнгул жомида бўлгач жилвагар
Чехрайи мақсуд, маҳв ўлғай ҳамул дам моадо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

МО-АМКАНА [а. ما امكان] Имкони борица.

*Яна бири: шафқати муфритки, барча риндларни азиз тутқай-
лар ва мо-амкана риоятларини вожиб кўргайлар...*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардапир, 94-б.

МОЛАСИЗ [ф.-м. ماله سيز] Асбоб-ускунаси (қипшоқ хўжалик асбоби).

*Моласиз ул тўхмки, деҳқон сочар,
Сувни тенг ичмас неча яксон сочар.*

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

МОЛИДА [ф. مالیده] Силлик, мулоим.

*Молида танинг итак кийиб жум,
Остингда итак ерига қоқум.*

Лайли ва Мажнун, 256-б.

МОЛИХУЛИЁ [ю. مالخورلیا] 1 Ваҳимали хаёллар туфайли бемор руҳи-
нинг безовталаниши, восвос бўлиш.

2 Хаёлпараст бўлиш, ёмон-нохуш хаёлларга берилиш.

[Турондўхт – Эрон шоҳи Хисрав Парвезнинг қизи]. *Ул бечора
даги бир ойгача хаёлига салтанатдин кўн молихулиё йўл берди. Бир
ойдин сўнгра оламдин ўтди.*

Тарихи мулуки ажам, 252-б.

МОН [ф. مان] Ўхшаш.

*Гадолар силкидин қўйи харобат ичра хориждур,
Бировким илкига тушса қуруғ нон бодага монмас.*

Наводир ун-ниҳоя, 196-б.

МОНАНДАЛИҒ [ф.-м. مانند لیغ] Ўхшашлик, монандлик.

*Не фаришта покликда хуснунга келди шабиҳ,
Не парийга одамлиғда санга монандалиғ.*

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

МОНУВИЙСОЗ [ф. مانووي ساز] 1 Монийга тегишли – машхур наққош
ва рассом.

2 Монийча қилиб ишлаш.

3 Моний издоши.

*Кўнгул қасрига бўлғоч нақшпардоз,
Қилибон коргоҳи Монувийсоз.*

Фарҳод ва Ширин, 11-б.

МОСАДАҚ [а. مصادق] Исбот, тасдиқ, тасдиқланган.

*Булбулу гул де Навоий бирла дилдориниким,
У ики мафҳумга йўқ бу иккидек мосадақ.*

Наводир ун-нихоя, 276-б.

МОТАМАНГИЗ [ф. ماتم انگيز] Мотам келтирувчи.

*Бўлмаса ул икки мотамангиз,
Бошимга ики балойи хуриз.*

Лайли ва Мажнун, 121-б.

МОТАМЕ [ф. مامتي] Азадор, мотам тутган кишилар.

... Бир нахр халқи шохдин гадогача ул сабабдин мотаме эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 20-б.

МОТАМЗУДОЙ [ф. ماتمزداي] Мотам тарақатувчи.

*Аёғчи, бер ул жавҳари гамзудой,
Дема гамзудо, жами мотамзудой.*

Садди Искандарий, 94-б.

МОТАМИЁНА [ф. مامتيه] Азадорлардай, мотамчиларча.

*Чекайин мотамиёна ошуб,
Хаста кўнелумни қилай хороқуб.*

Фавойид ул-кибар, 495-б.

МОТАМИЙ [ф. مامتي] қ. Мотаме.

МОТАМИЙ)ВОР [ф. مامتي وار] Мотам тутгандек.

*Айлаб ани бўйла мотами зор,
Фарёд кўтарди мотамивор.*

Лайли ва Мажнун, 144-б.

МОТАМОЙИН [ф. ماتم آيين] Мотамли (мотамда).

*Чу ул ёрингиз борди, гамгинмусиз,
Анинг ҳажрида мотамойинмусиз.*

Садди Искандарий, 540-б.

МОТАМСАРОЙ [ф. ماتم سراي] Мотамхона.

*Бу мотамсарой ичраги наваҳар,
Тешар элга бу лавҳа бирла жигар.*

Садди Искандарий, 533-б.

МОТАМСИЗ [ф.-т. ماتم سيز] Мотамсиз; қайғусиз.

*Хуш улки, ёр фироқию ё кўнгул гамидин
Тамом умрида бир лаҳза эрди мотамсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МОТАҚАДДАМ [ا. مقدم] Собик.

... ва мотақаддам шуароси малик ул-қаломлари дастури била
жамъу тартибда саъй қилганимнию...

Гаройиб ус-сиғар, 9-б.

МО [ا. ما] Сув.

Мо халқи Аллоҳ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул машғуллуқ «ма халақа Аллоҳ» фаросидур ва «мо халқи Ал-
лоҳ» холиқининг бақосидур.

Махбуб ул-қулуб, 60-б.

МОШОАЛЛОҲ [ا. ماشاءالله] Худога шукур; офарин, аъло, жуда аъло.

[Лин ул-қузот Ҳамадоний қ. с.]. ... ва анинг суҳбатида йигирма
қунда манга бир нима зоҳир бўлдики, мендин ва талабимдин ўзга
ҳеч нима боқий қўймади, илло мошоаллоҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

МОЯТАҲАЛЛАЛ [ا. ماینحل] Ҳал бўлган иш, ҳал бўлган, ҳазм бўлган.

Тутқил бадали моятаҳаллал майи соф,
То маст қилай ғам черики бирла масоф.

Бадоеъ ул-бидоя, 653-б.

МОЪНУС [ا. مأنوس] Гапириш.

Тўтийн моънус Гапиришга ўргатишган тўти.

Настида тўрт тўтийн моънус,

Байиқи узра тўрт улуб товус.

Сабъан сайёр, 181-б.

МОҲ-БАМОҲ [ф. ماه به ماه] Ойма-ой.

Закотчилар ишидин тавочи моҳ-бамоҳ, балки ҳафта-баҳафта
вуқуф топиб арзга еткурсалар.

Муншаот, 191-б.

МУАДДАЛ [ا. معدل] Мўътадиллик, ростлик, барқарорлик, тенг ва ба-
робарлик.

Минтақаси бирла муаддал хатин,

Яъни ўшул икки ҳамойил хатин.

Ҳайрат ул-аброр, 250-б.

МУАЗЗАБ [ا. معذب] Азоб берин, азоблаш.

Исо а. с. ни ул иш тухмати била муаззаб тутар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

МУАЙЯД [ا. مؤيد] 1 Таъкидланган, мустаҳкамланган, қўлланилган.

2 Масъуд, саодатли.

Бу таснифот барча оёти Қуръоний ва Ҳисул с. а. в. ахбор ва аҳо-
диси била муқайяд ва муайяддур.

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

МУАЙЯНА [ا. معينه] 1 Тайинланган, муқаррар.

2 Аниқ, равшан.

[Абубақр Сусий қ. т. с.]. «Қашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби
дебдурким, мен муайяна кўрдумки, Озарбайжон тоғлари орасида
бир дарвеш бу қавмининг баъзи аъёндин ўшар эрди, ногоҳ йиқилди
ва охир бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 138–139-б.

МУАККИЛ [а. موكل] қ. Муваккил.

МУАММАР I [а. معمر] Узоқ умр кўрган киши; қари, ёши улут.

Ижозатномада биродар унвони била зикр қилибдур, анинг учун-ки, муаммар бўлгон экандурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

МУАММАР II [а. معمر] Сокин; турғун.

*Мустиқан еттинчи дайр ичра муаммар ҳиндуе,
Рангу сайри кўргузуб ушшоқ шони фуқратин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУАРРИХ [а. مؤرخ] қ. Муваррих.

МУБИН [а. مبین] I Ошқор қилувчи.

2 Соф, пок.

*Қўйдум отининг аёғига жабин,
Дедим: аё носири шаръи мубин.*

Хайрат ул-аброр, 278-б.

3 Қуръони каримдаги «мубин» ояти маъносиға ишора.

*Сидрани минбар этиб, нукта десанг эрди Русул,
Жамъи бўлган эди эшиткали оёти мубин.*

Бадоеъ ул-васат, 310-б.

МУБОЛАҒАЛИҚ [а.-т. مبالغه ليق] Ортгириб айтишлик, муболағалиқ.

*Агарчи Тенгерининг бу наъв муболағалиқ амридин алар ўзларин
маоф тутубтурлар...*

Муншаот, 221-б.

МУБОРИЗШЕВА [а.-ф. مبارز شيوه] Яккама-якка курашувчи, паҳлавон жангчилар.

*Тутуб ҳар кунгири кейнида ором,
Муборизшевае андоқки Баҳром.*

Фарҳод ва Ширин, 299-б.

МУБРИМШЕВА [а.-ф. مبرم شيوه] Қистовчиликка одатланган, нотавап-ларча.

*Васлин истаб қўп inolдим, қовди қўйидин мени,
Бўлса мубримшева, албатта, гадо мардуд эрур.*

Бадойиъ ул-бидоя, 125-б.

МУБТАЛОВОР [а.-ф. مبتلاوار] 1 Мубтало бўлган каби; мубталолик.

2 Ғамгинлик.

*Сен тортма нола мубталовор
Ким, нола эрур манга сазовор.*

Лайли ва Мажнун, 92-б.

МУВАЖЖАҲНАМОЙ [а.-ф. موجه نماي] 1 Далил бўлган, асос бўлган.

2 Маъқул бўлган, маъқулونا, мақбулона.

*Неча бўлса элга хирад раҳнамой,
Ҳар ишта тариқи муважжаҳнамой.*

Садди Искандарий, 451-б.

МУВАККИЛ [а. موكل] 1 Гумашта; тайинланган, бирор иш топширилган киши.

2 Вакил, намоянда.

Печа кишини муваккил қилдиларки, чун сувга муҳтож бўлса чиққай, олиб элтгайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

3 Зиндон қоровули, зигдонбон, посбон, соқчи.

Чунки зиндон муваккили билди,

Юсуруб шоҳга хабар қилди.

Сабъи сайёр, 197-б.

МУВАЛЛАД [а. مولد] Туғишган.

*Шоҳрух султон бузулигида фақирнинг волиди жамоати касир
била рўзгор ҳаводиси фитнасинин Хўросондин қочиб, Ироққа бо-
рурда Тафтгаким Мавлоно[Мавлоно Шарафиддин Али Яздий]нинг
мувалладидур, ярим кеча етиб тунидилар.*

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МУВАЛЛИД [а. مولد] 1 Туғилувчи.

2 Сўнтра пайдо бўлувчи.

Ўтқариб тўққуз фалак бошидин оҳим дудини,

Ул муваллидларга они парчам эттинг оқибат,

Наводир ун-ниҳоя, 78-б.

МУВАРРИХ [а. مورخ] Тарих ёзувчи, тарихлунос, тарихнавис.

Лаъли ёқути муваррихдур магар бил хосият

Ким, ҳаёлидин менга йўқтур насиб илло фараҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 92-б.

МУВАХХИД [а. موحد] Аллоҳни якка ва ягона деб билиш, ёлғиз Аллоҳга эътиқодли бўлиш.

*[Абул Ҳусайн Қарофий р. т.]. Авом била сунний ва хавос била
ориф ва ўзлукида муваххид эрди ва нишони худ гум!*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

МУВОЛОТ [а. موالات] 1 Бир-бири билан дўст бўлиш, дўстона муноса-батда бўлиш.

2 Бирор ишни узлуксиз равишда кетма-кет бажариш.

Бурун ният, яна билгил муволот,

Бори бош масҳию тартиби одот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Биров ул жумладин келди муволот,

Ю(в)моқ, яъни паёнай узви бот-бот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУВОХАЗА [а. مواخذة] 1 Қўлга олиш, мусодара қилиш.

2 Суриштириш, кетига тушиш, итоб.

*... ва шайх ҳуффоъ ва сойир амаласидин номашруъ амре содир
бўлса, икки қатлағача шаръан ҳар мувоҳазага муставжиб бўлса-
лар, анга кўра таъзир ва ихтисоб қилсунлар.*

Вақфия, 269-б.

МУВОХОТ [а. مواحات] Дўстлик, ака-укаларча дўстлик.

*Шавволининг еттинчи кечаси келди ва менинг бида мувохот аҳди
боғлади, разиёллоҳу анҳумо.*

Насойим ул-муҳаббат, 417-б.

МУДАРРИЖ [a. مترج | Киритувчи, қайд этувчи.

*Жамъи писандида сифот ва мустаҳсан ҳолат эҳсонга тобеъдур
ва анинг зиммида мударриж ва воқеъдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

МУДРИК [a. محرك | Идрок қилувчи, тушунувчи.

*Ҳавоси ҳамс ила мақсуд бўлмади мудрик,
Қўнгулни топ икки-уч узв, беш эмас бу бешов.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

МУЖАДДАД [a. مجدد | Янгитдан яратиш, бошқатдан яратиш.

*[Шайх Нуриддин Абдурахмон...]. Аммо чун Ҳақ с. т. бу тоифа-
нинг баракотин боқий тилар эрди, анинг била мужаддад қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 305–306-б.

МУЖАЛЛАД [a. مجلد | 1 Жилдланган, муқоваланган.

2 Жилд, том.

*Алар макри таърифида кўп улумда доно ва кўп диққатинг ҳукамо
китоблар тасниф этибдурлар ва мужалладлар битибдурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 43-б.

МУЖАЛЛИДЛИГ [a.-т. مجلد ليغ | Муқовачилик, муқовасозлик, саҳҳоф-
лик.

*[Мавлоно Муҳаммад Чоҳу р. т.]. Мужаллидлик санъатиға
машғул эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

МУЖАННИН [a. مجنون | Жинни қилувчи, ақлдан оздирувчи, мажнун қи-
лувчи.

*Ул пари ишқида чун ўлди Навоий, англамгиз,
Қим мужанниндур Исо қабрига бутса ҳар чечак.*

Наводир ун-нихоя, 289-б.

МУЖМАЛОТ [a. محلات | 1 Қисқартирилган.

2 Тафсилотлар, қисқача қилиб айтилган сўзлар.

*Искандар ишларининг тафсилини ижмол била дейилмак ва ул
ижмолнинг мужсмалотин тафсил қилмоқ...*

Садди Искандарий, 126-б.

МУЖОВАРАТ [a. مجاورت | 1 Яқинлик, ҳамсуҳбатлик.

2 Турғунлик, муқимлик, бир жойда яшашлик, истиқомат қилишлик.

*[Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.]. Ул дебдурки, олтинчи йил Макка ва
Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қатигликлар кўрдум, ҳаргиз
кишидин нима тиламадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

МУЖОВИРЛИГ [a.-т. مجاور ليغ | 1 Яқинлик, қўшнилик.

2 Муқимлик, доим ўз жойида яшовчи.

*Улуғ Сирвонийнинг шогирди Хаввоснинг соҳиби, Мисрда бўлур
эрди. Маккада мужовирлиг қилди ва анда дунёдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

МУЖОДИЛ [a. مجادل | 1 Баҳс, тортишувчи, талашувчи.

2 Уруш, жанг.

*Сен иста файзи фано дайр гулгу лолидин,
Ки ишқ дарсини билмас мужоидилу боҳис.*

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

МУЖОҲАДАТ [а. *مجاهدات*] 1 Саъй-ҳаракат.

2 *тасаввуфда* Жидду жаҳд, нафси енгиш йўлида астойдил саъй-ҳаракат қилиш, уруниш.

3 Ислом дини йўлида ранж-машаққат чекиш ва жидду жаҳд қилиш.

*Ондин сўнграки, менга қаттиқ риёзатлар ва мужоҳадатлар
буюруб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 248-б.

МУЖОҲАДОТ [а. *مجاهدات*] қ. Мужоҳадат.

Ва анга мукошафоту мужоҳадот кўп экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУЖТАМИА [а. *مجتمعه*] Аруз атамаси.

*... яна бир мисраъдин ҳам истихроҷ қилиб ул «Доираи мужта-
миа» дейилди.*

Мезон ул-авзон, 56-б.

МУЗАВВИР [а. *مزور*] Алдамчи, хийлагар, фирибгар, найрангбоз, риё-кор.

*Музаввир макри бўлди муъжиби қайд,
Нечукким, тулки лаъби боиси сайд.*

Бадоеъ ул-бидоя, 685-б.

*Ҷун Ҳариф соди киши эрди ва ҳариф музаввир Обидқа бир исм
ўргатдиким, беморларга мужиби шифодур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

МУЗАККИРЛИК [а.-т. *مذكرليک*] 1 Воизлик.

2 *тасаввуфда* Зикр қилувчилик.

*[Абулмузаффар Тирмизий р. т.]. Тирмизда музаккирлик қилур
эрди ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

МУЗАХРАФ [а. *مزخرف*] 1 Тағи бўш маъносиз сўз.

2 Сохта, қалбаки, ёлгон.

*Ҳарза музахрафники бунёд этиб,
Аҳли иродатқа ҳам иршод этиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

МУЗАҲҲИБ [а. *مذهب*] Зарҳал қилувчи уста.

*Музаҳҳибки хитойиси хатодур ва фарангиси қалам аҳлининг
нанги, Аторидга таън урмоқдур сўзининг ранги.*

Маҳбуб ул-қулуб, 72–73-б.

МУЗДВОР [ф. *مزدوار*] 1 Ҳизмат ҳақи олувчидек, бадал олувчидек.

2 Мукофот олувчидек.

*Мен ани бийму умид била парастии қилмасмен муздорлардек,
анинг муҳаббати даъвосига дағи парастии қилмасменким, парас-
тишким, анинг сазоси бўлғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

МУЗИЙҚ [а. *مضيق*] Сикадиган, сиқувчи.

*Качонгача бўлай ўзлук музнийқи ичра батанг,
Хуш улки, жилвагаҳим водийи фано кўрсам.*

Бадоеъ ул-васат, 297-б.

МУЗИР [а. *مضر*] Зарарли.

*Бот бўлки ҳариф мунтазирдур,
Бу амрда макс бас музирдур.*

Лайли ва Мажнун, 193-б.

МУЗЛИМ [а. *مظلم*] Қоронғи, қоронғилик, зулмат.

*Не навъ барқин дейким, буроқи янглиғ эрур,
Ким, ул батийдуру музлим, бу бир муниру сареъ.*

Фавойид ул-кибар, 203-б.

МУЗМИН [а. *مزمين*] Дарди бедаво, сурункали касал, тузалмайдиган эски касал, эски касалга мубтало бўлган киши, фатаж, шол.

*Майжа ҳарис, бадмаст ва музмин, мажлисиға гирифтор бўлгон-
нинг қутулмоғи номумкин.*

Маҳбуб ул-қулуб, 74-б.

МУИЗ(3) [а. *معر*] Иззат қилувчи, ҳурмат кўрсатувчи.

*Бор эди шаҳи сипеҳр тамкин,
Яъники, муиззи давлату дин.*

Лайли ва Мажнун, 39-б.

*Эй Навоий, неса маънос ўлғай улким, шохидур
Хусрави Ғозий муиззи мулку дин Султон Хусайн.*

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУКАММИЛ [а. *مكمل*] тасаввуфда Етишган, етук ва камолотга эришган, пайх тарбиясида вояга етган, тарбият топган муришд.

*... Саъдуддин Кошгарийким, «Нақибандия» хожалари сиёсила-
сининг ул замонда комил ва мукаммил муришд ва халифаси эрди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУКОТАБОТ [а. *مكتابات*] Ўзаро хат ёзишувлар, ёзишмалар.

[Амир Қивомуддин Синжоний р. т.]. Шайх Зайнуддин Хавофий
қ. с. бина муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва мурсалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУКОШАФА [а. *مكاشفه*] 1 Ошқора душманлик қилиш, очикчасига уруш қилиш.

2 Ғайб сирларининг ошқор бўлиши; авлиё кўнглида ғайб сирларини ошқор бўлиши.

[Шайх Абу Амр Сарифиний қ. т. р.]. Ҳар ҳолга ва мақомга ва мукошафая мушоҳадагаки еттим, андин бурунроқ мени воқиф қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

*Шайх Нажмуддинга айттимки, не бўлгайки, баъзи мукошафо-
тингдин хотир анга келтурсангки, менинг отам ҳолидин мутта-
леъ бўлуб, манга дағи хабар берсанг!*

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

[Умми Мухаммад волидаи Шайх...]. Ва анга мукошафоту му-
жаҳадот кўн экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУКОШАФОТ [а. مكاشفات] қ. Мукошафа.

МУЛАҚҚАБ [а. ملقب] Лақабли (лақабланган), тақабдор, лақаб олган.

Ва бу лақаб била мулаққаб бўлганида ақвол кўттур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 154-б.

*Аммо баъд мундоқ арз қилур жаҳл водийсининг марҳалапаймойи
Алишер мулаққаб Навонӣ...*

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

МУЛАҚҚИН [а. ملقین] 1 Талқин қилувчи.

2 Жанозачи.

*Чун мулаққинки, фуқаҳо киборидин эрди, қабри бошига ўлтур-
ди талқин қилгали... Шайх заҳр қилди, сунгра айттики, мулаққин
талқин оғоз қилганда, қабр соҳиби деди: ҳеч таажжуб қилмассиз-
ки, ўлук тирикка талқин қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУЛҚБАХШ [а.-ф. ملك بخش] Мулк бағишловчи, ўлкалар бағишловчи.

*Ўзи бирла олди, доғи сурди раҳи,
Анга тегруким хусрави мулқбахш.*

Садди Искандарий, 356-б.

МУЛКИСТОН [а.-ф. ملڪستان] Мамлакат забт этувчи, жаҳонгир, ўзга
юртларни босиб олувчи.

*Демағил кўйини беному нишонларга малоз,
Ким эрур тождеху, мулкистонларга малоз.*

Фаройиб ус-сиғар, 123-б.

*Соҳибқиронеким, тийги суйидин разм бустонида фатҳ гуллари
очилди, мулкистонеким, азми асаридан базми анжуманида иноят
саҳобидин зафар дурлари сочилди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

МУЛКИСТОНЛИҚ [а.-ф.-т. ملڪستان لىق] Мамлакат забт этувчилик,
жаҳондорлик.

*... ул жаҳондор салтанати асосин барҳам урди ва ел таҳаррук-
лук сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин учурди, мулкистонлиқ тахти
бир шаҳоншоҳ мақдами била тафохур қилдиким...*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

МУЛКОНА [а.-ф. ملڪانه] Жаҳондорларча, шохларча.

*Ҳамул сўғ рафъига шохи заман,
Мулукона соз айлабон анжуман.*

Садди Искандарий, 278-б.

МУЛКРОН [а.-ф. ملكران] Эга, соҳиб, молик.

*Искандарнинг Доро мамоликига мулкрон бўлуб, кунуз ва ҳазони-
дин меҳр ва саҳобдек зартош ва дурафионлиқ қилиб...*

Садди Искандарий, 203-б.

МУЛКСИЗ [а.-т. ملك سىز] 1 Бемол-мулк.

2 Подшохликсиз.

*Мулк ва мулксиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга
едирур ва бу каромот эмасму?*

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

МУЛОАБА [a. ملاعبه] 1 Ўйин.

2 Ҳазил, масҳара.

Магарки жон талашур вақт учун аён бўлғай
Мулоаба юзидин ҳўблар била талашим.

Ғаройиб ус-сиғар, 315-б.

МУЛОЙИМ-МУЛОЙИМ [a. ملايم ملايم] 1 Муносиб-муносиб.

2 Мулойим-мулойим.

Мулойим-мулойим суруб ҳар нафас,
Анингдек Хоқонга бир-бир ҳавас.

Садди Искандарий, 357-б.

МУЛОЙИМАТ [a. ملايمت] Уйғунлик, мувофиқлик.

[Шайхзодаи Ансорий – форсиғўй шоирлардан]. Кичик ёшидин таҳсилга яхши машғулдур ва муаммо фанида кўп мулойимат андин зоҳир бўлур...

Мажолис ун-нафоис, 134-б.

МУЛТАЖО [a. ملتاجا] Бошпана.

Ҳаводисдин паноҳ ҳар кимга бир ер,
Манга майхона кунжи мултажо бас.

Ғавоийд ул-кибар, 165-б.

МУЛТАҲИБ [a. ملتهب] Шуълаланувчи, алангаланувчи.

Кўрмаган мушкин саҳоб ичра наёнай сойқа,
Дуди оҳимдин дамо-дам шуълалар кўр мултаҳиб.

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

МУЛҲИД [a. ملحد] Аллоҳга, ислом динига мункир келиш, динсиз, даҳрий.

... Абдуллоҳ менинг ўрнумга ўлтурғай ва мулҳидлар ва мубтадеълар димоғига урғай...

Насойим ул-муҳаббат, 232-б.

МУМАРРАД [a. ممرّد] Мармарли, мармар тошдан ишланган.

Ул қавм буюрғондек қилдилар. Ва ўткон балийёт асносида Фиръавн сарҳи мумаррадни Ҳомонга буюрдиким, осмонга чиқиб, Мусо а. с.нинг Тенгиси била урушай...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 138-б.

МУМОРАСОТ [a. ممارسات] Амалиёт, доим иш билан машғул бўлиш.

... ва бу китоб муморасотиға машғуф бўлгон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

МУМСИК [a. ممسك] Ўтакетган ҳасис, баҳил, зикна.

Мумсик ажзи асаридин кўпракдур,
Мағбулиғи ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўпракдур,
Фақири гани ҳақирдин кўпракдур.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

МУНАВВИР [a. منور] Ёруғ килувчи, равшан килувчи.

Гулининг шамъини мунаввир қил,
Атридин даҳрни муаттар қил.

Сабъи сайёр, 34-б.

МУНГАЙМАК [مونغايماق] Ғам емоқ, алам чекмоқ, қайгуланмоқ.

Мунгайди кўнгул анингдек, ҳазл нағмасидин,
Ки элга қулғу этар, ошкор ишлармен.

Бадоеъ ул-бидоя, 421-б.

МУНКИРОТ [منكرات] 1 Инкор этувчилик, рад этувчилик.

2 Ашроҳни рад этувчи.

[Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.]. Дедиларки, неча ишдурки, мункирот жиҳатидинки кўрар, ихтиёрсиз ҳажга келурки, анга буюрубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

МУНКИРСИЗ [a.-m. منكرسيز] 1 Инкорсиз, тонувчисиз.

2 Худонини инкор этувчисиз.

Юз қизилиқ йўқтурур, эй аҳли зухд,
Токи мункирсиз майи гулгуна сиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 681-б.

МУНОФИР [a. منافر] Нафратланувчи.

Заъфи қўлуктин Навоийнинг кам ўлмас ноласи,
Не мунофидур фиғон булбулга бўлмағлиқ оруқ.

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

МУНОФИС [a. منافس] Мақбуллик, дам урувчи; жон топувчи; нола тортувчи.

[Мавлоно Ҳусайн Хоразмий -- Ҳожа Абулвафо -- форсигўй шоир].
Аммо ахлоқ ва сифоти ботин илмида ёруғлик топқоннинг мунофисидур.

Мажолис ун-нафоис, 13-б.

МУНТАЗИА [a. منتزعه] Аруз атамаси.

... бир доирага қўюб, ул доирани «Мунтазиа» атабдурлар.

Мезон ул-авзон, 54-б.

МУНТАСИФ [a. منتصف] Ўрта, ярим, бирор нарсанинг ўртаси.

... Шайх Муҳаррамнинг мунтасифида борди ва Шайх Абулҳасан муҳаррамнинг охирида ва Шайх Али сафарнинг ўртасида...

Насойим ул-муҳаббат, 181-б.

МУНФАТИҲ [a. منفقح] Очик, очилган.

Мунфатих бўлмоқ Очилмоқ.

Ва ҳамоноки, то басират кўзи кашф нури била мунфатих бўлмағай, аларнинг идроки мутаъаззирдур.

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МУНХАРИТ [a. منخرط] 1 Тизилиб туриш.

2 Жой олиш.

3 Бирор гуруҳ ичига кириш.

Шаҳлар демаки, қуллугума бўлди мунхарит,
Ғар қулларингнинг ўртасида топсам инхирот.

Наводир ун-ниҳоя, 246-б.

МУНЪАДИМ [а. منعم] Йўқ, йўқ бўлган.

Филҳол ҳар атрки, ул дўжонда эрди мунъадим бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 402-б.

МУНЪИМЛИҒ [а.-т. منعم ليغ] 1 Неймат соҳиби, бадавлатлик.

2 Неймат берувчилик, ризқ берувчилик, саховатчилик.

Эй Навоий, халқдин ранжинг кўп эрса ғам ема,

Фақрининг мунъимлиғи сурби Маридин кам эмас.

Наводир ун-нихоя, 202-б.

МУНҚАВИЙ [а. منقوي] Маҳкам, собит.

*[Хожя Алоуддин форсиғўй шоир]. Улви ҳимматдин дунё мо-
фийҳога этак силкиб мақсуд катъбасида мунқавий бўлубдур...*

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

МУНҚАЗИЙ [а. منقضي] Тамомланган, тугатишган, охирига етказилган.

Ки, ҳар сўзга бўлса маҳал муқтазий,

Керак бўлмаса ул маҳал мунқазий.

Садди Искандарий, 215-б.

Мунқазий ўлмоқ Тамомланмоқ, тугалланмоқ.

Зоти вуҷудига бўлуб муқтазий,

Нукс, камолдин улуб мунқазий.

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

МУОД [а. معاد] Қайтганлик.

Бу танаъумлар аро хотирима

Тушти андишаи мабдаъю муод.

Фавойид ул-кибар, 462-б.

МУОЛАЖАПАЗИР [а.-ф. معالجه پزير] 1 Даво қабул қилувчи, даволанув-

чи.

2 Чора истовчи.

*[Мавлоно Анварий – форсиғўй шоирлардан]. Ошуфтамизожроқ
ийситдур. Гоҳи савдоси андоқ гоҳиб бўлурким, мизожси сиҳат қону-
нидин мунҳариф бўлур, яна кўп заҳмат биле муолажапазир бўлур.*

Мажолис ун-нафоис, 82-б.

МУОЛАЖАТ [а. معالجت] 1 Даволаш, беморга дори-дармон қилиш.

2 Илож, чора.

Йўқ эрди муолажатда беҳбод,

Чун етти ажал илож несуд?

Лайли ва Мажнун, 275-б.

МУОМАЛАЛИҒ, -лик [а.-т. معامله ليغ // معامله ليق] Муомалалик, ширин
сўзчилик, муносабат ўрнатишлик, розилик.

*[Хожя Али б. Ҳасан Кирмоний қ. с.]. Доруҳонаси бор эрди ва ширин
тартиб ва низом билар эрди ва қалин муридлик ва яхши муомалалиг
даъвиси бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

[Хусайн Шайх а. р. ...]. Мустаҳсан муомалалиқ киши эрмин.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

МУРОИЙ [а. مرائي] Мунофик, риёкор.

[Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. Ул дебдурки, ҳар ким илмин зоҳир қилса, муронидур ва ҳолин зоҳир қилса, мударий.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

МУРЗИ(Ъ)А [ا. مرضعه] Сут берувчи, доя.

[Ибнул-Фориз Ҳамавий Мисрий қ. с.]. Ва баний Саъд қабиласи-диндурларки, Ҳалима р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в. нинг мурзиъаси андиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МУРИДЛИҒ, =лик // =лик [а.-т. مریدلیق // مریدلیق] 1 Толиблик, муридлик.

2 Эргашувчилик, тақдир килувчилик; суфий ёки шайхга қўл бериб эргашилик; тақдир килилилик.

Ул подшоҳ таън юзидин дегандурки, сен элли муридлигинг учун тилайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 424–425-б.

[Абулҳасан Али б. ...]. Аммо ҳар киши отиники Лавҳи Маҳфузда кўрмас эрди, муридликқа қабул қилмас эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

[Муҳаммад Шайх р. т.]. Султонлар анга муридлик ҳайсиятидин иродат келтурбдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

МУРОСАЛОТ [а. مراسلات] 1 Бир-бирига хат ёзишлик, ўзаро хат ёзишув.

2 Мактублар, хатлар.

Ва анинг биля Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. орасида кўп мукотабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

Шайх Зайнулдин Ҳавофий қ. с. биля мусосир эрмини. Ораларида мукотабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУРОФАҚАТ [а. مرافقت] Дўстлик, бир-бири билан дўст бўлишлик, сирдошлик, суҳбатдошлик.

Шайх Абу Мансур ва Шайх Абулқосим бир-бири биля мусоҳиб эрмишлар ва мурофақат тариқининг додин бермишлар...

Насойим ул-муҳаббат, 108-б.

МУРОҲИҚ [а. مراھق] Балоғат ёшга яқинлашишлик, балоғатга етишлик, камолотга етишлик.

[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...]. Ул дебдурки, ҳануз мактабда эрдим ва муроҳиқ бўлмайдур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

МУРТАСИМ [а. مرتسم] 1 Нақиланганлик, чизилганлик.

Бу доғи уч қисм иладур мунқасим,

Аввали бу расм иладур муртасим.

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МУРУР [а. مرور] 1 Ўтиш (замон, вақт ҳақида).

2 Ўтадиган жой, гузаргоҳ, йўл.

*Бақо дашти нечук қатъ ўлмусун айлаб мурур айём,
Ки ҳар манзил анга бир кундуру, ҳар дам анга бир зом.*

Наводир ул-шабоб, 304-б.

МУСАББАЪ [а. *مصبع*] Аруз атамаси; етгилик, етти бурчакли, етти карра.
Аммо фуруъи: фойлоту;... фаълон – муқтун мусаббаъ...

Мезон ул-авзон, 49-б.

МУСАВИЙ [а. *موسوي*] 1 Мусога ўхшаш.

2 Яхудий, Мусо динидаги.

*Бўлмаса фиръавилигининг пайрави,
Қолмас ондин жуз сифоти мусавий.*

Лисон ут-тайр, 269-б.

МУСАДДАС [а. *مصدق*] 1 Олти каррали.

2 Олти киррали.

3 Олтилик

4 Шеърятда асли икки мисрага тўрт мисра кўниб, олтилик килиш.

Мусаддас ул-ажзо Аруз атамаси.

... ва мушокили макфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

МУСАЛЛАС [а. *مائل*] 1 Уч қават.

2 Уч бурчакли.

Мусаллас ун-наъмо 1) уч қатла эксон; 2) Идрис пайғамбарга берилган сифат, Идрис лақаби.

[Идрис а. с.]. Ва ани халқ мусаллас ун-наъмо дейдиларким, учунчи пайғамбар ва учунчи ҳаким ва учунчи подшоҳ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103–104-б.

МУСИБАТНОМА [а.-ф. *مصيبةنامه*] Фариiddин Атторнинг «Муcибатнома» асари кўзда тутилган, унда инсон нафсининг турли хил мусибатларга дучор бўлганлиги баён қилинган. Агар киши кўнлига бирор нарсадан озор етса, у мазкур асардан ўзига таскин топади.

Чун «Муcибатнома» айлаб баён,

Юз мусибат нафсқа айлаб аён.

Лисон ут-тайр, 29-б.

МУСИЧА [т. *موسچه*] Кумрига ўхшаш (инсонларга яқин яшайдиган) бир қуш, мусича.

Журму гунаҳлардин ўтуб, келтурма юзга кўркутуб,

Лола агар соғир тутуб, мусича гар қилмиш зино.

Фавойид ул-кибар, 7-б.

МУСМИР [а. *مثمر*] 1 Самарали, мевали, ҳосил берувчи.

Шажари мусмир Мевали дарахт, мевали боғ.

Бўлди раият галаву сен шубон,

Ул шажари муcмиру сен богбон.

Хайрат ул-аброр, 123-б.

2 Фойдали, самарбахш.

... мужиби фазилату камолдур ё ибодатқаму иштигол кўргузайки, мусмири ҳаловату дофеъи қийду қолдур.

Насойим ул-муҳаббат, 417–418-б.

МУСОМОТ [а. *مسامات*] Инсон баданидаги тер чиқарадиган майда тешикчалар.

... ва ўт хоро мусомотида ниҳон бўлурда Мажнуннинг ўтдек изтироб... ва ҳаводек иштиб била...

Лайли ва Мажнун, 179-б.

МУСОФИРАТ [а. *مسافرت*] 1 Мусофирлик.

Кеча ул замда бўлди савдои,
Жазм қилди мусофират ройи.

Сабъи сайёр, 207-б.

2 Сафар китипи.

Андин Рум ва Миср ва Ҳалаб, балки ул талафнинг қўпрак мамоликига мусофират қилиб, олти-етти йил қолиб арабий тилини раван қилиб мутабаррук мазоратга етиб...

Мажолис ун-нафоис, 126-б.

МУСОФИРОНА [а.-ф. *مسافروانه*] Мусофирларча.

Чун тун араби мусофирона,
Ҳар сори тушурди хайлхона.

Лайли ва Мажнун, 172-б.

МУСТАЛАҲОТ [а. *مصطلاحات*] 1 Истилоҳлар.

2 Мажозий маънода қўлланиладиган иборалар.

[Шайх Муҳиддин Муҳаммад б. ...]. Ва ҳамоноки, аларнинг таънининг маниаъи ё таассубдур, ё иттилоълари адами, аларнинг мусталаҳотиға ё маоний ё ҳақойиқ румузики таснифларида дарж қилубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

МУСТАМИР(Р) [а. *مستمر*] 1 Доимий, устувор; давомли; кетма-кет.

2 Муқаррарлик, қутилган нарса.

Ва дебдурки вақт машиоихидин сўрарбизки, бу мустамир вақт бўлаёй? Дерларки йўқ, мустамир бўлмағай!

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

МУСТАФАВИЙ [а. *مصطفوي*] 1 Сайланган, танланган, афзал ҳисобланган.

2 Муҳаммад алайҳиссалом сифатларидан бири.

Қўнғли Қаломуллоҳ аҳкомидин қавий ва ҳукмида муқтадо аҳодиси мустафавий.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

МУСТАҒЫЛОТУН [а. *مستغلاته*] Луғавий маъноси бўлмаган, вазн кўрсатувчи шартли сўз.

«Тарғил» – мустағылуннинг ватади мажмуъига бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустағылотун бўлур...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МУСТАЪСИЛ [а. *مستأصل*] 1 Илдизидан қўпорилган, юлинган, туган, битиш.

2 Ташвиш, дард-ҳасрат орқасида ҳолдан тойиш, тамом бўлиш.

Мустаъсил бўлмоқ Адою тамом бўлмоқ.

*Эмас ул иш мурувват иқтизоси,
Бўлур ул гамда мустаъсил атоси.*

Фарход ва Ширин, 132-б.

МУСТАЪСИМУН-БИЛЛОХ [а. مستعصم بالله] Ҳиджоз аҳли Каъбага ўтиқод қилгани каби Мустаъсим (Бағдодда 1268 йилда вафот этган аббосий халифа) ҳам унга кўп ихлос қилди.

*Мустасим ун-биллох этиб кўп ниёз,
Каъбага ул навъки аҳли Ҳиджоз.*

Ҳайрат ул-аброр, 231-б.

МУСТАҚАР(Р) [а. مستقر] 1 Жой, манзил, маскан, қароргоҳ.

2 Пойтахт, мамлакат, марказ.

Ҳарким ихлос юзидин исго қилмаса имонининг тубин ва динининг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақаррига элтурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

МУСТАҒАЛЛОТ [а. مستغلات] Ғалла экиладиган ерлар, ғалла ҳосили.

[Мир Ёдгорбек – форсигўй шоир]. Фониваи ва бетакаллуф киши эрди, жузъий мустағаллотни ҳосили била қаноат қилиб эрди.

Мажлис ун-нафос, 37-б.

МУСТАҲАБ [а. مستحب] 1 Мақбул, маъқул.

2 Ислоҳ динидаги таҳорат олинган билан боғлиқ шаръий амаллар, таҳорат олиш учун авратларни ювиш.

*Таҳорат ичра олти мустаҳабдур,
Эшитсин ҳар киши аҳли талабдур.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУСТАҲДАС [а. مستحدث] 1 Янги пайдо бўлган.

2 Аруз баҳрларидан бири.

Учунчи доиранинг бешинчи баҳри мушоқилдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрдур.

Мезон ул-авзон, 84-б.

МУСТИҚАН [а. مستيقاً] Гитали, пикоятли, ҳасратли.

*Мустиқан еттинчи даър ичра муаммар ҳиндуе,
Рангу сайри кўргузувб ушшоқ шомни фуққатин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУСҲАФ [а. مصحف] 1 Китоб.

2 Қуръони карим.

Мусҳафи нотик Тангри таоло, Аллоҳ.

*Жамолинг буки мусҳафдур ҳадисинг Ҳақ қаломи ҳам,
Дей оғур мусҳафи нотик сени ҳамким эрур оғаҳ.*

Паводир ун-ниҳоя, 461-б.

МУТААББИД(А) [а. متعبد/متعبدہ] Ибодат қилувчи, риёзат чекувчи, обид.

[Абу Жаъфар Саммок қ. т. р.]. Мунзавий ва мунқатеъ ва мутааббид экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 47-б.

[Жорияи Мажҳула р. т.]. Ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, манга бир канизакни ўғдилар, мутааббида.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

МУТААЛЛАҚОТ [а. متعلقات] 1 Тааллуқли нарсалар, тегишли нарсалар.

2 Хеш-акраболар

Луқмон ҳикоятчиким, жаҳон мутааллақотидин ганждек бир бузугни ихтиёр этти...

Садди Искандарий, 518-б.

МУТАБОИНИЯ [а. متابینه] Тафовутли, бир-биридан жудо бўлишлик.

... бу махфий ганж юзига тортибсен, таъайюноти мухталифа касрати ва осари мутабоиния воситасидин бўъду ҳижрон ва гафлату пиндор ва ғайрат ғирфтори бўлудурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 460–461-б.

МУТАВАЗЗО [а. متواضا] Таҳоратхона, масжид яқинидаги мустаҳаб қилиш жойи.

Ҳазрат Шайх ани аввал мутаваззо хидматиға амр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

МУТАВАККИЛ [а. متوكل] Таваккал қилувчи, Аллоҳга таваккал қилувчи, ўз ҳаракатидан ташқари Аллоҳнинг берганига умидвор бўлишлик.

Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла боғлади.

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

МУТАВАРРИЪ [а. متورع] Парҳезкор, покдомон, порсо.

[Абубақр Тоҳир Абҳарий қ. т. с.]. Олим ва мутаварриъ Юсуф б. Ҳусайн била суҳбат тутубдур...

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

Аҳмад Ҳарб шогирдларидин, мутаваккил ва зухҳоддиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 64-б.

МУТАВАССИТ [а. متوسط] 1 Восита бўлган, орага кирган.

2 Ўрта, яхшилик ва ёмонлиқнинг ораси.

Кимники қилсанг мутаваассит хаёл,

Асра анинг ҳурматида эътидол.

Ҳайрат ул-аброр, 161-б.

МУТАВАХҲИМА [а. متوهمه] Ваҳима қилувчи, қўрққан, ваҳимага тушган.

Пас «Ло ылаҳа», яъни бу суvari мутаваҳҳима ғайрати манфийдур...

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

МУТАВАХҲИШ [а. متوحش] Қўрқувга тушган, қўрққан.

Мутаваҳҳиш бўлмоқ Қўрқувга тушмоқ, қўрқмоқ.

Ва Ардувон бу сўздин мутаваҳҳиш бўлуб, бу ишнинг тафаҳҳусидадурким, ул кишини тотиб, дафъ қилгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 223-б.

... ва ҳумоюн зотиға мутаваҳҳиш бўлди...

Муншаот, 149-б.

МУТАЖАММИЛ [а. متجمل] 1 Зийнатли, ораста, зебу зийнатли.

2 Шон-шавкатли.

Фақрнинг нофеъроғи улдурким, сен онинг била мутажаммил бўлгайсен...

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

МУТАЖАССИД [а. منجد] Бадан а кирувчи, жасадга кирувчи.

Арабий баъзи расойида дебдурки, бу тоифадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур...

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

МУТАЖАССИС [а. منجسس] Қидирувчи, изловчи, хабар истовчи, хабар олувчи.

... ва Расул с. а. в. ва асҳоби киром р. а. ахбору осорига мутафаҳҳис ва мутажассис бўл!

Насойим ул-муҳаббат, 262-б.

МУТАЛЛЕЪ [а. مطلع] Огоҳ бўлиш, хабардор бўлиш, воқиф бўлиш.

Тавбаи ҳақиқий мазмуми афъол қабоҳатига муталлеъ бўлмақдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

МУТАМАВВАЛ [а. متمول] Бой, бадавлат, молдор.

*Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига гино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.*

Назм ул-жавоҳир (итмий-танқидий), 119-б.

МУТАМАННИЙ [а. متمنى] 1 Таманно қилувчи.

2 Орзу қилувчи.

Осонликча эришмоқчи бўлган мутаманний [орзу қилувчидир].

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

МУТАНАФФИС [а. متنفس] Нафас олувчи; тирик жон инсон.

... ва бу ишда чун ҳеч мутанаффисқа муришиди комил мулозама-ти ва иродатидин гузир йўқдур...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУТАОЛ [а. متعال] 1 Юксак, баланд, олий, юксаклик, мукаммаллик.

*Мундин гофил қолибки, ҳаййи мутаол,
Келтурғуси тонгла анинг олмига не ҳол.*

Фаройиб ус-сиғар, 11-б.

Аямай андин эзиди мутаол

Ҳеч ишда камол, хоссаки мол.

Сабъаи Сайёр, 243-б.

2 Аллюҳнинг сифати.

*Ҳол тили бирда мақол айлабон,
Ҳамди карими мутаол айлабон.*

Ҳайрат ул-аброр, 88-б.

МУТАРОДИФ [а. مترادف] Радифдош, қофиядош, маънодош.

Осори мутародиф бўлмақ Шиорлар маълум бўлмақ, келажак олдинда маълум бўлмақ.

Футуҳ абвоби юзумга очилди ва осори мутародиф бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

МУТАСАВВАР [а. متصور] 1 Тасаввурланган, зеҳнга келтирилган.

2 Мумкин.

3 Тасвирланган.

Нодон пандида галат муқаррардур ва душман насихатида фириб мутасаввардур.

Махбуб ул-қулуб, 91-б.

Тош қозондин гайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаским, лализ ва мулаван атыма анда пинарким, хосу ом андин мунтафё бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар мутасаввардур.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 100-б.

МУТАСАВВИФА [ا. متصوفة] Тасаввуф аҳли, суфийлар.

[Абулфазл Ҳасан Ҳатмий р. т.]. Узун умр топти ва яхши оёту каромат ияси бўлди. Ва мутасаввифа либосида эмас эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 219-б.

МУТАСАЙИД [ا. متسيد] Ўзини саййид (Пайғамбар авлоди) ҳисоблаган, ўз шахсини ҳаммадан юқори қўйган.

Мутассаййиди нопок, нодон, фосиқ бобида.

Бадосъ ул-васат, 492-б.

МУТАФОЪИЛУН [ا. متفاعل] Луғавий маъноси бўлмаган шартли вазн кўрсаткич сўзидир.

Мутафоъилун – фосилаи суғро тақдими биля ватади мажмуъа.

Мезон ул-авзон, 47-б.

Ва комил ажзоси ҳам мусаддасда олти қатла «мутафоъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

МУТАХАЛЛИС [ا. متخلص] Тахаллусли; Навоий тахаллусли.

Алишер ал мутахаллис бин-Навоий...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

МУТАЪАББИДОТ [ا. متعبدات] Ибодат қилувчилар, риёзат чекувчилар, обидлар.

[Райҳонаи Волиҳа р. т.]. Басранинг мутаъаббидотидин эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУТАҚАССИР [ا. متقصر] Қусурли, нуқсонли, айбдор.

Шариат биля маъмур бўлгон умурда ва тариқат биля маҳкум бўлгон аҳкомда ўзин мутақассир ва мужрим билиб...

Муншаот, 226-б.

МУТАҒАЙЙИР [ا. متغير] Ўзгарган, ўзгарувчи.

Мутағаййир ул-лавн Ўтли, ғазабли; инсон кайфияти ўзгарган ҳолат, ранг ўзгариши.

Уч кундин сўнгра кўрдукки, масжид эшикидин кирди, мутағаййир ул-лавн.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

МУТАҲАВВИР [ا. متهور] 1 Қўркмас, жасур, ботир.

2 Раҳмсиз, ғазабли.

Иккинчи навъ – бу жамоатдин мутаҳаввиirroқ ва бу гуруҳдин худписандроқ ва мутакаббирроқ.

Махбуб ул-қулуб, 75-б.

МУТАҲАҚҚИҚ [ا. متحقق] Ҳақиқат қилувчи, мутлақ ҳақиқат.

Мен дедимки, чун валий вилоятда мутаҳаққик бўлғай ва ул маънодаки, анинг руҳонияти яна бир сураат била мусаввар бўлғай, мутамаккин бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

МУТОВААТ [а. مطاوعت] Итоат, муте ва тобе бўлишлик, итоаткорлик.

Мавлоно Ўамсуддин буюрдиким, мен Мавлононинг мutowaати қуввати ва машраби вусъатин имтиҳон қиладур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 331–332-б.

МУТОЛААСИЗ [а.-т. مطالعه سيز] 1 Тушуниксиз, фаҳм этмаслик.

2 Қироатсиз.

Юзунг наззорасидин кўзки қолди, ёттингким,

Эмас мутолаасиз расм муҳаф ўлмоқ очуқ.

Фавойид ул-кибар, 215-б.

МУТОЛАБА [а. مطالبه] 1 Талаб қилиш, Худо ҳақини талаб қилиш, текшириш.

2 Тафтиш, текшириш.

Бу сўз била анга мутолааба ва муоҳаза қилди ул ишга.

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

МУТОРАҲА [а. مطارحه] 1 Музокара қилиш, кенгашиш.

2 Режа тузиш.

... бу саодат тарҳларининг мутораҳаси ва ҳаёл баҳрида маоний туҳафи савдоси учун масоҳат қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

МУТОЯБАОМИЗ [а.-ф. مطايبه امير] 1 Ҳазиломиз, шўхлик.

2 Қочирим сўзлик.

... ва мутоябаомиз эътирозда ул Ҳазрат била фақир орасида таворуд воқеъ бўлғони.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МУТТАФАҚУН [а. متفق] 1 Бирлашган, иттифоклашган.

Муттафақун алайҳ Бирор нарса устида бир овоздан, яъни бир дил-бир тил билан қабул қилинган фикр ва қарор.

Биз ул сўзниким, муттафақун алайҳдур, адо қилоли.

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

2 Аруз баҳрларидан бирининг номи.

... ва бу икки баҳрни бир доирада қўюб, отин «Муттафиқа» деб-дурлар.

Мезон ул-авзон, 55-б.

МУТТАФИҚА [а. متفقة] қ. Муттафиқун.

МУФАРРАҲ [а. مفرح] 1 Шод, хурсанд.

2 Ширин ва хуш исми дори.

Наишга ёқутли муфарраҳдин гар эрмас дам-бадам,

Дуржи лаълингда недин кулгу эрур кулгу уза.

Наводир ун-нихоя, 478-б.

МУФАТТИН [а. مفتن] Фитна қўзғовчи, шўр-шар солувчи, гавго солувчи, фитначи.

Олмаган дин нақди бирла йиқмаган меҳроб йўқ,
Эй мусулмонлар, не кофир кўз, муфаттин қош эрур?!

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

МУФАТТИШ [а. مفتش] Текшириш.

Муфаттиш ҳол Ҳаяжон.

Сурди чун ровий ул дақиқ мақол,
Анга ҳам бўлди шах муфаттиши ҳол.

Сабъаи сайёр, 274-б.

МУФОРИҚ [а. مفارق] Айрилиш, жудо бўлиш, ажралиш, бир-биридан айрилиш.

... чун бу бадаиға туфроқта идрок йўқдур ва руҳ андин муфориқ
бўлубдур ва арвоҳ оламида ҳижоб йўқдур...

Насойим ул-муҳаббат, 306–307-б.

МУФРАД [а. مفرد] 1 Тоқ, ягона.

2 Мураккаб эмас.

Муфрад ул-ҳазрат Улутларнинг ягонаси.

[Муҳаммад Авоний...]. Шайх Абулқодир ани муфрад ул-ҳазрат
дер эмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФРАДАҲ [а. مفرده] 1 Тоқ, якка.

2 Алоҳида байтлар.

Жавоҳири муфрадаҳ.

Фавойид ул-кибар, 529-б.

МУФРАДУН [а. مفرد] 1 Якка, танҳо.

2 Алоҳида.

[Муҳаммад Авоний...]. Ҳам «Футуҳот» соҳибидин нақл қилиб-
дурларки, муфрадун жамоатидиндур, қутб дойирасидин хориж.

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФТАТАҲ [а. مفتتح] Бошлаш, ибтидо.

Онинг муфтатаҳи бу абётдурким...

Насойим ул-муҳаббат, 467-б.

МУХАЛЛИС [а. مخلص] 1 Қутқарувчи, халос этувчи.

2 Ташқарига чиқарувчи.

Ҷун Юсуф а. с. мухаллиси учун Тенгри тасолога илтижо қилмай,
махлуқни васила қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

МУХАММАР [а. مخمر] Туришланган, ҳамир қилинган, қорилган, ош-
ган ҳамир, яратилиш, хислат.

Вафо бирла мухаммар хилқатингиз,
Мураккаб меҳр бирла тийнатингиз.

Фарҳод ва Ширин, 409-б.

Ишқ ўтидин анга мухаммар сиришт,
Ишқ ҳуруфидин анга сарнавишт.

Ҳайрат ул-аброр, 198-б.

Мухаммар айламак Қоримок, туришланмок.

*Кавсар майини шахд узра сунъ илги томизиб,
Лаълинг мухаммар айлади ул обу гил била.*

Бадоеъ ул-бидоя, 482-б.

МУХАННАСВАШ [а.-ф. مخنث وش] 1 Хунасадек.

2 Номарддай.

3 Разил сифат, пасткаш.

*Худнамо муханнасвашларнинг дунё зийнати иктисобида ҳийла-
созлиқлари...*

Хайрат ул-аброр, 266-б.

МУХОЛИФАТ [а. مخالفت] 1 Келишмовчилик, тескарилапиш, қара-
ма-қарши, зиддик.

2 Юзма-юз.

*Агар ҳусну жамоли ўрта чоғлигдур ва мувофақати ринтаси му-
холифатқа боғлуқдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 43-б.

МУХОЛИФЛИК [а.-ф. مخالف ليك] 1 Муқобиллик, зиддик, қаршилиқ.

2 Душманлик.

*[Форис б. Исо Бағдодий қ. с.]. Ва ҳам ул дебдурким, (ҳақиқий хо-
тир шуки, унга бошиқа фикр мухолифлик қилмаса).*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МУХОЛИФМАЗОҚ [а. مخالف مذاق] 1 Мухолиф сифат.

Сипехри мухолифмазоқ Тескари айланувчи фалак.

2 Душман сифат.

*Сени ҳам сипехри мухалифмазоқ,
Ўқуш рева ила солди мендин йироқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

МУХТАЛ [а. مختل] Барбод бўлиш, яксон бўлиш, халал топиш.

*Чун ишим мухтал ўлди якбора,
Айладим ўз ишимга бир чора.*

Сабъан сайёр, 342-б.

Мухтал айламак Бузмок, барбод айламок, яксон айламок, вайрон ай-
ламок.

*Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочиға майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу мухтола.*

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУХТАЛАФ [а. مختلف] Ихтилоф қилинган.

Мухталафун фик Ихтилофга боис бўлган сўз ёки фикр.

*Сўнгра ул сўзларниким мухталафун фикдур, зикр қилиб, ҳар ни-
магаким ўхшашини кўпрақдур, қарор берали.*

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

МУХТАЛИФА [а. مختلفه] 1 Ҳар хил, турлича, турли-туман, хилма-хил.

*... Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айта-
дурлар, анвоъи тақдис била.*

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

... таъайюноти мухталифа касрати ва осори мутабония воситасидин бӯъду ҳижрон ва ғафлату ниндор ва ғайрат гирифтори бўлубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 461-б.

2 Аруз атамаси.

... маҳбунники, мусамман ул-ажзодурлар бир доирага қўюб, ул доирани «Мухталифа» дебдурлар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУХТАЛИФВАШ [а.-ф. مختلف وش] Ҳар турли каби, хилма-хилдек, турли-туманга ўхшаш.

Тавойиф чунки бўлди мухталифваш,
Бу ердек паст, ул ўтдек тунду саркаш.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

МУХТАЛИФРОЙ [а.-ф. مختلف راي] Хилма-хил фикр, ҳар хил истакларга раъй билдириб турувчи.

Ки, бизниким, сипехри мухталифрой,
Бу кишвар сори қилди дашт паймой.

Фарҳод ва Ширин, 136-б.

МУХТАСАРЛИҒ [а.-т. مختصر ليغ] 1 Қискартирилганлик, ихтисор қилинганлик, қисқачалик.

2 Қисқа муддат.

3 Кичиклик, майдалик.

Ройиҳа учун гулоб ва олма қазонининг кичикликка жиҳат айтур
ва мухтасарлиғига муносабат.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

МУХТАФИ(Й) [а. مختفى] Махфий, ниҳон, бекинган, яширин.

Сенки ичим ўртади меҳринг тафи,
Чунки улзғроқ сен эрур мухтафи.

Ҳайрат ул-аброр, 291-б.

МУЧА [т. موجه] Бўлак, қисм, аъзо.

Гар аёғинг чиқти ашқингнинг суйидин тойилиб,
Эй Навоий, шуқр, ул кўй ичрадур анинг мучи.

Фавойид ул-кибар, 406-б.

МУШАББАҲ [а. مشبه] Ўхшатиш, менгзалган, ташбиҳ этилган.

Мушаббаҳун биҳ [مشبه به] Ўхшатишган нарса.

Ва ул мушаббаҳ ва мушаббаҳун биҳ аросида бу тафовут ҳам
борқим ул фариқа шуруъ ва таркидин фолига суд ва зиёни, ай-
тса бўлғай, йўқтур.

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б.

МУШАВВАШЛИҚ [а.-т. مشوش ليق] 1 Ташвишланганлик, парипшонлик.

2 Беҳаловатлик.

... ҳар шўрангиз ғазалдинким, истимоъи маҳвашиларга мужсиби
саркашлик ва ғамкашларга боиси мушаввашлиқ бўлғай...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МУШАЪБАД [а. مشعبد] Маккор, ҳийлагар.

*Амн ила зимонаи мушъбад,
Атрофига даҳриниғ чекиб сад.*

Лайли ва Мажнун, 247-б.

МУШКИНФОМ [ф. مشکين فام] Мушк ранг, хушбўй сиёҳ ранг.

*Йўқки, ҳавро ёйиб жаҳон узи дом,
Юз сори ҳалқа мўйи мушкинфом.*

Сабъаи сайёр, 22-б.

МУШКПОШ [ф. مشکپاش] Мушк сепувчи, қора тусли хушбўй модда сочувчи.

*Муроди субҳи висолингни тийра қилмоқ эрур,
Ки ҳажр шомин этар мушкпошу анбарбез.*

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

МУШКСОРО [ф. مشک سارا] Соф, тоза мушк, тоза ишор.

*Хаёлингда савдо тишурганда айлаб,
Димоғимни ошуфта ул мушксоро.*

Наводир ун-нихоя, 10-б.

*Шоми ҳажрим зулфи мушкиндин улсун тийрарок,
Гар эмас кўнғулмга зулфунг мушксородин гараз.*

Наводир ун-нихоя, 243-б.

МУШКУЛПИСАНД [а.-ф. مشکل پسند] Қийин ишларни ёқтирувчи, қадрловчи; мушкул ишларни ҳал қилувчи; муаммоли масалаларни ҳал қилишга қизиқувчи.

*Бу сўзким суруб шоҳи мушкултисанд
Жавобин баҳоят тоғиб дилтисанд.*

Садди Искандарий, 346-б.

*Ёр агар мушкултисанд ўлмин кўрунғ мушкулки, бор,
Менда юз мушкул иш, ул қилмас бирин аммо писанд.*

Ғаройиб ус-сигар, 114-б.

*Яна сўрди дароини мушкултисанд:
К-эй, борча мушкулларинг дилтисанд.*

Садди Искандарий, 473-б.

МУШОАРА [а. مشاعره] Шеър айтилиши, икки ёки ундан ортиқ шоирларнинг бир-бирларига жавобан шеър айтилиши.

*Андоқки, «муораза» ва «муқобала» ва «мушоара» ва «муқолама»
ва қуллий бобдур ва мунда азиям фавонд ҳосил.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 21-б.

МУШОЯЪА [а. مشايعة] 1 Йўналтириш.

2 Ҳамкорлик қилиш, эргашувчилик, пайравлик қилиш.

[Абдулазиз Баҳроний қ. с.]. Анга мушояъа қилдим ул дарвоза сарики, ул борур йўлда эрди.

Пасойим ул-муҳаббат, 177-б.

МУШТАБИҲА [а. مشتبه] Арузшүбҳосликка доир атама.

... ул доирадин орий бўлмағай ва ани «Доираи муштабиҳа» деб-
дурлар...

Мезон ул-авзон, 58-б.

МУШТАҲИР [а. مشتهر] Овоза бўлиш, маълум бўлиш, машҳур бўлиш.

Алқисса, бу мудҳин хабар шаҳрга мултаҳир бўлғоч, ақобир ва жавониб ва атрофдин етиштилар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МУШТОҚВОР [а.-ф. مشتاق وار] Муптоқларча, муптоқлар ситғари, орзумандларча.

*Қўлуб узр, қучтум яна устувор,
Қадам қўйдум ул сори муштоқвор.*

Садди Искандарий, 572-б.

МУШФИҚОНА [а.-ф. مشفقانه] Шафқатлилардек, меҳрибонлардай, марҳаматлилар каби.

*Сафҳа уза қилқ этиб равона,
Ёзғай неча панди мушфиқона.*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

МУЪАНЪАН [а. معنن] Анъанага ўхшап.

*Ўзрат Пайғамбар с. а. в. га Ҳадис дуруст муттасил муъанъан
била...*

Насойим ул-муҳаббат, 399-б.

МУЪЗИН [а. مؤذن] Азон айтувчи, одамларни номозга чақирувчи, муаззин.

*Чекти ғавго баланд боданараст,
Бўлди муъзин била имом уни наст.*

Сабъан сайёр, 105-б.

МУЪОФ [а. معاف] Афв этилган, гуноҳи кечирилган.

Муъоф бўлмоқ Афв этилмоқ.

[Шоҳ Али Фароҳий қ. т. с.]. Ўғли Шоҳ Алини замон подшоҳининг ўрдусига юбордики, ҳукумат нишонин ўз отига олғай ва ул муъоф бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 320-б.

МУЪТАЛИФА [а. مؤتلفه] Уйғунлашган, қўшилган, аруз атамаси.

*Ўн ҳажаз ва ражаз ва рамал баҳри бурунқи доирага кирдиким,
«муъталифа» га тасмия топти...*

Мезон ул-авзон, 63-б.

... ва ул доирани «Муъталифа» дебдулар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУЪТАФИКОТ [а. مؤتفكت] 1 Шаҳар, хароб этилган шаҳарлар.

2 Ёлғончилар шаҳри.

Малолкани Ҳақ таоло йиғитлар суратида Љут а. с. га меҳмон юбордиким, Муътафикотни бузғайлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 117-б.

МУЪТАҚАД [а. معتقد] Эътиқод, ишюнч, мулоҳаза.

*Олти дурур шаръда ғўё адад,
Ҳар неки мўъминга керак муътақад.*

Ҳайрат ул-абзор, 101-б.

МУҚАВВИМ [а. مقوم] 1 Баҳо берувчи, нарх қўйувчи.

2 Абадий, доимий, барқарор турувчи.

... ул нима биладур, вужуди ҳақиқий ангадур ва муқаввим вужуди
андин орият ваъжи била будур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

МУҚАДДАСА [а. مقده] Муборақ, пок, тоза, азиз.

[Мавлоно Саъдуddин р. т.]. Ва қирқ йилга яқин Маиҳади муқад-
дасан ризавияда сокин эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 435-б.

МУҚАДДИМИН [а. مقد مين] Аввал, бурун.

Фақир муқаддимин малик ул-киломлардин ҳеч қайсидин андоқ қа-
сида эшитмайдурмен.

Хамсағ ул-мутаҳаййирин, 16-б.

МУҚАММИРВАШ [а.-ф. مقمروش] Қиморбоздек, кимор ўйновчи каби.

Анжум истар чарх тосида тугонлар ишқдин,
То қўрубтур ул муқаммирваши қўлида қаъбатайин.

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУҚАММИРПЕША [а.-ф. مقمرپیشه] Қиморни одат қилган қиморбоз
киши, кимор ўйновчи.

Эй сабо, ушшоқ нақди жонларин еткур йигиб,
Қайда топсанг ул муқаммирпешайин қаллошини.

Бадоеъ ул-бидоя, 552-б.

МУҚАССАМ [а. مقسم] Тақсимланган, айрилган, бўлинган.

Авжида бир қасрки меъмори сунъ,
Айлаб уни муқассам паргори сунъ.

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

МУҚОТАЛА [а. مقاطله] Жанг, уруш, котишлик, хунрезлик.

... ва Скандар ҳам ул дарёйи офат муқобаласида сели боло ва
қўҳи маҳофат муқоталасига барқи разм ва ваго ясаб юзлашгани...

Садди Искандарий, 157-158-б.

МУҚТАДИР-БИЛЛОҲ [а. مقتدر بالله] Қодир Аллоҳ ҳақи.

Дерларки, муқтадир-биллоҳ халифанинг вазири Али б. Исо киши
йибордиким, Шайх Абу Али Ҳайронни келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

МУҚТАЗИЁТ [а. مقتضيات] 1 Зарурий нарсатар, лозим бўлган ва талаб
қилинган ишлар.

2 Сабаб, боис; тарз.

... ва тўрт қасри Хаварнақ тимсолнингким, тўрт фасл муқтазиё-
ти ранги билан бино қўюлуб эрди...

Фарҳод ва Ширин, 88-б.

МУҚЪАД [а. مقعد] Жойида қолмоқ, ҳаракатдан қолмоқ.

Шайх Аҳмад «муқъад» бўлди ва ўрнида қолди, ул вақтқачаким,
Тенгри раҳматиға восил бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУҒАЙЛОН [ф. مغيلان] Арабистон чўлларида ўсадиган тиконли бир
дарахт ном.

... Ҳақ субҳонаҳу ва таоло барча йироглиқ муғайлонлари аро сар-
гардонларни яқинлик Қаъбаси тавофига мушарраф қилгай, омин!

Муншаот, 148-б.

МУҒАННИЙЛИК [а.-т. مغني ليك] Муғриблик, ашулачилик, созанда-лик.

Бир гурфада бир улук киши ўлтуруб эрди ва илайида бир канизақ муғаннийлик қиладур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 136-б.

МУҒКИРДОР [ф. مغ كردار] 1 Порсо бачча, муғ равишти.

2 Майхона соҳиб.

Жоми муғкирдор Муғ, матпуқа тутган қадаҳ.

Диним аҳволига очигъ йиғларамким, муғбача

Нуш этар дайр ичра ҳар дам жоми муғкирдор талх.

Бадоеъ ул-васат, 86-б.

МУҒОЯРАТ [а. مغايرت] Қарама-қаршилик, муҳолифлик, муқобиллик, келишмовчилик.

... Солиҳ биш ноқаси ўртасида не муғоярат бўлғай эрди.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

МУҲАББАТКАШ [а.-ф. محبت كش] Ишқ дардини тортувчи, муҳаббатли, севувчи, ишқ учун ўзини фидо қилувчи.

... ва жон фидо муҳаббаткашларнинг дин қуввати ҳисобида сар андозлиқари.

Ҳайрат ул-аброр, 266-б.

МУҲАББАТОМИЗ [а.-ф. محبت آميز] Ишқ фунунли, муҳаббатли, дардли.

[Марям Басрия р. т.]. Ва муҳаббатомиз сўз эшитса эрмиш, беҳол бўлуб, йиқилур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУҲАВВИС [а. مهوس] 1 Кишининг табиатига ҳавас, эғалик қилиши, ҳавасманд, ҳаваскор.

Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,

Таносубсиз ҳунарлар қилди мунис.

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

2 Кишига шавқ-завқ бахш этадиган, завқли.

Муҳаввисеки, маошини ақл ила туздунг,

Фано йўлида аядинг берурга ақл маош.

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

МУҲАЙЯН [а. مهيا] Тайёрланган, ҳозирланган.

Ўқунгуз Фарҳоду Мажнун достонин завқ учун

Ким, менинг қиссам киби муҳлик муҳайян ҳам эмас.

Наводир ун-нихоя, 202-б.

МУҲАММАД [а. محمد] 1 Макталган.

2 Сўнгги Пайгамбар исми [Муҳаммад (с. а. в.)].

Муҳаммади арабий Муҳаммад Пайгамбар алайҳиссалом сифатларидан бири.

Муш дерлар: «Муҳаммади арабий»,

Ул бирининг «Масиҳ» эрур лақаби.

Сабъан сайёр, 33-б.

МУҲАНДИСВОР [а.-ф. مهندسوار] 1 Ҳандаса (геометрия) илмини яхши билувчилар каби.

2 Муҳандислик, бинокор мутахассис.

*Муҳандисвор айлар эрди аввал,
Ариғнинг икки ёнин икки жадвал.*

Фарҳод ва Ширин, 252-б.

МУҲАҚҚАРИЙ [а. محقرى] 1 Таҳқирланганлик, ҳақоратланлик.

2 Озгина, бироз; озгиналик, арзимаслик.

Улча ҳосил қилса эрди, кеча ондин муҳаққарий баҳра олур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

МУҲЗАЛ [а. مهزل] Масхара бўлиш, ўйинчоқ бўлиш.

*Мастки феъли бори муҳмал дурур,
Қўйининг атфалига муҳзал дурур.*

Ҳайрат ул-аброр, 257-б.

МУҲШИШ [а. موحش] Ваҳшатга солувчи; одамлардан узоқлашшишлик, ваҳшийлар билан дўст бўлишшик.

*Эй ҳуш улқим, тутмиши эрди ваҳш ила саҳрода унс,
Муҳшиш аҳволе мангаким, бор ўзумдин ваҳшатим.*

Фаройиб ус-сиғар, 313-б.

МУҲҚАМ [а. محكم] 1 Мустаҳкам, маҳкам, пухта, каттик.

*Гар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эрмас,
Ки май шўхи кириттур ширадин муҳкам ҳисор ичра.*

Наводир уш-шабоб, 399-б.

*Гул аҳмар, савсан азрак бу чаман ичра бўлуб андин
Ки, елдин тарбият қозсин аларга еткуруб муҳкам.*

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

*Тўлуттур кўнгул ишқинг ўқидин андоқ,
Ки кўп ўқ дағи ўққа муҳкам бўлуттур.*

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

*Элга расво бўлмоғи бўлдум не суд эмди, агар
Юз туман мисмор ила озгимни муҳкам айладим.*

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

*Ҳар бино раҳнасини тутса бўлур турфа буқим,
Мумкин эрмас бу ики раҳнани қилмоқ муҳкам.*

Наводир уш-шабоб, 305-б.

*Қароғ эрмаски, қилмишмен кўзум сайли йўлин муҳкам,
Сиришк эрмаски, ул йўл беркимай қилмиш тарашишх нам.*

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боғлиқ (маҳкам боғлиқ).

*Тори умрум ажал илғидин узулса ҳам эмас,
Тори зулфунга агар муҳкам эрур пайвандим.*

Наводир уш-шабоб, 303-б.

*Ҳаво қилганда зулфунг ҳалқа домидин кўнгул, билдим,
Бу қўшининг ҳам аёғ, ҳам бўйнида муҳкам эмиш шмак.*

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Кучли.

*Иштиёқим хирқатиға чорас қил, эй рафиқ,
Қим хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.*

Наводир уш-шабоб, 231-б.

МУҲОРАБА [а. محاربة] Жанг, уруш.

*Шайх Абӯ Абдуллоҳ Ҳафиф дебдурки, Абӯ Заҳҳок дедиким, бир
қатла мешинг биға шайтон орасида муҳораба бўлди...*

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

МУҲОФИЗАТ [а. محافظت] 1 Муҳофаза отувчилик, сақловчилик.

2 Муолажа қабул қилилиш.

*[Мавлоно Байзодий – форсигўй шоир]. «Дор уш-шифо» да муҳофи-
затин қилгондин сўнгра сикат топиб, яна Ҳисорга борди.*

Мажолис ун-нафоис, 161-б.

МУҲР [ф. مهر] Мухр, тамга; шуларнинг изи.

Мухри бодома Бодом шаклида ясалган муҳр.

*Кўзунг ҳаёли кўнгул маҳзанин тасарруф этиб,
Магарки ҳифзи учун боси муҳри бодома.*

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

МУҲРАБОЗ [ф. مهره باز] 1 Найрангбоз, кўзбойлогич.

2 Шахматчи.

*Демайин муҳрабози шўбадафан,
Балки луъбатнамойи луъбфиган.*

Сабъан сайёр, 45-б.

МУҲТАРИҚ [а. محترق] Куйган, ёнган.

*Субҳи иқболу саодат келди ул фарҳунда энг,
Тонг бошида муҳтариқ кавкаб киби энг узра менг.*

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

*Жисмим аро янги тугон ҳар сариму кўрунди ё,
Ҳар бири ишқи авжининг муҳтариқ ахтаримудур?*

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

*Эй жамолинг шамъига жон бирла кўнгул муҳтариқ,
Гаҳ муҳолиф айланиб бошинга, гоҳи муттафиқ.*

Фавойид ул-кибар, 214-б.

МУҲТОЛА [а. محتال] Ҳийлагар, маккор, айёр.

*Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочига майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу муҳтола.*

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУҲТОЛАЛИҚ [а.-м. محتال لىق] Маккорлик, айёрлик, ҳийлагарлик.

*Зоҳир этиб ўртада даллолалиқ,
Айтма даллолаки, муҳтолалиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 248-б.

МУЪЖИЗНАМОЙ [а.-ф. معجزه ناي] Мўъжиза кўрсатувчи.

*Ҳазрат рисолатнинг мўъжизанамой бармоги таърифидаким қа-
мар шақийда яди байзо кўргузди.*

Фавойид ул-кибар, 511-б.

МУЪРЧА I [ф. مورچه] Чумоли, қумурсқа.

*Саводи хами анинг лаъли руҳтарвар аро,
Магарки мўрча нисфи узулди шаккар аро.*

Наводир ун-ниҳоя, 26-б.

... мўрча минг шери жиён қила олмаган ишни нечук қила олғай...

Ғаройиб ус-сигар, 15-б.

МЎРЧА П [ф.-т. مورچه] Кумурскаларча, чумолиларча.

*Дашти фаноки мўрча йўқ шерларга саф,
Гарчи махуф йўлдурур, эт азму лотахиф.*

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

МЎРХАТ [ф.-а. مورخط] Кумурсқа бел, бели ингичка гўзаллар.

*Ажаб кўр ишқ ароким, мўр этарга аждаҳоларни
Фусундин мўрхатлар қайди зулфин аждаҳо қилмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

МЎ(Ъ)МАН [а. مؤمن] Ислом динига эътиқод қилувчи киши, мусулмон.

Мў(ъ)ман биҳи Имонли, эътиқодли, художўй, имон келтирувчи.

Мў(ъ)ман биҳиларининг тафсил.

Сирож ул-муслимин, 276-б.

МЎҒИЛҶАБИН [м.-а. مغيلجين] Чаққон, чапдаст.

*... ва шомнинг мушкбўй ситох жардалари субҳнинг мўғилжабин
чобуксувори турктозидин эмин...*

Вақфия, 236-б.

НАБАРДОЗМОЙ [ф. *نبرد آزمای*] Тажрибали жангчи, марди майдон жангчи.

*Камингаҳда беи минг набардозмой,
Ниҳоне куюб шоҳи фархундарой.*

Садди Искандарий, 461-б.

НАВАРДАНДА [ф. *نور دنده*] Айланиб юрувчи, кезувчи, сайр этувчи.

*Не гирдобким, чархи гардандадек,
Не игрим, сипехри навардандадек.*

Садди Искандарий, 428-б.

НАВЖАВОНИЙ [ф. *نوجواني*] Ёшгиналик, кичкиналик, ёш йигитлик, йигитчалик.

Навжавоний келиб Ёш йигитча бўла туриб.

*Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур
эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

НАВИДА [ф. *نويده*] Хушхабар, севишчи хабар.

*Агарчи саъб мараз ниҳоятида ўлмак бийми бор, ранжур маризга
жон умиди, балки ҳаёти жовидон навида етишти.*

Муншаот, 174-б.

НАВИСАНД [ф. *نويسند*] Котиб, хаттоғ, мирзо, ёзувчи.

*[Амир Қивомуддин Синжоний р. т.]. Бидоят ҳолда Ҳавоф вилоятининг
Синжон отлиг кентида шарiku нависанд эрмиш...*

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

НАВКАРСИЗ [ф.-т. *نوكرسيز*] Аскарсиз, йиғитсиз.

*... алар бирин-бирин усрук бошига етиб, мулозимлик элни муло-
зимларига тоғируб, навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб...*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

НАВМИДЛИҚ [ф.-т. *نوميد ليق*] Умидсизлик.

Ва Тенгри таолодин навмидлиқ куфрдур...

Насойим ул-муҳаббат, 145-б.

НАВОЗАНДАЛИҚ [ф.-т. *نوازنده ليق*] Шафқату марҳаматлар, лутфу марҳаматлар.

*Солиб ул камоли навозандалиқ,
Анинг буйнига рибқаи бандалиқ.*

Садди Искандарий, 442-б.

НАВОЗИР [а. *نوازر*] Овоз чиқариш, китир-китир қилиб овоз чиқариш.

*Не лўлидурки, чун ҳангома тутса,
Қадам боштин қилиб тортар навозир.*

Бадосъ ул-бидоя, 663-б.

*Зухра йўлида тўзуб навозир,
Мутриблардек бўлуб миёнсир.*

Лайли ва Мажнун, 24-б.

НАВОЙЙ [ф. *نوايي*] 1 Куйга, мақом ва оҳангга тегишли.

2 Куйчи; ашулачи.

*Тори ишқингни десангким чарх даври узмасун,
Хаста кўнглинг жуз навоий дарду меҳнат тўзмасун.*

Наводир уш-шабоб, 484-б.

НАВОМУЗ [ф. *نواмуз*] Янги ўргатилган (куп).

*Янги ўрганди кўнгул булбули ул гул юзига,
Тонг эмастур, агар ул қушни навомуз дедим.*

Бадоеъ ул-васат, 309-б.

НАВОФИЛ [а. *نوافل*] 1 Бажарилгани мажбурий бўлмаган иш, ихтиёрий иш.

2 Ислом динидаги нафл намозлари.

*Навофилда вале ниятни қилмоқ,
Санга жоиздурур тушитин бурунроқ.*

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАВФАЛ [а. *نوفل*] 1 Бирор ишни мустақил, ўз ихтиёри билан бажарувчи.

2 Тарихий шаҳс номи (Араб қабилаларидан бирининг бошлиғи).

Навфали меҳр Қуёш навфали.

*Чун навфали меҳр юз ёшурди,
Мажнуни фалак ёшин ошурди.*

Лайли ва Мажнун, 221-б.

НАВХАТ [а. *نوحط*] 1 Мўйлови энди сабза уриб келатган ёш,

2 Янги етишган, ўспирин.

*Шайх Абу Тоҳираким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилди-
ларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк
бўйлуқ, азрақ кўзлуқ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин кир-
гай...*

Насойим ул-муҳаббат, 244-б

НАВҲААНГЕЗ [а.-ф. *نوحه انگيز*] 1 Йиғи-сиғи қилувчи, мунгли нола тор-
тувчи.

2 Азада мунгли овоз билан шисър ўқувчи.

*Чехрам тилаб ўлса навҳаангез,
Айларму экин сиришки гулрез?*

Лайли ва Мажнун, 138-б.

НАЖАНДИЛҒ [ф. *نژد لىغ*] 1 Ғамгиллик.

2 Хорлик, пастлик.

*Ва олимнинг бовужуди фалокат қуёшдек сар баландлиғи ва
жоҳилнинг бовужуди ганжу мол туфроғ аро нажандлиғи.*

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

НАЖАФ [а. *نجف*] Муҳаммад алайҳиссаломнинг қуёвлари ҳазрат Али-
нинг сифати.

*Шояд Навоний айлагай ул тухфалар била
Тортиб назм манқабати шаххатун Нажаф.*

Бадоеъ ул-васат, 219-б.

НАЖИБ [а. نجيب] 1 Азиз, асли.

2 Оқил, ҳурматга сазовор, мўътабар.

Ҳақ с. т. санга фарзанде бергусидур, нажиб ва солиҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

НАЖИС [а. نجس] Ҳаром, чиркин, ифлос.

Неча лаванд омида борча нажис,

Бирида не ақлу не идроку ҳис.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАЖИСҲОР [а.-ф. نجس خوار] Ҳаромхўр, мурдор нарсаларни егувчи, нажосат егувчи.

Гулхану юз зоги нажисхордек,

Ё заган атрофида мурдордек.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

НАЖМ [а. نجم] Юлдуз, сайёра.

Нажму шиҳоб Думли юлдуз, ҳавода ялт этиб ўтадиган юлдуз.

Тийра назарларга бериб нуру тоб,

Ҳар бириси ўйлаки нажму шиҳоб.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

НАЖОШИЙ [а. نجاشي] 1 Имон келтирувчи, ислом дини ва унинг Пайгамбарига имон келтирувчи (яхудий ва насроний) ларга ишора.

2 Диний манбатларга кўра, яхудий ва насронийлардан бўлган Абдуллоҳ ибн Салом. Ҳабашистон подшоҳи Нажощий каби айрим тарихий шахслар Қуръони карим (Муҳаммад с.а.в.га) нозил бўлганидан хабар топишгач, ўзларининг китоблари Таврот ва Инжилдаги Тангри таоло ўзининг охири Пайгамбарини юбориши борасида берган ваъдаси амалга ошганидан шодланиб, Муҳаммад алайҳиссаломга имон келтирган экантар [5, 13-86, 36].

Файз ар ўтдин етар, Парвез этиб ул ер тугтар,

Ҳун наби сари ҳаёл ичра Нажощий эврутур.

Фавойид ул-кибар, 112-б.

НАЗЗОРАЛИҒ [а.-т. نظاره ليغ] 1 Томошабинлик.

2 Қарапчилик, назар тапшлашлик, кўз солишчилик.

Тан ҳуборин жон юзидин рафъ қил, эй дардким,

Кўзни ул ен гаҳ-гаҳе наззоралиғ кўнгулм тилар.

Гаройиб ус-сиғар, 157-б.

НАЗИҲ [а. نزيه] қ. Низих.

НАЗМСОЗЛИҒ [а.-ф.-т. نظم ساز ليغ] Шеър тузувчилик, назм битувчилик.

... мунда ҳар навъ суҳангзорлиғ фасиҳғуфторлиғ ва назмсозлиғ ва фасонапардозлиғ осонроқ бўлғай ва воқеъ осонроқдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

НАЗОР [ф. نزار] Хаста, бемор, заиф.

Мен ул қуёшсизки заъфарон риштаксидек ўлдум, ажаб эрмастур

Далили шикъ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлғай.

Фавойид ул-кибар, 427-б.

НАЙСОНИЙ [ф. نيسانی] 1 Румий ойларнинг еттинчиси бўлиб, апрель ойига тўғри келади.

2 Найсон ойи ёмғири, баҳорий.

Найсоний булут Ҳамал ёмғири, баҳорги ёғувчи булут.

*Саросар ул булут гавҳар ародур
Ки, найсоний булут янгли қародур.*

Фарҳод ва Ширин, 29-б.

НАҚҲАТСИЗ [а.-т. نکته سيز] 1 Бехушбўй оғиз.

2 Хушбўйлиги йўқ, ҳидсиз.

*Жаҳон гулишани вафо гулидин зийнатсиздур ва башарият гули
вафо роиҳасидин нақҳатсиз.*

Маҳбуб ул-қулуб, 82-б.

НАМНОК [ф. نمناک] Намли, хўшланган, рутубатли.

*Кўкрагимдур субҳнинг пироханидин чокрок,
Киртиким шабнам тўқулган сабзадин намнокрок.*

Бадоеъ ул-бидоя, 292-б.

*Оҳким, гам тийгидин кўксумни қилди чок ишқ,
Дуди оҳимдин кўзумин айлади намнок ишқ.*

Гаройиб ус-сиғар, 255-б.

НАМОЗ(И)ДИГАР [ф. نمازديگر] 1 Намоздигар, кун ботиш олдидан ўқил-
ладиган намоз (беш вақт намознинг учунчиси).

*Шайх Абулбақр Тусий Шайх Маликёр Парронга дедиким, кел, то
сунинг ул юзига бориб намоздигарни адо қилали!*

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

2 Кун ботиш олдидаги пайт.

*Бир кун намоздигарга яқин иккаласи дарё яқосида ўлтуруб эр-
дилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

НАМОЙИШСИЗ [ф.-т. نمايش سيز] Кўринишсиз.

*... ва адоси рангин фиқаротдин намоишсиз ва мазмуни рангин
абётдин оройишсиз...*

Муншаот, 133-б.

НАМСИЗ [ф.-т. نامسيز] 1 Хўл эмас, бенам.

2 Ёшсиз, йиғинсиз.

Рафиқлар, мени маҳзул нечук бўлай гамсиз?

Ки, кўнгул эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

НАМУДОРЛИҚ [ф.-т. نمودارلىق] 1 Кўринишлик, намоёнлик, зоҳирлик,
намуналик, мисоллик.

*Тун кун ила муҳра намудорлиқ,
Анжум ила тахта садафкорлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 16-б.

2 Ўхшап.

3 Фикрлик, мулоҳазалик.

*Эрур лек бу ишта душворлиқ,
Ки, бор даҳр эли бир намудорлиқ.*

Садди Искандарий, 196-б.

НАНГ [ф. ننگ] Ор, уят, номус.

Нангу вом 1) ор-номус; 2) номусу шараф; 3) расволик, хунуклик.

*Хар кишиким ному бенанг улса, кирсун дайр аро,
Хонақах тутсун ганимат, улки нангу номи бор.*

Наводир уш-шабоб, 135-б.

*Менмен ўзлук юкидин эмди халос,
Негаким қолмади нангу номим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

*Гар тариқи эътидол осон эмастур, хуштурур,
Дайр аро тарк айламак ойини нангу номни.*

Наводир уш-шабоб, 440-б.

НАРМРҲҲ [ф. نرم رويي] 1 Юмшук табиатли.

2 Оҳиста сўзловчи.

*Керак ул насиҳат доғи нармрӯй,
Ки, то мустамий бўлмагай тундхӯй.*

Садди Искандарий, 157-б.

НАРРА [ф. نره] Жониворларнинг эркаги.

Нарра дев Эркак дев.

*Кевурга даҳр аро солиб гиреви,
Нечукким маст бўлгай нарра деви.*

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

НАСИБА [а. نصيبه] 1 Ҳисса, баҳра, улуш.

2 Қисмат, ёзик.

Дунё бир кесакдур ва ул кесакдин бизнинг насибамиз бир гард.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НАСИҲАТОРО [а.-т. نصيحت ارا] Ўғитона, насиҳатона.

... бирор-иккирор насиҳаторо ва мавъизатосо байт иртиқоб қилдиким...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТСОЗ [а.-ф. نصيحت ساز] Насиҳат қилувчи, носих, насиҳатқўй.

... бу байтларнинг насиҳатсоз воизлари ва мавъизанардоз носихлари монё бўлгайлар.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТШУНАВ [а.-ф. نصيحت شنو] Насиҳат эшитувчи, насиҳат тингловчи, насиҳатга амал қилувчи.

... бу рӯзафзун давлатнинг насиҳатишунав қулогига мувофиқ ва сазовор топтим.

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

НАСОРИЙ [а. نصاري] 1 Исо дини издоши, христиан динига мансуб, насроний, торсо.

2 Насоро, гайридин.

*[Жорияи Мажҳула р. т.]. Дедим: насорий масканида бўлурсен?
Деди: кўз очгач, Тенгри таолодин ўзга икки дунёда киши кўрарсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

НАСР [а. نسر] 1 Тарқок, сочилган, пароканда.

2 Сочма асар.

Наср ул-лаолий 1) сочма дурлар, пароканда марваридлар; 2) асар номи.
... батахис «Насри ул-лаолий» ким, ул Ҳазратнинг вилоят дарё-
сидин чиққан самин лаълилардур...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

НАСРИНБАР [ф. نسرین بر] 1 Оқ бадан, чиройли бадаг.

2 Гузал, дитбар.

*Неча насринбару гулрух эсанг қилгил вафо майли,
Ки гул ҳам бевафолг кўрди бу гулишанда, насрин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 313-б.

НАСРИНУЗОР [ф.-а. نسرین عذار] 1 Оқ очилади ан бир хил гулдек.

2 Гузал чеҳрали, оқ юзли, насрин юзли.

*Чобуке, раъноқади, нўшинлабе, хородиле,
Маҳваше насринузоре, гулрухе, сийминбаре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

НАСРОНИЙ [а. نصرانی] 1 Насроний динига мансуб киши, тарсо.

2 Насоро, ғайридин.

*... қизимни санга никоҳ қилурмен, бу шарт билаки, ўз динингдин
чиқиб, насроний бўлғайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

НАСС [а. ناص] Далил, ҳукм.

Насси Қуръон Қуръони каримдан далил, Қуръон ҳукми, ояти.

*Қаю кимсаким, сўзни ёлгон дегай,
Инонмаслар ар насси Қуръон дегай.*

Садди Искандарий, 359-б.

НАССОЖ [а. نساچ] Тўқувчи.

*Нгирди риштиаи наътинг Навоий кўз учи бирла,
Агар боқсанг, мутиъ ўлғай анга нассож ила саррож.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

НАСУХ [а. نصوص] 1 Чип кўнгиладан қилинган тавба.

2 Илоҳий тавба; диний манбаларга кўра, қадим замонда бир подшоҳ-
нинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир
йилит хизмат қилган экан. Унинг исми Насух бўлган. У ўзининг тапқи
кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрналиб олган. Бир куни ҳа-
рамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари
ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насух энг орқа
қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текшир-
ганда Насухнинг жони гўё халқумига келади, жони танасидан чиқаёзади.
Навбат Насухга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади.
Тафтиш тўхтатилади. Насухнинг сири ошкор бўлмай сирлигича қолади.
Лекин, жони омонда қолган Насух Аллоҳга минг бора шукроналар кел-
тиради. «Бу ҳарамни елкаминг чуқури кўрсин, то тирик эканман, ҳаргиз
бу ишни бошқа такрорламайман», деб онг ичиб, тавба қилади ва ҳарамга
бошқа йўламайди. Насух умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қо-
лади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу
илаллоҳи тавбатан Насухан» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсала-
ринг худди Насух тавбасидай чип тавба қилинлар» дейилган. [66:8]. Та-

саввуфий манбаларда ҳам аслида ҳақиқий тавба Насуҳ тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан Нақибандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири бўлган Хожа Аҳрор Ватий ҳам «Барча дунёвий, ухровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солиқ – бу балодан «Тавбаи Насуҳ»га эришиш орқали фориг бўлади», деган фикрни илгари сурган.

*Буюрма тавба яна, носихоки, мугбачалар
Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насуҳ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

*Дайр пири онча тутти элга жоми файзбахш,
Ким қадаҳ буйла ушатқай тавба бўлса юз Насуҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

*«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, толибдур Насуҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

НАС(И)Я [a. نسيه] Насия, тўлаш парти билан бўлган савдо муомаласи.
*Навоий, чу эмас нася нақд бирлан тенг,
Беҳишт воизи пурғуяву Ҳирот менга.*

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

*Қўюнг-ўқ истар Навоий, нася жаннат аҳли зуҳд.
Мунча-ўқ бўлғай тафовеут оишқу жоҳил аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 42-б.

НАФАҲОТ [a. نفاع] 1 Хулбўй ҳиднинг тарқалиши, роиха, ис, ҳид, бўй.
2 Тасаввуфий тазкира номи.

*Чун «Нафаҳот айласа, ёзмоқ қабул,
Нафҳаи унс» этса кўнгулга шумул.*

Ҳайрат ул-аброр, 230-б.

*... ва баъзи амлокин анга вақф қилибдур, анга мансубдур. «На-
фаҳот» да мундоқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

НАФОСАТ [a. نفاسات] Нозиктик, латифлик, латофатлик, нафислик, гўзаллик.

... ва анинг нафосатин бу илмда билгайлар...

Насойим ул-муҳаббат, 465-б.

НАФС [a. نفس] 1 Қалб, кўнгил.

2 Инсон.

3 Мақсад, интилиш.

Нафси лаим Паст истак, тубан нафс.

*Субҳоналлоҳ, бу не нафси лаим,
Нафси қўйил, не азоби алим.*

Ҳайрат ул-аброр, 137-б.

4 Гурур, мағрурлик.

НАФСФАРМОЙ [a.-ф. نفس فرماي] Нафси тийиш, ейиш-ичишдан маълум муддатда тийилиш, нафсга эрк бермаслик.

*Чу рўза бўлди йилда бир ой,
Анинг ижросида бўл нафсфармой.*

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАХХ [ф. نخ] Ип, тола.

Нахху насеж Матолар. **Рахти нахху насеж** Уй жиҳозлари.

*Яна минг тўқуз рахти нахху насеж,
Очилмай, нечукким топиб тобу печ.*

Садди Искандарий, 371-б.

НАХШАБ [ф. نقشاب] 1 Қарпи шаҳрининг қадимий номи, Насаф. Моҳи Нахшаб Қарпи яқинида Муқанна томонидан ойга ўхшатиб ясалган ва бир мунча масофагача ёруғлик бериб турган асбоб (баъзи манбаларда бу Сиём, яъни Сом ойи ёки Кеш ойи деб ҳам юритилган).

2 Гўзал (айн. Нахшаб ойи).

*Бўлур шом ул моҳи Нахшаб равона,
Каманди зулфин очиб шаб равона.*

Наводир ун-нихоя, 476-б.

НАШВ [а. نشو] Завк, ўсиш.

*Чун тегуруб бода димоғига нашв,
Сўз мутаоқиб демайин ғайри ҳашв.*

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАШР [а. نشر] Ёйиш, тарқатиш.

Нашр қилмоқ Тарқатмоқ, ёймоқ.

[Ҳамдун Қассор қ. т. с.]. Нишобурда маломат тариқин ул нашр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 51-б.

НАЪТИЖ [а. نتيجه] Чакирик, чорлов.

*Навойи, набий наътижин жамъ қилгил,
Паришон эса хотири ҳарзагардинг.*

Фавойид ул-кибар, 234-б.

НАҚД [а. نقد] 1 Сайланган, танланган.

2 Қимматбаҳо нарсалар.

Нақд ул-ғанж Кўзга ташлангич турган нозу карашма.

*Боши қўйидурур озода савсан олтида,
Чу наргис ўлди чаман махзанида нақд ул-ғанж.*

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

НАҚЛИЙ [а. نقلی] Алъанавий, нақлий.

[Айн уз-замон Жамолуддин Гилий қ. с.]. Авойилдаки, Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонага кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае иттиҳоб қилдики...

Насойим ул-муҳаббат, 296–297-б.

НАҚШГАР [а.-т. نقش گر] Нақш қилувчи, нақш (гул) ишловчи.

*Дема асо, балки ани хома де,
Нўгин анинг нақшгари нома де.*

Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

НАҚШЛИҚ [а.-т. نقش ليق] 1 Зийнатлик, безаклик.

2 Тархлик.

3 Намуналик, тимсоллик, шакллик.

*Бу яқиндурким жамол аҳли ёлонглиқдин басе,
Яхшироқдур бўлса қоши нақшлиқ эғнида тўн.*

Наводир уш-шабоб, 514-б.

НАҚШПАЗИР [a.-т. نقش پزير] 1 Нақшни қабул қилувчи; сингувчи.

2 Тарҳлик.

*Ҳар не кўнглумда эрди нақшпазир
Ки, менга эрди мужибии тағйир.*

Сабъан сайёр, 404-б.

НАҲАЖ [a. نهج] Тўғри йўл, очик йўл.

*Сен тушубон йўл наҳажидин йироқ,
Қўпраги сендин юрубон яхшироқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

НАҲЖ [a. نهج] қ. Наҳаж.

НАҲОРАН [a. نهرا] Кундуз.

Лайлан ва наҳоран Кеча-кундуз, эртаю кеч.

*[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...]. ... ва уч ой муддате бир
хилватда лайлан ва наҳоран висол савми била ўлтурдиларки, асло
чиқмадилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

НАҲС [a. نهس] 1 Бахтсизлик, мусибат.

2 Ғусл қилмаган, нопок.

Наҳси асгар Марс (Миррих) сайёраси (бахтсизлик юлдузи).

*Ҷониб Баҳрамга раҳмин чу яқсар,
Бўлуб ул наҳси асгар саъди акбар.*

Фарҳод ва Ширин, 22-б.

НЕБОК [f. نبك] Нима ваҳм, қандай кўркув; қандайин андиша.

*Чу ошиқ бордур ўз қатлига бебок,
Яналар қатлидин кўнглида небок.*

Фарҳод ва Ширин, 436-б.

*Ишқ аҳли бу навъ ўлсалар пок,
Гар васл муаббат ўлса небок?*

Лайли ва Мажнун, 250-б.

НЕКАҲДЛИҒ [f.-a.-т. نيك احد ليغ] Ваъдалилик, сўз берипилилик, аҳд-га содиқлик, яхши аҳдлик.

*Одилеким, ҳар некаҳдлиғ шажарасига мурод самарасин берди,
то ул шажарни эккан киши бу самарани терди.*

Муншаот, 149-б.

НЕКХОҲЛИК [f.-т. نيك خواه ليك] Хайрихоҳлик, яхши тилақлик, яхши ниятлик, яхши хоҳишлик.

Ва бизга бу мавъизат боиси сизнинг некхоҳлигингиздур.

Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

НЕСТ [f. نيست] Йўқ, мавжуд эмас.

Нести ҳастнамой тасаввуфда Йўқ эди бор каби.

*Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳастии
нестнамой.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

НЕСУД [f. نبي سود] Нима фойда.

*Йўқ эрди муолажатда беҳбуд,
Чун етти ажал илож несуд?*

Лайли ва Мажнун, 275-б.

НЕШЛИК [ф.-т. نيش ليك] Заҳарли жонворларнинг чақиш аъзоси, нешлик, найзаллик.

... бовужудким, урьён жисмимга захролуд нешлик чибин хужуми бўлгай, қоварга илик дағи тебрата олмағаймен...

Вақфия, 264-б.

НИГОҲДОШТ [ф. نگاه داشت] тасаввуфда Зикр қилиш, зикр қилиш вақти; ҳар хил фикрлардан ҳалос бўлиш, тапши моддий оламдан ажралиш учун интилиш бўлиб, «калимаи тоййибани» бир нафасда неча марта айтса, ўша пайтда ҳаёлни бошқа нарсалардан ҳалос қилиш лозим.

[Абу Амр Нусайд қ. с.]. Ҳол талбиси ва вақр нигоҳдоштида анга хуш тариқи эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 159-б.

НИГУНҚАД [ф.-а. نگون قد] Эгилган қад, букилган қад.

Шижоат даштида раҳишнга бўлса,
Рикоб ўлмак учун Рустам нигунқад.

Бадоеъ ул-бидоя, 614-б.

НИЗИХ [а. نزيه] Пок, тоза, мусаффо.

Не назоҳатдурур ул гулишани руҳсордаким,
Равзаи ҳуд анинг шабнамидин бўлди низиҳ.

Фавойид ул-кибар, 355-б.

НИЗОМИЙНИЗОМ [а. نظامي نظام] 1 Тузилган, сарбоздек саф тортган.

2 Шоир Низомийдек интизомти.

Сўз дурлари назмида низомийнизом...

Садди Искандарий, 48-б.

НИЗОМ [а. نظام] Тартиб, қоида.

Низом ул-мулк Мамлакатни обод қиувчи; юртни тартибга солувчи.

Соҳиби аъзам Низом ул-мулк, чунким бўлди азал,
Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажрафторни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

НИКИСО [ф. نكيسا] Хусрав Парвезнинг хос машхур машшоқларидан бири.

Никисойи замонга чун бериб соз,
Замона аҳли аилаб айшпардоз.

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

НИМГЎР [ф. نيم گور] 1 Ярми бузилган қабр, ярим гўр.

2 Кили лақаби.

Ва ани Нимгўр анинг учун дерларки... менинг қабрим сойир эл қабридек баланд бўлмаса... Чун дунёдин ўтти, қабрини ясадилар, тонгла кўрдиларки, ярми бузулбдур...

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

НИМЖОН [ф. نيم جان] Кучсиз, заиф, нимжон.

Нимжон паиша кўнгулм айла гўмон
Зури нафсим нечукки тили дамон.

Сабъаи сайёр, 15-б.

НИСБАТСИЗ [а.-т. نسبت سيز] 1 Яқинликсиз, алоқасиз, муносабатсиз.

2 Қиёссиз.

... бу навъ заъф айёмида нисбатсиз қайгулалардин шод...

Ғаройиб ус-сиғар, 21-б.

НИСВАТ [а. نسوت] Хотинлар, аёллар.

Нисват ун-обиџот Ибодат қилувчи аёллар, обида аёллар.

Шайх Абдурахмон Сулабий табаџоти машойихнинг соҳиби р. т.
нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида аю ҳаддиҳи
китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСВОН [а. نسوان] Хотинлар, аёллар, хотин-қизлар, заифалар, ожизалар.

Зултун қабул қилмадиким, нисвондин нима қабул қилмоқ мазал-латдур ва нуқсон.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

НИСО [а. نسا] Хотин, аёл.

Нисо ун-орифат Маърифатли аёллар, ориф аёллар.

Шайх Абдурахмон Сулабий табаџоти машойихнинг соҳиби р. т.
нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида аю ҳаддиҳи
китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСФИЧА [а.-т. نصفه] Ярмайча.

Бузғудектур чарх уйин ашким, ҳамоно йўқ эмиш
Нисфича оламини вайрон айлаган тўфонда су.

Фавойид ул-кибар, 345-б.

НИСФ [а. نصف] Ўрта, ора.

Нисф ун-наҳор Кун ўрталари, кундузи, тун, киём вақти, пешин вақти.

[Мавлоно Зайнулдин Абубақр Тойбодий қ. т. с.]. Мавлоно етти
юз тўқсон бирда муҳаррам ойининг салҳида панжшанба куни нисф
ун-наҳорда оламдин ўтубдурлар...

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

НИФОЗ [а. نفاذ] 1 Нуфуз, таъсир, нуфузлилиқ, таъсирлилиқ.

2 Ижара этишлиқ, бажаришлиқ.

Нифози ҳукм шаҳи комрондин элга бўлур,
Не ҳукм ул етса шаҳи комронгадур нифиз.

Наводир ун-ниҳоя, 114-б.

НИШОБУРИЙ [ф. نشاوري] Нишопурлик, Нишопурдан.

Нишобурий ул-асл Асл нишопурлик, ҳақиқий нишопурлик, асли, келиб чиқиши Нишопурдан.

[Абу Амр Зужож қ. т. с.]. Ва Иброҳим ҳам дебдурлар. Нишобу-
рий ул-аслдур.

Насойим ул-муҳаббат, 157-б.

НИШОБУРЛУҒ [ф.-т. نشاير لوع] Нишопурлик, Нишопур шаҳрида яшовчи.

[Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.]. Ва дебдурларки, нишобурлуғ эр-
кандур.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НИШОНАЛИҒ [ф.-т. نشانه ليغ] Эсдалиқ, ёдгорлик.

... фақир бу варақда битилган сўзлардин нишонлиг сўзлар топар
ва мундоқ давлатга абнойи замондин оз киши, балки ҳеч киши му-
шарраф бўлмайдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

НИШОНЛИГ =лик [ф.-т. نشان لیغ/نشان لیق] 1 Белгилик, аломатлик.

2 Тамғали, излик, асарлик.

Беному нишонлиг Дом-дараксизлик, ном-нишонсизлик, белгисизлик,
асарсизлик.

3 Дом-дараклик.

4 Фаолик.

*Асар йўқ кўнглида ул шўхнинг ному нишонимдин,
Натижа акс берди бизга беному нишонлиглар.*

Бадоеъ ул-васат, 145-б.

НИШОПУРИЙ [ф.-а. نیشاپوری] қ. **Нишобурий**.

НИШОТАНГЕЗ [а.-ф. نشاط انگیز] Шод қилишлик, хурсандликни кўзга-
тувчи, шодлик келтирувчи.

*Замонда боғики, гулбаргидур нишотангез,
Не барги гулки, туташмини тиканга шуълаи тез.*

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

*Юзи гул-гул бўлуб нишотангез,
Шохнинг хорхорин айлаб тез.*

Сабъан сайёр, 251-б.

НИШОТАНГИЗ [а.-ф. نشاط انگیز] қ. **Нишотангез**.

*Нишот аҳли бўлуб ҳар ён навосоз,
Нишотангиз дастон айлаб оғоз.*

Фарҳод ва Ширин, 74-б.

НИШОТАФЗО(Й) [а.-ф. نشاط افزای/نشاط افزا] Шодлик, ҳосил қили-
шлик, хурсандлик пайдо қилишлик.

*Дема, афғонимда булбул поласидек йўқ нишот,
Бу ҳам андуҳзо эмас, гар ул нишотафзо эмас.*

Ғаройиб ус-сигар, 193-б.

*Кўрди қасре равоқи гардунсой,
Умр қасри киби нишотафзой.*

Сабъан сайёр, 317-б.

НИҲИ [а. نهی] Ман этиш, қайтариш.

*Савми эмас доғи машаққат ниҳи,
Мўждада бўлса «Ана ажзо биҳи»*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

НИҲИБ [ф. نهیب] Ваҳм, кўркув, даҳшат, ҳайбат.

*Умр бу ишлар сўнгича кетти тут,
Марг ниҳиби бошинга етти тут.*

Ҳайрат ул-аброр, 128-б.

НИҲОНРОЗ [ф. نهانراز] Махфий гаплар айтиш, яширин (иниҳоний)
сир-асрорлар айтиш.

*Ани қайтариб кўп ниҳонроз ила,
Анга лойиқ ойини эъзоз ила.*

Садди Искандарий, 418-б.

НИХОЯТ [a. نيهات] 1 Охир, чек, чегара, сўнги.

2 Ғоят, жуда.

3 Охир-оқибатда.

Нихоят ул-авлиё Авлиёларнинг охиргиси, валийларнинг ниҳояти.

Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмига мушоҳабат топар, тариқатида ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

НОВА [ф. ناوله] Ўртаги ўйиқ ёғочдан ясалган махсус лой идиш, ғўладон, сувоқчипарнинг лой оладиган асбоби.

[Шайх Жамол Нуқоний қ. с.]. Нова ташийдур эрмишлар. Мурид балчиғ новага солиб, Шайх қўтариб ерига элтур эрмиш, чун намоз вақти бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

НОВАКЗАН [ф. نلوك زن] Ўқ урувчи, ўқ отувчи.

... ва хитойиси хунрезлигда новакзану шершикор...

Ғаройиб ус-сигар, 17-б.

НОВЛИҚ [ф.-т. ناولىق] 1 Ариқлик.

2 Тарновлик (ёғочдан ишланган тарнов).

3 Тепиқлик, ёриқлик.

Новакинг етказ, ики нов очти ашким суийдин,

Гўйи ул новакнинг икки новлиқ пайкони бор.

Бадоеъ ул-васат, 141-б.

НОВ-НОВ [ф. نلانو] Ариқ-арик, тепиқ, ёриқ.

Хар ўқунгунг захмидин қон оқса, тонг йўқ, нов-нов,

Хосса икки нов ҳам топқай ул ўқ пайконидин.

Фавойид ул-кибар, 316-б.

НОДИРАН [a. نادران] Яктоликда тенги йўқ, ягоналигича, тенги йўқлигича.

Пир Будог Хирий шоирларин Шерозга элтганда ул ҳам борди, нодиран бу матлиб яхши воқеъ бўлубтурким...

Мажолис ун-нафоис, 49-б.

НОДОШТ [ф. نلاداشت] 1 Ҳеч вақоси йўқ, камбағал, қаншоқ.

2 Ҳаёсиз, бешарм.

[Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий қ. с.]. Мазҳаби маҳви қулли ва нафй вужуд ва ифлосу нодошт эмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

НОДУРУСТ [ф. نلادرست] 1 Бемаза, яхши эмас.

2 Носоғлом.

Лафзлари бемаза, таркиби суст,

Носара маънию адо нодуруст.

Хайрат ул-аброр, 64-б.

НОЖИХ [a. نللاج] Улгирадиган, ҳар нарсага тез улгирадиган, муваффакият қозонувчи.

Не пайкардурки, айлар ножиҳин тез,

Ўзи бирладурур масофий.

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

НОЗОСО [ф. نازاسا] Ноз-карашма каби, поздек.

*Чикарди ишнан май доғи бир соғар тўла кўйди,
Ичиб, тутти менга, юз навъ нозосо итоб айлаб.*

Фавойид ул-кибар, 47-б.

НОЗУКХАЁЛ [ф.-а. نازك خيال] Ўткир фикрли, тезфаҳм, зийрак.

*Неким бўлса меъмори чобукхаёл,
Яна доғи устоди нозукхаёл.*

Салди Искандарий, 460-б.

НОЗ [ф. ناز] Таннозлик, карашма, истиғно.

Нозу ниёз Ноз ва эҳтиёж.

*Беадад нози била беҳад ниёзим шарҳида,
Дафтаре ёзиб, отин кўймоқ бўлур «Нозу ниёз».*

Фавойид ул-кибар, 152-б.

НОЛАНДА [ф. نالنده] Нола қилувчи, нола тортувчи, сайроки.

*Эй, кўнсул сузори васлинг субҳида ноланда қуш,
Йўқки, атфоти фироқинг шигидин парканда қуш.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

НОМА [ф. نامه] Хат, мактуб; битик.

Номаи сунъ 1) Аллоҳнинг амри; 2) тақдир.

*Азал субҳики қилди хомаи сунъ
Таҳарруксиз хороши номаи сунъ.*

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

НОМАБАРҚУШ [ф.-т. نامه بر قوش] Каптар, хат тапшувчи каптар.

*Сўзунг номабарқуш йиғар айлагандек
Наби нуқтасин Жабраили амин жамъ.*

Бадосъ ул-васат, 210-б.

НОМАЗБУТ [ф.-а. نامضبوط] Алик эмас, ноаниқ, мустаҳкам эмас.

*Димоғим паршонлигинин сўзум номарбуту хаёлим ошуфта-
лигинин ҳалим номазбут.*

Гаройиб ус-сиғар, 20-б.

НОМАРДУМ [ф. نامردم] Одам эмас, нокас; пасткаш одам.

*Гул била номардум эл андоқки узгай гунчани,
Ёб итинг юз пора бағримни, тамат қилдинг юрак.*

Наводир ун-ниҳоя, 289-б.

НОМАРДУМЛУҒ [ф.-т. نامردم لوع] 1 Одамгарчилиги йўқлик, андиша-
сизлик, нокаслик.

2 Очкўзлик.

*Дуки мажруҳ этти ўз ёрин хушунат бирла бор,
Итки, номардумлуғидин ошносин тишлади.*

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

НОМАСТУР [ф.-а. ناماستور] Тўсилмаган, пардаланмаган, ифбатли эмас.

*Орияти дасторин бошига бурунчак қилгайларки, аруси мастура-
дур ва гардизи номастурдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

НОМУЯ [ф. نامويه] Биттадан ортиқ эркак кўрмаган ва уни яхши кўрган.

*Ишқдинким жонима юз гул очилмиш, эй ҳақим,
Жаҳл эрур гар номуя руҳига иснод эткасен.*

Наводир ун-ниҳоя, 428-б.

НОМУЛТАФИТ [ф.-а. ناملفت] Илтифотсиз, аҳамиятсиз.

*Элга дилбар илтифотидин мени айлаб ғамин,
Эмиш бўлгандин манга намултафит шод эткасен.*

Фавойид ул-кибар, 328-б.

НОМУНОСАБАТ [ф.-а. نامناسبت] Номуносиб, номувофик, муносиб бўлмаган, полыйиқ.

*Яна бир буки анда баъзи иш,
Зоҳиран номуносабат тунмиш.*

Сабъаи сайёр, 54-б.

НОМУТТАФИҚ [ф.-а. نامتفق] Ноиттифок, дўст бўлмаган, ҳамфикр бўлмаган, бирлашмаган.

*Буким даҳр аҳлига номуттафиқсен,
Муҳиқсен, биллаҳу валлаҳ муҳиқсен!*

Фарҳод ва Ширин, 399-б.

НООДАМИЙЛИҚ [ф.-а.-т. نادمي ليق] Ноипсонийлик.

*То ишқ шиддатида тавиалмас одамизод,
Ноодамийлик андин кетмас йироқу дунлуқ.*

Фавойид ул-кибар, 215-б.

НОПАРВОЛИҚ [ф.-т. ناپرواليق] Ўғтиборсизлик, бепарволик, нописан-длик.

*Умр элликка чу етти яна элликдин эмас,
Ёғилиқ Тенгригабу амрига нопарволик.*

Наводир уш-шабоб, 229-б.

НОПАРМОН [ф.-т. ناپرمال] Нафармон, оч бинафша, қизғин бинафша рангли.

*Не бинафшадур не нопармон гули не савсани
Тўниким, ул кийгали лойиқ эмастур ҳар бинафи.*

Наводир ун-ниҳоя, 227-б.

НОПОЙДОР [ф. ناپيدار] 1 Асоссиз, барқарорсиз, ноустувор, вафосиз.
2 Бақосиз, давомсиз, фоний.

Ва озким пойдор бўлгай кўбдин яхшироқни нопойдор бўлгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 192-б.

НОРАНЖИЙ [х. نارنجي] Норанжга мансуб, сариг тусли.

Норанжий либос Сариг тусли либос.

*Шўҳи норанжий либосе ҳажри кўнгулм ўртади,
Шарбати норанж эта алмас манга дафъи атиш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 217-б.

НОРАСИДА [ф. نراسيده] Етишмаган, камолотга етмаган.

... Деди: — савол қилгонингда нима берган кишиму сенга дўстроқ-дур ё бермаган? Деди: — берган. Деди: — ҳануз норасидасен.

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

НОРБУН [ф. ناربن] Анор дарахти.

*Нахли қаддинг кийди сориг хулла андин сўнг яшил,
Порбундекки, хазон қилгай кўкармастин бурун.*

Наводир ун-ниҳоя, 393-б.

НОРИЗОЛИҒ [а.-т. نرّضالغ] Норозилик.

*Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани
рози ва хушнуд қилгай, печукки, қурб бисотида норизолиғ ва нохуш-
нудлуг бўлмагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОСАРА [ф. ناسره] 1 Сийқа, сохта, қалбаки.

*Лафзлари бемаза, таркиби суст,
Носара маънию адо нодуруст.*

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

2 Нолойик.

*Бўлгон эрмиш борча нақдинг носара,
Нафс ила шайтонга зотинг масхара.*

Лисон ут-тайр, 56-б.

НОСИЯ [а. ناصيه] 1 Пепона, манглай.

2 Қисмат, тақдир, ёзмип.

3 Иқбол, саодат, бахт.

*Бовужуди бу ғариб ҳолат ва турфа мақолот чун анда бўлмаг-
лик рўзгорим носиясида қазо қаламидин таҳрир топмиш ва носиям
сафҳасида қадар хомасиндин шашпазир бўлмиш...*

Муншаот, 148-б.

НОСИҲО [а. ناصحا] Эй насиҳатқўй!

*Носиҳо, шикў жунундур ҳунарим, тарки буюрма,
Санга ор ўлса, манга фахрдурур бу ҳунаримдин.*

Фавойид ул-кибар, 305-б.

НОТИЖ [а. نتيح] қ. **Наътиж**.

НОТИҚИЙ [а. ناطقى] Нотиклик; сўзловчилик.

*Улки ҳаду расм қўяр мантиқий,
Токи бу ҳайвони била нотиқий.*

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

НОУМИД [ф. نواميد] Умидсиз, маъюс.

*Ноумид ўлсам, вале навъи уммидим доғи бор,
Барча ушшоқиға раҳм этмак ул ой, илҳо манга.*

Фавойид ул-кибар, 14-б.

НОУМИДЛИҒ [ф.-т. نواميدليغ] Умидсизлик, маъюслик.

*Номуродлиғлар зиндони будур ва ноумидлиғлар байт ул-аҳзони
ҳам будур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 115-б.

НОФАКУШОЙ [ф. نفاكشاي] Хушбўй хид таратувчи, мушк-анбар.

*Чаман аройиси зебига бўлди ҳуснунгдин,
Зулол ойинадору насим нофакушой.*

Наводир ун-ниҳоя, 506-б.

НОФАРОҲАМЛИҒ [ф.-т. نافرهم ليغ] Носаранжомлик, саранжом эмаслик; бир жойга тўптамаслик.

*Менинг доғи бу нита йўқ камлигим,
Масо амрида нофараҳамлигим.*

Садди Искандарий, 330-б.

НОФИЯ [а. نافية] Ипкор қилувчи, узоқлаштирувчи. рад қилувчи.

*Нофия «ло» сидин айтиб «Ло илоҳ»,
Нафй неким, мумкин эрур мосивоҳ.*

Хайрат ул-аброр, 111-б.

НОХУШЛУҒ [ф.-т. ناخوش لوغ] 1 Ёқимсизлик.

2)[иттағлик, таъби хиралик, ношодлик.

*Маълум қилгондин сўнгра анинг кейинча бориб, нохушлуг била
ўглин шайх қошидин дўконга келтурди...*

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

НОХУШНУДЛУҒ [ф.-т. ناخوشنود لوغ] 1 Ёқимсизлик, ёмонлик.

2 Хафалик, пошодлик.

[Абулхусайн б. Ҳинд Форсий қ. с.]. Ул дебдурки, ҳар кишини Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани рози ва хушнуд қилгай, неучунки, қурб бисотида норизолиг ва нохушнудлуг бўлмагай.

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОШИ(Й) I [а. ناشي] Тажрибасиз, билимсиз.

*Тонглоги кавсар учун, дерсен, букун май ичмагил,
Тек тур, эй зоҳид, Навоий сен кеби ношиймудур.*

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

НОШИ(Й) II [а. ناشي] Ёмонлик.

*Ки мендин бўлмайин ҳеч амр ноши,
Манга бўлди сенинг қасдинг хорони.*

Фарҳод ва Ҳирин, 303-б.

НОШИНОСЛИҚ [ф.-т. ناشناس ليق] Танимаслик (Аллоҳни танимаслик), Худо беҳабарлик.

*... то иш анга етгайким, неъмат қуфрони орога тушгай ва Ҳақ
ношинослиқ туғғи мижарога сурушгай...*

Маҳбуб ул-қулуб, 41–42-б.

НОШУКУРЛУҒ [ф.-а.-т. ناشكر لوغ] Ношукрлик.

*Тан уйин дард ўқи қўп захм этти, аммо шукрким,
Қирмади ношукрлуг сайлоби бу вайронима.*

Бадоеъ ул-бидоя, 477-б.

НОҚИСРАВИШ [а.-ф. ناقص روش] Ёмон хулқли; телбасифат.

*Онда эрди шаҳки, боғлаб устувор,
Мудбири ноқисравиш, не хожавор.*

Лисон ут-тайр, 72-б.

НОҒУЛУВ [ф.-а. ناغلو] Галвасиз, қий-чувсиз, тўполонсиз, ҳужумсиз.

*Бошимга кўида ҳар дам гулур қилур итлар,
Гар ўлмасам бу гулуви ногулув қилур итлар.*

Наводир ун-ниҳоя, 134-б.

НУЗУЛ ОЯТ [а. نزول آیت] Мукаддас оят.

*Шаънида нузул ояти шаръ,
Адли бўлубон ҳимояти шаръ.*

Лайли ва Мажнун, 39-б.

НУЗҲАТ [а. نزہت] 1 Кўнгул очип, ҳузур қилиш, хурсанд бўлиш.

2 Покизалик, бегуноҳлик, айбсизлик.

3 Безаниш.

*Эй жанобинг наст этиб гардуни воло поясин,
В-эй, замиринг синдуруб фирдави аъло нузҳатин.*

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

НУКТА [ф. نکته] Ўтқир, донолик билан айтилган гап, моҳият.

Нукта(й)и тавҳид Тавҳидиинг маъноси, тавҳид (бирлик)нинг сир-асрори.

*Нуктаи тавҳидни билган қила олмас баён,
Ким баён қилдим деса билгилки қилмайдур билиб.*

Фаройиб ус-сиғар, 67-б.

НУКТАБЕЗ [ф. نکته بيز] 1 Маъно сиёҳдони.

2 Нозик маъноли сўзлар сочувчи.

*Чу қилдим қалам нўғини нуктабез,
Қила бошлади нўғидин ганжрез.*

Садди Искандарий, 566-б.

НУКТАГЎШ [ф. نکته گوش] Сўз эплитиш (сўз юритиш).

*Сен доғи шаҳдин қилурсен нуктагўш,
Согинурсен лек ноқилни Суруш.*

Лисон ут-тайр, 93-б.

НУКТАПОШ [ф. نکته پاش] Маъно сочувчи (чиройли маъноли сўзлар сочувчи).

*Навоий сеҳр эмас, гўё Калимуллоҳ асосидур,
Бу мўъжизларки, зоҳир бўлди килки нуктапошимда.*

Фавойид ул-кибар, 383-б.

НУКТАПОШАНДАЛИҚ [ф.-т. نکته پاشنده ليق.-т.] Маъно сочувчилик, сўз гавҳарлари сепувчи.

*Аён айлаган нуктапошандалиқ,
Бу навъ этти когаз хорошандалиқ.*

Садди Искандарий, 431-б.

НУКТАСАРОЛИҒ [ф.-т. نکته سراليع.-т.] Чиройли сўзлар айтувчи, гўзал сўзловчи.

Тоғус хитобида Ҳудҳуднинг нуктасаролиғи.

Лисон ут-тайр, 45-б.

НУР [а. نور] 1 Нур, ёруғлик, ёғду.

2 Ҳақиқат.

Нуран ало нур Нур устига нур.

... балки ул рокибнинг пок зоти остидаги пок оти била «нуран ало нур»дин хабар берди...

Фарҳод ва Пирити, 20-б.

Нурун ало нур. қ. Нуран ало нур.

*Юзунг равшан, энгинг ҳам равшан, эй хур,
Аларнинг шонида нурун ало нур.*

Фавойид ул-кибар, 116-б.

*Сочиб лақаби жаҳон аро нур,
Зоти била нурун ало нур.*

Лайли ва Мажнун, 36-б.

НУСУС [ا. نصوص] Абдурахмон Жомий «Нақд ун-нусус» асарининг қисқарган пакли.

*Навоий англаки, боби вафо ёзилмайдур,
Агар Нусусдурур, гар Нусус йўқса Фикук!*

Фавойид ул-кибар, 222-б.

НУСХАТ [ا. نسخت] Нусха; намуна.

*Гар десанг ҳар ён қизил гуллар қилай нусхат анга,
Кўкем очиб, тоза қонлиг доғи ҳижронимни қил.*

Фавойид ул-кибар, 256-б.

*Ғулчалар гул ётида тикмак тахайюл айласанг,
Анга нусхат кўнгул отлиг зори ҳайронимни қил.*

Фавойид ул-кибар, 256-б.

НУХОЛА [ا. نخلة] 1 Пўсти майдаланган бугдой.

2 Арпа ёки бошқа майдаланган нарсаларнинг таъвирдан ўтмай қолган қолдиги.

[Абу Муҳаммад Атоийдин р. т.]. Икки ҳаббага нухола сотқун олур эрди ва андин икки нон пиширур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

НУХОЛЕ [ا. نخلة] 1 Чопилган.

2 Чикилди.

3 Дайди.

4 Ҳеч нарсага арзимайдиган.

*Салтанат кўрким, нухоле меҳрдин арз эттилар,
Жуз фано майхонасининг кертчин ёстанмадим.*

Фаройиб ус-сиғар, 331-б.

НУЪМОУҲ [ا. نعماء] Раҳмон, Аллоҳнинг сифатларидан бири.

*Жала олуаху не ҳаййи қадим,
Аммо Нуъмоуҳу не фарди азим.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

НУҚТА-НУҚТА [ا. نقطه نقطه] 1 Нуқта-нуқта; доғ-доғ.

2 Хол-хол.

*Кўнгулда нуқтаи холинг хаёли туш-туштин,
Ёгин асарларидур нуқта-нуқта аҳгар аро.*

Наводир ун-нихоя, 26-б.

НУҚТАСИЗ [ا. -م. نقطه سيز] 1 Нуқтаси йўқ, бенуқта.

2 Холсиз.

*Ёзилгон жон анингдекким алифсиз, нуқтасиз бўлмас,
Эрур холу қадинг наҳши бу зору хаста жонинда.*

Наводир уш-шабоб, 387-б.

*Чун дедим: холинг била кўз мардумининг холи бор,
Деди улким: хол дейсен, нуқтасиз ҳам хол эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 169-б.

НУҲУСАТШИОР [*а. نحوست شعر*] Бадбахтлик, наҳс одадли, пум қилиқли.

*Мундоқ наҳснинг чун эрур юзи ямонлиқ сари, бу нуҳусатишиор
қутлуқ уйдин ташқари.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

ОБИДА [а. عابده] Ибодат қилувчи (заифа).

Ва Жариҳнинг онаси бор эрди – солиҳаи обида.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ОБО [а. آب] 1 Ота(лар).

2 Фалаккиёт.

*Ҳу обога бу навъ бердинг сифот,
Алар тахтида айладинг уммаҳот.*

Садди Искандарий, 12-б.

ОБОДОНЛИҚ [ф.-т. آبادان لىق] Ободонлик, маъмурлик.

Тамом кеча йўл юруб, сабоҳ бир ободонлиққа етиб, они орқасидин тушуруб, қайтибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

ОБ [ф. آب] Сув.

Обу тоб Тобланиш, яшнаш, стилганлик; порлаб туришлик, ловиллаб туришлик.

Ким: жаҳон баҳри ичра ҳар луълу

Ки, эриб обу тобидин мамту.

Сабъаи сайёр, 71-б.

Обу тобсиз [ф.-т. آب و تاب سىز] Яшнамаслик, тобланмаслик.

Бог аро рухсору қаддинг жилвасин то кўрдилар,

Бўлди обу тобсиз гулбарги ҳам, шамшоди ҳам.

Наводир уш-шабоб, 298-б.

ОБХҲҲРА [ф. آبخوره] Сув соладиган, сув сақлайдиган.

Обхҳҳра кўза Сув сақланадиган кўза.

[Муҳаммад Шайх р. т.]. Шайхнинг олида обхҳҳра кўза турган экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ОВЛАМОҒЛИҒ [т. اولاماغلىغ] Ов қилмоқлик, шикор қилмоқлик.

Яна беиша атрофида дому дад,

Киши овламоғлиғ учун беидад.

Садди Искандарий, 313-б.

ОВОРАВАШ [ф. اواره وش] 1 Сарсон-саргардондек, дайдиға ўхшаш.

2 Мубтало сифат.

Дегайсенким, ул зори овораваш

Ки, ҳижрон майидин бўлуб журъакаш.

Гаройиб ус-сиғар, 527-б.

ОД [а. عاد] Нух Пайғамбар авлодигига мансуб қабила ёки қавм номи.

*Ва бешинчи ўгли Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидин-
дурлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ОДАМИЙСИЗЛИҚ [а.-т. آدمي سيزليق] Кишисизлик.

*... ва бу одамийсизлик қочмоққа мунжар бўлғай, адув эшигига бо-
рурга муқараб бўлғай.*

Маҳбуб ул-кулуб, 42-б.

ОДИЙ [а. عادي] Од қавмига мансуб.

*... ва Самуд қавми Одиёлардин бурун Ҳижардаким, Ҳижоз ва
Шомнинг орасидадур...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

ОДМИЁНА [т.-ф. آدميانه] Оддий, одми, одмиёна.

*Фақир таажжуб қилдимким, девонани не нима мунга тутуб эр-
кинким, одмиёна ва ҳушимандона сўзлар андин зоҳир бўладур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 74-б.

ОЁТ [а. ايات] Оят сўзининг кўпчилиги. қ. **Оят**.

Оёти шифо Қуръони каримдан иқтибос; шифо ояти.

*Ваъдалар қатлимзаким қилдинг, танимдин кетти заъф,
Гўйий алфозинг эди дардимга оёти шифо.*

Наводир уш-шабоб, 29-б.

ОЖИЗКУШ [а.-ф. عاجز كش] Заиф қиувчи; хаста қиувчи.

*Яна рўзгор ҳаводисидин ул фикрлар барча кўнгулмдин борди ва
шиқи ожизкуш зулму бедоди ул ҳаёлларни хотиримдин чиқарди...*

Ғаройиб ус-сиғар, 11-б.

ОЗАРИЙ [а. انري] Озарлик.

Бути озарий Иброҳим Пайгамбар алайҳиссаломнинг отаси – Озар
тарошлаган чиройли санам; гўзал маҳбуба.

*Уйга ҳануз кирмайин динима тутти юз ҳалал,
Бу ки келур кўр, эй кўнгул, ул бути озариймудур.*

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

ОЗОДАЛИҚ [ф.-т. ازاده ليق] 1 Эркинлик, ҳалослик.

2 Покизалиқ;

3 Тарки дунёлик.

*Умри жовид истасанг фард ўлки, бўстон Ҳизридур
Сарвеким, даъб айлади озодалиқ бирла маош.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ОЗОДАМАРД [ф. ازاده مرد] қ. **Озодмард**.

ОЗОДМАРД [ф. ازادمرд] 1 Ҳақиқий, шариф, нажиб, яхши хислатлар
соҳиби бўлган йигит.

*[Мавлоно Жалолуддин Мухаммад Балхий Румий қ. с.]. Ва алар
дебдурларки, озодмард улдурки, биров ранжин қилгандин ранжи-
да бўлмагой. Ва жавонлар улдурки, ранжида қилурга муставжиб
бўлгонни ранжида қилмагой.*

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

2 Жавонмард.

[Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.]. Шайх ул ислом дебдурки,
Али Саҳл ул ишни узрхоҳлик ва шукргузорлик юки биймидин қилди-
ки, ҳеч озодамард они торта олмаc.

Насойим ул-муҳаббат, 75–76-б.

ОЗОДИЙ [ф. آزادي] Ростлик; тик ўсишлик.

Сарви озодий – Чиройли ва тик ўсган сарв дарахтига ўхшап.

Ростликда сарви озодий йигитлик боғидин,

Покликда лаъли раҳмоний эранлик конидин.

Бадоеъ ул-бидоя, 431-б.

ОЗОРСИЗ [ф.-т. ازارسيز] 1 Ранжсиз, азобсиз, хафаликсиз; қайғусиз,
аламсиз.

2 Дардсиз, ғамсиз, андуҳсиз.

Тонг эмастур, гар диёру ёрсиз озурдамен,

Ким эмас булбул гулу гулзорсиз озорсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 204-б.

ОЗРОҚЧА [т. ازراقچه] Озгина; бир озроқча-бир талай.

*Ҳар ойнаким, бу байтдин бошқа эл ичиди газалидин бир озроқча
бор.*

Мажолис ун-нафоис, 21-б.

ОЗУРДАЖОН [ф. ازرده جان] Озор чекувчи, ранж чекувчи.

Аҳли ишқ озори жонин истабон тишлар лабин,

Мендин ушбу қиссада, озурдажонроқ йўқ киши.

Бадоеъ ул-бидоя, 525-б.

ОЗУРДАТАН [ф. ازرده تن] Ранж чекувчи, озор чекувчи, ранж чеккан ву-
жуд.

Кириб кулбам ичра қулу шуъла кўрсанг,

Бу сўзон кўнгул ул бир озурдатандур.

Наводир ун-ниҳоя, 140-б.

ОЙИНАСОЗ [ф. آينه ساز] Ойина ясовчи.

Скандар агар келди ойинасоз,

Замири анинг бўлди миръоти роз.

Садди Искандарий, 544-б.

ОЙИНАСОЙ [ф.-т. آينه ساي] Ойнадай, ойинага ўхшап.

Лули ўлмоқ тонг эмас, бор эса шаҳларга ҳавас,

Гар, бу юз кўзгусига илги бўлур ойинасой.

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ОЙСИЗ [т. آي سيز] 1 Моҳсиз, сайёрасиз.

2 Ғўзалсиз, маҳбубасиз, дилбарсиз; беёр.

Ул ойсиз ун чекса Навоий,

Ўтгай гардундин афғони.

Фавойид ул-кибар, 430-б.

Не ул ойсиз анга қарор эрди,

Не илигинда ихтиёр эрди.

Сабъаи сайёр, 105-б.

Буким кўнгулнинг ул ойсиз не саъб ҳолати бор,

Ул англагайки биров ҳажридин малолати бор.

Наводир ун-ниҳоя, 127-б.

ОЙЧИЛИК [т. *الحي ليق*] Ойчилик.

Бир ойчилик Бир ой давомида, бир ойларча.

*Борғали шаҳ, ойда бир май ичмадим моҳим била,
Кошки, бир ойчилик борғай эдим шоҳим била.*

Фавоийид ул-кибар, 383-б.

*Сўз тергучи гар дурри адн зоҳир этар,
Ҳар дурри анинг санга миҳан зоҳир этар,
Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилик ошуб ва фитан зоҳир этар.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 120-б.

ОЛ [а. *ال*] 1 Авлод, насл оила, аҳд; 2 Сароб.

Оли або Беш кишининг лақаби: Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.), у кишининг куёвлари Ҳазрат Али, қизлари Фотима ва набиралари Имом Ҳасайн ва Имом Ҳусайн.

*Бўлмағай эрди муяссар «Ҳамса», яъни панж ганж,
Қилмаса эрди мадад ҳолимга беш оли або.*

Наводир уш-шабоб, 11-б.

ОЛАМ [а. *عالم*] 1 Дунё, жаҳон, коинот.

2 Бутун мавжудот, борлиқ.

Олами қубро 1) энг улуг олам, у дунё, охират; бутун коинот; 2) шоир Жомий тимсоли; 3) *тасаввуфда* инсон қалби.

*Жаҳон йўқ, олами қубро де они,
Жаҳонда мақсади ақсо де они.*

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олами сугро 1) кичик олам; 2) *тасаввуфда* бу дунё.

*Ки, ҳарне олами сугрода мавжуд,
Бори бу олами қуброда мавжуд.*

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олам ул-ғайб Ғайб сирлари олами; сир билиш, кўрилмаган нарсаларни билиш олами.

*Ҳунар кўп бериб олам ул-ғайб анга,
Вале бор эди бир ажаб айб анга.*

Садди Искандарий, 199-б.

*Анга ҳамдким илмиари тайб эрур,
Ва шул илм ила олам ул-ғайб эрур.*

Вақфия, 233-б.

ОЛАМСАРО [а.-ф. *عالم سرا*] Фоний дунё, бу дунё.

*Бўлма бўстону саро қайдида олам ичраким,
Йўқ вафо қилсанг назар оламсаро бўстонида.*

Ғаройиб ус-сигар, 436-б.

ОЛАТСИЗ [а.-т. *الغ سيز*] 1 Асбобсиз, асбоб-ускунасиз; 2 Узвсиз.

[Абу Абдуллоҳ Динаварий қ. с.]. *Ҷун ҳомил ва кўтарғуси улдур,
бўла олурки, олатсиз ҳам кўтарғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ОЛДОРОТМОҚ [т. *الدار اتماق*] Гарант қилиб қўймоқ, шоширмақ, довдиратмоқ.

*Қиш олдоротиб ҳумуми элни,
Ёз элторотиб самуми елни.*

Лайли ва Мажнун, 54-б.

ОЛДУРМАМОҚ [т. *الدورماماق*] Олдирмаслик.

*Жаҳон раъносига берма кўнгулким,
Анга олдурмаммиш кўнглин хирадманд.*

Бадоеъ ул-васат, 90-б.

ОЛИЁТ [а. *عاليات*] Жаноб, ҳурматли, юқори мартабали.

*Ва ҳазароти олиёт маҳди улё Бикабегимки, сойир абноин жинс-
дин фазлу камол ва ақлу ҳамида ҳисол била мумтоздурлар...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

ОЛИЙНАЖОД [а.-ф. *علي نژاد*] Олий мартабали.

*Менинг келганимдин бу эрди мурод
Ки, гар лутф этиб шоҳи олийнажод.*

Садди Искандарий, 137-б.

ОЛИЙНИШИН [а.-ф. *عالي نشين*] Энг юқорида ўтирувчи, ҳаммадан баландда ўтирувчи.

*Чу тоғус ўлуб шоҳи олийнишин,
Бўлуб сирда шоҳида руҳ ул-амин.*

Садди Искандарий, 312-б.

ОЛИЙСАРИР [а. *علي سرير*] Олий мартабали.

*Ки: Искандари ул шоҳи олийсарир,
Эрурмен не ҳукм этса фармонназир.*

Садди Искандарий, 218-б.

ОЛИЙСИФОТ [а. *علي صفات*] Юқори хусусиятли, юксак даражали.

*Чу ҳолим дедим, шоҳи олийсифот,
Жавобимга ҳам қилмади илтифот.*

Садди Искандарий, 178-б.

*Анга лутф этиб шоҳи олийсифот,
Яна ошкор этти кўп илтифот.*

Садди Искандарий, 444-б.

ОЛИЙҲАСАБ [а. *علي حسب*] Олий мартабали, юксак параф ва ътибор-га сазовор бўлиш.

*Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Ким Сафий келди анга Ҳақдин Лаҳаб.*

Лисон ут-тайр, 149-б.

ОЛИМЧА [а.-т. *عالمچه*] Доноларча, донишмандек.

*Қайси жоҳилга надомат бўлғай ул олимчаким,
Ҳар не билди, қилмади, ҳар неки қилди, билмади.*

Ғаройиб ус-сигар, 482-б.

ОЛИШМОҚ [т. *اليشماق*] Урупмоқ, курашмоқ, жанг қилмоқ.

*Кўзларни олишмоққа чекиб тийги ситам,
Эл кўзини ҳам уйғато ўз кўзини ҳам.*

Ғаройиб ус-сигар, 581-б.

ОЛИЯ [а. *عاليه*] 1 Аёл жинсли.

2 Олий хислат, юксак, улуг, буюк, баланд, яхши.

3 тасаввуфда Олий даража, юксак мартаба.

[Хожа Али Ромитаний қ. с.]. *Ва аларга олия мақомот ва заҳир каромот кўп эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

[Мавлоно Жалолуддин Абуязид...]. *Ва анинг риояти ва суннат мутобаати жиҳатидин олия маротибга етиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

[Шайх Абулхайс...]. *Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эасидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

ОЛМАМОҚ [т. المامق] Олмаслик.

... ва ул қилгонининг тилга келтурмамоқ ва оғизга олмамоқ ва ул кишига миннат қўймамоқ...

Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.

Қошма ҳижрон агар хат олмамши, не важҳдин

Лаш гулғундин аён қилмиш сариг рухсор хат.

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ОЛМАСИЗ [т. الميسز] Атиргўлилар оиласига мансуб кўп йиллик мсвали дарахт, пту дарахтнинг ҳосилсиз.

Зиҳи, ҳилолинг ўлуб ой бошига тиги бало,

Бир олмасиз икки ёрғон сену қуёш масало.

Фавойид ул-кибар, 11-б.

ОЛМАСЛИҒ [т. الماسليغ] Олмаслик.

Айта олмаслиғ Айта олмаслик, гаптира олмаслик.

Баъзеки, айттилар – лат едилар, баъзе айта олмаслиғига муътариф бўйдишлар.

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

Ёрни ағёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айни рашиқдин бу матлаъ хўб адо топибдур.

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

ОЛМАШТУРМОҚ [т. الماشتور مق] Алмаштурмоқ, чалиштурмоқ.

Қачон аёғларин олмаштурурлар, ул соат

Қанот урарга бўлурлар тўюрдек тайёр.

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ОЛМОҒЛИҚ, =лиғ//=-лик [т. الماغليق // الماڭليق] 1 Олмоқлик, баҳраланганлик.

Хатнинг эл кўнглини кўнрак олди, гўё хат эмас

Юз уза қилдинг кўнсул олмоғлиқ афсунин савод.

Наводир уш-шабоб, 90-б.

... ва хаёлиари мисбоҳига изох қила олмоқликларининг боиси ул бўла олгайким...

Вақфия, 233-б.

2 Кў:га киритмоқлик, забт этмоқлик.

Сабру қарору ҳушини олмоғлигинг недур,

Эй жонлар офати, санга жонимдур олғулук.

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

*Гарчи агёрдин олмоғлиг эмастур сени мүмкин,
Турмоғумдур боқибон, анчаки имкон, талашурмен.*

Бадось ул-васат, 332-б.

ОЛОВ [т. *الآل*] Аланга, ўт, олов.

*Ишқинг ўти шуъласин муфрит тилар мажнун кўнгул,
Ўйлаким доим тилар девоналар қилмоқ олов.*

Наводир ун-нихоя, 444-б.

ОЛТУН [т. *الذّون*] Тилла, олтин.

Олтун аёқ Тилладан ишланган идиш, тилла қадаҳ, тилла пиёла.

*Аҳли айш олтун аёқ софин ичиб, кийдиг ҳарир
Қим, сафоли фақр дурди басдурур шоле манга.*

Наводир уш-шабоб, 14-б.

Олтун тугма Тилладан ишланган тугма, тилла тугма.

*Яшил тўн бирла олтун тугмалардин зебу фар анда,
Қадинг норанжи раъно нахлидур буткан самар анда.*

Наводир уш-шабоб, 22-б.

ОЛУДАВАШ [ф. *الوده وش*] 1 Аралапташтик; булганчиклик.

2 Бадқирдордек, ифлосдай, фосиқ каби, мунофиқдай.

*Покрав нисо таърифидаким инсон онсиз холидур ва олудаваши ри-
жолким нурсизлиқдин дажжолли бемисолдур.*

Наводир уш-шабоб, 507-б.

ОЛГУЧИ [т. *الغوجي*] Олгувчи.

*Хаста дилларга не жон олгучи юздур улким,
Қолибин қилди тўхи, кўргач ани аҳли қулуб.*

Фавойид ул-қибар, 36-б.

Давлатга еткурғучи Тенгри, ҳам олғучи, ҳам берғучи Тенгри.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ОМИЙЛИК [а.-т. *علمي ليك*] Умумийлик.

*Фано тариқида комил ва сўзи бағоят муассир эрди, андоқки бо-
вужуди омийлик.*

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

ОМИРИЙ [а. *عامري*] Араб қабилаларидан бирининг номи (Мажнун шу қабиллага мансуб бўлган).

Саййиди омирий Омирлик саййид, Омир қабиласининг саййиди (Пай-
гамбар авлоди).

*Ноқилга дедик: Тез уруб гом,
Қил саййиди омирийга эълон.*

Лайли ва Мажнун, 113-б.

ОНАК [ф. *انك*] 1 У, ўша.

2 Бирор нарсага ишорат қилиш.

*Ул заифа икки кўзини ўюб, бир табаққа солиб, анинг қошига йи-
борибдурки, онак маҳбубинга назора қил.*

Насойим ул-муҳаббат, 25-б.

ОРАЛИК, -лиг [т. *آراليق//الريغ*] Ўрталик, оралиқ.

*Соқиг, ҳажру ҳумор ичра етибмен жонима,
Бир қадаҳ бирла мени қил бу оралигдин халос.*

Наводир уш-шабоб, 199-б.

... Ажаб амри иттифоқий бизнинг ва сизнинг оралиқда воқеъ бўлгон эрмиш.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 15-б.

ОРАМИДА [ф. *أراميده*] 1 Тинч, ором олган, тинч турган.

*Хар доли анинг қади хамида,
Дард икки ёнида орамида.*

Лайли ва Мажнун, 306-б.

2 Бетаншвиш, хотиржам.

*Яъни Мажнуни дил рамида
Борур эди бўлмай орамида.*

Лайли ва Мажнун, 173-б.

Орамида бўлмоқ Тинчланмоқ, ором олмақ.

ОРАСТ [ф. *أراست*] 1 Ором, тинч, осуда.

2 Барно бўлган, вужудга келган.

3 Обод бўлган.

*Навоий андин эрур гусса туфроғи ораст,
Ки кўнглиш олган олийжанобдур асру.*

Наводир уш-шабоб, 378-б.

ОРИФОТ [а. *عارفات*] 1 Донолар, олимлар.

2 тасаввуфда Орифлар, тасаввуф аҳллари, суфийлар, солиқлар.

[Фотима Нисобурия р. т.]. Хуросон нисосининг қудамосидиндур ва орифот киборидин.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ОРОЙИШСИЗ [ф. *أرایش سیز*] 1 Зийнатсиз, безаксиз, бепардоз.

2 Расмсиз, одатсиз; бетартиб, усулсиз; беўхплов.

... ва адоси рангин фикаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин абётдин оройишсиз...

Муншаот, 133-б.

ОРОМИЖОН [ф. *أرامی جان*] Жонга, танга ором берадиган, ҳузур, роҳат бағишлайдиган.

*Менга номехрибон ёр ўзгаларга меҳрибон эрмиш,
Менинг жоним олиб, ағёрга оромижон эрмиш.*

Бадосъ ул-васат, 189-б.

*Латофатда юзунг ҳам гўл эмиш, ҳам гўлситон эрмиш,
Ҳаловатда лабинг ҳам жону ҳам оромижон эрмиш.*

Бадоеъ ул-васат, 192-б.

ОРОМСИЗ [ф. *أرام سیز*] Ороми йўқ, беором, нотинч.

*Шаҳ андин доғи бор эди комсиз,
Бале хотири эрди оромсиз.*

Садди Искандарий, 399-б.

ОРТМАМАК [т. *أرتماماك*] Ортмаслик.

Фавойид ул-кибар муқаттаотининг сарсуханлари раззоқ алал-итлоқ банда рўзисин муқаддар қилибтур саъй била ортмасида айтур.

Фавойид ул-кибар, 511-б.

ОРТУҚ-ЎКСУК [т. *أرتوق اوکسوک*] Кўп ёки кам, ортиқча ёки оз.

Баъзи ерларда ёшурун қолгонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-ўксук эмас эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ОРТУҚЧИЛИК [т. *ارتوڧچىلىك*] Ортиқчалтик, устунлик.

Агар жунг десам, қайси жунгда юз дарё топилибдур ва агар дарё десам, қайси дарёнинг ҳар дурри қуёш заваҳарига ортуқчилик қилибдур.

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ОСИЛМАМАК [т. *اسىلماماك*] Осилмаслик.

*Осилмамин қулогингдин юз узра заваҳарлар,
Ки айрилибтур ул ўт шуъъисидин аҳгарлар.*

Бадоеъ ул-васат, 133-б.

ОСОЙИШГОҲ [ф. *اسايشگاه*] Тигичтик уйи, оромгоҳ, фароғат маскани.

Шукру ситос ул қодиргаким, чун адам осойишгоҳидин вужуд оройиши оғоҳлариға жилва берди, иссонин сойир маҳлуқотдин нутқ шарафи била мумтоз қилди.

Ғаройиб ус-сигар, 9-б.

ОСМОҚ [т. *اسماق*] 1 Осмоқ, тақмоқ, илмоқ.

*Не тонг, боғламоқ кофири ишқ ўлуб,
Кини белга зуннору осмоқ салиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 608-б.

2 Кўп, ортиқ, дим кўп, («кўю кўзиси ҳисобдин кўп»).

*Осмоқдин анинг қозони тулмай,
Тул-кун ўти ўчғали ёвушмай.*

Лафли ва Мажнун, 58-б.

ОСУДАВАШ [ф. *آسوده وشن*] 1 Озод бўлгандек, фориг бўлгандай.

2 Беғам а ўхшап.

*Уммаҳони хужрасида эрди ҳуш,
Даҳри дун ангилидин осудаваши.*

Лисон ут-тайр, 17-б.

ОТАШПОРА [ф. *اتش پلره*] Ўт бўлаги, олов парчаси.

*Тургани бирла бир оташпорадур ул шўхким,
Йўқу боримни анинг боштин аёқи куйдурур.*

Фавойид ул-кибар, 105-б.

ОТОНМОҚ [т. *اتناماق*] Атаймоқ, ном чиқармоқ.

*Ит ўлуми бирла ўлса яхшироқ,
Эр отониб душманига ёлина.*

Мажолис ун-нафоис, 165-б.

ОФАТСИЗ [а.-т. *اقت سيز*] Безиён, зарарсиз.

*Анбарин хат бирла ул юз бўлди олам офатин,
Олам офатсиз эмас хуршид бўлгач мункасиф.*

Ғаройиб ус-сигар, 248-б.

ОФАТШАКЛ [а. *اقت شكل*] Офат кўринишли.

*Навоий бода ичмас, лек чун соқий қадаҳ қўйди,
Ул офатшакл эрур мужиб, бу дилкаш ун эрур боис.*

Навоидар уш-шабоб, 71-б.

ОХИРАТ [а. آخرت] 1 Сўнг, ниҳоя, тамом бўлиш.

2 Нариги дунё, у дунё, охират.

Охират ул-умр Умрнинг охирлари; кексалик пайти.

[Хангила бинни Сафвон]. *Охират* ул-умр ва вусъат салтанат-дин димоғига гурур юзланди, тенгрилик даъвоси қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

ОХИРЗАМОН [а. آخر زمان] Ҳаётнинг сўнги давлари, қиёматга яқин қолган замон.

Қиёмат эрди онсизким, юз очти, эй мусулмонлар,

Бўлунг воқифки, бўлди фитнан охирзамон пайдо.

Фавойид ул-кибар, 29-б.

ОЧИЛМОҒЛИҚ, -лиғ [т. اچيلماغليق//اچيلماغليغ] 1 Очилмоқлик, ажралмоқлик, айрилмоқлик.

2 Ечилмоқлик, фож бўлмоқлик.

3 Ҳал бўлмоқлик; ечилмоқлик.

Кунгул чун сендин уздум шодлиғ эмди муҳол улғай,

Очилмоғлиқ узулган гунчага не эҳтимол ўлғай.

Фавойид ул-кибар, 393-б.

Назм анга гулшанда очилмоғлиғи,

Наср қаро ерга сочилмоғлиғи.

Ҳайрат ул-аброр, 61-б.

ОЧМОҚЛИҒ [т. اچماقلىغ] Очмоқлик.

Вале очмоқлиғи мушкулдур асру,

Ўудози жисму ранжи дилдур асру.

Фарҳод ва Ширин, 124-б.

ОЧЧИҚ-ОЧЧИҚ [т. اچيق اچيق] Аччиқ-аччиқ, талх-талх.

Ҳол кўрмайдур эди мундин қотиқ,

Нааҳа бирла йиғлади оччиқ-оччиқ.

Лисон ут-тайр, 223-б.

ОЧҒУЧИ [т. اچغوجي] Очғувчи.

Эрам очғучи ҳам (Аллоҳ) Ул.

Маҳбуб ул-кулуб, 7-б.

ОШИҚ [а. عاشق] 1 Севувчи, севиб қолган.

2 Хушгор, муҳлис.

3 Ҳаксевар, маърифатга шайдо.

Ошиқу маъшук 1) бир-бириги севган, бир-бирига кўнгул қўйган икки ошиқ-маъшук; 2) Қуръони каримнинг «Юсуф» сурасидаги «Юсуф ва Зулайҳо» муҳаббатига ишора.

Чун рақам қилди «Ошиқу маъшук»,

Бўлди ишқ аҳли ўтидин маҳруқ.

Сабъан сайёр, 43-б.

ОШИҚПЕША [а.-ф. عاشق پشه] Дўстсевар, ошиқ, муҳаббатли.

... ва ошиқпеша беқарорларнинг жалиси меҳнати ва маъшукпеша гулғуздорларнинг аниси суҳбати бўлб...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ОШУФТАРЎЗГОР [ф. اشفته روزگار] Бахтеиз, бадбахт, шўрпепоша, манглайи қаро, толеи паст.

[Мавлоно Муҳаммад Хўросоний а. р.]. *Авошда лоуболи ва лаванд ва ошуфтарўзгор ва хаммор киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 439-б.

Мавлоно Садр Котиб ошуфтарўзгор киши эрди...

Мажолис ун-нафоис, 53-б.

ОЯ [а. آيه] 1 Нишон, аломат.

2 Далил, ҳужжат.

3 Мўъжиза, каромат.

4 Қуръон жумласига ишора.

Зулфунга товус пари холингга олтун варақ,

Мусҳафингга бўлди зеб ушр била оядин.

Наводир уш-шабоб, 354-б.

ОЯТ [а. آيت] 1 Нишон, белги.

2 Мўъжиза.

3 Қуръон жумталари.

Оятн раҳмат Қуръонни каримнинг раҳмат оятига ишора.

Тониб ҳаёти зулоли хатинг қорасинда,

Ёзилди оятн раҳмат юзунг сафосинда.

Наводир уш-шабоб, 404-б.

ОҚ [т. اق] 1 Оқ, сафид.

2 Тамиз, тоза, пок.

Оқ сўнғак 1) оқ суяк, оқ устхон (оқ сўнғак ўйини); 2) аслзода.

Андин кечалар атрок зуафоси иши ўргуштак ва атфол варзини оқ сўнғак.

Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

ОҚАР-ТОМАР [т. اقرار تاملر] Оқар-томар (бирор томчи ёки май қолдиги).

Оқар қадаҳга, томар ерга боданг, эй соқий,

Хумор аҳлига тегмасму ҳеч оқар-томари.

Наводир уш-шабоб, 430-б.

ОҚИБАТАНДИШ [а.-ф. عاقبت انديش] Охирини ўйловчи, бирор ишни охири нима билан тугалвини олдиндан билиб мулоҳаза қилиш, андиша қилиш, узоқни кўрувчи.

Вазир оқибатандиш киши эрди, ултурурда қиз айттиким, подшоҳдин ҳомиламен.

Тарихи мулуки ажам, 224-б.

ОҚЛИҚ, -лик [т. اقليق//اقلغ] Оқ бўлишлик, оқлик.

... ва қайси ҳуруфқа ружуъ қилмоқ саҳифаи рўхсорга мужсиби оқлик дурур ва роқимга сафид авроқлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 223-б.

Аммо анинг сўрхрўлуғига гулгуна сазовордур ва юз оқлиғига муносиб сапида бордурким...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ОҒАШТА [ф. اغشته] 1 Аралашган.

2 Қоришган, буланган.

3 Хўл бўлган.

4 Мубтало.

*Сиришким қони қилди қўйининг туффрогин оғашта,
Итига шояд ул балчиғ била бир уй ясалгай деб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 72-б.

ОҒИЗЛИҒ [т. اغيزليغ] Оғизлик.

Ғунча оғизлиғ Ғунча даҳанлик.

*Наргис кўзлук ва гунча оғизлиғ гулғузори кўзу оғзин наргис била
гулчага таржеҳ қилғони ажиб навъ воқеъ бўлбтур.*

Мажолис ун-нафоис, 182-б.

ОҒИРЛИК [т. اغيرليك] Оғирлик.

*... ё ҳеч жинс маълумдин нима борким, оғғим оғирлик қиладур,
бора олмон.*

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

ОҲ [т. اه] 1 Қувонч, завқ, койил қолиш каби ҳис-туйғуларни ифодалайди.

2 Соғиниш, интизорлик каби маъноларни ифодалайди.

3 Ачиниш, дард-алам, ҳасрат туйғусини ифодалайди.

4 Оғрик. дард туйғусини ифодалайди.

5 Дард-фигон, пола, афгон, зорлапиш.

Оҳу вовайло Оҳ-воҳ. **Оҳу вовайло солмоқ** Дод-вой солмоқ.

... ва базмафрўз газалиётим хароботийларга оҳу вовайло солди.

Муҳокамат ул-луғатайн, 34-б.

ПАЗИРА [ф. پذیر] Истикбол, бирор кишининг ҳузурига пешвоз чиқиш.

Пазира қилмоқ Кутуб олмоқ, қарши олмоқ.

[Абулқосим Насрободий қ. с.]. Умри охирида Маккага борди ва
Абу Усмон Мағрибий анга пазира қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 161–162-б.

ПАЗМОН [ф. پژمان] 1'амгин.

Деди: «Эй жисминга фидо жоним!

Жонинга садқа жисми пазмоним!»

Сабъаи сайёр, 265-б.

ПАЙВАНДСИЗ [ф.-т. بیواندسيز] 1 Бепайванд, боғлиқликсиз, дахлсиз.

2 Алоқасиз, муносабатсиз.

[Шайх Луқмон Сарахсий қ. с.]. ... ҳеч кимни ондин пайвандсизроқ
ва покизароқ қўрмасменки, борча оламда ҳеч нима биля пайванди
йўқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 208-б.

ПАЙКАРТИРОЗ [ф.-а. پیکر طراز] Хайкат ясаш, хайкалтарош.

Арода нақш банди ҳийласози,

Муҳандис шеваи пайкартирози.

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

ПАЙКОНСИЗ [ф.-т. پیکان سيز] 1 Камон ўқисиз.

Оҳким, дард юзидин чиқмас,

Ўқ эмас бўлса эрур пайконсиз.

Бадосъ ул-бидоя, 214-б.

2 Киприксиз.

Тўғуз фалакдин ўтар гарчи новаки оҳим,

Қилурмен ани ул ойга чекарда пайконсиз.

Наводир уш-шабоб, 157-б.

ПАЙМОЛИҒ [ф.-т. پيمان لىغ] 1 Кезувчилик.

Туғроғ ўлдум ул қуёш ҳажриндаю суд этмади,

Чархи сойирдек ани истай жаҳон паймолиғим.

Наводир ун-ниҳоя, 376-б.

2 Қайтганлик.

Фарҳоднинг Ҳоқон биля Чин азмига дағил паймолиғи...

Фарҳод ва Ширин, 184-б.

ПАЙМОНГУСИЛ [ф. پيمان گسل] Аҳдида турмовчи, ваъдасини бузувчи.

Жон олса найлай ул бути паймонгусил биля,

Чун бермишам кўнгулни анга ниқи дил биля.

1'аройиб ус-сиғар, 412-б.

ПАЙМОНШИКАН [ф. پيمان شكان] 1 Аҳдипи синдирувчи, ваъдасидан қайтувчи; аҳдипи бузувчи.

*Асар кўр ишқи қомилгаки, захми менда зоҳирдур,
Не қамчим, тушубтур ул бути паймонишкан узра.*

Фавойид ул-кибар, 381-б.

2 Ваъдасига вафо қилмовчи, бевафо ёр.

*Мени айлабтурур бир қотили паймонишкан ошиқ,
Ки тиғи зулмидин ўлмиш менингдек юз туман ошиқ.*

Паводир ун-ниҳоя, 272-б.

3 Ёлғон ваъдали.

*Аҳли дин паймонишкандур, қилса бўлмас дўстлук,
Бас манга муг дайрида улким, тутар паймона, дўст.*

Ғаройиб ус-сигар, 90-б.

ПАЙТА [ф. پيته] Пилта иш.

*Илоҳимда кесак кўҳи балодур,
Кўзумга пайта риишта аждаҳодур.*

Фарҳод ва Ширин, 383-б.

ПАНИР [ф. پنير] Қўй сутидан махсус тайёрланадиган сутли попхўрак, пишлок.

*[Ҳасан б. Ҳаммавиҳ...]. Дедимки, айюҳаш-шайх, миқдоре тоза
панир бор, майл борму, келтурсак? Ва анинг тоза панирга майли
қўп бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

ПАРВАРИШТА [ф. پرورشته] Вояга етказиш, меҳр бериб парвариплаш.

*Ўл мевани меҳр парварипта,
Айлаб бори хом эканда кишти.*

Лайли ва Мажнун, 181-б.

ПАРГОРСИЗ [ф.-т. پرگارسيز] 1 Доира чизишга, чизиклар узунлигини ўлчашга хизмат қиладиган асбоб (циркуль).

2 Асбобсиз, анжомсиз.

3 Ўлсиз, равишсиз.

4 Чорасиз, беилож; тadbирсиз.

*Дема тифл, Монийки афзорсиз,
Чекиб юз тумон давр паргорсиз.*

Садди Искандарий, 404-б.

ПАРДА [ф. پرده] 1 Парда.

2 Хотин-қизлар чачвони, чиммат, ҳижоб.

3 Сакловчи, муҳофазачи.

4 Ғайб сирларини беркитувчи.

Пардаи исмат Поктик пардаси.

*Жунун йўлида бу расвога ёлма пардаи исмат
Ки, эл қолур агар андоғ оғир либос ёпиндим.*

Наводир уш-шабоб, 288-б.

Пардаи ихфо Яшириш пардаси, сир тутиш пардаси, махфий парда.

*... агарчи баъзи адам макманида пардаи ихфодурлар, аммо баъзи
вужуд анжуманида зовияи зуҳур ва бақодадурлар...*

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

Пардан иззат Азизлик пардаси.

Келдишлар ва пардаи иззат кейнидин анга шаҳодат арза қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 92-б.

ПАРДАГИ [ф. پردگی] Пардали; яширин.

*Пардаги ўлди эгин ичра қарак,
Учти очиб пардаларин шабпарак.*

Хайрат ул-аброр, 82-б.

ПАРДАДАРЛИК [ф.-т. پرده درليك] 1 Ошқора этувчилик, фоти қилувчилик.

2 Намоён қилувчилик; шарманда қилувчилик.

*Риштан жонни тугуб, тулғидин очқанда сирих,
Пардадарликлар этиб, юзига ётқанда ниқоб.*

Фавойид ул-кибар, 34-б.

ПАРДАЛИК [ф.-т. پرد ليق] 1 Ҳижоблик, тўсиқлик, пардалик.

2 Қават, қат, қатлам.

... савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин ошурди.

Вақфия, 242-б.

ПРИВАШСИЗ [ф.-т. پري وش سيز] Ёрсиз, маҳбубасиз.

*Телба итдекдур Навоий ул привашсиз не тонг,
Оғзидин гар ўт сочиб аъзоси гардолуд эрур.*

Гаройиб ус-сигар, 128-б.

ПРИ(Й)ВОР [ф. پري وار] Парига ўхшаш, паридек, малаксифат.

*Мени ишқдин ўртаган муғбача
Ки, девонавашдур, парийвор ҳам.*

Гаройиб ус-сигар, 517-б.

ПРИЛИК [ф.-т. پري ليق] Парилик, гўзаллик, маҳбубалик.

*Агар Билқис бўлмоқ йўқса ҳаддим,
Парилиқдин худ ўлмас қилса раддим.*

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

ПРИУЗОР [ф.-а. پري عذار] Паричехра, парирўй, парирухсор.

*Илоҳи, приузорларга мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларга
қўнғулумни парвона қилдинг...*

Муножот, 296-б.

ПРИХОНА [ф. پري خانه] 1 Парилар маскани, парилар яшайдиган жой.

2 Наққошлар уйи, суратхона.

*Соз этар эрди бизми шоҳона,
Равза ул ҳурдин парихона.*

Сабъаи сайёр, 98-б.

ПРИШОНВАШ [ф. پریشان وش] 1 Ёйилгандек, сочилгандек; парокан-дадай, бетартибдай.

2 Нотинчдай.

*Ҳар тариқ аҳли сари юз қўйдум,
Бас, парিশонвашу ошуфта ниҳод.*

Фавойид ул-кибар, 462-б.

ПРИШОНТАБЪ [ф.-а. پریشان طبع] Парিশон табиатли.

*Бир паршонтабъ мажнун бор эди,
Ким биров савдосидин кўп зор эди.*

Лисон ут-тайр, 271-б.

ПАРКАНДА [ф. پركنده] Паршон, пароканда, ўзилан айрилган, таркок;
йўқ бўлган.

*Эй, кўнгул гулзори вастинг субҳида поланда қуш,
Йўқки, атфолн фироқинг илгидин парканда қуш.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

ПАРКПАЙВАНД [ф. پرك پيوند] Улаш, бириктириш.

Паркпайванд айламак Маҳкам бириктирмоқ, ёпиштирмоқ, уламоқ.

*Гам тошин жисмимга пайконинг била банд айладинг,
Ул самарин бу йиғочқа паркпайванд айладинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 321-б.

ПАРЛО [ф. پارلا] Қут.

*Бир сори сори парлову мен тутсоғ йўл,
Не тоғу, не туз, десанг не ободу, не чўл.*

Бадоеъ ул-бидоя, 654-б.

ПАРСИЗ [ф.-т. پارسيز] 1 Патсиз, қанотсиз.

2 Ҳимоясиз, паноҳсиз.

*Парлар ўрнига балнийят ўқларининг захмидур,
Менки парсиз қуш кеби ҳажрингда урёнмен бугун.*

Ғаройиб ус-сиғар, 389-б.

ПАРҒОЗА [ф. پارغازه] 1 Чиройли пат-қалам.

2 Қўп-кизил.

*Ул пари сувратини чекса Навоий не ажаб,
Қалама топса малоийк юнгидин парғоза.*

Наводир ун-нихоя, 466-б.

ПАРҲЕЗКОРЛИҒ [ф.-т. پرهيزكارليغ] Сақланувчилик, ўз нафсини тиюв-
чилик, порсоллик, покдомонлик, тақводорлик.

[Абулҳасан Ҳакимий қ. с.]. Дедиким, агар анда бир парҳезкорлиғ
ва ҳалол қут талаби топарсен, иқтидо қилса бўлур ва агар топ-
массен, ани қўйғил!

Насойим ул-муҳаббат, 178-б.

ПАС [ф. پاس] 1 Сўнг, кейинг, ундаг сўнг.

2 Демак.

3 Орқа.

4 Шу пайт, шу ҳолда.

5 Охир, оқибат.

*Ва ул ҳар лаҳза ўз камолин кўрарга бир кўз очқай, пас, шайхнинг
ранжи зоеъ отиға кўшиш қилғай ўз ҳаққида.*

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

Пас Нурий менинг илгимни тутиб, ул ердин чиқди...

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

[Имраъатун Хоразмия р. т.]. Пас ул кеча биздин айрилди ва кет-
ти.

Насойим ул-муҳаббат, 496-б.

Ва андин кўпига етишимайдурбиз. Пас, ёиз жоҳилларбиз, алад-да-вом.

Насойим ул-муҳаббат, 385-б.

Сойил дедик, пас Аллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ПАСТ-БАЛАНД [ф. پست بلند] 1 Паст-баланд, катта-кичик.

Паст-баланд ҳақойиқ Турли иқир-чиқир (паст-баланд) ҳақиқатлар.

[Шайх Иззуддин...]. «Авориқ» таржумасининг соҳибидур ва «Тоъияи Форизия» нинг шориҳи ва паст-баланд ҳақойиқ ва аржуманд маориф бу икки китобда дарж қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ПЕЛТАК [ф. پيل تگ] к. **Пилтак**.

ПЕРОСТА [ф. پيراسته] 1 Форсча ўтган замон феълининг сифатдоши.

2 Ёзул, чиройли.

3 Зийнатланган, безалган; тартибли.

Пероста этмак Ясангирмоқ, беэмак; тартибга солмоқ.

Ва йиғитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз гулин гулу райҳонга ўт салғудек пероста этар.

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

ПЕРОЯЛИҚ [ф.-т. پيرايه ليق] к. **Пироялиқ**.

ПЕШВОЛУҒ [ф.-т. پيشوالىغ] 1 Пешволук, раҳнамолук.

2 Муршидлик.

Пешволиг айлагач Худҳуд қабул,

Барчасига муддао топди ҳусул.

Лисон ут-гайр, 137-б.

ПЕШНИХОД [ф. پيشنهاده] Ҳозир, биринчи навбатда.

... ва аввалги табақаким пешдодийлардурур пешниҳод алар ишлари шарҳин қилинди.

Садди Искандарий, 74-б.

ПЕШОНИЙ [ф. پيشاني] 1 Пешона.

Арақи пешоний Пешона тери.

2 Бахт, саодат.

Саҳобдек нафъ расонлар бобидаким, арақи пешоний била раёҳин зеболари боишга заваҳар афшон бўлурлар.

Ҳайрат ул-аброр, 233-б.

ПЕШХОНА [ф. پيشخان] 1 Қабулхона, қабул қилиш уйи, киравериш жойи.

2 Пештоқ.

Гар фалак хиргоҳи бўлса пешхонанг, не осиг,

Умр хайли чунки кундин-кунга келмас илғир.

Бадоеъ ул-васат, 412-б.

ПИЖИР [х. پيژير] Осмон, кўкнинг сифати.

Муганний, улуг йир садосини туз,

Пижир кўкка нийто садосини туз.

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЙПО [х. پيپا] Уд мусиқа асбобининг хитойча номи.

*Муганний, улуғ йир садосини туз,
Нижир кўкка пийто садосини туз.*

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЛАФКАН [ф. پىلا فکان] 1 Кучли, зўр, филдек зўр.

2 Паҳлавон, баҳодир.

*Ишқ водийси ажаб водий эрурким, ҳар мўр
Анда шерафкану ҳар нашина эрур пилафкан.*

Наводир уш-шабоб, 319-б.

ПИЛНИҲОДИЙ [ф. پىل نىهادى] 1 Филга ўхшашлик, зўрлик, қувватлилик, кучлилик, голиблик.

2 Баҳодир, паҳлавон.

*Бу турфаки, дифъини ярим нашинага қўйдунг,
Ҳар пилниҳодийки санга қилди такаббур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 120-б.

ПИЛПЎШ [ф. پىل پوش] 1 Фил ёшинчилиги.

2 Катта ёшинчиқ.

*Ёғдуруб новак бузуг кўнглум иморат айладинг,
Гўйиё пилпўш этиб қўйдунг анга ҳар ён сутун.*

Наводир уш-шабоб, 320-б.

ПИЛРАНГ [ф. پىل رنگ] Фил ситгари, филдай.

*Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби пилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуршид занг.*

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

*Баҳорий булут тилдек бедаранг,
Қилур жилва ҳарён, бори пилранг.*

Садди Искандарий, 402-б.

ПИЛТАК [ф. پىل تەك] Дудук, чучук тили.

*Навоий ул юзу лаб шавқидин ногаҳ наво чекса,
Дам урмас булбулу тўти будур качча ул пилтак.*

Наводир уш-шабоб, 235-б.

ПИРЛИК [ф.-т. پىرلىق] 1 Кексатик.

2 тасаввуфда Муршид ва тариқат раҳнамоси, муршидлик, пирлик, шайхлик.

*Бўлма бу пир олида тақсирлик,
Истар эсанг давлат ила пирлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ПІРСІЗ [ф.-т. پىرسىز] Муршидсиз, суфилар раҳнамосисиз.

*Пирсиз кезма бу водий ичраким топмас калим,
Тайра шамин равшан амр этмай анга хизмат Шуайб.*

Наводир ун-нихоя, 53-б.

ПИРОЯЛИК [ф.-т. پىرايه لىق] Зебу зийпатлик, давлатманд.

Пироялик қилмоқ Бой қилмоқ.

*Яно қилди тожирни пироялик,
Бурундин фузун нақду сармоялик.*

Садди Искандарий, 322-б.

ПИСАНДИДАХҲҲЙ [ф. پسندیده خوي] Хушхулқ, яхши хулқли, мулоим тоибатли, нозиктаб(ъ).

[Язид бинни Махлойил]. Дерларким, Язид бағоят зеборӯй ва писандидахуи эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-б.

ПИСАР [ф. پسر] Кичик, ёш, бола.

[Мир Фиёс қ. р.] Шайх Ахий Муҳаммад Жомий Мирнинг писар вақтига етиб, анинг тарбиятига машғул бўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ПИСТОН [ф. پستان] Бирор нарсанинг қисми; бўлаги, анор доналаридек қўшилиб кетган; нор(и) пистон.

Сарвага жилвагоҳ гулистондур,

Хосса сарвики, нор пистондур.

Сабъаи сайёр, 114-б.

ПИЧОҚЧИЛИҚ [т. پيچاقچي لىق] Пичоқчилик, пичоқ ясовчилик.

Ва Шайх Муҳаммад Саккоқ қ. с. ким, ўз замони машойихининг яғонаси эрмиш, пичоқчиликқа мансубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

ПИШИҚ [т. پيشيق] Пухта, пишиқ.

Соғинма барча пишиғ сўзни таъб этар ошом,

Бўлур муқаййиғу ҳозим чу иккиси матбух.

Бадоеъ ул-васат, 84-б.

ПИШҚОРМОҚ [т. پيشقارماق] 1 Пишқармоқ, пишқармоқ, такрорламоқ.

2 Ёдламоқ.

Сўзни кўнглунда пишқормагунча тилга келтурма, ҳарнаким кўнглунда бўлса тилга сурма.

Махбуб ул-қулуб, 125-б.

ПОБАРЖО [ф. پارجا] Бир жойда мустаҳкам оёқ босиб турувчи, қимирламай турувчи, собит кадам, саботли, чидамли.

Ёр агар ҳампову побаржо эса бу давр аро,

Бошига ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.

Фаройиб ус-сияр, 273-б.

ПОБАСТА [ф. پاسته] 1 Оёғи боғли; гирифтор, мубтало.

2 Асирлик, тутқунлик.

Побастаи ҳижрон бўлмақ Айрилиққа мубтало бўлмақ.

Соқиё, бодаки ё васли керактур, ё май,

Махлас истар эса побастаи ҳижрон бўлган.

Наводир уш-шабоб, 353-б.

ПОБАСТЛИК [ф.-т. پاست لىق] 1 Гирифтор бўлганлик; мубталолик.

2 Асирлилик, тутқунлилик.

Унғача гафлат била побастлик,

Жаҳл йигирмигачау мастлик.

Ҳайрат ул-аброр, 289-б.

ПОДПО [ф. پادپا] Тез юрар, шамолдек елувчи от, учқур от.

Жаҳон боғида йўқ ул подподек,

Бўлуб гул баргин элтурга сабодек.

Фарход ва Ширин, 235-б.

*Ўтуб ул подполарнинг аёгин,
Тушуб йўлга тутуб икки қулогин.*

Фарҳод ва Ширин, 258-б.

ПОЁНСИЗ [ф.-т. *پايان سيز*] 1 Чегарасиз, интиҳосиз, охирсиз.

2 Тубсиз.

*Ниқ дарёсиза, эйким, кирдинг,
Билки, бу баҳр эрур поёнсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ПОЖАНД [ф. *پژند*] Жанд (Занд) томонидан ёзилган ўтпарастлар дини ҳақидаги китобнинг номи.

*Йўқ бўлди каломингдин асфори само барча
Асфори самовийдин бўлган кеби йўқ пожанд.*

Ғаройиб ус-сигар, 111-б.

ПОЙГОҲ [ф. *پاي گاه*] 1 Хопаинг эпикка яқин томони.

2 Жой; мақом, рутба даража.

*[Хожя Алоуддин Антар қ. с.]... ва алар суҳбати юмни тарбияти
натижасидин кўн толиблар буъду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол
нешоҳиза етибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ПОЙТОБАЛИҒ [ф.-т. *پایتوبالغ*] Махси ёки қўнжли пойафзал кийганда оёққа ўраладиган мато, пайтава.

*[Абу Ҳамза Ҳуросоний қ. т. с.]. Бир пойтобалигин йиртуб, оёгига
чирмади ва ортугин ташлади.*

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ПОКВАШ [ф. *پك وش*] 1 Покдек, софлай.

2 Тақводорга ўхшаш.

*Ўтқа тушуб пок бўлур кимки гаи,
Покроқ ўлгай ўт аро покваш.*

Ҳайрат ул-аброр, 197-б.

ПОКИЗАРЎЗГОР [ф. *پاكزه روزگار*] Умрини покиза, тақводорлик билан ўтказганлик, поклик билан ўтган вақтлар.

Мавлоно Масиҳий – Покиза рўзгор ва мусулмонваш киши эрди.

Мажолис ун-нафоис, 26-б.

ПОКНАФАС [ф.-а. *پك نفس*] Тўғри сўз, ростгўй.

*... Меҳрижисниким, Парвезнинг хонсолори эрди ва бағоят рой ва
тадбирга мансуб эрди ва покнафас ва некандинликка машҳур.*

Тарихи мулуки аҷам, 250-б.

ПОКРОЙ [ф. *پا كراي*] Яхши ниятги, яхши фикрли, билимдон, тўғри фикр юритадиган, фикр эгаси, доно, маслаҳатдон.

*Яна дебдурким шаҳи покрой,
Агар бўлса бу навъ хилватнамой.*

Садди Искандарий, 343-б.

*Расул айтти: «К-эй, шаҳи покрой,
Адувбанд, йўқ-йўқки, кишваркушой».*

Садди Искандарий, 344-б.

Ки, чун покрой ўлди беиштибоҳ,
Ва лекин хато ҳам қилур гоҳ-гоҳ.

Садди Искандарий, 366-б.

ПОКТАБЪ [ф.-а. پاك طبع] Пок табиатли, яхши хислатли.

Яна сўрди Искандари поктабъ,
К-эй, ҳикматойину дарроктабъ.

Садди Искандарий, 365-б.

ПОКТИЙНАТ [ф.-а. پاك طينت] 1 Соф фитратли, пок хулқли, покиза табиатли пок кўнгишли.

Чун Мир Маҳдум поктийнат ва соҳибдават йигит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

ПОШАНДА [ф. پاشنده] Сочувчи, сепувчи; сўз гарқатувчи.

Ўу фалак боиси ғамдур, ҳуш бўл,
Сийм пошандаю соғаркан бўл.

Фавойид ул-кибар, 474-б.

ПУВЛАМОК [т. پولا ماک] Пуфламок.

Баҳор фарроши нафас-нафас эсган насимлар пувламоки била
лола чароғин ёрутқонда...

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ПУРГУЛ [ф. پرگلى] Гулга тўла, гулга бурканган.

Хадикан пургул Гулга бурканган бог, гулзор, гулшари кўп гулзор.

Ёраб! Ўшбу хадикан пургул,
Ким анга нутқ айладиң булбул.

Сабъаи сайёр, 34-б.

ПУРЗАВҚ [ф.-а. پوزوق] Ўта завқли, ҳаяжонли, хушҳолли, туйгули, сурли.

[Мавлоно Рашидуддин...]. Бир кеча пурҳолу пурзавқ эрди ва амри
маъруф ва наҳйи мункар бағнида сўз айтур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 363-б.

[Дарвеш Баҳул а. р.]. Пурҳол ва пурзавқ шавқ киши эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ПУРЗИЙНАТ [ф.-а. پوزينت] Жуда зеб-зийнатли.

Топти жаннатда қасри пурзийнат,
Қаср ичинда вале яна жаннат.

Сабъаи сайёр, 94-б.

ПУРСАДО [ф.-а. پرمدا] 1 Жуда кўп садолш, кўп овозли.

2 Кўп ғавғоли, сершовқин.

Ўунки ҳар суқбадин чиқиб бир лаҳн,
Бўдубон пурсадо етинчи саҳн.

Сабъаи сайёр, 99-б.

ПУРФИТНА [ф.-а. پرفتنه] Кўп ғавғоли, кўп фитнали, фитна кўзговчи, ғавғо солувчи.

Ул кўзу қоши қарога ойни ташбиҳ айламанг,
Ойнинг офатлиғ кўзи пурфитна қоши қайдадур.

Наводир уш-шабоб, 145-б.

ПУРФУТУХ [ф.-а. پرفتوح] Файз-баракали, кунпойиштли.

Пурфутух рух Пок руҳия, тоза руҳ.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳар замон юз қандил нур ва ҳар дам минг машғал берур, пурфутух руҳига нозил қилсун...

Холоти Пахлавон Муҳаммад, 120-б.

ПУРХАМЛИҚ [ф.-т. *پرخم ليق*] Ҳалқа-ҳалқалик, бурам-бурамлик, кўп буралганлик.

Керакмас ғарра бўлмоқ шохиди давлат бош индурса,

Ки пурхамлик эрур онинг салому хайрбоди ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 387-б.

ПУРХАТО [ф.-а. *پرخا*] Кўп хатоли, жуда иштибоҳли.

Эшиттимки, Ҳоруни дарё ато

Демиишим, чу афв айласам пурхато.

Садди Искандарий, 18-б.

ПУРХУМОР [ф.-а. *پرخمر*] Хуморли, жуда хуморли; кўзи сузилган.

Эй гул, тўкасен хумордин қон,

Ул наргиси пурхумор сендек.

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ПУРЧОШНИЙ [ф. *پرجاشني*] Жуда ширин, кўп латофатли; жуда жози-бали.

... ва ҳам ҳақиқат аҳлининг ширину файзосор сўзларида андин рабонроқ ва пурчошнийроқ ва шўрангезроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлмайки йўқдур!

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ПУРШИКАСТ [ф. *پرشكاست*] Кўп синиш.

Лоту уззога пуришикаст бўлуб

Ким, бори тийра ерга маст бўлуб.

Сабъан сайёр, 19-б.

ПУРШЎРХОТИР [ф.-а. *پرشورخاطر*] Кўп ташвиш ва кўркўвлар билан, серғавғоли.

Кўлуб чун кирдилар пуришўрхотир,

Кўнгул уйига андоққим хавотир.

Фарҳод ва Ширин, 175-б.

ПУТРАТМАК [т. *پوتراتماک*] Таратмоқ, анқитмоқ, тарқатмоқ, ёймоқ.

Насим ул мушк исин путратти ҳарён,

Ҳаво раъноларига сотти ҳазён.

Фарҳод ва Ширин, 20-б.

ПУЧЛУҒ [ф.-т. *پوچ لوغ*] Пучлик, бўшлик, холилик, мағзсизлик.

Оғзи бида ниста ўчашур пучлугидин,

Билманки ўшул оғзи очуқ қайда бутунтур.

Фаройиб ус-сиғар, 154-б.

ПУШАЙМОНЛИК [ф.-т. *پشيمان ليک*] Надоматлик; ўтган ишга ачиниш-лик.

Пушаймонлик суд қилмайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ПУШТ-БАРПУШТ [ф. *پشت بر پشت*] Авлоддан-авлодга, сулоладан-сулолага (бутун сулола билан дунё тахтига эгалик қилиш).

*Каёнийлар ўрнида афокғир,
Келиб пушт-барпушти соҳиб сарир.*

Садди Искандарий, 133-б.

ПУШТАКАШ [ф. پشته كش] Бугдойпоя, похол ва пу каби нарсаларни орқалаб ташувчи.

Барзагарга андин ком ҳосил, пуштакачага андин мурод восил.

Махбуб ул-қулуб, 37-б.

ПЎСТПЎШ [ф. پوست پوش] Тери кийган; девона.

Лабинг шавқида бир девонаи бандий наботи Миср,

Сочинг савдосида бир пўстпўше нофани Чин ҳам.

Наводир ун-ниҳоя, 368-б.

ПЎЯСАНЖ [ф. پویه سنج] Югуришни ўлчовчи.

Югурмоқда чунким бўлуб пўясанж

Назар пайки қалиб, тутуб они ранж.

Вақфия, 243-б.

ПЎЯСИЗ [ф.-т. پویه سیز] Юрипмаслик, ҳаракатсиз.

Буроқин тушуб пайкига топшуруб,

Қадамсиз юруб, пўясиз гам уруб.

Садди Искандарий, 30-б.

РАББ [a. رب] Аллоҳ таоло, Тангри таоло, Парвардигор.

Раббил-оламин (Раббул-оламин) 1) Оламлар раббиси, дунёлар тангри-си, яратувчиси.

*Анга сипеҳри салтанат авжида мадор насиб қилгай то синуклар
иши андин бутгай ва йиқилганларга андин дастгирлик етгай.
Омин, ё Раббил-оламин.*

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

2) Қуръони каримнинг биринчи «Фотиҳа» (очувчи) сураси маъносига ишора (зеро, бу сурада жуда кўп фазилатлар бор).

Алҳамду лиллаҳи раббил-оламин Барча мақтов, шукрлар оламларнинг тарбиячиси Аллоҳга бўлсин.

*... ва агар шамъ ўчса маъмул улдурким, хушид оламтоб тобанда
ва мустадом бўлгай, омин, ё Раббил-оламин!*

Муншаот, 224-б.

*Ким етишти оллага Рухил-амин,
Арз этиб пайгоми Раббил-оламин.*

Лисон ут-тайр, 17-б.

РАБТСИЗ [a.-т. ربط سيز] 1 Боғланишсиз.

2 Тартиб-интизомсиз, назоратсиз.

*Мулк иши забту рабтсиз бўлди,
Салтанат амри забтсиз бўлди.*

Сабъан сайёр, 104-б.

РАБЪ [a. ربع] Аруз атамаси.

*«Рабъ»-фоъилотунда қатъ ва ҳабн ижтимоидурким, фаул
қолгай.*

Мезон ул-авзон, 49-б.

РАВЗА [a. روضه] Жаннат, бихишт.

Равзан хазро Жаннат боғчалари, яшис жаннат (боғ), яшил боғ, кўклам боғ.

*Гулиани бор эди жаҳон оро,
Қўюб отини «Равзан хазро».*

Сабъан сайёр, 235-б.

РАВЗАНА [ф. روزانه] 1 Тешилган жой, ковак, ўйиқ, тепшик.

2 Тўйнуқ.

3 Дарича.

4 Токка солинадиган тол ходалар, бағаз.

*Урён баданим захмлари ичра эмас қон, юз пора қўнғулдур.
Бу равзаналардин қиладур ҳар бири, яъни хуснунга тамошо.*

Гаройиб ус-сиғар, 499-б.

*Файз кўз тутма риёзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра қуёш солмади зав.*

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

... ва ул нур анинг уйининг равзанази хурдида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

РАВНАҚСИЗ [а.-т. رونق سىز] 1 Житосиз, ялтирмаслик, порламаслик.

2 Таровотсиз, бекўркам.

Ёшимдин обрўюм борди, билдим

Ки, равнақсиз қитур олтунни сиймоб.

Бадоеъ ул-васат, 37-б.

РАВОҚЛИК [а.-т. رواقلىك] 1 Айвонлик, пешайвонлик, мадрасаларнинг олд томонига баланд қилиб нишланган кўркам ва маҳобатли қисм.

2 Гумбазлик.

*... малакут оламининг муқарнас тоқлик ва муқаддас равоқлик
мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.*

Вакфия, 233-б.

РАВШАНЗАМИР [с.-а. روشن ضمير] 1 Ёркин фикрли, равшан фикрли; пок кўнгил.

Туғатгач сўзин шоҳи равшанзамир,

Улус чектилар ҳар тарафдин нафир.

Садди Искандарий, 108-б.

2 Абдурахмон Жомий (назарда тутилган) сифати.

Бу иштин доғи тири равшанзамир,

Мени барҳабар қилса, ўзин хабир.

Садди Искандарий, 570-б.

РАГЗАН [ф. رگ زن] 1 Томирдан қон олувчи табиб қаби.

2 Музыка чатувчи, чолғу торини чертувчи.

Рагзан ўлуб мутриби ҳажжомваши,

Раглар аро қон йўқидин налакаши.

Ҳайрат ул-аброр, 84-б.

Ўзи ҳам ул раглар ила ҳамсадо,

Раглару рагзан қилибон шукр адо.

Ҳайрат ул-аброр, 85-б.

РАЖАЗ [а. رجز] Аруз бахрларидан бири.

... ва ражаз ажжоси саккиз қатла «мустафъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

Ражаз мусаддаси музол Аруз вазнидаги ражаз баҳри туркимининг бир вазни.

... ва «ражаз мусаддаси музол» воқеъ бўлубдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

РАЗИЛЛИҒ [а.-т. رذيل لىغ] Пастлик, қабихлик, нокаслик, тубанлик.

*Мўндоқ киши хожя эмас, муздурур ва ўз разиллигини ҳаминша
ранжурдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

РАЗИЁЛЛОҲ [а. رضى الله] Аллоҳ рози бўлсин.

Разиёллоҳу анҳу Аллоҳ ундан рози бўлсин.

Амир ул-мўъминин Абу Бақр Сиддиқ разиёллоҳу анҳу таърифида.
Лисон ут-тайр, 21-б.

Амир ул-мўъминин Али разиёллоҳу анҳу ҳазратида.
Лисон ут-тайр, 25-б.

РАЗЛ [а. رذل] Паст, тубан хор.

*Ўу разл ҳавсаласиздур, не тонг, агар ногаҳ
Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай ўзин.*
Бадоеъ ул-васат, 494-б.

*Ул киши разл ўлсун, агар бахтиёр,
Ким мулга йўқ шафқатидин ихтиёр.*

Ҳайрат ул-аброр, 178-б.

РАЗМОЗМОЙ [ф. رزم آزماي] Жанговор, жанг кўрган.

*Сипоҳин тузуб шоҳи размозмой,
Сурон солдию тушити ҳазмозмой.*

Садди Искандарий, 335-б.

*Гум айлар ёмон кунда бир яхши рой,
Тумон хасмни борча размозмой.*

Садди Искандарий, 361-б.

РАЙБ [а. ريب] Шак, пубҳа, гумон, иккиланиш.

*Сўҳбатида ҳар неча бешақку райб,
Жилва қилиб шоҳиди раъноийи гайб.*

Ҳайрат ул-аброр, 98-б.

*Оразинг узра ики зулфунгни очмоқ не эди,
Ким яқин хуриңдига ёптинг саҳоби шакку райб.*

Наводир уш-шабоб, 42-б.

РАЙҲОНИЙ I [а. رايحاني] Райҳон рангдаги.

Роҳи райҳоний Кўкимтир ва хуш исли май.

*Соқие, тут қадаҳи султоний,
Ничида роҳи анинг райҳоний.*

Фавойид ул-кибар, 486-б.

РАЙҲОНИЙ II [а. رايحاني] Араб хат турларидан бири.

*Ва йигитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз
гулин гулу райҳонга ўт солгудек пероста этар.*

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

РАМАЛ [а. رمل] Аруз вазнига доир атама.

Рамали мусаддаси маҳзуф Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

*Андоқки, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг каломи мажидида кўп ерда
назм воқеъ бўлубдурки, аруз қавоиди била ростдур... Ул жумладин
бири бу оятдурким: «Иан танолмуваал бирра ҳатто тунфиқуна» –
дур, «рамали мусаддаси маҳзуф» воқеъ бўлубдур.*

Мезон ул-авзон, 45-б.

Рамали мусаммани солим Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

*Рамали мусаммани солим
Келки ишқингдин кўнгулда йўқтурур сабру қарорим
Бошима еткур қадамким, ҳаддин ошти интизорим.
Фошлотун // фошлотун // фошлотун // фошлотун.*

Мезон ул-авзон, 72–73-б.

РАМИДАДИЛЛИК [ф.-т. رميده دل ليق] Кўнглини кўтаришлик.

Кўп бўйла қилиб рамидадиллик,

Ўпти аёғин тилаб биҳиллик.

Лайли ва Мажнун, 177-б.

РАНГЛИК [ф.-т. رنگ لیک] Туслик, бўёқлик, ранглик, чиройлик.

... ҳеч қим ул нақшу ранглик қуш кўрмаган эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

РАНГСИЗ [ф.-т. رنگ سيز] 1 Туссиз, бўёксиз.

2 Тароватсиз.

Рангсиз ҳолинг эрур ул орази дилжў уза,

Занг ул янглиғки кўргузгай асар кўзгу уза.

Наводир ун-нихоя, 478-б.

3 Ўхшапсиз.

Рангсиз ҳолинг жамолинг хонида, эй сиймбар,

Ё адасдур, ё ёпушимин бир адас чоғлиғ шакар.

Наводир уш-шабоб, 101-б.

4 Қонсиз.

Рангсиз холи юзининг зебидур, ваҳким дегай:

Ўусни хонига кераклик мунча бўлғай бир адас.

Фаройиб ус-сиғар, 199-б.

РАНЖКАШ [ф. رنج کش] Заҳматкаш, меҳнаткаш, ранж чекиш, машаққат чекиш.

Ранжкаш бўлким, чу тортар чуғз вайрон ичра ранж,

Аждаҳодин бийми йўқ, аммо эрур уммиди ганж.

Бадосъ ул-бидоя, 686-б.

РАНЖОЗМОЙ [ф. رنج آزمای] Ранж машаққат чекиш, кийинчилик кўрган.

Биров бўлса бу навъ ранжозмой,

Анга солим ўлғайму тадбиру роӣ.

Садди Искандарий, 286-б.

РАНЖ [а. رنج] 1 Кўнглига етган озор, алам.

2 Меҳнат, машаққат.

Ранж ул-ақим Наслдан бебаҳралик, келгуси авлоддан бебаҳралик (бе-пуштлиқ касали); бесамар машаққат, беҳуда меҳнат.

Тенгри таоло Ҳуд алайҳис-саломни йнборди. Анинг даъватин

Шаддод қабул қилмади. Тенгри таоло ани ва қавмини ранж ул-

ақим биш ҳалок қилди...

Тарихи мулуки аҷам, 201-б.

РАСМИЙ [а. رسمي] 1 Қарор қилинганлик, собитлик, удумли, қоидали.

[Шайх Низомий қ. т. с.]. *Аларга зоҳирий улуми ва расмий исти-*
лоҳотдин баҳраи тамом бор эмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 469-б.

Расмий қалақу изтиробни кўргузгандин сўнгра ўғлининг ҳолин
сўрди...

Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

2 Вазифали, амалдор, хизматкор, ходим, аскар.

[Абулҳасайн Ҳаддод...] ... ул умрининг охирида расмий суфилар-
дин малул бўлуб эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

РАСОНАНДАЛИК [ф.-т. رساننده ليق] Етказувчилик.

Насиҳат расонандалик Насиҳатгўйлик фазилатини етказишлик.

*Санга Тенгри чун берди донандалик,
Ўзунга насихат расонандалик.*

Садди Искандарий, 538-б.

РАСТАЛИК [ф.-а. رسته ليق] 1 Халос бўлганлик, қутилганлик.

2 Дўкондорлик.

*Расталик яхшироқки басталик? Шайх ул-ислом дебдурки, еру
кўк аҳлида ҳар кимдин раста бўлғайсен, суд қилғайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

РАСУЛ [а. رسول] Аллоҳнинг вақити, элчиси; Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифати.

Расули алайҳиссалом Пайғамбар алайҳиссалом (унга саломлар бўл-
син), Пайғамбар сифати.

*Улусни тутти Навоий сўзи анинг бирла,
Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.*

Фаройиб ус-сиғар, 92-б.

*Навоий, ўйла тирилким, уятдин ўлмагасен
Агар Расули алайҳиссалом бўлса шафеъ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 259-б.

Расули аъзам Буюк Пайғамбар, Пайғамбар сифати.

*Расули аъзам шаънидаким, қуёшдин оламоройроқдуру нафӣ
қилгон хуффошдин тийраройроқ.*

Фаройиб ус-сиғар, 541-б.

Расули қордон Ипбилармон элчи (Хусрав Парвезнинг вазири Бузург
уммид назарда тутилган).

*Расули қордон сўзнинг тамомин,
Ўу қилди фаҳм, тез этти хиромин.*

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

*Ки, айтинг бу расули қордонга
Ки, десун Хусрави хусравнишонга.*

Фарҳод ва Ширин, 294-б.

РАСУЛЛУҚ [а.-т. رسول لوق] Пайғамбарлик, элчилик.

*Чун қавмга Ашмуил бўлди ҳоди,
Жазм ўлди анга расуллуқ исноди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

РАТАБНҲҶШ [а.-ф. رطب نوش] Хурмодай мазалик.

*Шаҳд икки лаби, вале ратабнҳҷш,
Бадр икки юзи, вале қасабнҳҷш.*

Лайли ва Мажнун, 64-б.

РАТЛ [а. رطل] 1 Коса, пиёла.

2 тасаввуфда Илоҳий муҳаббат жомига ишора.

*Ва бу умрда машхурдурки, вояти риёзатдин ўн ратлдин ортуқ
таом емайду.*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

РАФЕЪ [а. رفيع] 1 Кенг.

2 Баланд; олий.

Рафеъ ул-бино Кенг бино; баланд бино.

*Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, таъби
қасри рафеъ ул-бино... бўлгай.*

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

РАФЕЪМАРТАБА [а. رفيع مرتبه] Баланд, олий мартаба, олий даража.

*... ва шоҳ Шўжоедек олий қадр подшоҳлар ва рафеъмартаба ан-
жумсипоҳлар рангин абёт ва ширин газалиёт айттилар...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

РАФЗ [а. رافض] Рад этиш, тарк этиш, инкор этиш.

*Борлар дер эмишларки, то мен Шайх Зайнуddин Алийн Кулол суҳ-
батига етмадим, рафздин қутулмадим ва то Хожа Антор маж-
лисига уланмадим, Тенгрини танимадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 266-б.

РАФРАФ [а. رفراف] 1 Фарш, тўшак, гилам, палос.

2 Жой, мақом; диний манбаларга кўра, «ломакон» дан кейинги жой
(мақом).

*Ўтти рафраф мақомидин чун тез,
Тез ҳамроҳи бўлди узрангез.*

Сабъан сайёр, 26-б.

3 Зипапоя.

*Гузаргоҳи улдамки раф-раф бўлуб,
Юзидин дамодам мушарраф бўлуб.*

Садди Искандарий, 29-б.

РАФЪ [а. رفع] Аруз атамаси.

*«Рафъ»-мафъулотунинг бурунқи сабабининг исқотидур, улоту
қолур, мафъулу анинг ўрнига қўярлар.*

Мезон ул-авзон, 50-б.

РАХНАГАР [ф. رخنه گر] 1 Тешувчи, туйнук очувчи.

2 Рахна солувчи, халал берувчи.

Қозийи ришвахўр – ислом ҳисорига рахнагар.

Маҳбуб ул-қулуб, 22-б.

РАШОДТАЛҚИН [а. رشاد تلقين] Тўғри йўлни кўрсатиш, тўғри йўлдан
боришни тушунтириш.

*... ва ҳидоят осоридин навое иршодойин ва садое рашодталқин
изҳор этар...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

РАШОША [а. رشاشه] Бирор нарсанинг томчиси.

Шабнам рашошаси Шабнам томчиси.

*Ситехри даввор шабнам рашошасига анжум зиёси берибдурур ва
чархи зул-иқтидор туфроқ ажзосини қуёшдин ўтқарибдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

РАШХ [а. رشح] Сизипи, томиши.

Рашх ул-бол 1) юрак томчиси, 2) асар номи.

... ва ул ғариб қасидадур ва анга «Рашх ул-бол» от қўюбтурлар
ва матлаи будурким...

Хамсат ул-мутахаййирин, 9-б.

РАҚАМ-БАРАҚАМ [а.-ф.-а. رقم برم] Бирма-бир, ҳарфма-ҳарф.

... ва ул роқим бобида ҳамки мунинг хатти маънисин рақам-ба-
рақам билди...

Фарҳод ва Ширин, 26-б.

РАҒИФ [а. رغيف] Кулча нон, айлана нон.

Чун оқшом бўлди, кўкдин бир табақ инди, анда олти рағиф сир-
каву сабзи била.

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

РАҲЛ [а. رحل] Махсус Куръон китоб қўйиб ўқиладиган лавҳ (курси),
ўқиш пайтида китоб қўядиган курсича.

Андаки муҳаф варақин кўйдуруб,
Раҳлини ўт ёқмоқ учун сундуруб.

Ҳайрат ул-аброр, 190-б.

РАҲЛА [а. رحله] Емак, озиқ-овқат.

Зоду раҳла Йўл озиғи, сафар озиқ-овқати.

[Шайх Жамал Нуқсоний қ. с.]. Боздода етганда чун зоду раҳла-
си йўқ эркандур, муздурлиққа борибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

РАҲЛАСИЗ [а.-т. رحله سيز] Озиқсиз, емак-ичмаксиз, озиқ-овқатсиз.

Зоду раҳласиз Йўл озиғисиз.

[Шайх Низомуддин...]. Чун тонг отди, зоду раҳласиз юз Ҳазрат
Шайх Фаридуддин Шакарғанж хидматиға қўйди.

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

РАҲМАТ [а. رحمت] 1 Меҳрибонлик.

2 Гуноҳларни кечирувчи, Куръони каримдаги бир оят мазмунига ишора,
оят номи.

Ул саводи хатмудур ё сабзаи жаннатмудурур?

Ё қуёш узра ёзилган ояти раҳматмудур?

Наводир уш-шабоб, 123-б.

Хат эрмас улки, чиқариб сўйини меҳригияҳнинг

Қуёш саҳифасида раҳмат ояти битилибдур.

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

РАҲМЛИҚ, -лиғ [а.-т. رحم ليق // رحم ليق] Раҳмлиқ, меҳрибонлик.

Ва Иброҳим Абу раҳимдур, яъни раҳмлиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлигинг – вожиб ўт-таъзим.

Муножот, 293-б.

РАҲМОНЛИҒ, -лик [а.-т. رحمان ليق // رحمان ليق] Раҳм қилувчилик,
шафқат қилувчилик.

Исминг жамъи сифоти – асмон хусно, раҳмонлиғ ва раҳимлигинг-
га юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

РАҲМСИЗ [а.-т. رحم سيز] Бераҳм, ачинмаслик, шафқатсиз.

*Бўлмамиш пайдо менингдек зору сендек раҳмсиз,
Тенгри то меҳру муҳаббат раҳми пайдо айламиш.*

Наводир ун-нихоя, 220-б.

*Мотам ўз ҳолимадурким, ўлтурур ул раҳмсиз,
Тийра ибборим палосидин кўрунг бўйнулда киз.*

Наводир уш-шабоб, 151-б.

*Тош бағирлиқ раҳмсиз хунрези айёр истағил,
Лек дермен, даҳраро ёри вафодор истағил.*

Наводир уш-шабоб, 484-б.

*Раҳмсиз бўлғай кўнгул куффори хайбар кўнглидек,
Мумкин эрмас бўлмоқ ул шўҳи ситамгар кўнглидек.*

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

РАҲОВАРД [ф. راه آورد] Ҳадя, совға; сафар совғаси.

*Мубориз тилаб тўккали қонини,
Раҳовард учун олғали жонини.*

Садди Искандарий, 434-б.

РАҲХИРОМ [ф. راه خرام] Юриш, қайтиш.

Раҳхиром бўлмоқ Қайтмоқ.

*Ёниб, чун бўлуб ўрнига раҳхиром,
Яна бир бўлуб хоки дарғаҳхиром.*

Садди Искандарий, 160-б.

РИБО [а. ربا] Ҳузур, гашиг, орликлик; судхўрлик; фойда.

*Карам тарғиби айлир мажлис аҳлига фиғон айлаб
Рибо ваҷҳини элдин олмаса, айлар карам воиз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 235-б.

РИЁЗАТЛИГ [а.-т. رياضت لىغ] 1 Ранж чекканлик, машаққатлик.

2 Нафс хоҳишларидан тортинишиқ, риёзатлик.

[Бобо Ҳокӣй қ. с.]. *Ва бағоят тариқи риёзатлиг киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

РИЁЗАТСИЗ [а.-т. رياضت سيز] 1 Ранжсиз, машаққатсиз.

2 Пархезкорликсиз, покдомонликсиз.

*Эй Навоӣй, кўнгулга етмас риёзатсиз сафо,
Қулба равшан истасанг ҳасрат сўйидин рўза оч.*

Наводир уш-шабоб, 75-б.

РИЁСИЗ [а.-т. ريا سيز] Ўзини ёмонликлардан сақлаган қилиб кўрсатишлик, мунофиқликсиз.

*Эрур маҳз тақвою лекин риёсиз
Убудият сарфу айни талаттуф.*

Фавойид ул-кибар, 211-б.

РИҶОЛУЛЛОҲ [а. رجال الله] Аллоҳнинг мардлари, Аллоҳнинг эркаклар.

*... ва отинг шайхи Шайх Абу Исҳоқ Шомий аларнинг орасида ва
ул жамоат Риҷолуллоҳ эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

[Шайх ул-ислом... Жомий қ. р.]. «Футуҳоти Маккаий» нинг ет-
миши учунчи бобида, андин сўнграки, Рижолуллоҳ табақотидин
баъзини зикр қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

РИКВА [а. ركوه] 1 Чармдан ишланган сув идиши; суфийлар кўтариб
юрадиган идиш, качкул, қовға, сув идиш.

[Иброҳим Утруи р. т.]. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучи-
дур ёстуғи қўли ва хазинаси улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

[Шайх Райҳон қ. с.]. Шайх анинг илгидин риквани олиб, ул судин
ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиг ёғ экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Шайх ул-ислом дебдурки, уч юз мурид Абу Туроб Нахшабий била
бодияга кирдилар риквалар била.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

РИКВАДОР [а.-ф. ركوه دار] Узоқ чўи сафарларида кўтариб юрадиган
сув идишли ёки качкулли суфитар; качкулли, қовғали.

Абу Туроб қ. с. уч юз риквадор била бодияга кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

[Абулҳасан Наҷжор р. т.]. Бир вақт ани Маккада қўрубдурлар,
элик риквадор била анинг муридларидин.

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

РИШГОВ [ф. ريشگور] Аҳмоқ, тентак, бемаъни, нодон, аблаҳ, лақма.

[Шайх Барака р. т.]. Андин сўрдики, эй фарзанд, ҳаргиз ришгов
бўлубсен? Ул дедик, ришгов кимдур? Деди улдурки, ҳар сабоҳ уйи-
дин чиқса, айтурки, бу кун бир ганж топсам! Дебдурки, эй ота, то
мен бор эканмен, ришгов эканмен.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

РИШТАКАШ [ф. ريشته کش] Кашга тикувчи, моҳир тикувчи, гул тикувчи
чевар.

Ёғлиги ул ҳуллай зарриштакаш,
Қим анга жонлар чекибон риштакаш.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

РИҲЛИ [а. رحلي] Туякаш, сорбон.

... Ҳазрат Расул с. а. в. нинг соҳиби риҳли эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

РОБАТ [а. رابط] Алоқа, боғланиш, муносабат, занжир.

Туфроқ ўлмоқ авло аввалдин, чу гардун оқибат
Тенг қилур туфроғ ила гар чарх уза робат чекай.

Наводир ун-нихоя, 579-б.

РОЗА [ф. رازو] Уста, бинокор уста.

Фалак тоқигача боғлаб хавоза,
Зўҳал янглиг чиқиб устига роза.

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

РОЗИЁНА [ф. رازيانه] Арпабодиён.

Шайх коғаз ва давог ва қалам тилади ва битидики: Асал ва розиёна. Ва анга бердики, мунг подшоҳ илғига бергайсен. ... Филҳол [подшоҳ] асал ва розиёна тилаб еди ул огриқ дафъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

РОЙГОН [ф. رایگان] Йўлдан топилган, текин, текинга келган нарса.

... Қуръонким ўқидим, барчадин тавба қилурман, мени ройгон ёрлига!

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

РОЙИҲАСИЗ [а.-т. رایحه سیز] Ҳидсиз, иссиз, бўйсиз.

Саховатсиз киши – ёғинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мулкки то-тор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

РОСТИЙ [ф. راستی] Тўтрилик; баробарлик; сидқ, садоқат; адолат.

Бошимга еттию ўлган таним равон тонди,

Бу ишни ростий этти каромат ул қомат.

Наводир уш-шабоб, 66-б.

Ростию расти ёки Ростию русти 1) Куч – тўтриликда, куч ҳалолликда.

Турфа буким, хаттин анинг рўзгор

«Ростию расти» этиб ошкор.

Ҳайрат ул-аброр, 205-б.

2) Тўғри бўлсанг қутуласан; адолат узугига баланд осмон «Ростлик – ҳалоллик» деган сўзларни нақшлаган. Бу сўзлар Амур Темур узуги ёки муҳрига битилган эди.

Хотами адлингга сипеҳри баланд,

«Ростию русти» билан нақшбанд.

Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

РОСТКИШ [ф. راست كېش] 1 Ҳақиқатга одатланган; тўтриликка одатланган; покликка одатланган; ҳақиқатлик.

2 Муносиблик, мувофиқлик.

Лек чун ақл росткиш эрмас,

Иш анга бир далил беш эрмас.

Сабъаи сайёр, 9-б.

РОҲАТОМЕЗ [а.-ф. راحت آمیز] Роҳатланиш, ҳузурланиш.

Ҷун кўзлари бўлди роҳатомез,

Кўргузди ҳаёли суратангез.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

РОҲИМ [а. راحم] Раҳмли, шафқатли, меҳрибон.

Ва Иброҳим Абу роҳимдур, яъни раҳмлиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

РУБОЪ [а. رباع] Тўрттадан.

Бир била топмай бу жанох инқитоъ,

Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

РУБУБИЯТ [а. ربوبیت] Раббонийлик, Худога мансублик.

[Абулҳусайн Нурий қ. т. с.]. Ва ҳам анинг сўзидурким, [убудиятнинг софлиги сени мағрур қилмасинки, унда рубубиятни унуттиш бордур].

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

РУМИЙЧЕХР [ф. *رومي چهر*] Оқ юзли.

*Жишва қилди нигори румийчеҳр,
Сариг олтун аро нечукким меҳр.*

Сабъаи сайёр, 178-б.

РУМУЗ [а. *رموز*] 1 Рамзлар, имо-ишоралар.

*Ул мактаб ароким ўқудунг ноз румузин,
Гўйёки, вафо илмин унутмуш эди устод.*

Фаройиб ус-сиғар, 113-б.

2 Ўзаро келишилган яширин белгисиз, сирли белгилар.

*Ема бу лужжайи мийно румузи ҳалига гам,
Май ички, топмади ҳеч ким бу сафҳага мазмун.*

Фаройиб ус-сиғар, 372-б.

3 Тағмаёноли сўзлар.

*Ё қошифи асрори ниҳон бўлса киши,
Ҳаллоли румузи осмон бўлса киши.*

Ҳаройиб ус-сиғар, 585-б.

4 Илоҳий рамзлар.

*Тишинг ҳамеша ладуний улумига нотик,
Мудом кўпелунг илоҳий румузидин огоҳ.*

Фаройиб ус-сиғар, 405-б.

РУФАҚО [а. *رفقا*] Рафиклар, йўлдошлар.

*Жамъи ҳам бирдурур инак фуқараву руфақо,
Сийғани муфради ҳам айни фақир ўлди рафик.*

Наводир уш-набоб, 512-б.

РУФУ [а. *رفو*] Бирор буюмни тўкиб ямаш.

Руфу қилмоқ Ямамоқ; тикмоқ.

*Ҳамминг жон нардасин чок айлагач, гардун, не янглигким
Лабинг ориттинг анинг риштаси бирла руфу қилмини.*

Бадоеъ ул-бидоя, 232-б.

РУЪЯТ [а. *رؤيت*] 1 Кўриш, кўз билан кўриш, мушоҳада.

2 тасаввуфда Басират кўзи билан кўриш.

*Не ҳуснига руъяту не ниқимга мақол,
Биллаҳ, мену ошиқлик эрур амримаҳол.*

Бадоеъ ул-бидоя, 654-б.

РУЪЯТУЛЛОҲ [а. *رؤيت الله*] Аллоҳнинг мушоҳадаси, Аллоҳнинг зикри.

*Яна икки малакнингдур саволи,
Яна ҳам Руъятуллоҳ эҳтимоли.*

Сирож ул-муслимин, 278-б.

РУҲГУСТАРЛИҚ [а.-ф.-т. *روح گسترليق*] Руҳлантирувчилик, жонланти-
рувчилик, руҳ берувчилик.

*Руҳнаварларикда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгус-
тарликда анинг ҳаётосо алҳонидек доводтимсол.*

Муншаот, 225-б.

РУҲОШОМ [а.-ф. *روح آشام*] Руҳбахш, ҳаётбахш.

*Лағли руҳафзосини кўрсун биравким, курмамин
Руҳошом айлабон сармаст бўлгудек муле.*

Бадоеъ ул-бидоя, 564-б.

РУҲСИЗ [а.-т. روح سيز] 1 Бежон, нафассиз.

Оёқ-илигини ештилар филҳол,

Руҳсиз жисмдин эди тимсол.

Сабъаи сайёр, 266-б.

2 Ҳаётсиз, тирикчиликсиз.

... ва бадансиз руҳни руҳсиз баданга киеургони...

Лайли ва Мажнун, 242-б.

Кетиб мағзиндин фаҳму ҳушу хирад,

Қолиб руҳсиз бир қуруқ қолбад.

Садди Искандарий, 528-б.

Ҳимматсиз киши эр сонида эмас, руҳсиз баданни киши тирик демас.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

РУАСО [а. رؤسا] Раис, сардор идора бошқарувчи, ислом дини аҳкомларини ижро этувчи масъул шахс.

[Абу Али Рудборий қ. т. с.]. *Вузаронинг рӯасоии абносидиндур ва насаби Касрийга етар.*

Насойим ул-муҳаббат, 143-б.

РҶАСО [а. رؤسا] қ. Руасо.

РҶЙТАН [ф. رويتن] Бронза бадан, зирҳли тана (жанг чогида ўқбоз ва қиличбозлар киядиган махсус зирҳли жавшан (совут) билан қопланган ҳарбий кийим).

Бори новакафган, бори тигзан,

Бўлуб борча жавшан била рўйтан.

Садди Искандарий, 333-б.

РҶПОК [ф. رويك] Сочик.

[Шайхзода Абулҳасан қ. с.]. ... *Ҳирий шаҳрига етганда ҳазрат Махдумий н. м. н. шарафи мажлисига мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар топиб, алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва жойнамоз ва бир рўпок анга бергандурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 424-б.

РҶШАН [с. روشن] 1 Нуроний, файзли, покдомон.

2 Очик, ошкор.

[Коко Абулқаср Бустий қ. с.]. *Ва рўшан тирлар эрдилар ва азим нағралари бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 233-б.

САББОҒЛИҒ [а.-т. صباغ لىغ] Бўёқчилик.

[Шайх Абулҳасан Али б. ...]. *Отаси бўёқчи эрди. Тилар эрдикли ул ҳам саббоғлиғни ўргангай...*

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

САБЗАГУН [ф. سبزگون] Яппил ранг.

*Сабзаву гул истамон то вусмаву гулгунадин
Қошни айлаб сабзагун, оразни гулфом айладинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 316-б.

САБЗДАВОЖ [ф. سبز دواج] Яппил тўзги, яппил либосли.

*Қўнғулумни олибдур ул шаҳи сабздавож,
Қим ғамза била олур мамоликдин бож.*

Бадоеъ ул-бидоя, 645-б.

САБЗИ [ф. سبزي] Сабзи, сабзавот ўсимлиғи.

Подшоҳ мулозимларни ҳар сари таъжил била юбордиқим, сабзи келтургайлар. Сабзифурушлар дўконларида мутлақо сабзи йўқ эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 363-б.

САБЗИФУРУШ [ф. سبزي فروش] Сабзи сотувчи.

Бозордин ўтуб борурда кўрдикли, бир сабзифуруш сабзиси қурумасун деб, дам-бадам сабзиларига овуч била сув олиб сепар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

САБЗИШИРИН [ф. سبز شيرين] 1 Шириин, мазали.

2 Гўзал, чиройли.

*Қўн малоҳат бобида Ширииндин айтур Қўҳқан,
Сабзиширинимча ул бор эрди эркинму малиҳ.*

Наводир уш-шабоб, 79-б.

САБРСИЗ [а.-т. صبرسىز] Тўзимсиз, тоқатсиз; чидамсиз, бардошсиз.

*Ҳажрдин етмак висол ичра не мумкин сабрсиз
Қим, тамугдин ўтти учмоғ сари қатъ этмай сирот.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

Сабрсиз қўнғилининг ишқ ва жунунин ва нотаваон ҳолининг дарду шавқи бир-биридин фузузин девонавор дегони...

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

САБУКСОРЛИҚ [ф.-т. سبکسورلىق] 1 Енгилтақлик, калтафаҳмлиқ, саёқлик.

2 Ноустуворлик, саботсизлик.

3 Саркашчиқ.

Қуюндек туффроғни ҳавога соғурурлар ва сабуксорлиқ била бошларин қўкка еткурурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

САБУХИЙ [a. صبحي] Шоир тахаллуси.

Мир Ҳайдар – «Сабухий» тахаллус қилтур.

Мажолис ун-нафоис, 144-б.

САБҚ [a. سبق] 1 Таълим.

2 Етуклик, баркамоллик.

*Ва Шайх Абулаббос анинг фазлу сабқига эътироф қилган экан-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 223-б.

САВДОИЁНА [a. سودانياته] Девоналарча, савдойиларча.

Жунун табъида кўргузди нишона,

Сўз айта бошлади савдоиёна.

Фарҳод ва Ширин, 195-б.

САВДОЙИЛИҒ [a.-т. سودايي ليغ] 1 Шайдолик.

2 Хаёшлик, ҳаваслик.

3 Мажнунлик.

*... лоладек савдойилиғдин тоғ ҳавоси қилиб, булутдек ҳавойилиғ-
дин қай савдоси бошқа тутти.*

Муншаот, 134-б.

САВОБНАМОЙ [a.-ф. ثواب نماي] Савоб қилувчи, савоб кўрсатувчи.

Ройн савобнамой Савобли фикр бағишловчи.

*... ва ройн савобнамой асариким, меҳри оламородек жузвий ҳара-
кат била қуллий ерни ёрутур...*

Садди Искандарий, 359-б.

САВОД [a. سواد] 1 Қоралик, қора тус.

2 Қоронги.

3 Қоралама, ёзув.

4 Ўқиш-ёзишни бишиш.

5 Шаҳар, ўлка; теваарак.

6 Узоқдан кўринган белги, нишон.

Савод ул-важҳ Юзи қоралик; гуноҳкорлик, шармандалик.

Савод ул-важҳ фид-дорайн Икки дунёда юзи қоралик.

Ошиқ иши чун савод ул-важҳи фид-дорайн эрур,

Бу маломат кўйида юз қоралиқ кўнгулм тилар.

Бадоеъ ул-бидоя, 153-б.

САВОНИҲ [a. سوانح] 1 Воқеалар, ҳодисалар.

2 Аҳмад Ғаззолийнинг форс тилида ёзилган ишқ ҳолатлари баёнидаги
хисоласи (латиф ва ғўзал наср билан назм омихта яратилган).

*Биз «Савониҳ» мутолаасида дағи мунча хушҳол бўлмайдур эр-
дукки, мунда, деб айтуларлар эрди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

[Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.]. *Ва муътабар таснифоти ва таъ-
лифоти бор. Ва алардин бири «Савонеҳ» китобидурким, Шайх
Фаҳруддин Ироқий «Ламаъот» ни анинг суннати била тортиб бе-
рибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

САВТ I [a. سوت] Қамчи.

САВТ П [а. صوت] 1 Товуш, овоз; шовқин.

2 Оҳанг, куй, мақом.

Сявтин-ноқус [а. صوت الناقوس] Аруз баҳрларидан бири (катта қўнғирок овози).

Тўртунчи доиранинг иккинчи баҳриким, мутадорик баҳридур ва ани «ракз ул-хайл» ва «савт ин-ноқус» ҳам дерлар...

Мезон ул-авзон, 87-б.

САГ [ф. سگ] Ит, ов ити, йирткичлик.

Асад ўзни саги ишқоре этиб,

Сунбула донасин нисоре этиб.

Сабъан Сайёр, 24-б.

САДАМАТ [а. صدمت] 1 Тўсатдан етган зарба.

2 Зиён, зарар, кулфат.

*Шайх ул-ислом дедиким, вужудда лаззат йўқдурки барча сада-
мат ва ушалмақдурки, ҳавас туганур.*

Насойим ул-муҳаббат, 166-б.

САДАФСИЗ [а.-т. صدف سيز] 1 Садафсиз.

2 Ота-онасиз.

Гавҳари зотингга садафсиз не бийм,

Итти садаф, чиқти чу дурри ятим.

Хайрат ул-аброр, 36-б.

САДОЛИГ [а.-т. صالغ] Овозлик, унлик, товушлик.

*... бир равзанабини бу мавзун наволик балобил ва матбуъ садोलиг
анодил гул бонгидин рашики нигорхонаи Чин ва гайрати фирдавси
барин қилибдур...*

Мажолис ун-нафоис, 8-б.

САДОД [а. سداد] Тўтри ва яхши сўзлик; адолатлилик.

[Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.]. Азиз киши эрмиш, зухду
тақво била маъруф ва салоҳу садод била маиҳурдур.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

САЁМ [а. صيام] Рўза.

Бу савм илаки, малак они ёзмагай жуз фисқ,

Зиҳи малакани сойим зиҳи хужаста саём.

Бадосъ ул-бидоя, 635-б.

САЖАДОТ [а. سجدات] Саждалар.

Фажр сажадоти Тонг саждалари.

*Бу «Хамса» такмилидаким, саловоти хамса адосидек аввал
фажр сажадотидин «Сиймоҳум фи вужухиҳим мин ассариссу-
жуд» (маъноси: уларнинг аломатлари юзларидаги сажда асари-
дан) зумрасига кирилди...*

Садди Искандарий, 34-б.

САЖДАСОЗ [а.-ф. سجده ساز] Сажда қилувчи, таъзим қилувчи.

Бўлди мусалони солиб саждасоз,

Ҳар қадам айлаб ики ракъат намоз.

Хайрат ул-аброр, 118-б.

*Қатл айларида даҳр эли бош қўйдиларму эркин?
Ё қиблаи жамолига эл саждасоз экинму?*

Наводир уш-шабоб, 371-б.

САЙДСИЗ [а.-т. صيد سيز] Овсиз, пшкорсиз.

*Сайдсиз бўлмас эрди ороми,
Анда руду суруд эди коми.*

Сабъаи сайёр, 78-б.

САЙЁФЛИК [а.-т. سيف ليك] 1 Қиличбозлик.

2 Жаллодлик.

*[Қилич ато (а. р.)]. Азим қурбатлиг киши экандур ва сайёфлик
санъатиға машгул экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

САЙЙИД [а. سيد] 1 Мустақил.

2 Ҳукмдор, бошпиқ, стақчи, жаноб.

Саййид ул-орифин Орифларнинг улуғи, саййиди; суфийга шарият ва тариқат итмларини бир-бирига боғлагани учун берилган унвон.

*Шайх ул-Ислом дебдурки, буқим Боязидни Саййид ул-орифин
дебдурлар, Саййид ул-орифин Ҳақ субҳонаху таолодур ва одамий-
лардин Муҳаммад Арабийдур с. а. в. ва бу тоифадин Абу Саид
Харроздур.*

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

3 Муҳаммад (с. а. в.) авлоди.

Саййид ус-соодот Пайгамбар авлоди; авлиёлар ичида Абулхусайн Қарофий р. т.га берилган нисбат.

*Ҳам шайх ул-ислом дедиким, Саййид ус-соодот Қарофий дебдур-
ким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлғай, вожиб-
дур ани яширмак.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Саййид ут-тоифа Авлиёлар ичида фақат Жунайд Бағдодийга берилган нисбат, солиққа зоҳирий ва ботиний итмларни бир-бирига боғлагани учун берилган сифат.

*... бу калимаи воҳидаки, Саййид ут-тоифи Жунайд қ. с. дин воқеъ
бўлди...*

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

*[Сарий б. Музаллас Сақатий қ. р.]. Саййид ут-тоифа Жунайд қ.
с. нинг устодиридур...*

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

САЙЙИДИЙ [а. سيدى] Саййид авлодига мансублик, Муҳаммад Пайгамбар авлоди; улуғ, йўлбошчи.

... Дебдур ё саййидий, мунн ёғсиз емағумдур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

САЙЙИДИНО [а. سيدنا] Саййидимиз (бирор кишини улуғлаш).

*Абу Али Котиб ҳар қачон Абу Али Рудборийни ёд қилса эрди
«Саййидино» дер эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 143-б.

САЙРАФ [a. صيراف] Пул алмаштирувчи, сарроф; қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос.

Ва жавахори манзумақим, хирад сайрафиси басорат айнакин кўзига қўюб, иҳлос нуқудин оллига тўқуб...

Назм ул-жавохир, 123-б.

САЙРОФ [a. صيراف] Заршунос.

... ва тадвир буталаридин сайроф сийми сув бўлуб, сиймобдек оқиб, арз қоңига етишгай.

Муншаот, 135-б.

САЙФАЛҒУДЕК [m. سيفالغوديك] Сарф қилгудек; сарф қилишга арзигулик.

*Эй кўнгул, нақди ҳаётинг қил фано йўлида сарф,
Ҳайф эрур гар бўлса умри Нух учун сайфалгудек.*

Ғаройиб ус-сигар, 270-б.

САЙПАЛҒУДЕК [m. سپيالغوديك] қ. Сайфалгудек.

САКИНА [a. سكينة] 1 Ором олувчи.

2 Бир жойда муқим яшовчи.

3 Тарихий шахс номи.

Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайгамбарзода ва маликзода била торож ва асир элтилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

САККОКИЯ [a. سكاكيه] Пичоқчилик; хонақоҳ номи.

[Шайх Абулмакорим...]. Ва етти юз йигирмада Саккокия хонақоҳида ўн олти йил муддатда юз қирқ арбаъин чиқардилар.

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

САКРАМОҚ [m. ساكراماق] Иргимоқ, сакрамоқ.

Сакраб қўпмоқ Тез сапчиб, иргиб турмоқ, дик этиб турмоқ.

Азизе сакраб қўпти ва деди: алайкассалом нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

САКРАТ [a. سكرات] қ. Сакре.

САКРАТ [a. سكره] Ўзидан кетишлик, беҳудлик, беҳушлик; тасаввуфда ҳолга кириш, ботиний ва зоҳирий хастатикларни тарк этиб, фақат Аллоҳга юзланиш.

Дерларки, Шайх Маждуддин бир кун дарвенилар била ўлтуруб эрди. Анга сакре золиб бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

САЛМ [a. سلم] Аруз вазнидаги баҳр.

«Салм» – мафъулоти ватадининг исқотидур – мафъу қолур, фаълул анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

«Салм» – фаулунда «фо» исқотидур, улун қолур; фоълул анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 51-б.

САЛМО [a. سلمى] 1 Арабларда гўзал аёлнинг сифати.

2 Маъшуқа.

*Лав лам йакуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилидин кетмиш эди жон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

САЛОБАТЛИК [а.-т. *صلايت ليک*] 1 Қаттиқлик; мустаҳкамлик.

2 Тез ва шиддатлик; салобатлик, ҳайбатлик.

[Абу Мансур Сухта р. т.]. *Содиқ киши эрди ва салобатлик.*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

САЛО [а. *سلا*] Чақирик, мурожаат; нидо.

Салойи ишқ Ишқ чақирғи, ишқ мурожаати; ишқ нидоси.

Демакка зикринг эрур хонақоҳ ичинда ҳаё ҳуӣ,

Салойи ишқинг ила аҳли дайр иҷра алоло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

Ҷу жилва айлади ул ҳусн истабон ошиқ,

Салойи ишқин этиб офариниш иҷра нидо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

САЛОС [а. *سلاط*] Уч.

Бир била топмай бу жсаноҳ инқитоъ,

Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

САЛОҲАНДЕШ [а.-ф. *صلاح انديش*] 1 Яхши фикрли, гўғри иш тутувчи,

гўғри ўйловчи.

Ўзни тутқойсиз салоҳандеш ҳам,

Бир-бирингизни дебон дарвеш ҳам.

Лисон ут-тайр, 124-б.

2 Зухду тақволлик.

Не асар ислому имон кешидин,

Не нишон ақли салоҳандешидин.

Лисон ут-тайр, 126-б.

САЛҲ [а. *سلخ*] Ойнинг охириги кун, қамарий ойнинг охириги кун, янги

ойнинг кўришга бошлаш кун.

*Шайх Аҳмад олти юз олтмиш тўққузда раббӣ ул-охир ойининг
салҳида дунёдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

[Мавлоно Зайнулдин...]. *Мавлоно етти юз тўқсон бирда муҳар-
рам ойининг салҳида панҷшанба кун нисф ун-наҳорда оламдин
ўтубдурлар...*

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

[Шайх Баҳоуддин Умар р. т.]. *Саккиз юз эллик еттида раббӣ
ул-аввал ойининг салҳида сешанба кун дунёдин ўтубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

САМАДИЯТ [а. *صديت*] 1 Абадийлик, манъулик, барҳаётлик.

2 Аллоҳ.

[Аҳий Али Деҳистоний р. т.]. ... *то андин сўнгра неча вақтдин
сўнг самадият таҷаллиси била мутажалле бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

САМАНБЕЗ [ф. *سمنبيز*] Гул ёғдирувчи, оқлик тарқатувчи, хушбўй ҳид

тарқатувчи.

*Елга рухсору танинг очиб, магар бердинг ҳаёт
Ким, умид аҳлига гулпошу саманбез эсти ел.*

Фавойид ул-кибар, 267-б.

САМАРҚАНДЛИҒ [а.-т. *سمرقند ليغ*] Самарқанд шаҳрида яшовчи, Самарқанддан.

*Мавлоно Жавҳарий ҳам самарқандлигдур, собунхона муширфиди
ерди...*

Мажолис ун-нафоис, 58-б.

САМЕЪ [а. *سميع*] Эшитувчи, тингловчи.

Самеъ Аллоҳу Намозда «самеъаллоҳу лиман ҳамидаҳ»ни айтмоқ.

*Яна бил тасмий андин сўнг омин,
Қил андин сўнг «самеъ Аллоҳу» таъйин.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

САМУД [а. *سمود*] Қадимий қабила ёки қавм номи.

*Ва бешинчи ўғли Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидин-
дур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

САМҒ [а. *مصغ*] Дарахт елими, шилим.

*Бежазб сариг эрур риёлиқ,
Самғ айлай олурму каҳрабалиқ.*

Лайли ва Мажнун, 297-б.

САНАВБАРВАШ [а.-ф. *صنوبروش*] қ. Санубарваши.

САНДАЛОГИН [х.-а.-ф. *صندل اگن*] Сандали (сандаи – иссиқ минтақа-
ларда ўсадиган хушбўй ҳидли дарахт).

*Сандалогин уй ясаб, элдин кўрарсен сарзаниш,
Ким бу янглиг кўрду сандалники, еткурғай судоъ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 254-б.

САНДАЛОЛУД [х.-а.-ф. *صندل الود*] Сандаи ҳиди аралашган, сандал ҳи-
дли ва сандал рангли.

*Насимеки сандал саридин етиб,
Димоғ уйини сандалолуд этиб.*

Садди Искандарий, 309-б.

САНДАЛОМЕЗ [х.-а.-ф. *صندل اميز*] Сандаи ҳидли, сандал рангли.

*Остонингда бош урмоқдин агар топтим судоъ,
Ашқу ул туфроғдин ани сандаломез айладим.*

Фавойид ул-кибар, 293-б.

САНИН [а. *سنين*] Йиллар, кўп йиллар.

*Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шухур.*

Фавойид ул-кибар, 466-б.

САНУБАРВАШ [а.-ф. *صنوبروش*] Қайин дарахтидек, қарағайга ўхшаш
хуш қомат, санавбар сипари келишган.

*Бу шавқ достонининг «алиф»лари сарвақдлар бўйидек санубар-
ваши...*

Фарход ва Ширин, 8-б.

САНЧИЛМАМАК [т. *سانچيلمamak*] Санчитмаслик.

*Санчилмамиш гажакким жону кўнгул чекарга,
Ойирди икки қўллоб ул анбарин қўлола.*

Наводир уш-шабоб, 381-б.

САНЪАТВАР [а.-ф. صنعت ور] Хунарманд уста, моҳир уста.

*Равон ҳукм қилдики, санъатвар эл,
Қилиб чуст кишти йўнар ишга бел.*

Садди Искандарий, 479-б.

САНЪАТОРО [а.-ф. صنعت آرا] Санъаткор.

*Анга бор эрди неча ҳампеши,
Санъаторою чобукандеши.*

Сабъаи сайёр, 183-б.

САНЪАТПАРДОЗ [а.-ф. صنعت پرداز] Санъаткор, уста хунарманд.

*Хунарвар ва санъатпардоз ёлгонлари кўндин-кўту чинлари оз-
дин-оз.*

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

САОДАТОЙИН [а.-ф. سعادت آيين] Саодатли, бахтли, толеи ёр.

*Ул саодатойин қофилаким, ул бодия сориким, шоҳроҳи жўйбори-
да сароб ҳайъати чашимаи ҳаёт зулоли...*

Вақфия, 262-б.

САОДАТПАЙВАНД [а.-ф. سعادت پيوند] Бахтли, саодатманд.

*... сироти мустақим кўргузмак учун баъзи масъуд фотиҳалик са-
одатпайвандлар ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фар-
хунда фарқларига нубувват тожсин қўюб...*

Вақфия, 238-б.

САОДАТСИЗ [а.-т. سعادت سيز] Бахтсиз, толесиз, иқболсиз.

*Олам элида биров саодатсиз ўлур –
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

САРВАРСИЗ [ф.-т. سرور سيز] Йўлбошчисиз, етакчисиз.

*Ўзқим, дард чоинисидин ҳарорати бўлмагай, нурсиз шамъ биш
ва сарварсиз жамъ гўмон қил.*

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

САРГАРОНЛИҚ [ф.-т. سرگران ليغ] Гангиганлик, довдираганлик, боши
айтапганлик, мастлик.

*Ҳавас бўлса қариға навжавонлиқ
Хижолат зоҳир айлар саргаронлиқ.*

Фарҳод ва Ширин, 112-б.

САРГАШТАСИФАТЛИҒ [ф.-а.-т. سرگشته صفت ليغ] 1 Овора сифатлик,
сарсон-саргардонетик.

2 Ошифтаҳоллик; паришонхотирлик.

*Кўнгулм сайди узуб улустин пайванд,
Саргаштасифатлиғ била эрди хурсанд.*

Гаройиб ус-сигар, 568-б.

САРГУМ [ф. سرگم] Ўзини йўқотган, довдираган.

Саргум бўлмоқ Бош йўқотмоқ, довдирамоқ.

*Бу хирқа бодага раҳн ўлди бўлмишам сарғум,
Гаровга навбати дасторму экин, оё?*

Наводир ун-нихоя, 35-б.

САРИМУЙ [ф. *سرْمُوِي*] Соч толасича, соч ёки тук учича, қилча.

*Эйки, дурсен зулфи чун тўлғанди урма тобу печ,
Ҳар саримўюмга боғлиқ бўлса бир тори, нетай.*

Фавойид ул-кибар, 416-б.

*Баён айлаб анинг фавтин чекиб ҳўй,
Демакда фавт қилмай бир саримўй.*

Фарҳод ва Ширин, 359-б.

САРКАНД [ф. *سرڪند*] Учи узилган, боши узилган, боши узук, синдирилган.

*Шўхлар сундурдилар нақди ҳаётим шохини,
Ул сифатким, бўлғай атфол шғидин сарканд шох.*

Фавойид ул-кибар, 84-б.

САРМ [а. *سرم*] Аруз қоидаларидан бири.

*«Сарм» – фаулунда «фо» ва «нун» исқотидур, ул қолур, фаълу
анинг ўрнига қўярлар.*

Мезон ул-авзон, 51-б.

САРМАСТОНА [ф. *سرمنستانه*] Сархунларча, мастларча.

*Бошлаб ул мажмаъда асрори шигарф,
Фош қилди бўйла сармастона ҳарф.*

Лисон ут-тайр, 43-б.

САРПАРОЗ [ф. *سرفراز*] к. **Сарфароз**.

*Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шохӣ Ғозий.*

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

САРСАБЗЛИҚ [ф. -т. *سرسبز زليق*] Кўкарганлик, япинаганлик.

*Ҳамду сано ул сонйагаким олам бўстонида салтанат гўлбуни-
нинг сарсабзлигин аёл жўйборидин қилди...*

Муншаот, 148-б.

САРСАРОЙИН [а. -ф. *سرصرايين*] Совуқ, кучли ва қаттиқ шамолга ўхшаган.

*Сарсаройин ҳар қўюн қилғай бадан туфроғининг
Жузв-жузвин бир-бир ушбу гунбади гардон аро.*

Наводир ун-шабоб, 10-б.

САРФА [а. *صرفه*] Фойда, манфаат.

*Бевафолиг гар будурким, қилди ул шўх, эй кўнгул,
Сарфа қилмас ошнолиг Одам авлоди била.*

Ғаройиб ус-сиғар, 431-б.

САРФАРОЗ [ф. *سرفراز*] 1 Сара, мумтоз, ифтихор, донгдор.

*Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шохӣ Ғозий.*

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

2 Юсак.

*Эй гулиани мулк сарви нози!
Қай нозки, сарви сарфарози!*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

САРХАШ [ф. سرخش] Сархуш, маст, озгина маст.

*Нечук ўлмай ул абраш узра маҳваши кўргачким,
Ҳамул абраш эрур саркаш, ҳамул маҳваш эрур сархаш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 242-б.

*Тун ҳам кечу йўл дағи йироқ, сен дағи сархаш,
Ўлтурки даме ўлтурали, эй бути маҳваш.*

Наводир уш-шабоб, 183-б.

*Ул кўзга эмас ҳожати соғар, негаким бор
Қон ичмак ила масту майи ноз ила сархаш.*

Фавойид ул-кибар, 177-б.

САРХУН [ф. سرخون] Хундор, бедав (туёғи қонли).

*Фалоннинг сархун отики гар эрур берк,
Қишур таъвил ақли нуктаомуз.*

Бадоеъ ул-васат, 505-б.

САРҚУТ [т. سرقوت] Майнинг қуйқаси, шаробнинг сиркиндисиги, ҳар нарсанинг қолдиги, бировлардан қолган сарқит ичкилик ёки егулик.

*Тўра бирла бош уруб тут хонга,
Сарқутин бер мени бесомонга.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

*Ўзни ул сарқут ила маст қилай,
Сўзни хон базмида пайваст қилай.*

Фавойид ул-кибар, 485-б.

САТВАТ [а. سطوت] 1 Шиддат билан босиш, қаттиқ хужум.

2 Қувватлилик.

3 Шукҳ.

*... ва камоли висол майи зуридин кўнгуллари беҳуд ва маст, мута-
оқиб тажаллиёт сатватидин аъзоларида шикаст.*

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

САФИЙВАШ [а.-ф. صفى وش] Одам Сафий алайҳиссаломдек, Одам Сафийуллоҳга ўхшаши.

*Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Қим Сафий келди анга Ҳақдин лақаб.*

Лисон ут-тайр, 149-б.

САФИНА [а. سفينة] 1 Шеърлар тўнгами, баёз.

2 тасавуфда Инсон баданига ишора.

*... ва бу заройиф сафинаси жунге дурур фавоиди лаолиси анда
гуногун.*

Ҳайрат ул-аброр, 317-б.

САФАРОЙЛИҚ [а.-ф.-т. صف ارای ليق] Одамларни тартиб билан сафга тортувчи, сафга тизишлик, сафга тортишлик.

*Қилиб неча данқур сафоройлиқ,
Қийимдин қилиб зийнатафзойлиқ.*

Садди Искандарий, 431-б.

САФРОВИЙ [а. صفراوي] 1 Тиббий касалликнинг бир тури, балғам қусишлик, ярақон ёки зардча касаллиги.

2 тиббиётда Тўрт хилнинг бири; ўт-заҳра.

Агар сенинг ўғлунга сафровий иситма ташвиш берса, мен дору ул қўлларга берсам, ул сиҳҳат топарму?

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

САФҲА-САФҲА [а. صفحه صفحه] Саҳифа-саҳифа, варақ-варақ.

... балки ҳар тарих жунгин сафҳа-сафҳа ахтариб дарёзада аж-носқа рад илигин урмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

САХЛАМОҚ [т. اسخلا ماق] Сақламоқ, асрамоқ.

Эй Навоий, дерсин ўзни сахла, кўрсанг ёрни,

Петкамен беихтиёр афғони ногоҳим била.

Фавойид ул-кибар, 383-б.

САХОВАТСИЗ [а.-т. سخاوت سيز] Бахил, зикна.

Саховатсиз киши – ёгинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мулки то-тор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

САХОСИЗ [а.-т. سخا سيز] Бахил, зикна; саховатсиз.

Сахосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

САЪД [а. سعد] Бахт, саодат, иқбол.

Саъди акбар Муштарий (Биржис ёки Юпитер) сайёраси, бахт юлдузи; юксаликдаги жой, фалак қозиси.

Чотиб Баҳромга раҳшин чу яқсар,

Бўлуб ул наҳси асгар саъди акбар.

Фарҳод ва Ширин, 22-б.

САЪД УЛ-МИЛЛАТ [а. سعد الملت] Миллатнинг саодати.

... Мавлоно Саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

СА(Ъ)ИД [а. سعيد] Бахт, толе.

Са(ъ)иди абадий Абдий бахтли, абадий бахтиёр, абадий толе ёр.

Муғбачалар дайрда қилгон ҳалок

Бўлса саъиди абадий қайда бок.

Ҳайрат ул-аброр, 107-б.

САЪТАРИЙ [а. سعتر ي] Жинсий мойилликни қондиришга мансуб.

Ва баъзи ўзларини бир-бирига суртуб таскин берурлар эрдиким, аларни саътарий ҳам дерлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

САҚИЛГОМ [а.-ф. تقيل گام] 1 Оғир қадам, вазмин қадам босувчи, секин юрувчи.

2 Рағж-машаққат билан юрувчи.

Самандедур қоҳилхиром, аммо манзилга еткурғучи ва бухтиедур сақилгом, лекин маъманга тушурғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

САҚИФА [а. سقيفه] Баланд, шарафли, осмон қадар юксак.

*Улки зотингда балоҳат чоғламини,
Санга бу янглиғ сақифа боғламини.*

Лисон ут-тайр, 82-б.

САҚЛАМОҚ [т. ساقلاماق] қ. Сахламоқ.

САҚЛАГУЧИ [т. ساقلاغۇچى] Сақлагувчи.

... бул ҳавислар ҳарзаси тундбод совурмоқдин сақлагучи.

Маҳбуб ул-қуллуб, 83–84-б.

САҚЛОВ [т. ساقلاو] Сув итлари.

*Наҳанг атрофида сақловидин шўр,
Нечукким аждаҳо атрофида мўр.*

Фарҳод ва Ширин, 205-б.

САҲАРА [а. صحراء] Сеҳрлар, соҳир афсунчи, кўз боғлагич, жодугар.

*Биров дедиким, сиз Жиржис а. с. ни соҳир дерсиз, соҳир ҳаргиз
ўлуқни тиргуза олурму? Саҳара дедиларким, йўқ.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

САҲАРҲАНГОМ [а.-ф. سحرهنگام] Саҳар вақти, тонг чоғи, азон вақти.

*Бўлма бот усрук, ганимат тут бу янглиғ кечани,
Жомий май тун аввалидин то саҳарҳангом тут.*

Наводир уш-шабоб, 56-б.

САҲВСИЗ [а.-т. صحو سيز] Хушёр бўлишлик, огоҳлик.

*Ҳақнинг эрур саҳвсиз иш лозими,
Саҳв эрур лозиман одами.*

Ҳайрат ул-аброр, 129-б.

САҲИҲ [а. صحيح] 1 Соғлом.

Саҳиҳ ун-насаб Улуг, насаби олий зотли.

[Мир Бузург ва Мир Хўрд...]. Бу икки оға-ини саҳиҳ ун-насаб со-
дотдин эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

2 Тўғри, чин.

3 Ҳақиқий, ишончли.

4 Тузатилаган, хатосиз.

5 Имом ал-Бухорий нисбати.

*Билди чу ҳадисингни Саҳиҳ эмди Навоий,
Маскан чу тилар бўлса не Батҳо не Бухоро.*

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

САҲУР [а. سحر] Саҳарлик, рўзада саҳар туриб овқат ейиш.

[Иброҳим Мутаваккил р. т.]. Бир кеча анга дедиким, қўт, саҳур
қилали! Дедиким, ул суфрани тушур!

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

СЕБАК [ф. سيبك] Сарғиш олма; олмача.

*Себакедур оразин ранги бирав ҳижронидин,
Олмадек бўлмиш қизил ҳар ёни ашким қонидин.*

Фавойид ул-кибар, 311-б.

СЕВАР [т. سبور] Суюкли, яхши кўрган, ардоқли.

... Ва севар ўгли хаста бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

СЕВИНЧИ [т. *سوينچي*] Шодлик, суюнчи.

*Ваҳ не кун бўлгайки, ул ғойиб сафардин келди деб,
Истабон мендин севинчи, етса ҳар ёндин хабар.*

Бадоеъ ул-васат, 122-б.

СЕВУКЛУК, -луғ [т. *سيووك لوك // سيووك لوغ*] Севиклик, яхши кўришлик.

[Абу Хошим Суфий қ. с.]. Дедимким, ўзунгни печук кўрасен?
Деди: азим бағода кўрадурмен, аммо ҳаво, яъни меҳру севаклуб ба-
лодин ортуқдур...

Насойим ул-муҳаббат, 28-б.

[Фузайл б. Иёз қ. т. р.]. Ул дебдурким: Мен Ҳақни дўстлуқ ва
севаклуб юзидин парастииш қилурмен.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

Деди: анинг меҳру севаклубу мени ибодату тоатиға тутар.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

СЕВУНДУРМАК [т. *سيووندورماك*] Севинтирмак, хурсанд қилмоқ.

*Аларин чу мундоқ севадурдилар,
Шаҳ олинда тўғуз юкундурдилар.*

Сафди Искандарий, 279-б.

... руҳини ул дуо футуҳи била севадургайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 11-б.

СЕВУНМАКЛИК [т. *سيوونماك ليك*] Севинмоқлик, хурсанд бўлмоқлик,
шод бўлмоқлик.

*Ул паридин лутф агар зулм улса андоқ телбамен,
Ким шуурим йўқ севамакликка, қайгурмоққа ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 295-б.

СЕМИЗ [т. *سيميز*] Тўла, семиз.

*Таниннга маскаву қаддиннга нахл ўхшашмас
Ки, будур асру семиз, лек улдур асру оруқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

СЕМИЗЛИК [т. *سيميزليك*] Тўпалик, семизлик.

[Абубақр Шиблий қ. т. с.]. Анга дедилар: ҳуш семизсен ва муҳаб-
батыки сен даъво қилурсен, тақозое семизлик қилмас.

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

СЕНЛИК [т. *سينليك*] 1 Сенлик, сенга тегишли.

*Ҳамл қилдинг менлику сенликка йўл,
Бу иккилик васфидин пок эрди ул.*

Лисон ут-тайр, 236-б.

2 тасаввуфда Суфий «менлик»ни йўқотиб, ёр ихтиёрига ўтиб қолиши,
ихтиёри ўзида қоилмаслик.

*Олами тавҳиддин топқон хабар,
Менлику сенликдин ул топмас асар.*

Лисон ут-тайр, 291-б.

*Бўлса сенлик, васл йўқтур ҳар неча қилсанг талаб,
Бўлмаса, матлуб эрур ул дам талабгор эй кўнгул.*

Бадоеъ ул-бидоя, 349-б.

СЕНСИЗ [т. *سين سيز*] 1 Сенсиз.

Ҳам аҳли равзага фирдавс сенгинин чаҳи вайл,
Ҳам аҳли вайл иши ҳажринг утида вовайло.

Ғавойид ул-кибар, 11-б.

2 Ёрсиз.

Сенсиз ашким ёмгури сайлини тўфон айлади,
Ки анинг тугёнидин оламини вайрон айладим.

Ғаройиб ус-сиғар, 339-б.

3 Тангри таоло назарда тутилган.

Васлингда шират ҳўб эрур, айшу тараб марғуб эрур,
Сенсиз манга матлуб эрур танда алам, жонда ано.

Ғавойид ул-кибар, 7-б.

СЕРГАК [т. سيرگاك] Тез, дархол сезадиган, зийрак, ҳушёр, сезгир.

Мен ўлдум ноладин, ноз уйқусидин ёр очмас кўз,
Не суд андинки ҳижрон шони бўлғай кўзларим сергак.

Наводир ун-ниҳоя, 284-б.

Дема уйқусиз кўзунг ҳажрим туни очилмади,
Не қила олғай ажал уйқуси бирла сергагим.

Наводир ун-ниҳоя, 351-б.

СЕРОБЛИҒ [ф.-т. سیراب لیغ] 1 Ётарли даражадалик, кўшиқ, мўл-кўл-лик

2 Серсувлик.

Дедим: Боязид сувсизлиги бир журъадин ўлтурушти, сероблиг-
дин дам урди, идрокнинг кўзаси анинг била тўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

СЕРПАМАК [т. سیرپاماك] Серпамоқ, зарб билан урмоқ.

Андоқки, қувормоқ... ва қимирдамоқ ва серпамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

СИБО [а. صبا] Ёшлик, ёш болалик даври.

Сибо субҳининг сабоҳати таърифидаким, нафас-нафас андин
ёруғлуқ юзланур...

Сади Искандарий, 282-б.

СИВОК [т. سیواك] Севикли.

Дема ким, эркин Навоий хаста кўнглига талаб,
Эй кўнгул, захмига марҳам айни матлуби сивок.

Наводир ун-ниҳоя, 286-б.

СИДРАМОҚ [т. سیدراماق] Судрамоқ.

Эй, келиб минбаринг уч поя била сидрагасен,
Сен чу анда тутуб ором, бўлуб сидранишин.

Бадоеъ ул-васат, 309-б.

СИЁҲСИЗ [ф.-т. سیاه سیز] Рангсиз.

[Сайдий Аҳмад б. ...]. ... ул коғазни олиб сиёҳсиз анга таъвизни
рақам қилурлар эрди. Бир қатла бирав учун ушбу мазкур бўлгон да-
стур била сиёҳсиз битиб эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 388-б.

СИЖЖИН [а. سجن] Ҳибс, зиндон.

Эмди Хусайн Мансурнинг руҳин иллийинда ва Фиръавн руҳи
сижжиндадур, мунда ҳикмат недур?

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

СИЖИЛМОҚ [т. سجيل ماق] 1 Ўзиб кетмоқ.

2 Фарқланмоқ.

Ва бу фасоҳат била сорт фусаҳосидин тамоm сижилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

СИЖН [а. سجن] қ. Сижжин.

СИЖОФ [а. سجا ف] 1 Кийим.

2 Парда.

Хулла сандал насими турфа сижоф,

Сар-басар даврасида сандал боф.

Сабъаи сайёр, 306-б.

СИЙМИСУДА [ф. سيم سوده] Майда-майда кумуш.

Бизнинг шоҳ хонга лълуғун аёғ берганда айтилибдур ва ҳаводин
сиймисуда ёғарда рақам қилибдур.

Наводир уш-шабоб, 508-б.

СИ(Й)РИЛМОҚ [т. سيريلىماق] Сийрилмоқ, ипқаланмоқ, сидирилмоқ.

[Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий р. т.] Маркаб секриди ва анинг
аёғи юлғун дарахтига сийрилиб мажруҳ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Риёи хонақаҳга келмасам, эй шайх, тут маъзур

Ки, гом урғон сойи ул ён кейинрак сирилуз гомим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИЛКИНЧАК [т. سىلکينچاڪ] Бўйинга тақадиган зийнат асбоби.

Не хуш уммидекам урён нигун қад бирла урсам так,

Париларига жунун туморидур бўйинумда силкинчак.

Наводир уш-шабоб, 237-б.

СИЛСИЛА [а. سلسله] 1 Занжир.

2 Қатор, саф.

3 Сулола, шажара.

4 Абдурахмон Жомий «Силсилат уз-заҳаб» («Олтин занжир») асарининг
қисқарган шакли.

Чунки таҳрик топти «Силсила»си,

Телбалик бўлди ақл масъаласи.

Сабъаи сайёр, 43-б.

Силсилат уз-заҳаб «Олтин занжир» сўзи (ибораси) талқини.

Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарийни дебдурларки, хожалар
силсиласидаки, «Силсилат уз-заҳаб» иборат андиндур, толибларга
талқину иршод сажжодасидадурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

СИМНОНЛИҚ [ф.-т. سيمنان ليق] Симнон шаҳридан, Симнонда яшовчи.

Мир Асадуллоҳ – симнонлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 103-б.

СИМОТ [а. سمانت] Нақш, аломат, нишон, сифат.

... ва бу латофати сифоти хўблар ва малоҳати симоти маҳбублар била яна икки девон тартиб берса бўлурдек маълум бўладур.
Гаройиб ус-сиғар, 14-б.

СИМОҚ I [т. سيماق] 1 Сикмоқ.

2 Шилмоқ.

[Абу Али Ворижий қ. с.]. Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг палос кийиб эрдим. Бўйнуمنى сиди.

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

СИМОҚ II [т. سيماق] Синиш, вайрон бўлиш.

Авжики битиб фалак симоғин,
Қоплондин олиб қамар тувагин.

Муншаот, 134-б.

СИНАЛМОҚ [т. سنالماق] Бирор йўсинда текширилмоқ.

Невчунки, ҳар қайсини борлар маълум қилибтур ва синалибдур.

Муншаот, 217-б.

СИНГУРГУЧИ [т. سينگورگوجي] Сингдиргувчи, ҳазм этувчи.

... ва хомаларни тиширгучи ва таомларни сингургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

СИНДУРМАМАК [т. سيندورماماك] Синдирмаслик; узмаслик.

Қайси дамким хотиримга чун ўтуб гулзори васл,
Гунчадек кўнгулмда ҳижрон юз тикон синдурмамини.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СИНУҚТУРМОҚ [т. سينوقتورماق] Шикастлантирмоқ, кийнамоқ.

Қим вафо аҳли синуқтурса, билурмен ончаким,
Қўп зиён қилмаса, боре қилмазай қўп суд ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 376-б.

СИПАМОҚ [т. سپاماق] Сийпамоқ; гап-сўз билан юмшатмоқ, текисламоқ.

Агарчи тилини асрамоқ кўнгулга меҳнатдур, аммо сўзни сипамоқ бошиқа офатдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 125-б.

СИПЕХРБАРИН [ф. سپهربرين] Осмон каби баланд, фалак қадар юксак.

Назми рифъати аро сипехрбарин,
Ўқталар анжуми сипехрнишин.

Сабъан сайёр, 38-б.

СИПЕХРЖАНОБ [ф.-а. سپهرجناب] Фалакдек баланд мартабали.

Ул шахзодаи сипехржаноб мадҳиким...

Садди Искандарий, 543-б.

СИПЕХРИҚТИДОР [ф.-а. سپهر اقتدار] Фалакдек қудратли, фалакдай ҳамма ишни бажаришга қодир.

... ва ҳавоқини сипехриқтидори хусусияти таманноси ботинимда зуҳур этмайдурур эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

СИПЕХРНИШИН [ф. سپهر نشين] Фалакда ўтирувчи, осмонда яшовчи, осмондаги.

Назми рифъат аро сипехрбарин,
Пукталар анжуми сипехрнишин.

Сабъаи сайёр, 38-б.

СИПЕХРСИТЕЗ [ф. سپهر مستيز] 1 Осмонни ёндургудек, фалакни куй-
диргулай.

2 Дунёни ёндургудек.

*Шавқ ути икки ёндин андоғ тез
Ки, бўлуб шуълаи сипехрситез.*

Сабъаи сайёр, 354-б.

СИПОРА [ф. سى پاره] Ўттиз пора, Қуръони каримнинг ўттиз пораси.

[Шайх Муҳаммад Яманий қ. т. р.]. Ул ҳар кун келар эрди ва бир
сипора ўқуб борур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 342-б.

*Дастур бу эмишки, Шайх масжидида таровихда сипора Қуръон-
ни бир хатм қилур эрмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

СИПОҲГАР [ф. سپاه گر] 1 Сипоҳгарлик.

2 Амалдорлик.

... ва наззорагар эл таъну ташиниъ билаким, «чор донг сипоҳгари
говмиш тохтан аст», – деб фарёд қилгайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

СИПОҲИЙ [ф. سپاهي] Шоир таҳаллуси.

Ёмғурчибек – «Сипоҳий» таҳаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

СИПОҲЛИҚ [ф.-т. سپاه لىق] 1 Аскарлик.

2 Амалдорлик.

*Ҳам ушбу тарихда эрдиким, фақир сипоҳлиқдин мутанаффир
бўлуб, маносибни тарк қилиб, мулозиматни ўқсутуб эрдим.*

Хамсаг ул-мутаҳаййирин, 20–21-б.

СИРДОН [а.-ф. سردان] 1 Сир сақлап, сир сақловчи.

2 Сукут.

[Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ қ. с.]. Анинг хавотирга шиروف
жиҳатидин Саййиди сирдонга машҳурдур.

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

СИРИЛМОҚ [т. سىرىل مەك] 1 Сурилмоқ, тисарилмоқ.

2 Тойилмоқ.

*Риёи хонақаҳга келмасам, эй шайх, тут маъзур,
Ки ғам урғон соин у лён кейинрак сирилур ғомим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИРИҚМОҚ [т. سىرىقماق] Изғимоқ, тенгимоқ, дайдимок.

*Бўлмаса эрди хаёли бир нарийвани васлига,
Телбадек вайроналар сари сириқмоқ не эди?*

Фавойид ул-кибар, 423-б.

СИРИҒ [т. سىرغ] Зеб, безаш, нақшлаш.

*Пардадарлиғ чу эрур зоҳир иши,
Хирқа узра не осиг мунча сириғ.*

Фавойид ул-кибар, 209-б.

СИРКА [ф. سرکه] Бошқача тусга кирган мазати ёғ, узум ёки бошқа ме-
валарнинг пшрасидан ҳосил қилинган ичимлик суви, узум сувини ачитиш
йўли битан тайёрланадиган ўткир хидли, тузсиз суюқлик.

Фуқаро сирка ва душоби андин, ағниё нуқта майи ноби андин.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

*Ўн оқишом бўлди, кўкдин бир табоқ инди, анда олти рағиф сир-
каву сабзи била.*

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

СИРОЖ [а. سراج] 1 Чироқ.

2 Ёруғлик, нур.

Сирож ул-муслимин 1) мусулмонлар чироғи; 2) асар номи.

Ўу равшан айлар ислом аҳли зотин:

«Сирож ул-муслимин» кўймишмен отин.

Сирож ул-муслимин, 289-б.

СИТАМАНДЕШ [ф. ستم انديش] Жабр-зулм қилувчи, одамларга озор бе-
рувчи, жафокор.

*Бечора ул мазлумким, бу тулмкешларга гирифторм ва бу ситаман-
дешларга фармонбардор бўлай...*

Маҳбуб ул-қулуб, 79-б.

СИТАМПЕША [ф. ستم پيشه] Золим, зулм-ситам қилувчи, эзувчи.

Қилиб ҳукм сенким, ситампешае,

Чопиб бошини қилмай андешае.

Садди Искандарий, 317-б.

СИТТА [а. سته] Олти.

Ситтан зарурия Зарурий олти [тараф]; юқори, қўйи, ўнг, чап, олд, орқа.

Фаноий маҳз етар «Ситтан зарурия»

Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтом.

Фавойид ул-кибар, 343-б.

СИТТАЗИЙНАТ [а. سته زينت] Олти безак, олти зийнат.

*... ҳар навъ шеърдин, масалан, руҳафзо мухаммаслар... ва равона-
со мусаддаслар, барча ситтазийнат...*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

СИФАТИЛЛОҲ [а. صفت الله] Аллоҳ сифатлари.

Муттасиф бўлсанг сифатиллоҳ ила,

Жазм этарсен хотири огоҳ ила.

Лисон ут-тайр, 269-б.

СИФАТЛИҒ [а.-т. صفت لىغ] Хусусиятлик, сифатлик.

Хайли гардун сифатлиғ айладилар,

Хасмига якжисхатлиғ айладилар.

Сабъаи сайёр, 75-б.

СИЧМОҚ [т. سچماق] Ёзилмоқ (чичмоқ).

Биайтиҳ анингдекки, сичқай чибин,

Оқ узра қораю қора узра оқ.

Фавойид ул-кибар, 518-б.

СИЯ КИРИШМАК [т. سیه کیریشماک] Сия бошламоқ, сиймоқ, қовуқни
бўпатмоқ, ёзилмоқ, бавл қилмоқ.

[Мира Нисобурий р. т.]. Бир бийик устига чиқти ва иштонининг
богини ечиб, ел сари сия киришди.

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

СИЯҲБОЛ [ф. *سيه بال*] 1 Қора қанот, қаноти қора.

2 Бахтсиз.

*Дудидин ўлуб малак сияҳбол,
Тулидин ўлуб фалак қўҳансол.*

Лайли ва Мажнун, 118-б.

СИЯҲГИЛИМ [ф. *سيه گليم*] Бадбахт, бахти қаро, мақсадига етмаган.

*Юзига асли ёмоннинг кўп очма гулиани хулқ,
Сияҳгилемга албатта меҳр айлама фош.*

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

СИЯҲПЕЧ [ф. *سيه پيج*] Қора зулф, жингалак соч.

*Солди бошига улуғ фитналар эл қатли учун,
Гарчи шўҳона сияҳпечинг қўрунур асру кичик.*

Ғавойид ул-кибар, 226-б.

СИҚОЯ [а. *سقايه*] Сув берип, сув қўйип, сув қўйиш амали.

[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...]. Ва дебдурки, бирав дерки,
сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак,
магар оҳиста.

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

СИҚТАМОҚ [т. *سيفتلاق*] Ёлвориб йиғламоқ, йиғи-сиғи қилмоқ, сиқта-
моқ.

Ва сиқтамоққим йиғламоқда муболагадур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 14-б.

СИҒОР [а. *صغار*] Кичкиналар, ёш болалар, гўдақлар, вояга етмаганлар.

*Олам аро мунча сиғору кибор,
Мен бўлса-ю, сен бўлу ҳарқимки бор.*

Ҳайрат ул-аброр, 109-б.

СИҲҲАТЛИҚ [а.-т. *صحت ليق*] 1 Саломатлик, тансиҳатлик, соғломлик.

2 Тўғрилиқ, ростлик.

*Истама лаъли, Павоийким, маразда эмганур,
Таъбини сиҳҳатлиқ эл шарбат била муътод этиб.*

Бадоеъ ул-васат, 47-б.

СКАНДАРНИШОН [ю.-а.-ф. *سکندر نشان*] Султон Ҳусайн Бойқаронинг
шоҳлик ва саркардалиқ салоҳиятига ишора; Искандар каби.

*Ало, то Скандардин ўлгай нишон,
Муни тут жаҳонда Скандарнишон.*

Садди Искандарий, 70-б.

СКАНДАРНИҲОД [ю.-а.-ф. *سکندر نهاد*] Шоҳ Искандар табиатли, Искан-
дар ҳислатли, Искандарга ўхшап.

*Атодин Скандарниҳод ўлгай ул,
Анодин Каёнӣнажод ўлгай ул.*

Садди Искандарий, 192-б.

СКАНДАРСИФАТ [ю.-а. *سکندر صفت*] Шоҳ Искандар сифат, Искандар
ҳислатли, шоҳ Искандар монанд.

*Бори шоҳлар сарфарозини бил,
Скандарсифат Шоҳи Ғозийни бил.*

Садди Искандарий, 544-б.

СОАТАН [a. ساعة] Шу лаҳзадан, шу соатдан.

Соатан фи соатан Ҳар соат, ҳар замон, дам-бадам, тез-тез.

*Ул соатан фи соатан нишда исигроқ бўлғай ва лаҳзатан филаҳ-
затан қилмишида қизикроқ бўлғай.*

Махбуб ул-қулуб, 50-б.

СОВУРГУЧИ [т. ساورگوچی] Сочгувчи, тўзигувчи, совургувчи.

*Соиқаедур, ақлу дин хирманин куйдургучи ва сарсаредур алар-
нинг култи кўкка совургучи.*

Махбуб ул-қулуб, 66-б.

*Ўтедур номус уйин куйдиргучи, еледур иззат хирманин совургучи
ва виқор шамъин ўчургучи.*

Махбуб ул-қулуб, 54-б.

СОВУРМАМАК [т. ساورمماک] Совурмаслик.

*Қайси ҳижрон шамиқим ҳар лаҳза ҳижрон сарсари,
Бир-бир авроқин фалакнинг ҳар тараф совурмамани.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СОВУРМОҚ [т. ساورماق] Учирмоқ, ҳавога отмоқ.

*Муҳолиф нафелар сарсари учурмоқдин асрағучи ва мунофиқ,
булҳаваслар ҳариси тундбоди совурмоқдин сақлагучи.*

Махбуб ул-қулуб, 83-84-б.

СОВУҒЛИҒ [т. ساوغ ليغ] Хунуклик, ёмонлик, келишмаганлик, совук-
лик.

*[Абуладён қ. с.]. Айтиларким, совуғлиғ қилма, ҳаждин эмди ке-
либсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

СОИҚАТУН [a. صاعقة] Яшн, чақмоқ, йилдирим.

*... ва араб тили билар «барқун» ва «соиқатун» била адо қилиб-
дурлар.*

Муҳокамаат ул-лутатайн, 17-б.

СОИҚАКИРДОР [a.-ф. صاعقه كردار] Чақмоқ кўриниши, яшн тарзли.

Хирмани ҳушума куймак ҳам эрур кўнглумнинг.

Ҳажр аро соиқакирдор дамидин ориз.

Фавойид ул-кибар, 192-б.

СОЙ [т. ساي] Сой, икки тоғ ёки адир оралиғидаги сув йўли.

Бош тушуб ул рудда сой тоишча,

Бош кесибон ҳар киши ўз боишча.

Хайрат ул-аброр, 186-б.

СОЙИЛЛИК [a.-т. سايلىق] 1 Гадолик, тиланчилик.

2 Савол қилувчилик, сўровчилик, истовчилик.

3 тасаввуфда Ҳидоят талаб қилишлик.

Фано дайрида сойиллиқни султонлиқдин ортух тут,

Ки ўлмақликда тенгдурлар агар сойил, агар султон.

Фавойид ул-кибар, 306-б.

СОЙИҒ [а. صايغ] Зарғар, жавҳаршунос; жавҳарфуруш.

... *Шайх Ибн Сукайнаҳ ва анинг сойиғ муриди ҳикоятини дедиларки, бастаи замон қобилидиндур ва ғариб ҳикоятлардиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

СОЛ [т. سالو] Бир-бирига маҳкамлашиб, сувда оқизиладиган ҳодалар.

Солу гул [т.-ф. سالتو] Кеманинг тик ёғочи шаклидаги гул.

Ҳусну раънолиқ била дастори узра сончибон,

Ваҳки, шафтолу гулидур ё эрур солу гули.

Бадоеъ ул-васат, 497-б.

СОЛИМЛИҒ [а.-т. سالم ليغ] Аруз баҳрларидан бири, солимлик.

Энди ҳар бириниғ солимин ва ё зиҳофиким, анга кириб, ани солимлиғидин чиқорибдурки, андин баъзи матбуъ тушубдур...

Мезон ул-авзон, 63-б.

СОЛИҲОТ [а. صالحات] Яхшилар, азизлар, яхши амаллар қилувчи.

[Тухфа р. т.]. Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмини.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

СОЛМАМОҚ [т. سالملاق] 1 Солмаслик.

2 Таптамаслик; қолдирмаслик, қўймаслик.

3 Сургмаслик, тушириб қўймаслик.

... *ул кишига миннат қўймамоқ ва анинг юзига солмамоқ.*

Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.

Меҳру вафо айбидин покдур абнойи даҳр,

Пок назардурким ул сари назар солмамини.

Ғаройиб ус-сиғар, 219-б.

Ҳақ кавнга солмамини эди пай,

«Коналлаҳу ламаюн мааҳ шай».

Лайли ва Мажнун, 30-б.

СОЛХҲҶРДА [ф. سال خورده] Кўп яшаган, эски, қадимий.

Ўзуб, чирмоғоч солхҳҶрда чинор,

Йиқиб, туртгач сидраосо минор.

Садди Искандарий, 295-б.

СОЛЧА [т. سالچه] Чўпдек.

Қон қолмай солча рағларига,

Жилди ётишиб сўнақларига.

Лайли ва Мажнун, 184-б.

СОЛҒУЧИ [т. سالغوجي] 1 Солғувчи.

2 Таптағувчи.

3 Тушириб қўйғувчи.

Дониш элига солғучи торожи ақлу ҳуш,

Ислом элига қилғучи яғмои дин йигит.

Фавойид ул-кибар, 61-б.

Кўз қани ул ой юзига солғучи!

Ул қуёш анворидин нур олғучи!

Лисон ут-тайр, 105-б.

Ошиқ кўнглига маъшуқ ҳавосин солғучи ҳам ул ва бир жиҳаси била нақди ҳаётин олғучи ҳам ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

СОМОНЛИҚ [т. *سلمان ليق*] 1 Тартиблик.

2 Имкониятлиқ.

3 Иқтидорли, истеъдодли, қобилиятли.

[Мавлоно Муҳаммад Бадахший.]. *Ҳоло табъ аҳли орасида андин сомонлироқ киши йўқтур.*

Мажолис ун-нафоис, 124-б.

СОНИЯ [а. *ثانية*] Дақиқ, нафис, гўзал, нозик, латиф.

[Шайх Абулғайс...]. *Олия мақомот ва сотия ҳолоту каромот эгасидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

СОСОНИЙНАЖОД [ф. *ساسانی نژاد*] Сосоний (Эрон ҳукмдорлик қилган сулолалардан бири) насабли, Сосоний сулоласидин чиққан.

Ардашер Бобак андин бири сосонийнажод салотиндин халойиққа ҳар печа шафқат ва адолат етти.

Тарихи мулуки ажам, 234-б.

СОТИР [а. *ساتر*] Беркигувчи, яширувчи.

Сотир ул-уюб [ساتر العيوب] Айбларни яширувчи, гуноҳларни беркигувчи.

[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. *Шайх ул ислом дебдурки, бирав андин сўрдик, ҳеч киши бўлғай, элнинг айбин билғай? Ул шайх деди: бўлғай! Соил дедик, нас Аллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

СОТИҚ-САВДО [т. *ساتيق سودا*] Савдо-сотик, тижоратчилик.

[Шайх Сабд Ҳаддод...]. *Чун озод бўлди, бозорда сотиқ-савдо қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

[Мавлоно Доий – форсиғўй шоирлардан.]. ... *ва гоҳо сотиқ-савдога ҳам иштиғол кўргузур.*

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

СОТИҒ-ОЛИҒ [т. *ساتغ اليغ*] Олди-сотти.

Олғали дунё арусин, эйки, соттинг нақди жисм,

Умр сотиб марғ олмоқ англа бу сотиғ-олиғ.

Наводир ун-нихоя, 260-б.

СОТИҒ-САВДО [т. *ساتغ سودا*] қ. **Сотиқ-савдо.**

СОФЛАНМОҚ [а.-т. *صافلان ماق*] Тозаланмоқ, покланмоқ, софланмоқ.

[Абу Амр Димшикий қ. т. с.]. *Ва ҳам ул дебдурки, (арвоҳ Ҳаққа яқинлашиб софланса, олам жисмларига тоат нури билан таъсир қилади).*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

СОЧ-СОҚОЛЛИК [т. *ساج ساقاليك*] Соч-соқоллик.

Қабр шақ бўлуб, бир оқ, соч-соқоллик киши чиқти ва элга дедиким, Исо руҳуллоҳ Пайгамбардур, анинг динига киринг ва ғанимат тутунг.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

СОЧИЛМОҚ [т. *ساجيلماق*] 1 Сепилмоқ.

2 Ҳар томонга тарқатиб тапшланмоқ.

Сочила киришмоқ Сочила бошламоқ.

... муниги натойижи гуллари рӯзгор аҳлига беҳадду миқдор очила бошлади ва бошларига беихтиёр сочила киришди.

Муҳокамат ул-луғатайн, 25-б.

СОЧИЛМОҒЛИҒ [т. ساجيلاغلغ] Сочилмоқлик.

Назм анга гулишанда очилмоғлиги,

Наср қаро ерга сочилмоғлиги.

Хайрат ул-аброр, 61-б.

СОЧМАМОҚ [т. ساجماماق] 1 Сочмаслик; ёймаслик, тарқатмаслик.

2 Тапшамаслик.

Сўзга қулоқ солмоқу оғиз очмамоқ, гавҳарни териб, ўз гавҳарин сочмамоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 546-б.

СОЧМАМАҒЛИҒ [т. ساجماماغلغ] Сочмаслик.

Жавоҳирни термак анга саъб эса,

Эрур сочмамағлиг худ осон мунга.

Бадоеъ ул-васат, 493-б.

СОЧМОҒЛИҒ [т. ساجماغلغ] Сочмоқлик.

Суханварлиг асбобини соз этиб,

Дури назм сочмоғлиг оғоз этиб.

Садди Искандарий, 38-б.

СОЧҚУЧИ [т. ساقچوچي] 1 Сочгувчи.

2 Тапшлагувчи.

Сиймни сочқучи мингдин бирдур,

Ўзгаларнинг иши келди термак.

Наводир уш-шабоб, 518-б.

3 Окиргувчи, тўкгувчи.

Нилуфар юзига шабнам сочқучи ҳам ул ва шабнам суйидин нилуфарзор, балки гулистони Эрам очгучи ҳам ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 7-б.

СОЯСИЗЛИК [ф.-т. سايه سيزليک] Кўланкасизлик.

Ул нубувват қуёшининг соясизлигининг пояси, балки қуёш бўлмоқ анинг сояси...

Хайрат ул-аброр, 37-б.

СОҒИНДУРМОҚ [т. ساغيندورماق] Эслатмоқ, эсга солмоқ, эсга оломоқ.

Яна бир дуо била ўзни соғиндурмоқ вожиб кўрунди.

Муншаот, 170-б.

Бу учурдаким, Мавлоно Худойбердини бу иш учун қулуққа юборилиб эрди, дойим қиладургон иноят ва саъйни бир қатла соғиндурмоқ вожиб эрди.

Муншаот, 213-б.

Ҳар кимсаки, матилуби кўнгул соғлигидур,

Тун эҳси илож қилмоғлигидур.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

СОҒЛИҒ I [т. ساغلغ] Хушёрлик, мастнинг зидди.

Соғлигида қутуз ит ва усруклигида қочиб андин юз ит.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

СОҒЛИҒ II [т. ساغليغ] Нумератив сўз, санокли нарса.

Фалон бойким, қўйи беш мингдин ўтмиш,

Яна ҳам мингдин ортуқ соғлиғ ўчқу.

Бадоеъ ул-бидоя, 637-б.

СОҲИБ [а. صاحب] 1 Ҳамроҳ.

2 Дўст.

3 Эга, тасарруф этувчи, хўжайин.

Соҳиби аъзам Буюклик эгаси; Аллоҳ.

Соҳиби аъзам Низомулмулк, чунким бўлди азал,

Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажрафторни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

Соҳиб ус-сирр Сир-асрорлар эгаси, яширин сирларни билувчи.

[Амр Саййид Али б. ...]. ... аммо одоби тариқат касби соҳиб ус-сирр, байнал оқтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Соҳиб ул-ҳижоб Нарда соҳиби, иффат соҳиби; иззат эгаси, шарофат соҳиби.

[Абубакр Шиблий қ. т. с.]. Отаси халифанинг соҳиб ул-ҳижоби эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

СОҲИБВИҚОР [а. صاحب وقر] Чидамли, оғир.

Аммо ел агар қўкка етсун сабукбордур ва бемиқдор ва тоғ агар туфроққа ботсунки соҳибвиқордур, ҳилмишор.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

СОҲИБДЕВОН [а.-ф. صاحب ديوان] Девон эгаси, шеърлар тўплами соҳиби.

... ва ҳар қайси ўз хўрди ҳолига қўра ширингуфтор ва соҳибдевон ва ашъордурлар.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

СОҲИБДИЛЛИК [а.-ф.-т. صاحب دل ليق] 1 Пок кўнглилик.

2 Орифлик, аҳли маърифат, аҳли тасаввуф.

Кўнгул таърифидаким, кўнгул тилагандек қилилмайдурур ва анинг васфин соҳибдиллиққа мавсуф бўлгон кишидин ўзга киши билимай дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

СОҲИБМЕЪРОЖ [а. صاحب معراج] Пайғамбарлар ичида фақат Муҳаммад алайҳиссаломга беришган нисбат; зеро, Муҳаммад алайҳиссалом меърожга чиқаётган кечада кўкдан нурли нарвон тушади ва шу нарвон ёрдамида кўкка кўтарилиб, Тангри таолога икки қош оралиғича яқинлашадилар; меърож (нарвон) соҳиби.

Нубувват тахтида ҳумоюн фарқи узра тож, анбиёву расул хайлида соҳибмеърож, аввалину охирин халқи анинг шафоатида муҳтож.

Муножот, 294-б.

СУБУЛ [а. سبل] 1 Йўл, хатти-ҳаракат, тариқ.

2 тасаввуфда Тариқат йўли.

Ходийи субул Йўл бонловчи, сорбон;

Эй Навоий, қадам урмоқ бўлмас,

Раҳнамой ўлмаса ҳодийи субул.

Фавойид ул-кибар, 257-б.

СУБҲ [а. *صبح*] Эрталаб, тонг, тонготар.

Субҳи аласт Дунё пайдо бўлган куннинг биринчи тонги; азалият тонги.

Кетур соқий, ул майки, субҳи аласт

Анинг наиъасидин кўнгул эрди маст.

Ғаройиб ус-сигар, 513-б.

СУБҲА [а. *سبحه*] Абдурахмон Жомий «Субҳат ул-аброр» (яхшилар тасбеҳи) дostonи номининг қисқарган шакли.

«Субҳа» иқдига берди чун тавзих,

Солди хайли малак аро тасбиҳ.

Сабъаи сайёр, 43-б.

Чун «Субҳа» ни қилкинг этти тавзих,

Солдинг малак ичра зикри тасбиҳ.

Лайли ва Мажнун, 37-б.

Субҳан ақиқ Ҳақиқдан ясалган тасбеҳ, ҳақиқий тасбеҳ.

Билмай дединг узумиш экан субҳайи ақиқ,

Лаълинг ғамиди қон кеби ашким қаторидур.

Наводир уш-шабоб, 140-б.

СУБҲДАМ [а.-ф. *مبدم*] Тонг чоғи.

Эсар субҳдам руҳпарвар насим,

Топар жон йиғочқа изоми рағим.

Садди Искандарий, 402-б.

СУБҲОН [а. *سبحان*] 1 Ҳамду сано.

2 Шухрат, номдор.

Раҳм ҳам сен, раҳмон ҳам сен, азим ҳам сен, субҳон ҳам сен.

Муножот, 293-б.

СУБҲСИЗ [а.-т. *صبح سيز*] Тонгсиз; бомдодсиз; юз ёруғлигисиз.

Гарчи ҳижрон шами ўтганч субҳи васл элмиди бор,

Шоми ҳажримдек кишига субҳсиз шом ўлмасун.

Наводир уш-шабоб, 351-б.

СУВЛУҚ [т. *سولوق*] Сувлик.

Дардлик кўнгул-шуълалиг чарог, ёшлиг кўз-сувлуқ бўлог.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

СУВОЛ [а. *سوال*] Савол, сўроқ.

Ранжу заъфим бўлмиш андоқким сўрар келган улус,

Ҳолим айларлар суво, аммо эшитмаслар жавоб.

Ғаройиб ус-сигар, 56-б.

СУДРАТМАК [т. *سودر اتماك*] Сирпантириб торгмоқ, сургатмоқ, судратмоқ.

Ишқ кўп солди мену дарду балият чоҳига,

Ваҳки, эмди судратур ҳижрон сиёсатгоҳига.

Фавойид ул-кибар, 379-б.

СУДСИЗ [ф.-т. *سودسيز*] Наф йўқ, бефойда.

Судсиз эрди чунки ул ошуб,

Ҳам ватин сори бўлдилар раҳқўб.

Сабъаи сайёр, 152-б.

СУЛАҲО [а. *صلحا*] Салоҳиятли киши; софдиси, покдомон, порсо, яхши сийратли; азизлар.

[Абулҳусайн Солбиҳ р. т.]. *Ва уламою сулаҳодин жамъи касир анинг хонақоҳида мужовир эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

Ва Бағдоднинг Низомиясида ибодатки машғул эрдук ва сулаҳони зиёрат қилур эрдук.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

... Шайх Ҳаёт Ҳарроний қ. т. а. *Сулаҳодин бири дебоурким, Ямандин кемага ўлтурдук.*

Насойим ул-муҳаббат, 389-б.

СУЛБИ [а. *صلبي*] Пупги камар, насл; зот.

[Абулаббос Арзизий қ. с.]. *Отасига ул ҳол маълум бўлгач, шукрлар қилиб айттиким, баҳамдйллаҳки, менинг сулбумдин андоқ киши вужудга келди.*

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

СУЛОС [а. *سلاط*] Учдан.

Сулосу рубоъ Уч-тўртдан.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,

Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

СУЛС [а. *سلس*] Араб хат турларидан бири.

Анбарин қошинг хамида холдек кўз мардуми,

Мушки тардин нуқтаи сулсидурур нун устина.

Фавойид ул-кибар, 451-б.

СУЛТОН [а. *سلطان*] Олий ҳукмдор, подшо.

Султон ул-уламо 1) олимлар султони, уламолар султони; 2) киши лақаби.

... Ҳазрат Рисолат с. а. в. анга Султон ул-уламо лақаб берди.

Насойим ул-муҳаббат, 324-б.

СУЛТОННИШОН [а.-ф. *سلطان نشان*] Подшоҳ аломатли, подшоҳ нишонли.

Салотиндин ул султони султоннишон замонида, балки олий остонида қуллуқга машғулмизким...

Вақфия, 241-б.

СУМАНБАР [ф. *سمندر*] Ширин назарда тутилган (оқ бадан гўзал).

Суманбар худ эшитур эрди они,

Бўлуб бу нуқтадин осуда жони.

Фарҳод ва Ширин, 276-б.

СУМУРМАК [т. *سومورماك*] Ичмоқ, симирмоқ; ўзига сингдирмоқ.

Қуёшдек титрамак дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,

Қуёшдек жамни титраб сумурмак фарз эрур аввал.

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

СУРАТБИН [a.-ф. صورت بين] 1 Шакл кўрувчи, тапшқи ҳолатни кўрувчи.
2 Юзаки.

*Қил, Навоий, сўз аро маъни қасд,
Истама уйлаки суратбин лафз.*

Фавойид ул-кибар, 198-б.

СУРАТЛИК [a.-т. صورت ليک] Суратлик, кўринишлик, шаклилик.

*Агар ул ойда яхшилик эрди, яхши суратлик киши шакли била кел-
тур эрди ва агар ямон эрди, ямон чиройлиг киши шакли била келтур
эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

СУРАТНИГОР [a.-ф. صورت نگار] Расм солувчи, суратгар, рассом, му-
саввир, наққош.

*Не сурат ангаким бўлур ошкор,
Ани англаса сунъи суратнигор.*

Садди Искандарий, 424-б.

*Ҳу ул хомани қилди суратнигор,
Ажойиб сувар бўлди кўп ошкор.*

Садди Искандарий, 254-б.

СУРАТХОНА [a.-ф. صورت خانه] Расмлар хонаси, наққошлар уйи, Чин
(Хитой) расмлари хонаси.

Чин суратхонаси Машҳур афсонавий рассом ва наққош Монийнинг
«Аржанг» номли санъаткорона безатилган қасри назарда тутилган.

*Бу янглиг тўрт суратхонаи Чин,
Ичинда тўрт қасри равза ойин.
Қаю бир қаср ҳар айвон сипехри.
Не суратхонаким, ҳар шамса меҳри.*

Фарҳод ва Ширин, 94-б.

*Бу янглиг қаср топиб зебу ойин,
Латофат ичра суратхонаи Чин.*

Фарҳод ва Ширин, 256-б.

СУРБ [ф. сурб] Кўрғоштин.

*Эй Навоий, халқдин ранжсинг кўп эрса гам ема,
Факрнинг мунъимлиги сурби Маридин кам эмас.*

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

СУРГУЧИ [т. سورگوجي] 1 Ёзгучи.

2 Юритгучи.

3 Айтувчи.

Назоирхон била сургучи мақол – дастийёр била йирлағучи қаввол.

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

*Ёлгон афсоналарда уйқу келтургучи, ёлгончи уйқуда тақаллум
сургучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

СУРГУЛУК [т. سورگولوك] (От) суришлик, (отда) боришлик.

*Деди: ул ён жанибат сургулукдур,
Бу иш гар воқеъ ўлса кўргулукдур.*

Фарҳод ва Ширин, 234-б.

СУРИЙ [ф. *سوري*] 1 Қизғиш ранг, қизғимтир ранг, тиллага ўхшаш ранг.
Гули сурий Қизил гул.

*Эй гули сурий жамалин, дафтаридин бир варақ,
Сабзаву райҳон сенинг хаттингдин элтурлар сабақ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 503-б.

2 Маҳбуба, ёр.

*Сетибсенму гулоб ул юзга ёхуд
Гули сурий уза шабнам тулуттур.*

Наводир уш-шабоб, 124-б.

СУРКАНМОҚ [т. *سوركانماق*] Ипқалмоқ, суйқалмоқ, сурқалмоқ.

Андоққи, қувормоқ... ва қораламоқ ва сурканмоқ...

Муҳокамаг ул-луғатайн, 12-б.

СУРМА [ф. *سرمه*] Қорамтир бўёқ модда.

Сурмай(н) мозог 1) Муҳаммад алайҳиссалом васфлари мадҳ этилган ояги қаримага ишора.

*Эй қарогинга сурман «мозог»,
«Мотига» маркабинга кўймай доғ.*

Сабъан сайёр, 29-б.

2) Пайғамбар икки кўз қорачигининг табиий гўзал ва тим қоралигига ишора.

*Эл кўлин нури шафоат билга ёритқаниннга
Тортқан сурмаин мозог икки кўздур дубаҳинг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 274-б.

Сурман гуфрон 1 улоқларни кечирувчи ёки гуноҳлардап асрагувчи сурмадек, савоб учун мусулмонлар (Пайғамбар кўзларининг гўзал ва тим қоралигига менгаш қилиб) кўзларига сурма суртишганлигига ишора.

*Қилгил агар кўзунга кирса губор,
Сурмаи гуфронча ани эътибор.*

Ҳайрат ул-аброр, 273-б.

СУРМАМАК [т. *سورماماك*] 1 Жилдирмаслик, силжитмаслик.

2 Ҳайдамаслик, итариб чиқармаслик, қувмаслик.

*Қайси водийким танимини ашк сайли сурмамини,
Қайси тоғ авжизақим мавжси бошимни урмамини.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СУРМАСИЗ [ф.-т. *سرمه سيز*] Савоб учун кўзга суртиладиган сурма, сурма суртмаслик, бесурма.

*Ёзуқсиз, журмасиз бедод этар фош
Манга ул сурмасиз кўз, вўсмасиз қош.*

Фавойид ул-кибар, 181-б.

*Сурмасиз ул кўз қарову турфусун,
Ондин улуб кўзга жаҳон сурмагун.*

Ҳайрат ул-аброр, 196-б.

СУРМАСИФАТ [ф.-а. *سرمه صفت*] Сурмадек; сурма рангли, сурма тусли.

*Чарх юз минг кўли гўё ёруди, тортилибон
Сурмагун тун ичиди сурмасифат гарди раҳинг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 274-б.

СУРРА [а. صره] Тилла ва танга (пул) лик чўнтак.

Бир сурра ёрмоқ Бир ҳамён тилла танга, бир кисса олтин.

[Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд ...]. *Хирот малики бир сурра ёрмоқ юборибдур, қабул қилмайдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

СУРУЛМОҚ [т. سورولماق] Ёзилмоқ.

Шаммаи суру:моқ Қисқача ёзилмоқ, мухтасар баён қилинмоқ.

... *ягонаи аср Хожа Ҳофиз Шерозийдекки, буларнинг таърифи юқорироқ чун шаммаи сурулубдур...*

Муҳокамат ул-лугатайи, 35-б.

СУРУШМАҚ [т. سوروشماк] Ўйнамоқ, чопишмоқ.

Ғаминг доғи жонимга лабинг холи янгишдур,

Не бўлди сурушсоқ биз мунг доғи, сен онг.

Бадоеъ ул-васат, 414-б.

СУРХ [ф. سرخ] Қизил.

Сурх қалб Қизил қалб.

Ва рангининг ҳурмати бор учун мутойиблари ани «сурх қалб» дерлар.

Мажолис ун-нафоис, 137-б.

СУСТПАЙМОНЛИҚ [ф.-т. سوست پيمان ليق] Суст ваъдалиқ, аҳдини бузувчилик, лоқайдлик.

Богладим паймонадин пайман, фгонким, ақду дин

Бўлди бу паймонаву ул сустпаймонлиқда ҳайф.

Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

СУТУНЛУҚ [ф.-т. ستون لوق] Асослик, таянчлик, устунлик.

... *ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлук зотулумодига кирмагунча мумкин эрмас...*

Вақфия, 261-б.

СУТУНСИЗ [ф.-т. ستون سيز] Устунсиз, беустун.

Чекиб кўкнинг сутунсиз боргоҳин,

Муҳайё қилди алам коргоҳин.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

Миху сутунсиз тикибон чодарин,

Давр этиб чодарининг пайкарин.

Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

СУТУРЛОБСАНЖ [ю.-ф. سطرلاب سانج] Мунажжим, юлдузшунос (астроном), астрономик жадвал (куёш ва юлдузларнинг юксаклигини ўлчаш учун) тузувчи.

Ҳалул ҳикмат аҳли сутурлобсанж,

Чекиб яҳиш соат тухурига ранж.

Садди Искандарий, 482-б.

СУФИЛИҒ [а.-т. صوفي ليغ] қ. Сўфилиғ.

СУФЛИ [а. سفلي] Қуйи, тубан, паст.

Ва кўз ва қулоқ ва барча қуво била ул хаёл била кўнгулда мутаважжисх бўлгайларки, ҳақиқатни жомигаи инсоний иборат андиндурки, мажмуъ қоиноти улви ва суфлидин анинг муфассалидур.

Насойим ул-муҳаббат, 276-б.

СУХАН [ф. سخن] Сўз, нутқ, ифода.

[Маълон Лутфий р. т.]. Тўқсон ёшидин тажовуз қилгонда, Хазрат Махдуми н. м. н. отига радифи «Сухан» сажъ қасидае айтиб эрдик, замон хушгўйлари барча хўблукқа мусаллом туттилар...

Насойим ул-муҳаббат, 476-б.

СУХАНВАРЛИК [ф.-т. سخنورلىك] Сўзга усталик, гўзал сўзлилик, пиринсуханлик.

Ҳамул чошмадин чун су бермак тутуб,

Суханварлик ўлган танин тиргулб.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 67-б.

СУХАНОРО [ф. سخن آرا] Ширинсўз, хушгап.

Деди: «Йўқтур манга ҳаду ёро,

Нукта демак бўлб суханоро».

Сабъан сайёр, 233-б.

СУЮҚ [т. سيوق] Суюқ овқат ёки бирор суюқ егулик нарса.

[Жаъфар Ҳаззор р. т.]. Ондоғи эл иштимос қилдиларки, анга тимагина едур! Қўт жаҳд қилдимким, озгина суюқ едурдум.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

СУҚАДАМАК [т. سوقاداماك] Китиғламақ.

Андоққи, қувармак... ва киркинмак ва суқадамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-13-б.

СУҚ(У)М [а. سقم] Беморлик, хасталик, носог'лик.

Чарх зулмидин не тонг суқум сабуҳий вақтиким

Субҳ ҳам бу ғуссадин йиртар яқосин ҳар саҳар.

Наводир ун-ниҳоя, 129-б.

СУҒАРМОҚ [т. سوغارماق] 1 Қониқтирмақ, суғормоқ.

2 Сув ичирмоқ.

Ишқ кўнгулмни ишёр айлабу кўздин суғариб,

Магар ул сул юзининг ҳасратидин бог этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

СЎЗАНГАР [ф. سوزانگر] Игна ясовчи, игна билан ишлайдиган киши.

[Абу Али Сиржоний қ. с.]. Дебдурларки, анга мусофире етишти, бир игна учун ани етмиш қатла бозорга йибордики, мундин яхшироқ керак... Етмиш қатладин сўнгра бир сўзангарни олиб келдиким, нечукким ул тилагай, саранжом қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-147-б.

СЎЗЛАГУЧИ [т. سوزلاگوجي] Сўзлагувчи, гапирувчи.

Хушнавис котиб сўзга оройини берур ва сўзлагучига осойини ет-карур.

Маҳбуб ул-қулуб, 26-27-б.

СЎЗЛУК [т. سوزلوك] Сўзлик.

Чучук сўзлук II Ширин сўзлик.

Ачиқ-чучукка лаббатининг мутеиенким, ул

Агарчи ишлаттур аччиқ, эрур чучук сўзлук.

Ғавойид ул-кибар, 225-б.

*Озгиким сўзда Масиходек қилур эли тирик,
Бас улур сўзлукдурур, гарчи эрур асру кичик.*

Бадоеъ ул-васат, 235-б.

СЎЗСИЗ [т. سوزسىز] Сўзлари бўлмаган; ҳеч қандай эътирозсиз.

*Тенгри ёмгур бермадиким, сўзсиз эрди талаб,
Манга қулғу келди, ашким ёмгурин ёғдурмадим.*

Наводир уш-шабоб, 520-б.

СЎЙДУРМОҚ [т. سويدورماق] 1 Сўйдирмоқ, ўлдирмоқ.

*Ва дўзахқа етмасдин бурун баъзини қўйдурдишар ва баъзини сўй-
дурдишар ва қулини қўкка совурдишар ва аларнинг фитнаси ўтин
ўчурдишар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 75–76-б.

2 Кестирмоқ, шилдирмоқ.

*... [Баҳром бини Хўмўз]. Бу хужжат биле Монийнинг териси-
ни сўйдуруб, сомон тиктирди ва атбойи қатл қилди.*

Тарихи мулуки ажам, 227-б.

СЎНГАКСИЗ [т. سونگاكسىز] Суяксиз, устухонсиз.

*Сўнгакка ишкдур, эранга бишк,
Биликсиз Эран-ул сўнгаксиз илик.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

СЎРДУРМОҚ [т. سوردورماق] Сўратмоқ; аниқламоқ.

*... ва рўз афзуи давлатиқа истиқомати сармадий ниҳоятсиз эр-
кони сўрдурмоқ лозим.*

Мунпаот, 176-б.

СЎРМАСЛИҒ [т. سورماسليغ] Сўрамаслик.

*[Ҳусайн Бойқаро шеърини ҳақида]. Мамтубин истаб, топол-
маслигиндин ва ҳеч ҳамдам ани бу мусибатда зорлигин сўрамаслиги-
дин ўз-ўзи биле гиламандлиг изҳор қилибдур...*

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

СЎРҒУЧИ [т. سورغوچى] 1 Сўрағувчи; савон берувчи.

2 Дарактовчи, излағувчи.

*Қоматинг ҳажринда қўнғум сўрғучи носих тили
Ништаредурким, ёрар ўқ заҳминни пайкон учун.*

Ғаройиб ус-сиғар, 365-б.

*Сўрғучига заҳир ўлуб изтироб,
Дедики: Эй хуршеди олийжаноб.*

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

*Аммо ул ҳазратдек сўрғучи бўлса, қўнғул ғамидин не ғам ва хо-
тир аламдин не алам.*

Мунпаот, 202-б.

СЎФИЛИҒ [а.-т. صوفي ليغ] Суфийлик, такводорлик.

*[Абу Сулаймон Нисий к. с.]. ... Андин сўғра ани Мағрибда ҳоким
қилдишар, сўфитлигиндин.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

СЎЮЛМОҚ [т. سويولماق] Шийитмоқ, сўйитмоқ, шийиб олинмоқ.

Андоққи, бошдин-аёғи жароҳат бўлди ва бари аъзосининг териси сўюлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

СЎҚМОҚ [т. سوقماق | Тупширмақ, солмоқ.

[Абулаббос Ниҳовандий қ. т. с.]. Ниҳовандий дебдурки, аввалки, манга бу иш дарди пайдо бўлди, ўн икки йил бошимни ёқамқа сўқтумки, кўнглумнинг бир гўшасин манга кўргуздилар.

Насойим ул-муҳаббат, 103-б.

ТААЙЮНОТ [а. تعينات] Бортик, мавжудот, дунёда бор нарсалар.

*Таайюнот ичиди ишқ бир ҳақиқат эрур,
Гар ўлса булбулу парвонадин вагар мендин.*

Наводир ун-ниҳоя, 402-б.

*... ва ўтган матлаъ шарҳида бу навъ битибдурларки, эй улки, ўз
юзинки зоҳир нуридур, таайюнот ва сувар бурқаъи била ёшуруб,
ёширун зухур бозориға келиб, халқе бу сувар тишисмидинки, бу мах-
фий ганж юзига тортибсен, таайюнот мухталифа касрати ва ...*

Насойим ул-муҳаббат, 460–461-б.

ТААЛЛУМСИЗ [а.-т. تعلم سيز] Илм ўрганмаслик, билимсиз.

*Тенгри афзалидин бири улдурки, таълиму тааллумсиз бировни
андоқ қилгайки, агар бизга дин усулида ва тавҳид дақойиқида муш-
кул бўлса андин сўрайбиз...*

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ТААММУЛСИЗ [а.-т. تأمل سيز] 1 Фикрсиз, бемулоҳаза, бсандиша; ўй-
ловсиз (ўйламасдан).

*Чу сўз топти ниҳоят, тўкти ярмоғ,
Тааммулсиз нечукким тошу туфроғ.*

Фарҳод ва Пирин, 82-б.

*Вале ҳар киши бўлса аҳли уқул.
Тааммулсиз иш ақли эммас қабул.*

Садди Искандарий, 323-б.

2 Шопқалоклик.

*Таамулсиз ўлса бугун бегуноҳ,
Санга ҳолини тонгла билганда, оҳ!*

Садди Искандарий, 317-б.

ТААММУҚ [а. تعمق] Бирор нарсанинг ҳақиқатига етишиш; бирор ишда
юқори натижага эришиш, чуқур фикр юритиш.

*Воқеан ише қилибдурки, назм аҳли анинг тааммуқида ҳайрон ва
тааммулида саргардондурлар...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 31-б.

ТААССУБОЙИН [а.-ф. تعصب ائين] 1 Тарафдорлик.

2 Мутассиблик, бирор нарсага кўр-кўрона амал қилишлик; бировга кўр-
кўрона эргашувчилик.

*Ҳир бир араби таассубойин,
Равшан қилиб онча шўлаи кин.*

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ТААТТУШ [а. تعطش] Чапқоклик, ташналик, ташна бўлишлик.

[Шайх Баҳоуддин Умар р. т.]. Авойили ҳолда андоққи, бу тоифага голят шавқу тааттуш бўлур мақсудқа ҳеч етмақдин тағойиси қонинда изҳори малол қилур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 321-б.

ТАБЖИЛ [а. تجيل] Хурмат-иззат қилиш, улутлаш, ҳурматлаш; эҳтиром.

[Мавлоно Маждуддин Ҳожи қ. с.]. Султон таъзиму табжил шарти бежо келтурди ва ўз оллидин бирён кабутар Мавлоно хидматиға юборди.

Насойим ул-муҳаббат, 362-б.

ТАБИИЯ [а. طبعيه] Тасаввуфдаги бир мазҳаб ёки маслак номи.

Шайх дегандурки, жамғ милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайду. Ва яхши боқса, Табия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ТАБОЙИН [ф. تابان] 1 Фарқ, тафовут.

2 Қарама-қаршилик, келишмовчилик.

Бу густоҳликқа афв умидидур ва ул густоҳликларга ислоҳ умиди, то турт табойин мухталиф инсон хилқатидаким, офаринишининг хазойини маонисидур-мувофиқ бўлғайлар.

Муншаот, 174-б.

ТАБОНЧА [т. تباچه] 1 Милтик (тўпшонча).

2 Шапшати, шапалюк.

Пашшаки эл бўйнида бўлди муҳил,

Бўлди табонча била ўқ музмаҳил.

Ҳайрат ул-аброр, 234-б.

ТАБОРАК [а. تبارك] 1 Тангрининг сифатларидан бири.

2 Қуръон сураларидан бирининг номи.

Васлига етушкунг неча саъб эрса Навоий,
Гар қилса қарам Тенгри таборақ ва таоло.

Бадоеъ ул-васат, 29-б.

ТАБУ ТАВОН [ф. تېۋوان] Куч-қувват, қудрат.

Бермағай эл чекарга табу тавон,
Бу экин олам ичра «таҳти равон».

Сабъан сайёр, 182-б.

ТАБЪСИЗ [а.-ф. طبعسىز] 1 Табъсиз, табнатсиз, фсъл-атворсиз; 2 Ихтиёрсиз.

Вафосиз, табъсиз ноаҳл анга хуш,
Вафо аҳли била биттабъ нохуш.

Фарҳод ва Ширин, 37-б.

ТАВАККУЛСИЗ [а.-ф. توكلسىز] Таваккалсиз, бирор нарсага умид боғламаслик; Тангрига умид боғламаслик.

Гарчи таваккулсиз эрур азм суст,
Машварасиз қилма таваккул дуруст.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

ТАВАҚҚУФСИЗ [а.-ф. تواقفسىز] 1 Тик турмаслик; танаффуссиз, дам олмасдан.

2 Бетўхтов, тўхтаб қолмасдан, тўхтовсиз.

3 Дарҳол, тез.

*Ҳамул кунки қочмоққа майл эттилар,
Таваққуфсиз ўз мулкига кеттилар.*

Садди Искандарий, 204-б.

*Иноят қилиб шоҳи олий мақом,
Таваққуфсиз илгаррак айлаб хиром.*

Садди Искандарий, 327-б.

ТАВБЕХ [а. *توبخ*] Маломат, танбёҳ, койиш.

[Абу Мухриз Шерозий р. т.]. *Мени буюрдиким, йўл бошида қофи-
ла гузаргоҳида асрагайлар, то ҳар киши ўтса, тавбех ва сарзанини
қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

ТАВВОБ [а. *تواب*] 1 Тангри таолонинг сифатларидан бири, гуноҳларни кечиргувчи.

2 Тавбаларни қабул қилувчи.

*Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба берилки,
ҳам Таввабсену ҳам Маъбуд.*

Муножот, 298-б.

ТАВҚ [а. *طوق*] 1 Бўйинга боғланадиган боғ, тасма.

2 Ўззи қуштарнинг бўйинларидаги ҳалқа шаклидаги чизиқ.

3 Маржон подаси.

Тавқи саодат Бахт бўйинбоғи, саодат тавқи, толе ҳалқаси.

*Қайди зулфини чу ёр айлади занжири иродат,
Тушти ҳар ҳалқасидин бўйнума бир тавқи саодат.*

Ивадир ун-ниҳоя, 65-б.

ТАДВИР [а. *تدوير*] Айлана айланиши, чарх уриб айланиши.

*... яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдаги қатъий
қатаротидек эриб, тома киришгай ва тадвир бўталаридин сай-
раф сийми сув бўлуб, сиймобдек оқиб, арз конига етишгай.*

Муншаот, 135-б.

ТАДРИС [а. *تدريس*] Дарс бериш, таълим.

[Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б. ...]. *Ва Бағдодда Низомия мад-
расаси тадрисин анга тафвиз қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 249-б.

ТАЖАЗЗИЙ [а. *تجزئي*] Бўлак-бўлак қилиш, майда-майда қилиш, майда бўлакларга бўлиниш.

Тажаззий пазир Бўйинишга қобил бўлак.

*Борғону келган анга жузви сағир,
Қим эмас ул жузв тажаззий пазир.*

Ҳайрат ул-аброр, 48-б.

ТАЗКИЯ [а. *تركيه*] 1 Поклаш, пок қилиш, тоза, покиза сақлаш.

2 Мақтов, мадҳ.

[Мавлоно Низомиддин Хомуш қ. с.]. *Ва нафс тазкияси ва кўнгул
тасфиясига кўп жидд кўргузур эрқандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 275-б.

[Қози Раис р. т.]. Ил ҳияси била ва нафс тазкияси била музайян ва муқаррар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ТАЙ [а. طى] Аруз баҳрларидин бири.

«Тай»-мустафилуннинг тўртунчи ҳарфининг исқотидур, муштафилун қолур, муфтафилун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Тай»-мафъулотуда мафъилоту бўлур, фоилоту анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАЙБАТ [а. طبیت] қ. Тийбат.

ТАКАФФУЛ [а. تكفل] Кафил бўлиш, кафилигини олиш, мутасадди бўлиш.

Такаффул қилмоқ Кафил бўлмоқ.

Ўз намозин мақбул тахайюл қилгон жамоат намози қабулиятини ҳам такаффул қилгон.

Маҳбуб ул-қулуб, 28-б.

ТАКАЛЛУФСИЗ [а.-ф. تكلف سيز] 1 Саъй-ҳаракатсиз.

2 Мулозаматсиз; бетакаллуф.

3 Ҳаппаматсиз.

Такаллуфсиз айлаб ер узра мақом,

Аларни доғи кўп қилиб эҳтиром.

Садди Искандарий, 301-б.

ТАКУПУ [ф. تگپو] Югурҳо-югур, тезлик билан келиб-кетиш, югуриш-елиш.

Такупу айламак Елиб-югурмоқ, чоппмоқ.

Етиб ориққа кўп айлаб такупу,

Ҳаё теридин андоқ оқизиб сув.

Фарҳод ва Ширин, 247-б.

ТАЛАМОҚ [т. تلامق] Талон-торож қилмоқ, ғорат қилмоқ, шишмоқ.

... Самарқанд яқинида бир бўлук отлиғлар чиқдиларки, аларни талағайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ТАЛАБСИЗ [а.-ф. طلب سيز] 1 Хоҳишсиз, сўровсиз, беистак, илтимоссиз, беталаб.

2 Саъй-ҳаракатсиз.

Кишидин талабсиз гино ҳосил этмас,

Яна жудга бўлмамоқ ҳеч монё.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТАЛАЗЗУЗОТ [а. تلذذات] Лаззатланидиган нарсалар.

Агар бу фарш ҳаёлин тамом кўнгулдин чиқарилса, киши ул маҳол тасавурдин ҳам тинар ва халос ҳам бўлур ё ўйга фарш бўлмаса танаъумоти ва талаззузотидин не ўқсугай.

Маҳбуб ул-қулуб, 127–128-б.

ТАЛАЪЛУЪ [а. تلاءلؤ] Ярқираш, порлаш.

*Сафодин ҳавз сийми ноб янглиг,
Талағлуьдин суйи симоб янглиг.*

Фарҳод ва Ширин, 93-б.

ТАЛИЪ [a. *طليع*] Аломат берувчи, белги берувчи, дарак берувчи, хабар берувчи.

*Гар бўлубон ногаҳон талиъ мусонд, бахт ёр,
Топсанг ул ой бирла сўзлашгунча миқдор, эй кўнгул.*

Бадоеъ ул-бидоя, 348-б.

ТАЛХИС [a. *تلخيص*] Саралаш, хулосалаш.

*Қил фано дарси аро мулаххаски, эмас
Суд кашфида бу маънининг ўқумоқ «талхис».*

Наводир уш-шабоб, 199-б.

ТАМАЙЮЗ [a. *تميز*] Фарқ пайдо қилиш, фарқли бўлиш, фарқли.

[Абу Абдуллоҳ Турузбадий р. т.]. *Ва ҳам ул дебдурки, йироқ бўл
хидматда тамайюздин, не учунки, жамъики аларни хидматда
мултоз қилурсен...*

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

*... ва бу китоб муморасотиға машъуф бўлгон аҳли тамайюзлар
кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамоиймидин мунаввар ва
аржуманд этгайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

ТАМАННОСИЗ [a.-т. *تمنا سيز*] Бетипак, беистак, орзусиз, беумид, ил-тимоссиз.

[Мир Ғиёс қ. р.]. *Бир анбонда тўла ўтмакдур. Мир га ҳавола қи-
либ, дедик, улаш, закотсиз ва таманносиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ТАМАРРУД [a. *تمرد*] Саркашлик, бўйин товлашлик, итоатсизлик, му-холифлик.

*Ҳамул замон хитоб келдиким, эй Мусо, неча бу қавм бизинг возиҳа
оёт ва лойиҳа баййинотимизни кўруб, тамарруд ва исён қилгайлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

ТАМАЪСИЗ [a.-т. *طمع سيز*] Бировдан бирор нарса кутмаслик, бетама, илтинжсиз.

*Эй Навоий, олам аҳлида тамаъсиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқтур анга бўлгай шараф.*

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

ТАМОМЛИҒ [a.-т. *تمام ليغ*] 1 Бутунлай, тўлиқлик, мукаммаллик.

2 Комиллик, ҳаммалик, барчалик.

Шафқат тамомлиғ Ҳаммага меҳрибонлик.

[Абу Абдуллоҳ Солимий қ. с.]. *... ҳарким, узр этса қабул қилгай ва
шафқат тамомлиғи била барча элга хоҳ солиҳ ва хоҳ толиҳ.*

Насойим ул-муҳаббат, 86-б.

ТАМОМҲОЛ [a. *تمام حال*] Комилроқ.

[Абул Ҳусай Ҳусрий р. т.]. *Шайх Сулабий дебдурки, машоийх
орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўр-
мадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ТАМУЗ [ф. *تموز*] 1 Жавзо ойининг жазирама вақти, саратон ойи, июл.

Кун туш эдию тамуз фасли,

Жавзо била меҳр тоб васли.

Лайли ва Мажнун, 180-б.

2 Ёз, ёзинг энг иссиқ палласи.

Тамуз ўтидин эрди оламга жўш,

Сувлар айлабон қайнамоқтин хуруш.

Садди Искандарий, 513-б.

ТАНАДИРНО [а. *تندرنّا*] 1 Ашула айтмасдан узоқ чалиш.

2 Қўшиқда бир турли нақорат.

Нақида ҳар неча талоло деса,

Ё амал ичра танадирно деса.

Ҳайрат ул-аброр, 59-б.

ТАНАЪУМОТ [а. *تعامت*] Ноз-неъматлар ичида яшаш, неъматланиш, баҳраманд бўлиш, роҳат-фароғатда яшаш.

Сабр ўзни чиқармоқдур хузуз нафсонидин ва танаъумот жисмонидин ва нафси ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатида...

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

Яна ул эрдимким, ул ҳазратнинг давлатидин бовуруди улким, жамии танаъумоти жисмоний ва муродоти нафсонийгаки, даст-расим балки ҳавасим бор эди...

Вақфия, 252-б.

ТАНБУРА [ф. *طنبوره*] Мусика асбобларидан бири, танбур.

Хуш улки, базмда айлар топарда аргунитак,

Шаҳ анда танбура қолиб, Павоний деса қўшуқ.

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ТАНВАШ [ф. *تن و ش*] Жуссадек.

Юз рўйи танваш Юзта ҳайкал.

Йиқилгоч бу ҳамул юз рўйи танваш

Ки, бору узра эрдилар камонкаш.

Фарход ва Ширин, 167-б.

ТАНГАЛИК [т. *تنگ ليک*] 1 Тангалик, пуллик.

2 Савдо устида олдиндан берилган пуллик.

... ҳар куни ўтмак юз ададким, йигирми ботмон уч тангалик эт билан мураттаб қилгайлар...

Вақфия, 268-б.

ТАНГДАСТ [ф. *تنگ دست*] 1 Фақир, ҳеч вақоси йўқ, камок.

2 Имконияти оз ёки чекланган, қурби етмаган, қўли калталиқ ёки қисқалик.

Ҳаводис солиб ишларига шикаст,

Маош амрида бўлдилар тангдаст.

Садди Искандарий, 259-б.

ТАНГЛИК [ф.-т. *تنگ ليک*] 1 Танглик, торлик.

2 Мушкуллик, ночорлик, иложсизлик.

Баъзи сафардаким, емакки танглик ваҳеъ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ТАНЗ [а. *طنز*] Масхара бўлиш, масхаралаш, кулги қилиш, истехзо, масхара.

*Бу сўз сидқиға дағи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».*

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

ТАНИМОҒЛИҚ [т. *تانيماغلىق*] Танимоқлик, билмоқлик, англамоқлик.

*Анғаким эрур нуктадону зариф,
Улғу ишдурур тонимоғлиқ ҳариф.*

Садди Искандарий, 139-б.

ТАНИР-БИЛУР [т. *تانير بيلور*] Таниган-билган.

*[Мавлоно Мухаммад Табодгоний] Аксар ани танир-билур эл ўзни
соҳиб азо туттилар.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 99-б.

ТАНОСУБСИЗ [а.-т. *تناسب سيز*] 1 Номуносиб, муносиб бўлмаган; номувофиқ.

2 Пропорциясиз.

3 Шеърятда таносиб санъати ҳосил қилиш.

*Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,
Таносубсиз ҳунарлар қилди мунис.*

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

ТАНСИХАТЛИК [ф.-а.-т. *تسخيكت لىك*] Тани-жони соғлик, саноатлик.

*... Мустафо с. а. в. дебдурким, (тансиҳатлик ва хотиржамлик –
икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдулар).*

Насойим у:т-муҳаббат, 77-б.

ТАНСУҲА [ф. *تسخو*] қ. Тансуқа.

*[Шайх Абу Саид Абулхайр]. Ҳазрат Шайх ул-ислом қ. р. дурким,
Ҳирда саккиз ботмон нон бир тансуха эрмиш ва алар ёз гиёҳи бир-
ла қун кечурур эрмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ТАНСУҚА [ф. *تسوقه*] Подир нарса, қимматбаҳо нарса, инъом.

ТАНУҚЛУҚ [т. *تانوق لوق*] Нишонлик, белгилilik.

*Шайх ул-ислом дебдурки, бу Али р. а.ға нуқс эмасдурки, та-
нуқлуқдур, ул мазкур бўлғай уч нимаға.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

ТАНҲОЛИҒ [ф.-т. *تنهالىغ*] 1 Танҳолик, яқкалик; алоҳидалик, жудолик.

2 Фақатлик, биргиналик.

*Ҳусн аро чун уйла фард ўлдунгки йўқ ҳамто сенға,
Ишқинг ичра хуш келур халқ аҳлидин танҳолиғим.*

Наводир ун-нихоя, 376-б.

ТАП(П)ОНЧА [т. *طپناچه*] қ. Табонча.

ТАРАДДУДСИЗ [а.-т. *تردد سيز*] 1 Бирор масалада иккиланмаслик; тай-ёргарликсиз, бетараддуд.

2 Саъй-ҳаракатсиз.

*Эй Навонӣ, пора-пора бўлса кўнглунг яхишдур,
Қим тараддудсиз олишқайлар ани дилҳоҳлар.*

Наводир ут-шабоб, 112-б.

ТАРАКА [a. ترکه] Мерос; вақфлик.

[Абдурахмон Жомий]. ... қисмат коҳида илми ўн оламча эрканлардин изтирор ортўқроқ тарака олгон ва уламо умматига к-ан-бийи исроил комида юз йигирма тўрт минг ҳариф аросида ўзини тариқат элининг муқтадо ва имоми ...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

ТАРАҚҚУБ [a. ترقب] Интизорлик тортмоқ, мунтазир бўлмоқ; эртаю кеч хизматда бўлмоқ.

... ва ҳукумат маҳкамасида додхоҳ сўрдум ва гоҳ подшоҳ наёба-тида тараққуб туздум ва наззорагар элга ўзумни комрон кўргуз-дум.

Маҳбуб ул-қулуб, 10-б.

ТАРДОМАНЛИҚ [ф.-м. تردامن ليق] Фосиклик, ахлоқсизлик, бадахлоқ-лик, бузуқлик.

Ҳар фисқим, пушаймонлик ўтин ёрутқай, ул ўт тардоманлик олудалигин қурутқай.

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

ТАРЖУМОН [a. ترجمان] Таржимон, таржима китувчи.

Таржумон ул-асрор 1) сирлар таржимони; 2) шайхларга берилган нис-бат.

[Шамсуддин Мухаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.]. Алар лисон ул-ғайб ва таржумон ул-асрордурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ТАРЗИҚ [a. تَرْزِيق] Бир-бирига муносабатсиз равишда бириккан сўзлар ва улар иштирокида шеър битиш (тарзиқ) санъати.

[Мир Сарбараҳна – форсигўй шоирлардан]. Ғоят шўҳ таъълиғи-дин тарзиқ айтмоқ қондасин Мир пайдо қилди.

Мажолис ун-нафоис, 115-б.

ТАРИМОҚ [м. تاريخاق] Эжмоқ.

Қўксини қилди Навоий чу шиёр,
Тухми меҳрингни бу мазраъда ториб.

Наводир уш-шабоб, 53-б.

ТАРИҚАТОСОР [a. طريقت آثار] Тариқатлик, тариқат асарлик.

Мундоқ киши олиме керак исломпаноҳ ва орифе керак муқарраби даргоҳ, хирадманди шариятшиор ва фақрга хурсанд ва тариқато-сор.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ТАРИҒ [м. تاريخ] Бугдой; тариқ.

Тариғ киби суюлур талхкомлик бирла,
Тариғ-тариғки йиғиштурди алтунин норанж.

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

Бир куни Хожса Музаффар Нуқонда айтур эрдики, бир паймона тариғдин бир дона Шайх Абу Саид Абулхайрдур, боқи барчаси мен.

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ТАРИҒ-ТАРИҒ [м. تاريخ تاريخ] Хирмон-хирмон.

*Тариг киби суютур талхкомлик бирла,
Тариг-тариғки йигиштурди олтуни норанж.*

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

ТАРОВАТЛИҒ [a.-т. طراوت ليغ] Яшнашлик, сафолангшлик, тароват-лик.

Қаноат натижаси мундин комилроқ оз зухур қилиб эркин ва хурсандлиғ бозчасининг раёҳини мундин тароватлиғроқ кам очилиб эркин.

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

ТАРОНА [ф. ترانه] 1 Ашула, суруд.

2 Икки байтлик (дубайтий), аруз илмида рубоий вазнининг номи.

Рубоий вазниким, ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ТАРОНАГУСТАР [ф. ترانه گستر] Ашулачи, оҳанг тарқатувчи, чалувчи, хошиш қилувчи.

Сархуш таронагустар бўлмишсен, эй Навоий,

Соқий, сен эмди тут май мутриб, сен эмди туз уд.

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ТАРОНҒУ [т. ترانغو] Бир турли ёввойи дарахт, тўроғи.

Қоматинг нозуку тўби нозук.

Саре раънову таронғу раъно.

Бадоеъ ул-васат, 31-б.

ТАРОҚ [т. تراف] Бирор нарсанинг тушиб ёки синиб кетиши каби ҳолатлардан юзага келган товуп.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,

Барча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

Тароқо тароқ Икки нарсанинг бир-бирига урилишидан чиққан овоз.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,

Барча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ТАРРА [ф. تره] Овқатта кўшиб сйиладиган кўкат, сабзавот, нонхўрак учун айрим ўсимликлар баргидан тайёрланган масаллик.

Сабзаси нон узра зумуррад бўлуб,

Тарраси хон ичра забаржад бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ТАРРАФУРУШ [ф. تره فروش] Сабзавотфуруш, кўкатфуруш, сабзавот экишларини сотувчи.

*Қози бу ҳолни кўргач борадургон тарафдин қайтти ва дедик,
бир таррафуруш сабзлари ғамин еб, қурумасун деб, анга дам-ба-дам сув сепар бўлса, ҳошо Тенгри карамидинки бандалари сабзазори ҳаётин сувсузлукдин қуруғали раво кўргай?*

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ТАРРОҲЛИҒ [a.-т. طراح ليغ] 1 Наққошлик.

2 Бино ва иншоотларни қурувчи мутахассис, меъмор.

Бу етти гулиани жаннатосо ва етти қасри сипехрфарсо тар-
роҳлигининг жиҳати ва меъморлигининг кайфияти...

Сабъаи сайёр, 45-б.

ТАРФИЛ [а. تر فيل] Шеър баҳрларидан бири.

«Тарфил» – мустафйилуннинг ватади мажмуъига бир сабаби
хафиф изофа қилмоқдур, мустафйилотун бўлур, мустафйилотун
анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАРҚАШМОҚ [т. تارقاشماق] Тарқашмоқ, тарқамок.

Зулфи эл кўнглин паришон айламакка жамъ ўлуб,
Турфароқ буким, кўнгулларни йиғарга тарқашиб.

Ғаройиб ус-сиғар, 71-б.

ТАСАДДУҚ [а. تصدق] 1 Садақа қилиш, Аллоҳ йўлига садақа қилиш,
садақа йўли билан бировга бирор нарса бериш, худойи қилиш.

2 Хайрот.

Тасаддуқ қилмоқ Хайрот қилмоқ, садақа қилмоқ.

Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашъда мундоқ бил таҳаққуқ.

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАСКИНПИЖУХ [а.-ф. تسكين بڑوه] қ. **Таскинпужух**.

ТАСКИНПУЖУХ [а.-ф. تسكين بڑوه] Ором олиш, ором олувчи.

Элин ҳам айириб деди: Сиз гуруҳ,
Бўлунг ушбу манзилда таскинпужух.

Садди Искандарий, 503-б.

ТАСЛИК [ф.-т. تسلېك] Ёмонлик.

[Шайх Нуруддин Абдураҳмон Исфаройиний...]. Толиблар тасли-
ки ва муридлар тарбияти ва аларнинг вақоеъи каифида азим шоти
бор эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

ТАСМА [ф. تسمه] Чармли бўғов, банд, кишан, камарбанд.

Қўлумда банди жунун тасмаси, не фикр эткай
Паривашеки, миниб дев, қўлга олса жилов.

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

ТАТБИҚ [а. تطبیق] Мувофиқлаш, солиштириш, уйғунлаштириш.

Мену шайтонга татбиғким, эрур
Мендек ул доғи маломат аҳли.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

ТАТМИМ [а. تكميم] Охирига етказиш, тугаллаш, тамом қилиш, поёнига
етказиш.

... ва Шайх Саъид шайхнинг битконин биайниҳи табаррук ва та-
яммум жиҳатидин шарҳининг дебочасида келтурубдур ва сониян
фойда таъмиму татмими учун арабий иборатқа нақл қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 398-б.

[Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий қ. с.]. Чун инзивоси гояти қувват ва
нияти тақмилу татмимга етибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ТАФАРРУД [а. تفرّد] Якка қолишлик, танҳолик, яккалик; ўзини ёлғизликда тутишлик; покланиш, яккаланиш.

... ва эътиқод поклиги ва тажарруд ва тафарруд таврида ва оламда ҳар не келса, хуш бўлмоқ ва хуш ўткармоқ...

Насойим ул-муҳаббат, 472-б.

ТАФЗИЛ [а. تفضيل] Афзал тутиш; ортиқроқ берилиш.

Ва икки жаҳон жамоли қиёфаси ризодур ва олам ноҳушлиги ҳижобу саҳатда ва бу возиҳ баёнидур, фақрнинг ғинога тафзилининг, валлоҳу аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

ТАФОВАТ [а. تفاوت] 1 Айирма, фарқ, ажратиш, тафовут.

2 Ажратиб турувчи оралик, ўртасидаги масофа.

Кимгаки биззот саховат дурур,

Фақру ғинодин не тафоват дурур.

Ҳайрат ул-абзор, 236-б.

ТАФОВУТ [а. تفاوت] қ. Тафоват.

ТАХАЛЛУФСИЗ [а.-м. تخلف سيز] 1 Бехилоф, ихтилофсиз; қаршиликсиз, номувофиқликсиз.

2 Орқада қолмаслик.

Ва ҳар неки, Ибн Нуқта бобида деди, тахаллуфсиз воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ТАХЛИЪ [а. تخلع] 1 Ечиб олиш (кийимни).

2 Шеър баҳрларидан бири.

«Тахлиъ»-мустафиъунда «хабн» ва «қатъ» ижтимоидур, мустафъил қолур, фаъулун анинг ўрнига қўялар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ТАХТАГИЗ [ф.-м. تخته گيز] Тахта кигиз.

Шаҳеким кўкка чиққай тахту жоҳи,

Гадоким, тахтагиз бўлғай паноҳи.

Фарҳод ва Шириш, 61-б.

ТАХТАС-САРИ [а. تخت السري] Пойтахт.

Ул авж узраким сочилиб сўз дури,

Сурайё келиб анда тахтас-сари.

Садди Искандарий, 40-б.

ТАХТПЎШ [ф. تختپوش] 1 Тахт ёпинчиғи.

2 Тобут ёпинчиғи.

Поя етти зиналиг тахтингга, етти чарх ўлуб,

Тахтпўшунг зинати тарсиъ ахтар бўлди тут.

Бадоеъ ул-васат, 55-б.

ТАШАББУХ [а. تشبه] Ўхшатиш, ўхшатиш.

Ташаббух айламак ўхшатмоқ.

Ҳайлу асҳоби ташаббух айламак,

Тенгрига лекин таважжух айламак.

Лисон ут-тайр, 124-б.

ТАШАРРУЪ [а. تشرع] Киришганлик; бошлаш.

[Хожа Абдурахмон Гахворагар қ. с.]. *Ва буюк сўзлар айтур эрди ва мавлоно Разиюддин Али хидматлари гоят таишарруда эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШАХХУД [а. تشاهد] 1 Намозда ўқиладиган дуолардан бири, намознинг «қаъдаи охир» ида ўқиладиган дуолардан бирининг номи; «Аттаҳи-ёту лиллоҳи вас-саловоту ват-таййибот. Ассалому алайка айтоҳан-набийю ва раҳмагуллоҳи ва баракатуҳ. Ассалому алайка ва аю ибодитлоҳис-со-лиҳин. Аллҳаду ан ло илоҳа иллаглоҳу ва аллҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»ни айтмоқ.

*Киши бу ерга истар бўлса маъни,
Ташаххудгача қилмоқ макс яъни.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

*Бирин эл қаъдаи аввал ташаххуд,
Бирин бу қаъдадин сўнгра ташаххуд.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

2 Намозда «қаъдаи охир» ҳолати ёки вақти.

[Адиб Кумандий р. т.]. *Дебдурларки, йиғирма йил кўпрак авқот
аёғ устига туруб ерди, магар ташаххуд вақтики, ўлтурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 220-б.

ТАШДИД [а. تشديد] 1 Шиддатлаштириш, иккилантириш.

2 Ундол товушларни икки қайталаб айтиш (карра, аммо каби).

*Зулфунг устида гажак қўлоблар тақлидидур,
Йўқса килки сунъдин ул турранинг ташдидидур.*

Фавойид ул-кибар, 127-б.

ТАШИ [т. تاشي] Ташқари.

*Али Моёний қ. с. ўз кентини Моёдин Абардиҳқа ташириф келтур-
дилар ва кентнинг ташида тушуб, мени тиладилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШЛАМОҚЛИҚ [т. تاشلا ماق ليق] қ. Ташламоғлиқ.

*Ўт ичра ташламоқлиқ ўйлаким барқ
Ки, бўлгай исуъла тўфонин аро гарқ.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ТАШЛАМОҒЛИҚ [т. تاشلا ماغ ليق] 1 Ташламоқлик; тушириб юбор-моқлик.

2 Қўймоқлик.

*Есун итинг жигаримни узуб-узуб, негаким
Кесиби-кесиби қошига ташламоғлиқ эрмас адаб.*

Наводир уш-шабоб, 38-б.

3 Тушириб қўймоқлик.

4 Тушириб қолдирмоқлик.

ТАШНАЛАБИҒ [ф.-т. تاشنه لابلغ] Лаби қуриганлик, чанқоқлик.

*Соқиб, ритин гарон бирла мени сероб қил,
Ким қурубтур ташналаблиғдин манга бисёр оғиз.*

Фавойид ул-кибар, 154-б.

ТАШНАЛИҒ [ф.-т. تاشنه ليغ] Ташналик, чанқоқлик, сувсаганлик.

*Рўзада лаб таиналиғдин қилди заъф ул моҳрў,
Жон берурмен лаълига то бўлғуси жонимда су.*

Бадоеъ ул-васат, 356-б.

ТАЪВИҚ [а. تعويق] Қайтариш, кечиктириш, ман этиш, пайсалга солиш, банд солиш.

*Эмдиким, маҳал тоғиб, бу мазкур бўлгон муддаони арз қилдим
– ғариб даст бердиким, аларнинг ҳам муборак хотираларига би-
айниҳи ушбу навъ ўтар эрмиш, аммо баъзи мавонё сабабидин
тавқиф ва таъвиққа қолур эрмиш.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 49-б.

ТАЪЗИБ [а. تعذيب] Қийнақ, азоб бермоқ, озор бермоқ.

*Чун таъзиб шиддатидин ҳордилар, ул мажмуъдин судраб чиқор-
дилар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

ТАЪЛИФОТ [а. تاليفات] 1 Икки ёки ундан ортиқ ижод намуналарини бир-бирига боғлаб тартибга келтириш.

2 Ижод намуналари, асарлар; муаллифлик.

*[Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.]. Ва муътабар таснифоти ва таъ-
лифоти бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ТАЯММУМ [а. اتييم] 1 Ислоҳ дини шариати қоидаларига кўра мусул-
монлар сув бўлмаган жойда туфроқ ёки қум зарралари билан юз-қўл ва
бошқа яширин аъзоларига таҳорат олиши мумкин, намознинг таяммум
фарзлари.

*Таяммум фарзи аввал бўлди ният,
Илик туфроққа урмак икки навбат.*

Сирож ул-муслимин, 282-б.

*Таяммум ноқисин айлай ишорат,
Эрур ҳар неки нуқс этгай таҳорат.*

Сирож ул-муслимин, 282-б.

*Заъфда ўлтуруб ва кўпрак заъфда ётиб ва наъ ҳолатида ишо-
рат била муқаррар бўлубтур, сув бўлмағонида таяммум била,
аммо маоф бўлмайду.*

Муншаот, 221-б.

2 Кўнғил таҳорати.

*Поклик даъби гар эрматур сулук ичра, не суд,
Баҳру барда гар таҳорат, гар таяммум айларам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 339-б.

*Ҳам «Футуҳот»дадурки, халойиқ илиғларин Шайх Абу Мадянга
суртуб, табаррук ва таяммум жиҳатидин юзларига суртарлар
эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 384-б.

ТАЯРОН [а.-ф. طياران] Учиш, парвоз қилиш.

*Ўқки, туз ўлди таярони анинг,
Бўлса ер эгри, не зиёни анинг?*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ТАҚБИЛ [a. تقبيل] 1 Ўпиш, ўпитч олиш.

2 Мусулмон киши ҳаж ёки умрага Макка тулишга борганида зиёрат қилиш амалларидан бирини адо этиш, яъни Каъба деворларидан бирига ташқаридан жойлаштирилган Ҳажар ул-асвад (қора тош-жисмели хусусиятига кўра ҳам у бошқа тошлардан фарқли улароқ сувда чўкмайди) ни зиёрат қилганда унга пешона, юз, кўзларини суртиб ўпиши ва таъвоф қилиши.

Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ТАҚДИРСИЗ [a.-т. تقدیرسیز] 1 Кўрғиликсиз; 2 Фараз қилмаслик, тахмин қилмаслик.

3 Қимматсиз.

4 Қазосиз, қаларсиз.

Ҳамла кетур размда тақдирсиз,

Билки киши ўлмади тақдирсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҚДИС [a. تقدیس] Муқаддас ҳисоблаш, пок ва муқорак ва қутлуг санаш, азиз ва ҳурматли билиш, поклик билан эшлаш.

Эшиттимки, олам ва ҳар не андадур, Ҳақ субҳонаху ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, аввоъи тақдис била. Яқин эрдик, ақлим зойил бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ТАҚЛИДИЙ [a. تقلیدی] 1 Тақлидлик, тақлидчилик.

2 Мажбуриятлик.

3 Масъулиятлик, жавобгарлик.

Бир қатла Ҳазрат Амир ул-мўъминин Алининг имони тақлидий экандур деганга, ул ҳазратнинг руҳидин ғариб сиёсат ва ишқан-жасалар кўрди.

Мажолис ун-нафоис, 120-б.

ТАҚЛИЛ [a. تقلیل] Кам қилиш, озайтириш, камайитириш, озгин бўлиш.

Ва маном тақлилда эътидол тариқи била кўниши қилмоқ, алал-хусус...

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

ТАҚСИРЛИҚ [a.-т. تفسیرلیق] Қусурлик, сусткашлик.

Бўлма бу тир олида тақсирлик,

Истар эсанг давлат ила тирлик,

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ТАҚСИРСИЗ [a.-т. تفسیرسیز] Сустлик қилмаслик, камчиликсиз, енгиллик қилмаслик; беқусур, бенуксон, беайб.

Ҳамла кетур размда тақсирсиз,

Билки киши ўлмади тақдирсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҒМОЧ [т. تغماچ] Тағмоч (элат, халқ).

Ўзбак, мўғул ўлғай анинг олдида мусулмон,

Билман ани қалмоқмудур, йўқ эса тағмоч.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТАҲ [ф. تہ] 1 Тағ, ост қабат.

2 Териб, тахлаб қўйилган нарса ёки унинг ҳар бир тахлами, тах.

Бир тах нон Бир тах нон.

[Абунаср Саррож р. т.]. *Ва таровиҳда Қуръонни беи хатм қилди. Ва ходим ҳар кеча бир тах нон анинг ҳужрасига элтар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Бир тах ўтмак Бир тах нон.

[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. *Қундуз икки тах ўтмак олиб, уйдин чиқар эрди, йўлда фуқарога яширин берур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ТАҲАЙҲОРОТ [а. تحيرات] Ҳайратланиш, ҳайрон бўлиш, шўшиб қолиш, ҳайронлик.

... ва бухайрот шарҳидин елга таҳайюрот солиб ва анҳор можа-росидин сойилни баҳрдек ҳушқабалиқдин сероб қилғони.

Садди Искандарий, 485-б.

ТАҲАККУМ [а. تحكم] Зўравонлик билан ҳукмронлик қилиш; устун чиқиш.

Таҳаккум қилмоқ Ҳукмронлик қилмоқ.

Эй қазо ҳукмига ожиз, бу сифат маҳкум ўлуб,

Фақр атворида ҳеч иш жуз таҳаккум қилмадинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 282-б.

ТАҲАММУЛСИЗ [а.-м. تحمل سيز] 1 Бесарб, чидамсиз, бардошсиз, оғир ва қийинчилик дамларда сабр-бардошти бўлмаслик.

2 Мажбуриятсиз.

Таҳаммулсиз бўлуб топти сўзим гул,

Ҳалойиқ қилмасун ваҳмига маҳмул.

Фарҳод ва Ширин, 332-б.

Таҳаммулсиз бўлуб уй сори бориб,

Эшик очилмоғондин сўнг қўнғориб.

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ТАҲАММУЛСИЗЛИҚ [а.-м. تحمل سيزلىق] Бесабрлик, чидамсизлик, бардошсизлик, бетоқатлик.

... ва дилфуруз газаллар иштиғоли била таҳаммулсизлиққа ит-мийнон берулар эрди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

ТАҲАРРУКЛУК [а.-м. تحرك لوك] Ҳаракатлик, қимирлаштик, тебраниш-лик.

... то рўзгор ҳаводиси ул жаҳондор салтанати асосин барҳим урди ва ел таҳарруклук сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин ўчурди...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТАҲАРРУКСИЗ [а.-м. تحرك سيز] Қимирламаслик, тебранмаслик, ҳаракатсиз.

Азал субҳики қилди хомаш сунъ

Таҳарруксиз ҳароши номаи сунъ.

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

ТАҲАҚҚУҚ [а. تحقق] Исботга етишмоқ, ҳақиқат бўлмоқ.

*Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққуқ.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАҲЗИР [а. تحذير] Ҳазар қитувчи, куркишлик, қочип, четлапиш.

*Маҳлуқ мулозаматидин танфиру ғайри ҳақ мулозаматидин таҳ-
зир.*

Ғаройиб ус-сиғар, 545-б.

Таҳзир қилмоқ Ҳазар қистмоқ, қочмоқ.

*Душмандин таҳзир қилмоқким, бийми бўлгай, хусусанким, ул
душмани қадимий бўлгай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

ТАҲҲИР [а. تحير] Ўзгартириш.

*Яна тартиб, яъни улча таҳрир,
Қилинди берма лек анга таҳйир.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТАҲМТАНЕ [ф. تهمتي] 1 Қувватли, кучли, қудратли, шижоатли бир паҳлавон киши.

2 Шижоатли паҳлавон Фирдавсий «Шоҳнома» сидаги қаҳрамон Баҳман ва Рустами Золнинг лақаби.

*Чун яна майдон сори кўргузди хез,
Таҳмтане тортиб эди тиги тез.*

Ҳайрат ул-аброр, 86-б.

ТАҲНИЯ(Т) [а. تهنيه/تهنيت] Қутлаш, табриклаш, муборакбод этиш.

*... ҳў бу ун [ўлмасдан бурун ўлинглар] ҳадиси ҳукми ишорат ан-
гадурки, ўлумнинг таҳниясида бўлгай, чун вақт етган эрқандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

ТАҲНИЯТОМИЗ [а.-т. تهنيت آميز] Муборакбод этишли, табриклашли, қутлашли.

Таҳниятомиз руқъа ҳам битиб эрдим.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ТАҲОВУН [а. تهاون] Хор саналиш, ҳақирлик.

[Шайх Аҳмад Чинтий...]. *Ҳеч навъ шаръда сустлик раво кўрмас
эрдилар, таҳовунга не етқай?*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

ТАҲОРАТСИЗ [а.-т. طهارت سيز] 1 Бетаҳорат, покланмаслик, поклик-сиз, тозаликсиз.

2 Намоздан олдин таҳорат билан қилинадиган амалга риоя қилмаслик, ювинмаслик, гусул қилмаслик.

*Улки эрмас ишқи поку сажда айлар кўрса ҳусн,
Ўиладурким, айлагай фосиқ таҳоратсиз намоз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 215-б.

*Ўзин пок айламай ошқни, ёр олинда қўйгай бош,
Эрур ул навъ, заҳидким таҳоратсиз намоз этқай.*

Бадоеъ ул-васат, 426-б.

ТАҲРИМА [а. تحريمه] Намознинг бошланишида «Аллоҳу акбар» деб айтиш.

[Абу Язид Бистомий қ. с.]. «Аллоҳу акбар» деб тақбири таҳрима
боғлагондин сўнгра, ҳар туки тубидин бир қатра қон бош урубдур.
Насойим ул-муҳаббат, 17-б.

ТАҲТАС-САРО [ا. تحت الثري] Ер ости.

Кимки фавҳус сурайё эди манзили,
Тобеъинг бўлмагач кирди таҳтас-саро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ТАҲТАШ-ШУОЪ [ا. تحت الشعاع] Ҳар ойнинг охириларида пайдо бўладиган, ҳилол; фалак нури, осмон чироғи.

Бурунгидаким ойга қилди видоъ,
Қамар манзили бўлди таҳташ-шуоъ.

Садди Искандарий, 27-б.

ТАҲҚИҚИЙ [ا. تحقیقی] Ҳақиқатига етувчи; текпирувчи.

Аҳли таҳқиқий Тақводорлар, художўйлар, порсолар.

Илми адвору фанни мусиқий,
Мендин ул илм аҳли таҳқиқий.

Сабъан сайёр, 336-б.

ТАҲҚИҚОТ [ا. تحقیقات] Бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш ва ҳақиқатига етиш; ҳақиқатлар, кузатишлар, кашфу кароматлар.

[Заҳириддин Абдурахмон б. ...]. Анинг таносифидин бири «Аво-риф» таржимасидурки, анда кашфу илҳомдин содир бўлгон таҳқиқоти кўндур.

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

[Шайх Садруддин...]. Ва Шайхнинг мақсуди вужуд масъаласи ваҳдатида бир важе билаки, ақлу шаръ мувофиқи бўлғай, анинг таҳқиқоти татаббуъидин айру фаҳм бўлмоқ муяссар эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

ТЕБРАНМАКЛИК [т. تبرانمك ليك] Қимирламоқлик, ҳаракатга келмоқлик, чайқалмоқлик.

Қолмамен ғам юки остида ул навъ,
Ки тебранмаклик эрмас эҳтимолим.

Наводир уш-шабоб, 308-б.

Қўлмоғи мумкин эмастур, балки тебранмаклиғи,
Топмаса жонбахш лаълинг нуқтасидин жон сабо.

Бадоеъ ул-васат, 33-б.

ТЕБРАТГУЧИ [т. تبرانگوشي] Қимирлатгувчи, ҳаракатга келтирувчи.

Дегайсенки, аларнинг дўстларидинмен ва сўзларин эшитсанг,
агарчи маъносин билмасанг, бош тебрат, то тонгла дегайсенки,
аларнинг бош тебратгушларидинмен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ТЕВРУК [т. تيروك] 1 Теварак, тўгарак.

2 Улок, қурок, тешик, йиртик.

Қўнглакига пора тугондин ўрун,
Хирқаи идборига теверук йўрун.

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

*Доғи кўп танники хирқам ёпмиш, эй сийминбадан,
Англа ҳар теврук юрун остида бир теврук туган.*

Бадоеъ ул-васат, 314-б.

ТЕВУРУК [т. *تيوروك*] қ. Теврук.

*Шайхнинг уйлахи, ошўққа момуг остида доғ,
Тевурук руқбалар остида тикилмиш дирами.*

Фавойид ул-кибар, 401-б.

ТЕГМАСЛИК [т. *تېگماس ليك*] Тегмаслик.

Шикоят тегмаслик Шикоят етмаслик.

*Роз гавҳарин кўнгул махзанида ёшураолмаганга, яна биров фош
қилгандин шикоят тегмасликда.*

Бадоеъ ул-васат, 501-б.

ТЕЗБОЗОРЛИҚ [ф.-т. *تېزبازارلىق*] Сўз бозори, тез бозорлик, киши кадр-
қимматини жойига кўймоқлик.

*Сўз ичра анга тезбозорлик,
Бу бозор аро турфа атторлик.*

Садди Искандарий, 46-б.

*Ва лек истасам тезбозорлик,
Алар зоҳир этмай харидорлик.*

Садди Искандарий, 558-б.

ТЕЗВАҚТ [ф.-а. *تيزوقت*] 1 Тез фурсат.

2 Ўткир, қомил.

*[Абулҳусайн Нурий қ. т. с.]. ... ва Жунайд қ. с. акронидиндур ва
андин тезвақтроқ дебдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

ТЕЗГОМ [ф. *تېزگام*] Илдам, тез юрувчи, чаққон.

*Яни минг хачир, барчаси тезгом,
Сипехри ҳарундек бориға хиром.*

Садди Искандарий, 371-б.

ТЕЗФАҲМ [ф.-а. *تېزفهم*] Тез идрокли, фаҳми тез, қобилиятли, фаҳм-фа-
росатли.

*Андоқ маълум бўлурки, турк сортдин тезфаҳмроқ ва баланд
идроқроқ ва хилқатли софроқ ва покроқ махлуқ бўлубдур...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

ТЕЗХУШ [ф. *تېز هوش*] Зийрак, хушёр, фаҳми ўткир.

*Урарга зулм тугин тезхуш ул,
Демайким, тезхуш, Фарҳодқуш ул.*

Фарҳод ва Ширин, 397-б.

ТЕЛБА [т. *تېلپه*] 1 Ақлдан озган, девона, жунунвап.

2 Бирор нарсаса, кимсага ортиқ даражада берилган, савдойи, шайдойи.

Телба қуш Фарҳод назарда тутилган.

*... ва ул ҳийлагар афсун риштаси домин очиб тазвир ашки дона-
син сочиб ул телба қушни гирифтор қилгони...*

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

3 Телбага ҳос, телбаликни акс эттирувчи; маъносиз.

4 Житовланмаган, асов, «қутурган».

ТЕМОР [ф. تیمار] 1 Дард, ғам, андух, гусса.

2 Ғамхўрлик; севишлик.

Ранжу темор Дард-мапаққат; бирор ишни юзага чиқариш йўлидаги ҳаракат.

*Йиғлаб кўруб онча ранжу темор
Ким, заъф қилиб нечукки бемор.*

Лайли ва Мажнун, 91-б.

*Ул навъ ну хуфта ранжу темор,
Бистар уза жисмин этти бемор.*

Лайли ва Мажнун, 241-б.

ТЕМУРБАНД [ф.-т. تیموربند] Темир битан кишанбанд қилинган; темир кишан.

*Ҳам сингон эмиш йиғочга пайванд,
Ҳам чикмиш аёғидин темурбанд.*

Лайли ва Мажнун, 125-б.

ТЕМУРЧИЛИК [т. تیمرچی لیک] Темирни боғлаб, ундан турли буюмлар жасайдиган уста, темирчилик.

Ва Шайх Абу Ҳафз Ҳаддод қ. р. темирчилик қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

*Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ўн етти йил Ми-
срда темирчилик қилиб, анинг музидин ҳеч нима ўз нафсига та-
сарруф қилмас эрди ва фуқарога нафиқа қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 118-б.

ТЕНГАШМАК [т. تینگلاشماک] Тенглашмоқ.

[Саййид ато а. р.]. Иши ул ерга етган экандурки, дебдурки, мен
ва Аҳмад тенгаштук, мен бийикрак эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ТЕНГЛИК [т. تینگلک] 1 Тенг, тенглик.

*Тенглик анга худ ғумон эмастур,
Чун яхшидурур, ёмон эмастур.*

Лайли ва Мажнун, 33-б.

*Ва Мўҳаммад б. Абулҳаворий анинг қардоши, зуҳду тақвода
анинг била тенглик қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

2 Ҳақ-ҳуқуқда бараварлик.

*Шайх ул-ислом Шайх Амудин нақл қилибдурким, бир чоқ Макка-
да тенглик тутиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ТЕНГРИ [т. تڭرى] Аллоҳ, Ҳақ.

Тенгри таоло Ҳақ таоло; Аллоҳ таоло.

*... ва Ҳақ субҳонаҳу ва таоло қошида дағи тавбалар қилиб, аҳдлар
боғлаб онтлар ичиб, борчани бузуб, Тенгри таолодин кўрқмадинг.*

Муншаот, 216–217-б.

ТЕНГСИЗ [т. تڭسيز] 1 Тенги, мисли йўқ, бемисл, тенг эмас, баробар эмас, кам.

*Тўла қуй жами гардунвашиқа май, эй соқийи маҳваш
Ки, ғам хайлини гарқ айлар тенгсиз бу навъ аёғ ўлмиш.*

Наводир ул-шабоб, 192-б.

2 Бир-бирига мос эмаслик, помуносиб.

*Деса Хусравни ўздин кам эмастур,
Ўзин тенгсиз деса, ул ҳам эмастур.*

Фарҳод ва Ширин, 290-б.

ТЕНГТЎШЛУК [т. تىنگ توشلۇق] Ёли жихатдан тенглик, тенгқурлик, тенгтушлик.

[Шахридод]. *Ўн подшоҳлик тахтига ўлтурди, чун андин улугроқ
ва тенгтушлук эл бор эрдилар.*

Тарихи мулуки ажам, 251-б.

ТЕПРАНМАК [т. تېران ماک] Тебранмок, ҳаракатта келмок.

[Фузайл б. Иёз қ. т. р.]. *Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ҳар ким ани
бийм юзидин парастии қилур ўзин парастии қилур ва ўз нажоти
тамағига тебранур, йўқ, муҳаббат у фармон یتواتқа.*

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

ТЕРАНГ [ф. تىرنگ] қ. Тийранг.

*Гарқа бўлди нотавон жисмим сиришким баҳрида,
Гарчи су неча теранг бўлса, чўмурмас коҳни.*

Бадосъ ул-васат, 448-б.

ТЕРМА [т. تيرمه] Саралаб сайланган, энг сара парса, энг сара буюм, саралаб-саралаб йиғиб, бирлаштириб тапқил этилган, тузилган.

[Зайтуна р. т.]. *Ва анинг қошидин чиқдим, бир ерга еттим, бир
хотун киши манга ёпиштики, мунда бир терма тўн эрди, сен эл-
тибсен!*

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

ТЕШАКОР [т.-ф. تيشه کار] Бинокор уста; дурадгор.

*Туруб хайли саннолдин тешакор,
Йиғач кесгани неча минг пешакор.*

Садди Искандарий, 481-б.

ТЕШУКЛУК [т. تيشوك لوك] Яратик, захмлик, тешиқлик, доғлик, ғам-ғуссалик.

*Гар десамким, кўйи туфрогин айлай кўз ҳалқасин
Минг тешуклук пардаи жон бирла гарбол эткамен.*

Фавойид ул-кибар, 320-б.

*... ва бу янглиг қаттиг кечада тешуклук боғрининг қонга бўял-
моғиким, хора ичинда ёқути аҳмардин нишона кўргузур эрди...*

Фарҳод ва Ширин, 344-б.

ТИЙБАТ [а. طيبت] 1 Хушбўйлик, хуш ислик.

2 Ёқимчилик; показалик.

*Сочинг қорасида юз мушк тийбату тотор,
Қадинг ҳавосида минг сарви Учаву Халлук.*

Фавойид ул-кибар, 85-б.

3 Яхшилик, хушгабаитлик.

... ва Абу Усмон Мағрибий анга назира қилди ва тийбат била
анга дедики, Макка не сенинг ерингдур?...
Насойим ул-муҳаббат, 161–162-б.

ТИЙРА [ф. تيره] 1 Қоронғи, қора.

2 Ғам-андуҳли.

Тийра бухор Қоп-қора булутдек.

Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,

Тог аро ул сифатки тийра бухор.

Сабъан сайёр, 229-б.

ТИЙРАНГ [ф. تيرنگ] Чуқур.

ТИЙРАЖОНЛИҚ [ф.-т. تيره جانلىق] 1 Жаҳолатда қолганлик.

2 Ғам-ғуссалик.

Ки: -- Фалон, бу не тийражонлиқдур?

Не бало ажзу нотавонлиқдур?

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

ТИЙРАНДОЗЛИҚ [ф.-т. تيراندازلىق] Ўқ отишлик, камондан ўқ отиш-
лик, ўқ отмоқлик.

Хар ким тарк қилса тийрандозлиқни ўғригондин сўнг бас тарк
қилмиш бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ТИККА [ф. تكة] Нумератив сўз, луқма, бир нарсанинг маълум бир
қисми, парча; бир мунча, бир қисм.

Уч тикка ҳалво Уч луқма ҳалво.

[Мавлоно Муҳий қ. т. с.]. Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб
борурда Бобо Сунгу а. р.ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, или-
гин тутуб ҳалвапаз дўконига тортиб уч тикка ҳалво оғизга солиб-
дур.

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ТИКИКЛИК [т. تيكك ليك] Тикийлик, ямоқлик.

Дедим: қирқ олтин. Деди: Қани? Дедим: тўнумда тикийликдур.

Насойим ул-муҳаббат, 374-б.

ТИЛАГУЧИ [т. تىلاگۇچى] Тилагувчи.

[Зуннун Мисрий қ. т. с.]. Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул ўз
тилагучисининг йўлдошидур.

Насойим ул-муҳаббат, 30-б.

ТИЛЛИК [т. تىللىك] Тиллик.

Қаро тиллик Ёмон тиллик.

Ва агар юз қаролиғидин ўёт ва қаро тиллик бўлурдин ҳижоб бул-
маса анга муносиб ҳарифлар мастур...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ТИЛИСМОНА [а.-ф. تىلىسمانه] Тилсимона, тилсим билан, тилсимларча.

Айлаб бу тилисмона ожиз,

Соҳир нетгай чу кўрди мўъжиз.

Лайли ва Мажнун, 33-б.

ТИНДУРМАМАК [т. تىندورماماك] 1 Тиндирмаслик, тинчитмаслик.

2 Тинч қўймаслик, ором бермаслик.

*Май тутуб кўнгулми тиндур бир замон, эй музбача
Ким, замон бедоди ани лаҳзаи тиндурмаммиш.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ТИРАЛМОҚ [т. *تيرالمق*] 1 Тиралмоқ, таянмоқ.

2 Бирор нарсаса ёки бир-бирига бориб тақалмоқ, тегмоқ, сангчилмоқ.

Бағирдинки кўкеумга пайкон тиралмиш,

Гаминг ўқидин нўғи пайкон эрур бу.

Наводир уш-шабоб, 371-б.

ТИРИЛМАМАҚ [т. *تيريلمamak*] Тирилмаслик.

[Абутолиб Хазраж б. Али р. т.]. ... ва дарду нокомлиг била ти-
рилмаммиш бўлган.

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ТИРИЛМАКЛИК [т. *تيريلمak ليك*] Тиришишлик, жон ато этишлик.

Лабинг жонбахш, аёғдин бишинга қотил, не айб ўлсам,

Тирилмакликдин ўлмакликка чун афзун эрур боис.

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТИРНОҒЧА [т. *تيرناغچه*] Озгина, жиндай, тирноқча.

Барги гулдек оразингнинг шавқидин тирноғ ила

Юз тараф кўкеумни сўйдум, ҳар бири тирноғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ТИРСАҚ [т. *تيرساق*] Қўлнинг билак суяги билан суяги қўшиладиган, бу-

килиб бурчак ҳосил қилинадиган жойи, бўғими.

Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,

Қаро бошни тутуб овуч қаро ерга кириб тирсак.

Наводир уш-ниҳоя, 285-б.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,

Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТИТРАМАҚ [т. *تيتراماق*] 1 Қалтирамоқ.

2 Қимирламоқ, тебранмоқ.

3 Дирилламоқ, зирилламоқ.

Қуёндек титрамақ дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,

Қуёндек жомни титраб сумурмақ фарз эрур аввал.

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

ТИТМОҚ [т. *تيتماق*] 1 Тўда ҳолидаги нарсани уёқ-буёққа сочмоқ, ағдар-
моқ, тўзитмоқ.

2 Кавлаштириб, ағдар-тўнтар қилиб қармоқ, титкиламоқ.

Титу пит Остин-устин.

Титу пит айламақ Остин-устин қилмоқ.

Мен киму ислом ким, сажжода бирла хирқини

Айлади ул бутнинг атфол хаёли титу пит.

Наводир уш-ниҳоя, 71-б.

3 Юлиб, саваб, қоқиб ёки бошқа йўллар билан юмшатмоқ ва чанг, хас-ха-
шакдан тозалармоқ.

4 Пора-пора қилмоқ, дабдала қилмоқ, мажагини чиқармоқ.

ТИФЛОНА [а.-ф. *طفلانه*] Гўдақлардек, ёш болаларча.

*Ушатти шинау жому қадаҳни базм ичра,
Ўюн тариқини тифлона айлади ул шўх.*

Наводир ун-нихоя, 96-б.

ТИГАФГАН [ф. تیغ افکن] Қилич тортиш, ханжар тортувчи.

*Раҳи уза ҳар хидеви тигафган,
Рустаму Қўҳа бирла Рўйинтан.*

Саъбан сайёр, 61-б.

ТИҲА [а. تيه] 1 Чўл, биёбон, саҳро.

2 Қурғоқчилик.

*Мусо а. с. дуо қилиб... Аммо қудрат кўргузуб, тиждада бўлгон
авлод ва атбобларин аларнинг адади била мувофиқ биёбондин на-
жот берди...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 145-б.

*Баъзи таворихда Ҳорун а. с.нинг воқеасин тижда балийясининг
учунчи йилида дебдурлар...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

ТОБАКАЙ [ф. تباكي] Қачонгача, тоқайгача.

*Эй Навоий, гунгулол истар эсам тонг йўқ, сени
Тобақай оғурдан фарёду афғонинг бўлай.*

Наводир ун-нихоя, 595-б.

ТОБАКОН [ф. تباكان] Темирдан ясалган, темир идиш, темир лаганча.

*Эйки бу гавҳарга тиларсен макон,
Билки анинг кони эрур тобакон.*

Ҳайрат ул-аброр, 141-б.

ТОБАНДА [ф. تابنده] Нурланувчи, ярқировчи, товланувчи; нурли, пор-
лок.

*Гулишани давронга бериб зебу фар,
Ҳар гулини айлади тобанда ҳур.*

Ҳайрат ул-аброр, 238-б.

*... ва ул ахтари баланд сояни Ҳақ субҳонаху ва таоло Мирзом
била хоним учун тобанда асрасун.*

Муншаот, 199-б.

*... ва агар шамъ ўча маъмул ўлдурким, хуриеди оламтоб тобан-
да ва мустадом бўлғай омин, ё Раббил оламин!*

Муншаот, 224-б.

ТОБДОН [ф. تابدون] Тапқи томони нақилланган ва рангли шипалар би-
лан ишланган маҳаллий уй тоқчаси.

*Шинишдек кўнгулмададур гулзори ҳуснунг ёдидин,
Тобдоннинг аксидек алвон қизил, сариг, яшил.*

Наводир ун-нихоя, 331-б.

ТОБИИН [а. تابين] Эргашувчи, изидан боровчи.

[Мўҳаммад Восӣ р. т.]. Ўз замонининг беназири эрди ва тоби-
индин кўнга хизмат қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 26-б.

ТОБ [ф. تاب] Тоқат, куч-қувват, чидам, бардош, таҳаммул.

Тобу тавон Қудрат, кодирлик.

*Не қарору сабру не тобу тавон, не тоқате,
Не кўнгул, не жону не руху равон, не пайкаре.*

Наводир уш-шабоб, 421-б.

ТО [а. ط] Араб алифбосидаги ط (итки) ҳарфининг яна бир номи.

Тову миния Пайх ибн Форизнинг фикҳга оид «Тоия» қасидасига Абду-рахмон Жомий битган шарҳ, рисола.

«Тову Миния»гаки чекти рақам.

Ибни Фориз равони дедикӣ там.

Сабъан сайёр, 43-б.

ТОВУС [а. طوس] Қирғовуллар оиласига мансуб, ранг-баранг пағли қуш.

Товус ул-Фуқаро тасаввуфда Юқори даражага эришиб, Аллоҳнинг лутф-марҳаматиға сазовор бўлган суфийлар нисбати; лақаби.

[Абунаср Саррож р. т.]. Ани Товус ул-Фуқаро дерлар.

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Товус ул-Харамайн тасаввуфда Юқори рутбага эришган суфийлар лақаби.

[Абубақр Тарғусий қ. с.]. Ва ни Товус ул-Харамайн дер эрдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 135-б.

Оти Иқбол ва лақаби Товус ул-Харамайн.

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ТОЖ [ф. تاج] 1 Шоҳларнинг ҳукмронлик рамзи.

2 Баъзи қушларнинг бошидаги этдор ўсимта.

3 Бирор нарсанинг юқори устки қисми.

Тожи зуҳур Майдонга чиқиш тожи, кўриниш тожи.

Навъи башар бошига рабби ғафур,

Кўйди тафовут била тожи зуҳур.

Хайрат ул-аброр, 60-б.

ТОЖБАХШ [ф. تاجبخش] Тож соҳиби (шоҳ); тож берувчи.

Хирож олмақ андин эмас дилтазир

Ки, ҳам тожбахш улса, ҳам тахтигир.

Садди Искандарий, 139-б.

ТОЖДЕХ [ф. تاج ده] Кучли ва қудратли шоҳ.

Демагил кўйини беному нишонларга малоз,

Ким эрур тождеху, мулкситонларга малоз.

Гаройиб ус-сиғар, 123-б.

ТОЖДОРЛИҒ [ф.-т. تاجدارليغ] Подшоҳлик, тождорлик.

Менким ёшурдум, тождорлиғ манқариб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

ТОЖОНМОҚ [т. تاجناماق] Тўймоқ.

Муғ тири май бериб, тилади жонни муғбача,

Ҳар неки дедилар қилуридин тожонмадим.

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ТОЗИЙНАЖОД [ф. تازي نژاد] Бедов от, араби от, чопқир от.

Яна тилча хинги тозийнажод,

Демай девзоду, дейин девбод.

Садди Искандарий, 296-б.

ТОЙ [ф. *تاي*] Нумератив сўз, катта тўп қилиб тахлаб ёки босиб боғлаган мол ва шу тарздаги мол ўлчови.

[Шайх ул-ислом Аҳмад Номақий...]. *Ва уч юз той коғоздин ортуқ-дурки, таъхиду маърифат илмида ва сирру ҳикмат маърифатида ва тариқат равишида ва ҳақиқат баёнида тасниф қилибдурки, ҳеч олим ва ҳаким анга эътироз қилмайдур ва қила олмайдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

ТОЙИЙ [а. *طايي*] Той помти қабилага мансуб, той қабилиси.

... ва Қазоъий ва Ашъарий ва Оздий ва Тойий Сибо наслидиндур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ТОЙИЙФ [а. *طائف*] Ҳижоздаги бир шаҳар номи.

*Тушуб ул тахта сайирининг гузори,
Яман мулкию Тоййиф ҳадди сори.*

Фарҳод ва Ширин, 211-б.

ТОКЧА [т. *طاجچه*] қ. Тоқча.

ТОЛИБ [а. *طالب*] Изловчи, талаб қилувчи, хоҳловчи.

Толиб ул-илмлик Илм талаб қилувчи, талаба.

[Мир Муфлисий қ. с.]. *Ул толиб ул-илмлик қилиб, сойир халойиқ-дек эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

Толиби илмлик, ПЛИГ//О.ЛИК Талаба, мадраси ўқувчиси, илм талабгори.

Мавлоно Зойирий – ҳам машҳадлигдур. Толиби илмликқа мансуб-дур.

Мажолис ун-нафоис, 106-б.

Мир Ҳошимий – кўфтагарлик била машҳурдур ва толиби илмиги даги бор.

Мажолис ун-нафоис, 87-б.

Мир Ҳоҷ – саййид кишидур, толиби илмлик ҳам қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

ТОЛИҚМОҚ [т. *تاليق*] 1 Чарчамок, хоримок, толиқмоқ.

2 Зориқмоқ.

*Чобуқум тез сурар тунд саманд узра чиқиб,
Мен сўнгича ета олмай, югурурдин толиқиб.*

Фавоийд ул-кибар, 48-б.

ТОМ(М)А [а. *طلمه*] Комил, етишган.

Томмат ул-Кубро Шайх Нажмиддин Кубро лақабларидан бири.

[Шайх Нажмуддин Кубро қ. т. р.]. ... унга «Томмат ул-Кубро» лақабини бердилар.

Насойим ул-муҳаббат, 287-б.

ТОМУР [т. *تمور*] Инсон танасида қон оқадиған найчасимон аъзо, томир.

Шайх дедики, агар Ҳорис Муҳосибийнинг илгида бир томур эрдик, шабҳалик таом илайига қўйсалар эрди, ҳаракатқа келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ТОМГУЧИ [т. تامغۇچى] Томгүвчи, оқгүвчи.

*Бағридин қон тамғучи уишоқ захмин билмағай,
Тигидин қон томғучи берахм олий жоҳлар.*

Бадосъ ул-васат, 113-б.

*Улки қаҳр этса, қиличидин дамо-дам қон томар,
Бағридин қон тамғучилар бирла не жинсияти.*

Фавойид ул-кибар, 437-б.

ТОПИЛМАСЛИҚ [т. تاپىلماسلىق] 1 Топилмаслик.

2 Мавжуд эмаслик.

*Ўлмакка юзи хўбдурур, ғабғаби ҳам хўб,
Чун оғзи топилмаслик аро олмоқ учун бож.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТОПМАМОҚ [т. تاپماق] 1 Топмаслик; қўлга киритмаслик, олмаслик.

2 Кашиф этмаслик, очмаслик.

3 Натижа олмаслик.

Вукуф топмамоқ Билмаслик, хабардор бўлмаслик.

*Мушкул иштур уйда бир ғойибни ҳар дам йўқламоқ,
Лек муҳлик йўқлагандин сўнгра истаб топмамоқ.*

Наводир ун-ниҳоя, 279-б.

*Оғзи рамзига агар йўл топмадим, эрмас ажаб,
Ғайб сиррига не тонг эл топмамақ осон вукуф.*

Бадосъ ул-васат, 220-б.

ТОПМАМОҒЛИҒ [т. تاپماغلغ] 1 Топмаслик.

2 Кашиф этмаслик.

3 Хабардор бўлмаслик.

*Истамак ранжи кўнгулни зор этар,
Топмамоғлиғ руҳни афзор этар.*

Лисон ут-тайр, 214-б.

ТОПОЛМАСЛИҒ [т. تاپالماسلىغ] 1 Топа олмаслик.

2 Кашиф эта олмаслик.

*Матлубин истаб, тополмаслиғидин ва ҳеч ҳамдам ани бу мусн-
батда зорлигин сўрмаслиғидин ўз-ўзи била ғиламандлиғ изҳор қи-
либдур.*

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

ТОПУҚ [т. تاپۇق] Бўйсуниш, итоат.

Топуқ айламоқ Таъзим қилимоқ.

*Захмига ер кўрсатурмен чиқса ул бадмастким,
Манглай узра бармоғимни элтиб айлармен топуқ.*

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ТОПШУРМАМАҚ [т. تاپشورماماق] 1 Топширмаслик, бермаслик.

2 Бирор қимсанинг ихтиёрига қолдирмаслик.

*Зулф аро асра Навоий кўнглин элдин истама,
Телбани банд ичра зоминга киши топшурмамини.*

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ТОПҚУЛУҚ [т. تاپقۇلۇق] Топишлик, учратиб қолишлик, учратиб қўлга киритишлик.

... То иш анга еттиким, бир ўйким ўрта ёшлиг, ранги сориг, зи-
роат ва юк заҳматин кўрмаган бўлгай ва нопок ерда ўтламамиш
бўлгай ва умрида анга машаққат етмамиш бўлгай, топқулук бўл-
дилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ТОПҚУЧА [т. تاپقۇچە] Топиб олишшикча, топиб олгунча.

Топқуча ганжисини асрорлиқ,
Қўл қилибон солики атворлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

ТОРЛИҒ [т. تارلىغ] 1 Сиқиклик, чекли.

2 Қоронғилик, потўғрилиқ.

[Жорияи Маъжхула р. т.]. Дедим: сени ҳокима кўрармен, мени бу
йўл торлиғидин чиқар ва туз йўлни манга оч!

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ТОРТМОҒЛИҒ [т. تارتماغلىغ] Тортимоқлик.

Илик тортмоғлик Барча (шариатга хилоф) ишлардан қўл торттишлик.

Қулоқ қарлиғидур моло, яъни масъумуотдин илик тортмоғлиг-
дур барча номашируотдин.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ТОРТҚУЧИ [т. تارتقۇچى] Тортгувчи.

Бу ҳарфқа дағи туркий алфоз гуҳарин назм силкига тортқучи
шухро таарруз қилмайдурлар...

Мажолис ун-нафоис, 177-б.

ТОСБОЗ [ф. طاس باز] 1 Найрангбоз, кичик жом косачалар билан ўйин
кўрсатувчи.

2 Ҳийлагар, лўттибоз.

Чарх урубон рев ила найранг соз,
Ўйлаки кўк хирқа била тосбоз.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ТОТ [т. تات] Исломи қабул қилмаган уйғур ёки хитойлар.

Чаҳдағи тухм артасини оти еб,
Уйда товуғларни суруқ тоти еб.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ТОТМАМОҚ [т. تاتماماق] 1 Татиб кўрмаслик, тотмаслик.

2 Синамаслик.

[Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил қ. т. с.]. Ва ҳам ул дебдур: ҳеч
нима йўқтур ул кишидаким, касб зулли ва савол зулли ва рад зулли
таъмини тотмамиш бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 148-б.

ТОШҚИЛИҒ [т. تاشقىلىغ] 1 Узоқдалиқ, йироқдалиқ.

2 Кўргон ташқарисида ҳаёт кечиришлик.

Тошқилиғингининг бу сифат ҳоли бор,
Бўлса тақарруб анинг ашқоли бор.

Ҳайрат ул-аброр, 162-б.

ТОШ I [т. تاش] Ташқари; саккиз чақирим узунликдаги масофа.

*Ёғди жаврунг ўқи ҳажринг тошидек,
Қилди қон кўнгулм ичин ҳам тошидек.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШ II [т. تاش] Устки, устки садаф.

*Сочқали моҳим аёлига сипеҳр,
Кўз ёшимнинг лаълу дуррин тошидек.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШУРМОҚ [т. تاشورماق] Қирғоқдан опшиб атрофга ёйилтирмақ, қирғоқдан опирмоқ, топирмоқ.

*Кўёш акси тушиб дарё ичинда,
Не мумкиндур анинг сўйин тошурмоқ.*

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ТОЪИН [а. طاعن] Маломат қилувчи, таъна қилувчи, танбеҳ берувчи.

Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафоҳат ул-унс» да бу навъ дебдурларки, тоъинларнинг улугроқ таъни аларга «Фусус ул-ҳикам» китобидур.

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

ТОҚАТСИЗ [а.-т. طاقتسىز] Бетоқат, кучсиз, қувватсиз, нотагон, бесабр, чидамсиз, бардопсиз.

[Абубақр Жавзақий қ. т. с.]. Ул дебдурки, бир кун бодияда оғзим сувсизлиқдин куруб эрди ва тоқатсиз бўлуб эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 139-б.

ТОҚИЛМОҚ [т. قيلماق] Тоқилмоқ (бирор нарсани тананинг бирор жойига ўтказилиши ёки боғлаб қўйилиши).

*Навоийдек халосим йўқ эди ул ғамза қуфридин,
Хусусан, зулф зуннори доғи бўйнуғга тоқилмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ТОҚЛИҚ [а.-т. طاغليق] 1 Гумбазлик; меҳроблик; биноларнинг тепа қисмидаги гумбаз ёки эшик дераза, тоқчалари устидаги ярим доира шаклида ишланган қисм.

2 Баландлик.

Токи муқарнас Осмон.

... малақут оламининг муқарнас тоқлиқ ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.

Вақфия, 233-б.

ТОҚТА [т. ناقته] Тахта, ясси тахта.

[Қурбанж р. т.]. Бир ҳафтаким ўтти, Хуросон ҳокими ани тутуб, қўргонига юбордики, бир тоқта кивуруб эшикин қўпордилар, то анда дунёдин ўтти.

Насойим ул-муҳаббат, 238-б.

ТОҚЧА [т. طاچه] 1 Маҳаллий уйларда идил-тавоқ ва бопқа анжомлар қўйиш учун деворга ўйиб ишланган махсус жой, тоқча.

[Шайх Абулқосим Бинир...]. Чун савмаъага кириб, қошига ўлтурдүк. Бир бийик тоқча эрди. Пир отамга айттиким, бу Саидни эгинга қўтар. Ул тоқда бир нондур.

Насойим ул-муҳаббат, 207-б.

[Шайх Зайнууддин...]. Ва Шайхнинг хилватига кириб, зиёрат қилурда ўз ижозатномаларининг саводини кўрубдурларки, бир тоқчада эрмини олибдурлар ва ҳам-ул дастур била толиблар ва муридларга тарбиятга машгул бўлубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

2 Уя, ин.

Ободлар анинг зулмидин вайрона, қабулар тоқчалари бойқуиға ошиёна.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ТОҒЧА [т. تاغچه] Тоғ каби, тоғдек, тоғларча.

Лаълидин бир сўз синуқ кўнелумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.

Ғаройиб ус-сигар, 439-б.

ТУБИЙ [а. طوبى] қ. Тубо.

Тубийи ризвон Жаннат дарахти.

Борурида нечукки сарви равон,
Лек ёнгонда тубийи ризвон.

Сабъаи сайёр, 28-б.

ТУБИЙОСО [а.-ф. طوبىآسا] Жаннат дарахти каби, тубий дарахтидек гўзал.

Жамолнинг жаннатмисол айлади,
Бўюнг тубийосо ниҳол айлади.

Садди Искандарий, 283-б.

ТУБО [а. طوبى] 1 Диний эътиқодга кўра, жаннат дарахти деб фараз қилинган гўзал дарахт.

2 Гўзал, келишган қомат.

ТУБУИЛАЛЛОҲ [а. توب الله] Илоҳий тавба.

«Тубуилаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

ТУЗГУЧИ [т. توزگوي] Тузатгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

ТУЗЛАНМАК [т. توزلانىك] 1 Тўғри бўлмақ.

2 Мувофиқлашмоқ, келишмоқ.

Фақр атворида ё чиқмоқ керак офоқдин,
Ё керак тузланмак офақ аҳлининг атворича.

Бадоеъ ул-васат, 379-б.

ТУЗСИЗ [т. توزسىز] 1 Мазасиз, тузи йўқ ёки паст.

2 Маъноси йўқ; бемаъни, тутруқсиз.

Зоҳид ўлдум деб, Навоий ниқни тарк этмаким,
Бўлмаса ул шўр тузсиз луқмадур зуҳди фақат.

Ғаройиб ус-сигар, 232-б.

ТУЗУКСИЗ [т. توزوك سىز] Ўғитсиз, нотўғри, ғализ.

Ҳаракотлари тузуксиз сўзларидек ва калимотлари ҳашв ва маҳалсиз нозларидек.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ТУЙҒУН [т. *تويغون*] Қирғий ёки қарчигайнинг эркаги.

Қора қўзғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқассир.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ТУКУРМАК [т. *توكورماك*] Тупламок, тупурмок.

Анжум эрмас чарх зулмин ҳолимида англаб қазо,

Тийра рухсориға минг қатла тукурди бу кеча.

Наводир ун-ниҳоя, 483-б.

ТУЛҒИ [т. *تولغي*] Қуйқа, қолдиқ, қуйқум.

Май тулғининг ҳар наишаси тиледурур хартумтук,

Дафъ этгани дайр аҳлига гар чекса дарду ғам синаҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 507-б.

ТУМТАРОҚ [т. *طمتراق*] Хавф-хатар, таҳлика, бирор нарсадан қўрқиш.

Чун бўридин қўйга етса тумтароқ,

Ул шабондин онда бир ит яхшироқ.

Лисон ут-тайр, 187-б.

ТУМУШМОҚ [т. *توموشماق*] Тумсаймок, тумтаймок, шумшаймок, бир четда ўксиган қиёфада ўтирмак; жунжикмок, тумшаймок.

Азалда ринд хушҳол ўлди майдин

Вале хилват аро зоҳид тумушти.

Бадоеъ ул-васат, 406-б.

Ишрат этким, чарх оллинда тафовут йўқтурур,

Хоҳ базм ичра симоъ эт, хоҳ кунэж ичра тумуш.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

ТУНБАК [ф. *تنباك*] Дастасиз кўза шактидаги сополдан ясалган мусиқа асбоби, кичик ногора (дўмбира).

Раъдни деб базмида тунбак уни,

Барқ кабоби ўтининг учқуни.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ТУРКВАШ [т.-ф. *ترك وشن*] 1 Туркга ўхшаш.

2 Шўхдай.

[Мавлоно Сойишӣ – форсигўй шоир.] Туркваш сода йигит кўрунур. Аммо кўрунгандек эмас.

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

ТУРКИЙШИОР [т.-а. *تركي شعار*] 1 Туркий нишони.

2 Шўх феъли.

... ва туркийшиор йигитлар сархайли ёри азиз Сухайлий дома тавфиқаҳким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТУРКИЯ [т. *تركيه*] 1 Канизак, севгили.

2 Аёл.

[Юсуф б. Ҳусайн Розий қ. с.]. Аммо бир туркияси бор эрмиш, жамилаким, уни ўзи била элта олмас эрмиш...

Насойим ул-муҳаббат, 71-б.

ТУРКМОНИЙ [т. ترکمنی] Туркманча.

[Сайид Насимий қ. р.] Румий ва туркмоний тил била назм ай-
тибдур ва назмида ҳақойиқ ва маориф бағоят кўп мундариждур.

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ТУРЛАНМОҚ [т. تورلانماق] 1 Бир-бирига мос уйғунлаштириб танлан-
ган, хилланган.

2 Ҳар хил тусда кўринмоқ, товланмоқ.

Пардалар бир-бирига айлангон,

Дуру анжумдин инжу турлангон.

Сабъан сайёр, 67-б.

ТУРМАМАК [т. تورماماك] 1 Тик турмаслик.

2 Кутмаслик, сабр қилмаслик.

3 Яшамаслик.

4 Тўхталмаслик.

Эй кўнгул, дайри фано азми муборақ азм эрур,

Кўй қадамким, топқон ул йўлни ватанда турмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

[... Абдурахмон Жомий қ. р.] ... бу умматда аларнинг камоли су-
вари ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турамамиш
бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ТУРРАҲОТ [а. ترهات] Беҳуда гашлар, ноҳақ сўзлар, валдираш, асоссиз
вайсоқи гашлар, бузук гашлар.

*Абу Абдуллоҳ Хафиф анинг хидматиға борди қайтурда Рувайм
илгин анинг эғнига қўюб дедиким, эй ўғул, бу иш эсон фидо қилмоқ-
дур, зинҳор суфиянинг турраҳотиға машғул бўлмагайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 70-б.

ТУРФАҒЎ [а.-ф. طرفه گو] Турфа сўзлар айтувчи, ажойиб, нодир сўзлар
айтувчи.

*Уй равнақи мулоим ҳамзонудиндур ва рўзгор турфалиғи тур-
фағу бонудин.*

Фавойид ул-кибар, 523-б.

ТУРФАСОЗ [а.-ф. طرفه ساز] Кишини ажаблантирадиган ажойиб нарсалар;
ажойиб бир ихтиро.

Не гул рангу буйин кўруб турфасоз,

Топар санъати ичра бир ўзга роз.

Садди Искандарий, 424-б.

Ки: бу бир тилисмедурур турфасоз,

Ёсогон били ҳикмат аҳли бу роз.

Садди Искандарий, 393-б.

ТУРФАҲОЛ [а. طرفه حال] Ажойиб ҳолат, ҳайрон қоларли ҳол.

Агар майғунлуғидин ранг айлар эрса машишота,

Кўзумнинг мардумин кўйгул ўюб ул турфаҳол узра.

Фавойид ул-кибар, 372-б.

ТУРШИЗЛИК [ф.-т. ترشيزليك] Таршизда яшовчи, Таршиз вилоятидан.

*Мавлоно Али-ҳамоноки туршизликдур ва таъби муаммо фанида
кўп мулоҳим тушубтур.*

Маҷолис ун-нафоис, 127-б.

ТУТМОҚ [т. *توتماق*] 1 Унламоқ.

2 Бермоқ, тақдим этмоқ.

Тута бермақ Бирор кишига бирор нарсани қўл билан ушлаб бермоқ ёки
изидан қувиб бориб бермоқ.

*Андоқки иродат аҳлининг одатидур, илғиз била бир дирам анга
тута бердим, олмади...*

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

3 Эгалламоқ.

4 Ҳисобламоқ.

5 Қўлламоқ.

ТУТМАМОҚ [т. *توتماق*] 1 Тутмаслик.

Ором тутмамоқ /дам олмаслик.

*Чиққач-ўқ тутмамоқ керак ором,
Айламаклик керак сув узра хиром.*

Сабъи сайёр, 323-б.

*Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Теъғри отин тутмамак ке-
рак...*

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

2 Бажо келтирмаслик.

Аза тутмамоқ Аза тутмаслик.

*Моҳвашилар шоми зулфи не учун ошуфтадур,
Тутмамини бўлса вафо аҳлига мотам, эй рафиқ!*

Ғаройиб ус-сиғар, 253-б.

3 Ушлаб турмаслик.

*Тутмамини рангин булут қўқники, оламини тутуб,
Акс кўк миръотиға солган сиринчим қонидур.*

Ғавойид ул-кибар, 100-б.

ТУТМОҒЛИҒ [т. *توتماغليغ*] (Ҳажр кийноғида) қолганик.

Ниҳон тутмоғлиғ Яширин тутмоқлик, яширмоқлик.

*Васл давронин унутмоғлиғлари,
Ҳажр ойининг тутмоғлиғлари.*

Лисон ут-тайр, 52-б.

*Гар ниҳон тутмоғлигин қилсам хаёл,
Йўқтурур жон элтурумга эҳтимол.*

Лисон ут-тайр, 248-б.

ТУТҚУНЛУҚ [т. *توتقونلوق*] 1 Асирлик, бандлик, тутқунлик.

2 Асоратлик.

*Банду тутқунлук бас эрмас эрдиким, беморлиғ
Бир йўли солди аёқдин ул фақирин зорни.*

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

ТУТҚУЧИ [т. *توتقوجي*] 1 Тутқувчи.

2 Ҳисоблагувчи, санагувчи.

*Бу қадар манзилату қурбу буюк ноя била,
Ўзини тутқучи туфроғ ила ҳамвор қани?*

Наводир уш-шабоб, 499-б.

*Хилват аро қилғучи маҳрам ўзин,
Хизр била тутқучи ҳамдам ўзин.*

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

Канора тутмоқ Чегламоқ, ўзини олиб қочмоқ, холи бўлмоқ.

*Ёлгончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора
тутқучи.*

Махбуб ул-қулуб, 98-б.

Қулоқ тутқувчилар Тинглаувчилар, қулоқ солувчилар.

*Яна «Хамса» балки «Ҳафт Аврағ»ларининг кўрагин муқобала
дастури била алар ўқуғонда қулоқ тутуллубтур ё қулоқ тутқувчилар
мадади учун алар мажлисида ўқуллубтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 73-б.

ТУФАЙЛ [a. طفيل] 1 Чакирилмаган меҳмон, ўзи чакирилмаган бўлса ҳам, чакирилган кишилар қаторида, уларга эргашиб, тўй-маъракаларга борувчи. 2 Сабаб, боис, баҳона, важ-корсон, восита. 3 Араблар қабиласига мансуб Умайя авлодидан бўлган Туфайл исмли шахс – у жуда камбағал, фақир бўлганлиги туфайли бировларникига меҳмондорчиликка ҳам бора олмаган.

*Қиёса жонон оллида жоним Туфайл ўлмоққа майл,
Кош юз жон ўлсаким, ҳар дам бирин қилсам туфайл.*

Наводир ун-ниҳоя, 332-б.

ТУФРОҒЧА [a.-т. توغراغچه] Чангларча, губорча; тупроқча; тупроғдек (паст).

*Лаълидин бир сўз синук кўнглумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.*

Фаройиб ус-сиғар, 439-б.

*Нечаким келиб рифъатинг тоғча,
Вале келмай олингда туфроғча.*

Садди Искандарий, 576-б.

ТУШМАМАК [т. توشماك] 1 Тушмаслик; киши бошига мушкул савдо тушмаслик.

2 Дуч келмаслик, учрамаслик (ғам-ташвиш ҳақида).

3 Мос келмаслик тўғри келмаслик.

4 Кўринмаслик, пайдо бўлмаслик.

*Тариқи ишқ аро безътидол эсам, йўқ айб
Нединки, тушмаммиш эрди бу иш манго ҳаргиз.*

Бадоеъ ул-васат, 148-б.

*Ярим йўлда қолмоқ эрур мушкул иш,
Манга тушган иш кимсага тушмаммиш.*

Садди Искандарий, 37-б.

ТУШМАКЛИК [т. توشماك ليك] 1 Бирор нарса устидан пастга тушишлик.

*Мил уза чиқмоқ ангаким воядур,
Чиқмаку тушмаклик учун воядур.*

Ҳайрат ул-аброр, 324-б.

2 Тушмоқлик (гул аксининг сувга тушмоқлиги).

3 Пайдо бўлмоқлик, кўринмаслик.

*Сафо аҳлига гулрухлар хаёлидин тагайюр йўқ,
Қачон гул акси тушмақлик била гулранг бўлгай су.*

Наводир уш-шабоб, 367-б.

4 Дўст ёки ёрдан айри (айро) тушмоқлик.

5 Дуч келмоқлик, учрамоқлик (айрилиқ, ғам-ташвиш ҳақида).

*Бири айру тушмақлик аҳбобдин,
Киши базри ўртанмак ул тобдин.*

Садди Искандарий, 448-б.

ТУШУРГУЧИ [т. توشورگۇچى] Туширгувчи; етकिргувчи.

*Самандедур қоҳилхиром, аммо манзилга еткурғучи ва бухтиедур
сақилгом, лекин маъманга тушурғучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТУҒЁНСИЗ [т. طغیان سیز] 1 Ғулғуласиз, исёнсиз.

2 Сув топпқинисиз.

*Жаҳонни тўтти висолида шодлиг ашким,
Баҳор сайли кам ўлмиш жаҳонда тугёнсиз.*

Наводир ун-нихоя, 181-б.

ТҶДА-ТҶДА [ф. توده توده] Бирор ерга уйиб қўйилган нарс; уюм, тўда
(изох: «Бу суяклар чўлдаги қуриган ўт каби тўда-тўда бўлиб ётарди»).

*Сўксўк кибиким чу бўлди тўда,
Ётқай ёзи узра тўда-тўда.*

Лайли ва Мажнун, 52-б.

ТЎЗ [т. تۈز] Ғубор, чанг.

*Ёлмангиз Фарҳод ила Мажнунниким, меҳнат тўзи
Сатр учун басдур манга ҳам, ул ики урёнга ҳам.*

Ғаройиб ус-сияғар, 338-б.

ТҶК(К)АСИЗ [т. توكاسيز] Гўрсиз, қабрсиз, мозорсиз.

*Базм аро ёдим била тўфроққа гоҳи май тўкунг,
Ким эрур ул ҳам яқинким, тўккасиз тўфроғима.*

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

ТҶКТУРМАК [т. توك تورماك] 1 Тўқмоқ.

2 Оқизмоқ, оқишшга мажбур этмоқ.

*Рақибинга десам лаънат, ери борким сенга ноҳақ,
Менинг қошимни тўктурмакка ул малъун эрур боис.*

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТҶКУЛДАМАК [т. توكولداماك] 1 Дуқишламақ.

2 Ўйнамоқ, тез урмоқ, тепмоқ.

*Не тушики, ҳажри балюсин кўрарда сескансам,
Тўкулдамак била қўшинини уйғотиб юрасим.*

Ғаройиб ус-сияғар, 318-б.

ТҶЛА-ТҶЛА [т. تولا تولا] Тўла-тўла; лиммо-лим, лим-лим.

*Қуюб олига гуна-гуна таом,
Егач-уқ туттилар тўла-тўла жом.*

Сабъаи сайёр, 81-б.

ТЎЛО-ТЎЛО [т. *تولا تولا*] қ. Тўла-тўла.

*Ётишса ишқ аро юз меҳнату бало қадаҳ ич,
Нафас-нафас қуюбон май тўло-тўло қадаҳ ич.*

Наводир ун-ниҳоя, 89-б.

ТЎЛҒАНДУРМАҚ [т. *تولغاندورماق*] 1 Тўлғангирмоқ, тўлқишлангирмоқ.

2 Айлангирмоқ.

*Ўн қуюнни даиш аро айландуруб,
Сувда игримни доғи тўлгандуруб.*

Лисон ут-тайр, 8-б.

ТЎПА [т. *توپه*] Тепа, тепалик, баландлик.

*Ки, қўзни бас рафеъ айвонга солдинг,
Бийикрак тўпанинг туфрогин олдинг.*

Фарҳод ва Ширин, 43-б.

*Тўпамни сарзаниш илғи тенг этти ер бирла
Ки, ҳар кишики, етиб, қўида бошинга қоқиб.*

Наводир уш-шабоб, 51-б.

ТЎРТАР [т. *تورتلر*] Тўрттадан, тўрттар минг-тўрт мингтадан.

*Ул жумладин икки кишики, қавм улуглари эрдилар, анга истидъо
қилдиларки, ҳар қайсимизнинг бирор қизимиз бор ва ҳар бирининг
тўрттар минг қўйи бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 172-б.

ТЎРТУНЧ [т. *تورتونچ*] Тўртинчи.

*Уч қўйи, уч юқори қилди иштоб,
Шуълаи тўртунч уй аро солди тоб.*

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

ТЎСИЛМОҚ [т. *توسىلماق*] 1 Тўхтатилмоқ.

2 Пардаланмоқ, паналанмоқ.

[Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. с.]. *Айтди: касрат
туфайли ваҳдатдин тўсидим ва ундан узоқлашдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ТЎТАГИ [ф. *طوطي*] Кўк, сабза, зангор.

Тўтагий ранг Кўк ранг, сабза ранг, тўтиёйи ранг.

*Гар тўти ўлурга қилмас оҳанг,
Айлар нега ерни тўтаги ранг.*

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ТЎШАНМАҚ [т. *توشانماق*] Тўшалмоқ, оёқ остига ташланмоқ.

*Кеча уйку бировда бўлмаса не тонгки, қўюгда
Тўшаниши хорни остидаю хорони ястанмиши.*

Фавойид ул-кибар, 182-б.

ТЎШАСИЗ [ф.-т. *توشه سيز*] Озиқ-овқатсиз, йўл озиғисиз, ҳеч вақосиз.

*Фано даштига қўйма тўшасиз юз,
Вале тўшанг керак бўлса таваккул.*

Наводир уш-шабоб, 268-б.

ТЎШМАМАҚ [т. *توشماماق*] 1 Тўшама солмаслик, босмоқлик, ётқизмас-лик.

2 Оёқ остига ҳеч нарса солмаслик, ёзмаслик (тўпак, гилам ҳақида).

Эмди келдук мушаббаҳаким, фариш тўшимамакдур, ул даги андоқ
хишти ушотқон била, зовия қилгон била кўп мушкуллиги осонликка
юз қўяр.

Маҳбуб ул-қулуб, 127-б.

ТЎШ-ТЎШ [т. توش توش] Ҳар тараф, тоғ-тош.

Тўш-тўшқа чиқиб бори қабила,

Мажнунга тоғиб йигор васила.

Лайли ва Мажнун, 115-б.

ТЎҚСАМАК [т. توقساماك] Занг босмоқ.

Умр ўтуб бир учрабон ҳолимни сўрса, вой ким,

Айта олмасмен жавоб ошурфта кўнглум тўқсабон.

Наводир ун-нихоя, 391-б.

ТЎҚУНМАК [т. توقونماك] 1 Тўқинмоқ, тўқнашмоқ.

2 Тегмоқ.

Вале невчунким, кичикдур ёшинг,

Тўқунмайдурур тошқа ҳаргиз бошинг.

Садди Искандарий, 144-б.

УБАЙДУЛЛАХИЙ [ا. عبيداللهى] Хожа Аҳрор Валий номига мансуб, нақшбандия тариқатининг етук намояндаларидан, буюк мутасаввиф [1404–1490].

*Қўймасун айвони жаҳонни тижн,
Дабдабаи кўси Убайдуллаҳий.*

Хайрат ул-аброр, 99-б.

УББОД [ا. عباد] Обидлар, тоат-ибодат қилувчилар, сизинувчилар.
[Шаъвона р. т.]. *Ва зухҳод ва уббод ва арбоби қудуб анинг мажзо-
лисида ҳозир бўлур эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

*Уббод аро бўлгон мойил ибодатга етар,
Бўлгон киши мустаид ифодатга етар.*

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

УБУВВАТ [ا. الوت] Оталик, ота бўлишлик.

*Ўйлаки қонуни убувват бўлур,
Тифл сори элга муҳаббат бўлур.*

Хайрат ул-аброр, 291-б.

УВАМОҚ [т. اوامق] Уқаламоқ, ишқаламоқ, уваламоқ.

[Абуладён қ. с.]. *Аҳмад дебдурки, кеча оёғин увалар эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

УВАЙС [а. اويس] 1 Бўри боласи.

2 Руҳ орқали тарбияланган.

3 Муҳаммад алайҳиссаломнинг хирқа (фақирлик тўши, дарвешлар кийими) ларини кийиб бахтига мушарраф бўлган дастлабки суфилардан бири, Увайс Қараний; Алишер Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат» асарида Увайс Қараний ҳақида бундай ёзган: «Гоҳ-гоҳ Хожай олам с. а. в. муборак юзин Яман сори қилиб дер эрдиким, «Мен Худонинг нафасини Яман томонидан туймоқдаман». Юқоридаги талмеҳ орқали ана шу ҳақиқатга ишора қилинган.

*Йўқ, йўқки, Увайс қўлғи тоби,
Қилғай қора тунни моҳтоби.*

Лайли ва Мажнун, 51-б.

УВЛАМОҚ [т. اولامق] қ. Увамоқ.

УВУҒ [т. اووغ] Ўски пахта; латта-путта, ўски-туски, увода.

... *Андоққи, тунгʻуқ ва узук... ва кўзанақ ва увуғ...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

УДВОН [а. عدوان] Хусумат, душманлик, адоват.

*Ғаҳ ҳаёл айлабки қоплон бошини,
Ёнчқай отиб мақру удвон тошини.*

Лисонут-тайр, 74-б.

УД-ДАХР [a. الذهر] Йил бўйи рўздор.

Ўтуз йил эрдиким, жамиъи зоҳир танаҳумотидин бебаҳра эрдиким, қойим ул-лайл, уд-дахр эрди.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

УЖУЗ [a. عجز] 1 Қари, жуда қариб, ишдан чиқиб қолган, қарипик, кексалик.

2 Суфитар бошпачи.

3 Қари хотин; айёр кампир.

4 Фалак, осмон.

5 Дунё.

*Кўзга солдим жон бериб олиб оёғи туфроғин,
Англамон қадрини колонинг чу олмишмен ужуз.*

Фавойид ул-кибар, 144-б.

УЗАНГУ [т. اوزانگو] Узанги, металдан ясалган от абзали.

*Шоҳлар тожига лойиқ тугмадур гар берса даст,
Гўйиким кўргузди ул чобук узангу остида.*

Наводир ун-нихоя, 22-б.

УЗГУЧИ [т. اوزگوجي] Кесгувчи, узгувчи.

*Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат кас-
ратида саъй кўргузгучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

УЗЗИ [a. عزي] Санамнинг номи.

*Маккада дин аҳлига мукнат бўлуб,
Уззи ила лотқа узлат бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 35-б.

УЗЗО [a. عزي] қ. Уззи.

Лоти уззо Исломдан илгари араблар чўқинган бутларнинг номи.

*Лоту уззога туршикаст булуб
Ким бори тийра ерга наст бўлуб.*

Сабъаи сайёр, 19-б.

УЗМАКЛИК [т. اوزماكليك] Узмаклик.

Кўнгул узмаклик Баҳридан ўтмоқлик, кечмоқлик, ажралмоқлик.

*Васлингга хўй бериб қовма эшикдин мениким,
Кўнгул узмаклик иши саъбдурур ўрганибон.*

Наводир уш-шабоб, 329-б.

УЗМОҚ [т. اوزماق] Узмоқ; кесмоқ.

Ўз риштаи ҳаётин узмоқ Ўз тириклик ишин узмоқ.

*Салоттин хизматиға журият кўргузмак, ўз риштаи ҳаётин уз-
моқдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

УЗРСИЗ [a.-т. عرسيز] Бесабаб, кечиримсиз.

*Ва сабтларга миёнчиликдин узр қўлмоқдур ва сабаб ва узрсиз му-
саббикқа банда бўлмоқдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

УЗУБАТ [a. عذوبت] 1 Шириқлик, ширин бўлган.

2 Дилкаш ва ширин суҳбатлик.

*Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб кулса,
Ким эрнингга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.*

Фаройиб ус-сигар, 111-б.

УЙҚУЛАМОҚ [т. اويقولا ماق] Ухламоқ.

[Ҳишом б. Абдон р. т.]. Бир кун уйқулаб, уйгонгач кўрдиким, қўйи
биров зироатига кирибдур. Ани ул зироат иясига берди ва андин
беҳиллиқ тилади.

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

УЙҚУСИЗ [т. اويقوسيز] 1 Бедор.

*Кузума ул важҳдин дермен юзунг афсонасин,
Ким севарлар уйқусизлар доимо афсонани.*

Бадоеъ ул-бидоя, 541-б.

*Йўқ қўнғул султони ҳифзигақим, ул ой йўлида
Уйқусиз кўзлар тонг отқунча тутар ҳар кеча нос.*

Бадоеъ ул-васат, 170-б.

2 Огоҳ, ғафлатда қолмаган.

*Дема уйқусиз кўзунг ҳажрим туни очилмади,
Не қила олғай ажал уйқуси бирла сергагим.*

Наводир ун-нихоя, 351-б.

УЙҚУСИЗЛИК [т. اويقوسيزليك] Бедорлик.

[Жориян Мажхула р. т.]. Ул дайрга бордим, кўрдум, асру заиф
жисмлиғки, уйқусизлик асари анда заҳир эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

УЛВИЙНАСАБ [а. علوي نسب] Олий насаб, зоти улут.

[Мирхонд – форсигўй шоир]. ... ва улвийнасаб ва касрати ҳасабки
барча мужжиби ушб анониятдурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний
машраб ва хуш ахлоқ кишидурким андин ўтмас.

Мажолис ун-нафоис, 121-б.

УЛВИЙХИРОМ [а.-ф. علوي خرام] Юқори даражада чиройли юриш,
юқорида юрувчи, ўзини ерга урмовчи.

*Масиҳ дам ури олмас анга уруж туни,
Магар бизинг маҳи улвийхиром қилди ҳадис.*

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

УЛДАМ [т. اولدم] Ўша лаҳза, ўша вақт.

*Ки, андин бўлмаса хотир ҳаросон,
Бўлур кўргонни олмоқ улдам осон.*

Фарҳод ва Ширин, 315-б.

УЛЁН [т. اولين] У томон, ўша томон.

*Мени майхонага бординг дебон ёзгурма, эй зоҳид
Ки, усрук шаҳнадек улён қазо илги тутар элтур.*

Наводир уш-шабоб, 134-б.

*Чу раҳиш сурди улён бемадоро
Қиёмат кўрди бўлгон ошкоро.*

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

УЛ [т. اول] У, учинчи шахс бирликни ифодаловчи кишилиқ ва кўрсатиш
олмошлари.

Улу бу У-бу.

*Хуру жаннатдин муродим давлати дийдор эрур,
Ёрсиз боғу канизи беи эмастур улу бу.*

Наводир ун-нихоя, 449-б.

УЛУВ(В) [а. علو] 1 Олий, юқори, баланд.

2 Юқорилик, баландлик, улуғлик.

Улуви қадр Олий даража, олиймақом.

*Улуви қадринг айлаб кўкка оҳанг,
Шукуҳи ҳилмдин зотинг гаронсанг.*

Фарҳод ва Ширин, 406-б.

УЛУҒ [т. اولوغ] 1 Эғаллаган ўрни, ҳажми ғоят йирик; жуда катта, улкан.

2 Куч-қудратга эга.

3 Қадр-қиймати, аҳамияти юқори даражада.

Улуғ йир Қадимги узоқ чапинадиган туркий куйлардан бирининг номи.

*Муғанний, улуғ йир садосини туз
Пижир кўкка нийто садосини туз!*

Садди Искандарий, 383-б.

Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз.

Ётугон бирла улуғ йирни туз.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

Улуғ-кичик Катта-кичик.

*Улуғ-кичикдин ҳар тўрлукда гадойи муваҳҳиш, фосид хавотири-
дек софий кўнгулга мушаввиш.*

Маҳбуб ул-қулуб, 40-б.

[Мавлоно Мирзаин қ. с.]. Мулкнинг халойиқи улуғ-кичикдин барча
анга муҳлис ва муътақид эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 442-б.

УММОЛ [а. عمال] 1 Амал қилувчи.

2 Ҳоким, вақил.

[Фаридун – Пешдодийлар сулоласига мансуб подшоҳ]. Олам аҳ-
лин адолат билга ҳушҳол қилиб Заҳҳок жавридин топқон заҳмла-
рига адл билга марҳам қўйди ва қолгон уммолқаким, оғдийлар эрди-
лар, дафъ қилди...

Тарихи мулуки аҷам, 201–202-б.

УММОНБАХШ [а.-ф. عمان بخش] 1 Денгизга ўхшаш, дарёдай.

2 Арабистондаги бир денгиз номи.

*Бу жиҳатдин ҳадисидур жонбахш,
Кафининг баҳри дурри Уммонбахш.*

Сабъан сайёр, 68-б.

УМ(М) [а. ام] Она.

Умм ул-китоб 1) китобларнинг онаси; 2) асосий ва муҳим китоблардан
бири; Қуръони карим; 3) асл китоб.

*Бал ети обо мунга умм ул-китоб,
Сабъи масоний тоғиб андин хитоб.*

Ҳайрат ул-аброр, 104-б.

УМРОН [а. عمران] қ. Имрон.

Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Умронга фарзанд кўп бўлди ва Зикриё а. с. га бўлмади.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

УМРФАСОЙ [а.-ф. عمر فاساي] 1 Жон азоби, умр эғови.

2 Асоссиз, бебақо, вақтигча.

Султон Абу Саид Кўрагон... ва тиги умрфарсойи била кўп элга ошуб солди...

Садди Искандарий, 198-б.

УНАТМОҚ [т. اوناتماق] Кўндирмоқ, унатмоқ, рози бўлмоқ, хўп демоқ.

*Муяссар ўлмади жон бермаку лабин ўлмак,
Нединки қолмади жоним ани унатқунча.*

Бадоеъ ул-васат, 385-б.

УНДУРРАК [т. اوندورراك] Баландроқ.

*Эй Навоий, хўблар қаддида йўқтур эътидол,
Нега ўхшар сарвдин ундуррак инсон қомати.*

Бадоеъ ул-васат, 444-б.

УННОБГУН [а.-ф. عناب گون] Қизил, қизил ранг.

*Ул лаби уннобгун кўнгулмда эккан тухми меҳр
Кўнгулм ичра ёшурун дурдонадек унноб аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

УНСУРИЁТ [а. عنصريك] Моддий олам, борлик; унсурлар (ўт, сув, тупроқ, ҳаво).

*Ва қоинот бозорининг завғоси ва унсуриёт чорсусининг алолоси
бу тақаллум ва тараннум биладур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

УНТУЖ [ф. اونتوج] Қарз, омонат.

*Оллага бош кўйдум, аммо тиг ила айирмади,
Бош эмас, буқам эрур бўйнулмга анинг унтужи.*

Наводир ун-ниҳоя, 541-б.

*Жавру бедодинг туганмай қолган эрса жонима,
Чархдин ҳам унтуж олсанг, ол демон, қолганча қил.*

Бадоеъ ул-васат, 268-б.

УНТУЧ [ф. اونتوج] қ. Унтуж.

УНУТҚУЧИ [т. اونوتقوجي] Унутувчи; эсдан чиқариб юборгувчи.

Ёлгончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора тутқучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

УНФ [а. عنف] 1 Дағаллик, кўполлик.

2 Жабр, зулм.

*Заҳм элдин ўлуб зоҳиру сендин бори марҳам,
Эл унф аён айлабу сен барча мадоро.*

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

*[Халил Ота қ. р.]. Гоҳи лутф ва гоҳи унф била менга хизмат
адосин таълим қилур эрди ва ул жиҳатдин кўп фавоид менга етар
эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 260-б.

УРМАМОҚ [т. اورملاق] 1 Урмаслик, дўшпослама^{слик}.

Қайси водийким танимни ашк сайи сурмам^{ми},
Қайси тоғ авжизагим мавжи бошимни урма^{ми}.

Наво^{дир} уш-шабоб, 193-б.

2 Дам урмамоқ Гапирмаслик.

Бу дарёга кирган гаҳари мақсуд тиласа да^м асрамоқ керак ва бу
ҳаримга йўл топқон маҳрамлик тиласа да^м урмамоқ керак.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

Мақсудки, тир иршодидин айру бу йўлга қадам урмамоқ керак,
балки да^м.

Маҳбуб ул-қулуб, 118-б.

УРУЛМОҚ [т. اورولماق] 1 Уришмоқ.

Қалам урулмоқ Қалам тегизилмоқ, қалам юргиз^{ил}моқ.

2 Асар ёзмоқ.

... васфлариға қалам урулубдур.

Мухока^{мат} ул-луғатайн, 35-б.

УРҒУЧИ [т. اورغۇچى] 1 Ургувчи.

Таёқ урғучи Таёқловчи, калтакловчи; бел урғув^{чи} (бел билан ер кав-
лавчи).

Токим икки йигоч ушолди дуруст,

Бўлди икки йигоч урғучи су^{ст}.

Сабаи сайёр, 262-б.

Бўлур ҳар дойгар гардунга пайваст,

Қолиб бел урғучи балчиқ аро наст.

Фарҳод ва Ширин, 83-б.

2 Бўрттириб гапирувчи.

Хунарпарвар – шини буюрғучидур,

Хунарвар, вале лоф урғучидур.

Сади Искандарий, 578-б.

УСБУЪ [а. اصبو ع] 1 Бармоқ.

2 Марта.

Эзлик усбуъ Эзлик маротаба.

[Абу Абдуллоҳ Маъруф...]. Маккада мужовир эрди. Ҳар кеча-кун-
дуз илтизом қилиб эрдик, эзлик усбуъ тавоф қилгай.

Насой^{им} ул-муҳаббат, 411-б.

УСТОД [ф. استاد] Устоз, муаллим, ўргатувчи.

Устоди азал 1) Аллоҳ; 2) тақдир, қазо, олдиндан белгилан.

Қаддида гулгун либос эрмаски, устоди азал

Барги гулдин ҳулла қилмиш сарви раъноси учун.

Ҷадоеъ ул-васат, 339-б.

УСТУРЛОБ [ю. اسطرلاب] Куёш ва юлдузларнинг ҷоссақлигини ўлчайди-
ган [Астрономияда узунлик ва кенгликларни аниқлаш учун XVIII асргача
қўлланилган бурчак ўлчаш асбоби] асбоб.

Ул қуёштин айру сариг чеҳрам устурлобдек,

Кўргузур тирноғ ила беҳад рақам, бисёр хат.

Ҷадоеъ ул-васат, 204-б.

УТОРИД [a. عطار] 1 Меркурий (форсча Тир) сайёраси.

*Олча фарёд этти мутриблар Навоий назмидин,
Ким Уторид шеъридин чарх узра Ноҳид этмагай.*

Наводир уш-шабоб, 455-б.

*Ё Уторуд килкида зарҳал туганди, қўқта чун
Ёзди айни ийдининг аввалги жузвий сувратин.*

Бадоеъ ул-васат, 477-б.

2 Бу сайёра мумтоз адабиётда «илми пужум»га асосланиб осмон ёки фалак котиби, ижодкорларнинг ҳомийси деб қўритилади.

*Чун Уторуд чархига еттим, табиат қилди майл,
Кўргали назминки зоҳир қилди таъби жавдатин.*

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

*Ғолидага аҳли чу очиб варақ,
Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.*

Хайрат ул-аброр, 310-б.

*Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.*

Садди Искандарий, 202-б.

УТОРУД айн. **Аторид**.

УФТОДА [ф. اوقات] 1 Йиқилган, тапиландик; нотаваон, заиф; бечора.

2 Мубтало.

3 Хоксор.

*Заъфдин махмурлуғ йиқти Навоий жисмини,
Ёр айини базмида ёд айланг ул уфтодадин.*

Ғаройиб ус-сиғар, 361-б.

УФТОДАЛИФ [ф.-т. اوقات لینگ] Йиқилганлик, тапиландиклик; хокисорлик.

... бу уфтодалиғ айёмида боре ул остонада йиқилгаймен.

Ғаройиб ус-сиғар, 22-б.

УЧУЗ [т. اوچوز] Арзон.

*Фақр қўйи туффроғиким, улдур иксири ҳаёт,
Жон бериб кўз ёритурча олсанг – олмишсен учуз.*

Бадоеъ ул-васат, 160-б.

УЧҚУ [т. اوچقو] Учиб кетарлик, учар.

*Бўю жисмин деёлмон қучку янглиғ,
Паридек чуслўқдин учқу янглиғ.*

Фарҳод ва Ширин, 238-б.

УШМОҚ [т. اوشماق] Хаёлга ботмоқ, хаёлга чўймоқ.

*Бу деб: «Анга турфа ҳол тушимши»
Ул дебки: «Ажаб хаёл ушимши».*

Лайли ва Мажнун, 96-б.

УЮЛУРМАҚ [т. اويولورماк] Ивимоқ, ивиб оқмоқ.

[Зайтуна р. т.]. Илгининг ҳар еригаки, сут тегар эрди, қораси уюлурур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

УЮРМАҚ [т. اويورماк] 1 Айлантирмоқ; ағдармоқ.

2 Варақламок.

Қалам жардаи хушхиромининг инонин бу равшидин уюрмак керак.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 97-б.

3 Тарқалмок.

*Уйга еткунча етар юз қатла жоним оғзима,
Ўн уюр ранжу алам руҳу равонимдин кетар.*

Фавойид ул-кибар, 120-б.

УҚДАКУШОЙ [a.-ф. عتده کشاي] 1 Тугун счувчи, муаммони ҳал қилувчи.

2 Тадбиркорлик.

Султон Абу Саид Кўрагон... ҳикоятиким, роӣи уқдакушойи била қўп мамлакат олди...

Садди Искандарий, 198-б.

УҒАР [т. او غار] Қапқа.

Уғар қилмок Қапқа қилмок.

*Қилди уғар ўтоғасин ул қотили шижоъ,
Хуришид оразига ҳамоно хати шиоъ.*

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

ФАВОҲИШ [а. فواحش] Фоҳишлар, хунук қилиқли аёллар.

Биров ул фавоҳишдин бири била зино қилғоч ороларига тоун тушти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 149-б.

ФАЗИҲАТЛИҚ [а.-т. فضیحت لىق] Расволик, ёмонлик, шармандалиқ, беобрўлик, маломатлик.

Мунча фазиҳатлиқ эмас эрди бас,

Ким ура олмай чоғир ўлмай нафас.

Хайрат ул-аброр, 270-б.

ФАЗЛ [а. فضل] 1 Ортиқлик, устунлик.

2 Қадр-қиммат.

Фазлу қарам Марҳаматлик ва қарамлик.

*... ва мусташор тадбирдин йўқки, кирдиғор тақдирдин эркини
билиб, ўзунгизни Тенгри таолонинг фазлу-қарам ҳимоятига қо-
чургайсиз.*

Муншаот, 150-б.

2 Илм-фан, ҳунар.

ФАЙЙАН-НАЗАР [а. فى النظر] Нигоҳнинг сояси.

Андишан файйан-назар Соялик мулоҳазаси.

Ерутуб айнини мозоғ ал-басар,

Раф ўлуб андишан файйан-назар.

Лисон ут-тайр, 19-б.

ФАЛАКИЙ [а. فلکى] 1 Осмоний, фалакка мансуб; **осмоний тақдир**.

2 Юсак мартабалитик.

Ёзар фаришта қуёш сафҳасига васфингни,

Магарким ул фалакий топмас обдон коғаз.

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

ФАЛАКМИҚДОР [а. فلک مقدار] Юсак даражали, осмондек.

Назм мулкин тил чекиб олмиш Павойй ўйлаким

Чекса оламни олур шоҳи фалакмиқдор тийғ.

Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

ФАЛАКРАФТОРЛИҒ [а.-ф.-т. فلک رفتارلىغ] Фалакдек тез юрадиган, фалакдай тез айланадиган.

Ғар қуёш зангин фалакрафторлиғ раҳишинга ос,

Қим тузир ул занг навоҳанг нағмасин афғон аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

ФАЛАКСАЙР [а. فلک سىز] Фалакни сайр қилувчи, фалакни кезувчи.

*Агар етса сарвақтига қомиле,
Қуёшдек фалақсайру равшан диле.*

Садди Искандарий, 258-б.

ФАЛАКТУМТАРОҚ [a.-т. فلك طمطارق] Фалақдай дабдабали.

*Деди: мезбони фалактумтароқ,
Ки: Отланса Хоқон ҳам эрмас йироқ.*

Садди Искандарий, 358-б.

ФАНОИЙ [a. فائى] Фанолик.

*Фаноий маҳз етар «Ситтаи зарурия»
Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтсб.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ФАРАҲАФЗО [a.-ф. فرح افزا] Кўнгили очувчи, кўнгилини шод этувчи, кўнгилини хуррам этувчи; сурурли.

*Бу фақирга Ҳазрат Мавлононинг бу фараҳафзо ва руҳсо та-
каллумидин ниҳоятсиз хушҳоллиқ даст бериб, ҳаёлга келдиким, бу
масъалани Ҳазрати Маҳдумдин шўро қилгай.*

Хамса ул-мутаҳаййирин, 29-б.

ФАРАХРҲҲЛИК [a.-ф.-т. فرح رولىق] Хурсалиқчилик.

*[Абубақр Қасрий қ. т. с.]. ... Алар илиг тортишлар биз ўттуқ. Ва
мен ботинимда анинг била хусумитдаким, аввалги не фарахрҳулиқ
эди ва сўнги нохуш эҳтисоб не эрди?*

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ФАРДОНИЯТ [a. فردانييت] Яккалик, танҳолик, ёлғизлик; ягоналик, бе-
назирлик.

*Ваҳдоният сифатида шарик уазирдин мубарро ва фардоният
сийратида волиду валаддин муарро.*

Муножот, 293-б.

ФАРЗИЯТ [a. فرضييت] Аллоҳ йўлида буюрилган фарзлар, бажарилиши
фарз бўлган ишлар, фарз баёнлари, вожиб амаллар.

*Бале фарзиятида шартлар бор,
Қулоқ тутким, қилай борини изҳор.*

Сирож ул-муслимин, 288-б.

ФАРИЗ(А) [a. فريضه/فريضن] 1 Диний зарурият, Аллоҳ буюрган намоз,
рўза каби диний амалларни бажариш.

2 Тугалланган иш.

*[Абу Амр Димишқий қ. т. с.]. Ул дебдурки, андоққи, фаризадур
анбиёга ояту мўъжизат изҳори, фарздур авлиёга хавориқи одоту
каромат ихфоси, то халқ фитнага тушмагайлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

*Хаттинг малоҳати қошида сабзаи Эрам,
Бил сабзаи Эрам ёнида шўълалиқ фариз.*

Наводир уш-шабоб, 156-б.

ФАРОСАТОЙИН [a.-ф. فراست آئين] Фаросатли; ақл-идроқли.

*Ҳар ойинаким салтанат корхонасидаги маносибдин ҳар мучага
лойиқ фаросатойин хушмандларни...*

Вақфия, 244-б.

ФАРРУХАНЖОМ [ф. فرخ انجم] Бахтиёр.

*Қушеким санга бастаи дом эмиш,
Азозилдек фарруханжом эмиш.*

Садди Искандарий, 23-б.

ФАРРУХСИРИШТ [ф. فرخ سرشت] 1 Аслзодалик, олий насаблик.

2 Муборак хилқатлиқ.

3 Очиқ юзлилик, ёқимтилик.

Яна деди Букроти фаррухсиришт

Ки: «Эл чун қўрар ҳар недур сарнавишт».

Садди Искандарий, 550-б.

ФАРХОР [ф. فرخار] 1 Ҳамма жойи ораста ва чиройли.

2 Бутхона.

3 Қадимда Моварауннаҳрдаги бир шаҳар номи. У ўз бутхонаси билан дунёга машҳур бўлган.

Ким, ул бути чину моҳи фархор,

Бу богда гар дўл ўлса, гар хор.

Лайли ва Мажнун, 160-б.

ФАРХУНДАЖАМОЛ [ф.-а. فرخنده جمال] Муборак юзли, қутлуг чехрали.

Тун-кун бўлган маҳравишу меҳр ҳисол,

Дарҳ аҳлига нурбахшу фархундажамол.

Ғаройиб ус-сиғар, 580-б.

ФАРШОВ [а. فرشاو] Бисот, борлиқ, таянч.

[Шайх Амур . т.]. Менинг пири фаршовимдур, яъни суфия одоб ва русумин андин ўрганибмен.

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

ФАС [а. فاص] 1 Узук қошига ўтказиладиган қимматбаҳо топ.

2 Узук.

Лаълинг нигини шарҳидадур гўйиғ фусус,

Ҳар жузвида нишонаи вақф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

ФАСД [а. فصد] Қон олувчи; томир уришини кўрувчи, жарроҳ.

Фасд қилмоқ Томардан қон олмоқ.

[Абу Яъқуб Зизий қ. с.]. Ногоҳ бўйин рагларидин қон равон бўлди, фасд қилгондек ва йиқилди.

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ФАХР [а. فخر] 1 Мамнунлиқ ҳисси, мамнуният.

2 Гурур.

Фаҳр ул-миллат Миллатнинг фаҳри, халқнинг улуғи, қувончи.

... ва бебоқ бу тоифанинг беназиру адил ва тоқи фаҳр ул-миллату вад-дин Шайх Проҳийдурким, шиқ сифотиға муттасифдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ФАҚИРЛИК [а.-м. فقير ليك] 1 Камбағаллик.

2 Дунё ноз-неъматларидан кечганлик.

3 Хокисорлик, камтарлик, фақирлик, мискинлик.

Ирфон ва фақирлик шарофати билан фахрланган Муҳаммад алайҳиссаломга салоту саломлар йўллаймизки, у зот туфайли замон аҳлига иймон шарофати етишиди.

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ФАҚОХАТ [а. فقاهت] 1 Фикҳ илмининг олими, диний ҳуқуқ илмининг билимдони, фикҳшунос, дин ақидалари билимдони.

2 Илоҳият.

[Шайх Имодуддин Фақих қ. т. с.]. Агарчи фақоҳатқа машҳурдур, аммо соҳиби важду ҳол эрмис.

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ФАҒФУР [ф. اغفور] 1 Қадимги Чип (Хитой) подшоҳларидан бирининг лақаби.

2 Хитой идишлари.

*Кўрар ондин футур ар бўлса фағфур,
Топар ондин қусур ар бўлса Қайсар.*

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ФАҲВО [а. فحو/فحوا] Мазмун, маъно; мақсад.

Ниёз рафъидин сўнгра эълom улким, бу утурда ул соридин келганларнинг каломлари фаҳвосидин...

Муншаот, 225-б.

ФАҲМСИЗ [а. -т. فاهم سىز] Бефаросат, идроксиз, *ақл-хушакс, бефаҳм.*

Фаҳмсиз мулозимлар гафлатида ва алаp била маон уткармак меҳнатида.

Наводир уш-шабоб, 506-б.

ФЕЪЛ [а. فعل] Амал (номоз ўқиш амаллари); *вожиб амал.*

Намоз суннатларидин ўн феълиси баён.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФЕЪЛИЙ [а. فعلى] Амаллик, *вожиблик; вожиб амаллик.*

*Яна феълий бировгаким, бешикдур,
Қулоққача бийик қилмоқ ишкдур.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФИДОК(А) [а. فداكه/فداك] Киши ўз ихтиёри билан бирор мақсад ёки Ҳақ йўлида ўзини фидо қилиши.

Рухи фидок Сенга фидо!, Сенга жоним фидо!, Сенга (жоним) қурбон бўлсин!, Сенга руҳим фидо!

*Айтким, эй боиттин-аёқ руҳи пок,
Жисм санга руҳки, руҳи фидок.*

Ҳайрат ул-аброр, 183-б.

*Бедилинг хайли русули сенсен аларга дилраё,
Ё набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳабо.*

Наводир ун-нихоя, 11-б.

ФИКРАТНАМОЙ [а. -ф. فكرت نماي] 1 Фикр юрчигуви, ўйлаб иш кўрувчи, мулоҳазали, андишали.

2 Тушунчали.

*Неча май била кўнгли ишратфизой,
Ул уч мулк бобида фикратнамоӣ.*

Садди Искандарий, 222-б.

*Ки, ҳар бир чаманким кўрар дилкушой,
Бўлур боғбонига фикратнамой.*

Садди Искандарий, 424-б.

ФИКРИЙ [ا. فكري] 1 Ўйлашлик, фикрлашлик, тасаввурлик.

2 Тупунчалик.

*Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор му-
даққиқлар ҳазратида арзим улдурурким, бу паришон абётким,
шарҳ қилгондек тартиб топти... ва баъзи фикрий бўлса, баъзи ба-
диҳа...*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ФИЛЖАВОБ [ا. في الجواب] Жавобга кўра.

Филжавоби бизайриҳи...

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

ФИЛОТУНМАНИШ [ф. فلاتون منش] Афлотун даражали, Афлотун та-
биятли.

*Бори ҳикматойину донишпужух,
Филотулманиши, бал Арастушукух.*

Садди Искандарий, 298-б.

ФИЛОТУНШУКУХ [ф. فلاتون شكوه] Афлотун шукуҳи.

*Яна қатла доройи гардунишукух,
Деди: «К-эй ҳакими Филотунишукух».*

Садди Искандарий, 200-б.

ФИЛ-ФАВР [а. في الفاور] Тезла, тезлик билан, дарров, дарҳол.

*Пас, Яъқуб намоз қилди ва ёмғур талабига дуо қилди, фил-фавр
ижобат асари зоҳир бўлди ва ёгин туташти.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ФИЛГОР [а. في الغار] Мушкулот гори.

*Ўлки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филгоридур.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ФИЛ-ҲАҚИҚА [а. في الحقيقه] Дарҳақиқат, ҳақиқатан.

*Фил-ҳақиқа мосиваллоҳдин ул Ҳазрат с. а. в. менинг сари боқиб,
табассум қилиб дедиким, чун бизни севирсен, бизинг биласен!*

Насойим ул-муҳаббат, 117-б.

ФИРДАВСТАЗЙИН [ф. فردوس تزيين] Жапнат сифат боғ, жаннат каби
безалган.

*Бу Султони Соҳибқироннинг эрамойин суҳбатларида ва фирдав-
стазийн хилватларида бу навъ гариб латойиф ва ажиб заройиф...
зоҳир бўлур...*

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

ФИРЕФТАЛИҒ [ф.-т. افرفته ليغ] 1 Оппифталиқ, мафтушлиқ, берилган-
лик.

2 Алданганлик.

*Такаллуф аҳлининг дунёга шефталигидаву дунёликка фирефта-
лигида.*

Гаройиб ус-сигар, 549-б.

ФИРИБОМЕЗ [ф. *فریب آمیز*] Айёрона, макрили, алдамчи.

*Тушмагай эрди фирибomez лутфунг билмайин,
Нотавон кўнгулмга васлингдин таманно кошки.*

Наводир уш-шабоб, 480-б.

ФИТНАОМЕЗ [а.-ф. *فته آمیز*] Фитнали, ғавғоли.

*[Абубакр Розий Бажсаллий р. т.]. Абубакр Розийдин сўрдиким, са-
моёда не дерсен? Дедиким, бас фитнаомезу тарабангездур, ўзини
фитнадин асрамак керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

ФИТНАЛИК [а.-т. *فته ليک*] Фитналик, ғавғолик, тўпалонлик.

*Фитна солди олам аҳлига қулогинг гавҳари,
Халқ таскини учун ул фитналик ахтарни ён.*

Фавойид ул-кибар, 53-б.

ФИҚАРОТ [а. *فقرات*] Парчалар, бандлар, бўлимлар.

Рангин фиқарот Чиройли парчалар, гўзал бандлар.

*... ва адоси рангин фиқаротдин намоёишсиз ва мазмуни рангин
абётдин оройишсиз...*

Муншаот, 133-б.

ФИҚРА [а. *فقرة*] 1 Карра.

2 Тегишги гапдан қатра; жумла.

*Шайх Барака чун эшитти, дедик, Сари маҳжурон дегани яна
бир фиқра яхшироқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ФИҒОНЛИГ [ф.-т. *فغان لىغ*] Нолатик, оху зорлик, дод-фарёдлик, афгон-
лик.

*Фиғонлиг кўнгулму ўтлуғ дамишни саҳл тутмапгким,
Олибмен ишқ иқлимини бу таблу алам бирла.*

Бадоеъ ул-бидоя, 476-б.

ФОЖИР [а. *فاجر*] Бадкор, бузунчи, фосиқ, бадахлоқ.

*[Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.]. Ҳар неча фориқу фожир ва ноу-
мид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОИДАЛИҒ [а.-т. *فائدة لىغ*] 1 Баҳралик, нафлик.

2 Натижалик.

*[Қози Шарафуддин Бухайро р. т.]. Қозини отаси қошига элтиб,
дедик, бу ўеулни ўзга фоидалиг ишга топшурки, анинг мартабаси
андин бийиқракдурки, базозлигқа бош индургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

ФОЙИЗ [а. *فايز*] 1 Файзли, баракатли.

2 Мўл ва фаровон қилувчи.

Фойиз ул-анвор 1) нурлар фойизи, нурлар баракоти; 2) нурлар кони.

*Ул маърифат кунжининг валоятосор ҳолати зикридин ва фойиз
ул-анвор мақолоти фикридин аҳли арбобларга нафълар ва шавқу
иродат аҳлига фойзлар етишти.*

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

ФОРИҚ [а. *فارق*] Ўзидан жудо бўлган, фарқланган.

[Мавлоно Мухаммад Амин р. т.]. *Ҳар неча форикун фожир ва ноумид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОРУҚ [а. *فلوق*] 1 Ҳақ билан ноҳақни ажратувчи, адолатли, ҳаққони-ятли, одил.

2 Чорёрлардан бири Умарнинг лақаби.

[Ҳожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. т. р.]. *Барча форуқнинг мақбулдурулар.*

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ФОРСИЙ [ф. *фарси*] 1 Форс тили.

2 Форс тилида айтилган ёки ёзилган, форсча.

3 Форсларга хос, алоқадор.

Форсий ул-асл Асл форсларга хос, ҳақиқий аҷамлик, асли, келиб чиқи-ши Аҷамдан.

[Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Ғозируний қ. т.]. *Форсий ул-асл-дур ва мавлиду манишати Ғозирун наварди.*

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ФОСИДЛИҒ [а.-т. *فاسد لىغ*] 1 Бузуклик, фиск ишлар қилишлик, ёмон ишлар билан пуғуллианишлик, ахлоқсизлик.

2 Ёмонлик, вайроналик.

Вафо бозорининг косидлигида ва вафожўйлар ҳаёлининг фосид-лигида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ФОТЕХ [а. *فتح*] қ. **Фотиҳ**.

ФОТИХ [а. *فتح*] 1 Фатҳ этувчи, очувчи, забт этувчи.

2 Ғалаба келтирувчи, бўйсундирувчи, музаффар, ғолиб.

Тили ҳуруфқа эврулмаган, басо, ҳинду

Ки, бўлди нуктаси кўп ғайб ҳазига фотиҳ.

Фавойид ул-кибар, 76-б.

ФОЪИЛОТУН [а. *فاعلات*] Аруз атамаси.

Фоъилотун ватади мажмуъ кивурмак била икки сабаби хафиф орасига.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФОЪИЛУН [а. *فاعل*] Аруз атамаси.

Фоъилун сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФУЗУЛУҒ [а.-т. *فضول لىغ*] 1 Ортиқчалик, беҳудалик, ноқерак ва ор-тиқча гап-сўзлик.

2 Ҳар нарсага аралашшилик, ўз ҳаддидан ошшилик.

3 Телбалик.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. *Шайх деди: сенинг бу фузулуғ била не ишинг борки, кеча намоз қилгайсен, санга дунё мурдорин ўзунгдин аритмоқ керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

ФУЛКИЁНА [а.-ф. *فلکيانه*] Кемача, қайиқча.

... ул Ҳазрат сочқон дуррлар олдида не кўрунғай ва анинг ҳиммати жанобида бу фулқиёна муҳаққар не бўла олғай.

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

ФУРУТАНЛИК [ф.-т. فروتن ليک] Хоқисорлик, камтарлик.

Ва Аҳмад б. Абулвард дебдурки, чун Тенгри таоло валийга уч иш ортурғай, ул даги уч иш ортурғай, чун жоҳида ортурғай, ул та-возуъ ва фурутанликда ортурғай...

Насойим ул-муҳаббат, 90-б.

ФУСУНПАРДОЗЛИҒ [а.-ф.-т. فسون پردازليغ] Сехргарлик, афсунгар-лик, ҳийлагарлик.

... ва адоси таркибида фусунпардозлиғлар ҳосилки, туркча тили била бу навъ девонки, мазкур бўлди...

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ФУСУНСОЗЛИҚ [а.-ф.-т. فسون سازليق] Найрангбозлик, афсунчилик.

Рўзи учун мунча фусунсозлик,
Мансаб учун мунча дағобозлик.

Хайрат ул-аброр, 137-б.

Муҳандислар айлаб фусунсозлик,
Масоҳат била корпардозлик.

Садди Искандарий, 465-б.

ФУСУС I [ф. فوسوس] 1 Афсус, надомат, пушаймонлик.

2 Масхаралик, истеҳзо.

Навоий, тилинг асрағил зинҳор,
Десанқим, емай даҳр ишидин фусус.

Бадосъ ул-бидоя, 633-б.

ФУСУС II [а. فصوص] 1 Узук қошига ўтказилган қимматбаҳо тош.

2 Илми каломга даҳлдор китоб номи.

Лаълинг нигини шарҳидадур ғўйиё Фусус,
Ҳар жузвида нишонан вақф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

3 Муҳиддин Ибн ал-Аъробийнинг тасаввуфга доир «Фусус ал-ҳикам» [ҳикматлар тоши] номли асари. (Пайгамбарлик бурч-уҳдалари борасида мажоз ва имо-ипораларга тўла араб тилида ёзилган китоб).

[Шайх Садриддин Равосий]. Бадахшон шоҳизақим, анга мурид бўлуб эрди, «Фусус» дарс айтур эрди, кўнглумини баса сайд қилди.

Мажолис ун-нафоис, 35-б.

[... Ҳофиз Бухорий р. т.]. Бир кун аларнинг мажлисида Шайх Муҳиддин Аъробий қ. т. с. зикри ва анинг мусаннафоти ўтар эрди. Бузургвор оталаридин ривоят қилдиларки, алар дер эдиларки, «Фусус» жондур ва «Футуҳот» кўнгул.

Насойим ул-муҳаббат, 271-б.

ФУТА [ф. فوته] 1 Ўрама бслбоғ.

2 Ҳаммомда белдан пастга тутиладиган лўнги.

Футалар мушқу анбар оғушта,
Тортилиб ип ерида зарришта.

Сабъан сайёр, 247-б.

ФЎТА [ф. فوته] қ. Фута.

ХАБАРДОРЛИҚ [*а.-ф.-т.* خبردارلىق] Хабар олувчилик, билувчилик, хабардорлик.

*Вожиб эрур борчасига ёрлик,
Яхши-ёмон ишда хабардорлик.*

Хайрат ул-аброр, 158-б.

*Не тўрт аслдин кўнглига ёрлик,
Не олти тарафдин хабардорлик.*

Садди Искандарий, 30-б.

ХАБАРСИЗ [*а.-т.* خبرسىز] Бсхабар, дараксиз, огоҳ эмас.

*Ул ишқ балосидин хабарсиз,
Кўнгли бу забонадин шарарсиз.*

Лайли ва Мажнун, 117-б.

Хабарсиз бўлмоқ Бсхабар бўлмоқ.

*Оху ашкимдин хабарсиз бўлманг, эй олам эли,
Ким, берурлар ул бири сарсар, бу тўфондин хабар.*

Наводир ун-ниҳоя, 159-б.

Хабарсиз утмак Хабар бермаслик.

*Буким фироқи ўзумдин хабарсиз этти мени,
Ўзи бирорта хабардорму экин оё.*

Фавойид ул-кибар, 29-б.

ХАВВОС [*а.* خواص] 1 Хосиятлар, хоссалар.

2 Улуғ зотлар, хос кишилар.

Хаввос ул-ишқ 1 Хослар ишқи (хос кишилар ишқи), Аллоҳ марҳамати-га етишган улуғ зотлар ишқи.

2 Ишқи илоҳий.

Хаввос ишқидурким, хаввос ул-ишққа мансубдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ХАВОНИҚ [*а.* خوانق] Суфитарнинг йигиладиган жойи, шайх ва дарвишларнинг зикр ўтказадиган жойи, хонақоҳ.

*Масождда тоат била нур йўқ,
Хавоникда нон расми дастур йўқ.*

Фаройиб ус-сиғар, 531-б.

ХАВОТИН [*т.* خواتين] Туркий сўзнинг (хотун) арабча кўплиги, аёллар, хотинлар.

[*Бибицаи Мунажжима р. т.*]. Замон подшоҳи илтифот ва таъзим кўн қилур эрди ва подшоҳ ҳарамлари узмо хавотин бағоят ҳурмат тутарлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ХАДСИЗ [а.-т. خد سيز] Юзсиз, ёноқсиз, қознинг қизариб турган жойи, бетсиз.

*Не печу тоби хадсиз домн зулф эркинки, очилгач,
Демай қўнғулум қулишким, ўйла юзни мубтало қилмиш.*

Наводир ун-ниҳоя, 225-б.

ХАЖАНГ [ф. خجنگ] Бало булутн.

*Нарранда хажанги жавзи ҳурдум,
Сайр амрида ражъат ичра анжум.*

Лайли ва Мажнун, 164-б.

ХАЗЛ [а. خذل] 1 Бебахралик.

*Хазлу зағқ айларга туттунг дашт, бир сўз қот менга
Қим, тилаб топмас киши гули биёбон мен киби.*

Наводир ун-ниҳоя, 564-б.

2 Бахтсизлик, бахти қаролик, толесизлик, бадбахтлик, бечоралик.

ХАЗЛОН [а. خذلان] қ. **Хазл**.

*Тенгери тавфиқларидиндур ва аларнинг зийракларидиндур ва
улуғлар майли кичиклар суҳбатига хазлон аломати ва аларнинг ҳа-
моқат ва нодонлигларидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ХАЗОНОСО [ф. خزان اسا] 1 Куз фаслидек.

2 Дарахтнинг кузда сарғайиб тўкилган барги каби.

*Ҳар ойинаким, ул хуришди авжи камол олтун жом ичра асфар
май била сарҳум ва анинг кайфияти ҳароратидин олам аҳлига зар-
фишонлиги хазоносо, балки хуришдвандурким, айши мустадоми
мудом бўлсун.*

Муншаот, 139-б.

ХАЙБАРСИЗ [ф.-т. خيبر سيز] 1 Мустаҳкам эмас, қалъасиз, қўрғонсиз.

2 Хайбар қалъасиз.

*Ишингиз жону дин олмоқдур, эй муг дайри атфоти,
Агар куффори хайбарсиз ва гар турки хитодурсиз.*

Бадоеъ ул-васат, 150-б.

ХАЙЁТЛИҚ [а.-т. خياطلىق] Тикувчилик, кийим тикувчилик; ямоқчилик.

*... ва ул меъморлиқ хижолатидин узр ҳужрасига юз урмоқ ва бу
хайётлиқ узридин хижолат ёқасига бош янқурмоқ...*

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

ХАЙЛИ [ф. خيلي] Қўл, ортиқ, бисёр, зиёд.

*Қавми-қавм ичра қўруб меҳнатлар
Хайли-хайл ичра чекиб ишдатлар.*

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ХАЙЛОН [ф. خيلان] Эл, жамоалар; бола-чақалар.

*[Абу Абдуллоҳ Мухтор б. ...]. Ул дебдурки... тўнни андоқ кийки,
руунат ва фахр ва хайлони сенинг ниҳодингда куйдургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХАЙР [а. خير] Яхшилик; инъом-эҳсон.

Хайри нос Кишиларнинг яхписи, одамларнинг энг яхписи.

*Қайда адо айлагасин бу сипос,
Ким сени деб хайри башар, хайри нос.*

Ҳайрат ул-аброр, 234-б.

*Нафъ етурмакни чу қилди қиёс,
Кўрки, қиёс этти сени хайри нос.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

ХАЙРМАНД [а.-ф. خيرمند] Хайрли, инъомли.

*То ичиб, арбада бобин очайин,
Хайрманд ариғидек каф сочайин.*

Фавойид ул-кибар, 478-б.

ХАЙРМАОЛ [а. خيرمال] Охири хайрли.

*Ҳамд ангаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулдин ирсол.*

Арбаъин, 261-б.

ХАЙРОТ [а. خيرات] Яхшиликлар, хайр-саховатлар, савоб ишлар.

*Кўнглиники, шаръ бўлуб муназзаҳ,
Хайроти била улус мураффаҳ.*

Лайли ва Мажнун, 42-б.

ХАЛ [а. خل] Узум ёки бошқа мевалар сувини ачитиб йўли билан тайёр-
ланадиган ачиқки суюқлик, сирка.

*Қуёш нигинининг остида захридин хал этар,
Кишига меҳр била ким эзиб берур шарбат.*

Наводир ун-нихоя, 64-б.

ХАЛАҚ [а. خلق] Йиртиқ, тўзиган, эски, жанда, қўхна.

[Абу Сулаймон Нилӣ қ. с.]. Қарофий анга боқиб дедиким, ё Абу
Сулаймон, сетинг тўнунгни халақ кўрармен.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ХАЛИЛУЛЛАҲОСО [а.-ф. خليلاللهاسا] Пайгамбар Халилulloҳга ўх-
шаш.

*Халилуллаҳосо очиб хони базл,
Қамар қурсидек синдуруб нони базл.*

Садди Искандарий, 384-б.

ХАЛЛУХ [ф. خلق] Ривоятларга кўра, қадим Туркистондаги шаҳарлар-
дан бирининг номи, бу шаҳарнинг одамлари чиройли бўлишган, у ерда
тайёрланган тоза, сифатли хушбўй хидли мушк (атир)лар дунёнинг бошқа
ўлкаларига келтириб турилган. Ана шу сифатлари билан хушбўй хидли
мушклар «Халлух» номи билан ҳам машҳур бўлган.

*Малоҳат ўлса олур жоғни лўлю ҳинду,
Гар ўлмасе қочурур моҳи ўқчаву Халлух.*

Наводир уш-шабоб, 85-б.

ХАЛОСЛИҒ [а.-т. خلاص ليغ] Нажотлик.

[Сайдий Аҳмад б. ...]. Деди: буки, осмондин дўзах ўтидин халос-
лиғ баротим тушгай.

Насойим ул-муҳаббат, 388-б.

ХАЛЪ [а. خلع] қ. Хулъ.

ХАМЁЗА [ф. خميره] Киши оғзининг ихтиёрсиз очилиши, эсноқ.

*Захмим оғзи бутмасидин уйқум учмиш, эй рафиқ,
I ўйиё бу ўзга уйқу келтирур хамёзадур.*

Бадоеъ ул-васат, 140-б.

ХАММОРСИЗ [а.-т. *خمار سيز*] Майсиз, бодасиз, ичкиликсиз.

*Аҳли зухд ичра Навоий топмади мақсадқа йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хамморсиз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 176-б.

ХАМРИЙ [а. *خمري*] Майпарастлик; ичувчи, ичкиликка берилган.

[*Сайид Қуроза – форсигўй шоирлардан*]. *Андоқ маълум бўлурким,
Самарқанд хамрийлари бирла ҳам заду хўрд қилиб, голиб бўлмаса,
мағлуб дағи эрмас.*

Мажолис ун-нафоис, 78-б.

ХАМСАЗИЙНАТ [а. *خمسه زينت*] 1 Зийнатли бешиқлар.

2 «Хамса» устида ишловчи ва унга зийнат берувчи.

*Яна маснавий била қасоиддин бошқаким, унишооллоҳ, алар доғи
ҳар қайси бошқа мужаллад бўлғай, ҳар навъ шеърдин, масалан,
руҳафзо муҳаммаслар, барча хамсазийнат...*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ХАМСИЗ [ф.-т. *خم سيز*] 1 Эгиксиз, букик эмас; эгри эмас.

2 Эгилмасиз.

*Кўзумдин этмағил, эй сарв ҳеч жониби майл,
Ки яхшироқ кўрунур сарвким, бўлур хамсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ХАНДОННИШОТ [ф.-а. *خندان نشاط*] Под-хуррамлик, севинувчи.

*Кеча улким чирманур бир гул била не тонг агар,
Ғунчадек ҳар субҳ ўлуб хандоннишот изҳори бор.*

Наводир ун-ниҳоя, 121-б.

ХАРНУБ [ф. *خرنوب*] Уруғ ёки донлари ейиладиган дарахтнинг бир тури.

*Ва Абү Абдуллохнинг қабри Тури Сино тоғи устида, устоди Аб-
дулҳусайн қабри ётида, харнуб йиғочи остидадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 67-б.

ХАРРОС [а. *خراس*] Кўза ясовчи, кулол, кўза сотувчи.

*Умрин аблаҳ кечуруб гафлат ила,
Нукта ўрнигаки тортар харрос.*

Ғаройиб ус-сиғар, 553-б.

ХАСАК [ф. *خسك*] 1 Чўп, хашак, хасча.

Хори хасак Майда тикан.

2 Қийноқ.

*Қунелум ичра тушти бир хори хасак, яъни кўнгул,
Токи андин чиққали бир иўғи пайкон ҳар тараф.*

Наводир ун-ниҳоя, 269-б.

ХАСМКУШ [а.-ф. *خسم کش*] Дупманни ўлдирувчи.

*Хасмкуш келди фалак золи бил, эй шайху, менга
Раз қизи борида ул қолмани қилма никоҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

*Эйким жаҳон салитасини айладинг никоҳ,
Билгилки, хасмқушдур, агарчи жамиладур.*

Паводир ун-ниҳоя, 139-б.

ХАСОРАТ [а. خسارت] Зарар, зиён, захмат, нуқсон.

*Ранжа солгон бу хасорат они,
Айламас озод кафорат они.*

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

ХАТИБ [а. خطيب] Воиз, нотиқ, ваъзхон, масжид имоми.

Хатиб ул-анбиё Пайтамбарларининг имоми.

[Шуъайб а. с.]. *Ани хатиб ул-анбиё дебдурлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ХАТОКЎШ [а.-ф. خطاکش] Гуноҳ ишлар кетидан юрувчи, хато ишлар қилувчи.

*Ул вақтдаким, шахзодан беҳамто Кичик мирзо тоба сароҳу золи
музилли хатокўш, девонаи сияҳрӯи сияҳнуиқа йўлуқмайду эрди...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ХАШАН [ф. خشن] Жома ёки тўн тикиш (тўқиш) да ишлатилган ўсим-ликнинг бир тури ва уни камбағал, қашшоқ кишилар кийишган.

*Кийдурубон журға ҳур кисватин,
Ҳарна хашиан бўлса, ҳасан хилъатин.*

Ҳайрат ул-аброр, 225-б.

ХАШИН [а. خشن] 1 Кўпол; дағал.

2 Асов, сарқаш.

[Шайх Алоуддин Ҳоразмий қ. с.]. *Ва неча кун ўтар эрдик, таом
емас эрди, магар озроқ ва хашин.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

ХВАШ [ф. خوش] Яхши.

*Бўлмас эди гулхани анборқаш,
Бўлмаса мурдор исидин табъи хван (хуш).*

Ҳайрат ул-аброр, 260-б.

ХЕВАҚЛИҚ [т. خيرو ليق] Хива шаҳрида яшовчи, Хива шаҳридан.

... аммо Хевақлиқ кинидин таҳқиқ ва тасҳиҳ қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

ХИБРАТ [а. خبرت] Таҷриба; бирор ишда орғирилган малакалар.

*Қаю бирдаким ҳушу хибратдурур,
Бу иш олам аҳлига ибратдурур.*

Садди Искандарий, 518-б.

ХИДМАТКОРЛИК [а.-т. خدمتكارليک] Хизматкорлик, ходимлик.

*Андин сўнг асҳобиға дедиким, анга хидматкорликлар қилдилар
ва узрлар қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 177-б.

ХИДМАТКЎШ [а.-ф. خدمت کوش] Иштарни бажарувчи, хизмат қилувчи; ходимлар, хизматкорлар.

ХИЗМАТКЎШ [а.-ф. خدمت کوش] қ. Хидматкўш.

*Онча ходим эди мурассаънўн
Ки, эдилар Аҳийға хизматкўш.*

Сабъан сайёр, 173-б.

*Пари уй қизлигида хизматқуш,
Не учунким эрур пари рўнўш.*

Сабъан сайёр, 69-б.

ХИЗРҚАДАМ [а. *خضر قدم*] Йўл кўрсатувчи Хизрдек.

*Ёрабки, бу қавмким эрур хизрқадам,
Ўлган кўнгул эҳёси учун исодам.*

Маҳбуб ул-қулуб, 120-б.

ХИЛОФАТПАНОҲ [а.-ф. *خلافت پناه*] Халифа ҳомийси.

*... ва Шаҳедурким даврон шаҳаншоҳлари рибқан ҳукмида асир,
хилофатпаноҳеким «Инна жоила филарзи халифата» (Мен ерга
халифа қилиб тайинлайман) тирозидурур...*

Назм ул-жавоҳир, 129-б.

ХИЛОФАТШИОР [а. *خلافت شعار*] Халифа напшонли.

*... ва бани одам хайлига олиймиқдор хулафо ҳукмрон ва хилофат-
шиор салотин нофизи фармон бўлғайлар.*

Вақфия, 244-б.

ХИРАДМАНДПЕША [ф. *خرمند پیشه*] Ақлли, доно, ўйлаб иш кўрувчи,
билимдон, донишманд.

*Сухро, чун мусулмоншиева ва хирадмандпеша киши эрди, мамо-
ликини тузди ва улусни ганий қилди.*

Тарихи мулуки ажам, 239-б.

ХИРАДОЙИН [ф. *خرادائين*] Ақллидек, донодай, донишмандга ўхшаш.

*... балки хурдабин душманлар хирадойин гадрфанлардин ҳар тад-
биру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.*

Муншаот, 226-б.

ХИРАЛИҒ [ф.-т. *خبره ليغ*] 1 Сўниқлик.

2 Ҳазинлик.

... ва таронаедурким, хиралиғидин қотган кўзни йиғлатур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХИРОМАНДА [ф. *خرامنده*] Гўзал рафторли севгили, ноз билан юрувчи,
чиройли юрувчи.

*Қади шива бирла хироманда сарв,
Хироманда сарви хиромон тазарв.*

Садди Искандарий, 374-б.

ХИРОШ [ф. *خراس*] Хириллалли, товуш бўғилилипи.

Хирош тошмоқ Хирилламоқ, қирилмоқ.

*Решдур бўғзум бало захри ичардин, йўқ ажаб,
Ҳолима йиғларда андин ўткан ун тошмоқ хирон.*

Фавойид ул-қибар, 184-б.

ХИРҚАЧОК [а.-т. *خرقه چاك*] Суфий ва шайхларнинг махсус йиртиқ ёки
ямоқли кийим (хирқа) лари.

... ва фано майхонасининг ринди хирқачоки...

Бадосъ ул-бидоя, 14-б.

ХИТОЙИЗОД [ф. *خطايي زاد*] Хитойда тутилган, хитойлик.

Луъбати хитойизод | ўзал ўйинчи.

*Маҳваши лубъати хитойизод,
Қўруб андин Хитой Чин бедод.*

Сабъаи сайёр, 85-б.

ХОБЛИҒ [ф.-т. خواب لیغ] Уйқулик.

Хўрди хоблиғ Ейиш-ичиш ва уйқулик.

*Навоий ғам едию ўлди доғи топти висол,
Не тоғмасун бу сифат хўрду хоблиғ кўнглум.*

Наводир уш-шабоб, 302-б.

ХОДИМЛИК [ф.-т. خادم لیک] Хизматчилик, мулозимлик.

*Ул дарвеш таом тортар вақтда дедик, бу кун биз ходимлик қу-
лурбиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ХОЖА [ф. خواجه] 1 Соҳиб, эга.

2 Катта савдогар.

Хожай хожакон Шайтоннинг сифати (бу ўринда рамзий маънода Ал-лоҳнинг даргоҳидан қувилган малоикларнинг мударриси – шайтон назарда тутилган).

*[Шайх Барака р. т.]. ... Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди,
Хожай Хожакон ва Сари маҳжурон дер эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ХОЙҒИНА [ф. خايغينه] Тишлонғич, сарқит овқат.

*Абулҳорис иродатининг ибтидосида ўз уйида хойғина еб эрди,
ёронларидин айру.*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

ХОК [ф. خاك] Тупроқ.

Хоки раҳлиқ Хизматкорлик, хокисорлик.

Хоки раҳлиқ айламак Тупроқ бўл.

*Тоғсанг неча шаҳлар узра шахлиқ
Фақр аҳлига айла хоки раҳлиқ!*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

ХОКБЎС [ф. خاكبروس] Тупроқ ўтиш, қулуғуқ қилиш, бўйсунтиш, ҳурматлаш.

Хокбўс ўлмоқ Зиёранга келмоқ, итоат қилмоқ.

*Чун чолиниб навбати қадрига кўс,
Шаҳлар ўлуб навбат ила хокбўс.*

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

*Чу Хурмус деди сўз, бўлуб хокбўс,
Равон бошлади нукта Фарфунюс.*

Салди Искандарий, 538-б.

ХОКИЙНИҲОД [ф. خاكي نهاد] Асли тупроқдан бўлган.

*Дема қочдим жаврдинким, баски тош ёғдурди ҳажр,
Гард ўлуб барбод бўлди бу тани хокийниҳод.*

Наводир уш-шабоб, 90-б.

ХОЛИСАНЛИЛЛОҲ [а. خالص الله] Ўз мапфаатини кўзламаган ҳолда, тама қилмасдан холис Аллоҳ учун, холисона.

*Ботининг холисанлиллоҳ бўлгай ва ниятинг ул амалда Ҳақ с. т.
нинг ризоси бўлгай ва шаръ риюяти.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХОЛЛИҚ [ф.-т. خال ليق] Холлиқ (холлар).

*Парвонада холлиқ қаноти,
Ишқ ўтидин ўлди доғ зоти.*

Лайли ва Мажнун, 298-б.

ХОМИС [а. خامس] Бешинчи.

*Не ҳавосида бир не хомис ҳам,
Не жиҳотида бир не содис ҳам.*

Сабъаи сайёр, 26-б.

*Хомис анга қиблага солиб қадам,
Бўлмоқ эрур зойири байтил-ҳарам.*

Ҳайрат ул-аброр, 116-б.

ХОМЛИҒ [ф.-т. خام لىغ] Етилмағанлик, ғўрлик, нодонлик.

*Шукр шамъин ёқмадим, васлингда етти доғи ҳажр,
Бизни бу ўтларга қуйдуган эрур ул хомлиғ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 265-б.

ХОМУШЛИК [ф.-т. خاموش لىك] 1 Индамаслик, жим туришлик; сукут сақлашлик.

2 Ёпиқлик, юмуклик.

*[Шайх Зайнуddин...]. Чун аларни ўзларига келтурдилар, бир йилга
дегунча хомушлик аларга солиб бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

*Андин сўнграки ул зайбдин келдим, ўз тилимда уқдае тондим ва
хомушлик пеша қилдим...*

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ХОНаЗОД(А) [ф. خانه زاد/خانه زاده] Хўжайинларнинг уйида туғилиб тар-бия топган кул ёки чўри; хонаки гулом ёки хизматкор.

*Қайси пари пайкари ҳури нажод,
Балки анга ҳуру пари хоназод.*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

*Ки бор ул хайли саргардони сода
Санга фарзанд, бизга хоназода.*

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

*... ва бу васиъ остоннинг мавруси тугмаси, яъни бу хоназоданинг
хонаводаси ва бу хонаводанинг хоназодаси эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

ХОНАКЎЧ [ф.-т. خانه كوچ] Буд-шудларни кўчириш; уй кўч-кўронлари.

*Алар чиқтилар мулкдин хонакўч,
Вале қилмади шоҳи фарзона кўч.*

Садди Искандарий, 460-б.

ХОНДА [ф. خوانده] Бурда.

Уч хонда нон Уч бурда нон.

*Баковул тушини мундоқ айдиким, Малик матбахидин уч хонда
нон бошим устида кўрдум ва осмондин қушлар бошимга қўнуб, ул
нонларни едилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 124–125-б.

ХОРАРҶ [ф. *خاره روب*] Тош супурувчи, тош тўйловчи.

Мажнунга бу тоғ авжи маскан,

Ул авжда хорарҶбу хаскан.

Лайли ва Мажнун, 254-б.

ХОРНАМОЙЛИҚ [ф.-т. *خارنماي ليق*] Тиканга ўхшашлик.

... яна бири фироқ хазонда хорнамоёйлиқ қилибдурур.

Бадойиё ул-бидоя, 22-б.

ХОРОДИЛ [ф. *خارادل*] Қаттиқ дил, тошбағир.

Чобуке, раъноқади, нўшинлабе хородиле,

Маҳваши насринузоре, гулрухе, сийминбаре.

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ХОРСИЗ [ф.-т. *خارسيز*] 1 Тикансиз.

2 Дарду аламсиз.

Топмадуқ гулранг жоме беҳумор, эй боббон,

Ваҳки, бу гулшан аро гул бутмас эрмиш хорсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

Юзун кўр, қилмагил мужғону хатту холидин нола,

Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

Ким майи васл ичтиким, ҳижрон ҳуморин чекмади,

Хорсиз гул даҳр боғи ичра не имкон эрур.

Наводир ун-ниҳоя, 172-б.

Бу гулистон аро чун хорсиз гуле бутмас,

Ўзунга айламагил хорлиқ ситам бирла.

Фавойид ул-кибар, 381-б.

ХОРХОР [ф. *خار خار*] 1 Юракка орзу, севги солиш, тинчсизланиш, кўн-
гил ҳаяжони.

2 Ғам, қайғу, гусса.

Андоқ дедиларки: Гулзоре,

Солмиш юрагинга хорхоре.

Лайли ва Мажнун, 156-б.

ХОСИЙ [а. *خاصي*] Хос кишилар (дин пешволари).

Азоби қабр эрур куфр аҳли хосий,

Яна дин аҳлидин баъзи бўлса осий.

Сирож ул-муслимин, 278-б.

ХОССАЛИЛЛАХ [а. *خاصه الله*] Аллоҳнинг хос бандалари, Аллоҳнинг
яқинлари.

Хоссалиллаҳ шарбатимни заҳри қотил бирла эз,

Чу ниш ондин ўттиким, келгай Масиҳим, эй табиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ХОТАМ [а. *خاتم*] 1 Мухр, тамға.

Хотам ус-салтанатлиқ Подшоҳлик, султонлик (султонлик нишони).

[Мир Ҳайдар Маҷзуб – форсигӯй шоирлардан]. ... ва ҳаёли ҷу-
нуи вақтида хотам ус-салтанатлиққа росих бўлуб эрди...

Маҷолис ун-нафоис, 35-б.

2 Узукнинг кўзи.

3 Сўнги, охири.

Хотам ун-нубувва(т) Охириги Пайгамбар, охирзамон Пайгамбари.

Исо а. с. осмондин ингой, доғи Дажжолни ҳалок қилиб, сойир ми-
лал аҳлини хотам ун-нубувва миллатига далолат қилгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Ул нимақим Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эрди. Ва хотам
ун-нубувватнинг рисолатига иқрор қилдиким...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

ХОТИМАЛИҚ [а.-т. خاتمه لىق] Ниҳоялиқ, охирилиқ.

... ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фарҳунда фарқла-
рига нубувват тожнинг қўюб...

Вақфия, 238-б.

ХОТИРЖАМ(Ъ)ЛИҚ [а.-т. خاطر جمع لىق] Тинчлик, осойишталик.

... Мустафо с. а. в. дебдурким [тансиҳатлик ва хотиржамлик –
икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдулар].

Насойим ул-муҳаббат, 77-б.

ХОТУНЛУҚ [т. خاتون لوق] Аёллик, хотинлик.

[Умми Ҳассон р. т.]. Ва баъзи дебдурларки, ани хотунлуққа
қўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ХОШАКОЙИН [ф. خشك آيين] Хашак монанд, чўпга ўхшаш.

Аммо даврон боғининг хас ва хошакойинлари ва елдек бесабот
ва тамкинлари кўзига ҳилм аҳли оғирлиққа мансуб ва гаронжонлиқ
била маъюбдулар.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХУД I [ф. خود] Ўзлик олмоши.

Худ гум Ўзни йўқотиш, ўзидан кечиш.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. Авом била сунний ва хавос била
ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишонни худ гум!

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ХУД II [ф. خود] Узун учли, баҳайбат жез қалпоқ.

Худу тарг Темир қалпоқ.

Эли ҳеч тинмай ясаб созу барг,

Муҳайё қилиб жавшану худу тарг.

Садди Искандарий, 169-б.

ХУДОВАНДЛИҒ, =лик [ф.-т. خداوند لىق // خداوند لىك] Хўжайинлик, эга-
лик, подпохлик, худотлик, тангрилик.

[Шайх Абулмакорим...]. ... ва анинг худовандлигин ва ўз фақрин
ва анинг гиносин ва ўз тақсирин ва анинг неъматларин ва ўз фа-
носин ва анинг бақосин билгайлар ва ботин кўзлари мунга бийно
бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

[Хожа Музаффар...]. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, бизни бу даргоҳда бандалиқ йўлидин келтурдилар ва они худовандлик йўлидин...

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ХУДОВАНДО [ф. خدواندا] Эй Худо!

[Хожа Хайрча р. т.]. Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайрчага сен бассейн!»

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ХУДОЙЛИҒ [ф.-т. خدای لیغ] Тангрилик, худолик.

[Ахий Али Деҳистоний р. т.]. ... ва ботинида худойлиғ даъвоси бош ура бошлади ва емак тарки қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ХУДОЙПАРАСТ [ф. خدای پرست] Аллоҳга тоат-ибодат қилувчи, худопараст, художўй.

Моҳ кофурғун қабо пайваст,
Бўлуб ул ҳужрада худойпараст.

Сабъаи сайёр, 341-б.

ХУДРОЙ [ф. خدوراي] 1 Ўзига бино кўйган, ўзини безовчи, ўзини кўркам кўрсатувчи, олифта, сатанг.

2 Мағрур, шуҳратпараст.

Хур заҳидқа, Навоий, икки дунёдаю ул
Бути худрой демай, шўҳи худрой манга.

Наводир уш-пабоб, 17-б.

ХУДПИСАНДЛИҒ [ф.-т. خودپسند لیغ] Такаббур, кеккайган, мутакаббир, манман, худбин.

Илоҳи, замиримга худписандлиғни ёвутма ва хотиримни эл
нафъи айбжўлуғига тутма.

Муножот, 299-б.

ХУДСИЗ [ф.-т. خود سیز] Лапшкарбошилар киядиган мис, руҳ ва қалай қотишмасидан ишланган бош кийим, узун учлисиз, баҳайбат жез қалпоқсиз.

... ва Хусравнинг туғи бошсиз ва боши худсиз ўрдусига сурмоки
ва черигин кўргон сори кўчурмоки.

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

ХУДХУШ [ф. خود خوش] Ўзини яхши кўришлик.

Истамон худхуш лекин йўқки хуш олган хумор,
Май тўла тутғилки, айлай маслиғдин тарки хуш.

Наводир ул-ниҳоя, 214-б.

ХУЛЬ [а. خلع] Қўпориш, олиб ташлап.

[Мавлоно Яъқуб Чархий қ. т. с.]. Ва ул азиз оламдин ўтуб эрди ва филҳол ул суратни хуль қилдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 274-б.

ХУМОРЛИҚ [а.-т. خمارلیق] Бода (май) ичишлик, майпарастлик.

Чун табъи жибиллий саломатдин... ва хуморлиқ маҳалласида-
ким, гариб мушкулотга ниҳоят йўқтурур.

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ХУМ(М)ОРСИЗ [а.-т. *خمارسىز*] 1 Майсиз, бехумор, мастликдан кейинги бош огригисиз.

*Аҳли зуҳд ичра Навой топмади мақсадқа йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хумморсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

2 Эър истаксиз, мушгтоқликсиз.

*Умр чаманининг гули хорсиз очилмайдур ва ҳаёт анжуманининг
мули хуморсиз топилмайдур.*

Муншаот, 224-б.

ХУМС [а. *خمس*] Бешдан бир (исломга кирмаганлардан олинадиган солиқ).

Хумс ул-муборақ Исломнинг беш муборақ аркони.

*Магарки англади хумс ул-муборақ асрорин,
Ки сони адад ўлмиш, агарчи юз мардур.*

Бадоеъ ул-васат, 510-б.

ХУН [ф. *خون*] Қон.

Хун шуд Қон бўлди.

*«Сиришки ман ҳама дурр шуд» ўқума, «дур шуд» ўрнига «хун
шуд» ўқуки, «дурр шуд» нинг маъноси йўқтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 17-б.

ХУНБАҲО [ф. *خونبها*] Қон баҳоси, ўлдирилган киши учун бадал (товон тўлов).

*Кимса бу ажзога санар чун баҳо,
Ўлтурубон ўзни берур хунбаҳо.*

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ХУРМОМАСАЛЛИК [ф.-а.-т. *خرما مثل ليك*] Хурмо рангидек, хурмо рангига ўхшаш.

*Юзи ранги хурмомасаллик касиф,
Маҳосин намудори хурмога лиф.*

Садди Искандарий, 182-б.

ХУРШИДОРАЗ [ф.-а. *خورشيد عارض*] 1 Офтоб чехрали, қуёш юзли, гўзал, чиройли.

2 Ошиқ.

*Тийги зулми захмидин ҳар шом андоқким шафақ
Қону туфроғ ичрадур хуршидоразлар дариг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 242-б.

ХУРШИДОСОР [ф.-а. *خورشيد اثار*] 1 Қуёшга ўхшаш, офтобдай.

2 Ошиқ.

*Бовужуд бу султон ус-салотиннинг кимийасар хошири ва хуши-
досор замири даги мунга мойилки...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ХУРШИДСИЗ [ф.-т. *خورشيد سيز*] 1 Қуёшсиз, офтобсиз.

2 Ёритувчисиз.

3 Ғоят гўзалсиз.

*Фалак бўлмади чунки хурийдсиз,
Булутдин недин ости бўйнига киз.*

Садди Искандарий, 446-б.

ХУРШИДСОН [ф. *خورشيد سان*] 1 Куёш сингари, офтоб монанд.

2 Қоронғиликни кетказувчидек.

3 Бениҳоя гўзал каби.

*Тоғиб мақсуд шабгарди самовий бу уружидин,
Ёридин зарра бориб, қайтибон хурийдсон анда.*

Фавоийд ул-кибар, 32-б.

ХУРШИДАЪСИР [ф.-а. *خورشيد تأثير*] Куёп асарли, офтоб нипонли.

*... Султони соҳибқироннинг раъйи оламорийию замири хурийд-
таъсири гўёким баъзи авқотда олам кишвару фатҳига азмозу
баъзи ҳолатда кишвар аҳли ободонлигига сеҳрпардоз...*

Ғаройиб ус-сигар, 15-б.

ХУРШИДТИМСОЛ [ф.-а. *خورشيد تمثال*] Офтоб сурат, куёш мисол.

*... жаҳоноро маснади хурийдтимсол бақойи локалом гирд бо-
лишти била ораста ва мустадом бўлсун.*

Муншаот, 209–210-б.

ХУРШИДТОБ [ф. *خورشيد تاب*] Куёш сифат.

*Искандарнинг ҳукамо иттифоқи била фалак рози тинҳонийси...
ва ҳувайдо қилурга сутурлоби хурийдтоб ва миръоти меҳрсифот
тасиф қилғони...*

Садди Искандарий, 392-б.

ХУСРАВИ ЗАНГ [ф. *خسرو زنگ*] Қоронғилик; занги (ҳабани) подшоҳи.

*Чин хусрави қилди тарки авранг,
Ер юзини тутти хусрави занг.*

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ХУСРАВИЙ [ф. *خسروي*] Хисравий.

Бисоти Хусравий Хисравийларнинг давлати.

*Расуле қасру тоқи Кисравийдин,
Не Кисроким, бисоти Хусравийдин.*

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ХУСРАВОЙИН [ф. *خسرواين*] 1 Шоҳона; подшоҳликка мансуб, под-
шоҳона.

2 Эрон подшоҳларидан бири Хусрав базми монанд.

*Ани маҳд ичра солиб хусравойин,
Ёниб ўрдуларига зору гамгин.*

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

*Тўзулди ўйла базми хусравойин
Ки, кўрма ўйла чархи кажравойин.*

Фарҳод ва Ширин, 271-б.

ХУШБЎЙЛИК [ф.-т. *خوش بوي ليک*] Муаттарлик, хушбўйлик.

*... ва футувват боғларининг хушбўйликлари била дўстлари кўн-
глини шод этган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин.*

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ХУШВАҚТЛИК [ф.-а.-т. *خوش وقت ليک*] Шодмонлик, вақтичоғлик, хур-
сандлик.

ЧАБ [т. جب] Тақлидий сўз.

*Табъ кажу борча тақаллум намой,
Нагма чабу борча тараннум сарой.*

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

ЧАВУК [т. چاۋوك] Ранг, тус.

*Гулгун тўн уза қори чавук нақи,
Очилмади лозизор сендек.*

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ЧАЛИЛМАК [т. چاليل ماک] Ўйқилмоқ.

*[Хожжа Муҳаммад Маъшуқ...]. Фориғ бўлки, бу навбатки, мунда
урадурлар, бир неча кундин сўнгга санинг даргоҳингда чалилгуси-
дур!*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ЧАНГЗАН [ф. چنگ زن] Чанг чалувчи.

*Тунд сендин сипеҳр Баҳроми,
Чангзан Зухранинг Дилороми.*

Сабъаи сайёр, 7-б.

ЧАНҚОҚ [т. چنقاۋ] Тапша, чанқоқ.

*Тамар элдин вафо қилган судин ўт истадинг чанқоқ,
Агар топсанг доғи қўйгунг савдойи маҳолингдин.*

Наводир ун-нихоя, 387-б.

ЧАРХКИРДОР [ф. چرخ كردار] 1 Гардишдек, чархпалакдек.

2 Фалакдек, осмон кўринишин.

*Ки то бўлғай бу қасри чархкирдор,
Бу исм айвоинда бўлғай намудор.*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

*Яна бу адад бирла ҳарвор рахт,
Тангиб танглар, чархкирдор рахт.*

Садди Искандарий, 297-б.

ЧАРХМИҚДОР [ф.-а. چرخ مقدار] Фалак даража.

*Дедиларки: Шоҳо, жаҳондор бўл,
Қадар қудрату чархмиқдор бўл!*

Садди Искандарий, 455-б.

ЧАҚИЛМАМОҚ [т. چاقيلما ماق] Ёқилмаслик, чақнамаслик.

*Жамолинг ламъасидин гар қул ўлдум, тонг эмастурким,
Бу янглиг барқи офат кимсага чақилмамини ҳаргиз.*

Фавойид ул-кибар, 148-б.

ЧЕВИЛАНМАК [т. چويلانماک] Айлашмоқ.

*Илоҳи, шўҳи чобукларга чевиладна ҳар ён шитоб солурсен ва
аларнинг ҳар ён шитобидин менинг ошуфта кўнглумга ҳар дам из-
тироб солурсен.*

Муножот, 297-б.

ЧЕКИН I [т. چىكىن] Ўсимлик.

*Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ
Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.*

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕКИН II [т. چىكىن] Ипак.

*Чекилур эрди сабзаи хатти,
Кўнглум ичраки дедим ани чекин.*

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕККУЧИ [т. چىككۇچى] Чекгувчи (ситам чекгувчи), тортувчи, кўгувчи.

*Неча ситам қилгучи обод ўлуб,
Борча ситам чеккучи барбод ўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 228-б.

*Бовужуди бу бири хуш наъма руд,
Чолгучию чеккучи бу бир суруд.*

Лисон ут-тайр, 242-б.

ЧЕКМАМАК [т. چىكماماك] 1 Бошдан кечирмаслик, тортмаслик, кўр-маслик.

Фирок чекмамак Айрилиқ азобини тортмаслик.

*Не билсун ул кишиким, чекмамини фироқ тунин,
Ки не сифат кечадур тийра рўзгор манга.*

Фавойид ул-кибар, 16-б.

2 Тортмаслик.

Черик чекмамак Кўпин тортмаслик.

*Ва лекин чу ёқин етиб эрди қиш,
Черик шоҳлар қиш кунн чекмамини.*

Садди Искандарий, 222-б.

ЧЕКМАКЛИК [т. چىكماكلىك] 1 Тортмоқлик, чекмоқлик.

Гулбонг чекмаклик Баланд овоз билан нола тортишлик, фарёд чеки-шлик, хуш овоз билан сайрашлик.

*Бу чаманнинг гулларига йўқтур, эй булбул, вафо,
Авло улким, айласанг гулбонг чекмакликни бас.*

Ғаройиб ус-сигар, 199-б.

2 Сағчмоқлик.

Тикон чекмаклик Тикан сағчмоқлик; озор бермоқлик, зулм кўрмоқ-лик.

*Не суд эмди аёғимдин тикон чекмаклик, эй мушфиқ
Ки, тошлар бирла кўксумга қоқилгани ҳажр мисоре.*

Бадоеъ ул-васат, 402-б.

*Зулм қилмоқ ичра йўқ гар сен кеби офоқ аро,
Зулм чекмакликда ҳам оламда қани мен кеби.*

Фавойид ул-кибар, 420-б.

3 Осмоқлик.

*Кейин боглаб қадоглиқ қўлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорға чуст.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЧЕНГ [т. چنگ] Бурун суви, бурундан келган сув.

*Турктоз айлаб кунгул олдинг ажалдин бурна жсон,
Ҳисса айирма анга невчунки эрмас эрди ченг.*

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

ЧЕЧАКТУЛУҚ [т. چچکتولوق] Чечактулуқда яшовчи; Балх ўртасидаги аҳоли яшайдиган жой (Хирот номи билан).

Саййид Ханжар – чечактулуқдур.

Мажолис ун-нафоис, 112-б.

ЧИБОН [т. چيبان] Киши бўйнидан чиқадиган катта хўшпоз, чипқон.

*[Мақлоно Шамсуддин...]. Ул деди: агар бўйунингга чибон чиқмай-
дур, ойни не учун осмонда кўрмайсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

ЧИБҚОН [т. چيبقان] қ. Чибон.

ЧИВУРМАҚ [т. چييورماک] Айлантирмақ, опирмақ, ўтирмақ.

*Ул қуюндурмен фано даштидаким, бўлдум адам,
Ҳар не боримни бошимдин чувуруб, озод этиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 85-б.

ЧИГИЛМАҚ [т. چيگيلماک] 1 Чигаллашмақ.

2 Чалкашмақ.

*Фалак дақойиқидин кимса бош чиқармади ҳаргиз,
Ким ушбу риштаннинг асру тусунлари чигилибдур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

ЧИЙРАДАСТ [ф.-т. چيره دست] Забардаст, ғолиб, музаффар.

Чийрадаст айламақ [Қўлпи] баланд қилмақ.

*Бирусин зафар айлабон чийрадаст,
Яна бир сори зоҳир ўлса шикаст.*

Садди Искандарий, 152-б.

ЧИЛЛАВОР [ф. چله وار] Камон арқонидек, камон ишига монанд, чилла-га ўхшаш.

*Қароғлардин нулак жсон риштасидин чиллавор эткил,
Қошинг ёсин Навоий қасдиға гар истасанг қурмоқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

ЧИР [т. چير] Яралар, захмлар, дардлар.

... ва ул муножот баҳонаси била қўнғлидаги чирин ёзғони...

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧИРМОҒЛИҒ [т. چيرماغ ليغ] Ўроғли, ўраб қўйилганлик.

Яна кун масжидқа келдилар, кафанни кўрдилар, меҳробда чир-моғлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ЧИҚАРМОҒЛИҒ [т. چيقارماغ ليغ] Чиқармоқлик.

*Ўйдин бош чиқармоғлиғ ҳаво оташрезлиғидин мутаассир ва
эшиқдин аёқ ташқари қўймоғлиғ ер оташангезлиғидин мутаазир...*

Муншаот, 136-б.

ЧОБУКЛУҚ [ф.-т. چابك لوق] Тезлик, чаққонлик, абжирлик.

... ва туркий абёт майдонида азимат бодпойин нўяга солса, юз илги ўлган дақойиқ паривашиларининг силсилаин зулфидин чобуклуқ замон шахсувори синони нўги била юз зириқ кутарур.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЧОБУН [т. چابون] Парда.

Чобун этмак Тўсмоқ, пардаламоқ.

Ногоҳ уқу чекмағай дебон ун,

Тумшуғи этиб кўзини чобун.

Лайли ва Мажнун, 247-б.

ЧОКСИЗ [т. چاك سيز] Йиртиқсиз, ярасиз, дардсиз, жароҳатсиз.

Умр елдек ўтмакин дебсен магар, эй боғдон

Ки, яқоси чоксиз гул бутмади бу боғ аро.

Фавойид ул-кибар, 30-б.

ЧОЛА-ЧОЛА [т. چالا چالا] Чалиб-чалиб, кайта-кайта оҳанг ижро этиш.

Гулгашти чаман хуштур агар соқию мутриб,

Бу келса тута-тутаву ул бир чола-чола.

Наводир упи-шабоб, 382-б.

ЧОЛОКЛИК [ф.-т. چالاک لیک] 1 Келишганлик, нозиклик, хушбичимлик;

чаққонлик.

Эзма қаддим ҳам бўлб турмоқ учун, эй шўхлар,

Яхшидур чолокликлар бирла секриб ўйнангиз.

Фавойид ул-кибар, 151-б.

2 Тезлик, етуктик, пешлик.

Одамезод ўз аҳволига мулоҳаза қилса андинким, адам дор ул-омони хивватхонасидин вужуд шахристони меҳнатхонасига келибтур... ва нафсу ҳав мутобаатида журъат чолоклигин топар ва Ҳақ субҳонаҳудин тили қосир ва баёни отил эрканин билур.

Мунпшаот, 225-б.

ЧОЛГУЛУҒ [т. چالغولوغ] Чалинадиган, чалиниши керак бўлган, чалишлик.

Бу хоредурки йўлдин олгулугдур,

Анинг кўси раҳилин чолгулугдур.

Фарҳод ва Ширин, 302-б.

ЧОЛГУЧИ [т. چالغوجی] Мусиқа асбобидан бирор куй, оҳанг ижро этувчи; ногора чалувчи.

Бовужуди бу бири хуш нагма руд,

Чолғучию чеккучи бу бир суруд.

Лисон ут-тайр, 242-б.

Ёнида бир табл ҳинди чолғучи,

Ҳиндуйи раққос оёлғу олғучи.

Лисон ут-тайр, 60-б.

Айтқучи ва чолғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЧОРАНАМО [ф. چارناما] Чора кўрувчи.

Эй чоранамо, илик ийгиштур

Ким, дардима чора сазб иштур.

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧОРАПАЙВАНД [ф. چارە پيوند] Илож килувчи, чора топувчи, тадбир тузувчи; даво ахтарувчи.

*Хирад гар бўлди эрса чорапайванд,
Натижа чорадин тоңқай хирадманд.*

Фарҳод ва Ширин, 130-б.

ЧОРАСАНЖ [ф. چارسانج] Чора топувчи.

*Бас муҳлик эди мариш ранжи,
Бўлмади илож чора санжи.*

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ЧОР-ДАРЧОР [ф. چاردرچار] Тўрт устига тўрт, саккиз қиррали.

*Келиб чор дарчор паргор анга,
Секиз дойилг тўрт девор анга.*

Садди Искандарий, 377-б.

ЧОРТОРА [ф. چارناره] Йиртик.

Эски чортора тўн Эски йиртик чопон.

Маҳаллида берган эски чортора тўн-саховат ва бемаҳал берган зарбофт чорқаб-шақоват.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ЧОРШОХ [ф. چارشاخ] Тўрт санчиги бўлган узун сопли қишлоқ хўжалик асбоби.

[Шайх Илѝс а. с.] ... Хожа Носируддин Убайдуллоҳ қ. р. етиб-дур, кўрубдурки, хирманни деҳқонлар совурадурлар. Отдин тушуб чоришоҳни деҳқон илгидин олиб, табаррук хосиятидин ул хирманни совурубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 452-б.

ЧОШНИСИЗЛИК [ф.-т. چاشنى سىزلىك] Бебахралик; бемазалик.

*Бемалоҳат ҳўким дебо киёр бор ўйлаким,
Маъни ўлғай чошнисизлик анга паргор лафз.*

Бадоеъ ул-васат, 207-б.

ЧУБРУТМАК [т. چوبروت مەك] Ўғирламоқ, талон-тарож қилмоқ, шилмоқ, шилиб олмоқ.

*Мен қуярмен ҳажр аро, ҳар дам ўтум тез эткали,
Эй танаъум аҳли, васл афсонасин чубрутмангиз.*

Фавойид ул-кибар, 144-б.

ЧУПРУТМАК [т. چوپروت مەك] қ. Чубрутмак.

Андоқки, қувормак ва қуруқшамак... гурпаклашмак, чупрутмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ЧУҚУР-ЧУҚУР [т. چوقور چوقور] Ўйик-ўйик, чуқур-чуқур.

*Таним чуқур-чуқур ўлмиш, бори бўлуб тўла қон,
Нединки тишлаб-тишлаб қилибмен ани афгор.*

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ЧЎВУРТКА [т. چوورتكا] Тўғри қанотлилар туркумига мансуб ҳашарот, чигиртка.

... ва чувуртка офатини дафъ қилмоқ ва ҳар сурат била мута-масси бўлмоқ.

Насойим ул-муҳаббат, 23-б.

ЧЎГУРТКА [т. چوگورتكا] қ. Чўвуртка.

*Ва Айюб а. с. га Тенгри таоло зойеъ бўлгон амволидин ортузроқ
яна каромат қилди. Баъзи дебдурларким... анинг эвиги... олтун чу-
гуртка ёгди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ЧЎМА КИРИШМАК [т. چوما كيريشماك] Чўка бошламоқ, ғарқ бўла
бошламоқ.

Сувгаким кирдим, чўма кириштим.

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

ЧЎНТОЙ [т. چونتاي] Чўптак, қисса, ҳамён.

*Айласанг даъво баҳо сен доғи ол,
Йўлда харж айларга чўнтойингга сол.*

Лисон ут-тайр, 121-б.

ЧЎҚ [т. چوق] Тўғри, рост, тузук, дуруст.

*Оллингда не сўз де олгамен чўқ,
Ғар бўлса жавобим ул дағи йўқ.*

Лайли ва Мажнун, 217-б.

ШАБАНДАРРҮЗ [ф. شبنان روز] Кеча ичидаги кундек, тун қўйнидаги ёруғликдек, ксчани ёритувчи.

*Сендегу кийган шабандаррўз ҳуллангдек эмас,
Кечаву кундуз либосин кийсалар ою қунас.*

Ғаройиб ус-сиғар, 201-б.

ШАВВОЛ [а. سوال] Ҳижрий йил ҳисобининг ўнличи ойи.

[Шайх Мулирифуддин...]. Шайх олти юз тўқсон бирда шаввол ойи жумъа тўни дунёдин ўтубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ШАВКАТЛИҒ [а.-т. شوکت لیغ] 1 Қудратлик, кучилик.

2 Ҳайбатлик.

*Ҳайф бу мунқору чанголинг сенинг,
Фарру шавкатлиг нару болинг сенинг.*

Лисон ут-тайр, 78-б.

ШАВҚОМИЗ [а.-ф. شوق آمیز] Зўр истакли, ўткир хоҳишли, иштиёкли, шавқли.

*[Шайх Маҳмуд Чабулитарий қ. т. с.]. ... андин равонроқ ва тур-
чашинийроқ ва шўрангизроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғайки,
йўқдур!*

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ШАДИД [а. شديد] Пиддатли, каттик, оғир.

Шадид ул-қув(в)о Маҳд этилган оятлардан олинган арабча изофий би-
рикма; кучиларнинг кучлиси.

*Таалумга етмай «шадид ул-қуво»,
Қўзи топти «мозог», ўзи «мо таго».*

Садди Искандарий, 31-б.

ШАЙ [т. شى] Тайёр, тахт, шай.

Шай бўлмоқ Тайёр бўлмоқ.

*Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,
Қўзунга олма нединким жаҳон эрур лошай.*

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

Шай лиллоҳ Аллоҳ учун бирор нарса (беринг); Аллоҳ йўлида бир нима (беринг).

*Қавма Лутфини эшиктин, бер закоти ҳусн анго,
Қайда этсун сен гани боринда Шай лиллоҳни.*

Наводир уш-шабоб, 477-б.

ШАЙТОНЛИҒ [а.-т. شيطان لیغ] Шайтонлик.

Бурдбору кўх виқорларининг малаквалигини кўргузмак ва шўх айёр сифатлар шайтонлиги сўзин демак.

Фавойид ул-кибар, 513-б.

ШАЙТОНСИФАТ [ا. شيطان صفت] Шайтон хислатли; шайтонга ўхшаш.

*Эй Павойи, вўсма бирла кесмадин топқан фириб,
Гар малакдурким, бўлур шайтонсифатлар маҳзали.*

Бадоеъ ул-бидоя, 564-б.

ШАЙХ [ا. شيخ] 1 Суфийлар бошлиғи; эшон.

2 Қари, кекса.

Шайх ул-исломлиғ Исломдаги энг катта диний мансаб, унвонлик.

*[Хожа Рукнуддин...]. Хожа Муайяд оламдин ўтгандин сўнгга
мазори бошининг шайх ул-исломлигин аларга тақлиф қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

Шайхи қозиб Ёлғончи шайх, ёлғондакам шайх.

*Тухмати зухд айлабон, эй шайхи қозиб, не учун
Беғунаҳ бизни харобот ичра маъюб айладинг.*

Наводир уш-шабоб, 255-б.

Шайхи шайхуллоҳ Аллоҳ шайхларининг шайхи.

*[Мавлоно Фахриддин Туристоний қ. с.]. ... Шайхи Шайхуллоҳ де-
ган дарवेशки, ул вақт Мисрда толиблар ишодига машғул эрмиш
анинг хидматиға бориб, сулук бунёд қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 319-б.

ШАЙЪ-УЛЛОҲ [ا. شيء الله] к. **Шай** лиъллоҳ.

*Тийра шомим дафъ қилди меҳр зоҳир айлабон,
Яхши борди меҳрибонлиғларда Шайъ-уллоҳ субҳ.*

Наводир уш-шабоб, 80-б.

ШАКАРХО [ф. شکر خا] Шакар чайновчи, ширин сўзли.

*Холинг ҳинду эрурким, бўлимиш
Лабинг устида шакархо густоҳ.*

Фавойид ул-кибар, 81-б.

ШАКЛ [а. شکل] Аруз ағамаси.

*«Шакл»-«ҳабн» ва «каф» ижтимоидур, бас фоъилотун фаъило-
ту бўлғай.*

Мезон ул-авзон, 49-б.

ШАКСИЗ [а.-т. شك سيز] Шубҳасиз, гумонсиз.

*Анигдек солди ишқинг шуъла жоним ичраким, шаксиз,
Малойик барча куйғай, кўкка тушса бир шарар мендин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 454-б.

ШАМАТ [а. شمت] Қора нақш.

*Қўйки, мовий ёғлигини юздин олмай бир замон,
Не учунким, ҳуш кўрунур зарварақ узра шамат.*

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ШАМРА [а. شمره] Укроп уруғи, зиравор сифатида ишлатиладиган хўшбўй кўкат, ошкўк.

*Ҳусн зухрида гириҳ қошида,
Зеб учун ул шамраки, «нун» бошида.*

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

ШАМЪЖАБИН [а. شمع جبين] (Шамдек нур таркатувчи чехра) оқ юзли, чиройли, гўзал севгили.

*Ўртанур ишқида парвона, чекар ун булбул,
Ул гули шамъжабин ишқида менмен жомий.*

Фаройиб ус-сигар, 240-б.

ШАМЪСИЗ [а.-т. شمع سيز] 1 Чироқсиз.

*Ўу бўлмас шамъсиз парвонаву гул бирладур булбул,
Фироқ ўртар кўнгулни чун кўрар васл ичра амсолин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 435-б.

2 Ёритгисиз.

*Шамъсиз тун бўлса, яъни соя даги бўлмаса,
Гар Навоий бўлса бир дам дилситони ёнида.*

Фаройиб ус-сигар, 436-б.

ШАНЖАРФ [ф. شنجراف] «Шингарф» сўзининг арабча шакли, қизил симоб, тўқ қизил сиёҳ.

*Бўлур қон мушки, ишқинг мушкини қон эттиким, бўлмиш
Қаро шанжарф, ҳолим ёзвали кўйсам қалам ҳар ён.*

Бадоеъ ул-бидоя, 451-б.

ШАРАҲ [а. شره] Очкўзлик; тамаъ; бирор ишга нисбатан ортиқча майил-ҳавас, рағбат.

*Мен даги Шақон кентида эрдим ва ул вақт менга сўз айтмак
маърифатида кўп шараҳ эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ШАРБАТИЙ [а. شربتي] 1 Бир хил нарса номи.

2 Киши исми.

*Шарбатий гар бўлди эрса оқибат,
Зотида лекин қарам бордур амин.*

Наводир уш-шабоб, 522-б.

ШАРИАТШИОР [а. شريعت شعار] Дин ҳасмийси, шариат суянчиғи, шариат таянчи.

*Мундоқ киши олиме керак исломтаноҳ ва орифе керак муқарраби
даргоҳ, хирадманди шариатишиор ва факрга хурсанд ва тариқатто-
сор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ШАРИФ [а. شريف] 1 Муқаддас, азиз, табарруқ.

2 Шарофатли, шарафли.

3 Сара, мақбул.

Шариф ул-қавнайн Икки дунёда муқаддас ва шариф (инсондир).

*Одамий шариф ул-қавнайндуру ва ит нажис ул-айн аммо ҳақно-
шунос ва бевафо одам ҳақшунос ва вафолиг итдин кам.*

Маҳбуб ул-қулуб, 113-б.

ШАРИФМАҚОЛ [а. شريف مقال] Шариф сўзли, сўзи қадрли, яхши нотик.

*... ва қаломида ҳам шарифмақол ва сўнғи табақанинг ҳам адоси
латойифида соҳибкамолдурким, оламда зивқу ҳол аҳли булар ла-
тойифи била масрурдуриар ва булар маорифи била ҳузур қирурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 26-б.

ШАРОБХОНА [а.-ф. شرابخانه] Майхона; ҳақиқий ипқ майхонаси.

Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилинса ан-доққим, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларга ўхшар номаируъ умурни қўллий манъ қилинса.

Муншаот, 188-б.

ШАРОРАЛИҚ, -лиғ [а.-т. شراره ليق // شراره ليق] 1 Алангали, учқунли.

2 Аламли, дардли.

Бу навъ шароралиқ ўтумнинг

Таскинни учун мени ҳазин ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 622-б.

Бу тийра шомим ила Наҳси анжумин ҳар ён

Фироқ дўзахининг бил шароралиқ тутун.

Бадоеъ ул-васат, 408-б.

Ишқ таърифидаким, айнининг нурлиғ тоби туфроғи «айн» қилур ва шининг шароралиғ шуъласи кўнгуллар хайлига шайн солур...

Лайли ва Мажнун, 293-б.

ШАРЪОЙИН [а.-ф. شرع ائين] Шариат, ислом дини қонун-қоидалари

тартиби, шариат равиши.

Бор умидимки, шоҳи шаръойин

Қим, набий шаръига берур тазйин.

Арбаъин, 262-б.

ШАРЪСИЗ [а.-т. شرع سيز] 1 Шариатсиз, дин йўл-йўриғисиз, йўлсиз,

маслаксиз.

2 Расм-русумсиз, қондасиз, тартибсиз, қонунсиз.

Шаръсиз хошок аро ханшоидекдур, эй ҳақим,

Қўкка чиқсанг жайбинг ичра субҳайи нарвин солиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

ШАТҲ [а. شطح] 1 Беҳаё ва беандипалик билан айтилган сўзлар, шарм-ҳаёсиз сўзлар.

2 тасаввуфда Шариатнинг маълум қонун-қоидаларига зид сўзлар айтиш; ҳаракат, тебраниш, тўлиб тошиш, итоҳий ишқ беҳушлиғи, суфий сакр ёки жазба ҳолида халқ тушунмайдиган ва қабул қилмайдиган сўзларни айтиши. Абу Наср Саррож фикрига кўра, шатҳ «тилниг ваяд, шавқ-завқ, ҳаяжон ҳолида айтганлари... иддаога яқин бир манбадан чиққан қалмадир».

Шиблийнинг шатҳи ва Муртаъийнинг нуктаси ва менинг ҳикоятим.

Насойим ул-муҳаббат, 158-б.

ШАТҲИЁТ [а. شطحيات] 1 Бепарда ва густохона сўзлар айтиш.

2 тасаввуфда «Шатҳиёт» (шариатнинг айрим қоидаларига муҳолиф сўзларни тилга келтириш) айтиш.

[Шайх Жамолуддин Лур қ. т. с.]. Ва ул дойим шатҳиёт айтгур орди.

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

ШАФАК [ф. شفاك] Ярамас, ноқобил, нобакор; ҳунарсиз; подон.

*Эй Навоий, кўк қизиб бўмиш қизил, эрмас шафак,
Шуъла ўтлардинки, оҳинг айлади фош остига.*

Бадоеъ ул-васат, 384-б.

ШАФАҚВАШ [а.-ф. شفق و ش] Шафакга ўхшап, қизил.

Шафакваш этмак Шафакдай қизартирмоқ.

Меҳрини шафакваш этса қоним,

Ер остини айлағай маконим.

Лайли ва Мажнун, 169-б.

ШАФҚАТАНГЕЗ [а.-ф. شفقت انگيز] Раҳмдиллик қилувчи, меҳрибонлик қилувчи, шафқатли.

Иноят юзидин шафқатангез сўзларким, битилиб эрди-ўқулди.

Муншаот, 157-б.

ШАФҚАТАНГИЗ [а.-ф. شفقت انگيز] қ. **Шафқатангез**.

ШАХ [ф. شخ] 1 Тоғ, тоғ жинслари; катга тош, харсанг.

2 Каттик, қотиб қолган, дағал.

Юз очса ақлим эли тўлғануридинким, бор

Чинор панжаси шал, офтоб панжаси шах.

Наводир ун-ниҳоя, 94-б.

ШАШПАЗИР [ф. شش پزير] 1 Олтилик, олти жиҳатни қабул қилувчи, олти ёқувчи.

2 Олти сайёрага ишора (Зухал, Мушгарий, Зухра, Миррих, Аторуд, Моҳ).

*... ва носиям сафҳасида қадар хомасидин шашпазир бўлмиш ҳар
тикандин бир гулча осойиш етар ва ҳар тошдин бир дурча оройиш
фаҳм бўлур.*

Муншаот, 148-б.

ШАЪНАУЛЛОХ [а. شان الله] Аллоҳга шон-шарафлар.

Кечиб ондин, кўнгул Тенгрига боғла,

Таоло шаънауллоҳу акбар.

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ШАҲВОР [ф. شهوار] Йирик ва аъло.

Гавҳари шаҳвор Аъло гавҳар.

Боштин-аёқ гавҳари шаҳвор эди,

Қайси гуҳар «Тухфат ул-аҳрор» эди.

Ҳайрат ул-аброр, 55-б.

ШАҲВОРСИЗ [ф.-т. شهوار سيز] Йирик ва аъло бўлмаган, шоҳонана эмас.

Ҳар киши оламда эрур ёрсиз,

Бир садафедур дури шаҳворсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 180-б.

ШАҲДАНГЕЗ [а.-ф. شهد انگيز] Асалдек ширин сўз, болдек тотли сўз.

*... Бузург Умид била улуг чора умидига сўзлашиб, лутфомиз ал-
фозга қаҳр ва шаҳдангез каломга заҳр қотқони...*

Фарҳод ва Ширин, 305-б.

ШАҲДАНГИЗ [а.-ф. شهد انگيز] қ. **Шаҳдангез**.

ШАҲНА [а. شحنة] Сокчи, посбон, кўрикчи; доруға.

*Не ажаб, ишқ офатидин чиқса жсон тан мулкидин,
Шаҳнайи золимму эмас ё мулки вайронму эмас?!*

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

ШАХРОШЎБ [ф. شهر آشوب] Шаҳарга ғавғо солувчи (шаҳар аҳлига ғавғо солувчи фитнакор ёрнинг сифати), кўнгилга фитна солувчи дилбар.

*Гар анингдек шуҳи шахрошўби офат топмасақ,
Бир фақире меҳрибоне ғамғусоре кўзлали.*

Ғаройиб ус-сигар, 462-б.

ШАХРСИЗ [ф.-т. شهر سيز] Юртсиз, мамлакати бўлмаган, бешаҳар.

*Йироқроққина бўлса ҳам бок эмас
Ки эл шахрсиз асру ғамнок эмас.*

Салти Искандарий, 308-б.

ШАҲСИЗ [ф.-т. شاه سيز] Подшоҳсиз, султонсиз.

*Ало, токи шаҳсиз чу бўлғай жаҳон,
Замон аҳлига бўлмағуси амон.*

Тарихи мулуки аҷам, 257-б.

ШЕВАСИЗ [ф.-т. شيو سيز] 1 Одатсиз, йўсинсиз.

2 Ҳунарсиз.

3 Ишвасиз.

*Жоми мийное ишқидин кўймаким, бу шевасиз,
Кимса ҳушқол ўлмади бу тоқи мину остида.*

Паводир ун-нихоя, 23-б.

ШЕРХОНА [ф. شیر خانه] Шер яшайдиган қафас, шер яшайдиган жой.

*Ва сойир жисмини пора-пора қилиб, шерхонага элтиб, сибоъ ол-
лига солдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

ШЕФТААҲВОЛ [ф.-а. شيفته احوال] 1 Парипопҳол, девона, беқарор.

2 Ошиқи беқарор; шайдо бўлиш.

*Соқиё, майки мени васвасадин,
Айлади шефтааҳвол хирад.*

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ШЕФТАВОР [ф. شيفته وار] 1 Шайдо сифат, мафғунвор; гирифтордек, мубғалодай.

2 Ошиқ.

... назмнинг пароканда васвосига машғуфу шефтавор бўлганим...

Ғаройиб ус-сигар, 9-б.

ШИЖОЪ [а. شجاع] қ. Шужоъ.

ШИКОРАҒАН [ф. شکار افغان] Ов солувчи.

*Бисмил этмиш зор кўнғлум сайдини қилғоч ишкор,
Ул шикорафган ҳазин кўнғлум бу янғлиг овламиш.*

Наводир ун-нихоя, 218-б.

ШИКОРЛИҒ [ф.-т. شکار لیغ] Овчилик, овлаштик.

Чин марғзорининг мушкин ғизолининг шер шикорлиғи...

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

ШИРИНАДОЛИҚ [ф.-а.-т. شیرین ادا لىق] Ширинсўзлик, ширин калом-лик, маъноли сўзлар сўзловчилик.

[Мавлоно Зиё – форсизүйи шоирлардан]. Кўнгулга яқин, ширинадодлик мақбулгина кишидур.

Мажолис ун-нафоис, 80-б.

ШИРИНАШЪОР [ф.-а. شیرین اشعار] Фасоҳатли, латиф ва кўнгилга таъсир этувчи шеърлар.

Бу ҳарф ҳамул жумладиндурким, турк тилининг ширинашъор ва шакарзуфторлари дувдорлиги жиҳатидин мутлақ таарруз қилмайдурлар.

Мажолис ун-нафоис, 184-б.

ШИРИНВАШ [ф. شیرین وش] Шириндай, Ширинга ўхшаши.

Лайлию Ширинвашиимнинг ишқ дашту тоғида
Менча бир йўқ гарчи бор Мажнун ила Фарҳоди кўн.

Бадоеъ ул-васат, 53-б.

ШИРИНҲАРАКОТ [ф.-а. شیرین حرکات] Латиф ҳаракат қилиши, чиройли юришлик.

Ҳаракат қилса лабинг туз тўқулуб шаҳд оқар,
Тузлуқ эл кўн, бири йўқ сен кеби ширинҳаракот.

Ғаройиб ус-сиғар, 87-б.

ШИШЛАМАК [т. شیشلا ماک] 1 Сихламоқ, сихга тортмоқ.

Гарчи ишқ ўтида кўнгулмни ўқунгга ишишладинг,
Гарм бўлмаким, ҳануз не сих куймиш, не кабоб.

Бадоеъ ул-бидоя, 72-б.

2 Санҷмоқ, суқмоқ, тикмоқ.

Бу чаманда гунча эрмас, англа булбул кўнгликим,
Ишишлади ишқ айламакка отаини гўлдин кабоб.

Наводир ун-ниҳоя, 48-б.

3 Қадамоқ, тақамоқ.

Ҳар гаҳки қадаҳ нўшум майли майи ноб айлар,
Мўжгон ўқига ишишлаб, бағримни кабоб айлар.

Наводир ун-ниҳоя, 157-б.

ШИҲНА [а. شحنة] к. **Шаҳна**.

[Абу Тоҳир Курд р. т.]. Деди: ул бир кўй эти эрдик, ишҳна зулм билга биравдин олиб эрди, манга бердик, ўлтур, яримин ишҳна элти, ярими қолиб эрдик, шайхзода олиб келди.

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШОДКОМЛИҒ [ф. شاد کام لىغ] Шодлик, хурсандлик.

Бақо сарчашмасидин сероблиғ қайда мумкин, чун «қулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас ва тириклик шарбатидин шодкомлиғ не мутасаввир...

Муншаот, 224-б.

ШОДОБЛИҚ [ф.-т. شاداد لىق] 1 Сероблик, баҳраланганлик, қониқиплик.

2 Шодлик, хурсандлик, хуррамлик, хушҳоллик.

Қил зулоли васл ила булбулни, эй гўл, шодким,
Бу чаманда доимо шодоблиқ йўқтур гўмон.

Бадоеъ ул-васат, 312-б.

ШОЁН [ф. شايان] к. Шоян.

ШОМ [ф. شام] Шом, тун, кеча.

Шоми ажал Ажал поми, ажал туни ажал кечаси.

*Дегасен: шоми ажал умрум куёшин ёшурур,
Гар замоне бўлсам ул зулфи сумансодин йироқ.*

Наводир уш-шабоб, 230-б.

ШОМИЛА [а. شمله] 1 Ёйилган, ўраб олинган.

2 Тегипити.

*... Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди, калимадур
жомеъаи томма ва башоратдур шомилаи омма, бизга ва авлоди-
мизга ва асҳобу аҳбобимизгаки ҳозир ё гойибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ШОММА [а. شامة] Инсоннинг хид билиш аъзоси, хидлаш қуввоси, бу-
рун.

*Босирау сомиау ломиса,
Зойиқау шомма била хомиса.*

Хайрат ул-аброр, 94-б.

ШОРИБАЙН [а. شاربين] Мўйлаб, мўйлов, мурт.

*[Шайх Аҳмад Насжор...]. Бир қатла Шиблий анинг шорибайнин
олиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

ШОРИСТОН [ф. شارىستان] 1 Шахристон, катга шаҳар.

2 Мустаҳкам каттали катга шаҳар, шаҳар қургонининг ичи, шаҳар ичи.

*Шайх Абу Саид дебдурки, бир кун келадур эрдим, Сарахснинг шо-
ристони эшигида бир тепа эрди кулдин.*

Насойим ул-муҳаббат, 211-б.

ШОЯН [ф. شايان] Лойик, муносиб, сазовор, ярашади ағ, мувофиқ.

*Ҳусн ояттики келди юзунг қиссасида нас,
Тонг йўқ десамки шояндадур аҳсан ул-қисас.*

Наводир ун-нихоя, 239-б.

ШОХВОР [ф. شاه وار] к. Шахвор.

ШОХНИШОН [ф. شاه نشان] Шоҳ хислатли, шоҳ нишонли, подпоҳ су-
ратли, подшоҳ кўринишли.

*Ўunki ул кеча шоҳи шоҳнишон,
Гойибидин бу навъ топти нишон.*

Сабъаи сайёр, 365-б.

ШОХНОМА [ф. شاهنامه] Шоҳларга бағишлаб ёзиладиган асар, катта
шеърый асар.

*Бўлди, чу шоҳ сурди ислоҳ этарга хома,
Ҳар байти-шоҳбайте, ҳар нома-шоҳнома.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

ШУБҲАЛИҚ, -лик [а.-т. شبهه ليک // شبيهه ليق] Шақлик, гумонлик, шубҳа-
лик.

*... ё Або Тохир, Аҳмаднинг мулкига вақф от қўйдунг ва шубҳалиқ
таоминга ҳалол от қўйдунг, муни кимдин ўрганибсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

Ва бир шубҳалик лўқма онча тийралик келтурурки, кўп вақт анинг ислоҳига машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сурат боғлар.

Насойим ул-муҳаббат, 16-б.

ШУГУФТА [ф. شگفته] Очилган, очилиб япнаган.

Чун булбулининг гули шугуфта.

Топти бори халқдин нухуфта.

Лайли ва Мажнун, 82-б.

ШУЖОЪ [а. شجاع] Шижоатли, жасур, ботир.

Беши шерин гар забун қилсанг ишжосатдин эмас,

Нафс итин қилсанг забун, оламда йўқ сендек шужоъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Қилди уқор ўтоғасин ул қотили шужоъ,

Хушид оразига ҳамоно хати шуоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

ШУКРГУЗОРЛИК [а.-т. شکرگزارлік] Миннатдорлик, шукр қилишлик.

[Мавлон Ёутфий р. т.]. Ул Ҳазрат шукргузорлик юзидин маъзи-
рат изҳори қилиб дебдиларким...

Насойим ул-муҳаббат, 477-б.

ШУКУФТА [ф. شگفته] қ. Шугуфта.

ШУКУҲЛИК, -лик [ф.-т. شکوہ لیک // شکوہ لیک] Улуғвор, шарафли, ҳур-
матли.

[Шайх Абу Мансур Ғозар қ. с.]. Шайх ул-ислом дедик, ул шукҳ-
лик дарвеш эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

Шукҳлик киши эрди ва бутург.

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

ШУНУФТ [ф. شنفت] Эпитиш, кулоқ солиш.

Гуфту шунуфт Гап-сўз, суҳбат.

Ва гуфту шунуфтдин ораларида суҳбати гарм бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

ШУРАФО [а. شرفا] 1 Асл, нажиб.

2 Саййид авлоди, Муҳаммад Найғамбар авлоди.

[Шайх Абу Аҳмад...]. Ҳисаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳо-
ким эрди ва онинг бир сингли ва ё эгачиси бор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ШУУРСИЗ [а.-т. شعورسیز] Ақлсиз, идроксиз, фаҳмламаслик, бефаҳм.

Кечага тегру музтариб эрдим,

Кеча бўлгач шуурсиз кирдим.

Сабъи сайёр, 215-б.

ШУЪОЙИ [а. شعاعي] Нурлилик, шуълалик, ёруғлик.

Чекибон кун шуъойидин синонлар,

Қилайин деб улус бағрини ёри.

Бадоеъ ул-бидоя, 617-б.

ШУЮНАТ [а. شیونت] Мартаба, даража, кадр; ҳол.

... ва кўнгулдаги ҳукумат шуюнатларин истиғфор оҳи елига

учургой димогидаги маъно даъволарин ва ҷазоҳат қабоҳатларин
ажзу тазарруъ сарсарига совургай.

Муншаот, 226-б.

ШУХРА [а. شهره] Машхур, номдор.

Шухра бўлмоқ Машхур бўлмоқ.

Шухран офоқ Бутун дунёга машхур бўлмоқ.

*Телба кўнглумни дема кўп вола эрмас ишқ аро,
Шухрайи офоқ ё расвойи давронму эмас?!*

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

*Эгриликка шухра бўлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадду беқонунни кўж.*

Ғаройиб ус-сиғар, 188-б.

Шухрайи шахр Шаҳарга машхур.

*Оишқ эткач шухрайи шахр этти ул кофир мени,
Шаҳр кездурган кеби кофир мусулмон айлагач.*

Наводир уш-шабоб, 75-б.

Шухра қилмоқ Машхур қилмоқ.

*Эй Навонӣ, шукрим, гарчи сени шахр ичра ёр
Шухра қилди, сен анинг сиррини ифшо қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 254-б.

ШУХУД [а. شهود] 1 Шоҳид, гувоҳ.

2 Ҳозир бўлиш.

3 Маҳбуб.

*Салики фоний таважжухдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий шухуд бўлган замон Хизру Маснҳ.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ШУХУР [а. شهر] Ёил ойн.

*Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шухур.*

Фавоийд ул-кибар, 466-б.

ШҶРАКО [а. شرکا] Шериклар, йўлдошлар, ҳамроҳлар, қўлдошлар; ёр-
дам берувчилар.

*[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. ШҶрако емак тарғиби қилсалар эрди,
уйда нима еб келибмен, дер эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ШҶРБА [ф. شوربه] қ. Шўрбо.

*[Абубакр Шаъроний р. т.]. Ва биравга дедиким, бир пора ўтмак
келтурди. Ва ани тарид қилди, шўрбадин анга солди ва этти анинг
юзига қўйди.*

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ШҶРБО [ф. شوربا] Шўрва.

*[Абу Тоҳир Курд р. т.]. ... ўғлия айттики, бизинг қўилардин бир
қўй олиб кел ва ўлтур ва шўрбое пиширки...*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШҶХВАШ [ф. شوخ وشن] 1 Ўйнокига ўхшаш.

2 Ғўзал каби, маъшқукага ўхшаш.

3 Мафтун қилувчи, жозибали.

*Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик
шўхванлар эллик, олтмиш ё юзга яқин бўлсалар эрди...*

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ШЎХОНА [ф. شوخانه] Ўйноқи, гўзал, жозибали.

*Солди бошига улуғ фитналар эл қатли учун,
Ғарчи шўхона сияҳпечинг кўрунур асру кичик.*

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ШЎХРА [а. شهره] к. Шухра.

ЭАШРОТ [ا. اعشرات] Одамлар билан бирга кун кечтирувчи, бирга тириклик қилувчи, ҳамдам.

Ҳар эски ёгочини қўнғорурга фалак пили субҳ хартуми била ажз зоҳир қилиб ва агар қўнғорса болорин тоширға сипехр арабаси у юк остига ёнчилиб, эашрооти маҳботидин рўзгори буқаламун арқами бир пайса таноб...

Муншаот, 147-б.

ЭВРУЛМАК [т. ايرولماق] 1 Айланмоқ, ўтирилмоқ.

2 Мапғул бўлмоқ, қайғурмоқ.

*Ёр агар ҳамтову набаржо эса бу давр аро,
Бошимга ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.*

Ғаройиб ус-сиғар, 273-б.

ЭГАРГУЧИ [т. ايلگروچي] Айлантирувчи.

*Дашт узра эгаргучи ҳаюнлар,
Ошубда ўйлаким қуюнлар.*

Лайли ва Мажнун, 163-б.

ЭГАСИЗ [т. ايلگاسيز] Бирор кимсага қарапши бўлмаган, безга.

Яздижирд бинни Баҳром чун мамлакат эгаси бўлди, гўёки мулк эгасиз қолдиким, ул золим ва нодон киши эрди.

Тарихи мулуки аҷам, 234-б.

[Абулбарак – форсизўй шоирлардан]. Анинг ҳаводорлари ул мансаб эгасиздур, муносиб киши топиббиз деб...

Мажолис ун-нафоис, 152-б.

ЭЗИНМАК [т. ايزينماق] 1 Эзилмоқ, янғилмоқ.

2 Пиппимоқ, ийланмоқ.

*Олтун эзиниб-эриб кўйган «сою» холис бўлур,
Не ажиб сарғарса юз, эткан сою эмгак манга.*

Ғаройиб ус-сиғар, 33-б.

ЭЛАНМОҚ [т. ايلانماق] 1 Ялинмоқ, ёлвормоқ, (Аллоҳга) илтижо қилмоқ.

2 Ўтибор бермоқ, аҳамият бермоқ.

Таважжух Ҳақ субҳонаҳу таолога юзлашмак ва ул ён эланмоқ-дур.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЭНАЛМАК [т. اينالماق] қ. Эланмоқ.

*Васлин истаб кўн эналдим, қовди кўйидин мени,
Бўлса мубрим шева, албатта гадо мардуд эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 128-б.

ЭНГЛИК [т. اينگليك] Пардоз учун юзга суртиладиган қизил, элик.

*Не зулолу оташин гулдурки, бустон шоҳиди,
Айлар оройиш бу энглик доғи ул кўзгу бида.*

Фавойид ул-кибар, 363-б.

ЭРАМВАШ [a.-ф. ارم وشن] Жаннатга ўхшаш, жаннатдек.

*Ҳар тараф шамъи муанбар дуди ногаҳ қилмағай
Тайра ҳам нозук димоғин, ҳам эрамваш суҳбатин.*

Бадосъ ул-васат, 478-б.

ЭРИКЛИК [т. ايريك ليك] Хаёлга чўммоқлик.

*Фироқ ичра эриклик, эй кўнгул, муҳликдурур билғи,
Ки, ишқ аҳлининг ул суҳон келибтур умр фарсойи.*

Фавойид ул-кибар, 392-б.

ЭТГУЧИ [т. اينگوچي] Этгувчи, қишгувчи.

*Жисм сипехрини масир этгучи,
Рух қуёшини мунир этгучи.*

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

*Ёраб, анигдек карам этгучи шоҳ,
Юз минг эшигингда эрур хоки роҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 344-б.

ЭТКУЧИ [т. اينگوچي] қ. Этгучи.

*Муҳаббат аҳлига ноз эткучидин эрмиш саъб,
Тарикҳи ҳими адаб зоҳир эткучи маҳбуб.*

Бадосъ ул-васат, 36-б.

ЭТМАМАК [т. ايتمامك] Этмаслик, қилмаслик; айламаслик.

*Сендин ул ком хаёл этмамишам, кўнгулумақим,
Қилсам изҳор ҳам ўлғай демаки, тарки адаб.*

Фавойид ул-кибар, 37-б.

Шуруъ этмамак Боламаслик, киришмаслик.

*Сойири аъзога халал этмамак,
Шаръ хилофига шуруъ этмамак.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

Шодмон этмамак Шодмон қилмаслик.

*Дигреки адлинг анга етмамиш,
Дигр аҳлини шодмон етмамиш.*

Садди Искандарий, 455-б.

ЭТМАКЛИК, -лик [т. ايتماكليك//ايتماغ ليق] Этмоқлик, қилмоқлик, айламоқлик.

*Рангу нақшу лавдин чикмай киши,
Мумкин эрмас мундоқ этмақлик иши.*

Лисон ут-тайр, 254-б.

*Қим, маҳол эрди қайтмоғлиғ алар,
Шаҳлари таркин этмоғлиқ алар.*

Сабъай сайёр, 147-б.

Ситез этмақлик Хусумат қилмоқлик, жанжал қилмоқлик, урушмоқлик.

*Эй Навоий, туз бўлуб, не келса тутқил ўзни ҳуш,
Қим ситез этмақлик ўлмас чархи кажрафтор ила.*

Фавойид ул-кибар, 371-б.

ЭШ [т. *ایش*] Ҳамдам, йўлдош, шерик.

Эш бўлмоқ Ҳамдам бўлмоқ, йўлдош бўлмоқ, тажассум тошмоқ.

Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб қулса

Қим, эринга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ЭШИК-ЭШИК [т. *ایشیک айшиқ*] Эшикма-эшик, уйма-уй, хонама-хона.

Мухтож бўлуб илик-иликка,

Сайр этсам эди эшик-эшикка.

Лайли ва Мажнун, 121-б.

ЭШИКСИЗ [т. *ایشیک сиз*] Безшиксиз.

Оқибат қабр эшиксий уйига чун киргунг,

Эмди гар ё сенга не суд, очуқ дарвоза.

Наводир ун-ниҳоя, 466-б.

ЭШИТМАКЛИК [т. *ایشیتмақ*] 1 Эшитмоқлик.

Шайх бошига бало эркандурур дасторқим,

Ишқ асрорин эшитмакликка монигъ бўлди фаиш.

Ғаройиб ус-сиғар, 213-б.

2 Билмоқлик, хабар тошмоқлик, хабардор бўлмоқлик.

Эшитмаклик керак бу можаро ҳам,

Қи, қилгайлар алар сўздин ибo ҳам.

Фарҳод ва Ширин, 296-б.

3 Ўқимоқлик.

Эшитмаклиги завқнок айлабон,

Вале дарки маъни ҳалок айлабон.

Садди Искандарий, 50-б.

4 Муҳокама қилмоқлик.

Билибқим Скандар неким ёзди панд,

Эшитмалик они эрур судманд.

Садди Искандарий, 529-б.

ЭЪЛО [а. *اعلا*] Олий, юксак, баланд.

Қуфр чу эълоий ливо айлабон,

Нусрат учун динга дуо айлабон.

Ҳайрат ул-аброр, 43-б.

ЭЪТИБОРСИЗ [а.-т. *اعتبار سیز*] Эътибори йўқ, эътибордан қолган.

Тилга ихтиёрсий – элга эътиборсий.

Маҳбуб ул-қулуб, 93-б.

ЭЪТИДОЛСИЗ [а.-т. *اعتدال سیز*] 1 Ўрта даражасиз, мўътадил даражада бўлмаслик.

2 Мувозанатсиз, номутаносиблик.

Яна бийик ун билаки, эътидолсий ошуб била йиғлагайлар...

Муҳокама ул-луғатайн, 15-б.

ЭЪТИҚОЛ [а. *اعتقال*] Хулоса, ҳоғима.

Яна улқим, отланмоқ, тушмоқ, ов қушга машғултуқ қўп бўлмаса,
ул бобда эътиқол риоят қилилса, то ул ишдин иш-қуч фавт бўлурга
боис бўлмаса.

Муншаот, 190-б.

ЭЯСИЗ [*т. ايسيز*] Эгасиз, безга, бирор кимсага карашли бўлмаган, эгаси йўқ, сабил.

*Бир эясиз ит бўлуб эрди Навоий ёрсиз,
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.*

Ғаройиб ус-сиғар, 54-б.

ЭХЗОН [*а. احزان*] Ғамли, маҳзун.

Кулбаи эҳзон Ғамхона кулба, вайрона кулба.

*Очмай ўтлуқ чехра чунким ўртада кўнглум уйин,
Очса не ўтларки тушгай кулбайи эҳзонима.*

Наводир ун-нихоя, 477-б.

ЭХРОҚ [*а. احراق*] Куйиш, ёниш, алангалиниш.

*... то буларнинг вужуди хирмани ул барқ эхроқидин билкул зойиъ
бўлмагай, йўқким...*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

ЭХТИЛОМ [*а. احتلام*] Ўспирин ёки кипиларнинг уйқуда «пайтонлаб қолиши» (яъни жинсий аъзодан «оби маший»: уруғлик суви чиқариб юриши), уйқуда эҳтилом бўлиш.

*[Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.]. Ул дебдурки, [асло эҳтилом
бўлмадим. Фақат тушимда бир аёлни волийси ва икки сувоҳ ҳузури-
да никоҳлаб олганимдин кейин эҳтилом бўлдим].*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ЭХТИРОҚ [*а. احتراق*] 1 Куйиш, ёниш, ёниб кетиш.

2 Ҳар беш сайёрадан бирининг яшириниши (Аторуд, Зухра, Миррих, Муштарий ва Зухал), яъни уларнинг қуёш нури, бир бурж остида тўғланишидир.

*Тоza ҳар ён доғ эмас жисмимда ул юз ишқидин,
Ким бу кавкабларга бўлмиш ул қуёшдин эҳтироқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

*Холин ул юз ўртамишким, фитнадур даврон аро
Ким, жаҳон аҳлин жаҳоннинг эҳтироқи кўйдурур.*

Фавойид ул-кибар, 105-б.

ЭХТИСОБСИЗ [*а.-т. احتساب سيز*] 1 Беҳисоб, ҳисобда йўқлик, саноксиз.

2 Жазосиз, қаттиқ чорасиз.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи эҳтисобсиз.

Маҳбуб ул-кулуб, 99-б.

ЮГУРМАКЛИК [т. *يوگورماقلىك*] Чопмоқлик, югурмоқлик, югуриш билан плугулланмоқлик; бирор мақсад ёки ишни амалга иширишга уринмоқлик.

*Югурмакликда ҳар гунбади секрир ул маҳи гулҳад,
Гули меҳр олдарар беҳад уёлур гунбади аҳзар.*

Наводир уш-шабоб, 142-б.

*Ҳарза гардисен югурмаклик ишинг,
Пўя тоғу қўлла узра варзишинг.*

Лисон ут-тайр, 68-б.

ЮЗЛАНМАМАК [т. *يوزلانماماك*] 1 Қарамаслик, юзланмаслик.

2 Бирор томонга қараб юрмаслик.

*Чикиб қатлимга ўзга сари сурди раҳшин ул қотил,
Манга юзланмашин умрумда ваҳме ул таваҳҳумдек.*

Бадоеъ ул-васат, 234-б.

ЮКСИЗ [т. *يوك سيز*] 1 Тангилмаганлик, ортилмаганлик.

2 Беюк; оғирликсиз.

*Ким, кўрунди илайларида тенгиз,
Фурзада бир кема, вале юксиз.*

Сабъаи сайёр, 268-б.

ЮЛГУН [т. *يولگون*] Гули майда, оқип, майда баргли бута.

*[Абу Сулаймон...]. Маркаб секриди ва анинг аёғи юлгун дарах-
тига сийрилиб мажруҳ бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЮНУС [т. *يونس*] Пайғамбарлардан биришнинг номи.

*Ва Юнус а. с. тифл эрди, неча кундин сўнгра яна тоғу дашт ази-
мати қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

ЮПТУРМОҚ [т. *يوتورماق*] Ҳўл қилмоқ, намламоқ.

*То елак савсани айлабсену гулгун терлик,
Ўзидин савсану гул тер аро юптурлар шик.*

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ЮП-ЮМАЛОҚ [т. *يوپ يوملاق*] Дум-думалоқ, юп-юмалоқ.

*Ва яна ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун анинг
аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъга
зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора... юп-юмалоқ...*

Муҳокамаг ул-луғатайн, 23-б.

ЮПҚА [т. *يوپقه*] 1 Нозик, юпқа.

2 Сийрак (тутун).

*Кишу урмак қайдидин ўт, айшини фавт этмаким,
Киш қаророқ тулку урмак юпқароқ мошоб эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 181-б.

ЮРАКСИЗЛИҚ [т. *يوراك سىزلىق*] Бирор нарсага ботинолмайдиган ёки юраги дов бермайдиган; кўрқоқлик, кўнгилсизлик.

*Ва агар ул киши замон аҳлининг бедиллигига юраксизлик маҳмил,
бу кўнгул сен хаёл қилгон кўнгул эмас.*

Маҳбуб ул-қулуб, 92-б.

ЮРТАЧИ [т. *يورتچى*] қ. Юрутачи.

*Ход сунгурдин бийиқ тутти мақом,
Юртачи товус уза қилди хиром.*

Лисон ут-тайр, 31-б.

ЮРУТАЧИ [т. *يوروتاجى*] 1 Калхат.

2 Ўлаксахўр, ўлган жониворларни ейдиган, ўлимтик билан озукланадиган.

3 Текипхўр.

*Олийҳиммат шоҳбозедур баландпарвоз ва беҳиммат сичқон сай-
ёде юрутачи тоз. Шунқор маскани шоҳнинг билаги, юрутачи мақо-
ми ўлуқсанинг сассиг бадани ва сўнгаги.*

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ЮСУФВАШ [а.-ф. *يوسف وش*] Юсуфдек (Юсуф пайгамбардек гўзал).

*Шоҳиди бошидин-аёқ дилқаш,
Хусн бозори ичра юсуфваш.*

Сабаъи сайёр, 31-б.

ЮСУФҲОЙИН [а.-ф. *يوسف ائين*] Юсуф алайҳиссаломга ўхшаш, Юсуф Пайгамбар ҳислатли.

*Жон берурда лаълидин Исосифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуфҳойин дилбаре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ЮХ [а. *يوح*] Куёш, офтоб.

*Рухи қудсий эрди алфози зухур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

ЮҲО [а. *يوحا*] 1 Диний манбаларга кўра, барча жониворларни бир ҳам-
лада еб, ютиб юборадиган бир махлук.

2 Еб тўймас, очофат.

*Рухи қудсий эрди алфози зухур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

ЯБУСАТ [а. يوسىت] Шиддат.

• **Ройиҳа ябусати** Ёқимли ҳиднинг шиддати.

... ва ҳажр қаро шоми мулкидин рӯзгори тийра бўлуб ул ройиҳа
ябусатидин димоғи заъфи қувватин...

Фарҳод ва Ширин, 368-б.

ЯВМ [а. يوم القيام] 1 Кундуз.

2 Вақт.

Явм ул-қиём Қиёмат кун.

Ила явм ул-қиём То қиёмат кунигача; то қиёмат кунига қадар.

[Ҳожа Убайдуллоҳ қ. с.]. Умид улдурким, аларнинг шариф вужудлари баракатидин бу шариф силсиланинг илтиём ва интизоми ила явм ул-қиём имтидод топқай.

Насойим ул-муҳаббат, 279-б.

Онга ҳардам юз дурудуминг салом,

Олам аҳлидин ила ёвм ул-қиём.

Лисон ут-тайр, 16-б

ЯВОҚИТ [а. يواقيت] 1 Қимматбаҳо тош, ёкут (кизил, оқ, сарин, кўк рангларда бўлади).

2 Қимматли, бебаҳо нарса ҳақида; чуқур маъноли сўз ва иборалар.

... адам ниҳонхонасидин ажаб ганже вужуд жилавоҳига жилваи зухур кўргузди, латойифи лаолийи самини била мамту ва зароифи явоқити отабини била машхун ва инояти баҳористонидин ғариб раваз очилди...

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ЯД [а. يد] Кўл.

Яди туло [يد طولى] Кўли узун, маҳорат, ҳар нарсага қодир.

Чун сендин ўлди қуёш панжаси аросида олтун,

Сочарга доғи сен эттинг анга қарам яди туло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ЯКДИЛЛИК [ф.-т. يكدل ليغ] 1 Ҳамфикрлик, мақсади бирлик, иноқлик, аҳиллик.

2 Тўғри сўзлик, бериёлик, тўғрилик, поклик, бегаразлик, самимийлик.

Ва ошиқлигида якдиллигига далили беиштибоҳ ва якрўй, як-жиҳатлигига гувоҳ ва шавқи гоятсиз эрканига гувоҳи содиқ ва муҳаббати ниҳоятсиз эрканига далили мувофиқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЯКЖИҲАТЛИҒ [ф.-а.-т. يکجهت ليغ] Баҳамжиҳатлик, келишишлик, биргалик.

Якжиҳатлиғ айламак Биргалашмоқ, ён босмоқ.

Хайли гурдун сифатлиғ айладилар,

Хасмига якжиҳатлиғ айладилар.

Сабъан сайёр, 75-б.

ЯҚҚАЛАМАЛИҚ [ф.-а.-т. يىققالما لىق] 1 Донгдорлик, овозадорлик.

2 Бутунлайлик; бирдан-бирлик.

Ва балоғат бобида яққаламалиқ садосин ситеҳ мунишисидин ошурубтурлар.

Назм ул-жавоҳир, 125–126-б.

ЯЛДО [ф. يالدا] 1 Декабр ойининг 22-санасига тўғри келадиган қишнинг энг қоронғи ва энг узун кечаси.

2 Жуда қора ва қоронғи.

Шоми ҳижронимга, эй гардун, саҳар пайдо эмас,

Чекма заҳмат қатлимаким, ҳождати ялдо эмас.

Фавойид ул-кибар, 159-б.

ЯМ-ЯШИЛ [т. يام ياشيل] Кўм-кўк, сабза ранг, ям-яшил.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳамули ҳолига муболага учун анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб ул шайъга зонд қилурлар: ... «мим» мисоли: кўм-кўк, ям-яшил, бўм-бўз.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯНБУЪ [а. ينبوع] Чапма, булоқ.

Янбуъ ул-ҳаёт Ҳаёт чашмаси, ҳаёт булоғи.

Ва Идрис а. с. нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур... Ва ани янбуъ ул-ҳаёт дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

ЯНГЛА [т. يانگلا] Янгитдан; қайтадан.

Бизнинг учун ўзунининг бир шеъринг ўқуғил! Хожса Ҳофиз бу шеърни янгла айтқон экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ЯП-ЯССИ [т. ياپ ياسي] Юза, ёшиқ, ялпоқ, яп-ясси.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳамули ҳолига муболага учун анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъга зонд қилурлар «п» мисоли: ... яп-ясси, оп-очуз, чуп-чукур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯРАСИЗ [т. يارسيز] 1 Жароҳатсиз.

2 Андуҳсиз.

Не кўнглум қолди, не бағрим ярасиз,

Фалак тошики, ҳар ёнимга отти.

Фавойид ул-кибар, 421-б.

ЯРИМУЧУҚ [т. ياريم اوچوق] қ. Яримчуқ.

ЯРИМЧУҚ [т. ياريم چوق] 1 Ярим-ёрти, арзимас даражада.

2 Яримжон, нимжон, кучсиз, заиф (агар Аллоҳ хоҳласа бир нимжон папша ниши билан қишнинг ожиз қолдиришига ишора).

Яримчуқ папша ниши билга ожиз қилурсен,

Нечаким тил янглиғ қавийдур хасми бебоқ.

Наводир уш-шабоб, 234-б.

ЯРОҚСИЗ [т. يراق سيز] 1 Ҳозирликсиз, тайёргарликсиз.

2 Керакли асбоб-анжомсиз, керак-яроғсиз.

3 Курол-аслаҳасиз.

*Эйки дерсен, ҳажр даитига яроқсиз кирмагил,
Бори дегилким, эмас бу даит аро кирмоқ яроқ.*

Наводир уш-шабоб, 226-б.

ЯСАГУЧИ [т. ياساغۇچى] 1 Уста.

2 Игна ясовчи, сузангар.

*[Абу Али Сирожоний қ. с.]. ... азар ясагучини келтурмасанг, етти
юз қатла сени йиборғум эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

ЯСАМОҒЛИҚ [т. ياساماغلىق] 1 Курмоқлик, бино қилмоқлик, яратмоқ-
лик, тузмоқлик, мосламоқлик, қилмоқлик.

2 Ясамоқлик, вужудга келтирмоқлик.

3 Безамоқлик, зийнатламоқлик.

*Сувда ҳубоб дамингдин хароб,
Мумкин эрурму ясамоғлиқ ҳубоб?*

Хайрат ул-аброр, 325-б.

ЯСАНЧОҚ [т. ياسانچاق] Ўзига оро берувчи, ясан-тусан қилувчи, беза-
нувчи.

Ясанчоқ – мардона бўлмас, қўпалак-парвона бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

ЯСИХ [а. يسيخ] Олтин, тилла.

Ясих ус-сукут Сукунат олтиндур.

*... ва бурҳон истамакка алил бўлса, улар кунсдин равшанроқ мўъ-
жиза бобида яди байзо кўргўзлар ва ясих ус-сукут эъжози зухрида
оյте бўлғайлар.*

Вакфия, 238-б.

ЯФРОҒЧА [т. يغراغچه] Япроқларча, баргларча.

*Жисмим ўлди гулбун ул гулсиз ва лекин тоза доғ
Анда гулча касрати гулбун аро яфроғча.*

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ЯХНА [ф. يخنه] 1 Тайёрлаб, совутиб қўйилган яхна гўшт.

2 Эҳтиёт учун йиғиб қўйилган мол, озиқ-овқат.

*[Шайх Абу Зуръа]. ... ул ислангон яхна эт келтурди. Абу Абдуллоҳ
андин емади ва сафарга азимат қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

*[Бобо Сунғу қ. с.]. Бобо илайида бир суфрада яхна эт эркандур.
Қўйнинг яхна тўшин олиб, Темурбек сари отибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЯХШИЛИК [т. يخشىلىك] Хайрлик, эгулик.

*[Абулҳусайн б. ...]. Ҳам ул дебдурки... ва халқ била яхшилик қил-
моқ ва бурдборлиг.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

ЯШИРМАҚ [т. يشىرماق] Сир тутмоқ.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. ... Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлғай, вожибдур ани яширмак.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЯШҚАМАК [т. يشقماك] Ёшламок; ҳулламок.

Андоқки, қувормак ва қуруқшамак... ва синграмак ва яшқамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ЯҚИНИЯ [а. يقينية] 1 Жуда аниқ, ҳақиқатга тўғри келадиган.

2 Хато қилмайдиган, тўғри йўлдан озмайдиган.

3 Тасаввуф тариқатларидан бирининг номи.

[Ибнул-Фориз...]. Сайру сулукдин сўнгра улуми дунёин ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу қуммали авлиёю ақобир ва машойих муҳаққиқлари раваҳаллоҳу таоло арвоҳаҳум ажмаъин азвоқидин жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

ЯХУДИЙ [я. יהודי] Жухуд миллатига мансуб; сомий тиллар гуруҳига мансуб, бани Исроил қавмидан таркаган жухуд (яхуд) халқи.

[Иброҳим Ажурий...]. Жаририй ва Абу Аҳмад Мағозилий дедиларким, яҳудий анинг қошига келди ва дедиким, агар манга бир нима кўрсатсангким, андин Ислом дини шарифин ўз миллатимга билсам, мусулмон бўлайин.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

ЎБДОН [т. ابدان] Етук.

*Сейидам Ироқий деган йигит Музаффар барлоснинг ўбдон нав-
кари, балким эшик оқоси эрди...*

Хамсат ул-мутахаййирин, 74-б.

ЎГРАМАК [т. اوگراماك] Ўрганмоқ.

*Ҳар ким тарк қилса тийрандозлиқни ўграгондин сўнг бас тарк
қилмаси бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎГРАТМАК [т. اورگراماك] Ўргатмоқ.

*Аммо хабарда андоқ келтурурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (са-
лавоту лиллоҳи алайҳи) дунёга келгандин сўнг Худойи таоло анинг
ғуноҳин бағишлади. Эrsa Жаброил (алайҳиссалом) га амр бўлди-
ким, Одамга деҳқончиликни ўрготгил.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎЗБАКИЙ [т. اوزبكي] Ўзбекча.

*Ўзбакий гулнори тўндин куйдум, аммо ўлтурур,
Лемуйий терлик анинг остидаким, жонон кияр.*

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ЎЗГАЛИК [т. اوزگاليك] 1 Ўзгалик, бошқалик, ғайрлик.

2 Ётлик, бегоналик.

*Ёр буди ичра нобуд ўлғаменким, ўртада
Ўзгаликдин демаким, ўзлукдин осор ўлмағай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 468-б.

*Ўзни ўзлук қайдидин айлаб халос,
Топиб ўздин ўзгаликка иxtисос.*

Лисон ут-тайр, 19-б.

ЎЙЛА [т. اويلا] Пешин, туш вақти, пешин намози вақти.

*Кўнгул комини кўй, гар худ менинг девона кўнгулмни
Топарсен ўйла юз парканду сол ҳар итга бир парканд.*

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ЎЙНОҒУЧИ [т. اويناغوجي] Ўйнағувчи.

*– Икки шатранж ўйноғучи устод,
Арсан шатранжга айлаб кушод.*

Лисон ут-тайр, 230-б.

ЎЙУНЧИЛИК [т. اوينچي ليک] Ўйинчилик.

*Ҳам эшиқларда ўйунчилик этиб,
Ҳам уйи сори ўтунчилик этиб.*

Лисон ут-тайр, 74-б.

ЎКМАК [т. اوكمك] Танбеҳ бермоқ; мақтамоқ.

*Мени ҳижронда ўқар халқ ва лекин онсиз
Зор кўнгулмга эрур бода ғамангез яна.*

Бадоеъ ул-васат, 388-б.

Зухд ила эйки Навоийни ўқарсен, кўрдук

Иши усруклук эмиш ҳамдами паймона эмиш.

Фавойид ул-кибар, 186-б.

ЎКСА [т. اوکسا] Ўлимтик, ўлакса.

Ўunki кезибдур мунажжим ўкса меҳрин ордур,

Ўтруда ул ахтари фарҳунда фолимни десам.

Бадоеъ ул-васат, 293-б.

ЎКСУН [т. اوکسون] Само.

Атласу ўксун Само безаги.

Фано шолӣ чубўлгон риштасин тутқил ғаниматким,

Эрур ўт риштан зар бирла буткан атласу ўксун.

Наводир уш-шабоб, 332-б.

ЎКСУТГУЧИ [т. اوکسونگوشي] 1 Камайтирувчи, камситувчи, озайтирувчи.

2 Тушириб қолдирувчи.

3 Ўкситувчи.

Деди ҳазрати муфҳиз қоинот,

Анга ким эди ҳузнин ўксутгучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎЛДУҒИ [т. اولدوغي] Бўлиш (фезъиният ҳаракат номи шакли).

Дишисанд ўлдуғи Улуғ бўлиш.

*Назм адоси бағоят аржуманд ва бениҳоят шариф ва дилтисанд
ўлдуғи учун оёти каломда нозил бор...*

Маҳбуб ул-қулуб, 24-б.

ЎЛМАМОҚ [т. اولمماق] Бўлмаслик.

Не асар қилгай кўруб қонлиг таним узра туган,

Сенки ҳаргиз май томиб, гулгун тўнунг доғ ўлмамиш.

Фавойид ул-кибар, 183-б.

ЎЛМАСЛИК [т. اولماس ليك] Ўлмаслик.

Ғамдин ўлмасликка боисдур муҳал андишаким,

Васл умиди бирла ўзни шод қилмоқдур ишим.

Наводир уш-шабоб, 296-б.

ЎЛМОҒЛИҒ [т. اولماغ ليغ] Бўлмоқлик.

Агар голиб ўлмоғлигин чоғласа,

Низоъига ул лаҳза бел боғласа.

Садди Искандарий, 157-б.

ЎЛТУРГУЧИ [т. اولتورگوشي] Ўлдиргучи.

*Заҳр бериб бемор ўлтургучи табиб, буларнинг ҳолига мушобеҳ-
дур ва қариб.*

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

ЎЛТУРҒУЧИ [т. اولتورغوشي] Ўтиргучи, ботгучи.

*К-эй, фузул айвонида ўлтурғучи,
Лофи ваҳдатдин «Анал-ҳақ» урғучи.*

Лисон ут-тайр, 235-б.

ЎЛТУРМАКЛИК [т. اولتورماك ليك] Ўлдирмоқлик.

*Ки, ўлтурмаклик они бежизҳатдур,
Жунуига банду зиндон маслаҳатдур.*

Фарҳод ва Ширин, 333-б.

ЎНТУНЧ [т. اونتونچ] Қаттиқ илғимос, ўтинч.

*Бу ният били борур эрдим, биров йўлқудики, анинг қошида бирор
нима важҳ ўнтунчум бор эрди. Туттум ул ўнтунчдин олтимши ол-
тин илғимга кирди.*

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ЎРГАНМАК [т. اورگانماك] Ўрганмоқ, билим олмақ, ўзлаштирмақ.

*Илим ўрганмак дин тавқияти учундур, йўқки дини жамъияти
учун.*

Маҳбуб ул-қулуб, 89-б.

ЎРЛАНМАК [т. اورلانماك] Пайдо бўлмоқ.

*Ва маркабининг чуруган сўнгақларига боқти. Кўрдиким, бир-би-
рига муттасил бўлуб, устига ит ўрланди ва анинг устига тери
тортилди, доғи руҳ баданига кириб тирилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

ЎРТАНГУЧИ [т. اورتنگوچي] Ёнувчи, куйувчи; алашгаланувчи.

*Йўқ, йўқки, бу дуд оҳи эрди,
Ўртангучи жисми қоҳи эрди.*

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ЎРУК [т. اوروك] Ўрик.

*Шайх ўрук сари боқди ва дедикки, Аҳмад бизинг учун вақф ўруги
келтурубсен!*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ЎТАР-БОРУР [т. اونلر بورور] Ўтиб-қайтиш, бориш-келиш, қатнов.

Доло Марвада бир лангари бор, ўтар-борур элга хизмат қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

*Мадраса ва хонақоҳ орасидаким, тош солибдурлар – қачон бу-
зулурдек бўлса, йилдин-йилга мараҳмат қилсунким, мусулмонларга
ўтар-борур душвор бўлмағай.*

Вақфия, 269-б.

ЎТКУЧИ [т. اونکوچي] 1 Ўткилчи.

2 Вақтинчалик.

*Қўйма бу манзилу масканга қўнғулким зинҳор,
Англа йўл ўткучидек ўзнию меҳмон янглиг.*

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

*Ки, дунёда бўлғил нечукким, гариб
Ва ёхуд анигдекки, йўл ўткучи.*

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎТЛАМАМАК [т. اولتلامماك] Ўтламаслик.

... бир ўйким ўрта ёшлиг, ранги сориг, зироат ва юк заҳматин
кўрмаган бўлгай ва нопок ерда ўтлამамин бўлгай ва умрида анга
машаққат етмамин бўлгай, топқулук бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ЎТЛАТМАК [т. *اوتلا تمالك*] Ўтлатмок.

[Ҳишом б. Абдон р. т.]. Анинг бир қўйи бор эрдик, гизоси анинг
сути эрди. Ул қўйни кўтариб, ёзига элтиб ўтлатур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

ЎТМАМАК [т. *اوتماماك*] Ўтмаслик.

Ки, ҳар амрики ул бўлгай қозодин,
Ул ишдин ўтмамак авло ризодин.

Фарҳод ва Ширин, 440-б.

ЎТСИЗ [т. *اوت سيز*] Оловсиз, алангасиз.

Шамъки йўқ анда зиё тўшаси,
Ўтсиз эрур ўйлаки, муз иўшаси.

Ҳайрат ул-аброп, 180-б.

ЎТУРМАК [т. *اوتورماك*] Ўткармок.

Ўтурмай вақтидин бир лаҳза суйин,
Тамаъ айлаб бу сувдин обрўйин.

Фарҳод ва Ширин, 472-б.

ЎЧУҚ [т. *اوجوق*] 1 Ўчик, ўчган, ўчирилган.

2 Хира, паст.

Таҳдир қути бозуси оллида сабаб риштаси чурукда ва қазо
машъали партави қошида восита учқуни ўчуқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 51–52-б.

ЎШАНЧА [т. *اوشانچه*] 1 Айтиб ўтилган даражада; шунча.

2 Ўхшаш, баробар, тенг.

[Шайх Абу Мадян...]. Деди: буки, Ҳажар ул-асвадни халойиқ та-
баррук жиҳатидин ўтарлар... мен даги ўшанча асар ўз нафсимда
топармен ва менда ҳам ул ҳукм бор.

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ЎҚИГУЧИ [т. *اوقىغوجى*] Ўқиғувчи.

Жабала бир оҳ била фарёд қилдиким, ўқиғувчи охир бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ЎҚУМАМАК [т. *اوقوماماك*] Ўқимаслик.

Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак
ва Қуръон ўқуммак керак, магар оҳиста.

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

ЎҚУГУЧИ [т. *اوقوغوجى*] қ. Ўқиғувчи.

Умид улким, андоқким, алар ўқуғучилардин истидъо қилибдур-
ларким...

Хамсаг ул-мутаҳаййирин, 50-б.

Девон демайки, баҳри Уммондур... сўзнок абётини ўқуғучининг
нафаси эл кўнглин ўртамакка самуми офат...

Муҳомадат ул-луғатайн, 37–38-б.

ЎҒРИЛИҒ [т. *اوغرى لىغ*] Ўғирлик.

*Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бўл,
Басоки, ўғрилиғ этгай тавоф вақтида ҳаж.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

ЎҒУЛСИЗ [т. اوغولسىز] Бефарзанд.

*Ўғулсизларни ҳам айлаб наволиқ,
Атосизларга ҳам айлаб атолиқ.*

Фарҳод ва Ширин, 63-б.

ЎҒУРЛИҒ [т. اوغورلىغ] Ўғирлаб қўлга киритилган, ўғирлик.

*Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бўл,
Баски, ўғурлиғ этгай тавоф вақтида ҳаж.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

Қойид деди, бу ёлгон онт ўғурлиғидин азимроқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

ҚАБАШ [т. قاش] Палос, ерга тўшаладиган нарса.

*Ёшил дебо ва гуногун жавоҳир, сабза ва раёҳин ўрнига қабаш-
ким, бу нималар йўқтур.*

Тарихи мулуки ажам, 248-б.

ҚАБЗ [а. قبض] Аруз баҳратаридан бири.

«Қабз» – фаулунда фаулу бўлур, «лам» замми бирла.

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҚАБОЛЖОТ [а. قبالات] 1 Расмий хужжатга асосан бирор ишни ўз зим-
масига олиш, васиқа, қарздорлик хужжатлари.

2 Шариат идораси томонидан бериладиган рухсатнома ёки эр-хотинлик
ҳақидаги никоҳ хати.

*[Мир Нихтиёрiddин - форсигўй шоирлардан]. Мавлоно Низомид-
дин қазо маснадида мутамаккин эрканда, маҳкамаси ва дор ул-қа-
зоснда сиғишлот ва қаболжот ва шаръиёт анга эврулур эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ҚАБОПЎШ [т.-ф. قاپوش] 1 Эркактарнинг узун ва кенг уст кийими;
узун ва кенг уст кийимли.

2 Солиқнинг сифати ёки унинг ана шундай сифат билан танилиши.

*[Хожа Мўҳаммад Маъшук Тусий қ. т. с.]. Ва бу Мўҳаммад Маъ-
шук қабопўш турк эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚАБОҚ [т. قباق] 1 Қовоқ.

2 Ёй билан ништонга олиб мапқ қилиш учун узун ходанинг учига ўрна-
тилган нишона қовоғи, қабоқ ўйиши.

*Ким, саҳаргаҳ чул қабоқ майдониға отланса шоҳ,
Олинда қилгай ясовулуққа зоҳир журъатин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

ҚАБТАН [т. قاتن] 1 Пахталик тўн.

2 Зирх остидан кийиладиган пахталик катта тўн.

*Ва ул қабтан била юрур эрди, андоқки баъзи машойих хирқа била
ва баъзи гилийм била ва баъзи тайласон била.*

Насойим ул-муҳаббат, 63-б.

ҚАБУЛОЙИН [а.-ф. قبول آيين] Мувофиқли, илтифот билан қарашга ўх-
шаш.

*Ҳар кимки, сўзи чин бўлмагай, ростлар қўнғлида ул сўз қабулоийн
бўлмагай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

ҚАВВОЛЛИК [а.-т. احوال ليك] 1 Сўзловчилик, гапирувчилик.

2 Суфийлар даврасида потиқлик ёки ҳофизлик қилувчилик.

Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ҚАВИЙ [а. قوي] Кучли, қувватли.

Қавий ул-матин Кудратлилик, ҳар нарсага қодирлик; мустаҳкам ва кучлилик.

Улки, жуз қувват даъвиси изҳор қилмас, гўёки, Ҳақнинг қавий ул-матин эрканин билмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

Қавий ҳайкал Катта жуссали, зўр жуссали.

Вале анда бор эрди тимсол кўп,

Қавий ҳайкалу турфа ашкол кўп.

Садди Искандарий, 511-б.

ҚАВМИ [а. قومي] Уруғ-аймоқлар, қабилалар тўдаси, тўдалар, гуруҳлар.

Қавми қавм ичра кўруб меҳнатлар,

Хайли хайл ичра чекиб шиддатлар.

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ҚАД [а. قد] Ушбу ўринда қад сўзи рақамни ифодалаган (араб ёзувидаги «қад» сўзининг ҳарфлари миқдори абжад ҳисобида 104 бўлади).

– Муносиб ададдур, невчунким, «қад» адади била муносибдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 19-б.

ҚАДАМГОҲ [а.-ф. قدمگاه] Қадамжо.

Ул муқаддас қадамгоҳ саҳнасидан жой олди.

Насойим ул-муҳаббат, 350-б.

ҚАДАМСИЗ [а.-т. قدم سيز] 1 Одимсиз, қадам қўймаслик; қадам тегмаган ҳолда (вазнсизлик ҳолатида).

2 Оёқсиз.

Буроқин тушуб пайкига топишуруб,

Қадамсиз юруб, пўясиз гом уруб.

Садди Искандарий, 30-б.

ҚАДАҲСИЗ [а.-т. قدح سيز] 1 Косасиз, пиёласиз.

2 Майсиз.

Қадаҳсиз, соқие, ҳайронмен асру,

Эвур соғарки саргардонмен асру.

Фарҳод ва Шириш, 107-б.

ҚАДАҲХОР [а.-ф. قدح خوار] 1 Соқий, май куювчи.

2 тасаввуфда Май ичувчи қадаҳ кўтарувчи.

Эй Навоий, чун бу фасл ичра қадаҳ марғуб эрур,

Тортай ўзни мажлиси шоҳи қадаҳхорим сари.

Фавойид ул-кибар, 417-б.

ҚАДРСИЗ [а.-т. قدر سيز] Беқадр, аҳамиятсиз.

Чу шоҳинг сенинг эрди соҳибқамол,

Яна олиди қадрсиз мулку мол.

Садди Искандарий, 578-б.

ҚАДСИЗ [а.-т. قد سيز] 1 Бўйи-бастсиз, қоматсиз.

2 Гавдасиз.

Гулжабинлик сарвад моҳим керак, йўқ сарву гул,
Ул юзу қадсиз менга не ул кераклиқдур, не бу.

Бадоеъ ул-васат, 355-б.

ҚАД-ҚОМАТ [а. قادت] Намоз ўқиладиганда азоп айтувчи ёки имом-нинг «қад-қомат ис-солах» иборасини айтиши, яъни намоз ўқигувчига қоматни ростлаб, «қиём» ҳолатига келишга яна бир ишора.

[Абулхусайн Сирвоний...]. Умрининг охирида муқайяд бўлди, аммо ҳар қачон муаззин қад-қомат тортса эрди, оёқ устига қўтар эрди, намоз қилгондин сўнгра яна муқайяд эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 189–190-б.

ҚАЗАФ [а. قذف] 1 Ҳақорат қилиш; туҳмат.

2 Қайт қилиш, қусиш.

[Абубақр Сусий қ. т. с.]. Чун фориг бўлдилар самоъдин, мут-рибқа қазаф воқеъ бўлди ва Шайхнинг сажжодаси устида қай қи-либ йиқилди.

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ҚАЗВИНЛИҚ [ф.-т. قزوین لىق] Қазвин шаҳрида яшовчи, Қазвин шаҳри-дан.

Соҳиби «Ўзида» ким, Қазвинлиқдур...

Тарихи мулуки ажам, 231-б.

ҚАЙ [а. قى] Қусиш, қусуқ.

Қай қилмоқ Қайт қилмоқ.

[Абубақр ...]. ... Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқил-ди.

Насойим ул-муҳаббат, 137–138-б.

ҚАЙДАЛИҒ [т. قى دالىغ] Қаерлик?, қайси жойдан?, қайси ердан?

Хожа ҳамул дастур били қўнорлар ва аларни ўлтурдурлар ва ишларини ештирурлар ва сўрарларки, қайдалиғсиз? Дерларки кўҳистонлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

ҚАЙЛУЛА [а. قىلوله] 1 Пеппин.

2 Ярим уйқу, пеппиндан сўнги уйқу, пеппин уйқуси.

Батахис қайтула вақти борадурменки, онда қайтула қилгоймен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ҚАЙНАТМОҚ [т. قايناتماق] Қайнатмоқ.

[Абубақр Шаъроний р. т.]. Қўтти ва сафол қозонин ости ва бир пора қоқ эти бор эрди, қозонга солди ва туз солиб, қозонни қай-натди.

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ҚАЙТМАМАК [т. قايتماك] Қайтмаслик.

[Саъдун Мажнун қ. с.]. Деди: Эй Ато, то урмағайлар қайтмаки, то урмағайлар, қайтмамак керак.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚАЙНОМИЯТ [а. قاينوميت] 1 Доимийлик, барқарорлик; абадият.

2 Тангри таоло сифатларидан бири.

Бу маийятни фаҳм қилаолмагай ва қайюмият маийяти тўртунчи қисмдур.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЙНОМЛУҒ [а.-т. قیوم لوع] Асослик, маҳкамлик, устуворлик; ўзгармаслик, абадийлик (Аллоҳнинг сифати).

Балки онинг қайномлуғи биладур. Ва ҳар ниманинг қайюми заруратки, ул на биладур, вужуди ҳақиқий ангадур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЛАҚ [а. قلاق] 1 Беқарорлик, нотинчлик, беоромлик, беҳаловатлик.

Ҳақиқий ишқ беқарори ва анинг тажаллиёти садаматиининг беҳатиёри, қалақ ва изтиробда анга яраша керак бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Чун бу абётни ўқудум, гўёки ўтунга су урдилар ва изтиробу қалақим шиддатин дафъ қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

2 Кўркув ва титраш; изтироб.

Расмий қалақу изтиробни кўргузгандин сўнга ўғлининг ҳолин сўрди...

Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

[Хожа Маҳмуд Мўйўз р. т.]. ... ва азим қалақу изтироб анга юзланди ва сулук ахтиёр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ҚАЛИЛ [а. قليل] Кам, озгина.

Қалил ул-иститоат Кучсизлик, потавонлик.

[... Абдураҳмон Жомий қ. р.]. Бу бебизот ва қалил ул-иститоатнинг яқини мунга содиқ ва таҳқиқи мунга мувофиқдурки, бу умматда аларнинг камоли суvari ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турмаиши бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚАЛОДА [ф. قلاده] 1 Бўйинбоғ, гарданбанд.

2 ислониятда Лаънат тасмаси, тавқи лаънат (ҳалқаси); диний манбаларга кўра, Тангри таоло инсонга жон ато этаётганда барча фаришталарни сажда қилишга даъват этади. Фақат шайтон ғурурга кетиб сажда қилмайди. У Парвардигор амрига бўйсўнмай инсон балчиқдан яратилган, мен эса, нурдан деб кибрга кетади ва шу он бўйнига тавқи лаънат солинади.

Бўйнига итдек қалода солибон,

Кўнглига итлик ирода солибон.

Лисон ут-тайр, 10-б.

ҚАЛҚИТМОҚ [т. قالقیت ماق] 1 Қалқитмоқ.

2 Тебратмоқ.

Баҳри ашк ичра Навоий собит эрди тоғдек,

Қим эсиб бир ел танининг тахтасин қалқитмади.

Наводир ун-ниҳоя, 543-б.

ҚАМАРСАЙЁҲ [а.-ф. قمرسیاح] Саёҳатчи ой.

Қамарсайёҳ саригъ ус-сайри қуёш била қирон қилгондек Хоқон Искандарга рисолат учун муқорин бўлғони...

Садди Искандарий, 341-б.

ҚАМОРИЙ [ф. قماري] Шарқда махсус мажмар (мижмар) деб аталган манқалга қора рангли дарахт чўллари – удни ташлаб ёқимли ҳид таратиш одати қадимдан мавжуд. Ҳиндистоннинг Қумор деган шаҳрида эса энг сара уд бўлар экан.

Уди қаморий (қуморий) Уднинг энг яхши тури.

Солиб мажмарга тун уди қаморий,

Ўти хуришед ўлуб, анжум шарорий.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

ҚАПТОН [т. قطن] қ. Қабтан.

Икки ёнимни шикоф айлаптурур бу рашикким,

Икки ёнидин шикофин боғламай қаптон кияр.

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ҚАРДОШЛИҒ [т. قرداش ليغ] 1 Дўстлик, биродарлик, яқинлик.

2 Қариндошлик.

[Али б. Бундор б. ...]. *Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг муҳолафати-дин йироқ бўл ва ҳар кимки Тенгри анинг бандалиғига розидур, сен ҳам анинг қардошлиғига рози бўл.*

Насойим ул-муҳаббат, 83-б.

ҚАРИБ [а. قريب] Яқин.

Қариб ус-син Тенгдош, тенгкур, ёнда баробарлик.

[Абу Алий Жўзжоний қ. т. с.]. *Муҳаммад б. Алий Тирмизий била ва Муҳаммад Фазли Балхий била суҳбат тутубдур ва аларга қариб ус-синдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 89-б.

ҚАРИМЧИ [т. قريمچي] Олтин сотувчи қора кул.

Зулфига, эй мушк, истарсен қаримчи бандалиғ,

Йўқ ҳадинг кечкил бу савдодин ўзунгни сотма кўп.

Ҳаройиб ус-сиғар, 76-б.

ҚАРИЯ [а. قريه] қ. Қаря.

Ва Иброҳим а. с. нинг умри ихтилофида юз тўқсон беш йил деб-дурлар. Ва Шом навоҳийсида Жабрун қариясида Тенгри таоло раҳ-матида борди ва ани Сора ёнида дафн қилдилар.

Тарихи албиё ва ҳукамо, 119-б.

ҚАРЛУҒОЧ [т. قارلوغاچ] Қалдирғоч.

Ҳақғўй қўшининг тамкин била зикр айтури қошида қарлуғочнинг бемалол янгишмоғи малолат келтирур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ҚАРОБА [а. قرايه] 1 Сувдон, сув идини.

2 Шица, май шицаси, жом, қадах.

[Мирчаи сафолфуруш қ. с.]. *Биров анга дедиким, бу қаробаларки ясарсен, билурсен, мунда не нима сотурлар?*

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҚАРОЛИҚ [т. قاراليق] 1 Қоралик, қора бўлишлик.

2 Қора (либос) кийишлик, мотам либосини кийишлик.

Мажнун ғамидин бори азалиқ,

Лайли ўлуми учун қаролиқ.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

ҚАРОРСИЗ [а.-т. قرارسىز] 1 Беқарор.

*Кўнгли сабру қарорсиз бўлди,
Нуктада ихтиёрсиз бўлди.*

Сабъаи сайёр, 248-б.

2 Беилож.

*Кейнича ихтиёрсиз чопти,
Ўқ отарга қарорсиз чопти.*

Сабъаи сайёр, 294-б.

3 Нотинч.

*Ўинки сабру қарорсиз бўлдум,
Оқибат ихтиёрсиз бўлдум.*

Сабъаи сайёр, 349-б.

4 Беором, фароғатсиз, бесабот.

5 Бетоқат.

*Юзунгни кўрдум эса сув биш балигдек ўлур,
Қарорсиз таниму изтироблиг кўнглум.*

Бадоеъ ул-бидоя, 379-б.

ҚАРОҚЧИЛИҚ [т. قراچىلىق] Қароқчилик, йўлтўсарлик.

*... ва баъзи Мадян ва Айка асҳобидин бир қавм дебдурлар... Ва
ўғрилиқ ва қароқчилиқ қилур эрдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ҚАРЯ [а. قريه] Қишлоқ.

*[Абулвалид Аҳмад б. ...]. Озодон қарясидиндурки, Ҳиротга мут-
тасилдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

ҚАСР [а. قصر] Аруз баҳраларидан бири.

*«Қаср» — охир ҳужзининг, яъни сабаби хафиф охирининг исқо-
тидур...*

Мезон ул-авзон, 48-б.

ҚАССОБЛИҚ, -лиғ [а.-т. قصاب لىق // قصاب لىغ] Қассоблик, қассоб
касби.

*Ва Шайх Абулаббос Омилий қ. с. қим, ўз замонининг кутби ва
завси эрмиш ва султони тариқат Шайх Абусаид Абулхайрнинг
хирқа пири эрмиш, қассоблик қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

*[Шайх Абулаббос...]. Шайх деди: кўрмасмусен, бу каромат эмас,
недурки, бир қассоб ўғли отасидан қассоблиг ўрганди.*

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ҚАССОМЛИҒ [а.-т. قسام لىغ] 1 Бўлувчилик, тақсимловчилик, улупи бе-
рувчилик.

2 Ризқ бўлувчилик, тақсимловчилик Аллоҳдан.

*Тенгри раззоқлигин билган рўзи учун ғам емағай ва қассомлигин
билган киши ризқ озу кўнида сўз демағай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

КАТИҚСИЗ [т. قاتىقسىز] 1 Сутдан тайёрланган маҳсулот, беқатик;

2 Каттик эмас, мушкул эмас (ушбу сўз иштирокидаги байт ирсолу масал санъати асосида тартиб берилган).

*Тинч кўнгул бирла қатиксиз умоч
Беҳки биров миннати бирла қулоч.*

Хайрат ул-аброр, 170-б.

КАТИҒЛИК [т. قاتغ ليك] Қаттиқлик, қийинчилик, оғирлик, мушкуллик.

[Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.]. Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қатигликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим.

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

КАТЛОЙИН [а.-ф. قتل آئين] Қатлга ўхшап.

Яғмову қатлоийн Талон-тарождай.

*Ҳар тарафким, гом уруб юз порсо йўлин уруб,
Ҳар қаёнким, кўз солиб яғмову қатлоийн солиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

КАТРАСИЗ [а.-т. قطره سيز] 1 Томчисиз.

2 Озгинасиз, бефойда.

*Кимга адаб қулгуга очмас оғиз,
Лек ҳаё абри эмас қатрасиз.*

Хайрат ул-аброр, 156-б.

КАТТОЛВАШ [а.-ф. قتل وش] Жаллод сифат, қотилга ўхшап, қаттолдек маъшуқа, ёр, севгили.

*Қатл учун ол айлади тўн, йўқса ул қаттолваш
Ғарқа бўлмиш қонга баским бўлди қон тўкмак фани.*

Наводир ун-нихоя, 546-б.

КАТЬ [а. قطع] Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

«Қать» — фовьолотунда сўнгги сабаб исқотидур...

Мезон ул-авзон, 49-б.

КАФО [а. قفا] 1 Орқа, орқа томон, кейип.

*Оразинг хушидидин тушимин қадингининг сояси,
Ёки ерга судралиб мушкин сочинг қолмиш қафо.*

Наводир ун-нихоя, 13-б.

2 Жабр, зулм, ситам.

*Шайх ул-ислом дебдурки, фалоҳ йўқтур ул муриддаким, пир зул-
лин кўрмамиш бўлғай ва қафосин емамиш бўлғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ҚАЮҚ [т. قيوق] 1 Қайик.

2 Қайиқча шаклидаги қадах.

*Заврақи майдин мени маст этти пири дайрким,
Чарх жунгидур тағору бодаси узра қаяқ.*

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ҚАҲАТЛИҚ [а.-т. قحط ليق] 1 Бирор нарса камчил, етишмайдиган, топилмайдиган бўлиб қолган ҳолат.

2 Қирғоқчилик, очарчилик.

Юсуф а. с. айттиким, семиз уйлар, тоза хўшалар тўқлук ва зироатлиг илға далилдур ва оруғ уйлар била қуруқ хўшалар қаҳатликқа дол.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

ҚАҲТ [а. قحط] 1 Очарчилик, қаҳатчилик.

Бир қатла Деҳлида хушксол жиҳатидин қаҳт воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

2 Қурғоқчилик, сув таҳқишлти.

[Саъдун Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким бу не завғодур? Дедим, қаҳт ва қуруғлик жиҳатидин халойиқ истисқоға чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

Қаҳти ҳусн Ҳусн қаҳатчилиги, чиройлилар ноёблиги.

Қўйки, ул юз хонига наззора айлай тўйғуча

Ким, қўзум бўлмиш бу қаҳти ҳусн айёмида оч.

Наводир уш-шабоб, 74-б.

Одам қаҳти Ноодамийлик.

... ва то анга одам қаҳтида фарсудалигдур, сенга вужуд тахтида осудалиқ бўлғай.

Муншаот, 225-б.

ҚИБОБ [а. قباب] 1 Қубба, гумбаз, чодир, ўтов, хайма.

2 Қабулхона, боргоҳ.

Ва Тенгри таоло ани (Илёс [а. с.] иззат қибобида элдин мастур асрабдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

3 Олдимақом.

... ва руҳоний ашқол, яъни малоийка суфраси ва хавос инсу жин нардасики, қибоби иззат мастурларидурлар...

Насойим ул-муҳаббат, 325-б.

ҚИВОМ [а. قوام] 1 Устун, асос, асл.

2 Низом, тартиб.

... олам зарротидин ҳеч заррага вужуд ва қивом ўзи била эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚИЁМАТ-ҚОЙИМ [а. قيامت قاييم] Қиёмат кунн, маҳшар, рўзи жазо, рўзи қиёмат.

Қўрдумки, қиёмат-қойим бўлубдур ва дўзах зоҳир, элни тутуб, ўтга соладурлар ва бу ерда бир тепадур, биров ўлтурубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 290-б.

ҚИЁҒ [т. قياغ] Ингичка узун-узун кескир барғли кўп йиллик ўт.

Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ

Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ҚИЗИЛЛИҚ [т. قيزيل ليق] Қизиллик.

Юз қизиллик йўқтурур, эй аҳли зухд,

Токи мунқирсиз майи гулгунаси.

Бадоеъ ул-васат, 518-б.

ҚИЗЛИҒ [т. قيزليغ] Қизлик.

*Пари уй қизлигида хизматкўи,
Не учунким эрур пари рўнўш.*

Сабаъи сайёр, 69-б.

ҚИЗҒОНЧСИЗ [т. *قىزغانچ سىز*] Қизғанмаслик.

*[Маҳфуз б. Маҳмуд р. т.]. Ул дебдурки, [таваккул – банданинг ўз
ризқини қизғончсиз ва таъмасиз емогидур].*

Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

ҚИЙМАТИЙ [а. *قيمتى*] Қимматли.

*Бир қадаҳ май берсалар, ваҳ, гояти ифлосдин,
Неча лаъли қийматий топқон задодек олдорай.*

Бадоеъ ул-бидоя, 528-б.

ҚИЛАКЎР [т. *قىلاکور*] Бирор ипни бажара бопламоқ, қилакўрмоқ.

*... баъзи лафзнинг охирига илҳоқ қилурлар, андин муболажа ва
саъй ирода қилурлар андоқки, билакўр ва қилакўр ва кетакўр ва
етакўр.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 22–23-б.

ҚИЛГУЧИ [т. *قىلگۇچى*] қ. Қилғучи.

*Ишда ошўқмоқ ёш ўғлон ишидур, сабр била иш қилғучи тажри-
балиг улуг ёшлиг киши ишидур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 104-б.

ҚИЛИНМОҚ [т. *قىلىنماق*] Қилинмоқ, қилмоқ.

*Қарики эрур, қўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йиғитликини қилинмоқ ҳасрат.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

ҚИЛИҚЧА [т. *قىلىقچە*] Кишининг хулқ-атвори, қилиқларча, одатларча.

*Ёмон ёмонлигини қилмаса, яхшилигча бор ва бир яхшилиг қилса
ўн яхши қилиқча.*

Фавойид ул-кибар, 514-б.

ҚИЛИҒЛИҚ [т. *قىلىغلىق*] Қилиғлик.

Ямон қилиғлик Ёмон феъл-атворлик; ёмон одатлик.

*Ямон қилиғлик бадхўй ва бот аччиғлиқ турирўй бир балога ги-
рифтордур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 101-б.

ҚИЛЛИК [т. *قىللىك*] Соч толаси, қиллик.

*Оғзи қиллик ишиа базм ичра ушатқач муҳтасиб,
Қози ани кўрдию қайтиб маҳосин тишлади.*

Фавойид ул-кибар, 412-б.

ҚИЛМАМОҚ [т. *قىلماماق*] Қилмаслик.

*Кам қилмаиш эрди бу навони
Ким, ҳайдин келди ит фиғони.*

Лайли ва Мажнун, 99-б.

*Истаманг Фарҳоду Мажнун таврини мендинки, халқ
Қилмаиш аҳли хирад расмин талаб девонадин.*

Фавойид ул-кибар, 332-б.

Азм қилмамоқ Сафар қилмаслик.

*Дедилар: «Азм қилмамоқ асли
Ки,эрур шаҳга заъф муставли».*

Сабъаи сайёр, 366-б.

ХҲЙ ҚИЛМАМОҚ Одатланмаслик.

*Қим берибон қилмамоқ олмоққа хҲй,
Нафъ расон бўлмоқу йуқ нафъ жҲй.*

Ҳайрат ул-аброр, 241-б.

ҚИЛМАЛИ [م. قيلمالي] Қилмайлик.

Афғон қилмали Дод-фарёд қилмайлик, нола чекмайлик, ун тортмай-лик.

*Деб эдук ишқ андуҳидин ҳар дам афғон қилмали,
Ваҳки, бу даъвода бизни шармсор этти фироқ.*

Фаройиб ус-сиғар, 257-б.

ҚИЛМОҚЛИҚ [م. قيلمقليق] Қилмоқлик.

*... ва шухрат вуқуҳидин ўзгалар орасидин хориж қилмоқлик му-
тааззир...*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ҚИЛМОҚЧИ [م. قيلماقچي] Қилмоқчи.

*Гар Навоий гунаҳи иқинг эрур,
Афв қилмоқчи ҳам эрмас бу гунаҳ.*

Фавойид ул-кибар, 358-б.

ҚИЛҒУЧИ [م. قيلنجي] 1 Бажо келтиргувчи, ижро этгувчи.

2 Бирор ҳолатга келтиргувчи.

3 Белгилловчи, тайинловчи.

*Дониш элига солғучи торожи ақлу ҳуи,
Ислои элига қилғучи яғмоий дин йигит.*

Фавойид ул-кибар, 61-б.

*... иборати нишотлиг замирларни мотамзода қилғучи ва ҳарора-
ти муздек совуғон кўнгуларни оташкада қилғучи...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ҚИМОРҲОНА [а.-ф. قمارخانه] Қимор ўйналадиган жой.

*Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яҳии эҳтимом қилилса ан-
доқким, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларга ўхшар
номаишурў умурни қулий манъ қилилса.*

Муншаот, 188-б.

ҚИПРАНМАК [м. قپيرانماك] Қимирламоқ, кўзгалмоқ.

*Ва бодбонлар торттиларким, мулкларига азимат қилгайлар.
Кема еридин қипранмади, бовужуде улки, азим ел даги борур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 385-б.

ҚИП-КИЗИЛ [м. قپ قيزيل] 1 Жуда кизил.

2 Бутунлай, мутлақо.

*Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун
анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «ним» изофа қилиб, ул
шайъга зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил,
сап-сариг...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ҚИРГУН [а.-ф. *قيرگون*] Зим-зиёлик, қоп-қоронғи, қора тусли, қора зул-мат.

*Мен гунбази қиргунда маҳбус,
Ул қир этибон эшикни мадрус.*

Лайли ва Мажнун, 49-б.

ҚИССАГУЗОР [а.-ф. *قصه گزار*] Ҳикоя китувчи, достон айтувчи.

Бу паришон ажзонинг варақшигори ва бу ошуфта авроқнинг қис-сагузори, меҳнат паймонасининг журъакаши...

Бадоеъ ул-бидоя, 12-б.

ҚИССАГУ [а.-ф. *قصه گو*] Ҳикоячи, достончи, айтувчи, бахши.

*Сўзга бергунча қиссағу анжом
Ғойибидин нишон топиб Баҳром.*

Сабъаи сайёр, 365-б.

ҚИССАПАРДОЗ [а.-ф. *قصه پرداز*] Қиссани чиройли қилиб айтувчи, қиссага пардоз берувчи.

*Ҳар тун айлар истимоъ эл қиссасин, ваҳким, келур
Менки ўз ҳолим десам, ул қиссапардоз уйқуси.*

Бадоеъ ул-бидоя, 535-б.

ҚИТЪА-ҚИТЪА [а. *قطعة قطعة*] Ернинг сувлик билан қуршалган олтита алоҳида қисмларидан бири; қитъа-қитъа; парча-парча.

*Мажмуин уйла қишвари англаки, сатҳини,
Ҳикмат суйидин айламиниам қитъа-қитъа боғ.*

Фавойид ул-кибар, 520-б.

ҚИҚЗАНМАҚ [т. *قىقران ماک*] Қизғанмоқ.

Андоқки, қувормак ва қуруқшамак... қиқзанмак, сингурмак, кун-далатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ҚОБСАМОҚ [т. *قابسا ماق*] қ. Қопсамоқ.

*Неча кундин сўнг ўлғай имкони,
Қобсамоқ бу ики черик они.*

Сабъаи сайёр, 290-б.

ҚОБУҚ [т. *قابوق*] Қовуқ, пўст, тери.

*Лабларингниким учуқ тутмиш ҳамул ҳайъат била,
Оғзинг андоқ гунчадурким, тушмамини андин қобуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

ҚОВҒОНМОҚ [т. *قار غانلق*] Жамғармоқ, тўпламоқ, оз-оздан йиғмоқ.

... молин азиз асраб, ўзини хор этган ва ўз молин тамғодин ўғур-лаб ўзига мазамат етгай, ё вориссинор учун йиғингай, ё ҳодиса қўзғар учун қовғонгай.

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ҚОДИРО [а. *قادري*] Қудрат эгаси.

*Қодиро, ул заифни осиймен
Ки, бошимдин-аёқ маосиймен.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

ҚОЗ [т. *قاز*] Сувда сузувчи йирик қуш, ғоз.

*Қора қузуғи оқ туйғун деса, қозни яхши отур демаган муқас-
сир. Ёруқ кунни тийра тун деса, суҳо қурунадур демаган мудбир.*

Маҳбуб ул-қуллуб, 15-б.

ҚОЗИЯ [а. قاضيه] Қозихона, шариат қозисининг маҳкамаси, идораси.

[Қози Раис р. т.]. Қози чун бу қозияни сўрди ва маккорадин бу
жавобни эшитти...

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ҚОЛАЛЛОҲ [а. قال الله] Аллоҳ айтди, деди.

Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса...

Маҳбуб ул-қуллуб, 32-б.

ҚОЛА [а. قال] Айтди.

Қола расулуллоҳ Аллоҳнинг элчиси деди, Пайғамбар айтди.

Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса ва «қола Расулуллоҳ» мухола-
фатидин қайтса, Худо ва Расул йўлига қадам урса.

Маҳбуб ул-қуллуб, 32-б.

Қола яқулу Деди, дедилар.

[Шайх Барака р. т.]. Бир ерда дебдурки, Барака фотиҳа ва бир
неча сурадин ўзга Қуръондин билмас ва ани ҳам қоида шарти бил-
уқий олмас. Ва «қола яқулу» ўқимайдур ва билмас.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ҚОЛМАМОҚ [т. قالماسق] 1 Қолмамақ.

2 Маҳрум бўлишлик, ажралишлик, йўқотишлик.

3 Яшайвермаслик.

Ичкали лаъли майидин ҳушу ақлим қолмамин,
Бода маст эрди ажаб безътидол этмиш мен!

Фавойид ул-кибар, 418-б.

Бўлуб йўқ даҳр ичидин бори онинг,
Жаҳонда қолмамоқ осори онинг.

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ҚОНСИЗ [т. قانسيز] 1 Хунсиз.

2 тасаввуфда Майсиз.

Навоий ўлса деманг, ҳўбларки, кимдин эди,
Сиз эттингиз юрагин чоку бағрини қонсиз.

Наводир ун-нихоя, 182-б.

ҚОПСАМОҚ [т. قابساماق] Ўрамоқ, ўраб олмоқ, қамаб олмоқ.

Ҳажер аро оғриқ кўнгул қолмиш икки зулфунг аро,
Дарддекким қопсамини ҳар соридин бир дол ани.

Наводир ун-нихоя, 580-б.

ҚОП-ҚОРА [т. قاب قارا] Тим қора; қоп-қора.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун
анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул
шайъга зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил...

Муҳокамат ул-лугатайн, 23-б.

ҚОРИВОР [а.-ф. قاري وار] Қуръон тиловат қилувчи қори каби.

Чун Навоийга ики лаъли майидин тутса қуш,
Қоривор жон истасаким, жон бериб топти муш.

Наводир уш-шабоб, 435-б.

КОРИҚМОҚ [т. *قارىقماق*] Кўз қамашмоқ, кўз тинмоқ.

Рамад йўқки, чун қор уза кўз солиб,

Қорикмоқ кўзининг зиёсин олиб.

Садди Искандарий, 378-б.

ҚОРУНИЙ [а. *قارونىي*] Қорунга мансуб, жуда кўп бойликка эга бўлган тарихий шахс; бу ўринда Низомий «Хамса» си Қорун хазинасининг бештасига қиёс қилинган.

Хамса йўқ, панж ганжи Қоруний,

Ғйибон элга Ганжа мадфуни.

Сабъаи сайёр, 38-б.

КОТИЛОСО [а.-ф. *قاتل اسا*] Қотил кўринишли, қотилга ўхшаш.

Бу янглиз қотилосо келса кўзга

Йўқ иш оҳ урмоқу ўлмоқдин ўзга.

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

ҚОТҒУЧИ [т. *قاتغوجي*] 1 Қоттувчи.

2 Пишиқтиргувчи, чишиқтиргувчи.

Ўрду бозори ўзин ясоглиққа қотғучи, ўнгай ҳам улун олмай оғир сотғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 20-б.

ҚОФИЛАСОЛОР [а.-ф. *قافله سالار*] Карвонбоши, сардор, карвон.

Не бўлди қофиласолор ўзлукум юкидин

Халос қилсаки, бу йўлда асру товишолдим.

Наводир уш-шабоб, 309-б.

ҚОФИЛАСОЛОРЛИК [а.-ф.-т. *قافله سالارليك*] Карвонбошилик, сардорлик, йўлбошчилик.

... азимат қилса, агар қофиласолорлик чатри соясида ўзлук қайдидин қутулиб...

Вақфия, 262-б.

ҚОЧМОҚЛИҒ [т. *قچماق ليغ*] Қочмоқлик.

Қочмоқлигим эрди тонимасдин,

Балки тонирингга арзимасдин.

Лайти ва Мажнун, 218-б.

ҚОЯ [т. *قايه*] Тик тоғ, қоя.

Бир кун овга таклиф қилиб, ўзи била элтганда, тоғ ови эрмин, сайд кейинча чопганда, сайд қоядин учар, подшоҳ доғи оти жилловин сақлай олмас, икки оёғи камар қароғида қолиб...

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

ҚОҚШОЛ [т. *قاقشال*] Тараппа.

Қоқшол ўтун Тараппа ўтига ўхшаш.

Жисм аро бир парлари қолмай бутун,

Пора-пора, ўйлаким қоқшол ўтун.

Лисон ут-тайр, 261-б.

ҚУББА [а. *قبه*] 1 Гумбаз.

2 Фалак.

Қуббаи зот ул-буруж Саккизинчи осмон қибласи; бир неча буржли саккизинчи фалак қибласи.

*Икки водий чун яно қилди уруж,
Зоҳир ўлди қуббаи зот ул-буруж.*

Лисон ут-тайр, 18-б.

ҚУВВАТЛИ [а.-т. قوتلى] Кучли, қувватли.

*Шайх ул-ислом дебдурки, мен ҳеч киши кўрмаймен Аҳмад
Чиштиийдин тамомроқ ва қувватлироқ, маломат тариқида.
Насойим ул-муҳаббат, 234-б.*

ҚУВВАТНОК [а.-ф. قوت ناك] Қувватли, кучли, қудратли.

*Ҳазрати Махдум р. анинг васфида «Ҳақ гунадаи бебок ва солиби
қувватнок» битибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ҚУДСИЙСИФОТ [а. انسي صفات] Пок ва муборак, пок қалбли.

*Бировким анга нафас қудсийсифот,
Нафас бирла ўлганга бергай ҳаёт.*

Садди Искандарий, 51-б.

*Ва лекин ҳам ул хайли қудсийсифот
Ки, бўлмасун ул хайлсиз коинот.*

Садди Искандарий, 292-б.

ҚУЁШСИЗ [т. قوياتى سيز] 1 Офтобсиз, кунсиз.

2 Ғўзалсиз, машуқасиз.

*Мен ул қуёшсизки заъфарон риштасидек ўлдум, ажаб эрмастур
Далили шиқ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлгай.*

Фавойид ул-кибар, 427-б.

ҚУЁШЮЗЛУК [т. قوياتى يوزلوك] Офтоб юзлик, қуёш юзлик.

*... ва бу фаслда фалакван оқ уйқим, қуёшдек шуъладин, балки
шуъладек бодадин равшан бўлгай ва анжуман бир қуёшюзлук баҳор
ри нозпарвард гулғузоридин гулшан.*

Садди Искандарий, 223-б.

ҚУЙМАТ [т. قويمت] 1 Инъом-эҳсон.

2 Саховатлик, сахийлик.

Қуймати оз – ҳурмати оз.

Маҳбуб ул-қулуб, 103-б.

ҚУЛМОҚ [т. قولماق] Хотинликка қўлини сўрамоқ.

*Яъқуб а. с. нинг сўхбати Лубнонга мулоийм тушти. Ва Яъқуб а.
с. анинг Лаййо отлиғ қизин қулмоқ истидъоси қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

ҚУЛОВУЗСИЗ [т. قلاووز سيز] 1 Йўлбопчисиз, бераҳнамо.

2 Жосуссиз.

3 тасаввуфда Пирсиз.

*... ва штимос асҳоби жовидонийдин улқим, гоҳи ниёз ашқи била
бу шорини йўқ биёбондинким, қиловузсиз кирибмен, офот гарду гу-
борига сув ургайлар.*

Муншаот, 145-б.

ҚУЛОЧ-ҚУЛОЧ [т. قلاج قلاج] Бир неча қулоч, қулоч-қулоч.

*Ғириҳ-ғириҳ чу тугарсен етар аёгинга соч,
Ғириҳларин чу очарсен тушар қулоч-қулоч.*

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ҚУЛОҚЛАШМАҚ [т. قوللاشق] 1 Сухбатлашмоқ.

2 Ҳасратлашмоқ; дардлашмоқ.

Ҳажр дардидин қулоқлашмаққа маҳрам соядур,

Такъя солмоқ шоми фурқат зағфдин деворга.

Фавойид ул-кибар, 364-б.

ҚУЛУБ [а. قلوب] 1 Қалблар, юраклар.

2 Лашкарнинг ўртаси, маркази.

Йўқки, ёлғуз шаддидин тушти қулуб ичра кушод,

Ҳар гирифти доғи арвоҳ ичра солди юз футух.

Наводир уш-шабоб, 81-б.

ҚУЛҲУВАЛЛОҲУ АҲАД [а. قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ] Қуръони карим бир юз ўн иккинчи «Ихлос» сурасининг бошланиши: «Айт (эй Мухаммад с. а. в.), У [Аллоҳ] ягона ва ёлғиз».

Эй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай

Қулҳуваллоҳу аҳад, сўнградур Аллоҳу самад.

Фавойид ул-кибар, 91-б.

ҚУРАЙШ [а. قريش] Мухаммад алайҳиссаломга мансуб бўлган араб қабилаларидан бири.

Мухталиф аҳвол ўлуб аҳли қурайш,

Баъзи ўлуб ғамзада, баъзида айш.

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

ҚУРБАТЛИҒ [а.-т. قربت ليغ] 1 Қувватлик.

2 Қобилиятлик; етишганлик; яқинлашганлик.

[Қилич Ато а. р.]. Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатиға машғул экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

ҚУРБОНСИЗ [а.-т. قربان سيز] 1 Яқинликсиз, қаробатсиз.

2 Ўқдонсиз.

Қоши бу чок кўнгулдин айру

Филмасал ёйе эрур қурбонсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ҚУРБ [а. قرب] Яқинлик, яқин бўлиш.

Қурб ул-абдон Баданлар яқинлиги.

[Амир Алиий Абу қ. т. р.]. Айн ул-қузот баъзи мактуботида анинг баёнидаким, ғайб ва ҳузур ҳеч навъ била яқсон бўлмас, балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

Қурб ул-қулуб Қалблар яқинлиги.

... балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚУРОҒЛИК [т. قوراغليك] Қурғоқчилик.

[Саъдул Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким, бу не ғавғодур? Дедим, қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин холойиқ истискоға чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚУРС [а. قمرص] 1 Тўғарак нарсаси, доира шаклидаги нарсаси.

2 Кулча пон.

Курси лиму Лимон суви ва шакар қўшиб ишланган кулча.

Қон ютуб қўнғлум тилар ҳар лаҳза ишқинг доғини,

Курси лиму истагандек аҳли ишрат ичса мўл.

Ғаройиб ус-сиғар, 306-б.

Курси хуриш Куёш гардиши; куёш тўғараги.

Ҳар шарбат аёғи жоми Жамшид,

Ҳар садқа фатири курси хуриш.

Лайли ва Мажнун, 42-б.

КУРУН [а. قرون] Аср, давр; вақт; 30 йил ёки 80–100 йилни ўз ичига олувчи фурсат.

[Мавлоно Шамсуддин Маъдодободий қ. с.]. Ўз замонида балки бунча қурунларда алардек солиқ муртоз киши ёд бермас.

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

КУРУҒЛИҚ [т. قوروغ ليق] Қуруқлик.

[Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. Бир қатла биравни кўрдиким, сув юзида борадур.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

КУРЬОН [а. قران] 1 Ўқиш, қироат қилиш.

2 Аллоҳ томонидан Муҳаммад (с. а. в.)га ваҳий орқали нозил қилинган илоҳий китоб, мусҳаф.

3 Тиловат.

Қурьон бихон Қурьон ўқи!

Бир кеча аларни воқеада кўргандурким, анинг сори боқиб айтиб-турларким, «Қурьон бихон».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 75-б.

ҚУРҒОҒЛИҚ [т. قورغاغ ليق] қ. Қуроғлик.

Дерларки, бир қатла Гилонда қурғоғлик бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ҚУСМОҚ [т. قوسماق] Қусмоқ, қайт қилимоқ.

Йўқ эрса қуссақим, қон келса софий,

Икисидур таҳоратқа манофий.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ҚУТБ [а. قطب] 1 Ернинг фаразий айланиш ўқининг икки уч.

2 Ўрта, марказ.

3 Ҳар бир жамоа ва гуруҳнинг моддий ёки маънавий бошлиғи, пешвоси.

4 Авлиё.

Қутб ул-муҳаққиқин 1) ҳақиқатгўйлар раҳнамоси; тадқиқ қилувчилар сардори; 2) тасаввуфда орифларнинг пешвоси, ориф.

[Абдулрахмон Жомий қ. р.]. Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-солиқин Мавлоно сатъ ул-миллатин вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚУЧУШҚУЧИ [т. قوشقوچي] Қучоқлашиллик.

Шоҳ бирла, қучушқучи бирла,

Хублар ҳам илик учи бирла.

Сабъан сайёр, 392-б.

ҚҮЮНЛУҒ [т. قيون لوع] Қаттиқ шамоллик, тўпалон шамоллик, гир-доблик, қуюнлик.

*Фурқати даштида ҳам сарғашта, ҳам оворамен,
Ким қуюнлугдур ишим, гули биёбонлиг доғи.*

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ҚҶЗИЛИҚ [т. قوزي ليق] Қўйнинг боласи, қўзи.

*Қўзилиқ қўй дедию тонди охир,
Ки ондин яхшироқ ўғлоглиг ўчку.*

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

ҚЎБҚА [т. قوبقا/قوبقه] Хум, хумдон, сув сақланидиган идиш.

*Ўл устида қўбқаким сув сочиб,
Сочар вақти сув йўқки, инжу сочиб.*

Садди Искандарий, 29-б.

*Қўбқа сўйи оби зиндагоний,
Ул сув била тоза ҳут жони.*

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚЎЙМАМОҚ [т. قويسا ماق] 1 Қўймаслик.

*Агар рангин май ичсам, эй қазо наққоши, ёзғурма,
Иҳота қилмагон иш қўймамиш, чун даври паргоринг.*

Наводир уш-шабоб, 262-б.

2 Бирор ишни бажариши учун имкон бермаслик.

*Қолмамиштур сажда қилгунча макон,
Ким юз онда қўймамиш ул нотавон.*

Лисон ут-тайр, 181-б.

3 Ўғилмаслик, сажда қилмаслик.

*Дарду ғам турмиш ясовулдек қўнғул чоки аро
Қўймамоққа келса хушу сабр хайли ичкари.*

Бадоеъ ул-бидоя, 518-б.

ҚЎЙ-ҚЎЗИ [т. قوي قوزي] Қўй-қўзи.

Анда доғи бир қўй-қўзи учаси бор эди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 23-б.

ҚЎЙҒУЧИ [т. قويعوجي] 1 Қўйғувчи.

2 Солғувчи.

*Қўйғучи боғирга ҳузн доғи қарилик,
Солғучи ғаму бало сўроғи қарилик.*

Назм ул-жавохир, 157-б.

ҚЎЛМОШ [т. قولماش] Беҳуда сўзловчи, беҳуда гапирувчи.

*Дема, эй носихки, қилмайсен сўзум бирла амал,
Хотиримда қайда қолмиш онча қўлмошинг сепинг?*

Бадоеъ ул-бидоя, 296-б.

ҚЎНГ [т. قونگ] Қарға.

*Ҳиммат аҳли била ҳар тийрага тегмас парвоз,
Насри тойир била не навъ ҳаво қилгай қўнг.*

Наводир ун-ниҳоя, 301-б.

ҚЎНГРАНМОҚ [т. قونگرانماق] Дўрилламоқ, гўнгилламоқ.

Кейинча бир кул кўнграниб, гошия эгнида, югурур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 81-б.

ҚЎПОРМОҒЛИҚ, -лиғ [т. *قوپار ماغلىق/قوپار ماغلىغ*] Тиклашлик, тикламоқлик, турғизишлик.

Гар ватан Лутфий кўзида тутмадинг, йўқтур ажаб,

Уй қўпормоғлиқ эрур душвор Жайхун устина.

Фавойид ул-кибар, 452-б.

ҚЎРҚУНЧЛУҒ [т. *قورقونچ لوغ*] Қўркинчлик, қўрқувлик, хавфлилик.

[*Жорияи Мажхула р. т.*]. Деди: эй жавонмард, тақвони озугун қил ва зухдни йўлунг ва вараъни боргиринг ва қўрқунчулар тариқида сулук қил...

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ҚЎЧҚОР [т. *قوچقار*] Бичилмаган эркак қўй.

Ёй ғўша тутуб қоши хамидин,

Қўчқор ўлуб ўчку мақдамидин.

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚЎЧҚОРЛИҚ [т. *قوچقارلىك*] 1 Қўчқорлик.

2 Зўрлик, куч-қудратлик (изоҳ: ... шукуҳидан ҳамал [қўзи] ўзида куч-қудрат топди.

Фарридин топти қўзи қўчқорлик,

Саврга етти асад кирдорлик.

Лисон ут-тайр, 18-б.

ҚЎШНИЛИҒ [т. *قوشنى لىغ*] 1 Ҳовли-жойлари яқин бўлган кипшилар, қўшни бўлишлик.

2 Ёнма-ён туришлик.

Келиб эрди қўшнилигидин батанг,

Ки бор эрди гавго анга бедаранг.

Садди Искандарий, 287-б.

ҚЎШУЛДУРҒУЧИ [т. *قوشولدورغوجى*] 1 Қўшилтиргувчи.

2 Аралаштиргувчи, эликтиргувчи.

Муридни мақсудга еткурғучи Ҳақдур воситаи пир ва солиқни матлубқа қўшулдуғучи ҳам Ҳақдур ва василаи ҳам пир.

Маҳбуб ул-қулуб, 117-б.

ҒАВС [а. غوث] 1 Кўмак, ёрдам.

2 Мададкор.

Ғавс ус-солиқин Суфийлар мададкори.

[Абдуллаҳмон Жамий р. т.]. Алар зоҳир юзидин ўзларин кутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-солиқин Мавлоно саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. [а. муриди кўргузуларлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҒАДРҒАН [а. غرفن] 1 Хиёнаткор, бераҳм, золим.

2 Найрангбоз, ҳийлагар.

... балки хурдабин душманлар хирадоийн ғадрғанлардин ҳар тад-биру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англагай.

Муншаот, 226-б.

ҒАЙРАТЛИҒ [а.-т. غيرت ليغ] 1 Ғайратлик, тиришқоқлик, ҳамиятлик, серғайратлик, журъатлик, жасоратлик.

2 Рапқлик.

[Ҳожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.]. Муртоз ва ғайратлиғ киши эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ҒАЙРЗУДО [а.-ф. غيرزدا] 1 Ўзгалиқни ариптувчи.

2 Бегоналиқни кетказувчи.

Демайки мен ўзи маъишук ўлуб, ўзи оишқ,
Ки тиг ғайрат ўлуб анга нақши ғайрзудо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

ҒАЙРИБЕКАСЛИҚ [а.-ф.-т. غير بيكس ليك] Ёлғизлиқдан ўзга; кимса-сизлиқдан бошқа (ундан бошқа, Аллюҳдан бошқа).

Эл жафосининг малоти қилса ҳар дам қасди жон,
Кўнгулгузигни ғайрибекаслиқ била овулмангиз.

Наводир ун-ниҳоя, 185-б.

ҒАЙРИЯТ [а. غريبت] 1 Бошқа.

2 Бегона.

Пас «Ло илоҳа», яъни су сувару мутаваҳҳима ғайрияти манфий-дур ва роҷиғ ҳам ул бир асладур.

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

ҒАЙРУҲУ [а. غره] қ. Ғайруҳумо.

[Абубакр Фарроғ қ. т. с.]. ... ва Абубакр Шиблий ва Абу Тоҳир Абҳарий ва Муртағини ва ғайруҳу била суҳбат тутубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 134-б.

ҒАЙРУҲУМО [а. غرهما] Бошқалар, улардан бошқа.

Абу Бакр Каттоний ва Хайр Нассоиж ва ғайруҳумо андин ҳадис ривоят қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ҒАЛАБАЛИҚ [а.-т. غلبه ليق] 1 Зафарлик, ғалабалик, устунлик.

2 Тўла, кўпчилик.

Ул вақт Басра масжиди ғалабалиқдин андоқ эрдиким, эл сажда бир-бирининг учасида қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 114-б.

ҒАЛАТСИЗ [а.-т. غلط سيز] Хатосиз, англишсиз, беғалат.

Бу китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, илтизом қилмиш бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмазай...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

ҒАЛТОНЛИҒ [ф.-т. غلطان ليغ] Юмаланувчилик; юмалоқлик, думаламоқлик (кўз ёши).

Тишинг шавқиди ғалтонлиғ аро юз гўшада қолғай,

Агар инжу ўзин солса, дури ашким қаторинди.

Фавойид ул-кибар, 22-б.

ҒАМИН [а.-ф. غمين] Ғамин, қайғули.

Эшитгач ани ғамингу дилишод,

Юз завқу нишот ила тутуб ёд.

Найли ва Мажнун, 149-б.

ҒАМСИЗ [а.-т. غم سيز] 1 Тапвишсиз, бекулфат, аламсиз, қайғусиз, ҳасратсиз.

Оғирлиқ вазниндиндур селдин ғамсиз Ҳирий тоғи,

Енгиллик фартидин барбод эрур қомғоқ яфроғи.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

Рафиқлар, мени маҳзун нечук бўлай ғамсиз?

Ки, кўнғлум эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

Мен ўлмадим эса ғамсиз даме, ғам эрмастур

Ки, ғам ҳужум этар, ўлган замондаме хуррам.

Бадоеъ ул-васат, 290-б.

2 Муҳаббатсиз, ишқсиз, бсдард.

Синук кўнгулда чу йўқ шодлиғ, соғинурмен

Ки, йўқтурур бори оламда бир кўнгул ғамсиз.

Ғаройиб ус-сиғар, 173-б.

Дема ҳажримдин Навоий ғамсиз эрмас бир замон,

Истасангким ғамдин айрилғай анинг бирла қовули.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

3 Бу дунё неъматларидан воз кечишлик, дунё бойликларига бефарқ бўлишлик.

Ғар фароғат мулки истарсен май ич ким, бўлмади

Ғамсиз ўлмоқликда шаҳ ринди қадаҳ паймойча.

Наводир ун-ниҳоя, 493-б.

ҒАМСИРИШТЛИК [а.-ф.-т. غم سرشت ليك] Қайғулик, ғамга ботганлик, ғамгин табиатлик.

*Ким бўлса бу мотамкададек олам аро,
Сайр айласа ғамсириштилик одам аро.*

Ғаройиб ус-сигар, 564-б.

ҒАМФАРСУДА [а.-ф. غم فرسوده | Қайғуда эзилганлик, ғамда янчилганлик.

Бу ғамфарсуда таним туфрогин совурурга оҳ ели бас эрди...

Муншаот, 223-б.

ҒАМХОРЛИҒ [а.-ф.-т. غمخور ليغ] Ғамхўрлик, меҳрибонлик, ғам егувчилик.

[Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.]. Деди: бу тевага ғамхорлиғ қила олғайсен? Дедим: қила олғаймен.

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

ҒАНЧИ [ф. غنچي] Ипни ғажиб узмасин учун ит арқонига боғланадиган ёғоч.

Илоҳи, агар дастғир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ганчиси ҳамон ва агар пардапўи сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак аргамчиси ҳамон.

Муножот, 296-б.

ҒАНЧИЛИК [ф.-т. غنچي ليق] Тасмалик, арқонлик, ипни ғажиб узмаслиги учун ит арқонига боғланадиган ёғочлик.

Ғанчилик ит Бойликлик ит.

*Қасдима ул новак айлаб тезу мен судраб асо,
Кўйида ҳар ён ешилган ўйлаким ганчилик ит.*

Наводир ун-ниҳоя, 71-б.

ҒАРАВ [ф. غرو] Най, пояси қаттиқ ва бўғим-бўғим, ичи қавак, қамишга ўхшап тропик ўсимлик; бамбук.

*Гар Навоий килкидек эл килки шакаррез эмас,
Айб қилманг бирдек ўлмиш найшакар бирла гарав.*

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

ҒАРИБИЙ I [а. غريبي] Кимсасиз, бир мусофир киши.

*Эй Навоий, гар берур ҳусни зақотин йўқ киши,
Хастае зоре ғарибий бенаво андоққи мен.*

Фавойид ул-кибар, 321-б.

ҒАРИБИЙ II [а. غريبي] Шоир таҳаллуси.

Мухаммад Али – Ғарибий таҳаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 66-б.

ҒАРИҚЛИК [а.-т. غريق ليق] Ботганлик, чўмганлик, гарқ бўлганлик.

*Ки, тулса жоним ажан сайлига, эрур хушроқ
Ғариқлиққи, халос ўлмоқ ошно бирла.*

Фавойид ул-кибар, 517-б.

ҒАРОБАТЖҲҲҲ [а.-ф. غرايت جوي] Ажойибгина, нодиргина, қизиқлик, ажойиблик.

[Мавлоно Жоний форсижўй шоирлардан]. Хили жунун зотида борким, салоҳат касбига монедур, йўқ эрса, ғаробатжўй табъгинаси бор.

Мажолис ун-нафоис, 86–87-б.

ҒАРОБАТЛИҚ [а.-т. غرايت ليق] Қизикарлик, ажойиблик, ғаройиблик, нодирлик.

Аввалги мақолат — алар била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умуру гаробатлиқ сўзларким, андин аларнинг бу фақирга хусусият ва иштифотлари маълум бўлур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 8–9-б.

Ул ҳазрат била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умур ва гаробатлиқ сўзларким, андин аларнинг бу фақирга иштифот ва хусусиятлари зоҳир бўлур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 14-б.

ҒАФЛАТКИРДОР [а.-ф. غفلت كردار] Ғафлатга боғтан, ғофил, ғафлатда қолган, беҳабар, бепарвога ўхшаган.

Учинчи навъ булардин дағи ғафлаткирдорроқ ва лағнатқа сазоворроқ ҳам ўтубтурларким, гариб даъви йўлин тутубтурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

ҒИЗОЛ [а. غزال] 1 Оху, кийик.

*Тоғ аро ёшунди чу зарин ғизол,
Мушки хўтан сачти насими шамол.*

Ҳайрат ул-аброр, 303-б.

Мушкин ғизол Мушкин кийик, мушк иси берувчи оху; Тибет кийиги, охуси.

*Хайли хаттинг чаркаси юз даври узра гўйиё,
Ким ики мушкин ғизолинг сайд этарга бўйди ов.*

Наводир ун-нихоя, 444-б.

*Орази гулзори Хўтандин мисол.
Кўзи бу гулзор аро мушкин ғизол.*

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

2 Куёш, офтоб.

3 Маҳбуба.

*Чарх уза заррин ғизол ўлди шафақдин жилвагар,
Ё менинг мушкин ғизолимнинг ҳарири оли бор.*

Наводир ун-нихоя, 122-б.

ҒИЛЛ [а. غل] 1 Кина, кек.

2 Париппонхотирлик, ҳоли ёмонлик.

... ва кўнгулунгни асраки, ҳеч мусулмоннинг ҳиқди ва гилли анда бўлмағай, ҳавонгни асраки, ҳеч ношойишқа мойил бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

ҒИНА [а. غنه] 1 Бойлик.

2 Эҳтиётсизлик.

*Эйки Наойи улфате равзада йўқтурур дединг,
Асру таажжуб айлама ҳар гинае Ҳиримудур.*

Наводир ун-нихоя, 138-б.

ҒИНО [а. غنا] қ. Ғина.

ҒИРБОЛ [ф. غربال] 1 алвир, дон эланадиган катта элак.

*Ғар десамким кўйн тўфрогин элай, кўз ҳалқасин,
Минг тўшуклук пардан жсон бирла ғирбол этгамен.*

Наводир ун-нихоя, 404-б.

*Чунки бу навъ айлади эл ҳолини,
Дойир этар ҳар сори гирболини.*

Ҳайрат ул-аброр, 251-б.

*Тор уни сичқонга солиб эрди ғам,
Қуйруқига боғлади гирбол ҳам.*

Ҳайратул-аброр, 243-б.

ҒОЛИЯ [а. غالية] 1 Қопи ва сочга суртиш учун махсус мушк, анбардан тайёрланган хушбўй қора модда.

2 Қора.

*Хуснлари ишвау ноз айлабон,
Атрларин ғолия соз айлабон.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

ҒОСИЛ [а. غاسل] Ғассол, ювгувчи, ўлик ювадиган, мурдашуй.

*Улки киши ўлмагидин шод эрур,
Гуркану ғосилу жаллод эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 240-б.

ҒУРБАТГУЗИН [а.-ф. غريت گرزين] Ғурбатхона ихтиёр этиш.

*Ки, ҳар кимки бор эрди ёру қарин
Бўлутур адам сори гурбатгузин.*

Садди Искандарий, 467-б.

ҒУРРОН [ф. غران] Ҳайкирувчи, бакирувчи, бўкирувчи, ҳайкирган.

Шери ғуррон Ҳайкирувчи шер, ўкирувчи шер.

*Солгай ошуб шери ғурронга,
Нойиб этгай ўзин Сулаймонга.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ҒУССАБАР [а.-ф. غصه بر] Ғамли, қайғули.

Баҳри ғуссабар Ғам денгизи.

*Бу гулианда, эй деҳқон, нега озимун этдим,
Вафо наҳли экканга баҳри ғуссабар йўқтур.*

Наводир ун-ниҳоя, 155-б.

ҒУССАЛИҒ [а.-т. غصه ليغ] Ғамлик, қайғулик, дардлик.

*Васли уммиди била уншоқни қилганда шод,
Ғуссалиғ кўнгулмни ҳажри бирла таҳдид этмағай.*

Наводир ун-ниҳоя, 589-б.

ҒУССАПАРВАР [а.-ф. غصه پرور] Ғам билан ўсган, ғамгин.

*Ваъда қилдингким, келай қатлингга, ваҳ лутф айлаким,
Асру кўр четки бу жони ғуссапарвар интизор.*

Фавойид ул-кибар, 115-б.

ҲАБН [а. حبن] Аруз атамаси.

«Ҳабн» – аввал жузвининг сабаби хафифининг сокин ҳарфининг исқотидур, бас фотилотундин фатилотун қолгай.

Мезон ул-авзон, 48–49-б.

ҲАБО [а. هبا] 1 Чанг, тўзон.

2 Бехуда.

Ҳабоан мансуру 1) сочилган чанг, тўзиган чанг; 2) бутунлай паришон.

Юз бу оламча мавжуд этай десанг, «кун фаякун» иборати анга кофий ва минг ончани маъдум этай десанг «ҳабоан мансуру» ишорати анга вофий.

Муножот, 293-б.

ҲАВАСЛИК [а.-т. هوس ليك] Орзулик, майллик, шавқлик, иштиёқлик; хомхаёллик.

Лаъли шавқидинки гам тогин қозорсен, эй кўнгул,
Не бало Ширин ҳаваслик нотаваон Фарҳодсен.

Ғаройиб ус-сигар, 376-б.

ҲАВОПАЙМО [а.-ф. هواپيما] Парвоз қилувчи, учувчи.

[Бир шери аламсен, сен оламда ҳавопаймо,
Ишқ оятин ўқурсен фикринг зару сим аммо].

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҲАВОРИҶОН [а. حواريون] 1) Ўстлар, ёронлар (ўн икки нафардан иборат бўлган Исо пайғамбарнинг суҳбатдошлари, Исонинг асҳоблари).

Аммо ҳавориюн иймон келтуруб, динини қабул қилдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

2 Ўн икки нафар бўлган Пайғамбарнинг шогирдлари, Исо Пайғамбар асҳоблари.

Бани Исроил ҳавориюнга дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилса-ким, Тенгри таоло осмондин моида йиборсаким, таомга муҳтож халойиқ андин баҳра топсалар...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ҲАВР [а. هور] Қизилиш, ғазаб.

Ҳавр этмак Ҳайдамоқ, қувмоқ.

Илоҳи, ани яхшилар орасидин ҳавр этма ва ёмонлар хайлига қотми.

Маҳбуб ул-қулуб, 130-б.

ҲАВСАЛАСИЗ [а.-т. حوصله سيز] Бетоқат, чидамсиз, беҳафсала.

Ўу разл ҳафсаласиздур, не тонг, агар ногаҳ

Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай ўзин.

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

ҲАДД [а. حد] 1 Даража, мартаба.

2 Чек-чегара.

3 Ҳақ-хуқуқ.

4 Томон.

Ҳадд ун-назар Марҳаматининг чегараси йўқ, фикр-хаёлининг чек-чегараси йўқ.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲАДОСАТ [а. حوادث] Ёшлиқ, навқиронлик.

Синни ҳадосат Ёшлиқ чоғи.

[Абу Абдуллоҳ Муқрий қ. с.]. Ва ҳануз ҳадосат синда эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 187-б.

ҲАДСИЗ [а.-т. حد سیز] 1 Чек-чегарасиз, ҳаддин ортик.

Ҳар ганжсида сайрафийи идрок,

Ҳадсиз топибон жавоҳири пок.

Лайли ва Мажнун, 32-б.

Не печу тоби ҳадсиз доми зулф эркинким, очилгач,

Демай кўнглум қушиким, уйла юзни мубтало қилмиш.

Бадоеъ ул-васат, 191-б.

2 Беҳисоб, сон-саноксиз.

Анга ҳам жазоир ададсиздурур,

Гароиб булар ичра ҳадсиздурур.

Садди Искандарий, 488-б.

Улуқ жашн қилгил қилиб эҳтимом,

Тузат ҳадсиз анда мулавван таом.

Садди Искандарий, 524-б.

3 Ҳақ-хуқуқсиз.

Бу янглиз қилиб қатъ ҳадсиз тенгиз,

Яна тоғ ила дашт андозасиз.

Садди Искандарий, 419-б.

4 Даражасиз, миқдорсиз, беихтиёр.

Не андозасиз ғам, не ҳадсиз сурур,

Керак нишида ойини хайр ил-умур.

Садди Искандарий, 550-б.

ҲАЁСИЗ [а.-т. حیا سیز] Уятсиз, хижолатсиз, шармсиз, беор, беномус, беодоб.

Навоийга, – десам, – қил, эй йигит, раҳм,

Кулуб дер, не ҳаёсиз қаридур бу.

Бадоеъ ул-васат, 363-б.

Муганний вафосиз, кунгир ҳаёсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 82-б.

Такрори ҳаёсиз мударраини уят сарҳаддига бошқарур ва теъдоди инсофсиз адуви ямонлиқдин ўтқарур.

Маҳбуб ул-қулуб, 58-б.

ҲАЁТОЙИН [а.-ф. *حيات آئين*] Ҳаётга ўхшаш, тириклик каби.

*Қаҳру лутфунг бори жонбаҳишдурур,
Буйла ким кўрди ҳаёттойин лафз.*

Фавойид ул-кибар, 198-б.

ҲАЁТОСО [а.-ф. *حيات اسا*] Ҳаёт каби, тирикликдек; ҳаётбахш.

Рухпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довултимсол.

Муншаот, 225-б.

ҲАЖАЗ [а. *حجز*] Шеър ўлчови номи.

Аммо буҳур асомиси: тавил, мадид, басит, вофир, комил ҳажаз, ражз, рамал...

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҲАЖАРИЯТ [а. *حجريت*] Топпик.

[Шайх Абу Мадян...]. Шайхдин сўрдиларки, бу жиҳатдин ўз нафсингда ҳеч асар топарсен? Деди: буки Ҳажар ул-асвадни ҳалойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар, ул ўзида не миқдор асар топарки, ани ҳажариятдин чиқаргай, улки ани авлиё ўпарлар, мен дағи ўшанча асар ўз нафсимда, топармен ва менда ҳамул ҳукм бор.

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ҲАЖАР [а. *حجر*] Тош.

Ҳажар ул-асвад Қора тош, мусулмонлар тавоф қиладиган Қабба уйидаги муқаддас қора тош.

... Шайх Мусони тавофда кўрдим, анинг кейинча борур эрдим. Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

[Абу Абдуллоҳ Барқий р. т.]. Ўн уч кун ҳеч нима емади ва ничмади то хабар келдиким, Қаромита Ҳарамга келубдур ва халқни қатл қилибдурлар ва Ҳажар ул-асвадни ушатубдурлар, андин сўнг нима еди ва ичди.

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

ҲАЖЖОМЛИК [а.-т. *حجامة لیک*] 1 Томирдан қон олувчи табиб.

2 Сартарошлик.

[Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжсом ул-Асвад қ. с.]. Ул валоят ар-бобидин ва каромат асҳобидин эрди. Аммо, бу ҳолни ҳажжжомлик суратида яшурур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ҲАЖЖОТ [а. *حجاة*] Ҳажлар, ислом динида беш фарздан бири [Мақкага бориб Қаббагўлло(ҳ)ни зиёрат қилиш] ҳаж зиёратлари.

... Шайх уш-шуюх Шихобуддин Сухравардий қ. с. дедиким, ҳажжжотдин бирида отам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ҲАЗОРАСПИЙ [ф. *هزاراسپی*] Ҳазорасплик, афгон қабиаларидан бири [Афғонистоннинг шимолий тоғ ҳудудидаги қабиалардан бирининг номи].

[Мир Ислоҳ Ғаззалий]. Мир Балҳда Ҳазораспийлар чоғида бор экандур.

Мажолис ун-нафоис, 19-б.

ХАЗОКАТ [a. حذافت] Зийраклик, мохирлик, донолик, маҳоратлик, билимдонлик, табиблик.

Табибга ўз фанида ҳазоқат керак ва беморлар ҳолига шафқат ва марҳамат керак.

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

ХАЙ I [т. های] Чакирик, чорловни ифодаловчи ундов сўз.

Хай тулугум, хай тулум Қадимги туркийча лапарлардаги ибора: «Хай тулутум, хай тулум» деб куйлаш.

Турк суруди била солиб қўлум,

Қилсам адо хай тулугум, хай тулум.

Хайрат ул-аброр, 63-б.

ХАЙ II [ф. های] 1 Офарин, бай-бай.

2 Калимаи нидо: хабардор бўл!

Хай урмоқ Калимаи нидо айтмоқ, «Огоҳ бўл!» демоқ.

[Хожа Абдуллаҳмон...]. Бу замонки, мен Хожага буюк сўз айтқан жиҳатидин ғустохона хай урдум, оғзин қулогимга кетуруб дедики, мунча йил бурунроқ фалон таъриҳдаки сен таҳсилга машғул эрдинг...

Насойим ул-муҳаббат, 318-б.

ХАЙБАТЛИК, =лиғ [a.-т. هیئت لىق // هیئت لىق] 1 Қўрқинчлик, хавфлик.

2 Улғуворлик, олий даражалик, маҳобатлик, виқорлик, савлатлик.

Бир пир йўлуқати, яхши юзлуг, хайбатлик ва виқорлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

Бир хайбатлиғ йигит эрди, деди: Ё Юсуф, менга масъала мушкул бўлбдур ва зикр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ХАЙРАТАФЗО [a.-ф. حیرت افزا] Таажужлантирувчи, хайратга солувчи.

Ҳуснига ҳар лаҳза ҳайронроқмен охир яхшидур,

Ўлмасам ногаҳ ишқи хайратафзойим била.

Ғаройиб ус-сиғар, 418-б.

ХАЙРАТОЙИН [a.-ф. حیرت آیین] Хайронлик.

Хайратойин бўлмоқ Жуда хайратда қолмоқ.

Шаҳ англаб, бўлуб хайратойин анга,

Деди айлаб эҳсону таҳсин анга.

Садди Искандарий, 272-б.

ХАЙРОНСИЗ [a.-т. حیران سیز] Таажужланмаслик, хайрон қолмаслик.

Сую ўт ичра сиз, эй қўзу кўнгул,

То ул ой оразига хайронсиз.

Наводир уш-шабоб, 158-б.

ХАЙ(Я) [a. حی // حی] Жонли.

Худо хайи барҳақ Аллоҳнинг сифати, Тангри таоло.

... ва хайи барҳақ вужудидин ўзга жамиъ ашёга захри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Ҳайя наззора Жон ҳовучлаш (кишиларнинг ҳаёти беомон совукдан хавф остида қолиб, жонларини ҳовучлашиши).

*Кишиким қилиб ҳайя назораси,
Гумон айлабон найса ин пораси.*

Садди Искандарий, 227-б.

Ҳайин вадут Илоҳ қудрати.

*Берса элга шахлиг ҳайин вадуд,
Сен де бориким санга ондин не суд.*

Лисон ут-тайр, 83-б.

Ҳайин ваҳҳоб Саховатли; Аллоҳнинг сифати.

*Маҳрум қулунгни маҳрам этса,
Васлинг ҳарамиза ҳайин ваҳҳоб.*

Бадоеъ ул-васат, 472-б.

Ҳайин ло ямут Аллоҳнинг сифати, Аллоҳ таоло.

*Барча қушлар ичра ҳайин ло ямут,
Манга қисм этмиш улус илкида қут.*

Лисон ут-тайр, 66-б.

Ҳайин нотик Тирик нотик, жонли нотик.

Ўзга қавлар билаким Каюмарс дебдурлар. Маъниси ҳайин нотикдур, яъни тиригиким сўз айтқай.

Тарихи мулуки аҷам, 197-б.

Ҳайин қадим Аллоҳнинг сифати (у азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир).

*Жалли олуаху не ҳайин қадим,
Аммо нуъмоуху не фарди азим.*

Сабъан сайёр, 14-б.

*Қидмат ичра барчадин бўлдунг муқаддмроқ, валеқ
Ўлки сендиндур муқаддмроқ, эрур ҳайин қадим.*

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

ҲАЙҲОТ-ҲАЙҲОТ [т. هيهات هيهات] Ҳайрон қолганда, афсусланганда ишлатиладиган ундов сўз, хитоб, ҳайҳот-ҳайҳот.

Ҳайҳот-ҳайҳот, уят, юз минг уят.

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

ҲАКИМОНА [а.-ф. حکيمانه] Олимона; ҳакимларча; оқилона, донишмандларча.

*Алар доғи шоҳона тазйин била,
Булар ҳам ҳакимона ойин била.*

Садди Искандарий, 356-б.

Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳакимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб ондин қолгондур ва Ҳақим атога ҳикмат тили гуё бўлбдур.

Насойим ул-муҳаббат, 420-б.

ҲАЛ АТО [а. هل اتي] Қуръони карим сўзи, ўтдими (бермадими?).

*Бир дўстга нукта «Ҳал ато» келди анга
Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ҲАЛВОГАР [а.-ф. *حلوآغر*] Ҳолва пишпирувчи, қандолатчи.

... Чун ул киши дирамни ҳалвогарга берди, ҳалвогар бир пора ҳалво бир пора козага чирмаб анинг илгига берди.

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

ҲАЛВОПАЗ [а.-ф. *حلوآپذ*] Ҳалво пишпирувчи, ҳалво тайёрловчи.

[Мавлоно Муҳйи қ. т. с.]. Кичик ёшида бозордин отаси биш утуб борурда Бобо Сулзу а. р. ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илгин тутуб, ҳалвопоз дўконига тортиб, уч тика ҳалво оғзига солибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ҲАЛОЛА [а. *هلاله*] Янги кўринган ой.

Навоий айлаб эди гарчи раз қизини талоқ,

Ҳалола бўлса ҳам ул қизни олгуси бу қув.

Бадоеъ ул-васат, 362-б.

ҲАЛОЛЛИК [а.-т. *حلال ليك*] Виждон билан иш қутушлик; софлик.

ҲАЛОЛЛИК тиламак Ҳалолилик тиламоқлик, тўғрилиқка рухсат сўрамоқ.

Шиблий Бағдоддин Мисрга борур эрди, ҳалолиқ тилағаликим, ишғли чоғида бировнинг ерига от қўйган экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ҲАМАВИЙ [ф. *همري*] Ҳамавийлик, Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл Асл ҳамавийлик, асли, келиб чиқиши Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл эрмиш ва Мисриюл-мавдид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

ҲАМАДОНЛИҚ [ф.-т. *همدان ليق*] Ҳамадонлик, (Ҳамадон – Эрондаги бир шаҳар номи).

Лақаби Абу Муҳаммаддур, ҳамадонлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 62-б.

ҲАМДАМЛИҒ [ф.-т. *همدم ليغ*] Ҳамдам-ҳамнафаслик.

Қуруб умр тарихи муҳамлиғин,

Ҳанимат бил асҳоб ҳамдамлиғин.

Садди Искандарий, 468-б.

ҲАМДАМСИЗ [ф.-т. *همدم سينز*] Дўстсиз, улфатсиз, ҳамнафассиз.

Демағки, ҳажрда май ҳамдам ўлса ҳам кам ўлур,

Ки ҳамдурур дам эмас бода ёру ҳамдамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ҲАМДАРДЛИҒ [ф.-т. *همدرد ليغ*] Таскин бермоқлик, дардига шерик бўлмоқлик.

Фурқат айёмида ҳар бирнинг бошига келганин,

Юз туман ҳамдардлиғлар бирла ҳар дам сўзлашиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

ҲАМДАСТОН [ф. *همدستان*] Осудалик, қўлштиштиқ, шерик бўлиштиқ.

Бўйла мушқу шакарға ҳамдастон,

Не тотиб мулки Чин, не Ҳиндустон.

Сабъаи сайёр, 37-б.

Булбулосо чекиб уч минг дастон,

Бўлубон қақнус анга ҳамдастон.

Сабъаи сайёр, 100-б.

ҲАМДАСТОНА [ф. همداستانه] Биргалапиб, биргаликда.

Боданӯш ўлди чу ҳамдастона,

Арз қилсам неча сўз мастона.

Фавойид ул-кибар, 472-б.

ҲАМЁН [ф.-т. هميان] Халтача.

Ногоҳ масжид сақфидин бир ҳамён ёрмоқ алар оллига тушиди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ҲАМИД-ГҲЎЛ [а.-ф. حميد گول] XV асрда яшаган исфороийлик форси-ғўй шоир, Мавлоно Абдулваҳҳобнинг ўғли, XV–XVI асрларда яшаган Ҳисорлик форсиғўй шоир Мавлоно Бихиштийнинг иниси. Табиатида бир оз саркашлик ва девоналик бўлганлиги учун Ҳамид-Гўл тахаллусини олган.

Мавлона Бихиштий Ҳамид-гўлнинг инисидур.

Мажолис ун-нафоис, 110-б.

ҲАМИШАБАҲОР [ф. هميشه بهار] Гўлнинг номи.

Эрур ҳамиша ҳазон баргидек бошимда шарар,

Сенга не замки, бошинг узрадур ҳамишабаҳор.

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ҲАММАҲМИЛ [ф.-а. هم محمل] Улфат, дўст.

Жаннатоси қаср ичинда манзили,

Хурваши маҳбуб онинг ҳаммахмили.

Лисон ут-тайр, 178-б.

ҲАМОЙИЛСИФАТ [а. حمائل صفت] Қўлни бировнинг бўйни ва қўлтигидан ўтказиб кучоқламоқ, тездан бағрига тортмоқ.

Ҳамойилсифат тортибон қўйнига,

Илигин ҳамойил қилиб бўйнига.

Садди Искандарий, 417-б.

ҲАМПАР [ф. همپار] Бирга учувчи, биргаликда парвоз қилувчи.

Ҳар қўшқина жуфти бирла нуржўш,

Ҳампар, бўлур учса, қўнса ҳамдўш.

Лайли ва Мажнун, 78-б.

ҲАМРАНГЛИК [ф.-т. هم رنگ ليک] Рангдошлик, бир хил рангда бўлишлик.

Ул маҳи гулгун қабо бирла тилаб ҳамранглик,

Ғўта еб гулранг ашким баҳри ичра олмен.

Наводир уш-шабоб, 346-б.

Неча қўнқи ўтди, фироқ суъубатидин бетоқат бўлуб, аларни эриша бориб, аларга етти ва ишқ иқтизоси билаки, маъшукқа ҳамранглик тақозоси қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ҲАМРОҲСИЗ [ф.-т. همراه سيز] Йўлдошсиз, сирдошсиз.

Деди: Не тўлганасен? Мен эллик ҳаж қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ҲАМСУҲБАТЛИҚ [ф.-а.-т. هم صحبت ليق] 1 Суҳбатдошлик.

2 Дўстлик, яқинлик.

3 Ўтиришлик, улфатчилик.

Ҳар ваҷҳ ила нотаваонга ҳамсухбатлиқ,
Қўп яхшики, қомронга ҳамсухбатлиқ,
Қини хатари ямонга ҳамсухбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонга ҳамсухбатлиқ.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

ҲАМУЛДАМ [ф.-т.-ф. همول دم] Худди ўша пайтда, худди ўша вақтда,
ўша дамда.

*Саркаб ҳамулдам шаҳр эшигида отдин сарнигун йиқилди ва буй-
ни синди.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

ҲАНАС [а. حنث] Онт, қасам, қасамдан қайтиш.

*Ақобирдин бири дебдурки, мен Шайх Муфарриждин сўрдумки,
ҳар бирининг сўзининг сидқи яна бирининг ҳанаси муҷибидур, не-
чуж ҳеч қайси ҳонис бўлмагани бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲАНГ I [ф. هنگ] Босиқлик, хушёрлик, билимли.

*Шайх Шариф Билхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурга Ҳирийда
бир ўғул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхшиликлар
анда дарждур...*

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [ф. هنگ] Аскар, қўшин, лашкар.

*Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Ўйлаким ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ёй.*

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ҲАНГОМАБАР [ф. هنگمه بر] Баён қилинган.

*Эшиттимки, бир тойири номабар,
Битик зимнида шарҳи ҳангомабар.*

Садди Искандарий, 472-б.

ҲАНГОМСИЗ [ф.-т. هنگام سيز] Бевақт, бефурсат, бемавруд.

*Печа тожсвардур, кесарлар бошин,
Ўу ҳангомсиз назма тортар хурӯс.*

Бадоеъ ул-бидоя, 633-б.

ҲАРАЖ [а. حرج] 1 Қийинчилик, қаттиқлик, мушкуллик.

2 Гирифторлик, мубталолик.

3 Густохлик.

*Риёзат айламасун рўзгоринг ошуфта,
Адоий фарзу сунан қил, ўзунга қўйма ҳараж.*

Фавойид ул-қибар, 70-б.

ҲАРАКАТЛИК [а.-т. حرکت ليک] Қимирилашлик, тебранишлик.

*Ўун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик
шўхашлар эллик, олтмиш ё юзга бўлсалар эрди...*

Ғаройиб ус-сигар, 17-б.

ҲАРАМИЙ [а. حرמי] Хос жойлик.

Ҳе ҳарфининг ҳарамийларининг ҳусноройлиги «Наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ҲАРЗАРАВ [ф. هرزه رو] Беҳуда юриш, бефойдалик.

*Ҳарзарае ӯлди қўмалак қўҳбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.*

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

ҲАРЗАРОЙ [ф. هرزه راي] Немаъни, эзма; ҳар хил гапларни сўзлаб ал-жировчи.

*Деди: «К-эй жунунишеван ҳарзарой,
Недур буки, ҳар йил аро ўн бир ой».*

Садди Искандарий, 405-б.

ҲАРИСА [а. هريسه] Диний тадбир ёки байрамларда қўнчиликка бугдой, гўшт ва ёғдан тайёрланадиган овқат, ҳалим.

*{Шайх Райҳон қ. с.}. Ул киши дебдур: Ё Шайх, ёғ керак! Шайх
дебдурки, муш кўрунг, ҳарисани ёғсиз еялмас, мендин ёғ тилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 415–416-б.

ҲАРИСАПАЗ [а.-ф. هريسه پز] Ҳалим пиширувчи.

*Ул киши дебдур: Ё Шайх, дарвоза боғлиқдур ва очмен ва ҳеч егу-
лик йўқдур. Тилармен, манга ҳариса берсанг! Шайх дебдурки... ма-
гар мен ҳарисапазмен?*

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ҲАРРОЗ [а. حرار] Қўриқловчи, сақловчи.

*... балки андин ҳам афзунроқ, аҳволингдин хабар тутулғусидур ва
ҳарроз вақтда сарвақтинга етилғусидур.*

1'аройиб ус-сигар, 16-б.

ҲАРФ-БА(Р)ҲАРФ [а.-ф.-а. حرف بحر // حرف بر حرف] 1 Ҳарфма-ҳарф, ҳар бир ҳарфни алоҳида текширмоқ; нуқтама-нуқта, бирма-бир.

*Умр этмай илм касбига сарф,
Ёқмай варақ узра ҳарф-бирҳарф.*

Лайли ва Мажнун, 41-б.

*Азалдин бир атоға дол ҳар ҳарф,
Атоёнинг далили ҳарф-барҳарф.*

Фарҳод ва Ширин, 56-б.

*Тили зикри каломи раббоний,
Ҳарф-барҳарф забт этиб они.*

Сабъи сайёр, 42-б.

2 Сўзма-сўз, гапма-гап.

*Сўз бошлари ичра ҳарф-барҳарф,
Бу қондин ўлуб ёзарда шингарф.*

Лайли ва Мажнун, 306-б.

*... ва дард муаллими мактабида ишқ кутубин лафз-балафз, балки
муҳаббат ароқин ҳарф-баҳарф ўқумоқ...*

Фарҳод ва Ширин, 66-б.

ҲАСАДГОР [а.-ф. حسد گار] Ҳасадчи, қўролмовчи.

*Вагар толей бўлуб қуллий мададгор
Ки, бўлмай ахтари бахтим ҳасадгор.*

Фарҳод ва Ширин, 474-б.

ҲАСАНИЙ [а. حسني] 1 Чиройли ҳусн соҳиби.

2 Хос кишилар исми; саййид авлоди, Муҳаммад Пайғамбар авлоди.

[Шайх Абу Аҳмад...]. Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳо-
кими эрди ва онинг бир сингли ғ эгачиси бор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ҲАСТ [ф. هست] Бор, мавжуд.

Ҳасти нестнамой Бор эди йўқ каби; йўқдай бўлиб туюладиган борлиқ.

... барча оламга олам қайюми била ушбу мисолдурки, олам қайю-
ми «ҳасти нестнамойдур»ки, олам зарротидин ҳеч заррага вуҷуд
ва қивом ўзи била эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҲАСТНАМОЙ [ф. هست نامي] Бор каби.

Нести ҳастнамой Йўқ эди бор каби.

Бас туфроғ муҳарриклигда «нести ҳастнамойдур» ва ҳаво «ҳас-
ти нестнамой».

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ҲАТМ [а. حتم] Аруз баҳрларидан бири.

«Ҳатм» - «ҳазф» ва «қаср» ижтимои, бас мафъоийлунда мафъоъ
қолгай ва фаъул анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ҲАФС [а. حفص] Чармти сават, чармдан ишланган нарса.

Зулфининг ҳар ҳалқасида бир шикандур ўйлаким,

Ҳафс занжирида ҳар тавъ ичра бир аҳли гуноҳ.

Наводир уш-шабоб, 380-б.

ҲАҚГУЗОРЛИҒ [а.-ф.-т. حقگذارليغ] Ҳар бир ишда инсоф ва адолат юза-
сидан ёндашиш; одиллик, инсофлилик.

Ва ул иш санга боис ул бўлдики, фақр йўли сулукига машғул бўл-
дунг, ул ҳақгузорлигдурки, ҳоло бизга ҳай урарсен.

Насойим ул-муҳаббат, 318–319-б.

ҲАҚИР [а. حقير] 1 Беқадр, эътиборсиз.

2 Кучсиз, ожиз.

3 Хор.

Ҳақир ул-жусса Озгин, заиф жуссали, кичик гавдали; паканалик.

Бағоят маҳрум ва вожиб ул-риоя ва номурод кўрундиким, ҳам
ҳақир ул-жусса эрди ва ҳам сағир ус-син.

Мажолис ун-нафоис, 78-б.

Ҳақир ул-жусса учун асҳобқа мужиби баст ҳам бўлур.

Мажолис ун-нафоис, 80-б.

ҲАҚИКАТМАОБ [а. حقيقت مأب] Ҳақиқатчи, ҳақиқат манбаи.

... ва ул авқотда жаноби ҳақиқатмаоб, қутби доираи ҳақиқат ва
муриши аҳли шариат ва тариқат...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

ҲАҚОЙИҚДИСОР [а. حقایق دثار] Ҳақиқат асарли, ҳақиқатдан баҳра-
манд бўлган, ҳақиқат билан тўйинган, ҳақиқи севувчи.

Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор му-
даққиқлар ҳазратида арзим улдурурким, бу паришон абётким,
шарҳ қилгондек тартиб топти...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ҲАҚОЙИҚОСОР [a. حقایق آثار] Ҳақиқатчилар, ҳақиқат нишончилар, ҳақиқат асарли.

... ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳорига роғиб...
Мсзон ул-авзон, 43-б.

ҲАҚ(Қ) [a. حق] 1 Тўғри, рост, чин, ҳақиқий.

2 Ҳақиқат.

3 Аллоҳ, Тангри, Парвардигор.

Ҳаққ ус-саъй Жидду жаҳд ҳақи, ҳаракат ҳақи.

Ва агар тамаъи ҳаққ ус-саъйидин камдур, эрлик ва мурувват анга мусалламдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 19-б.

ҲИДО [a. هدا] Тўғри йўл, ҳақ дин.

Олам элига шафқати этиб аҳли ҳидо,

Иршод юзидин эттилар бўйла нидо.

Муншаот, 220-б.

ҲИЖОБСИЗ [a.-т. حجاب سيز] 1 Бепарда, ёпинчиқсиз, тўсиқсиз.

2 Беҳаё, бешарм, иффатсиз.

Паридек улки эрур шўҳлар аро маҳжуб,

Ҳижобсизу мен, улдур бу телбага матлуб.

Наводир ун-ниҳоя, 49-б.

ҲИЖОР [a. حجار] 1 Тошлар.

2 Денгизлардан бирининг номи.

Ҳижоридин қиёдур анга юз минг тийг ила ожсиз,

Ҳубобидин тенгиз юз минг кўз ила анга ҳайрондур.

Бадосъ ул-бидоя, 122-б.

ҲИЙЛАПАРДОЗ [a.-ф. حيله پرداز] Ҳийлагар.

Ичинда ики минг киши чорасоз,

Бори ҳийлапардозу афсунтироз.

Садди Искандарий, 241-б.

ҲИЙЛАПАРДОЗЛИК [a.-ф.-т. حيله پرداز ليغ] Ҳийлагарлик, найрангбозлик, фирибгарлик, маккорлик.

... тирик кишисин ўлукдек ётқузуб, кафан баҳоси олгонларнинг ҳийлапардозлиги, вақфийлар бедодин ғариб талабанинг руқъа тиламаги...

Вақфия, 264-б.

ҲИККА [a. حكه] 1 Киши аъзосида баъзан пайдо бўладиган қичима, кўтир.

2 Ҳасад, рашк.

Қариға шаҳват агар берса хориш, андоқдур

Ки, кўргузур қариган хез ҳиккаи шанъат.

Фавойид ул-кибар, 54-б.

ҲИКМАТАНДЕША [a.-ф. حکمت اندیشه] Билимдон кишилар; доно фикрли (киши).

Бу янги демиш ҳикматандеша хайл

Ки, ҳамжис қилмоқ бири бирга майл.

Садди Искандарий, 542-б.

ҲИҚМАТПАЗИР [а.-ф. حکمت پذیر] Ҳикмат ва билимларга қизиқувчи.

*Яқинким, билур шоҳи ҳикматпазир,
Табиатқа ўз шонидин йўқ гузир.*

Садди Искандарий, 474-б.

ҲИЛЛА [а. حله] Жой номи, ўрмон.

[Абулаббос Арзизий қ. с.]. Булар таҳқиқ қилгандин сўнгра андак
маълум қилдиларким, ул йиғит Ҳилланинг раисининг ўғли экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

ҲИМАМ [а. همم] 1 Ирода, зўр иштиёқ, қасд; жиду жаҳд, ният, бирор
ишга қаттиқ урилиш, ғайрат билан киришиш.

2 Саховат, жавонмардлик.

[Зуннун Мисрий қ. т. с.]. Шайх ул-ислом дедиким, ул сўнгги сафар
қадам била эмас эрдик, они қадам била бормаслар ва ҳимам била
борурлар ва анинг жинозасига кўлака солгон қушлардек.

Насойим ул-муҳаббат, 31-б.

ҲИНДИЙНАЖОД [х.-ф. هندي نژاد] Ҳинд авлоди, ҳинд наслидан.

*Ўзорандаи доноийи ҳиндийнажод,
Бу тарихни мундоқ айлар савод.*

Садди Искандарий, 293-б.

*Канизеким ул бўлса ҳиндийнажод,
Не ҳиндийнажод, айв кашмирзод.*

Садди Искандарий, 413-б.

ҲИНДУСТОН(И) [х.-ф. هندوستانی] Ҳиндистонлик.

*Бу афсар бирла шаҳ демаслар они
Ки, бор асли ямон Ҳиндустони.*

Фарҳод ва Ширин, 462-б.

*Қабул айламасга доғи қайда ҳад
Ки, ҳиндустонийда бўлмас хирад.*

Садди Искандарий, 299-б.

ҲИНЖАТ [а. حنچت] Вақтлар, пайтлар, замонлар.

*Ул замон ҳар сари юзланса ҳумоюн мавқабинг,
Солиб офақ ичра рустохез шайну ҳинжатин.*

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ҲИНЖОР [ф. هنجار] Йўсин, йўл, тариқ, қоида, тартиб, равиш.

*Ариғ ҳинжарин андоқ айлабон соз,
Муҳандис пеша айлар эрди падоз.*

Фарҳод ва Ширин, 253-б.

*Дебон кўпти жаҳондин силкибон кўл,
Адам даштига ҳинжор айлабон йўл.*

Фарҳод ва Ширин, 402-б.

ҲИРИ(Й) [ф. هري] Жой номи, Ҳирот сўзининг бошқа шакли.

*Навоий, ўзга шаху ўзга кишвар этма ҳавас,
Ки топмагунг шаҳи Ғозий била Ҳирий янглиғ.*

Наводир ун-нихоя, 262-б.

*Ҳиёбонда Навоий сабрини гар ҳўблар олди,
Ўзидин воқиф ўлсун, негаким шахри Ҳиридур бу.*

Фавойид ул-кибар, 352-б.

ҲИРИЙЛИҚ, -лик [ф.-т. *هري ليق // هري ليك*] Ҳиротлик, Ҳирот шаҳридан; Ҳиротда яшовчи.

Мавлоно Жулуний – ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 24-б.

Мавлоно Ииқий – ҳирийлик эрди ва қасидани пухта айтур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 50-б.

Аммо табъида хили чошниси бор. ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 108-б.

ҲИСОБСИЗ [а.-т. *حساب سيز*] Беҳисоб, ҳисоби йўқ.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи ихтисобсиз.

Махбуб ул-қулуб, 99-б.

ҲОЖАТМАНДЛИК [а.-т. *حاجتمند ليك*] Муҳтожлик, эҳтиёжлилик.

[*Шайх Абулфазл...*]. Яна айтти: бандаликнинг ҳақиқати икки нарсა: бири Аллоҳга ҳоҷатмандлик қилишдурким, бу бандаликнинг асосидур...

Насойим ул-муҳаббат, 200-б.

ҲОЗО [а. *هنا*] Бу, шу кўрсатиш оломшари.

Ало ҳоз ал-қиёс Шунга қиёсан, шунга мувофиқ.

Бир мутааййин нимақим, «оқ уйдур», анга «хиргоҳ» от қўюптурлар. Аммо анинг ажзосининг кўтини турк тили била айтурлар. Андоқки, тунглуб ва узук... бўсага ва эркина ва ало ҳоз ал-қиёс.

Муҳокамат ул-лутатайн, 20-б.

Ҳоз ал-қиёс [هنا لقياس] Қиёсан.

Ҳозо Рабб Мана шу Парвардигорим.

Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуғ қилса «ҳозо рабб» ишорати била хушҳол бўлуб, гуруб қилғоч, навмид бўтур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

ҲОЗИР [а. *حاضر*] 1 Бирор иш, вазифа учун тайёр, шай.

2 Шу он, шу лаҳза, айни пайт.

3 Чақирик, мурожаат.

Ҳозир ул-вақт Вақт ҳозир.

[*Абулхусайн Қарофий р. т.*]. Шайх ул-ислом дебдурки, Қарофий ўз вақтида дунёнинг яғонаси ва беназири эрди. Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲОКИМСУРАТ [а. *حاکم مورات*] Ҳокимсуврат, ҳоким кўринишли.

Ҳокимсурату дарвешсийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм, яъни аҳавий маоби давлат иёбқа мавоизосо калом ва насойиҳи молакалом демак.

Садди Искандарий, 559-б.

ҲОЛА [ф. *هاله*] Ой атрофидаги ғуборли айлана.

Ул қуён ҳажрида отсам кечалар новаки оҳ,

Ҳоладин чарх тутар дафъига қалқон ўтуру.

Фавойид ул-кибар, 455-б.

ҲОМИД [а. *حامد*] Шукр қилувчи, мактовчи, сано айтувчи.

*Ҳамд ангаким вожиби биззот эрур,
Ҳомид анинг зотиға заррот эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

ҲОНИС [а. حانت] Қасамдан қайтган, онгни бузган.

Ҳонис бўлмамоқ Қасамни бузмаслик.

Ва ҳеч қайсининг онти ҳонис бўлмагани бўлмай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲОТАМЛИҚ [а.-т. حاتم ليق] 1 Саховатлик, сахийлик.

2 Ибн Абдуллоҳ бин Саъднинг лақаби.

3 тасаввуфда йўл юришлик.

.. Базмда даъволари Ҳотамлик, размда талошлар Рустамлик.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ҲОТИФИЙ [а. هاتفى] Овоз берувчилик, товуш чиқарувчилик, ғойибдан овоз берувчилик.

[Абулхайр Ҳабашии қ. т. с.]. Ҳар қачон биравдин нима тиламак ҳаёл қилдим, ҳотифий нидо қилдимки, уялмассенким, ул юзники, бизнинг олтимизда сажда қилур, ғайр илайида хор қилгайсен?

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ҲОФИЗАЛИҚ [а.-т. حافظه ليق] Эсда сақлаш қобилияти.

Қавий ҳофизалик Кучли ҳофизалик.

Кичик Мирзо – ҳуб таъълик, тез идроклик, шўх зеҳник, қавий ҳофизалик йиғит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 169-б.

ҲОФИЙ [а. حافى] Оёқ яланг, камбағал.

Гар худ ул уй соҳиби ҳофий эрур,

Истари аввал майи софий эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ҲОШАЛИЛЛОҲ [а. حاشالله] Аллоҳ ҳамма парсани кўриб турибди! Аллоҳ сақласин! Эй Аллоҳ, сендан паноҳ тилайман!

2 Асло, сира.

Ҳошалиллоҳким, Навоий айлагай тарки вафо,

Бевафо кофирлар олса жонни ҳам, имонни ҳам.

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ҲУБОБОСО [а. حباب آسا] Пуфакчага ўхшапг, сув юзида пайдо бўладиган пуфакчаларга ўхшапг.

Ҳавоий шиқдурким, бузгай уйларни ҳубобосо,

Бузулгачким ҳаво чиқса кўзум баҳри ҳубобидин.

Наводир ун-ниҳоя, 388-б.

ҲУДУС [а. حدث] Содир бўладиган, пайдо бўладиган, вужудга келадиган, бир нарсанинг янгитдан пайдо бўлиши.

Агарчи дард ҳудусидур улча мумкин эрур,

Валек бўлмади бир дардима даво ҳодис.

Наводир уш-шабоб, 70-б.

Ва мундоқ кишининг ҳукми улдурки, ҳеч ҳодисае ҳаводисдин анга воқеъ бўлмагайки, аввал анинг ҳудусидин анга хабар қилмагайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ХУЖЖОБ [а. حجب] Парда тутувчи, пардолор, дарвозабон, эшик посбони.

[Жорияи Мажхула р. т.]. Деди: эй жавонмард, тақвони озуғунг қил ва зухдни йўлунг ва варағни борғиринг ва кўркунчлуглар тариқида сулук қил, то етқайсен бир эшиккаки, не хужжоб кўргайсен анда, не баввоб.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ХУЖЛА [а. حمله] 1 Чодир, ўтов.

2 Ғўшанга, чимилдиқ.

Латофат хужласи Латофат уйи.

Бу хужла эрур ҳарими иффат,
Эсмай анга жуз насими иффат.

Лайли ва Мажнун, 113-б.

... ва маоний ақминаси нафойисин бу латофат хужласи аройисин
учун ғайб туғжжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

ХУЖЛАНИШИН [а.-ф. حمله نشين] 1 Парда ичида ўтирувчи.

2 Келин-куёв учун тайёрланган ораста уй, келинчак уйи.

Аслида ул газолаи мушкин,
Чин фазосида эрди хужланишин.

Сабъаи сайёр, 101-б.

ХУЗУЗ [а. حظوظ] Баҳралар, насибалар, улуслар; хуррамликлар, хурсандликлар, лаззатлар, роҳатлар.

Сабр ўзни чиқармоқдур хузуз нафсонидин ва тангаъумот жисмонидин ва нафсни ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатида ва қадамни собит қўймоқдур риёзат суҳбатида.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ХУЛИЙ [а. حلي] Зийнат, зеб, безак, оройиш.

Баҳор мошинтаси саъйи бирла кийдурдунг
Чаман аруси юзу қаддиға ҳулийю ҳулал.

Наводир уш-набоб, 266-б.

ХУЛЛАЛИК, -лик/-лиг [а.-т. حله ليغ // حله ليغ] Безакли, пюзик ва нафис кийимлик; ишакли нафис матолик; либослик.

Иситма ранжидин, эй гул, бўлубсен гунча андоққим,
Ҳариру хуллалиқ жисминг тушубтур печу тоб ичра.

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

... шафақгун хуллалик хушинд била соғари ёкутфом ичинда лағл
ранг май ичғони...

Сабъан сайёр, 236-б.

Керак либоси малоҳатда маҳваш эл дилкан,
Гар эғни хуллалиғ ўлсун, вагар тани бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

ХУНАРЛИК [ф.-т. هنرليق] Маҳоратлик, моҳирлик; фазилатлик; ҳаммага маъкул иш тутишлик.

Кўп хунарлик кимса шахларга этар дамсозлик,
Куш тилин билган Сулаймонга этар ҳамрозлик.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 89-б.

ХУНАРСИЗ [ф.-т. هنرسيز] Беҳунар, иппсиз, касб-корсиз.

Ким бўлса ҳунарсиз иши-уқ ранжи эрур,

Бу важеҳ илаким, ҳунари ганжи эрур.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

ХУНИЛАМАК [т. هونيلا ماک] Ўқ визиллаб кетмоқ.

Ўқ ҳунилаб ўт ёлиндек ҳар тарафким қўйса юз,

Юз кўнгулни қўйдуруб, юз жонни вайрон қилгуси.

Ғаройиб ус-сигар, 467-б.

ХУРМАК [т. هورماک] 1 Дам урмоқ, дам соғмоқ, пуфламоқ.

2 Дуо ўкиб, «куф-суф» қилмоқ, куф-суфламоқ.

Тумон дедиким, балчиғдин қули ясаб, дамини анга ҳуруб, руҳ та-
нига кюрур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 178-б.

Мавлоно бу суға дуоини ўқуб, ҳуруб юборсаларки, ул ичса, шояд
муборақ нафаслари баракатидин анга шифоғ етқай.

Насойим ул-муҳаббат, 360-б.

ХУРИСИЙМО [а. حورسيما] Манак сиймо, фаришга сифат, ҳур юзли, гўзал.

Сенга не гам мен киби мажнуни шайдодин йироқ,

Иш менгадур сен париваш ҳурисиймодин йироқ.

Наводир ун-нихоя, 275-б.

ХУРКУТМАК [т. هورکوتماک] Чўчитмоқ, кўрқитмоқ, узоқлаштирмоқ, қочирмоқ, хуркитмоқ.

Даҳр бўстонида қилмоқ сайр айлаб ҳоюхуй

Ҳарза кезмакдур ҳаётинг қушларини хуркутуб.

Бадосъ ул-бидоя, 78-б.

ХУСАЙНИЙ [а. حسيني] Хусайн (626–680) – Али ибн Абу Толибнинг Фотимадан туғилган кичик ўгли. Муҳаммад алайҳиссаломнинг набираси учинчи пила мазҳаби имоми) га мансуб мазҳаб, пила мазҳаби.

Мен Хусайний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасмен, йўқ ажаб

Чун Навоий ҳар дам оҳанги Ҳижоз айлар, нетай?

Наводир уш-шабоб, 445-б.

ХУСНИХАТ [а. حسن خط] Чиройли ёзув.

Хуснихатдин сабзинуш ўлмоққа норози эдим,

Кўр не ҳол ўлғайки, ул кисватни эмди шол этар.

Наводир ун-нихоя, 166-б.

ХУШСИЗЛИК [ф.-т. هوش سيزليک] Беҳушлик, ҳуши ўзида эмаслик, ақлсизлик.

Жунуну ҳушсизлик, даги уйқу

Ки, бўлғай такяда ноқисдурур бу.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

АРАБИЙ (АЙРИМ ФОРСИЙ) БИРИКМА ВА ИБОРАЛАРНИНГ ИЗОҲИ ҲАМДА ТАЛҚИНИ

Аббада л-лоху таоло зилол шафатиҳи ало нафориқи л-муҳиббин
ила явмиддин اَبَّادًا لِّلْهٖ زَلَالٌ شَفِيعٌ عَلَىٰ نَعَارِكِ الْمُحِبِّينَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ Аллоҳ таоло
шафқат соясини дўстлар айрилиги устида то қиёмат абадий қилсин.

*Ҳаттоким, ҳазрати салтанат шиор, хилофатдисор Султон
Бадруззамон Мирзо (Аббада л-лоху таоло зилол шафатиҳи ало на-
фориқи л-муҳиббин ила явмиддин) Мозандарон мулкидин киши йи-
бориб, алар (Жомий) азоси учун баъзига либослар илтифот қилиб
эрдилар...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 79-б.

Або ан жад اَبَا اُنْجَد Отанинг хирқа ва сажокодаси.

[Ҳожа Халил р. т.]. ... «або ан жад» анга тегибдур ва ато авлоди
орасида нақиб эрксандур.

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи اَدَابُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهٖ Кипшининг
одоби унинг олтинидаан яхшидир.

*Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи
Олтин-кумуш этма касб давлат кунидин,
Ким тортар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олтин унидин,
Элнинг адаби ҳушроқ эрур олтунидин.*

Назм ул-жавохир, 137-б.

Ад-дайнун шайн уд-дини اَدُّ الدَّيْنُ شَيْنُ الدِّينِ Қарз – бу дин узра доғдур (қарз
адоси – бу дин нишонасидур).

*Ад-дайнун шайн уд-дини
Аҳли дин ул дурурки қилгай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлгай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолиқ динга шайн ўлгай.*

Арбазин, 265-б.

Аддиб иййака танфаъухум اَدَّبَ اِيَّاكَ تَفَعَّلُ Фарзандларингни тарбия қил –
уларга фойда келтирасан.

*Аддиб иййака танфаъухум
Топтинг чу аёл яхилиқ еткурғил,
Ўргат адабу яхши қилиқ еткурғил,
Ҳар неча адаб бўлса қатиг еткурғил,
Ҳайлингга адаб қилиб асиг еткурғил.*

Назм ул-жавохир, 137-б.

Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илға зикраллоҳи таоло
الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ وَمَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا يُذَكِّرُ اللَّهُ تَعَالَى Дунё малъундир, Тангри ёдидан ўзга дунёдаги барча бефойда ишлар ҳам малъундир.

*Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илға зикраллоҳи таоло.
Дунёву ҳар не андадур мавжуд
Булди Ҳақ лаънати гирифтори.
Ғайри Ҳақ зикриким, эрур зокир
Тенгрининг раҳмати сазовори.*

Арбаъин, 263-б.

Адлун соатен йў возию амала сақлайна عَدْلٌ سَاعَةٌ يَوْمَاضِيٍّ عَمَلٌ ثَقَلَيْنَ Бир соатлик одиллик икки дунё ҳаракатларига баробар.

Султониким ... анинг шаънида нозил ва адолат шиорики, «адлун соатен йў возию амала сақлайна» муждаидурур.

Вакфия, 241-б.

Адоъ уд-даини мин ад-дини أَدَاءُ الدِّينِ مِنَ الدِّينِ Бурҷи адо этиш диндандир.

*Адоъ уд-даини мин ад-дини
Хўб эрмас дайн муддаоси элга,
Ким, қаттиғ эрур бурч балоси элга,
Қайтармоқ эрур анинг давоси элга,
Ким, диндин эрур бурч адоси элга.*

Назм ул-жавохир, 137-б.

Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ Аҳмоқ дўстдан ақли дўшман яхши.

*Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин
Ҳар кимки, хирад йўли сори мойил эса,
Бу дўст анга ҳар нечаким қойил эса,
Бир дўстдин ортуқдур агар жоҳил эса,
Андоқ душманки, зийраку оқил эса.*

Назм ул-жавохир, 164-б.

Азҳару мин аш-шамс أَزْهَرُ مِنَ الشَّمْسِ Куёндан порлоқ.

*Паҳлавон Муҳаммад Ғуштигирким, кўб фазойил била ороста-
дурким... Чун камолоти «азҳару мин аш-шамс» дур.*

Мажолис ун-нафоис, 114-б.

Азҳума филғор أَذْهَمَا فِي الْغَرِّ Мушкулот ғори.

Соний иснайн азҳума филғор Мушкулот ғоридаги иккинчи одам.

*Улки султони Расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филғоридур.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

Айб ул-каломи тавийлұху عَيْبُ الْكَلَامِ طَوِيلُهُ Узундан-узоқ гап – нуқсонли гапдир.

*Айб ул-каломи тавийлұху
Бермас татвил чун суҳандон сўзга
Қил мухтасар улча бўлғай имкон сўзга,
Кун айб топар кимса фаровон сўзга,
Чун чекти узоққа, етти нуқсон сўзга.*

Назм ул-жавохир, 164-б

Айюҳа-с-соқий лано даъ мо кадар ҳаз мо сафо **أَيُّوْحَا سَوَّقِي لَنَا دَعَا كَدَّرَ حَظَّ** Эй соқий сафосини ол, ифлосини ташла! Эй соқий, йўқлик косасидаг сафо аҳлига қанг?

*Тийракликдур даҳр иши, софий фано жомию бас,
Айюҳа-с-соқий лано даъ мо кадар ҳаз мо сафо.*

Наводир ул-шабоб, 29-б.

Ал абду ва мофаадиҳи кана лилмавлуху **أَلْأَبْدُ وَ مَفَادِيهِ كَانَ لِلْمَوَلَا** Кул ва унга тегишли ҳамма нарса хожасипкиқир.

... ва анинг мазмуни ҷавобида «Ал абду ва мофаадиҳи кана лилмавлуху» саътига мутараннум бўлди.

Муншаот, 158-б.

Алайка бил-ҳифзи дун ал-ҷамъи минал-кутуби **عَلَيْكَ بِالْحِفْظِ دُونَ الْجَمْعِي** Китобларни йиққандан кўра, ундаги нарсаларни хотирангга сақлаганинг яхшироқ бўлади.

*Алайка бил-ҳифзи дун ал-ҷамъи минал-кутуби
Дониш тилаю ҳар сори ғар кетгайсен,
Ҳифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки, ҳифзи ганжига етгайсен,
Йўқ улки, кутуб саъй ила ҷамъ етгайсен.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ал-айш **أَلْعَيْش** Шодмонлик, хуррамлик.

*Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонигу ишини ибтидоси келди.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-сано **عَلَيْهِ التَّحِيَّةُ وَالسَّاءُ** Унга Тангрининг мақтови ўлсин!

Бу фақир имом Али Мусо ар-Ризо (Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-сано) зиёратидин ҳамул йилким алар нақл қилдилар, шаҳрга келдим.

Ҳамсағ ул-мутаҳаййирин, 68-б.

Алайҳит-таҳияту вас-саламу **عَلَيْهِ السَّلَامُ** Унга Аллоҳнинг мақтови ва саломи бўлсин!

[Мир Ғиёс қ. р.]. Мир чун Машиҳадқа етти, бир кеча Имом Али алайҳит-таҳияту вас-саламу равзасида ихё қилур эрдиким ...

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

Ала қадр ил-муттақини ва ало қадр ил-мутаваккалина **عَلَى قَدَرِ الْمُتَّقِينَ وَ عَلَى قَدَرِ الْمُتَوَكِّلِينَ** Тақводордан ҳам кўра Аллоҳга таваккал қилувчиларнинг қадри кўпроқдир.

*Ала қадр ил-муттақина ва ало қадр ил-мутаваккалина
Не бўлғусидур аҳли тажоҳул қадри,
Ё зумран аъвону тақосул қадри,
Йўқ дайрда арбоби тағофул қадри,
Беҳад бўлур асҳоби таваккул қадри.*

Назм ул-жавоҳир, 165–166-б.

Ал-балоу муаккалун бин-нутқи **الْبَلَاءُ مُؤَكَّلٌ بِالنُّطْقِ** Ҳамма бало – тилдандир.

*Ал-балоу муаккалун бин-нутқи
Деди кўп сўзлаган хато кўп этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ,
Ҳар балоқим етар-эрур сўздин,
Буйла ҳукм айлади набиюллоҳ.*

Арбаъин, 269-б.

Ал-ваъдату дайну **الْوَعْدَةُ دَيْنٌ** Ваъда – бу қарздир.

*Ал-ваъдату дайну
Қимқи ҳар қимға ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдага вафо қилмоқ.
Ваъдақим қилдинг уйладуқим дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.*

Арбаъин, 264-б.

Ал-жаннату тахта ақдому уммаҳати **الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ أُمَّةٍ** Жаннат оналар оёғи остидадир.

*Ал-жаннату тахта ақдому уммаҳати
Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жиннон боғи.
Равза боғи висолни истар эсанг,
Бул Онанинг оёғи туфроғи!*

Арбаъин, 269-б.

Ал-илму индаллоҳ **الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ** Илмда Аллоҳ мартабали, ҳар нарсани билувчи Аллоҳнинг ўзидир.

*[Кўк Шайх а. р.]. Ул қувв беандомлиғидин ноҳуш сўз кўп айтиб,
Шайхни малул қилибдур. Шайхнинг газаби юзидин тилига ўтубдур-
ки, «кўр бўл, шарият юқини чек!» Ул қилиш ҳамулдам нобино бўлиб-
дур, ал-илму индаллоҳ.*

Насойим ул-муҳаббат, 422-б.

Ал-илму ла яҳиллу манъху **الْعِلْمُ لَا يَهْلُوا مَنْعَهُ** Илмда баҳилик йўқ.

*Ал-илму ла яҳиллу манъху
Эй хирадманд олимеки, санга
Илмдин рўзий айлади сонё.
Қилиш ўрганса қилмағил маҳрум,
Ёки нафъ олса бўлмағил монё.*

Арбаъин, 268-б.

Ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охир **الْإِيمَانُ أَنَّ تَوْحِيدَ اللَّهِ وَ مَلَائِكَتَهُ وَ كُتُبِهِ وَ رَسُولِهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ بِمَا لَفَتْ خَيْرُهُ وَ شَرُّهُ** Иймон дегани бу – Аллоҳга, унинг малоиклари китоблари, пайғамбарлари, қиёмат кунати иймон келтириш ҳамда тақдирнинг яхши ёки ёмонлиғи Аллоҳдан эканлигига ишонилиқдир.

Иймон шарҳидақим, «ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охир» демакдин мақсуд бу қалимот эмас ва агар аҳли зоҳир мун иймон деса, аҳли маъни демас...

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

Ал-инсону убайд ал-эхсон *الإنسان غيظ الإحسان* Одам яхшиликларнинг кули.

*Яна бир амри азим эҳсондурким, анинг баёнида кўп сўз аёндур.
Ал-инсону убайд ал-эхсон анга дол...*

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Алишер ал-мутахаллис бин Навоий *гаффара зунубаху ва саттара айюбаху* *عليشیر المخلص بن نواني غفر نوبه و ستر ايوبه* Навоий тахаллусли Алишернинг гуноҳларини (Таңгри) кечирсин ва айбларини беркитсин.

... ва назм гулистонининг андалиби нағмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий гаффара зунубаху ва саттара айюбаху мундоқ арз қилурким...

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Ал-калимат ут-таййибату садақатун *الكلمة الطيبة صدقة* Яхши сўз – садақадир.

Ал-калимат ут-таййибату садақатун

Яхши сўз бирла ҳождат аҳлин сўр,

Бермасанг яхши тўъмадин нафақа.

Не учунким расул қавли билан

Яхши сўз бордур уйлаким садақа.

Арбаъин, 268-б.

Аллам аласмоа куллаҳа *عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* Таңгри таоло одамни мукаррам тутиб, унга ҳамма исмиарни ўргатди.

Субҳоналлоҳ не қудрати қомиладурким, инсонни... қаримаси мазмунни бирла «аллам аласмоа куллаҳа!».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 7-б.

Аллама одамаал асмао куллаҳа *عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* Ва У зот Одамга барча нарсаларнинг исмиарини ўргатди... [2:31].

Чун инсон қисватин одамга қийдурдилар Ҳақ субҳонаху ва таоло асмой ҳуснани анга ўргаттиким ва аллама Одамаал асмоа куллаҳа...

Тарихи аңбиё ва ҳукамо, 99-б.

Ал-мажолису бил-амонати *الْمَجَالِسُ بِي الْأَمَانَةِ* Мажлисларда эпиттанинг – омонат.

Ал-мажолису бил-амонати

Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,

Билгил ул сўз санга амонатдур.

Гар ани ўзга ерда нақл этсанг,

Ул амонатга бу хиёнатдур.

Арбаъин, 264-б.

Алминнату лиллаҳ *الْمِنَّةُ لِلَّهِ* Аллоҳдан миннатдормиз.

Дайр ичра яна кирдим бир журъа учун, ваҳ,

Ул бут манга миннат кўяр алминнату лиллаҳ.

Фавоид ул-кибар, 356-б.

Алминнату-ллоҳи таборак ва таоло *وَتَعَالَى الْمِنَّةُ لِلَّهِ تَبَارَكَ* Муборак яратувчи, Аллоҳ таолодан миннатдормиз.

Соқий, қўп ваъда қилдинг роҳ ила роҳат етур,
Йўқса қил маъюским, аляъсу эҳдар-роҳатайн.

Наводир ун-нихоя, 435-б.

Ал-қанаъату канзун ло юфно الْقَنَاةُ كَنْزٌ لَا يُفْنَى Ҳар неча нафъ топса,
қаноат қилмас.

Қонъ васфидаким «алқанаъату канзун ло юфно» мазмуни била
амал қилур...

1-аройиб ус-сигар, 556-б.

Ал-қанаъату молун ло яфна الْقَنَاةُ مَالٌ لَا يَفْنَى Қаноат – туганмас бой-
ликдир.

Ал-қанаъату молун ло яфна
Ҳирсдин кечгил ул ғамедурким,
Ҳадду ғоят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

Арбаъин, 265-б.

Ал-гинал-яъсу мимма фи айдин-наси الْغِنَاءُ الْيُخْسُ مِمَّا فِي أَيْدِ النَّاسِ Ҳақиқий
бойлик – бу одамлар қўлидаги нарсалардан умидвор бўлмаслик, тамаъ
қилмасликдир.

Ал-гинал-яъсу мимма фи айдиннаси
Бойлиг истар эсанг эл илгидин
Ҳар на кўрсанг боридин ул наъмид,
Бул ғино баски, халқдин кечибор
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

Арбаъин, 267-б.

Ал-ҳазму суъ уз-занни الْهَزْمُ سُوءُ الْظَّنِّ Ишонмаслик – эҳтиёткорликдир.

Аз-ҳазму суъ уз-занни
Ҳазм боис дурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадғумон ўлгай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Қайдлардин ҳама амон ўлгай.

Арбаъин, 268-б.

**Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил-маҳлуқоти бишара-
фи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати**
بِأَمْنِهِ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَى سَائِرِ الْمَخْلُوقَاتِ بَشَرًا فَالْإِنْسَانُ وَأَظْهَرَ مِنْ غُذْوَةِ إِنْسَانِهِ وَ هَلَاوَةِ بَيْتِهِ
إِمْتَدَادَ الْإِنْسَانَ عَلَى سَائِرِ الْمَخْلُوقَاتِ بَشَرًا فَالْإِنْسَانُ وَأَظْهَرَ مِنْ غُذْوَةِ إِنْسَانِهِ وَ هَلَاوَةِ بَيْتِهِ
Инсонни нутқ ва тил била шарафлаб, тилининг
ширинлиги, фикр баён этилишининг гўзаллиги, шукр айтилишининг шакари
(Тангри таолонинг ваҳдатлигига) гувоҳлик беришининг бош ва миннат-
дорчилиги туфайли ули (одамни) яратган, барча бошқа жонзотлардан улуғ
ва мумтоз қилган Тангри таолога ҳамду санолар бўлсин!

Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил-маҳлуқоти биша-
рафи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳало-
вати баъниҳи суқкар-иш-шукри ва шаҳди-иш-шуҳуди ва-л-имтинони

*Алҳамду лиллаҳи раббил оламин вас-салавот-ус-саллам ало Расу-
лиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаин.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

Алҳамду лиллаҳи таоло الْحَمْدُ لِلَّهِ Барча мактов, шукрлар Аллоҳ таоло-
га бўлсин.

*Алҳамду лиллаҳи таолоки, бу рубъи масқунда шохнинг чаҳор бо-
лиш салтанати солди...*

Назм ул-жавоҳир, 136-б.

Ал-ҳукму лиллоҳ الْحَكْمُ Аллоҳ таолонинг ҳукми, фармони билан.

*Сўзлари бу эрдиким, «Ал-ҳукму лиллоҳ» эгасига биздин кераклик
экандур -- элтиш, умид улдурким, раҳмат қилгай».*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 100-б.

Анбата Аллоҳ наботан ҳасано أَنْبَاءُ اللَّهِ نَبَاتًا Тангри барча наботот
(ўсимликлар дунёси)ларни гўзал қилиб яратди.

Лаб узра хатти наботи ҳусну нахли қадди,

Гулбуне анбата Аллоҳ наботан ҳасано.

Наводир ун-ниҳоя, 14-б.

**Анзалино мин ал-мўъсироти моан сажжожан ли-нухрижа биҳи ҳаб-
бон ва наботан ва жаннатин алфофан** أَنْزَلْنَا مِنَ الْعَمِيرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا لِنُخْرِجَ بِهِ خَبَّ وَ ثَبَاتًا وَ جَنَاتِ الْفَنَانِ Ва уруғни, ўсимликни ва шохлари бир-бирига ўралиб
кетган ўрмонзорларни кўкартириш учун ёмғирли булутлардан туганмас
сувларни туширдик [78:14–16].

*Аллоҳ, Аллоҳ ул равзан руҳафзода не назорат ва ул гулишани ди-
лосода не назоҳатдурким, анинг боббони ва «анзалино мин ал-мўъ-
сироти моан сажжожан ли-нухрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва
жаннатин алфофан» қаримаси била тақаллум қилур.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса
أَنْظُرْ إِلَى الْمِرَاتِ الْعَجَنِيَّةِ سَهْمٌ مِنْ سَهْمِ الْإِبْلِيسِ Бегона аёлларга тапшланган ҳар бир
назар – шайтон ўқилдир.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса

Солма кўз кимса бўлса номахрам,

Гарчи нафсинг топар назорада суд,

Ки назарким ҳамроҳ-шайтоннинг

Новакидур ва лек захролуд.

Арбаъин, 269-б.

Анна мадинат ал-олам ва ала бобиҳа أَمَّا مَدِينَةُ الْعَالَمِ وَعَلَى بَابِهَا Мен олам
марказиман ва унинг эшиги менинг устимда.

*... ул Расул бобинда бўла олурким «анна мадинат ал-олам ва ала
бобиҳа» анинг ҳадиси мўъжиз низомидин ривояте бўла олур.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаху кун файақун أَمَّا
أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْءٌ عَنْ يَدِهِ كُنْ فَيَكُنْ Бирор нарсани хоҳлаганда, унинг иппи (Ал-
лоҳнинг) «бўл!» демақлигидур. Ва (у нарса) бўлур. [36:82].

*Ҷун Ҳақ субҳона ва таолонинг ҳикмати болига ва қудрат шайъ-
аси «аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаху кун файақун»*

ишорати била жамеъ махлуқотни зайб шодирвони кейинидин шаҳодат майдони фазосига сурди.

Вақфия, 237-б.

Ано жаално фи аъноқаҳум аълолан أَنَا جَعَلْنَا فِي أَغْنَاهُمْ أَغْلَالًا Биз уларнинг гарданларига тавқ қўйдик.

... ваъдаси умиди била, навоҳисин «ано жаално фи аъноқаҳум аълолан» вайди бийми била аларға ирсол қилгонлар.

Вақфия, 238-б.

Анно лаки ҳозо фи гайри вақтиҳи غَالِيكَ هَذَا فِي غَيْرِ وَقْتِهِ Ҳар қачон Закария Марямнинг олдига ҳужрага кирганида, унинг ҳузурда бир ризқ-насиба кўрди. У: «Эй Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?» – деб сўраганида Марям жавоб қилди: булар Аллоҳ ҳузуридандир...» [3:37].

[Закария а. с.] ... Сўрондаким, «анно лаки ҳозо фи гайри вақтиҳи» жавоб топтиким ...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ароқаллоҳулвужуҳал мувмисот أَرَاكَ اللَّهُ وَجْهًا مُوَمِّصَات Таңгри таоло сенга зония хотинларнинг юзини кўрсатсин.

Чун Жариҳ намозга машғул эрди, эшик очарға кечрак келиб, анаси малул бўлуб, дуо қилдиким, «ароқаллоҳулвужуҳал мувмисот».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

Аслиҳо собитун ва фаръиҳо фи-с-самоъин أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ Асли мустаҳкам, боши самода.

... тожи нахшабики, олийқидр тахтин ҳикмати нажжори «аслиҳо собитун ва фаръиҳо фи-с-самоъин» шажарасидин таркиб боғлади.

Вақфия, 241-б.

Аслуҳо собитун ва фаръуҳо фи-с-само أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ Томири ерда шоҳлари осмонда.

Сурайё ғоятсиз анжжоригаким ер бирла кўкка иттисол берур «аслуҳо собитун ва фаръуҳо фи-с-само» содиқ ва ниҳоятсиз туюраким, ердин учқонда фалак юзин ёпар...

Муншаот, 147-б.

Ас-самоҳу рабаҳун أَلَسْمَاءُ رَبَّةٌ Қўли очиклик – фойладир.

Ас-самоҳу рабаҳун

Мол базл ила суд агар тиласанг,

Оқибат чун улум эрур мавжуд.

Асрагон қолур, улки базл эттинг

Санга ҳамроҳ борурдин эттинг суд.

Арбаъин, 265-б.

Ас-саъиду ман вуъиза бигайриҳи أَلْشَّعِيدُ مَنْ وَعَزَ بِي Бошқалардаги камчиликни кўриб, ўзини тузаган одам-саодатлидир.

Ас-саъиду ман вуъиза бигайриҳи

Элга не келса айламас панд,

Улки кўнглини қилди ғафлат банд.

Қимки панд олди элга тушгандин,

Они билким, эрур саодатманд.

Арбаъин, 266-б.

Ас-сухбату муассир *الصحب مؤثر* Таъсирли, яхши суҳбат тилаш.

Набави ҳадис таржимасидаки «ас-суҳбату муассир» яхши суҳбат тиламок авлоким, туникай муассир.

Ғазойид ул-кибар, 522-б.

Ас-Султони биннис Султон ал-Ҳокон бинни-л-Ҳокон муизз-ус-салтана вад-дунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадalloх таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алаи-оламини бирраҳу *السلطان بن السلطان الحقان بن الحاقان معز السلطان والدنيا والدنيا أبو الغاري* Султон ибн Султон, Ҳокон ибн Ҳокон, яъни Аллоҳ дин, дунё ва салтанат қуввати Абулғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон салтанати ва мулкини абадий қилсин, оламни унинг яхшилиги ва кароматида баҳраманд айласин.

То бу вақтқачаки, мулк дудмонишиг тахти салтанатиға хотам ва тожи хилофатиға сазовор... ва мақол ҳадиқасининг булбули ҳуш навоси ас-султони биннис-султон ал-Ҳокон бинни-л-Ҳокон муизз-ус-салтана ваддунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадalloх таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алаи-оламини бирраҳу ва мукарраматиҳи.

Муҳоқамат ул-туғатайн, 36–37-б.

Ассултону залла л-лоҳу фил арзанн *السلطان دل الله في الارضين* Султон Аллоҳнинг ердаги соясибир.

Султониким, «ассултону залла л-лоҳу фил арзанн» живоҳири билан манъ илки ҳумоюнфол чатри ҳошиясини мурассаъ қилди...

Вақфия, 241-б.

(Асҳоби уҳдуд қолодalloху таоло) қутила асҳоб ул-уҳдуд *أصحاب أخذ* *قال الله تعالى قيل أصحاب الأخذ* Чоҳ эгалари лаънат қилинганлар [85:4–5].

(Асҳоби уҳдуд қолодalloху таоло) қутила асҳоб ул-уҳдуд. Бу қавм Яман мулкидин эрдилар ва Зулвос буларнинг подшоҳи эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

Атийъу Аллоҳу ва атийъу-р-расул ва улуввал-л амри минкум амрий *أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولو الأمر منكم أمرى* Тангри таолоға, унинг Пайғамбариға ва барча улутлар амриға итоат қилингиз.

... ва анжумсинаҳ ҳавоқинни оламда қаҳрамон ва ҳалойиққа ҳукмрон этти. «Атийъу Аллоҳу ва атийъу-р-расул ва улуввал-л амри минкум амрий», била улұҳият ва нубувват маротибидин сўнгра салтанат мартабасига тартиб берди.

Вақфия, 240-б.

Ат-таъзиму ли амрийллоҳ *التعظيم لى خلقه* Таъзим (фақат) Аллоҳ амричадир.

Ва гар тенгрилик учун бўлса, «ат-таъзиму ли амрийллоҳ» саодати ҳосил ва агар холиқ дустлиги учун бўлса...

Маҳбуб ул-қулуб, 59-б.

Аху-ка ман ва осока фил-шиддати *أخك من وعصاك في الشدة* Фалокат етганда ёрдамла келган киши – биродаринг.

*Аху-ка ман ва осока фил-шиддати
Қардошинг эмас улки қўюб бош санга,*

*Давлат чоғи ўзни қўлдош санга-
Ким, қилди қатиглигда вафо фош санга,
Ул бўлди ҳақиқат ичра қардош санга.*

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Аш-шафқату ало халқиллоҳи أَشْفَقْتُ عَلَى خَلْقِ اللَّهِ Шафқат Аллоҳнинг яратганигадир.

... ва агар ҳолиқ дўстлиги учун бўлса, «аш-шафқату ало халқиллоҳи» давлати восил.

Маҳбуб ул-қулуб, 59-б.

Аш-шақиййу мин шақиййун фибатни уммийху الشَّقِيّ مِنْ شَقِيٍّ فِي بَطْنِ أُمِّيَّةٍ Ёмон она қорнида ҳам ёмондир.

... ва анбиё мўъжизотин иродат бирла шаъбадаги индурса, «аш-шақиййу мин шақиййун фибатни уммийху» далили бирла дунёда шақовати муҳаллад ва ўқбоди азоби муаббад бўлғай...

Вақфия, 239-б.

Аъжазту ан ақуна мисли ҳазал ғуроби أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ Мана шу қарғачалик бўла олмадимми? [5:31].

Қобил дағи бу таълимни олғоч, Ҳобилини гўр қазиб, дафн қилди-қим, Бори таоло Қобил тилидинким, «аъжазту ан ақуна мисли ҳазал ғуроби» қаримасин адо қилур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 101-б.

Ақийбу қулли явмин лайлатун أَقْيَبُ كُلِّ يَوْمٍ لَيْلَةً Ҳар бир тундан сўнг, албатта, кун келади.

*Ақийбу қули явмин лайлатун
Кофур қошида мушк соро эрмиш,
Гул жанбида сунбул онкоро эрмиш,
Ҳар юз била бир зулфи сумансо эрмиш,
Ҳар кун сўнгида бир кеча пайдо эрмиш.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Аҳлан ва саҳлан мархабо أَهْلًا وَ سَهْلًا مَرْحَبًا Меҳмонга айтиладиған «хуш келибсиз», ўрнидаги ибора.

*Бедитнинг хайли русули сенсен аларга дилрабо,
Ё Набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан мархабо.*

Наводир ун-ниҳоя, 11-б.

Аҳсин илал-мусин тасаддуху أَحْسَنُ إِلَى الْمُسْتَوْدَعِ Ёмонга яхшилик қилиш билан уни қайтарган бўласан.

*Аҳсин илал-мусин тасаддуху
Гар хасм жафосидин сарандоз ўлғунг,
Дошм таабу аламга анбоз ўлғунг,
Сен дутф этиб агар навосоз ўлғунг,
Бу ваясх била анга сарафроз ўлғунг.*

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Бало ул-инсонни мин ал-лисони بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ الْإِنْسَانِ Инсонга бало тилдин келур.

*Бало ул-инсонни мин ал-лисони
Сўзидин кишиким ғаму бало ҳосилдур,*

Ҳар нуқтада тили деса бало дохилдур,
Бесирфа деган кишига тили қотилдур,
Ақиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-закоти *بَرَكَاتُ الْمَالِ فِي آدَاءِ الزَّكَاةِ* Мол дунё
баракаси закотни адо этишда.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-закоти
Гар молни асбоби нажот айлагасен,
Дарвешга садқасини бот айлагасен,
Молингдин агар сарфи закот айлагасен,
Кўпрак бўлурига илтифот айлагасен.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали *بَرَكَاتُ الْوَقْتِ فِي حُسْنِ الْعَمَلِ* Уларнинг ба-
ракаси чиройли амаллардандир.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали
Ҳақ йўлида ҳар қимга ибодат бўлғай,
Яхши амал асбоби саодат бўлғай,
Гар яхши амал кишига одат бўлғай,
Умри бу амал бирла зиёдат бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Баррик ло тубтиҳу бил-манни *بَرِّكَ لَا تُبْطِلُهُ بِالْمَنَنِ* Эзгулик қил, аммо уни
миннат қилиш билан йўқ қилма.

Баррик ло тубтиҳу бил-манни
Жуз жуду сахо уйини манзил қилма,
Имсоқни сахо юзига ҳойил қилма,
Қил яхшилику демакни дохил қилма,
Миннат била яхшилигини ботил қилма.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Батн ул-маръи адуваҳу *بَطْنُ الْمَرْءِ عَذْوُهُ* Кишининг қорни – душманидир.

Батн ул-маръи адуваҳу
Ҳар қимгаки кўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур,
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўлига қорин душмандур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Башир нафсака биз-зафарни баъд ас-сабри *بَشِّرْ نَفْسَكَ بِالظَّفَرِ بَعْدَ الصَّبْرِ*
Ўзингга сабрдан кейин зафар келишини билдириб қўй.

Башир нафсака биз-зафарни баъд ас-сабри
Нафс уйига сабр ила иморат англа,
Бесабрлигин анинг шарорат англа,
Иш сабр сори анга ишорат англа,
Сабрни зафар сори башорат англа.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Башошат ул-маръи ағийматун-сониййатун *بَشَاشَةُ الْمَرْءِ عَظِيمَةُ ثَابِتَةٍ* Ки-
шининг мулоимлиги (эҳсондан сўнг) иккинчи совгадир.

Башошат ул-маръи ағийматун-сониййатун
Эҳсонки бировга сийрату сон келди,

Ашколи сипеҳр олдида осон келди,
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараб иккинчи эҳсон келди.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Баъд ад-дунё бил охирати тарбаҳу بِعْدَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ نَرْبَاهُ Бу дунёни охират
учун сотиб юбор, фойда кўрасан.

Баъд ад-дунё бил охирати тарбаҳу
Дунё била неча зебу оро қилмоқ,
Ул зеб ила дўзах ўти барпо қилмоқ,
Мўмкин эмас эрса тарки дунё қилмоқ,
Уқбо била ҳушдур ани савдо қилмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми بِعْدِهِ لَيْلَانٌ مِنَ الْمَسْجِدِ الْخَرَامِ Илал масжидил-ақсо **ақсо** بِعْدِهِ
Покдир ул зотки ўз бандасини (Мухаммад
с.а.в. назарда) тутишган бир кечада Ҳаром масжидидан Ақсо масжидига
олиб борди.

Меърож кечаси таърифидаким, каримаи: «субҳоналлази асро»
анга мусаддақи дурур ва «биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳаро-
ми илал масжидил- ақсо» атинг субҳутига икки гувоҳи содиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 44-б.

Бика мин зил жалолни вал-икром بِكَ مِنْ ذَلِّ الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ Ой жалолат ва
икром соҳиби (Расулуллоҳ!).

Ё Расулаллоҳ, алфа-алфа салом,
Бика мин зил жалолни вал-икром.

Сабъаи сайёр, 18-б.

Бирр ул-волидаини салафун بِرُّ الْوَالِدَيْنِ سَلَفٌ Ота-онага меҳрибонлик –
меросдир.

Бирр ул-волидаини салафун
Иста ато йўлида жон фидо қилмоқ,
Қуллуқ анога ҳам улча имкон қилмоқ,
Зухри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ато-аного эҳсон қилмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Бисмиллоҳир-рахмонир-рахийм بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Меҳрибон ва раҳм-
ли Аллоҳ номи билан бошлайман.

Кўрки, эрур аввайн ҳар суранинг
«Бисмиллоҳир-рахмонир раҳийм».

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

Бишукри тадумун-ниам بِالشُّكْرِ تَدْوِمُ نِعْمَ Беҳисоб неъматинига шукр.

Мунча ниам бердию қилди рақам,
Муниқи: «Бишшукри тадумун-ниам».

Ҳайрат ул-аброр, 298-б.

Бихамдиллоҳ вал-минна بِحَمْدِ اللَّهِ وَالْمِنَّاتِكَ // **Бихамдиллаҳ вал-миннатика**
Аллоҳга ва унинг неъматлариға ҳамд.

Бихамдиллоҳ вал-миннаки, менинг бу ҳаётим гулбунининг гуллари
ул Ҳазратининг хизмати баҳорида очилди...

Вақфия, 260-б.

Биҳамдиллаҳ вал миннатика то сипехри даввор ҳаводиси саргар-
донлигини рӯзгори нопойдор навоишбн бесомонлигини Мозонда-
рон чағалига қадам қўюлбтурким...

Мушшаот, 146-б.

Букрат ус-сабти вал-хамиси баракаатун بِكْرَةُ السَّبْتِ وَالْخَمِيسِ Шанба ва
пайшанба тонглари баракадир.

*Букрат ус-сабти вал-хамиси баракаатун
Кўп келди замонанинг муқаррар субҳи,
Баракаат дуринди топмади зевар субҳи,
Кўргузмади они чархнинг ҳар субҳи,
Жуз шанбау пайшанба анвар субҳи.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин بُقَاةُ الْمَرْءِ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ Киппининг Аллоҳдан кўркиб йиглапчи кўзини равшан қиледи.

*Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин
Ҳар кимки ҳушӯъ уйини маскан қилгай,
Олам сиҳинин Ҳақ анга маъман қилгай,
Ҳақ ваҳмидин улки ишлагоқ фан қилгай,
Ул ашк анинг кўзини равшан қилгай.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан وَالْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا Ва унинг
тахти устига бир жоисиз жасадни таппадик [38:34].

... Азрошга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб, жасадин Сулаймон
а. с. нинг тахти устида таппадиларким, «ва алқайно ало курсийй-
иҳи жасадан» мақсуд мундин бўлгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

Ва аммо с-соила фало танхура وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَوْرَا Аммо тиланчиларни
ранжитма.

... анжумсипоҳике, шиккаи ахтарин «ва аммо с-соила фало
танхура» равнақи била савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин
ошурди.

Вақфия, 241–242-б.

Ва асока ман тагофала анка وَ عَصَاكَ مَنْ تَغَافَلَ أَنْكَ Сепга нисбатан гофил-
лик қилишган бўлса, бу сен учун катта ёрдам.

*Ва асока ман тагофала анка
Нафсинг нечаким ишта тажсоҳул қилди,
Давронда ташаддуддек тасалсул қилди,
Бор ўлди санга улки, таҳаммул қилди,
Кўрунди мувосову тагофул қилди.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи وَزُرْ صَدَقَةَ الْمَنَانِ أَكْثَرُ مِنْ أَجْرِهِ Миннат билан қилинган садақанинг гуноҳи савобидан кўпроқ бўлади.

*Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи
Ким садқа берур агарчи Афридундур,
Гар миннат этар бу феъл ила матъундур,
Миннат била улки садқа айлар дундур-
Ким, журми анинг савобидин афзундур.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Вазъ ул-эхсони фи ғайри мавзъиҳи зулмун وَضَعُ الْإِحْسَانِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ زулмун ʔз ʔрнида қилинмаган яхшилик – зулм билан баробардир.

Вазъ ул-эхсони фи ғайри мавзъиҳи зулмун

Яхшилик эрур ямонга маҳкам бедод,

Воқиф бўлу зоҳир этма ҳар дам бедод,

Эҳсон эрур андинки, керак кам бедод,

ʔз ерида қилмогондуру ҳам бедод.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Ва изал бихару сужжират وَإِذَا الْحُلُوفُ شَجَرَةٌ Ва вақтики, денгизлар аланга олиб ёна.

... ва гоҳи қўлак тавиридин амвож таоқиб *суб хуруши уни била*

«ва изал бихару сужжират» адосига мутақаллим.

Муншаот, 145-б.

Ва иза-с-самау кайфа руфиъат وَإِذَا السَّمَاءُ كُفِيتْ رُفِعَتْ Осмоннинг қандай кўтариб кўйилганлигига...

Сарбаландлиги сабза тилидин «ва иза-с-самау кайфа руфиъат
аъдосига жорий».

Муншаот, 134-б.

Ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ مُسو алайҳиссалом (ʔзининг хизматкори) йигитига: «То икки денгиз қўшилидиган ерга егмагунча ёки узоқ замонлар кзмагунча юришдан тўхтамайман, деган пайтини эслангиз [18:60].

[Ювишъ бинни Нун а. с.]. *Ва кўпрак муфассирлар муттафиқдурлар мунгаким, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул оятда дебдурким: «ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни ав амзия ҳуқубан» иборат Ювишъдиндур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Ва из қола юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавқабан وَإِذْ قَالَ يُسُفُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَذْتُ عَشْرَ كُتُبٍ وَأَلْشَمْتُ وَأَلْفَمْتُ زَأَنَّهُمْ لِي مُجْدِينَ Эй ота, мен тушимда ʔн бир юлдузни, яна куёп ва ойли кўрибман. Ҳаммалари менга сажда қилаётган эмиш [12:14].

[Юсуф а. с.]. *Бу туини Ўқуб а. с. «а айттиким: «ва из қола Юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавқабан ваиш-шамса вал-қамара раайтуҳум ли сожидина» андин хабар берур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Ва илал жибалу кайфа пусибат وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ Тоғларнинг қандай тикланганлигига... [88:18].

... ва побаржзолиги садо тақриридин «ва илал жибалу кайфа пусибат» баёнига зокир.

Муншаот, 134–135-б.

Ва илми муаскари бадеъ ул-ливо وَعِلْمُ مُؤَسَّكَرٍ يَبِيعُ الْبُلُوَا Мохир қўмондон.

Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, таъби қасри рафеъ ул-бино «ва илми муаскари бадеъ ул-ливо» бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Ва ихқуму яфъалуллоҳу маяшъ мо юриду *وَإِخْلُكُمْ يَقْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ مَا يُرِيدُ* Тангри таоло хоҳлаган ва истаган нарсасини ҳукм қилади.

Бу учурда юқоридин бу фақир хизматига рақаме тортилди... ва хитоби сидқдин ўзга бишлмади «ва ихқуму яфъалуллоҳу маяшъ мо юриду».

Муншаот, 154-б.

Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу *وَلَيْلُكُمْ دِلْ حَسَاوِدْ مَنْ حَسَدَهُ* Ҳасадчиларнинг ҳолига вой.

*Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу
Ҳар кимки, ҳасад хислатидур, вой анга,
Иқбол ила фарқ ўлса фалаксои анга,
Ҳеч офатдин бўлмас парвой анга,
Ҳам ўз ҳасади офатидин вой анга.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман ватар ал-аҳзону *وَيْلُ لِمَنْ وَتَرَ الْأَحْزَانُ* Яхшиларни тарк этган кишининг ҳолига вой бўлади.

*Вайлун лиман ватар ал-аҳзону
Даҳр уйида улки ранжпарвард ўлғай,
Кўп яхшики бедардеа ҳамдард ўлғай,
Жон гулшанида чу яхши эл вард ўлғай,
Вой ангаки, яхшилардин ул фард ўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу *وَيْلُ لِمَنْ سَاءَ خُلُقُهُ وَ قَبَحَ خُلُقُهُ* Хулқи ёмон ва халқига «хурадиган» кишининг ҳолига вой!

*Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу
Хушхўйлик илаки, сарнавишт ўлди анга,
Дўзах сўзи лутфидин биҳишт ўлди анга,
Вой ул кишигаким, хулқи зишт ўлди анга,
Бу хулқи била ямон сиришт ўлди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 175–176-б.

Валав қунтум фи бурувжим мушайядатин *وَلَا وَ لَوْ كُنْتُ فِي بُرُوجِ مُشَيِّدٍ* Ҳатто мустаҳкам қалбалар ичида бўлсангиз ҳам... ўлим сизларни топиб олади [4:78].

[Асҳобур-Раъс]. ... Раъс қочиб, бир мис ва рўйдин ясагон қўргонга кирди, аммо фойда бермади. «валав қунтум фи бурувжим мушайядатин» маъмуни била Азроил руҳин қабз қилди ва жаҳаннам сори йиборди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

Валав яқуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк *وَلَوْ يَكُونُ قَبِيحًا، فَهِنَّ، تَبْتَ* Агар ёзганларим ёмон бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим (агар қаламимнинг йўналиши хунук бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим).

*Агар худ ўлса малиҳ ажри раҳматингдур анинг,
Валав яқуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк.*

Гаройиб ус-сиғар, 559-б.

Валадат физ-замон ас-султон ул-одил وَلَا تَنْتَ فِي الزَّمَانِ السُّلْطَانُ الْعَدِيلُ Одиш
султон замонида тугилиш.

Буким одил подшоҳ таърифдин бийикроқ эрур «валадат физ-замон ас-султон ул-одил» андин хабар берур.

Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

Валадука раббука وَلَذِكْ رَبُّكَ Оташ Парвардигорингдир.

Ва машойиҳ раҳимуллоҳ сўзи буким, валадука раббука...

Муншаот, 183-б.

Валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ وَ لَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَسَابِيحٍ
Дунё осмонини чироқлар билан безадик.

Муртафё шохлар шамъ шуъласидек барелар шакли шарҳига бўстон музаққирлари «валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ» қаримаси билан мутакаллим...

Муншаот, 138-б.

Валлайлу вар-рахмон وَاللَّيْلُ وَالزَّحْمَنُ Қуръони қаримдаги «валлайли» сўзи билан бошланувчи суранинг биринчи ояти мазмунига илҳора [Валлайли иза яғша (Зулмат ила ҳамма нарсани беркитган тун билан қасам)].

*Шоми зулфи қайдию меҳри узорин кўргали
Айлашмишмен сураи валлайлу вар-рахмонни ҳифз.*

Бадоеъ ул-васат, 206-б.

Валлайли иза яғша وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى Кечанинг дунёни қопловчи тим қоронгулиги билан қасам ичаман, тун билан унинг зулматида қасамёд қиламан [92:1].

Аммо баъд бу саҳифаки, «вашишмаси ва зуҳаҳо» кофурий сафҳасидин ёрқроқ келди «валлайли иза яғша» мулики била нуқта тироз қилгучи...

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Ул шоми висолнингким, «валлайли иза яғша» ояти бўла олган анинг шонида саводи ёзилмоғи...

Лайли ва Мажнун, 20-б.

Валлоъ ут-тифли марзукун وَلَاءُ الطِّفْلِ مَرْزُوقُ Фарзандни Аллоҳ ризки билан беради.

Валлоъ ут-тифли марзукун

Ҳар кимгаки, тифл ўлса эрур кўзи очук,

Шугли била хотири самандузи очук,

Бўлмоқ не ажаб базми дилафрўзи очук,

Ким тифли бор эрса ё анга рўзи очук.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Валлоҳу таоло аълам وَاللَّهُ تَعَالَى АЛЛОҲ таоло билади, Худо билади.

[Шайх Шихобуддин...]. Валодати беш юз ўттуз тўққузда Ражаб ойида эрмиш, вафотлари олти юз ўттуз иккида эрмиш, валлоҳу таоло аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 338-б.

Вал-ғуфрон وَالْغُفْرَانُ (Аллоҳ) гуноҳларни кечирувчи.

Ва Ҳаким Сулаймон алайҳурраҳмата вал-ғуфрон сўздурким, ота қодири қайюм, она розики марсум...

Муншаот, 184-б.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вас-салом ат-таййибин ат-тоҳирин ва саллама таслиман касийран وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى تَوْفِيقِي هَذَا الْأَرْبَعِينَ وَالسَّلَامُ عَلَى طَاهِرِينَ وَسَلَّمْ لِمَا تَسْلِيماً كَثِيراً IIIу «Арбаъин» манзумасини ёзиб тугаллашга муваффақ этгани учун Тангри таолога шукр ҳамда (Мухаммад с.а.в.) унинг ҳамма пок авлодига ҳам Тангрининг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин!

Ки, Навоийга ул дуо етгай

Булбули руҳиға наво етгай.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вас-салом ат-таййибин ат-тоҳирин ва саллама таслиман касийран.

Арбаъин, 270-б.

Ва мо тадри нафсун мозо таксибу ғадан مَا نَأْخُذِي نَفْسَ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا Киши нафси эрта нима бўлишини билмайди.

Ҳар ойинаким анбиёйи мурсал аввал орзу саволин қилгонда «ва мо тадри нафсун мозо таксибу ғадан» жавоби била ноумид бўлурлар.

Муншаот, 153-б.

Варафаъноҳу маконан алиййан وَ رَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيّاً Ва биз уни юксак мартабага кўтардик [19:57].

Ва Идрис а. с.нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур ва биҳишдадурким, каломи олиҳи ондин хабар берурким, «варафаъноҳу маконан алиййан».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ ут-тоҳирийн ва мин тобъиҳум ажмаийн ило явмиддин وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَلِهِ الْطَّيِّبِينَ وَ أَصْحَابَهُ الطَّاهِرِينَ وَ مِنْ تَابِعِهِمْ أَجْمَعِينَ إِلَى يَوْمِ الْكَلْبِ (Мухаммад алайҳис-салом) унга, унинг яхши қариндошларига, пок саҳобаларига ва унга эргашганларнинг ҳаммасига Аллоҳнинг саловатлари бўлсин!

Этма маҳрум анинг итлоатидин

Қилма навмед анинг шафоатидин.

«Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ ут-тоҳирийн ва мин тобъиҳум ажмаийн ило явмиддин».

Вақфия, 236-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَلِهِ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمْ Унга, унинг яхши қариндошларига, саҳобаларига Аллоҳнинг дуруд ва саловатлари бўлсин!

Чун нуктасида қилди аъён гавҳари ноб,

Даъвогари гавҳарлари бўлди сиймоб.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам.

Гаройиб ус-сигар, 9-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибин ва асҳобиҳи-т-тоҳирин ва саллама таслиман касиран касира وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ أَصْحَابَهُ الطَّاهِرِينَ У (Мухаммад [а. с.], унга ёқимли хислатли оиласига ва покиза саҳобаларига Аллоҳнинг саловати ва кўпдан-кўп саломлари бўлсин!

Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафҳам».

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-тоҳи-
рина ва саллама таслиман касиран, касира.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

Ва саллаллоҳу ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи وَ صَلَّى اللهُ عَلَيَّ شَمْسِ جَمَلِهِ وَ زَلِّ جَمَلِهِ Ва Тангри таолонинг раҳмати уни жамолининг қуёпи ва камолининг соясича бўлсин!

... агарчи ул қуёшча соя йўқ эрди ва ул кечага манзил қуёш усти-
да-ўқ эрди. «ва саллаллоҳу ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи».

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

Вассалому вал-икром وَالْإِكْرَامُ Вассалому вал-икром, раҳмат!

Тутмангиз бу диёр ичинда мақом,
Қайтингиз, вассалому вал-икром».

Сабъаи сайёр, 150-б.

Вассобиқун ассобиқун وَالسَّبَقِ السَّبِقُ Ҳаммадан илгари келлардан ҳам ил-
гари бор эди.

Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассобиқун.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Ва уҳйил мавта биизниллоҳи وَأُحْيِيَ الْمَوْتَى بِإِئْزَارِ اللهِ Ва Тангри таоло изни
билан ўликларни тирилтираман [3:49].

... дуо била ўлукни тиргуздик, «ва уҳйил мавта биизниллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Вашишамсу валлайл وَاللَّيْلِ وَالشَّيْءِ Қуёп билан ва уни (қуёпни) зоҳир
қилиб кўрсатган наҳор (кундузи) билан қасам.

Эй хун улким, офият қулжи манга эрди мақом,
Сурат вашишамсу валлайл эрди бирдим субҳу шом.

Фавойид ул-кибар, 289-б.

Ва янсурака Аллоҳу насран азизан وَيَنْصُرُكَ اللهُ نَصْرًا غَزِيْرًا Ва Аллоҳнинг
азизларга ёрдами сураси.

... қазо қилкидин анинг шўққаи ливосига ёқилгон аъдо афганиким:
«ва янсурака Аллоҳу насран азизан» ояти дурур...

Назм ул-жавохир, 130-б.

Ва янҳо ан алфухатио вал-мункар ва буго وَ يَنْهَى عَنْ الْفَهْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَ بَغَا Ва
фаҳш, ифлослик ва адолатсизликни рад этади.

... анинг миръоти ломеъ муҳолифгузоре «ва янҳо ан алфухатио
вал-мункар ва буго» ашиъадурур...

Назм ул-жавохир, 130-б.

Ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди وَيَقِيلُ يَارْزِيْ اَبْلَغِيْ مَاْهُوْدي Айтидики, эй ер-су-
вингни юттил.

... анинг дарёйи ҳаёт табъидин раиҳаи бўла олғай, балоғатдисо-
реким: «ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди» анинг ҳуққаи пур гавҳарига
такаллум вақти диққати калом била татаббуъ қила олғай.

Назм ул-жавохир, 130-б.

Ва қолотил-яхуду узайру-ибнуллоҳи وَقَالَ الْيَهُودُ عُذَيْرُ ابْنِهِ Яхудийлар: «Узайр – Аллоҳнинг ўғли», – дедилар [9:30].

Баъзи бу ғариб ҳолатдин Узайр а. с.ни ибнуллоҳ дедилар. «ва қолотил-яхуду узайру-ибнуллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

Ва қулно ё Зулқарнайн وَ قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ Биз: «Эй Зулқарнайн, ё уларни азобга дучор қилурсан ёки уларга яхши муомалада бўлурсан», – дедик [18:8].

... Зулқарнайннинг нубувватига бир далил будурким, Тангри тало ўз каломида «ва қулно ё Зулқарнайн» деб анбиё дастури била хитоб қилиб, баъзи яъжуж дафъи учун сад боғлабдур...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111–112-б.

Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи وَ خَدَّتْ الْفَرْءُ خَيْرٌ مِنْ خَلِيسٍ Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлгандан ёлғизлик яхши.

Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи

Бекасизгу дард кўида ғард ўлмоқ,

Хушироққи, ямон била ҳамовард ўлмоқ,

Ёлғиз бўл, топма ранжспарвард ўлмоқ,

Хушироқ чу ямон рафиқдин фард ўлмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллатлоҳ وَ خَدَّ لَا شَرِيكَ لَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ У (Аллоҳ) ягонадир ва унинг шериги йўқдир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир.

Охир Худованди бемислу монандким, анга йўқтур шабиҳ ва шарик ва волид ва фарзанд, яктоедур беҳамто, беиштибоҳу икроҳ (ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллатлоҳ) ғайрати илоҳий ва ғазаби номутаноҳий била аларга ҳам не расволиғлар насиб этти...

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала وَ هُوَ يُحْيِي الَّذِي لَا يَمُوتُ عِنْدَ وَ شَأْنِهِ تَقَدَّسَ وَ تَعَالَى У (Аллоҳ) асло ўлмайди, доимо тирик, унинг шаъни муқаддас ва олийдир.

Таоллаҳу зиҳи ҳар покдин пок,

Ки, не шаҳ, не гадодин бор анга бок,

Гадони шох этардин йўқ ҳаросон,

Анга шохни гадо қилмоқ ҳам осон.

Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала.

Мушпаот, 149-б.

Ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнун وَ خُورَ أَطْنِكَ مِثَالُ تَلَوُّوْا الْمَكْنُونِ Ва кўз қораси яширин дурдек.

... то Ҳазрати амир сўзлари равзалари тамошосига қадам кўяр эрдим ва ҳар равзада «ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнун» висолларидин баҳра топар эрдим...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи وَ لَا يَأْتِ الْأَخْفَى سَرِيعَ الزَّوَالِ Аҳмоқ юрт бошқарса заволининг келиши тезлашади.

Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи

Ҳар кимга хирад тариқининг нисбати бор,

*Давлатқа агар етса анинг муддати бор,
Аҳмаққа чу етса салтанат шанъати бор,
Султонлигининг заволига суръати бор.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Водин ғайри зи заръин وَادٌ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ Экин ўсмайдиган бир водий [14:37].

*Иброҳим а. с. Ҳожар била Исмоил а. с. ни элтиб, бир биёбон-
даким, Ҳақ тасоло ўз каламида «водин ғайри зи заръин» дебдурки,
Макка еридур, қўйди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 116-б.

Волюка ман лам ююдука وَالْأَفْ مَنْ لَمْ يُعْلَقْ Сени менсимаган киши – сен-
га ёрдам беради.

*Волока ман лам ююдука
Давр аҳлига лутфи жоифизо кўргузгил,
Эл қилса ямон, яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ сафо кўргузгил,
Ким қилмаса хасмлик, вафо кўргузгил.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вулитду фи замони ас-султонун-одил ануширвон وَلَيْتُ فِي زَمَانِ السُّلْطَانِ الْغِيَاثِ الْإِشِيرَوَانِ Мен одил Ануширвон (Нўширавон) подшоҳ замонида дунёга келдим.

*Ва ул ҳазрат бу ишқа эътибор қўюб, ўз калами мўъжиз низомини
мундоқ сўрубдурким, вулитду фи замони ас-султонун-одил Анушир-
вон.*

Тарихи мулуки ажам, 242-б.

Давлати ожили муфиз ба саодати авонл барважҳи акмал муяссар бод ва муҳассал, вассалом دَوْلَتِ أَجَلٍ مَغِيْظٍ بِهٖ سَعَادَتِ اَوَّائِلِ بَرٍّ وَجِهٖ اَكْمَلِ مِيسَرٍ بِادٍ اِستِغْبَالِ سَعَادَتِهَا اَمْتِغُوثِ بَرٍّ تَهٗزِ كَلْبَانِ دَوْلَاتِ مُوَكَّامَلِ رَاوِشِدَا مُوَيَّسَّسَرِ (умидлар) ҳосил бўлғай. Вассалом (Ғамом).

*Давлати ожили муфиз ба саодати авонл барважҳи акмал муяс-
сар бод ва муҳассал, вассалом.*

*Бу руқъалари келган вақтда аларнинг муборак миждоҳларига ори-
за воқеъ бўлуб, неча кун беҳузур бўлуб, яна сўхатлари хабари келди.*

Ҳамсағ ул-мутаҳаййирин, 42-б.

Давлат ул-мулуки фил-адли دَوْلَةُ الْمُلُوكِ الْفَيْلِادَلِ Шоҳларнинг давлати адо-
лат узрадир.

*Давлат ул-мулуки фил-адли
Шаҳ убаҳату ҳаниматидур адли била,
Иқбол доғи шавкат эрур адли била,
Олам эли амниятидур адли била,
Султонларнинг давлатидур адли била.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давлат ун-наводи офат ил-рижолн دَوْلَةُ الْكَوَادِ اَفْئَالِ رِجَالِ Нокасларнинг дав-
лати – кишиларнинг офати.

*Давлат ун-наводи офат ил-рижолн
Муқбиллар ишида кўп латофат билгил,*

Идборда ул эл аро масофат билгил,
Нокаслар ишин айни касофат билгил,
Давлатларини эранга офат билгил.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвон دَوامُ السُّرورِ بِرُؤْيَا الْإِخْوَانِ Дўстларни
кўриш, хурсандчиликка хотима бермайдн.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвон
Қардошлар очилмасунким оралари,
Фаррух бўлсун кавкаби сайёралари,
Васл ила йироқлиқларининг чоралари
Ким, келди фараҳ мужсиби наззоралари.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазон دَواؤُ الْقَلْبِ بِرِزْوَانٍ بِالْقَازَانِ Қалбнинг шифо-
си – қазога рози бўлиш.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазон
Ҳар кимга ливойи чарх фарсуд керак,
Кўнглида сипеҳр дарди мавжуд керак,
Ҳар кимгаки, кўнгли дарди нобуд керак,
Ҳар неки қазодин ўлса, хушнуд керак.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Дайн ул-маръи ҳузнуҳу دَيْنُ الْمَرْءِ حُزْنُهُ Кишининг бурчи – маҳзун бўлиш.

Дайн ул-маръи ҳузнуҳу
Ҳар кимсаким, бурч ранжининг дарҳамидур,
Ғамнинг ёрию дарднинг ҳамдамидур,
Кўрмаклик вомхоҳни мотамидур,
Алқисса, бурч одамининг гамидур.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Далилу асл ил-маръи фаълуху دَلِيلُ أَصْلِ الْمَرْءِ فَعْلُهُ Кишининг асл экан-
лигини феълн намоён қилади.

Далилу асл ил-маръи фаълуху
Кимни тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайин, фиолин англа,
Кирдориға боқиб, асл ҳолин англа,
Аслиға далил анинг ҳисолин англа.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу دَلِيلُ عَقْلِ الْمَرْءِ قَوْلُهُ Кишининг сўзи – ақ-
лга далолатдир.

Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу
Одамки, демак била киромийдуру бас,
Сўз дурри ишининг интизомидуру бас,
Сихҳат ончаки, ақли ақл комидуру бас,
Ақлиға далил анинг каломидуру бас.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи دَلِيلُ الْفَقْرِ غَرِيزُ الْإِنْدَالِ Фақирларнинг
энг хори Аллоҳ ҳузурида азиздир.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи
Ҳаргиз бўлмас жоҳу дирам зори азиз,

Жон нақди бериб сийм харидори азиз,
Халқ оллидадур фақр талабгори азиз,
Ҳақ оллида фақрининг эрур хори азиз.

Назм ул-жавоҳир, 150–151-б.

Даъ зикрахунна миммо лахунна вафоу, рихуссабо ваваъди савоу
دَعَاكَرَهُنَّ مِمَّا لَهُنَّ وَفَاوْا رَحْضًا وَوَعْدِي سِوَاوِ
Аёлларнинг вафоси ҳақида зикр ки-
лишни кўй (уларнинг вафоси) тоғти пабада ва (ёлғон) аҳду паймоннинг
ўзидир (шеър).

Тарихи аъбиё ва ҳукамо, 189-б.

Динор уш-шажиҳи ҳажарун دِينَارُ الشَّجِيهِ حَجَرُ
Баҳишнинг тилласи фойда-
сиз тошдан ўзга нарсa эмас.

*Динор уш-шажиҳи ҳажарун
Жамъ этмак азалда тоғти тақсим бахил,
Ким этмади сийм элга таслим бахил,
Ҷун харжс қилур чоғда кўрар биём бахил,
Тош ҳукмидадурки, жамъ этар сийм бахил.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Дихи тамуру мур ас-саҳоб دِه تَمُورُ مَوْرُ السَّحَابِ
Улар ҳам булутлар юрган-
дек юрарлар.

... содиқ ва ниҳоятсиз туюригаким, ердин учқонда фалак юзин
ёпар «дихи тамуру мур ас-саҳоб» мутобиқ.

Муншаот, 147-б.

Дори ман жафока таҳжилан лаху دَارِ مَنْ خَفَاكَ تَهْجَلَانِ
Кимса сенга жафо
қилса ҳам, ундан уялиб муроса қил.

*Дори ман жафока таҳжилан лаху
Ҳар кимки, сени раво кўрар шиддатиға,
Сен кўпрак иштиғол эт анинг хизматиға,
Гар тутмас ул ҳариф ўз хислатиға,
Сен лек мадори қил анинг хижлатиға.*

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дор ус-салтана دار السلطنة
Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

*Батахис Ҳайрат дор ус-салтанасининг амнободи тавсифида-
ким...*

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу دَاوُنْ نَفْسٍ وَ نَعْلُ حِرْسٍ
Кишининг офатини
хирсининг инжиқлигидан деб бил.

*Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу
Ҳирс офатини нафс ҳавоси билгил,
Қўймоқ ани нафс муддаоси билгил,
Нафсингга алам ҳирс балоси билгил,
Кечмак мундин анинг давоси билгил.*

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Доъун нафси ил-ҳирсу دَاوُنْ نَفْسٍ اِلْ حِرْسٍ
Кишига алам – ҳирс (таъма, оч-
кўлик)дан етади.

*Доъун-нафси ил-ҳирсу
Гар айтур эсанг, бўлай жувонмард охир,*

*Қил ҳирсни фақр йўлида гард охир,
Ҳирс ўтидин бўлма дардпарвард охир,
Қим нафсга ҳирсдин етар дард охир.*

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибак *نَم عَلِي كَطْمَالْنِيْطُ نَهْنَد غَرَايَكَ*
Жаҳлға йўл берма – оқибатлари мақталади.

*Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибак
Таврунда гунаҳ кечурмокин мавжуд эт,
Суд қилибон бу навъ беҳад суд эт,
Эл ғуссасини сингурмокин мақсуд эт,
Бу шева била оқибатинг маҳмуд эт.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризку *نَم اَلَا طَهْرَةَ يُوْسَاءُ غَلِيْكَ الرِّزْقُ*
Доим таҳоратли юргин, таҳорат тозалик ризку рўзингни оширади.

*Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризку
Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Оригай фоқа чирки ул сувдин.
Тоҳир ул истасанг фузун рўзий,
Хосир улким йитурди бул сувдин.*

Арбаъин, 264-б.

Ё арзи хузиҳи *يَا غَرْضُ هُوْزِهِ* Эй ер тут (юг) буни.

*Мусо а. с. ерга айттиқи, «ё арзи хузиҳи». Ер Қорунни ошугигача
ўзига тортиқи. Хорун дедиким, эй Мусо, яна сеҳр оғоз қилдинг. Мусо
а. с. айтти: «ё арзи хузиҳи».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 143-б.

Ё муфаттиҳил абвоб *يَا مُفْتَحِ الْاَبْوَابِ* Эй эшикларни фатҳ қилувчи.

*Ҳумор солибу майхона эшиги боғлиқ,
Тараҳҳум айла менга, ё муфаттиҳил абвоб.*

Наводир ун-ниҳоя, 49-б.

Ё Одаму ускун анта ва завжука ал-жанната *يَا اَدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ*
Эй Одам, сен эса жуфтинг (Ҳавво) билан жағнатни маскан тутиб... [7:19].

*Одам ва Ҳаво биҳишда сокин бўлсун деб амр бўлдиким, «ё Ода-
му, ускун анта ва завжука ал-жанната».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

Ё Яҳё ҳузил китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян *يَا يَحْيٰى هٰذَا كِتٰبُنَا بِقُوْرَةٍ وَّءَايٰتِنَا الْخُكْمُ صَبِيْٓا*
(Биз унга): «Эй Яҳё, Китобни (яъни Тавротни) маҳкам ушлагин, (дедик) ва уни а гўдаклик чоғидаёқ ҳикмат-маърифат ато этдик [19:12].

*Ва чун Яҳё а. с. мутаваллид бўлди, оз вақтдин сўнгра Тенгри тао-
ло муборак кўнглин ваҳй нузулидин мунаввар қилдиким. «ё Яҳё ҳузил
китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи *يَا قُوْدْرَتُ اَيْنِيْ جِيْعٍ وَّاَرْحَمُ بَدُوْعِيْ*
кўзимнинг оқу қораси, раҳми ва шафқатли бўл.

*Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи,
Қим қилди бу селоб кўзум уйини вайрон.*

Фавоийд ул-қибар, 301-б.

Ё Ҳомонубни ли сарҳан *يُهاونُ أبن لي سرحاً* Эй Ҳомон, мен учун бир (баланд) қаср қургин [40:36–37].

Ўткон балийёт асносида Фиръавн сарҳи мумаррадни Ҳомонга буюрдиким, осмонга чиқиб Мусо а. с. нинг Тенгриси била урушай, деб қўн муддат устодлари жамъ қилиб, ул сарҳни ясадиким, «ё Ҳомонубни ли сарҳан» анга долдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 138-б.

Жавдат ул каломи фил-ихтисори *جودة الكلام في الاختصار* Сўзнинг яхшииси – қисқасидир.

*Жавдат ул-каломи фил-ихтисори
Ҳар кимсаки сўз демак ишорида дурур,
Маъни гули нутқининг баҳорида дурур,
Сўзким десун улки ихтиёрида дурур,
Сўз яхшилиги чу ихтисорида дурур.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати *جولة الباطل ساعة و جودة الحق إلى الساعة* Ботишнинг умри бир соат, ҳақиқатники эса қиёмат соатигачадир.

*Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати
Ботилки чақилса барқи тобони анинг,
Кузини юмуб очқунча имкоки анинг,
Ҳаққим йўқ нафъ ичинда поёни анинг,
Бўлеуси қиёматқача жавлони анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавазал-иснайни шоъ *جوز الإنئين شاء* Ботирлиқнинг икки нишонаси.

*Эй Навоий, Тенгри асрорига тил маҳрам эмас,
Чок қўнғунг ичра тутким «жавазал-иснайни шоъ».*

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Жалла жалоллаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу *جَلَّ جَلالُه عَمَّ بؤوكليتي يانا ҳам юксалиб, неъматлар умумий бўлсин.* Ундан ўзга илоҳ йўқ.

Кибриё ва жабарут асоси холиқи Жаббордур. Бу сифатқа ул сазо ва бу сифат анга сазовордур (Жалла жалоллаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу).

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Жалла ман ло ямуту *جَلَّ مَنْ لَا يَمُوتُ* Ўлмайдиган нарса – улугдир.

*Жалла ман ло ямуту
Гардулки халойиққа вафоси йўқ анинг,
Жавр ичра кичик-улукқа поси йўқ анинг,
Ҳар кимки кичик бўлса бақоси йўқ анинг,
Сен они улук билки, фаноси йўқ анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим *جَلَّ أله نه حي قديم* У (Аллоҳ) азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир.

*Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо нуъмоуҳу не фарди азим.*

Сабъан сайёр, 14-б.

Жалла субҳонаҳу ва азим уш-шонаҳу جَلَّ سُبْحَانَهُ وَ عَظِيمُ شَأْنُهُ Улутдир унинг неъматлари ва буюкдир шон павкати.

*Анга ҳамдким илми лорайб эрур,
Ҳамул илм ила олим ул-гайб эрур.
Жалла субҳонаҳу ва азим уш-шонаҳу.*

Муншаот, 153-б.

Жалли субҳанаҳу ва азуму шаънуҳу ва илайҳи ғайриҳу جَلَّ سُبْحَانَهُ وَ عَظِيمُ شَأْنُهُ وَ إِلَهِهِ غَيْرُهُ Унинг неъматлари улутдир, шону шавкати буюкдир ва ундан бопқа илоҳ йўқдир.

«Жалли субҳанаҳу ва азуму шаънуҳу ва илайҳи ғайриҳу» фунун дақойиқи, балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлик ва мухтасар баёнлик муҳаддислари...

Вақфия, 234-б.

Жалис ул-маръи мислуҳу جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ Кипининг ҳамсуҳбати унинг ўзи каби бўлади.

*Жалис ул-маръи мислуҳу
Йўқ олам ичинда фардлик меҳнатидек,
Ким кимсага қилса ёрлик нисбатидек,
Бўлғуси хисоли ёрининг хислатидек,
Бордур кишининг чу феъли ҳамсуҳбатидек.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жалис ус-суъи шайтонун جَلِيسُ السُّوءِ شَيْطَانُ Ёмон дўст – шайтондир.

*Жалис ус-суъи шайтонун
Яхшиликдин топса нишон ҳамсуҳбат,
Берур санга осойиши жон ҳамсуҳбат,
Чун бўлди малак нафърасон ҳамсуҳбат,
Шайтон сангаким дурур ёмон ҳамсуҳбат.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жалис ул-хайри ғаниматун جَلِيسُ الْخَيْرِ غَنِيمَةٌ Яхши ҳамсуҳбат – ғаниматдир.

*Жалис ул-хайри ғаниматун
Ёреки тегар бировга озори анинг,
Ақл олдида тенгдурур йўқу бори анинг,
Ёреки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат ўлди рухсори анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жамол ул-маръи фил-ҳилми جَمَالُ الْمَرْءِ فِیْلُ حِلْمِهِ Кипининг ҳусни – мулойимлигидадир.

*Жамол ул-маръи фил-ҳилми
Ҳар кимдаки даҳр ичинда донолик эрур,
Ҳилм ила иш анга мажлисоролик эрур,
Ойини таҳаммулда тавонлик эрур,
Юк чекмак уйла кишига зеболик эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жанноти аднин фадҳуллуҳу холидин جَنَّاتُ عَدْنٍ فَادَّخَلَهَا الْعَالِيينَ (Такводор зотлар учун) барча дарвозалари очик мангу жаннатлар бордир. Унга мангу қолғувчи ҳолларингизда кирилингиз [38, 39:50, 70].

Ва яна: «жаиноти аднин фадхуллуҳо ҳалидин» ким, вазни: «му-
стафъилун, мустафъилун, мустафъилон» дур ва «ражази мусад-
даси музол» воқеъ бўлбдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Жаҳд ул-муқилли касирун جَهْدُ الْمُقِلِّ كَثِيرٌ Фақир учун оз бало ҳам кўпдир.

Жаҳд уд-муқилли касирун
Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўндур,
Йўқ бок агар ҳаққи ризоси кўндур,
Борлиқда агар даҳр жифоси кўндур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўндур.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жоласал-фуқарои таздад шукран جَالِسُ الْفُقَرَاءِ تَذَنُّذُ شُكْرًا Камбағаллар би-
лан суҳбатда бўлиш, шукрни кўпайтиради.

Жолас ал-фуқарои таздад шукран
Жаҳл аҳли била кимгаки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай,
Фақр аҳли била ангаки суҳбат бўлғай,
Шак йўқки, зиёда шуки неъмат бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бил-касири ва қонигъ бил-қалили جُودُ بِالْكَاسِرِ وَ قَانِغٌ بِالْقَالِلِ Берипда
хўп бер, олаётганда оз билан қаноатлан.

Жуд бил-касири ва қонигъ бил-қалили
Жудеки хирад буюрса тобеъ бўлғил,
Нафс айласа бухл мариға монеъ бўлғил,
Озу кўп аро бир сўzumга самеъ бўлғил,
Кўп бергилу озга лек қонеъ бўлғил.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри جُودٌ بِمَا تَجِدُوا صَدَقَاتِ الْأَمْرِ Нимаики топсанг,
садақа қил.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри
Майдони саҳо ичра жалодат кўргуз,
Топқонни берур амрига одат кўргуз,
Бухл айласа, нафсингга адоват кўргуз,
Ҳар нимаки топилса саховат кўргуз.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Завақат ус-салотини муҳрифат уш-шафатайни زَوَاقَاتُ السَّلَاطِينِ مُهْرِفَةُ الشَّافَتَيْنِ
Шоҳларнинг таоми лабни куйдиради.

Завақат ус-салотини муҳрифат уш-шафатайни
Шаҳ хони гамин қўйки, тарабни ўртар,
Иссиг оши турку арабни ўртар,
Топмоғлиг ани аҳли адабни ўртар,
Топмоғлиг ани худ икки лабни ўртар.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Завоё ад-дунё машхунатун би-р-разоё زَوَايَا الدُّنْيَا مَشْخُونَاتُ بِلِّ رِزَايَا Дунё
бурчақлари мотамларга тўладир.

Завоё ад-дунё машхунатун би-р-разоё
Гардунки, анинг жавфида мамлу гамдур,

*Ҳар бир ғамида юз ибтило мудғамдур,
Дунёдаки, эл навҳаси зеру бамдур,
Ҳар зовияси тўла мотамдур.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Залла ман боъ ад-дина бид-дунё **ذَلْ مِنْ بَاءِ الدِّينِ بِالْذُّنُوءِ** Кимки динни дунёга алишпирган бўлса, йўлдан озибди.

*Залла ман боъ ад-дина бид-дунё
Дунё сориқим майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёга бировки дунёни сотти, ахий.*

Назм ул-жавоҳир, 160–16-б.

Залла ман ракана илал-ашрари **ذَلْ مِنْ رَكْنٍ إِلَى أَشْرَارٍ** Ёмонга қайишган киши – залолатдадир.

*Залла ман ракана илал-ашрари
Майл айла ҳамини меҳрибонлар сори,
Яхшилару турфа қордонлар сори,
Дол ўлди ямон кишига қонлар сори,
Озди кишиқим, борди ямонлар сори.*

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи **ذَلْ سَعْيٍ مِنْ رَجَاءٍ غَيْرِ اللَّهِ** Аллоҳдан ўзга кишига умид боғлаган киши гумроҳдир.

*Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи
Ҳақдин кишиқим йўқ орзуҳолиғи
Билгилки, ғадалиқдур анинг шоҳлиғи,
Жуз ҳақдин анингки бўлса огоҳлиғи,
Умиди эрур ғояти гумроҳлиғи.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Заломат ул-маздуми ло тузиъу **ظُلَامَةُ الْمَذْمُومِ لَا تُزِيْعُوا** Мазлумнинг рағж-укубати зоёғ кстмайди.

*Заломат ул-маздуми ло тузиъу
Залимки, тилар айласа олам зоёғ,
Маздумни бедоди этар кам зоёғ,
Маздумни гарчи айлагай ғам зоёғ,
Ул ранжски чекти бўлмагай ҳам зоёғ.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Залоқат ул-лисони зот ул-моли **زَلَاةُ لِسَانٍ ذَاتُ مَالٍ** Тилининг равонлиғи бойлик эгасидир.

*Залоқату л-лисони зот ул-моли
Соқит бўлур офоқ аро ҳол ияси,
Ойини фанода турфа аҳвол ияси,
Мол ўлса яқин билки эмас мол ияси,
Невчунки анинг лек эрур мол ияси.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Замман ал-лоҳу ризқа кулла-аҳадин **زَمَّانُ كُلِّ رِزْقٍ أَلَّا اللَّهُ** Аллоҳ ҳар бир нарсанинг ризқиға кафилдир.

*Замман ал-лоху ризқа кулла аҳадин
Ҳар кимки, яқин анга муҳаққақ бўлди,
Оллида маош ишида равнақ бўлди,
Қилмоқ тамаъ элга саҳви мутлақ бўлди,
Эл қисматининг кафили чун ҳақ бўлди.*

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ ضَمَاءُ الْمَالِ أَشَدُّ مِنْ ضَمَاءِ الْمَوْءِ
Мол дунёга ташналик – сувга ташналикдан кучлироқдир.

*Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ
Дунё сори ҳирс ҳар ямондин ортуқ,
Тарк этмак ани кавну макондин ортуқ,
Сувсизга сув шавқи бўлса жондин ортуқ
Бил, сифлага мол шавқи жондин ортуқ.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Занобун воҳидун қасирун ва алфу тоъатин қалили زَنَابٌ وَاحِدٌ كَثِيرٌ وَ أَلْفٌ طَاعَةٌ قَلِيلٌ
Уноҳнинг биттаси ҳам кўп, ибодатнинг мингтаси ҳам камдир.

*Занобун воҳидун қасирун ва алфу тоъатин қалили
Гар эмас эсанг зухдга дамсоз ҳануз,
Фисқ ичра қилур эсанг таку тоз ҳануз,
Кўп англа бир ўлса жуғрм носоз ҳануз,
Гар минг ўлса тоат эрур оз ҳануз.*

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зарб ал-ҳабиби авжаъу ضَرْبُ الْخَبِيبِ أَوْ جَاءُ
Дўст ачитиб гапиради.

*Зарб ал-ҳабиби авжаъу
Ким дўст дурур позу наим англа ани,
Душман эса нийрони жаҳим англа ани,
Тан хок эса ҳасмдин, салим англа ани,
Зарбеки ҳабиб урар, алим англа ани.*

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони ضَرْبُ اللَّسَانِ أَشَدُّ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ
Тил зарбаси – тил оғригидан кучлироқ.

*Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони
Чун синса кўнгул захми забон оғригидин,
Ким эрмас анинг оғриғи жон оғригидин,
Ҳар неки санга етар лисон оғригидин,
Билгилки, қатикдурур синон оғригидин.*

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарр ут-тоғи фи тугёниҳи زَرَرُ الطَّاعِ فِي طُغْيَانِهِ
Исён қилувчини ўз исёни ҳаёқ этади.

*Зарр ут-тоғи фи тугёниҳи
Фармон хатин айлагил рақам жон ичра,
Тугён рақамини ташила найрон ичра,
Тогеки, ўзин солмади фармон ичра,
Қуй нофармон халқин тугён ичра.*

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Заҳабно водиял-мақсад, важадно моҳувал-мақсуд، وَهَبْنَا وَاِدِي الْمَقْصُودِ، وَجَدْنَا مَا هُوَ الْمَقْصُودُ Мақсад водийсига кетдик (етдик), мақсад қандай эжапти-
гини у ерда топдик.

Навоий, Каъба зикрини қўйки, биз дайри фано истаб

Заҳабно водиял-мақсад, важадно моҳувал-мақсуд.

Бадоеъ ул-бидоя, 115-б.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи زِيَارَةُ الْوُضُوءِ مِنْ مِّنَّا زِيَارَةُ Заифларнинг
ҳолидан хабар олиш – камтарликдандир.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи

Заъф аҳлига алтоф тавакқуъ билгил,

Лутфунг била ул элга тараффуъ билгил,

Бу нуктани нас йўқ, тасомуъ билгил,

Ул қавм зиёратин тавозуъ билгил.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли زِيَاةُ الْقَلْبِ مِنْ أَكْلِ الْحَالِ Қалб нури – ҳа-
лол таомдан пайдо бўлади.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли

То шиқ балосига фақир ўлди қўнгул,

Ҳар қўзи ҳаримига асир ўлди қўнгул,

Ҳурмат аро тийра масир ўлди қўнгул,

Маъқули ҳалолдин мунир ўлди қўнгул.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зиёрат-ул ҳабиб ил-ҳарроъ ул муҳаббати زِيَارَةُ الْحَبِيبِ وَالْحَارِوَةِ الْمُحِبَّةِ Дўстларни
зиёрат қилиш муҳаббатни оширади.

Зиёрат ул-ҳабиб ил-ҳарроъ ул-муҳаббати

Ҳар кимки ҳабибинг ўлса эврул бошига,

Маҳв ўл юзига, жонини фидо қил қошига,

Тош урса равонингни туфайл эт бошига,

Таждиди муҳаббат англа бормоқ қошига.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири زِينَةُ الْبَاطِنِ خَيْرٌ مِنْ زِينَةِ الظَّاهِرِ Ботикий хусн зоҳирий хусндан яхшироқдир.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири

Эйким, қиласен жилвау шират чоғи зеб,

Мустаҳсан эмас эр кишининг қилмоғи зеб,

Гар бўлса ишинг кўтрағи ё озроғи зеб,

Зоҳирдин эрур сутуда ботиндоғи зеб.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зикр-ул авлиёъи тунзил ур-рахмата ذِكْرُ الْوَلِيَّاءِ تَنْزِيلُ الرَّحْمَةِ Авлиёларни
эслаш – илоҳий раҳмат ёғдиради.

Зикр ул-авлиёъи тунзил ур-рахмата

Халқ ичра Ҳақ авлиёсини бил раҳмат,

Ул хайлдин ўлди элга мойил раҳмат,

Зикр айлаб аларни ҳосил раҳмат,

Ким зикрлари айлади нозил раҳмат.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зикр ул-мавти-жалояъ ул-қулуби ذِكْرُ الْمَوْتِ جَلَاءُ الْقُلُوبِ Ҳалимни эслаш – қалб жилосидир.

*Зикр ул-мавти-жалояъ ул-қулуби
Ҳар кимки, ўлум сўзин демак фан айлар,
Ўз ҳолига бу сўз била шеван айлар,
Таверини сулук ичинда аҳсан айлар,
Ким руҳни ўлмак сўзи равшан айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зикр уш-шабоби ҳасратун ذِكْرُ الشَّبَابِ حَسْرَةٌ Ҳалимни эслаш – ҳасратдир.

*Зикр уш-шабоби ҳасратун
Қарики эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йиғитликни қилинмоқ ҳасрат,
Ҳар ишда йиғитларга ёлдинмоқ ҳасрат,
Сўз ичра йиғитликни соғинмоқ ҳасрат.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зил ул-аъвижи аъважу ذِلُّ الْأَعْيُوجِ أَعْوَجُوا Букри кишининг сояси ҳам эGRIDИР.

*Зил ул-аъвижи аъважу
Ким эгри эса, тузлук эмас пояси ҳам,
Бор ўзидек эгри суду сармояси ҳам,
Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам,
Ким эгри кишининг эGRIDУР сояси ҳам.*

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Зил ул-карими васиъун ذِلُّ الْكَرِيمِ وَسِيعٌ Сахийликнинг сояси кенг бўлади.

*Зил ул-карими васиъун
Муқрим ишини кўрки, бадеъ ўлди баса,
Богида хариф анга рабеъ ўлди баса,
Чун гули муқрод анга рафеъ ўлди баса,
Ул нахлга ҳам соя васеъ ўлди баса.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зилу умр из-золими қасирун ذِلُّ عُمْرٍ اِذَا اَطْلَمَ فَمَيِرٌ Золим умрининг сояси қисқа бўлади.

*Зилу умр из-золими қасирун
Золимки, шиор этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини,
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зин ур-рижол мавози йафҳум زِينَةُ رِجَالٍ مَوَاضِي يَفْهَمُ Кишиларнинг вазни – тарозитаридир.

*Зин ур-рижол мавози йафҳум
Маҳрам тиласанг сидқ ила гуфторига боқ,
Пир истар эсанг сулуку атворига боқ,
Ғавр айла кишига доғи кирдорига боқ,
Не қилсанг анинг шонида миқдорига боқ.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зир ул маръи ала қадри киромихи زِرُّ الْمَرْءِ عَلَى قَدْرِ كِرَامِهِ Кишини зи-
ёрат қилиш унинг саховатига қараб бўлади.

*Зир ул-маръи ала қадри киромихи
Ёрингни тонир ишта маҳорат айла,
Диққат била ҳолига басорат айла,
Муқрим эса итҳори башорат айла,
Жудига кўра они зиёрат айла.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зоқа садруху ман зоқа ядуху ذَاقْ صَدْرَهُ مَنْ ذَاقَ يَدَهُ Қўли очик бўлмаган
кишининг юраги тор бўлади.

*Зоқа садруху ман зоқа ядуху
Улким қўлида дурри лаоли бўлгай,
Гамнинг анга қайда эҳтимоли бўлгай,
Муфлис бўлмоқ тараб заволи бўлгай,
Гамгиндурур улки, илги холи бўлгай.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зокат ид-дунё алал-мутаноқизина ذَاكَاكَ الْكَفَاءُ عَلَيْهِمُ الْمُتَاقِضِينَ Дунё – қалби
торлар учунгина тордир.

*Зокат ид-дунё алал-мутаноқизина
Хайлеки маваддат ошкор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъиқи муҳосамат шир айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зулл ул-маръи фит тамаъи ذُلُّ الْمَرْءِ فِی الْطَعْمِ Кишининг тўғри йўлдан
озиши – тамаъдандир.

*Зулл ул-маръи фит тамаъи
Ҳар кимки, тамаъдурур гирифторлиги,
Не суд анга аҳли сахо ёрлиги,
Иzzат бермас нақду дирам борлиги,
Ким бўлди тамаъдин кишининг хорлиги.*

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зулм уз-золими ядуху илал-ҳалоки ظُلْمُ الْظَالِمِ يُغْوِيهِ إِلَى الْهَلَاكِ Золимининг
зулми уни ҳалокатга йўллайди.

*Зулм уз-золими ядуху илал-ҳалоки
Золимки, эрур зулму жафо ҳосил анга,
Зулм этгали-ўқ хотир ўлур мойил анга,
Бўлмоқ хуш эмас қилгонидин хушдил анга,
Ўз зулмидин-ўқ ўлғусидур қойил анга.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зулм ул маръи язруъуху ظُلْمُ الْمَرْءِ يَزْرُوهُ Киши зулм қилса, ўзи хор
бўлади.

*Зулм ул-маръи язруъуху
Даврон кишига зулм фузун айламагай,
То они таабга раҳнамун айламагай,
Эл зулм ила халқни забун айламагай,
Ким зулм-ўқ они сарнигун айламагай.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти ظلم الملوك اولى من دلال الرعة
Халқнинг(ножўя) қилигидан подшоҳнинг зулми яхшироқ.

Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти
Ким бўлса раъият иши тақво анга,
Қилмоқни буюрди Ҳақ таоло анга,
Нозики раъият этса бежо анга,
Шоҳ зулми алар нозидин авло анга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 85-б.

Зур ғаббан таздад ҳуббан زُرْ غَابَّانَ تَزْدَدُ حُبَّانَ Тоҳ-тоҳ кўришганда муҳаббат
ошар.

Зур ғаббан таздад ҳуббан
Бир-бирин дўстлар агар гаҳ-гаҳ,
Кўрсалар, дўстлук ўлур ғолиб.
Шавқдин ихтилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

Арбаъин, 267-б.

Зухд ул-омий музиллатун زُحْدُ الْاُمِّي مُزِيلَاتُنْ Авом кишининг зоҳидлиги –
ғумроҳлиқдир.

Зухд ул-омий музиллатун
Ким бор эса ҳаққа даргоҳ ҳоклиги,
Илим ортуқким, икки жаҳон шоҳлиги,
Олам фисқиди бордур огоҳлиги,
Оми киши бўлди зухди ғумроҳлиги.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Иброҳим салавотур-рахмон алайҳ улул-азм اِبْرَاهِيمُ صَلَوَاتُكَرْخَمْسُنْ عَلَيْهِ
Иброҳим Пайғамбарга Аллоҳнинг улуғ раҳмати бўлсин.

Иброҳим салавотур-рахмон алайҳ улул-азм битибдурлар. Отаси
эрдиким, ани Торах ҳам битибдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 112-б.

Из қолатил-малоникату ё марёму инналлаҳа юбат-шируки бикали-
матен минҳу исмиҳул масиҳу исабну маряма ва жийҳан фид-дунё вал
охирати ва минал-муқаррабийна ва юқалдимунноса фил маҳди ва
اِذْ قَالَتِ الْمَلَايِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْغَيْدِ وَكَهْلًا...

Эсланг (Эй Муҳаммад), фаришталар: Ё Марям, албатта, Аллоҳ
сенга ўзининг сўзини хушхабар қилиб берадики, унинг исми ал-масиҳ
Исо бинни Марям бўлиб, дунёю охирада обрўли ва (Тангрининг)
яқинларидан бўлур ҳамда одамларга гўдақлик пайтида ҳам вояга
етган чоғидек гатирур ва солиҳ бандалардан бўлур... [3:45-46].

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

Изҳор ул-ғанӣи минаш-шукри اِظْهَرِ الْغَنِيَّ مِنَ الشُّكْرِ Бойликнинг изҳори –
шукрдир.

Изҳор ул-ғанӣи минаш-шукри
Шукр айлади шиддатда рижо изҳори,
Ҳар меҳнат аро дафъи бало изҳори,

*Мол истасанг эт шукру сано изҳори,
Ким шукр демак қилур гино изҳори.*

Назм ул-жавохир, 137-б.

Иймон ул-маръи йуърафу бияймониҳи *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا* Кишининг иймони аҳдига вафо қилишидан билинади.

*Иймон ул-маръи йуърафу бияймониҳи
Иймони аниқки куфрига сотир эрур,
Чин нукта демакка ул киши қодир эрур,
Ҳар кимсаки иймон ишида моҳир эрур,
Иймонини билки, отидин зоҳир эрур.*

Назм ул-жавохир, 136-б.

Илаллоҳ (ила) ло илоҳ *إِلَّا اللَّهُ إِلَى لَا إِلَهَ* Бир Аллоҳдан бопқа илоҳ йўқ.

*Англағи арконини беиштибоҳ,
Аваали «илаллоҳ» ила «ло илоҳ».*

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Инда маликин муқтадирин *عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ* Аллоҳ ҳузурда мартабали.

Булардур ишқда васлдин кон топқон ва «инда маликин муқтадирин» мақомида ором топқон.

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

Ин ихтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ *إِنْ أَخْطَرِيقَ جِسْمٍ مِنْ نَارٍ هَوَايَ* Илқ шуъласидан (оловидан) ўз аслингни ҳар қанча яппирма, бари бир қуясан.

*Ин ихтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ,
Қўймаслиги ҳаснинг чоқин етганда не имкон.*

Фавоид ул-кибар, 301-б.

Илаллазийна омануу ва амиџус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун *إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ* Магарам иймон келтирганлар ва яхши амаллар қилганларга миннатсиз ва узлуксиз ажрлар бордир [95:6].

Ҳар ким таслим юзин қабул тўфроғига қўлоб, уларнинг амри наҳйига иймон келтируб, тоатларига амал қилса, «илаллазийна омануу ва амиџус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун» ҳидоё ва ниамидин барҳурдор бўлғай...

Вақфия, 238-б.

Инна аразно ал амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا* Бу омонатни кўклар (фалак)га, ерга ва тоққа кўндаланг қўйган эдик, улар уни кўтаришдан бош тортдилар [33:72].

«Инна аразно ал-амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо» даъвийга шохид, аммо нечукки ваҳҳоблиги тақозоси бу навъ маваҳибат ва жамолият қилди.

Вақфия, 237-б.

Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа *إِنَّ اللَّهَ يُجِيبُ اسْتِهْلَاقَ الْكَلْفِ* Тангри таоло хушфеъл ва очик юзли бандаларини севади.

*Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа
Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу кўнглунгни қилиб якрўй,*

*Нукта сурсанг шукуфтай хандон,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.*

Арбаъин, 266-б.

Инна Аллоҳу ало қулти шайъин муҳит *إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ* Ҳақиқатда Аллоҳ ҳар бир ишга қодирдир.

Ва айзан бо вуҷуди «инна Аллоҳу ало қулти шайъин муҳит» ки ҳеч зарраи зарротдин ва ҳеч шайъи ашеддин эмаским, Ҳаққи субҳона бир лаҳза, балки бир турфат ул-айни уларнинг сирри алоийнасиндин воқиф бўлмағай.

Вақфия, 240-б.

Инналлоҳу жамилун юҳибб ул-жамол *إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ* Ҳақиқатда Аллоҳ гўзалдир ва гўзаллиқни севади.

Ва ул маъиуқ ҳуснидин иборатдурким «инналлоҳу жамилун юҳибб ул-жамол» ачдин хабар берурким ишқ бу эътибору жалоли била...

Маҳбуб ул-қудуб, 66-б.

Инналлоҳу йаъмуру бил-адли вал эҳсон *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ* Аллоҳ уларга адолат ва эҳсонни буюргандир.

... ситехрқадреким, хутбаи минбарин «инналлоҳу йаъмуру бил адли вал эҳсон» ривожн бирла муштарийнинг олти пояниг минбарига еткүүдир.

Вақфия, 241-б.

Шаҳе [Ҳусайн Байқаро] дурким, даврон шаҳаншоҳлари рибқои ҳукмида асир... онинг тахти фалак мисоли китобасига мувофиқ раиятнавозеким, «инналлоҳу яъмуру бил-адли вал эҳсон» ламъадур...

Назм ул-жавоҳир, 129–130-б.

Инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран *إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٍ وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا* Ҳақиқатан ҳам, шеърда ҳикмат баёнида сеҳр бор.

... назмда балоғат ва насрда фасоҳат таърифида «инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран» буюрурубдур ва сеҳр Ҷемайким, мўъжиза қўргузубдур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Инна минка анта минни *إِنَّ مِنْكَ أَنْتَ مِنِّي* Мен сендадурман, сен мендадурсан.

Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,

Борча «инна минка анта минни» сўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Инна фатаҳно *إِنَّا فَتَحْنَا* Дурустликда бир ҳукм қилдик сенинг учун эй Муҳаммад алайҳиссалом... Биз сизга очик-равшан фатҳ-ғалаба ато этдик [48:1].

Тигинга қозиб қазо «инна фатаҳно» сурасин,

Туғунга ёзиб қадар «насрун миналлоҳ» оятин.

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

Инна фатаҳно лақа (фатҳан) мубийнан *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا* Биз сенга аниқ-равшан қилиб буюрдик (ва Тангри таолонинг сепга (Муҳаммад с.а.в. назарда тутилган) кучни ёрдам бериши учун [48:1].

... сафшиханеки: «инна фатаҳно лака (фатҳан) мубайянан» де-
бочадурур қазо қилкидин анинг шуққай ливосига ёқилгон...

Назм ул-жароҳир, 130-б.

Инн ап-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласихрқун إِنَّ الشَّعْرَ لَا حِكْمَةَ فِيهِ وَ إِنَّ الْبَيَانَ لَا مَخْرَجَ مِنْهُ Шеърада ҳикмат кўп, уни баён этиш аса, янада жозибали-
дир.

Ва дурудди номатъуд ул анбиё ҳалқасининг хотамигаким, инн
аш-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласихрқун нуқтаси била шу-
аро поясин ҳукамо мартабасига чектию баён рутбасин сеҳр ман-
зиласига торти.

Ғаройиб ус-сигар, 9-б.

Иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо إِنَّهُ إِلَّا هُوَ وَحْيُ الْيُوحَى Унга очилаётган вақт
келяпти.

Рисолат лисонининг гуфториким: «иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо»
анинг баёнидадурким...

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмиллоҳир-рахмонир-рахийм إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Албатта, у Сулаймондир ва у (мақтубда шундай би-
тилгандир): Мехрибон ва раҳмдил Тангри таоло номи билан бошлайман.
Сизлар менга қибр-ҳаво қилмай, ҳузуримга бўйсунган ҳолингизда келин-
гиз! [27:30–31].

Ва мунинг асносида онча таъриф қилдиким, Сулаймон а. с. га
анинг мулоқоти майли бўлуб, мақтуб битдиким, ислом давлатига
мушарраф бўлсунки, «иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмил-
лоҳир-рахмонир-рахийми алло таълу алайя ваътуни муслимина»
андин мухбирдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

Инни аналлоҳ إِنِّي أَنَا اللَّهُ Мен Худоман ёки менинг ўзим Худоман.

Ёраб, бу на ҳол эркин? «инни аналлоҳ» нидоси келиб, Мусо а. с.
нинг давлатманд бошига рисолат тожи қўяди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 136-б.

Исбири ё уммоҳ фақад васалти илаллоҳи ва нилти ризоуху ва лайсал اضْطَرِّيْ لَهَا سَابِرٌ كَيْفًا فَقَدْ وَصَّلَنِيْ اِلَيْكَ وَ نَبِّئَنِيْ رِضَاكَ وَ لَيْسَ لَكَ بِتَيْنَاكَ إِلَّا خَشَوَةٌ اَوْ خَوْفٌ نِّيبِ Сабр қи-
линг, эй онажон, сиз Аллоҳга яқинлашиб, унинг ризолигини топдингиз.
Сиз билан жаннат орасида икки кадамгина қолди.

... Фиръавн қизининг бир машиотаси бор эрди. Бир кун анинг
сочин тарарди тароғи шикдин тушти. «Бисмиллоҳ» деб ердин
олди. Қиз отасига айтти. Отаси ул заифани темур қозулар била
чормих қилиб, ўтлуқ қизиқ тошини бош ва юзига қўйдурди. Ул маз-
лума диндин ёлмади. Ва уч ойлиқ тифлни қизиқ танурга солди. Ва
ул тифл онасига фасеҳ тил била дедиким, «исбири ё уммоҳ фақад
васалти илаллоҳи ва нилти ризоуху ва лайсал она байнаки ва бай-
нал-жаннати илло хатватан авхатватайни».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Истироҳат ун нафси фил йаъси **إِسْتِرَاخَاتُ نَفْسِي فِي الْيَاسِي** Рухнинг роҳати
маъюсликдадар.

*Истироҳат ун-нафси фил-йаъси
Ҳақдин дурур элга аҳли таъйид ўлмоқ,
Навмид ўлуб толиби тажерид ўлмоқ,
Чун яъс дурур осудан жовид ўлмоқ,
Роҳат етурур нафсқа навмид ўлмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби **إِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ بِوَسِيَّةِ الْيُؤُوبِ** Бу
замоннинг одамлари айб қидирувчилардир.

*Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби
Даҳр элики келди аҳли номус бори,
Қардошлар эрур макр ила маҳбус бори,
Олингда неча қилса заминбўс бори,
Лекин бордур айбинга жосус бори.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихталафаалзобу байнаҳўм **إِخْتِلَافُ الْأَذْيَابِ بَيْنَهُمْ** Сўнг (яхудий ва насроний)
фирқалар (Исо хусусида) ўзаро ихтилоф қилдилар [19:37].

*Юнус Жўҳуд азим риёзатлар била элни муътақид қилиб Исо а.
с. қошидин келадулма ва баъзи Тенгри Исонинг ўғлидур дебдулар,
баъзи Исо Тенгрининг ўғлидур дебдулар ва баъзи шарикдур, деб
изол қилди... Ва «ихталафаалзобу байнаҳўм» аларнинг шаънидадур.*

Тарихи анбиё ва ҳуқамо, 182–183-б.

Ихфоъ уш-шада онддун мин ал-муруввати **إِخْفَاءُ الشَّادَةِ مِنْ أَلْمُورَةِ** Мурувват
кийинчиликларни тўсади.

*Ихфоъ уш-шада онддун мин ал-муруввати
Олам тарки кишига ҳимматдин эрур,
Ким, кўп шиддат ул сори раббатдин эрур,
Нафсинга қаю аламки шиддатдин эрур,
Маҳфий тутмоқ ани мурувватдин эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ишрабу ё айюҳал-атшон **إِشْرَابُ يَا أَيُّهَا الْخَطَّاشَانِ** Ичпигиз, эй тапналар!

*Таинналаб ўлма, Навоий, чун азал соқийсидин
«Ишрабу ё айюҳал-атшон» келур ҳар дам нидо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

Иш қаниъан тақун маликан **إِشْ قَانِيْعًا نَفْسُكَ مَالِكًا** Қаноат билан яшасанг,
шоҳликка ҳам эришасан.

*Иш қаниъан тақун маликан
Қилсанг тамаъ элдин ҳадафи ҳуллон бўл,
Сарғаштау хору бесару самон бўл,
Тарки тамаъ айла, ҳокими даврон бўл,
Яъники, қаноат айлаву султон бўл.*

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Иқтилсо ал-муъзнят **إِقْتِلَسَا الْمَوْزِيَّةَ** Азоб келтирадиган (нарсалардан) қу-
тулдинг.

*Шаҳ ўлтурмас авлодур ул элни бот –
Ки, дебдур набий «иктилсо ал-муъзият».*

Маҳбуб ул-кулуб, 16-б.

Йа айюҳа-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салаво-ти мин йавми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ Эй иймон келтирганлар, жумъа намози учун азон айтилса бас, интиланлар, (Гангрининг) зикрига боринлар, савдо-сотилни тарк этган ҳолда.

Қишда баъзи совуқ ва балчиғ узри билла ва ёзда баъзи гард ва иссиғ баҳонаси билла «йа айюҳа-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салаво-ти мин йавми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ» амридин гофил ва анинг савобидин отил эрдилар...

Вақфия, 259–260-б.

Йансурука Аллоҳу насран азизанъ عزيزاً نصرأ Тап-ри сенга азиз ғалаба беради.

... кишиваристонеки, фатҳ жавоҳир қиличини ва «йансурука Аллоҳу насран азизанъ» зурхонасида варзеш тобоқон қўлдин ўзга қўл чека билмас...

Вақфия, 241-б.

Каззобуна ло уммати كَذِبُونَ لَا أُمْتِي Ёлғончилар уммат эмаслар.

Сидқ ила ургонда сало уммати

Ояти «каззобуна ло уммати».

Ҳайрат ул-аброр, 208-б.

Кал-аҳодис ин-набийн мурсал كَالْأَحَادِيثِ النَّبِيِّ مَرْسَلٌ Юборилган Пайгамбар ҳадислари каби.

... ва ҳар рисола «кал-аҳодис ин-набийн мурсал» олийшон ва рафъе макондурким, алардин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташиндин барққирдорроқ.

Муҳокамағ ул-луғатайн, 28-б.

Каломуллоҳи давоъ ул-қутуби كَلَامُ اللَّهِ دَعْوَةُ الْقُتُوبِ Аллоҳнинг каломи – қалбларнинг пифосидир.

Қиломуллоҳи давоъ ул-қутуби

Олам эли ичра гар гадо, гар шоҳ эрур,

Не дардқи, ул кўнгли аро ҳамроҳ эрур,

Қуръонни тиловат этсун ар огоҳ эрур,

Эл кўнглига чун даво Каломуллоҳ эрур.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ка мишкотин фи-з-зуҷожа كَمِشْكَاةٍ فِي الزُّجَاجَا Пишпа ичидаги чироқ каби.

... ва ул иуғлаосо барғлар акси мишпаи ҳалабийда ойнаи Чиний каби зулол ичра тушгандин чаман қушлари «ка мишкотин фи-з-зуҷожа» савтига мутаранним.

Мунтаот, 138-б.

Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу كَمَالُ الْجُودِ الْعِزَّازُ مِنْهُ Яхшилик – узрлик бўлиш билан қомил бўлади.

Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу

Йўқ феъл кишига яхшироқ эҳсондин,

Офоқ элига жуди бепоедин.
Гар мужтаниб ўлса давр аро нуқсондин,
Жудига камоли узр билгил ондин.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Камол ул-илми фил-ҳилми كَمَالُ الْعِلْمِ فِي هِلْمٍ Илмнинг камоли – мулойим-
ликдандир.

Камол ул-илми фил-ҳилми
Олимки, тисандадур хисоли билгил,
Ҳилмин тан аро руҳ мисоли билгил,
Камилда керак ҳилм ҳаёли билгил,
Ким ҳилмдадур илм камоли билгил.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Каррамаллоҳу ваҷҳаҳу كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ Аллоҳ унинг юзини ёруғ қилсин.

Ва Амир ул-мўминин Али каррамаллоҳу ваҷҳаҳунинг ашғори
кўндур, балки девони бор.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Қасрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба كَرَّةُ الْخِيَاكِ يُومِنُ الْقَلْبَ Кулгининг кўли –
қалб ўлимидир.

Қасрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.
Асру кўп қулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли қулу қасратидин.
Мўни ҳар кимки билди кўнглибила,
Қулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.

Арбаъин, 269-б.

Кафа билмавти ваъизан كَفَى بِالْعَفَا وَعِظًا Ўлим, бу – айни панду на-
сиҳатдир.

Кафа билмавти ваъизан
Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носих.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожиҳ.

Арбаъин, 266-б.

Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса билқулли ма ясмаъу كَفَى بِالْمَرْءِ إِسْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِى كَلِمٍ مَا يَسْمَعُ Эшитган гапларни ўзгаларга айтиш – инсонни
гуноҳга ботиши учун кифоядир.

Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса биқулли ма ясмаъу
Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фоти этти.

Арбаъин, 266-б.

Кафа биш-шайби доъун كَفَى بِالشَّيْبِ دَاعُونَ Қариликнинг ўзи сенга етар-
ли касалликдир.

Кафа биш-шайби доъун
Ёш улгайса тоқи муқарнасдур дард,
Балким мамту сипехри атласдур дард,
Қари кишига балки кам эмасдур дард,
Юз сиҳҳати бўлса, қарилик басдур дард.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо كَفَيْكَ مِنْ اَيُّوبِ الدُّنْيَا اِنْ لَا يَتَقَا Дуне-нинг айблари унда қолмаслик учун сенга етарли бўлади.

*Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо
Бу даҳр ажсузеки, вафоси йўқ анинг,
Бир фоҳишадекдурки, ҳаёси йўқ анинг,
Дема муниким, айбу хатоси йўқ анинг,
Айби бас эрур буким, бақоси йўқ анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кафака ҳамман илмука бил-мавти كَفَيْكَ هَمَّا عَلِمُوكَ بِبِ الْمَوْتِ Ўлимни ёдга олиш гами сенга етарлидир.

*Кафака ҳамман илмука бил-мавти
Эй улки, эмас махзани олам санга бас,
Базл этгани бир хизона ҳардам санга бас,
Ёдинга улум кирмаги мотам санга бас,
Ўлмакни яқин айламазинг гам санга бас.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кафа лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи كَفَى لِيْلِ حَسُوْدِهِ مِنْ حُسُوْدِهِ Ҳасадлўйга унинг ҳасади (халок бўлиш учун) кифоядир.

*Кафа лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи
Ҳар кимки ҳасуд эрур сазодур ҳасади,
Ҳақдин бўлгон ямон қазодур ҳасади,
Ўз жонига етгунча балодур ҳасади,
Балким, анга дарди бедаводур ҳасади.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кизб ал-мунажжимун كُنْتُ الْمُنَجِّمَيْنُ Мунажжимлар (юлдузшунос), ёлгон гапирадилар.

*Бовуҷуде улки, ўн сўзидин иттифоқе бири ҳам рост келмас, му-
нунг қабоҳатин ё билмас ва ё биллиб кўзига илмас. «кизб ал-мунаж-
жимун» мазмуни била анинг сўзи ёлгондур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 33-б.

Кона каан лам якун كَانْ كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ Гўёки бўлмагандик.

*Ул чу эсиб таза вагар худ қўхун,
Бир дам аро «кона каан лам якун».*

Хайрат ул-аброр, 24-б.

Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атишон كَانَتْ شَفَاكَ غَيْنَ حَيَاةٍ اَنَا غُطْشَانُ Эй ташналар, ҳаёт булогидан тўйиб-тўйиб ичинглар, бу ҳам бир ғанимат.

*Улғум сусабон ҳажр биебонида, раҳм эт,
Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атишон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Кониян минқон كَانِيَمَنْ Кон бойлиги кондан.

*... ва аларга Сўқрот гавҳари тоғ конида ломеъ бўлуб тилисм
мушқулин «кониян минқон» равшан қилмоғи...*

Фарҳод ва Ширин, 170-б.

Кофирун саҳийюн аржа илал-жаннати мин муслимин шаҳихин كَاثُرٌ سَخِيَ اَرَجِي اِلَى الْجَنَّةِ مِنْ مُسْلِمٍ شَحِيحٍ Саҳий кофир жаннатга киришга ҳасис мусул-
мондан кўра кўпроқ умидворроқ.

Кофир ки хирад олли(эли) хору дундур,
Ки зоти аро дурри сахо махзундур,
Бухл аҳлидин ар олам аро Қорундур,
Жаннатқа онинг умиди кун афзундур.

Назм ул-жавохир (илмий-танқидий матн), 99-б.

Кузбураҳ усфураҳ کزبوره عصفوره Кашнич, чумчуқ.

[Абу Абдуллоҳ муштаҳир Бобуний қ. с.]. Улар ҳазл ва истеҳзо юзидин дебдурларки, агар тиласангки, донишманд бўлгайсен, бу кеча уюгнинг сақфидин бир ип била аёгингдин боғлаб, тонг отқунча дегилки, «кузбураҳ усфураҳ» [кашнич, чумчуқ] ки, илм аввоби сенга очилур.

Насойим ул-мухаббат, 222–223-б.

Кулли ман алайҳа фана/Куллу ман алайҳо фон كل من غلبها فان Хар бир киши бизга ўтгувчидир (бизга қайтади).

Муборақ хотирга равиандурким «кулли ман алайҳа фана» кари-маси манзуми била ҳар кимгиким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур...

Муншаот, 201-б.

Бақо сарчанмасидин сероблиг қайда мумкин, чун «кулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас...

Муншаот, 224-б.

Ҳуно, дайр ичра майҳона, тўла илгимда паймона,
Мену аҳли фано оғзида куллу ман алайҳо фон.

Фавойид ул-кибар, 306-б.

Кулли нафсун зайиқат ул-мавти كل نفس ذائقة الموت Хар бир нафс ўлим шарбагини тоғтувчидир.

... ва тириклик шарбатидин шодкомлиг не мутасаввир, чун «кул-ли нафсун зайиқат ул-мавти» қадаҳидин гузар эрмас.

Муншаот, 224-б.

Кулли шайъин мин аз-зарифи зариф كل شيء من الطريف عريف Хар бир суҳбатдош юз хил ҳазилнома сўз айтар, ҳамма нарса бир-биридан гўзал эди.

Ҳусн аҳлининг ҳар узвининг васфидаким, кулли шайъин мин аз-зарифи зарифдин хабар берур.

Фавойид ул-кибар, 518-б.

Юз зарофатда ҳар хужаста ҳариф,
Кули шайъин мин аз-зарифи зариф.

Сабъаи сайёр, 247-б.

Кулли шайъин ҳоликин илла важҳаху كل شيء حاله الا وجهه Хар бир нарсанинг ҳалокати сабаб биландир. Тангри таолодан бошқа ҳамма нарса ҳалок бўлгувчидир.

... ҳар кимгаким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур ва «кулли шайъин ҳоликин илла важҳаху» ояти мазмуни била боқийи мутлақ ва ҳаййи барҳақ вуҷудидин ўзга жамеъ аниёга заҳри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Кунта набиян фафҳам كُنْتُ نَبِيًّا فَفَهِمَ Пайғамбар бўлдинг, бас, англаб ол.

Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафҳам».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Кунту набийян ва одаму байналмон ваттин كُنْتُ نَبِيًّا وَ أَنْتَ بَيْنَا لَمَّا وَالطَّيْنِ Одам Ато сув билан тузроқ таркибиди ётган лаврдаёқ мен (Мухаммад) бор эдим.

Улки, «кунту набийян ва Одаму байналмон ваттин» мазмуни анбиёга муқаддамдур.

Муножот, 294-б.

Кун фид-дуња к-аннака ғарибун ав обиру сабил(ин) كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ دُنَيْدًا غَرِيبٌ أَوْ عَلِيْرٌ سَبِيلٌ Дунёда ғарибдек ва мусофирдек бўл.

Ҳазрат набавий ҳадиси таржимасидаким, кун фид-дуња к-аннака ғарибун ав обиру сабил.

Ки, дунёда бўлгил нечукким, ғариб
Ва ёхуд анингдекки, йўл ўткучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

... ва бу фано мақоми бақо доруссаломни йўлида бир манзилдурки, «кун фид-дуња к-аннака ғарибун ав обиру сабилин» андин хабар берур.

Муншаот, 201-б.

Куфрон ун-неъмат كُفْرَانِ النَّعْمَةِ مَزْلَةٌ Нeъматга куфр қилин – упи йўқ қилади.

Куфрон ун-неъмат мазитухо

Ҳар шукрки, гар шаҳр, гар сойил этар,
Ўз неъматин ортмоқ сорн мойил этар,
Неъмат шукрига ким тилини қойил этар,
Ортар куфрони, лек ани зойил этар.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ла вафоа лил маръати وَفَا لِمَرْءٍ У Аёлларда вафо йўқ.

Хотун киши даъби жуз хато бўлмас эмиш,
Ақл аҳли аларга ошро бўлмас эмиш,
Мазҳабларида вафо раво бўлмас эмиш,
Ул қавмга алқисса вафо бўлмас эмиш.

Назм ул-жавоҳир (итмий-танқидий матн), 118-б.

Ла каромата лил казиб لَا كَرَامَةَ لِلْكَاذِبِ Ёлгончи учун ҳурмат йўқ.

Сидқ аҳлига шева жуз саломат бўлмас,
Ҳар ишдаки майл этса ғаромат бўлмас,
Ёлгончакаким ғайри надомат бўлмас,
Эл олдиди таъъими каромат бўлмас.

Назм ул-жавоҳир (итмий-танқидий матн), 117-б.

Ла юлдағ ул-мўминун мин жуҳрин воҳиди لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ Марратайини Мўмин киши бир тешвикдан икки марта чиқолмайди.

Ла юлдағ ул-мўминун мин жуҳрин воҳидин марратайини
Эйки, бир неш етти музйидин
Кунгунга неча узайса, ётла.

*Чунки муъминни тишлამас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йилон ики қатла.*

Арбаъин, 264-б.

Ла ғанийя лиман ла фазла лаҳу لا غنى لمن فضله له Фазилати бўлмаган киши бой эмас.

*Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига ғино маҳзани ҳосил эрмас,
Ким ғанжи фазойил била камил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.*

Назм ул-жавоҳир (итмий-танқидий матн), 119-б.

Лав кушифал-ғито мо издадат яқинан لا يكشف الغطاء ما ازدادت يقينا Ёпин-чикни кўтармаганда ҳақиқий илм ошмаган бўларди.

... ва мазкур бўлгон тайюридин баъзи «лав кушифал-ғито мо издадат яқинан» адоси била тараннум ниҳоятига етар...

Муҳокамат ул-пуғатайи, 10-б.

Лав лам йақуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо لاؤ لم يكن الزاوية المنزل لاما Агар маъшуқанинг манзилидан шамол эсмаганда эди.

*Лав лам йақуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилдин кетмиш эди жон.*

Фавойид ул-қибар, 301-б.

Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон لاؤ تنظر في حسنها ان كما كان Агар сен уни ҳуснига боқсанг худди аввалгидин ҳеч ўзгармаган эди.

*Ул кони малоҳатда демон бор эди бир он,
Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон.*

Фавойид ул-қибар, 301-б.

Лавҳи мактаб لوح مكتب Мактаб доскаси, таълим тахтаси.

*Ишқим ёзди ҳуруфи дард кўксум лавҳида,
Ошқор этти бало атфали лавҳи мактабин.*

Наводир уш-шабоб, 326-б.

Лавҳи маҳфуз لوح محفوظ Азалдан то охирагга қадар кишиларнинг яҳни ва ёмон амаллари ёзилиб сақланадиган Аллоҳнинг лавҳи (доскаси); пепюнада ёзилган нарсa, лавҳ.

*Азал субҳида маҳфузунгни келтур!
Ароға лавҳи маҳфузунгни келтур!*

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лаййин ул-каломи қайду қулуби لاين الكلام قيد قلوب Юмшок сўз қалбларни гирифтор қилади.

*Лаййин ул-каломи қайду қулуби
Ҳар кимки, чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёрдурур, ёр айлар,
Сўз қаттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшогни кўнгуллари гирифтор айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лаййин қавлақа таҳбуб لاين قولك نخبوب Сўзингни юмшок қил – сеvimли бўлиб қоласан.

*Лаййин қавлақа таҳбуб
Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғия,*

*Яхшини талаб қилгилу матлуб ўлгил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлгил,
Юмшоқ де ҳадисинишу маҳбуб ўлгил.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайлат ул-қадри хайрун мин алфи шахр لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِي شَهْرٍ Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир. Чунки Қуръони карим позил бўлган бу кечадаги ибодатнинг фазли минг ойлик ибодатдан афзалдир [97:3].

Ва аҳли Тафсир дебдурларким, каломуллоҳда «лайлат ул- қадри хайрун мин алфи шахр» дин мақсуд ул минг ойдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 189-б.

Лайс ал-ғанию ан қасрат ил арзи иннамал-ғанию нафси لَيْسَ الْغَنِيُّ إِلَّا الْغَنَى بойшиқ – молу дунёнинг кўпчилиги битан эмас, балки нафсининг тўқчилиги битан ўлчанади.

Лайс ал-ғанию ан қасрат ил арзи иннамал-ғанию нафси

Бой эмас улки, мол қасратидин

Кўрмагай фоқау талаб ранжин.

Они билким, худой бермиш анга

Нафси аммора тарқини ганжин.

Арбаъин, 268-б.

Лайс аш-шайбу минал-умри لَيْسَ الشَّيْبُ مِنَ الْخَيْرِ Қарилик йилларини умр ~~қайтарим~~ деб ҳисоблама.

Лайс аш-шайбу минал-умри

Қарига бажсуз даҳр азоби эрмас,

Боғида йиғитлик обу тоби эрмас,

Одамга ҳаёт жуз шабобий эрмас,

Ўрни, қарилик умр ҳисоби эрмас.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайс аш-шухрату мин ар-руъунати لَيْسَ الشُّهُرَةُ مِنْ رَوْحَاتِ Кибр билан шухрат топиб бўлмайди.

Лайс аш-шухрату мин ар-руъунати

Донога тақаллуф тўни киймак қиндур,

Ҳар чини сори оразида бир чиндур,

Шухрат тўни киймагинг руунатдиндур,

Кий хирқан фақру хотирингки тиндур.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу инд ал ғазаб لَيْسَ الشَّدِيدُ بِإِلَّا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ غَدَاةَ الْغَزَابِ Ямликку нафсаҳу инд ал ғазаб Курапда голдиб чиққан паҳлавон эмас, балки ғазаб келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.

Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу индал ғазаб.

Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин

Бош узи элтибон нигун қилгай.

Паҳлавон они билки етси ғазаб

Нафси амморани забун қилгай.

Арбаъин, 268-б.

Лайса камислиҳи шайъун ва ҳувас-самия ул-басир *لَيْسَ كَيْفَ شَيْءٍ وَهُوَ* Бирон нарса у (Аллоҳ) зотга ўхшаш эмасдур. У эшитувчи ва кўриб тургувчидир [42:11].

Чун бу ҳиёл далолат бемислиҳка қилур, улким «лайса камислиҳи шайъун ва ҳувас-самия ул-басир» анинг шаънидадур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Лайса ли-султон ил-олими заволун *لَيْسَ لِي سُلْطَانٌ غَالِبِي زَوَالٍ* Илмш шохга завол йўқдир.

*Лайса ли-султон ил-олими заволун
Ҳар кимдаким, илм қийлу қоли бўлмас,
Илм аҳлига сўз дерга мажоли бўлмас,
Олим мулкининг интиқоли бўлмас,
Шаҳ олим агар бўлса, заволи бўлмас.*

Назм ул-жавоҳир, 171–172-б.

Лайсака мислиҳ *لَيْسَ لَكَ مِثْلُهُ* Ҳеч нарса унга ўхшаи эмас [42:11].

Чу эрмас анга ҳеч анё мушобиҳ,
Анинг шаънидадур: «лайсака мислиҳ».

Сирож ул-муслимин, 278-б.

Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ* Эй қули очик ва сахий кишиларни ҳақиру камтар қилган саховатиеша зот.

*Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин,
Карам аҳли этган ғадойи камин.*

Садди Искандарий, 15-б.

Лам язал ва ло-язол *لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ* Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри уни буюк қилсин!

Ҳар неким, бебақодур, анга кўнгул боғламоқ хатодур. Улки, андин ўза борига маърази заволдур. Ул бири бол «лам язал ва ло-язол» дур, анинг ишқин берк тут.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Лам якун золика-л-улувви сивок *لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ الْغُلُوبَى يَوَاكُ* Ёу севики мар-таба ҳам бўлмаган бўлур эди.

*Маҳди зотингда ҳақ дебон лавлок
Лам якун золика-л-улувви сивок.*

Вақфия, 235-б.

Лам ялид ва лам юлад *لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ* У (Аллоҳ) туғмаган ва туғилма-ган (яъни унинг фарзанди ҳам, ота-онаси ҳам йўқ. Чунки туғиш, туғилиш бандаларга хос, Худога нисбатан эса бу сифатлар тўғри келмайди) [112:3].

... бепайвандлигинга «лам ялид ва лам юлад» далили мувофиқ.

Муножот, 293-б.

Лаҳмака лаҳми *لَحْمُ لَحْمٍ* Гўштигим гўштинга.

*Лаҳмака лаҳми ҳам онинг шонида,
Дамака дами ҳам истеҳсонида.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Лаху халладаллоху султонаху *لَهُ خَلْقُكَ سُلْطَانُكَ* Бутун дунёга инъомини (эҳсонини) давомти қилсин. Айт унинг (Ҳусайн Бойқаро фарзанди Музаф-фар Ҳусайн ибн Султон Ҳусайн Мирзо назарда тутилган) ҳукмрончилигини абадий қилсин.

*Алал оламина дама эҳсонаҳу,
Лаҳу халладиллоҳу султонаҳу.*

Садди Искандарий, 546-б.

Лиқулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-хусуди ليکلي عداوة الا عداوة الخسود
Ҳасад душманигидаш бопқа ҳамма душманлиқнинг
иложи бор.

*Лиқулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-хусуди
Ислоҳ бўлур жуҳуд душманлигига,
Топмас чу гумон суд душманлигига,
Муслиҳ тилагил рабуд душманлигига,
Лек этма талаб ҳасуд душманлигига.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ли маъаллоҳи вақтун لىماء الله وقت Менда Танғрия таоло билан бирга бўл-
моқ учун вақт бор.

*Буроқи иноят анинг маркаби улви хироми ва Жибрили ҳидоят
анинг пайки барқғоми, лайлат ул-меърож анинг шабистони ва «ли
маъаллоҳи вақтун» анинг мақоми.*

Муножот, 294-б.

Ло алат-таъйин عَلَ التَّيِّين У Кийимсиз, қип-яланғоч.

*[Бобо Ҳасан Турк қ. т. с.]. Бобога жазб ғолиб бўлибдур, яланғоч
такядин чиқиб, ло алат-таъйин масту беҳуд кезиб юрур эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 450-б.

Ло дина лиман ло иймоната лаҳу لا دين لمن لا ايمانه له У Иймони йўқнинг
дини ҳам йўқдир.

*Ло дина лиман иймоната лаҳу
Ким олам аро уёти йўқтур анинг,
Дин нуқтасида фатонати йўқтур анинг,
Диндор улқим, хиёнати йўқтур анинг,
Йўқ дин ангақим, амонати йўқтур анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло дина лиман ло муруввата лаҳу لا مروءة له У Мурувватсиз
қимсада дин ҳам йўқ.

*Ло дина лиман ло муруввата лаҳу
Ҳар қимсаки, дин ичинда қувват йўқ анга,
Жазм айлақи, ойини футувват йўқ анга,
Дин аҳли била расми ухувват йўқ анга,
Ул қимсада йўқ динки, мурувват йўқ анга.*

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту миназ-золимин لا اله الا انت
سبحانك اني كنت من الظالمين Ҳеч илоҳ йўқ, магар ўзинг бордирсан, эй пок Пар-
вардигор, дарҳақиқат, мен (ўз жонимга) жабр қилувчилардан бўлиб қол-
дим [21:87].

*Ва Юнус а. с. қирқ кун болиғ ичинда эрди ва бу тасбеҳни бирд
қилиб эрдиким, «ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту мин
аз-золимин».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Ло илаҳа иллоҳу // Ло илаҳа илаллаҳ **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** Аллоҳдан
ўзга илоҳ йўқ.

*Дер Навоийки ғайр эмас мавжуд,
Турфа сўз «ло илаҳа иллоҳу».*

Бадоеъ ул-бидоя, 467-б.

*Сўжуд этар қуёш олинда уйлаким ҳинду
Юзунг қошинда қуёш ло илаҳа иллоҳу.*

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

*Юзу кўзунда муайян камоли сунъи илоҳ,
Не юздурур бу не кўз, ло илаҳа илаллоҳ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 474-б.

Ло нуҳси саноан алайка **لَا نُحْسِنُ شَأْنًا غَيْرَكَ** У Сенинг мақтовингни айтиб
тугата олмаймиз.

*Ҳамдинда тақаллум аҳли тили косир, ситосингда мутақаллим-
лар ажздин мутаҳаййир. Бу бобда «ло нуҳси саноан алайка» мазкур
бўлур, ҳар неча балоғат лофин урган дам урмаса, маъзур бўлур.*

Муножот, 294-б.

Ло роҳата лил-ҳасуди **لَا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ** Ҳасадиўйга роҳат йўқ.

*Ло роҳата лил-ҳасуди
Олам элида биров саодатсиз ўлур,
Ким, факр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло тазар кофирина дайёра **لَا تَنْزَرَ كَافِرِكَ دَيْرًا** У Кофирларни бутхонага
тақриф қилма!

*Дема гарчи топар эсанг ёро,
«Ло тазар кофирина дайёро».*

Сабъаи сайёр, 383-б.

Ло туҳсий **لَا تُحْسِي** У Сон-саноксиз, беадад (Аллоҳга беадад шукр айтиш).

*Санойи зотинг ичра топиб ажз аҳли идрок,
Раҳи ло туҳсий айтиб замоне мо арафнок.*

Наводир ун-ниҳоя, 283-б.

Ло факра лил-оқили **لَا فَقْرٌ لِلْعَاقِلِ** У Оқил кишига фақирлик йўқдир.

*Ло факра лил-оқили
Ҳар кимсаки ақл кўнглидин зойилдур,
Қорун эса, оқил қошида сойилдур,
Юз ганж кишига ақлдин ҳосилдур,
Йўқтур анга факру фоқаким оқилдур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло халаса илла бил ихлоси **لَا خَلَصَ إِلَّا بِالْإِخْلَاصِ** У Ҳалос ихтосдандир.

*Ва «Ихлосия» мадрасаси ўтрусида бу хонақоҳгаким, иморати
ҳар навъ риё ва гашидин холи эрди ва хотирга кўп тараддудин халос
берди: «Халосия» от кўйдум «ло халаса илла бил ихлоси».*

Вақфия, 260-б.

Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳихи ма юҳиббу ли нафсиҳи
يُؤْمِنُ أَخَذَكُمْ خَشَى يَجِبُ لَا أَحِبُّهُ مَا يُجِبُ لِي نَفْسِهِ У Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига
раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўмин бўлолмайди.

*Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳихи ма юҳиббу ли наф-
сиҳи*

Мўъмин эрмастур, улки иймондин

Рўзгорида юз сафо кўргай,

Токи қардошига раво кўрмас --

Ҳар неким ўзига раво кўргай.

Арбаъин, 262-б.

Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи نَوْنُ جَارِهِ У Мўмин киши
қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйгазмайди.

Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи

Қимки мўъмин дурур қачон чидағай,

Қим ўзи тўқу қўшни бўлғай оч.

Анга доғи керак етурса насиб,

Хонида гар қулочу хоҳи умоч.

Арбаъин, 269-б.

Ло қазафа лил-фоҳиш قَضَفَ لِلْفَاحِشِ У Фаҳш ишлар қилувчи, ахлоқсиз
кишига танбеҳ қор қилмайди.

Ло қазафа лил-фоҳиши

Ҳар ким сўзи фаҳш-ақл анга ром ўлмас,

Бу навъ неку киши саранжом ўлмас,

Дашнамдин ўзга ақлга қом ўлмас,

Бу турфақим, дашном анга дашном ўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло гамма лил-қониъи غَمَّ الْقَانِعِ У Қаноатли кимсада ғам бўлмайди.

Ло гамма лил-қониъи

Қонеъга махзани саодат қам йўқ,

Жуз зумраи эъзозу шараф ҳамдам йўқ,

Хурсандлиқ ойини киби олам йўқ,

Ҳар кимсадақим бўлса қаноат, ғам йўқ.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло ҳавла ва ло қуввата илла биллоҳ لا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ Куч билан қувват
эса Тангри таолодан ўзга ҳеч кимда йўқ.

Даъват еужуду даъвин қувату ҳавл,

Ло ҳавла вало қуввата илла биллоҳ.

Мажалис ун-нафоис, 13-б.

Ло хурмата лил-фосиқи لِحُرْمَةِ الْفَاسِقِ У Фосиқ кишининг хурмати бўл-
майди.

Ло хурмата лил-фосиқи

Фисқ аҳлига бўлмас киши қилмоқ хурмат,

Қим эрмас анинг ҳолига равақ хурмат,

Фосиққа насиб этмади чун ҳақ хурмат,

Хушироқтур ани тугмасе мутлақ хурмат.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

لُعَيْن عَبْدُ الْيَتْرِ وَلُعَيْن عَبْدُ
Луъина абд ул-динари ва луъина абд ул-дирҳами
Динор-дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.

Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами
Раҳмат озодагаки ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин ғамга.
Лек лаънат ангаки қул бўлғай.
Хоҳ динору хоҳ дирҳамга.

Арбаъин, 264-б.

Мадда зилту ҳул-олий مَدُّ ذُلَّةَالْعَالِي Умрини узайтирсин (соясини узай-
тирсин).

... яъни ҳазрат шайхул-исломи мавлоно Нуриддин Абдураҳмон
Жомий мадда зилту ҳул-олий мадҳида хома найининг шаққарбор-
лиги ва кўнгул садафининг ғавҳарнисорлиги.

Сабъаи сайёр, 41-б.

Мадда зилту ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толи-бин مَدُّ ذُلَّةَالْعَالِي
Мфариқу Фзул-Аллох у улугъ мартабали, муҳтарам зоти бобаракотнинг
умрларини узун ва абалди қилғай.

... яъни ҳазрати маҳдумий мавлоно Нуриддин Абдураҳмон Жомий
мадда зилту ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толибин жанобида
арзи ниёз қилмоқ ва ихори роз айламак.

Саҳди Искандарий, 48-б.

Мажлис ул-илми разват ул-жаънати مَجْلِسُ الْإِلْمِ رَوْضَةُ الْجَنَّةِ Илм мажли-
си – жаннат боғига ўхшайди.

Мажлис ул-илми разват ул-жаннати
Ким олим эса, нуқтада барҳақ де они,
Гар базм тузар, бихишти мутлақ де они,
Ҳар кимсаки, йўқ илм анга аҳмақ де они,
Мажлисидаки илм бўлса учмоқ де они.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи مَجْلِسُ الْكِرَامِ حُسْنُ الْكَلَامِ Жўмардлик
мажлиси – сўз истеҳкомидир.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи
Яхши эл ила эрур мадори ҳикмат,
Ҳар сўзлари дури шохвори ҳикмат,
Қил базмларида ихтиёри ҳикмат,
Мажлислари чун эрур ҳисори ҳикмат.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Малиқун алломуни жалла ва ало مَالِكُ عَلَمٌ جَلُّ وَ عَلٰى Қудратли ва улугъ
мулк эгаси (Гашри сифати).

... ва сузи сидқ ва иши таслим ўқдурким, малиқун алломуни жал-
ла ва алонинг каломи мўъжиз низоми ул тил бида нотил...

Муҳоқамат ул-туғатайн, 9-б.

Ман акрома олиман фақад акрамани مَنْ اِكْرَامَ غَلِيْمًا فَقَدْ اَكْرَمَنِي Кимки
олимни ҳурмат қилса, мени (яъни, Аллоҳни) ҳурмат қилган бўлади.

Мундоқ деди илм аҳлини айларга гани,
«Ман акрома олиман фақад акрамани».

Хамса ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Ва Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам аҳодисида дағи ҳам бу тариқ тушибдур. Ул жумладин бири будурким, «ман акрома алиман фақад акрамани» ким, вазни: «мафъулу мафоиһун мафоиһу фаул» дур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Ман алият ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу *مَنْ عَلَتْ هِمَّتُهُ تَلَّ هَمُّهُ* Ҳиммат даражаси баландининг кайғу торлари узун бўлади.

*Ман алият ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу
Ҳар кимки анинг ҳиммати дунроқ бўлди,
Билки, ғамининг нахли нисунроқ бўлди,
Ким, ҳиммати рифъати фузунроқ бўлди,
Кайғуларнинг тори узунроқ бўлди.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу *مَنْ كَانَ بِهٖ كُنْ اَللّٰهُ* – Ҳар киши Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур (ким Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур).

Ҳадиси қудсийдурким «ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу»...

Муншаот, 182-б.

Ва «ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу» маъмунича маҳбу-би ҳақиқий биға мусоҳабат дофин урғайсиз, ҳар неки ўтти азил қисматидин эрқанин билиб, ортуқси ғусса тутмағайсиз.

Муншаот, 150-б.

Ман касара каломуҳу касара маломуҳу *مَنْ كَثَرَ كَلَامُهُ كَثُرَ مَلَامُهُ* Кимки кўп сўзлабди – ўзига маломатни орттирибди.

*Ман касара каломуҳу касара маломуҳу
Ким оз деди нукта айшу ком ўлди анга,
Сўз қондасида интизом ўлди анга.
Ҳаддин ўтди ҳар кимки калам ўлди анга,
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамхуллоҳу *مَنْ لَمْ يَرْحَمْ نَسْ لَا يَرْحَمْهُ اَللّٰهُ* Одамларга раҳмти бўлмаган кишига Аллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.

*Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамхуллоҳу
Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен энга раҳим.
Ҳар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.*

Арбаъин, 263-б.

Ман лам яшқуруннаса лам яшқуриллаҳа *مَنْ لَمْ يَشْكُرْ نَسْ لَمْ يَشْكُرْ اَللّٰهُ* Кимки инсонларга шукр айтмаса Аллоҳга ҳам шукр қилмайди.

*Ман лам яшқуруннаса лам яшқуриллаҳа
Ўлки холиқга шукр дер, аввал
Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлуқ шукрини демағай,
Демағай дағи шукр холиқдин.*

Арбаъин, 263-б.

Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абгаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу مَنْ أَعْطَا لِي اللَّهُ وَ مَنَاءَ لِي اللَّهُ وَ أَخْبَ لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا لِي اللَّهُ وَ أَبْغَا L Иймонимизни бутун саклайди.

*Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абгаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу
Кимгаким ҳуббу бугзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур Тенгри лутфидин комил
Аҳли иймон қошида иймони.*

Арбаъин, 262-б.

Ман салимал-муслимун مَنْ سَلِمَ النَّسْلُ مِنْ كَيْمِكِي СОГЛОМ бўлса, мусулмон бўлади.

*Муслим эрур «ман салимал-муслимун»,
Юз, илгу тил бу иш ичра забун.*

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Ман ҳадима ҳудима مَنْ حَمِي حَمِي Ким бировга хизмат қилса, унга ҳам кимдир хизмат қилади.

Чун Мир Махдум поктийнат ва соҳибдават йигит эрди, ул хизматларни андоқ қилдиким: «ман ҳадима ҳудима» мазмуни била ҳазрат Мир Қосим анга Мир Махдум от қўйдилар ва доим ҳазрати Мир Қосим ани азиз ва мукаррам тутар эрдилар.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

Ман(ъ) араф مَنْ عَرَفَ (Биров билади) кимки ўз васфини билса у ўз хўжаси (Аллоҳ) ни ҳам билади; кимки ўзини таниса, у ўз хожасини ҳам танийди (унинг зоти олам васфлари билан зийнатлидур).

*Мунда зоҳир бўлди сирри ман араф,
Ким кўрубтур гавҳар ўлмоғлиг садаф.*

Лисон ут-тайр, 268-б.

*Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Толибга недур айламак таҳсили санъи манъараф.*

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

*Олам авсофиға зоти муттасаф,
Ким сўзики ман арафки лав кашаф.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи مَنْ قَبِلَ الْمَرْءُ تَحْتَ لِسَانِهِ Кишининг ҳунари тили остида бўлади.

*Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи
Ҳар кимсаки, олиға ёзилди ҳунари,
Сўз пардаси устида ёшилди ҳунари,
Чу нуктада деди элга ёйилди ҳунари,
Невчунким тил остида келди ҳунари.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Ман қаран бобан ложжу ва лажжу مَنْ قَرَأَ لِبَابِ الْأَجْوَا وَ لُجْوَا Ким бир деб ўқиса, ким қаттиқ ҳаракат қилса, қиради.

Вакфия, 238-б.

Машираб ул-азби муздаҳимун

Ҳар кимгаки, ачиг бўлди суз илқоси,
Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси,
Ҳар кимки, чучук нукта эрур иншоши,
Қошидадур, албатта улус гавғоси.

Назм ул-жавохир, 172-б.

Бу саодат кишига ўзлугидин етмак «маъио золика фазулulloҳ юътиха ман яшаъ».

Махбуб ул-қулуб, 48-б.

Оҳ мин ал-хамри ва ҳолотиҳи,
Аҳрақа қалби би ҳароротиҳи.

Муншаот, 136-б.

Эй қонки, кўзумдин оқасен раҳмки, ўлғум,
Мин жайри дами-л-айни лано ҳосилу ийқон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

*Ҳар ваҷҳ ӯла гар ӯлса Навоӣ не аҷабким,
Мин кулли вуҷҳин суфи ваҷҳика ҳайрон.*

Фавойид ул-кибар, 302-б.

Мин хуснил ислом ил-маръи таркуху ма ла юййбухи

Қимқи ислом кўзғусида тилар
 Ҳар замон ўзга бир сафо мавжуд.
 Кечсун ул навъ барча ишдинким,
 Тенгри рози эмас, улус-хушнуд.

Арбаџин, 267-б.

Боғлар ул навъки хулди барин,

Ҳайрат ул-аброр, 297-б.

Мо надама ман саката مَا لَكُمْ مِنْ سَكَاةٍ Сукут сақлаган одам кейин надомат қилмайди.

*Мо надама ман саката
Ҳар кимсаки, нуктаси фаровон бўлмас,
Тил ранжиги қолмоғлиги имкон бўлмас,
Кўп сузлагучига гайри нуқсон бўлмас,
Ҳар кимки ҳамуш бўлди, пушаймон бўлмас.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мо ҳалақа илло مَا خَلَقَ إِلَّا Ахир улар ўзларича Тангри таоло осмон ва ерни, ҳамда улар орасидаги бор нарсани фақат ҳақ (қонун) ва белгиланган муддат билан яратганини тафаккур қилиб кўрмайдиларми? Дарҳақиқат бу одамлардан кўпчилик қайта тирилиб, Парвардигорига рўбарў бўлишни инкор қилувчилардир.

Ва Сулаймон а. с. тулуғдин зурубқача «мо ҳалақа илло» қозиясин суруб, ҳукмин қилур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

Мо ҳалақа Аллоҳ مَا خَلَقَ اللَّهُ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул мангуллуқ «ма ҳалақа Аллоҳ» фаносидур ва ул мангуллуқ «мо халқи Аллоҳ» бақосидур...

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мо халқи Аллоҳ مَا خَلَقَ اللَّهُ Аллоҳнинг яратгани.

Кўнгул била Ҳақ ёридин холий бўлмоқдур ва анинг гайри хайлидин холий бўлмоқдур... ва «мо халқи Аллоҳ» холиқининг бақосидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мусоҳибат ул-ашрори руқуб ул-баҳри مُصَاحِبَةُ الْأَشْرَارِ رُكُوبُ الْبَاحِرِ Ёмон билиан ҳамсуҳбат бўлиш – денгиз сафари каби хатарлидир.

*Мусоҳибат ул-ашрори руқуб ул-баҳри
Ҳар вазҳ ила нотапонга ҳамсуҳбатлиқ
Кўп яхшики, комронга ҳамсуҳбатлиқ,
Кишин хатари ямонга ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонга ҳамсуҳбатлиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Муктазойи ожил مُقْتَضَى الْوَجَلِ Улим тақозоси.

*Чун рўзгор ҳарунлигидин ва лайлу наҳор буқаламунлигидин
Паҳлавон Бусайд ҳаёт вадиятин муктазойи ожилга топилурбдур.*

Ҳологи Паҳлавон Муҳаммад, 105-б.

Наввараллоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу نَوَّرَ اللَّهُ مَرْقَدَهُ نُورًا وَافَّقَانِ اللَّهُ Аллоҳ унинг ётган жойини мунаввар қилсин.

Ва оташгоҳ ҳарорати гармравларидин бири Хусрави номий ва майкада дардомандлиги номийларидин бири Жамий (наввараллоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу!).

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Навбир қабрака бис-салоти физ-зилами نَوَّرَ قَبْرَكَ بِبَيِّ الصَّلَاةِ فِي ظِلِّ تَوْنِги намозлар била қабрининги мунаввар эт.

*Навбир қабрака бис-салоти физ-зилами
Уйқу неча ширату сурурунг бирла,*

Кўзунг қаро айламак гурунунг бирла,
Тийра кеча тоат эт ҳузурунг бирла,
Қабринг уйини ёрут бу нурунг бирла.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа نَوْمُ السُّبْحَتِ يَمْنَاوَالْبِرْزَقِ Тонги уйку
ризқни қискартиради (камайтиради).

*Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа
Субҳ уйкусин улки айлар тарк
Ризқу рўзин ўзига туш кўргай,
Улки гафлатда этти навми сабуҳ,
Бу шарафни магарки туш кўргай.*

Арбаъин, 265-б.

Назрат ул-важҳи фис-сидқи نُظِرْتُ الْوَجْهَ فِي مِسْقِ Юз софлиги – тўғри
сўзликдандир.

*Назрат ул-важҳи фис-сидқи
Ҳар кимгаки эгриликда овоза дурур,
Туз жодда ичра йўлидин оза дурур,
Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Найл ул-манйи фил-ино نَيْلُ الْمُنَى فِي الْإِنْسَا Мақсадга қийинчилик орқали
эришилади.

*Найл ул-манйи фил-ино
Ғамдин дурур ўзни шод топмоқ билгил,
Бетўшалик ичра зод топмоқ билгил,
Меҳнат ародур қушод топмоқ билгил,
Рағж ичрадурур мурод топмоқ билгил.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Наузу биллоҳи мин шўрури анфусино ва мин саййиоти аъмалино نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَرَبَاتِهِ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا Аллоҳдан паноҳ тилаймиз нафсла-
римизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан (Аллоҳ унинг ётган жойини
нурга чўмдириб, қабрини муқаддас айласин).

*То уч кундин сўнгра ақабах вужух била адам йўлига азимат қил-
дилар. «наузи биллоҳи мин шўрури анфусино ва мин саййиоти аъ-
малино».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

**Наузу биллоҳи мин ғазабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шўрури ан-
фусино ва мин саййиоти аъмалино** نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَرَبَاتِهِ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا Тапғри таолодан унинг ғазабидан паноҳ тилаймиз ва
яна паноҳ тилаймиз нафсларимизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан.

*Қаҳҳорнинг ва мунтақимлик баҳри муталотим бўлди эрса, бир
лаҳзада Фиръавн биш андоқ азим сипоҳдин осор қолмади. «наузу
биллоҳи мин ғазабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шўрури анфусино ва
мин саййиоти аъмалино».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 139-б.

Наъийта ила нафсика хина шабоби раъсика نَعَيْتَ إِلَى نَفْسِكَ مِنْ شَبَابٍ
Сочингга тушган оқ сентга ўлимдан хабар беради.

*Наъийта ила нафсика хина шабоби раъсика
Неча ўчакишиб бу нафси худ кома санга,
Нома қаро бўлгай уйлаким хома санга,
Ўл бошинг оқормоқ бўлди хангома санга,
Оқ била ўлмакдин эрур нома санга.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нести ҳастнамой نِسْتِي هَسْتَنَامِي Йўқ эди бор каби.

*Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳастни
нестнамой.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби نِسْيَانُ الْمَوْتِ صَدَاْعُ الْقَلْبِ
– қалбниг занглаганидан далолатдир.

*Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби
Ҳар кимки, мақоми умр авранги эмиш,
Ғафлат майининг ҳамини дилтанги эмиш,
Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш,
Ўлмакни унутмоғинг кўнгул занги эмиш.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нор ул фирқати аҳарру мин пори жаҳаннама نَارُ الْفِرْقَةِ أَهْرُ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ
Айрилиқ ўти дўзах ўтидин кучлироқдир.

*Нор ул-фирқати аҳарру мин пори жаҳаннама
Дижрон аро бир рафиқи маҳрам ўтидин,
Ким куйса томуғни ўртагай ҳам ўтидин,
Фурқатки кўнгулни куйдурур ҳам ўтидин,
Билгил ани тезлик жаҳаннам ўтидин.*

Назм ул-жавоҳир, 174–175-б.

Нум оминан тақун фи маҳд ил-фароши نُمُ امِينٍ تَكُنْ فِي مَهْدِ الْفَرَاشِ
келтириб ухла, уйкунг яхши бўлади.

*Нум оминан тақун фи маҳд ил-фароши
Неча юммай кўзунгни ҳар зевар аро,
Ғафлат била кирмак неча баҳру бар аро,
Эмин уюбон бу олами нур шарар аро,
Қил хобгаҳингни яхшироқ бистар аро.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нур ул-мўмини мин қиём ил-лайли نُورُ الْمُؤْمِنِ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ
Тунни бедор ўтказиш мўмин кишига нур ато этади.

*Нур ул-мўмини мин қиём ил-лайли
Ҳар кимсаки, матилуби кўнгул соғлигидур,
Тун эҳси илож қилмоғлигидур,
Эл шамъи замирики вафо боғлигидур,
Равшанлиги тийра туннинг уйгоғлигидур.*

Назм ул-жавоҳир, 173–174-б.

Нуру шайбика ло тазлимуҳу бил-мавсийяти نُورُ شَيْبِكَ لَا تَظْلِمُهُ بِي الْمَوْصِيَّاتِ
Бадфеъллик ила кексалик нуриши сўндирма!

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

... яъни Нур ул-ҳақ вад-дин, каҳф ул-ислам ва муслимийна шайху-но...

Олий ҳазрати валоят манқибати кошифи асрори раббоний ва олим, румуз ва асрори самадоний юл-уламо варасаҳ ул-анбиъ عليهالضرت ولايت منقبت كاشف اشراق رباني و عالم رموز و اسرار صفاتي الظلمة وزنة الانبيا Вашир-ликнинг олий ҳазрати, Таҷри таоло сирларини капиф этувчиси, яширин ишоралар ва алоҳида сирлар олими, пайғамбарлар давомчиси сифатидаги аллома [Абдурахмон Жомий назарда тутитган].

Омин, ё Рабб-и-оламин **اُمِينُ بَانَ الْعَالَمِينَ** Омин, эй оламларнинг Тарбия-
чиси (яратувчиси) – Тангри таоло.

... ва аъдосини мақдур ва аҳиббосини мансур қилгил. Омин, ё Рабб
ил-оламин!

Офат ус-самоҳати ал-манну **أَفَتْ السَّمَاحَةُ الْمَنُّ** Мишпат – сахийлик офатидир.

Офат ус-самоҳати ал-манну
Ҳар кишига риояте қилсанг,
Миннат ўткармагил ҳумонингга.
Негаким ул кишига офат эрур,
Юқла миннат ва лек эшонингга.

Арбаѝн, 265-б.

Оқибат уз-золими ваҳматуни عاقبة الظالم واجمة Шафқатсизликнинг оқибати даҳшатлидир.

Оқибат уз-золими ваҳиматуни
Одди кўнжа бу қабба, ул дайр ўлмас,
Золимда жафо қилурда эл ғайр ўлмас,
Одшлга бажсуз хайр сори сайр ўлмас,
Золим кишининг оқибати хайр ўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Раббано анзил алайна майдаташ минас-саман тақуни лано ибйдан
ли аввалднна ва охирина ва оятан минка варзукю ва анта хайр ур-ро-
зикип رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا
وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ Ой худойим, Парвадигор, бизга осмондан бир дастурхон
нозил килгилки, у авваллу охиримиз учун байрам ва сенинг оят-мўъжизанг

бўлиб қолади. Бизни (шу неъматдан) баҳраманд қилгил. Ўзинг энг яхши ризқ берувчисан [7:88–89].

Бани Исроил ҳавориюнга дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилсаким, Тенгри таоло осмондин моида йнборсаким, таомга муҳтож халойиқ андин баҳра топсалар... Исо а. с. тазарруъ қилиб дедиким, «раббано анзил алайна майдатан минас-самаи тақуни лано иъйдан ли аввалина ва охирина ва оятан минка варзуқно ва анта хайр ур-розиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

Раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин رَبَّنَا فَتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ Қавмимиз ўртасида ҳақ ҳукм қилгайсан. Ўзинг ҳукм қилувчиларнинг яхшироғидирсан [7:88–89].

Шуъайб а. с. муножот қилиб, «раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

Рабби анзилни мунзалан муборакан ва анта хайр ул-мунзилин رَبِّي أَنْزِلْنِي مُنْزَلَ مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ Эй Парвадигорим шу тушган жойимни қўтуғ қилгин.

... ва китобнинг хутбасин бу оят билан ибтидо қилибдурки: «рабби анзилни мунзалан муборакан ва анта хайр ул-мунзилин».

Мажолис ун-нафоис, 122-б.

Раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин фиръавна ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин رَبِّ ابْنِ لِي عَذَابَ يُنَالُهَا وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Парвадигорим, ўзинг мен учун ҳузурингда-жаннатда бир уй бино қилгин, менга Фиръавн ва унинг қилмишидан нажот бергин ва менга бу золим қавмдан нажот бергин [66:11].

Осия дағи Фиръавн мусоҳобати қудуратда батанг бўлди. Ҳақ таолога муножот қилдиким, «раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин Фиръана ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 137-б.

Рабби лотазарни алал арзи минал кафирина даййоро رَبِّي لَا تَطْرِبْنِي عَلَى الْيُنَاكُفِرِينَ Парвадигорим, ер юзида кофирлардан бирон ҳовли-жой эгасини қолдирмагин [71:26].

Ҳаддин уткондин сунг, Нуҳ дуо қилди: «рабби лотазарни алал арзи минал кафирина даййоро» дуоси мустажоб бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 105-б.

Рабби инни ло амлику илло нафси ва аҳи, фафрук байнано ба байнал қавмил фосиқин رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ Парвадигорим, мен фақат ўзингга ва биродарим (Ҳорун) га эгаман, холос. Бас, ўзинг биз билан бу итоатсиз қавмнинг орасини ажратгин [5:25].

Мусо а. с. қавмидин ранжа бўлуб, сажда қилиб айттиким, «рабби инни ло амлику илло нафси ва аҳи, фафрук байнано ва байнал қавмил фосиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

Рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْتَبِئُ لِأَخِي مِنْ بَغْيِي Делди: Парвардигорим, ўзинг мени мағфират қилгин ва менга ўзимдан кейин биронтаси учун муяссар бўлмай-диган бир мулку давлат ҳады этувчисан [38:35].

[Сулаймон бинни Довуд а. с.]. Ул дуо қилдиким, «рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди». Ҳар ойина дуоси мустажоб бўлуб, бовужуди нубувват, баъзи дебдурларким бо вужуди улким, рубъи маскун салтанатини Тенгри таоло анга насиб қилди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 161-б.

Равваҳаллоху руҳаху رَوَّاهُ اللَّهُ رُوحَهُ Аллох унинг руҳини шод қилсин.

... яъни Амир Ҳусрав Деҳлавий раваҳаллоху руҳаҳунинг газалитиниким, тўрт девонга машҳурдур...

Мезон ул-авзон, 44-б.

Равваҳаллоху таоло арвоҳаҳум ажмаъин رَوَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى أَرْوَاحَهُمْ أَجْمَعِينَ Ҳаммаларининг руҳларини Аллох шод қилсин.

Сайру сулукдин сўнера улуми дунёи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу қуммали авлиёю ақобир ва машойих муҳаққиқлари «равваҳаллоху таоло арвоҳаҳум ажмаъин» азвоқидин жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

Разиёллоху алайҳа-л анҳу رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Аллох у кишидан рози бўлсин, мўминлар амири (иккинчи халифа Умар р. а. сифати).

... Ҳурмуз бани Шайбон қабилирасининг малики эрмишим, Бағдодда салтанат қилибдур ва жоҳилият замонида амир ул-мўминин Умар (разиёллоху алайҳа-л анҳу) илгида ислом шарафига мушарраф бўлубтур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Разиёллоху анҳу ва карамаллоху ваҷҳа رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَرَّمَهُ اللَّهُ وَجْهَهُ Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри таоло юзини ёрлақасин.

Султони Расул бирла қадам барқадам ул,

Фарзанду рафиқу куёву ибн-амм ул.

«Разиёллоху анҳу ва карамаллоху ваҷҳа».

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Разиёллоху анҳу ва каримуллоху ва ваҷху رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَرَّمَهُ اللَّهُ وَجْهَهُ Аллох ундаг рози бўлсин ва Аллох уни буюк қилсин!

... ва каромат авжи мунир ахтари Амир ул-мўмин Али (разиёллоху анҳу ва каримуллоху ва ваҷху) дурким, назм девонлари мавжуддур ва анда асрор ва нуқат номаъдуд.

Маҳбуб ул-қулуб, 25-б.

Расул алайҳис-салавоту ва саллам رَسُولٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ Унга (Пайгамбарга) салавот ва саломлар бўлсин!

... ва Расул алайҳис-салавоту ва салламнинг аҳодиси саодат анжами ул лафз била ворид бўлубдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 9-б.

Расул ул мавт ил-вал ода^{ту} رَسُولُ الْمَوْتِ وَالْعَادَةِ Улимнинг хабарини тугилиши беради.

*Расул ул-мавт ил-вал ода^{ту}
Танга ҳаёт жамидур комрасон,
Бул танга нишот камидин жомрасон,
Жонга ҳам ўлудин бурун оромрасон-
Ким, тугмоқ эрур ўлудга пайғом расон.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рафоҳият ул-айши фил-амни رَافَاهِيَةُ الْخَيْشِ فَيَالْأَمْنِ Япашининг гузаллиги – осойишталикнинг мавжудлигидадир.

*Рафоҳият ул-айши фил-амни
Даврон аро кимса ранж паймудалиги,
Буимас гар эмас фароғ камбудалиги,
Ноамниқ ўлди халқ фарсудалиги,
Амн ичра бўлур маош осудалиги.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раъунот ин-нафси таъабухо رَءُونَةُ النَّفْسِ طَعَابُهَا Нафсга безак берма – уни чарчатасан.

*Раъунот ин-нафси таъабухо
Ишдур санга ҳақ сори қадамфарсолик,
Қилма тилабон лаҳв жаҳонпаймолик,
Кўп нафсга бермагил жамолорошқ-
Ким, ранжга солур кўп раънолик.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раҳматан лил оламин ва хотамун набийин رَحْمَةُ الْعَالَمِينَ وَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ Бутун олам ва охириги Пайғамбар.

... «раҳматан лил оламин ва хотамун Набийини» мантиқи бида аларга муаххар ва хотамдур, ҳабиби ҳазрати Илоҳ Муҳаммад расулulloҳ саллalloҳу алайҳи васалламдур.

Муножот, 294-б.

Ризо урробби фир-ризани валиди ва сахатуи арробби фи сахатул-валиди رِضَاؤُ الرِّبِّيِّ فِي الرِّضَاءِ الْوَالِدِيِّ وَ سَخَطُ الرِّبِّيِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِيِّ Тангри таоло ризоси ота ризосига вобастадур, тангри ғзаби ҳам ота ғзабига вобаста.

Пайғамбар саллalloҳу алайҳи васаллам буюрурутурким, «ризо урробби фир-ризани валиди ва сахат ун-арробби фи сахат ул-валиди»...

Мунпаот, 183-б.

Ризука юатлубқа фастарих رِزْقُكَ يُؤْتِلُبُكَ فَسْتَرِخْ Хотиржам бўл – ризқингни ўзи сени топиб олади.

*Ризука юатлубқа фастарих
Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бил осойиш,
Рўзи тилар эрмини сени қил осойиш.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рифқ ул-маръя далилу ақлиҳи رِفْقُ الْمَرْءِ نَدِيلُ غَفْلِهِ Кишнинг меҳрибонлиги ақлига далилатдир.

*Рифқ ул-маръя далилу ақлиҳи
Қим ақл йўлида тутса маъво охир,
Тонг йўқ эл ичинда бўлса доно охир,
Рифқ айламаги ҳар шита авло охир,
Қим, ақл далилидур мадуро охир.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Робиухум калбуҳум رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ Уларнинг тарбиячиси ит (Бунда Қуръоннинг «Асҳоб ул-Каҳф» сурасидаги Қитмир номли итнинг садоқати назарда тутилган).

*Каҳфи бақо ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робиухум калбуҳум.*

Ҳайрат ул-аброр, 56-б.

Роъа абока юроъука-биука رَأَى أَبَاكَ يُورَاغُوكَ بِيحُوكَ Отангга риоят қил – болангдан қайтади.

*Роъа абока юроъука-биука
Фарзанд ато қуллуғин чу одат қилгай,
Ул одат ила касби саодат қилгай.
Ҳар кимки, атога кўп риоят қилгай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилгай.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси رَأَى الْخَقَّ عِنْدِي غَلَبَ الْنَفْسِ Нафсинг ғалаба қилса, Ҳақ йўлини тут.

*Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси
Ўрмоқта амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда ақл васвосини тут,
Ҳақ йўлида нафсингга ўлум косини тут,
Нафсинг ғалаботи вақти ҳақ иосини тут.*

Назм ул-жавоҳир, 152–153-б.

Рутбут ал-илми алар-рутбати رُتْبُتُ الْعِلْمِ عَلَيْهِ الرُّتْبَةُ Илмнинг даражаси – сифатидадир.

*Рутбут ал-илми алар-рутбати
Ҳақ берди чу элга илм сармоясини,
Хуршед уза солди уламо соясини,
Олганлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни رُؤْيَا الْحَبِيبِ جَلَاءُ الْاَيْنِ Севимли кишини кўриш – кўзни равшан қилади.

*Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни
Ҳар кимки, муҳаббат уйини маскан этар,
Кўнглига ҳабиб кўйини гулшан этар,
Кўз касби зиё дўст юзидин фан этар,
Маҳбуб юзин кўрмаги кўз равшан этар.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Рухуллоху таоло валаху ҳусни(л) маоб **روح الله تعالى والله حسين المناب** Тангри таолонинг гўзал ҳусни бор.

*Эй Навоий, ангаким бор эса бу роҳ насиб,
Рухуллоху таоло валаху ҳусни маоб.*

Бадоеъ ул-васат, 36-б.

Саббаҳа исми раббикал-аъю سُبْحَانَهُ رَبُّكَ الْأَعْلَى Тангри таолонинг исми-ни такрорлаб, тасбеҳ (Аллоҳ покдур) айтиш.

Кўнгулнинг адам тунидин қутулиб... «саббаҳа исми раббикал-аъ-ло» амри била қайюми ҳақиқий тасбеҳига маниғул эрканин билиб...

Хайрат ул-аброр, 75-б.

Сабрука юврас уз-зафару صَبْرُكَ يُوزُنُ الظَّفَرُ Сабр ғалаба келтиради.

*Сабрука юврас уз-зафару
Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фолни ҳумоюн айлар,
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳам сабр сени зафарга мақрун айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё ثَوَابُ الْأَخِرَةِ خَيْرٌ مِنْ نَعِيمِ الدُّنْيَا Охират савоби дунё роҳатидан яхшидир.

*Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё
Дунёки ўтар юрт мисоли бўлғай,
Анда не нқомат эҳтимоли бўлғай,
Ўқбо хабарики лоязми бўлғай,
Хушроқ бу наъимдинки холи бўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи سَكْرَةُ الْأَحْيَاءِ سُوءُ الْخُلُقِ Қалбан уйғоқ кишининг маст бўлиши – хулқларнинг ёмондир.

*Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи
Нохуш қилсанг кишига маълум қилиг,
Билким, ани зоеъ айлар шум қилиг,
Дун бўлса эрур кишига масмум қилиг,
Душвордурур кишига мазмум қилиг.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Салавот ул-лайли баҳоъун бин-наҳори صَلَواتُ اللَّيْلِ بِهَاءٍ بِالنَّهَارِ Тунда ўқилган намоз кундузга ҳусн бўлади.

*Салавот ул-лайли баҳоъун бин-наҳори
Қўп қилма намоз амрида бепарволиқ,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлиқ,
Қилсанг кеча саждага жабинфарсолиқ,
Кундузунга ул намоз эрур зеболиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салавотуллоҳ алайҳ صَلَواتُ اللَّهِ عَلَيْهِ Салавот айтсин (унга) Аллоҳнинг саловоти бўлсин.

Одам салавотуллоҳ алайҳ хилқати Одамнинг кунияти Булбашар-дур ва лақаби Сафиуллоҳдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

Салавотуллоҳи алайҳи صَلَوَاتُ اللَّهِ Унга, яъни Нухга Тангри таоло-нинг салавоти бўлсин. Қуръони каримда келтирилишича, Нух замонида қирқ кеча ва қирқ кундуз сел ёғади ва бутун дунёни сув босиб кетади. Шунда Нух ўз яқинлари, тарафдорлари ва ҳар навъ хайвондан бир жуфт-дан кемага солиб олади. Ер юзидагилар сувга ғарқ бўлади. Нух алайҳиссаломнинг даъватларига қулоқ солмай ўша бутларга сиғинганликлари учун ҳам тўфон балосига гирифтор қилиниб ҳалок бўлганлар [71:23], ёлғиз Нух кемаси бир тоғ чўққисига омон қолади. Нухнинг уч ўғли – Ёфас, Сом ва Ҳомлардан кейинчалик туркий, форсий ва ҳиндийзабон халқлар тарқалди (Бу ерда Навоий пунга ишора қилади).

*Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг маниаидурки,
Нух Найғамбар салавотуллоҳи алайҳининг уч ўғликим, Ёфас ва Сом
ва Ҳомдур етишур.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама صَلَوَاتُ اللَّهِ Унга Тангри таолони салавотлари бўлсин ва одам (авлоди) болаларини мукаррам қилдик.

*... ва жавоҳир нуқри била мулаҳхас ва мунаввар қилурларким,
одамни «салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама»
икромни била мукаррам қилиб...*

Вақфия, 233-б.

Салавотуллоҳи васалламаҳу алайҳ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ Унга Худо салом юборсин.

*... чун ҳазрат пайғамбари охир аз-замон «салавотуллоҳи васалла-
маҳу алайҳ» анинг фарҳунда замонида мутавааллид бўлди.*

Тарихи мулуки аҷам, 242-б.

Салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِالرَّحْمَن У раҳмдилга Тан-гри таолонинг салавотлари бўлсин.

*Андоғки, Мусо салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон илкидаги қуёш
ўтрусида фиръавн тийралиги зухурга келди.*

Вақфия, 237-б.

Салавот ур-раҳмон алайҳ صَلَوَاتُ الرَّحْمَن Унга Аллоҳнинг салавот-лари бўлсин.

*Иброҳим Ҳалил салавот ур-раҳмон алайҳининг атоси бовужудни
улким, Озари буттарош эрди ...*

Муншаот, 184-б.

Саллалоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва атбониҳи ва саллама ва баъду صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ أَتْبَاعِهِ وَسَلَّم وَ بَعْدُ Аллоҳ уни (яъни Муҳаммад пайғамбарни), оиласини ва саҳобаларини ва унинг издошларини дуо қилсин ва олқишласин ва сўнгра...

*Мундоқ деди шм аҳлини айларга гани,
«Ман акрома атиман фақад акрамани»*

*Саллалоҳу алайҳи ва ало олиҳи асҳобиҳи ва атбониҳи ва саллама
ва баъду*

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Саллаллоху алайхи ва ало олихи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ Уни (яъни Пайгамбарни) ва оиласини Аллоҳ раҳмат қилсин.

Ул нимаки Исо а. с. элига амр қилди таваҳҳид эди. Ва хотам ун-нубувватининг рисолатига иқрор қилдиким, қалаллоху таоло: ... «ва мубашишран бирасулин яъти мин баъдисмуҳу Аҳмаду». Саллаллоху алайхи ва ало олихи васаллам.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Саллаллоху алайхи ва ало олихи асҳобиҳи صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ Унга (яъни Пайгамбарга), оиласига ва саҳобаларига мақтовлар бўлсин!

Ҳақдин иши оламга рисолат келди,

Шони бу рисолатида адолат келди.

Саллаллоху алайхи ва ало олихи ва асҳобиҳи.

Муншаот, 133-б.

Саллаллоху алайхи ва ало олихи ва асҳобиҳи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ Унга (яъни Муҳаммад а. с.га), оиласига ва саҳобаларига Парвардигорнинг раҳмати бўлсин!

Ва хотим улким, бовуҷуди бу ики шақ ондин сўнгра пайгамбар бўлмазайким, бу сифат Ҳазрати Муҳаммад арабий «саллаллоху алайхи ва ало олихи ва асҳобиҳи васаллам»га мусалламдур, бас.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 186-б.

Саллаллоху алайхи васаллам, вал илму индаллоху صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ Уни (яъни Пайгамбарни) Аллоҳ раҳмат қилсин, ҳар нарсани билувчи Аллоҳнинг ўзидир.

... Маҳди тухур қилгондин сўнгра Исо а. с. осмондин ингай, даги Дажжолни ҳалок қилиб, сойир милаг аҳли хотам ун-нубувва миллатига далолат қилгай. Саллаллоху алайхи васаллам, вал илму индаллоху.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи ихромн سَلَامٌ عَلَى مَنْ خَلَّ فِيهِ إِحْرَامٌ Унга (яъни Пайгамбарни) Аллоҳ раҳмат қилсин.

Минг Қуръон хатмидин сўнгра Ҳазрат Шайх руҳониятидин шиорат анга бўғубдурки, Манҳад зиёрати «саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи ихромн» боғлади...

Пасойим ул-муҳаббат, 350-б.

Салойн ом سَلَايَ عَمَ Умумий чақирик.

Жоми расволиқ ила ҳар дам ўлуб,

Олам аҳлига салойн оим.

Даводир уш-шабоб, 307-б.

Саломат ул-нисони фи ҳифз ул-нисони سَلَامَةٌ لِّلْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ النَّفْسِ Илсон тилига эҳтиёт бўлса саломат бўлади.

Саломат ул-нисони ҳифз ул-нисони

Қим истаса мазҳари каромат бўлмоқ,

Ҳар навъ ишда истиқомат бўлмоқ,

Сўздур анга мужибн гаромат бўлмоқ,

Тил забтидадур анга саломат бўлмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

ثَلَاثَ مِائَةٍ مِئِينَ وَأَنْ خَلَدُوا بِسَعَا
«Салоса миатин синийна ваздоду тисъан – Фор эгалари уч юз йил турдилар ва яна тўққиз йилни зиёда ҳам қилдилар [18:27].

Ҳар тақдир била зорға кириб, ҳақ таоло уйқуни аларға муставлий қилиб, алар уч юз тўқуз йил уюмишлар. «салоса миатин синийна ваздоду тисъан».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181–182-б.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун ثَلَاثَ مُخَكَّاتٍ بُخْلٌ وَ حَوَا وَ عُجْبٌ
Уч нарса ҳалокатга олиб келади: бахиллик, худбинлик ва такаббурлик.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун

Уч феъл эрур киниға қотил охир,

Қотилинқ аро заҳри ҳалоҳил охир,

Бухл англа бирин, бирин ҳаво бил охир,

Қил ужбни ҳам аларға доҳил охир.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Салоҳ ул-дини фил-вараъи ва фасодҳу фит-тамаъи صَلَاحُ الدِّينِ فِي الْوَرَاءِ وَ فَسَادُهُ فِي الْطَمَعِ
Диннинг саломатлиги – Аллоҳдан қўрқишда; фасоди эса – макирликдир.

Салоҳ уд-дини фил-вароъи ва фасодҳу фит-тамаъи

Динким, анга афъоли табаъдин бўлди,

Қалқон анга «азза ман қанаъ» дин бўлди,

Андоқки салоҳ анга вараъдин бўлди,

Билгилки, фасод анга тамаъдин бўлди.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Салоҳ ул-бадани фис-сукути صَلَاحُ الْبَدَنِ فِي الْكُفَّةِ Тан сикҳатлиги сукутдан.

Салоҳ ул-бадани фис-сукути

Даҳр ичра сукут жомидин мадҳуш ўл,

Лаб бирла сўзунг юзига бурқаънўш ўл,

Демонки, сўз айтурға балоғат кўш ўл,

Нафсингга салоҳ истар эсанг хомуш ўл.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салоҳ ул-инсонии фи ҳифз ил-нисонии صَلَاحُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ النِّسَانِ Инсон саломатлиги – тилга эҳтиёт бўлишликда.

Салоҳ ул-инсонии фи ҳифз ил-нисонии

Оз нукта дегил, тилар эсанг жсонга салоҳ,

Ташвишли ғалат биймидин иймонга салоҳ,

Инсон ани билки, кам эрур онга салоҳ,

Тил ҳифзидадур зумран нисонга салоҳ.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Самувви рифъат سَمُوءِي رَفْعٌ Юксак мартаба.

... самувви рифъатдин «фазлу олими алал обиди к-афзалу ало ад-ноқум» фасонаси била такаллум кўргузди.

Вақфия, 235-б.

Самм ул-маъа фитг тавозуъи سَمَاءٌ فِي التَّوَضُّعِ Тавозеъли киши – улут кишидир.

Самм ул-маъа фит-тавозуъи
Кўн етти шикаст сарбаланд ўлмоқ аро,
Ул навъки қадар мустаманд ўлмоқ аро,
Қасб айла бийикликни нажанд ўлмоқ аро,
Қим рифъат эрур ниёзманд ўлмоқ аро.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Самт ул жоҳили сутруҳу سَمْتُ الْجَاهِلِ سَتْرُهُ Нодоннинг сукути – айбларига пардадир.

Самт ул-жоҳили сутруҳу
Жоҳилки гараздур ашқибу жарада анга,
Сўз раҳиш батйдур тараб айларда анга,
Эрмас чун путқ нуктапарварда анга,
Хомушлуғи ҳолигадур парда анга.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Санов ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун سَنَاءُ الرَّجُولِ عَلَي مُعْتَبٍ Кипшининг берувчига раҳмати унинг нсъматларига барака беради.

Санов ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун
Қуфрон била ҳар қимки ўзи дун қилгай,
Қамлик сори неъматини вожсун қилгай,
‘Чун шукрга ўз тилини мақрун қилгай,
Ўз неъматин ул шукр ила афзун қилгай.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Саяъқулуна салосатун робихум калбуҳум ва яқулуна хамсатун
содисухум калбуҳум ражман билгайби ва яқулуна сабъатуи ва соми-
нуҳум калбуҳум سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةً رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةً سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَاحِمًا بِالْغَيْبِ Хали улар (яъни пайғамбар (а. с.) га замондош бўл-
ган яҳудий ва насороларнинг айримлари ўпа Асҳоби қахфни): «Учтадир,
тўртинчилари итлариدير», – деб гайбга тош отурлар, аниқ билмаган нар-
салари ҳақида ган сотурлар [18:22].

Ва аларнинг (Асҳоби қахф) ададида тараддуд бор, начукким «Ка-
ломи мажид» хабар берурким, «саяъқулуну салосатун робихум
калбуҳум ва яқулуна хамсатун содисухум калбуҳум ражман билгай-
би ва яқулуна сабъатуи ва соминуҳум калбуҳум».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Сидқ ул-маръи нажотуху سِدْقُ الْمَرْءِ نَجَاتُهُ Кишининг тўғри сўзлилиқ фа-
зилати унинг нажоткоридир.

Сидқ ул-маръи нажотуху
Сидқ ичра қачотки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг,
Хуироқки тавил ўлса ҳаёти эрнинг-
Қим, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Сийрат ул-маръи табии ан сариратҳи سَيَرَاتُ الْمَرْءِ طَبِئَتُهُ Киши-
нинг руҳий оламини унинг сийрати очиб беради.

Сийрат ул-маръи табии ан сариратҳи
Десаг тонай эл замиридин боре хабар,

*Сирридин эрур таври намувори хабар,
Таврин қўру равиши айла ҳар сори хабар,
Ким кўнглидагидин берур атвори хабар.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Сил раҳмака таксуру ҳашамака بِسْمِ زُحْنِكَ تَكْرُوا خَشَنَكْ Меҳрибон бўл
– ҳурмати бўласан.

*Сил раҳмака таксуру ҳашамака
Ҳар неча қаробатдин алам қўлугидур,
Сўхбатлари андуҳу ситам қўлугидур,
Вуслатлари гарчи энга ғам қўлугидур,
Қил вуслат аларгаким ҳашам қўлугидур.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Силоҳ уз-зуъафои шиқойатун سِلَاخُ الْغَفَاءِ شِكَاوَةٌ Нотавонларнинг кура-
ши шиқоят орқали бўлади.

*Силоҳ уз-зуъафои шиқойатун
Ким дардидин этса меҳрибонларга ғила,
Осойиш эрур ғамзада жонларга ғила,
Эрмастур яхши паҳлавонларга ғила
Ким, бўлди силоҳ нотаваонларга ғила.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Сирож ул-муслимин سِرَاجُ الْمُسْلِمِينَ Мусулмонлар чироғи (асар номи).

Ҷу равшан айлар ислом аҳли зотин.

«Сирож ул-муслимин» қўймишмен отин.

Сирож ул-муслимин, 289-б.

Сирри фаъту буъсиротин мислех سِرِّ فَاعْتِ بُعْثِرَاؤِ مَثْلِهِ Қиёмат бошланган-
нидан хабар берувчи Исрофил фаришга чаладинан сур (сурнай) авозидан
гўё қабрлар остин-устун бўлиб, ичидаги одамлар турганидек (байтда тал-
меҳ санъати қўлланилган).

*Бу хабардин бўлуб нишоний деҳ,
Сирри фаъту буъсиротин мислех.*

Сабъи сайёр, 21-б.

Сихҳат ул-бадани фис-савми صِحَّةُ الْبَدَنِ فِي السَّوْمِ Баданнинг сихҳати – рўза
тутишдан.

*Сихҳат ул-бадани фис-савми
Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини –
Ким, руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сихҳат тиласанг қилгил анинг риятини
Ким, рўзада қўйдилар бадан сихҳатини.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу سَادَاتُ الْأُمَّةِ الْفُقَهَاءُ Фикҳ уламолари – халқ сар-
варидирлар.

*Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу
Қолгон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фикҳ ўргансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фикҳда бил нисбат аро,
Ким сарвар эрур фақих бу уммат аро.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Соний иснайин азҳума филғор ثانی اثنین اذهما في الغار Мулқулот ғоридаги
иккигчи одам.

Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайин азҳума филғоридур.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Соия иршод бар сари бандаву озод муаббад ва мухаллад бод васса-
лом ساية ارشاد بر سر بنده و ازاد مؤبد و مخلد باد، والسلام Раҳбарлик соялари қул ва
озодлар бошида абадий ва доимий бўлғай!

Хамса ул-мутаҳаййирин, 42-б.
Соҳиб ул-аҳёри яъману ул-ашрора صاحب الاخير يعمونوا الاشرار Яхши киши-
лар билан ҳамсухбат бўлиш – ёмонликдан асрайди.

Соҳиб ул-аҳёри яъману ул-ашрора
Асли мақсуд соридаур йўл суҳбат,
Фарҳунда кишики тошқай ўшул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тутар бўл суҳбат,
То бергай амон шариридин ул суҳбат.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Субот ул-мулки фил-адли ثباتك في العذل Хукмронлик адолат билан му-
стаҳкам бўлади.

Субот ул-мулки фил-адли
Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Хуш ул кишиким, адл сифоти бўлмиш,
Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Субот ун-нафси би ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи ثبات النفس بالغذاء و ثبات الروح بالغذاء Тан овқат билан, руҳ эса куй билан тирикдир.

Субот ун-нафси бил ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи
Кўз тошти жамол дилрабо бирла сабот,
Кўнгул доғи васли жонфизо бирла сабот.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Субҳонака ло илма лано عَلِمَ لَنَا سُبْحَانَكَ Тангри таолога мақтовларки,
бизда илм йўқ.

Илмига милк сурмоди бир ҳарф яно,
Жуз нукта субҳонака ло илма лано.

Хамса ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Субҳонака ло аъламин лино илло мо алламатина иннака анта-л-а-
лим ул ҳақими انا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العظيم الحكيم Улуғ зот биз
учун бошқа илм йўқ, сен ҳақиқий илм ва ҳикмат эгасидурсен.

... ва муқаддас равоқлик мадрасасида қаррубийлар ифода ва ис-
тифодаси учун ижлос қилди. «субҳонака ло аъламин лино илло мо
алламатина иннака анта-л-алим ул ҳақими».

Вақфия, 233-б.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажиду ало ذوالنجد اعلى Нарвар-
дигор ҳамма нуқсонлардан (холи) покдир, улуглик, шон-шавкатлик унга
хосдир.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажду ало,
Қим, андин эрур тўла хало бирла мало.

Бадоеъ ул-бидоя, 643-б.
Сукут ул-инсони саломат ул-инсон سَكَوَةُ الْإِنْسَانِ سَلَامَتُهُ تِلْكَ تِلْكَ
кути – инсон саломатлиги.

Сукут ул-инсони саломат ул-инсон
Тил илдамидин бўлур гаромат ҳосил,
Юз навъ надамату маламат ҳосил,
Оз сузлаганидин истиқомат ҳосил,
Соқитлигидин вале саломат ҳосил.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.
Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи مَوْتُ الْعُلَمَاءِ سُلْمَتُهُمْ
динга зарардир.

Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи
Илм ўлди шараф дин аро ҳар ойинга
Бормоқ бўлур ўргангани ани Чинга,
Динда уламо муҷиб эрур тазйинга,
Ўлмоқлик аларга рахна солди динга.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.
Сулмат ул-хирси ло йасуддуҳо иллот-туроби سُلْمَتُ الْخِرْصِيِّ لَا تَسُدُّهَا إِلَّا الْتَوَّابُ
Хирс етказган зарарни фақат тулрок тўлдирди.

Сулмат ул-хирси ло йасуддуҳо иллот-туроби
Хирс ўлси қаноат ўтига ёқ ани,
Яъниким адам риштасига тоқ ани,
Не рахнаки хирс айлагай боқ ани,
Маҳкам қилгай магарки туфроқ ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.
Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафо سُلْسُ الْإِيمَانِ حَيَاءٌ وَ سُلْسُ الْوَفَاءِ وَ سُلْسُ الْوَفَاءِ
ун ва сулсуҳу саҳоъун Уч нарса иймондандир: ҳаё, вафо ва са-
хийлик.

Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоъ ва сулсуҳу саҳоъун
Уч қисм ила иймонга бино фаҳм айла,
Аввалгисини анинг ҳаё фаҳм айла,
Иккинчисини дағи вафо фаҳм айла,
Учунчини билмасанг, саҳо фаҳм айла.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.
Сун ихсонака било-иътизори سُنُّ إِحْسَانِكَ بِإِعْتِزَالِي
Эҳсон қилсанг, уни
хоқисорлик билан яна такрор эт.

Сун ихсонака било-иътизори
Эҳсонки қилурсен ифтиҳор айлаб ани,
Оламда улук иш эътибор айлаб ани,
Ҳеч айлама элга ғирудор айлаб ани,
Қилгил ики онча эътизор айлаб ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.
Сурурука бид-дунё ғурурука سُرُورُكَ بِالْذُّنْيَا غُرُورُكَ
Дунё билан фахрла-
ниш – кибрдир.

*Сурурука бид-дунё гурурука
Ганж узра аёгингга мурур ўлди гурур,
Гулгаит эта гулианда хузур ўлди гурур,
Дунё соридин санга сурур ўлди гурур,
Бу борча гурур ўлди, гурур ўлди гурур.*

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шах дорад سخن در است و تعلق به
Сўз дур [инжу], шоҳ қулоғига тааллуқи бор.

*Бир яхши замондин сўнгга боргон киши жавоб келтурди ва ул
[Абдурахмон Жамий] Ҳазрат бу мисрани битиб эрдиларким.
«Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шах дорад.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

Суъ уз-занни минал-ҳазми سوء الظن من الحزم Бадгумонлик – кибрдандир.

*Суъ уз-занни минал-ҳазми
Хуштурур бу жаҳонда бенишонлик кишига,
Фақр аҳли йўлида нотаъонлик кишига,
Ҳажат эмас асру хурдадонлик кишига,
Кўп ҳазмдин ўлди бадгумонлик кишига.*

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Суъ ул-хулқи ло ҳалоса фиҳо سوء الخلق لا خلاص فيها Ёмон хулқдан ҳалос
бўлиш қийин.

*Суъ ул-хулқи ло ҳалоса фиҳо
Кўнглунгни арит борча ямон хислатдин –
Ким, яхши қилиг далил эрур раҳматдин,
Бадхўйлик ул ваҳшат эрур ишдатдин –
Ким: элга ҳалослик йўқ ул ваҳшатдин.*

Назм ул-жавоҳир, 154–155-б.

Таваккал алаллоҳи йакфика توكل الله يفتيك Аллоҳга таваккал қил – шу-
нинг ўзи кифоя.

*Таваккал алаллоҳи йакфика
Ҳар ишдаки ҳаққа мўтамас бўлғусидур
Иш саъб эса Тенгри чорарас бўлғусидур,
Ҳар йўлгаки кўнглунгга ҳавас бўлғусидур,
Тенгрига таваккул санга бас бўлғусидур.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу تواضع المرء يكرمه Кишининг камтарлиги
унга ҳурмат келтиради.

*Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу
Таъзимда улки эҳтимоми бўлғай,
Ул мужиби иззу эҳтиромми бўлғай,
Ҳар кимки, тавозуъ амри коми бўлғай,
Ул феъл ила халқ аро киромий бўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тадорақа фи охир ил-умри мо фотакса фи аввалиҳи تدارك في آخر العمر ما
Умринг аввалида ўтган ишлар хатосини умринг охирида тўғри-
ла.

*Тадорака фи охир ул-умри мо фотака фи аввалихи
Қуллуқ ишида қисмати авқот айла,
Ҷун умрга эътимод йуқ бот айла,
Умр аввалида ҳисоби мофот айла,
Умр охирида қазойи мофот айла.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Такосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони تَكْسُلُ الْمَرْءُ فِيكَفَالْمَوْلَةِ مِنْ دَعْوَى إِيْمَانٍ Кишининг намозда эринчоклик қилиши – иймоннинг заифлигидандир.

*Такосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони
Ҳар кимки эрур тамом таваккул анда,
Бўлғуси намоз бетааммул анда,
Ҳар кимки аён этар тагофул анда,
Иймон заъфидур такосул анда.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби تَلَابُ الْأَدَبِ أَوْلَى مِنْ تَلَابِ الْكَفِّهِ تалабда бўлиш – дунё талаб этишдан авлодир.

*Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби
Ҳақ йўлида нафсинга таабдур яхши,
Неким санга амри этти, талабдур яхши,
Дема тараб айларда занабдур яхши
Ким, андин эл истарга адабдур яхши.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ғ вадуд ва маъбуди вожиб ул-вужуд تَأَلَّى شَأْنُكَ وَأَمَّا إِحْسَانُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ يَا وَدُودٌ وَمَعْبُودٌ Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ғ вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд. Шонинг олий, эҳсонинг умумий, ўзингдан ўзга Илоҳ йўқдир. Эй Дўст ва қатъий мавжуд Зот.

Зотинг-қайюми барҳақ, вужудунг боқийи мутлақ. Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду намавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд. Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ғ вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд.

Муножот, 293-б.

Тараҳума ал-аъдийа ало ат-таъомни баракатун تَرَاهُمَا أَلَى الْأَعْدِيَاءِ عَلَى الطَّعَامِ الْبَرَكَاتُ Қўлларнинг таом билан меҳрибонлик қилиши барака келтиради.

*Тараҳума ал-аъдийа ало ат-таъомни баракатун
Меҳмоннинг меҳрин асрагил жон ичра,
Неъмат қалин айла хони эҳсон ичра,
Ҳар печа адад ўқсук эса нон ичра,
Баракат етурур қалин илик хон ичра.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тасофиру тасиҳху تَصَوِّفُ تَصْيُحُّ Сафар қилинг, саломат бўласиз.

«Тасофиру тасиҳху» амр ва муждаси била Ҳазрати Имом равзасига дегинча руҳсат била келилди, ҳаёлда остонбўслуг орзуси бағоят ва кўнгулда сариг юзни олтун бўсагага суртмак мўддаоси бениҳоят эрди.

Муншаот, 164-б.

Татрук битарк из-зунуби تَتْرُكْ بِتَرْكِ الذُّنُوبِ Гуноҳларни тарк этишга ғайрат қил.

*Татрук битарк из-зунуби
Кўнгулунга хирад йўлин надидор айла,
Бу нақдқа жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунга ёр айла,
Жўрмуни таркидин хирад изҳор айла.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таффала бил-хайри танулху تَفْعَلْ بِالْخَيْرِ تَلْهُ Яхшилик башоратини бер – уни ҳадя этгандай бўласан.

*Таффала бил-хайри танулху
Бас кимсаки меҳнат ичра солди ғам ани
Ким, яхши тафғул айлади хуррам ани,
Фолеки ёмондурур айлагини муҳам ани,
Ўз фолини яхшиким топарсен ҳам ани.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу تَأْخِرُ الْأَسْرَعَةَ مِنَ الْإِقْبَالِ Балонинг кечи-киши – иқболдир.

*Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу
Не ишқи ёмонинг ўлди таъсири анинг,
Йўқ дирду надамдин ўзга тавфири анинг,
Муқбил агар истар ўлса тадбири анинг,
Иқболдурур кишига таъхири анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тагафал анил-макруҳи тавфирун تَغْفَلْ غَالِئُكَرُوهُ تَوْفِرُونَ Мақруҳ ишни рад этишда ғофиллик қилсанг, у кўнайиб бораверади.

*Тагафал анил-макруҳи тавфирун
Гар даҳр элидин этишса мақруҳ санга,
Албатта керак бўлмаса андуҳ санга,
Ул ишда тағофул ўлса анбуҳ санга,
Ортар тавқир кўҳ то кўҳ санга.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таҳаду таҳабба تَحْدُ تَحَبُّ Бир-бирингизга ҳадялар бериб, дўстлашинглар.

*Таҳаду таҳабба
Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Ўнд жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлик ҳадиясидин.*

Арбаъин, 267-б.

Тир маъ ал-ашколи تِيرْ مَاءَ الْأَشْكَالِ Кабутар-кабутар билан учадн, ғоз-ғоз билан.

*Тир маъ ал-ашколи
Ножинс ила лутфу инбисот оз айла,
Ҳам пешани ҳаминишину ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нишот оғоз айла,
Ҳамжисинс била ҳамиша парвоз айла.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи طَلَبْتُ وَقْتُ مَنْ وَتَقَى بِاللَّهِ Аллоҳга ишонган-
нинг вақти чоғ бўлади.

*Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи
Улким, туну кун кўнгли муроди ҳақдур,
Ҳар ғуссада оромни фуоди ҳақдур,
Юз ҳар сориқим, кетурса ҳоди ҳафдур,
Ули вақти анингки, эътимоди ҳақдур.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тола умру ман қасара ражаъуху تَالَا عُمْرُ مَنْ قَصَرَ رَجَاؤُهُ Қаноатли киши-
нинг умри узун бўлади.

*Тола умру ман қасара ражаъуху
Дунё сори бормаву бул ондин навмид,
Бўлғил йўқса азиз жондин навмид,
Ҳар қимсаки ул бўлди жаҳондин навмид,
Ул бўлмади умри жовидондин навмид.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тола умру ман қасара таъабаҳу تَالَا عُمْرُ مَنْ كَثَرَ طَعَابُهُ Ғам азоби қисқар-
ганинг умри узун бўлади.

*Тола умру ман қасара таъабаҳу
Ҳуш вақти фано базми сори боргоннинг,
Йўлдин ўзгук қайдини қайтаргоннинг,
Қисқорди ҳаёти ғам ичин ёргоннинг,
Умри узун ўлди ранжи қисқоргоннинг.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-адувви ҳалакун طَاعَةُ الْعَدُوِّ هَلَاكٌ Душманга итоат – ўлимдир.

*Тоъат ул-адувви ҳалакун
Тути ҳақ тарафи касби саноат қилмоқ,
Ҳақдин неки юзланса, қаноат қилмоқ,
Жон топмоқ эрур дўстга тоат қилмоқ,
Душманга ўлумдурур итоат қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-лоҳи ғаниматун طَاعَةُ اللَّهِ غَنِيمَةٌ Аллоҳга тоат – ғаниматдир.

*Тоъат ул-лоҳи ғаниматун
Шайтон йўлидин айла ҳазимат зинҳор,
Қилғил раҳмон сори азимат зинҳор,
Тоат била бер ўзингга қиймат зинҳор,
Ҳақ тоатини англа ғанимат зинҳор.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоқиян фарқи тожи такаллуфро ва порай карбоси нашфи рутубати
дасти аз жаҳон шустаро фиристода шул تَقِيَّةُ فَرْقِ تَاجِ تَكْلُفٍ وَ پَرَايِ كَرْبِ نَاشِ رُطُوبَتِ دَستِ از جِهَانِ شُستَرَا فِرِستَادَا شد
Такаллуф тожини тарк этган бош
учун дўшми ва жаҳондан қўл ювган қўлнинг ҳўлини ўзига олувчи парча
бўз юборилади.

*Ва руқъа ҳошиясида қасида силаси бир бўрк била сарафроз қилиб,
бир рўймол мужиби абруйи қилиб эрдилар. Мундоқ битиб эрдилар-*

ким: «тоқияи фарқи тоҷи тақаллуфро ва порои қарбоси наифи рутубати дастӣ аз ҷиҳон шустаро фиристода шуд».

Хамса ул-мутаҳаййирин, 36-б.

Тубо лиман ло аҳла лаҳу طى لمن لا اهل له Аҳли оиласи йўқ кишига қандай ҳам яхши.

Меҳнат аро ҳар кимки таҳаммул йўқ анга,
Тазвиҷқа мутлақо таҳаййул йўқ анга,
Ҳушвақт ул эмаски юз туман зул йўқ анга,
Ҳушвақт ани билгилки тааххул йўқ анга.

Назм ул-жавоҳир (итмий-танқидий матн), 84-б.

Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб ул-наси طى لمن شغلته غيبه ان ايوّب Ўз айбини бишиб, бошқалар айбини қадирмайдиган инсон – ҳўб яхши кишидир.

Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб-ул-наси
Эй ҳушо улки, айб кўрмамак ша
Юз ҳунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига
Ўзга эл айби чехрасин епфай.

Арбаъин, 267-б.

Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти طى لمن رزق بالفاقية Офийат ила ризқлан-тирилган киши қандай яхши.

Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти
Дардига аниғки ҳақ даво қилди насиб,
Мақсудини айламак раво қилди насиб,
Ул кимсага ойини худо қилди насиб,
Ким офийат ишин анго қилди насиб.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тубу илаллоҳ توبوا الى الله Чин тавба, илоҳий тавба: «Ё айҳоҳалла-зипа оману тубу илоллоҳи тавбатан Насуҳаг» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг худди Насуҳ табасидай чин тавба қилинлар [66:8].

«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, тотибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиён طول العمر بملطاعة من خليع الانبياء Умр бўйи ибодат – набийлар шиоридир.

Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиён
Тоат сори қил тишингни жорий охир –
Ким, андин эрур эл эътибори охир,
Тоатда узун умр шумори охир,
Топқонга бил анбиё шиори охир.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тухфат ул-фақир ул-ҳақир تحفة الفقير الحقير Каминаи камтариннинг тухфаси.

Аммо тухфат ул-фақир ул-ҳақир расми била «Хамса»нинг ав-валги дафтари «Ҳайрат ул-аброр»да аларнинг васфидаки, васфеа сизмас...

Хамса ул-мутаҳаййирин, 58-б.

Уламоу умматий к-анбиё бани исроила *عَلَمَاءُ أُمَّتِي كَتَلَبُوا بَنِي إِسْرَائِيلَ* Олим-
лар бани Исроил пайғамбарлари каби умматлидир.

... ва мужалло қилурларким, улувви даражотдин «уламоу умма-
тий к-анбиё бани Исроила» таронаси била тараннум тўзди...

Вақфия, 234–235-б.

Улувв ил-ҳиммати минал-иймони *وَالْإِيمَانِ غُلْوَالِهِمَّةٌ* Олий ҳимматлик –
иймондандир.

*Улувв ил-ҳиммати минал-иймони
Гар бўлса асоси қасри давлат олий,
Иймонга бўлур равони ҳашмат олий,
Ҳиммат топар иймон била рутбат олий,
Иймондин эрур гар ўлса ҳиммат олий.*

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Унзур лимоқола лотанзур лиманқола *أَنْظُرْ إِلَى مَا قَالَا لَا تَنْظُرِينَ قَالَ*
чи ҳолип боқма, боқ сўз ҳолипини».

*Амирул мўъминин Али қаррамаллоҳу важеҳаҳу сўзига таржима-
ким унзур лимақола лотанзур лиманқола.*

Бадоеъ ул-васат, 488-б.

Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри *أَسْرُ الْأَمْرِ مُقَدَّمَةُ الْيُسْرِ* Ишнинг қийини
– осонига эшик бўлади.

*Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри
Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» идоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлигу айни ибтидоси келди.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Утлуб ул-илма ва лав бачинни *وَلَوْ بَجَيْئِي أَطْلَبُ الْإِلْمَ* Илм керак бўлса,
ҳатто Чинга бор (Хитой-Чинда бўлса ҳам илм талаб қилгин, илму хунарни
Хитойдан бўлса ҳам бориб ўрганишлар).

... ва ҳар хонақоҳи суффаси устидаги «утлуб ул-илма ва лав ба-
чинни» амри билан саъй қадамин талаб бадиясига қўлуб, умид аж-
зосин фақр жузвдонига солиб...

Вақфия, 234-б.

Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи *عِنْدَ جِسَانِ الْوُجْهِ* Яхши-
ликни чеҳралари очиқ одамлардан қутинлар.

*Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи
Эйки, бир ишда ҳожазинг бўлса,
Яхши юзлукдин иста бахшойиш.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагини етушгай осойиш.*

Арбаъин, 267-б.

Уқубат уз-золими суръат ул-мавти *عُقُوبَةُ الظَّالِمِ سُرْعَةُ الْمَوْتِ* Золимининг уқу-
бати – ўлимнинг тезкорлиғидир.

*Уқубат уз-золими суръат ул-мавти
Ким ила бўлса тийра авқотлиги,
Бор лозими умр тулининг ётлиги,*

Бот бўлғай ажал бисотиға мотлиғи,
Золимға уқубатдур ўлум ботлиғи.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Фа авлаиқа ун норихум фиҳо холидувна فَلَوْلَا لَيْكَ الْتَارَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Улар дўзах ўтига лойиқ ва унда абадий ёнадилар.

... Расул ҳавориқин саҳарға тушурса ва анбиё мўъжизотин иродат бирла шигъбадага индурса... ва уқбода азоби муаббад бўлғай «фа авлаиқа ун норихум фиҳо холидувна».

Вақфия, 239-б.

Фаатоу би суратин мин мислиҳи فَاتَّاءَ بِصُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ Сурадаги оят ҳам шу маънодаги.

Андоғки, калимдан «фаатоу би суратин мин мислиҳи» андин хабар берур...

Вақфия, 238-б.

... ва сўзи таърифа ўз расулидин халойиққа пайғомидурким, ваҳй котиблари лавҳан ваҳйосор ўз қалами мўъжиз нигори билан: «фаату би ссуратин мин мислиҳи» салоси урубдурлар.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

Фазлу олими алал обиди к-афзалу ало аднокум فَضْلُ عَالِمٍ عَلَى الْعَابِدِ Олимларнинг фазилатлари обидларга нисбатан ва куйидагиларга нисбатан ҳам афзалдир.

... ва самуви риғъатидин «фазлу олими алал обиди к-афзалу ало аднокум» фасонаси билан тақаллум кўрсудди.

Вақфия, 235-б.

Фалажука ала хасмика фил-ихтимали فَالْجُوكُ خَصْمِكَ فَيَا إِيْخْتِمَالِ Душманинг устидан ғалаба қозонишинг осон нарса.

Фалажука ала хасмика фил-ихтимали
Ҳар ком санға етса тааммулдин бил,
Нокомлиқ урса, юз тағофудин бил,
Мақсудга етманг таваккулдин бил,
Хасмингга зафар ҳилму таҳаммулдин бил.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фаламмо афалат қола ё қавми инни бариун минма тушрикун فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِيْ إِنِّيْ بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ У ҳам ботиб кетгач: «Эй қавмим, мен сизларнинг ширкинигиздан покман» [6:78].

То қуёшқа навбат етти, андин доғи маънос бўлуб, «фаламмо афалот қола ё қавми инни бариун минма тушрикун» қаримиси билан мутаранним бўлуб, муборак замира анвори ҳидоят били боруди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Фанодат-хул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли фил миҳроби فَانَادَتْ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ Сўнг меҳробда намоз ўқиб турган вақтида унга фаришталар нидо қилдилар [3:39].

Бу орзу кўнглига ўтти, Жабраил а. с. анга Яхё а. с. вужудига башорат берди. «фанодат-хул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли фил миҳроби».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фаръ уш-шайъи юхбиру ан аслиҳи فروع الشيع يُخْبِرُوا أَنَّ أَصْلَهُ Нарсанинг бир кичик парчаси ҳам унинг аслигидан далолат бериши мумкин.

Фаръ уш-шайъи юхбиру ан аслиҳи

Ўқ лаззати сабрдек мукаддар ниманинг,

Ўз хурдигадур заъки муқаррар ниманинг,

Беасла ёқ фаҳми муяссар ниманинг,

Фаръи берур аслдин хабар ҳар ниманинг.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фасбир лиҳуқми раббика ва ло тақун касоҳибил فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ Ил ҳути Парвардигорингиз ҳукмига сабр қилинг ва наҳаш ба-лик соҳиби (Юнус пайғамбар) каби бесабр бўлмагил!» [68:48].

Тенгри таоло хотим ал-анбиё салавои уллоҳи алайҳи ва ало олиҳига сабр қилмоққа амр қилиб, Юнус а. с. қилғонидин наҳй қилурким, «фасбир лиҳуқми раббика ва ло тақун касоҳибил ҳути».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулнн ҳасанин فَاتَقَابَلَاهَا رَبُّهَا يَقْبُولُ Бас, Парвардигори уми (Марямни) ҳути қабул айлаб, чиройли парвариш этди [3:37].

Зикрий а. с. га ваҳй келдиким, бу фаҳирани ўзунга қабул қилдуқ «фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулнн ҳасанин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фаҳр ул-миллати вад-дин فَخْرُ الْمِلَّةِ Дин ва миллатнинг фаҳри.

Яна ҳазрати шайх ул-машойих Фаҳр ул-миллати вад-дин Ироқийнинг «Ламаот»идурким, Ҳазрати Маҳдум Ул китобни бу фаҳирга сабақ айтурда айтур эрдиларким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 73-б.

Фақул салавотил-лиллаҳи алайҳа ва ала асҳобиҳи билисонил ажз فَاقُلْ صَلَوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهَا وَعَلَى أَصْحَابِهَا بِإِذْنِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ Вал Форуқ ва Зун-пурайн вал-Муртазо فَقُلْ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهَا وَعَلَى أَصْحَابِهَا بِإِذْنِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ Ҳамдун тил ва ёлворишлик билан детилким Аллоҳнинг дуоси унга ва саҳобаларига бўлғай, хусусан, Сидик (Абу Бакр) ва Фаруққа (Умар) ва Зун-пурайн (Усмон) ва ат-Муртазо (Али) га ҳам бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фаҳриҳи биаслиҳи فَهَاءُ الْمَرْءِ الْفَاضِلِ Кишининг фазилати билан фаҳрлапини – асл оқанлиги билан фаҳрланишиндан аълодир.

Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фаҳриҳи биаслиҳи

Ҳар кимки, ҳалойиқ ичра доно кўрунур,

Ойини хирад аро тавоно кўрунур,

Фаҳр асл била ажаб таманно кўрунур,

Фаҳр айнаса фазл бирла авло кўрунур.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фаҳӯм лояъруфу ҳозал-маоний فَاهْمٌ لَا يُعْرَفُ هَذَا الْمَعْنَى Улар бу маъноларни бигмайдилар.

Бу меҳнатлар била истар они халқ

Фаҳӯм лояъруфу ҳозал-маоний.

Ҳадоеъ ул-бидоя, 612-б.

Фи амонуллаҳ فِي أَمَانِ اللَّهِ Аллоҳнинг фароғатида.

*Навобий, кўп дема ҳам хайлидин майхона маъмандур,
Азимат қилсанг ул дорул-амонга фи амонуллаҳ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 509-б.

Фикак ул-маръи фис-сидқи فِكَكَ الْمَرْءُ فِي الصَّنَقِ Кишининг эркин ва озод бўлиши – тўғри сўзлиги шарофатидандир.

*Фикак ул-маръи фис-сидқи
Олам элига ҳаёт эрур тузлукдин,
Етмак гаразига бот эрур тузлукдин,
Норостқа кўп уёт эрур тузлукдин,
Нек эр кишига нажот эрур тузлукдин.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фи кулли қалбин шуг'лун فِي كُلِّ قَلْبٍ شُغْلٌ Ҳар бир қалбнинг ўз ташвиғли бор.

*Фил кулли қалбин шуг'лун
Анинг қаро қошу кўзга машғуллиги,
Мулунг доғи пок сўзга машғуллиги,
Бирнинг тўқмоғда бўзга машғуллиги,
Ҳар қайси кўнгулнинг ўзга машғуллиги.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Филайту кулли ало иллоҳ فِي لَيْتٍ كُلِّ عَلَى الْإِلَهِ Тангри таолога таваккал қилсин.

Таваккул аҳли барча асбоб воситасидин кўз юмубдурлар ва «фи-лайту кулли ало иллоҳ» дарёсига чўмубдурлар ва рўзий еткурғучи ҳақни билибдурлар.

Маҳбуб ул-кулуб, 52-б.

Фи маъбади сидқин инда малики муқтадир فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ Қудратли малик ҳузuriда сидқ ўрни.

Алар бу маҳалли ҳаводисдин «фи маъбади сидқин инда малики муқтадир» га роғиброқдурлар.

Муншаот, 201-б.

Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи فِتْنَةُ الْمَرْءِ يَدُلُّ عَلَى أَصْلِهِ Кимки ақл-ли бўлса – у асл кишидир.

*Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи
Нодонлиг эрур элда малолатга далил,
Доно улус оқлида хижолатга далил,
Беасл иши бўлмади адолатқа далил,
Донилиг эрур элда асолатга далил.*

Назм ул-жавоҳир, 167–168-б.

Фоза ман зафара бид-дини فَاذْ مَنْ ظَفَرَ بِالْدينِ Дин орқали қозонилган ғалаба – ҳақиқий ғалабадир.

*Фоза ман зафара бид-дини
Бор аҳли жаҳонга шаҳу сарвар бўлгон,
Дин маъракасида гурду сафдар бўлгон,
Фирўз эмас бошида афсар бўлгон,
Фирўздурур динга музаффар бўлгон.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи فَإِذَا مَنْ سَلَّمَ مِنْ شَرِّ نَفْسِهِ Кимки
нафс ёмонтигидан омон қолган бўлса, ғалаба қилибди.

*Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи
Нодонга эрур ҳамини олим фируз,
Одил кишига бўлмади зотим фируз,
Бордур дер эсанг халқ ароким фируз –
Ким, нафс шарридин ўлди сотим фируз.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу خَوْفًا لَّهِ طَعْمًا غَيْرُهُ Аллоҳдан қўрқсанг бас,
ундан бошқасидан омон бўласан.

*Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу
Ҳақдин эмин бўлубки жсон топқайсен,
Ғайридин хавфи бегарон топқайсен,
Андинки ражойи жовидон топқайсен,
Хавф айлаки, ғайридин амон топқайсен.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-аном алайҳиссалавоту вассаллам خَيْرُ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ Одамларнинг яхшиси, унга салом ва дуолар бўлсин (Бу ибора Муҳаммад алайҳиссалою номига қўпиб айтилади).

*Ҳазрати малики алломнинг каломи мўъжиз низоми Ҳаброили
хужаста фаржом воситаси била, хайр ул-аном алайҳиссалавоту
вассалламга нозил бўлди.*

Мажолис ун-нафоис, 7-б.

Хайр ул-асҳоби ман йадуллука ала-л-хайри خَيْرُ الْأَصْحَابِ مَنْ يَذُكُّكَ عَلَيْهِ الْخَيْرُ
Дўстларнинг яхшиликка бонлагани – яхшироқдир.

*Хайр ул-асҳоби ман йадуллука ала-л-хайри
Асҳоб аросида ани бил шарлиқ,
Ким шар сори айлағай далиловарлиқ,
Яхши ул эрурки, айлабон боварлиқ,
Қилғай санга яхшилик сори ёварлиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи خَيْرُ الْمَالِ مَا أَنْفَقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ Молнинг Аллоҳ йўлида сарф бўлгани – яхшироғидир.

*Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи
Молингки эрур, кому ҳаво йўлида харж,
Жоми маю лаҳни жонфизо йўлида харж,
Бордур ямон айламак риё йўлида харж,
Яхшииси эрур, бўлса худо йўлида харж.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хайр ун-наси мап янфаъули н-наси خَيْرُ الْبَشَرِ مَنْ يَنْفَعُ الْبَشَرَ Инсонларнинг
яхшиси – инсонларга фойдаи тегадиганидир.

*Хайр ун-наси мап янфаъули н-наси
Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўнрақ улусқа нафъ андин.*

Арбаъин, 266-б.

Хайр ун-нисо ил-вадуд ил-валуди خَيْرُ النِّسَاءِ الْوَدُودُ الْوَلُودُ Хотиннинг яхшиси
– суюмли ва кўп тугадиганидир.

*Хайр ун-нисо ил-вадуд ил-валуди
Хайли зуафоки бевафотик фанидур,
Хийла уйи ул гуруҳнинг масканидур,
Яхшиси деса киши кўп севганидур,
Кўп севса ва кўп тугса аҳсанидур.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Халил ул-маръи далил уд-диниҳи خَالِيلُ الْمَرْءِ دَلِيلُ دِينِهِ Кишининг дўсти –
унинг динига далилдир.

*Халил ул-маръи далил уд-диниҳи
Ҳар кимки, назари шамъ яқин келди анга,
Дин аҳли задои хўшачин келди анга,
Қил анга назарки, ҳамнишин келди анга,
Ким соҳибн-ўқ далили дин келди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Халлада лиллаҳи мулкаҳу ва салтанаҳу خَلَلَا لَهُ مَلَكُهُ وَ سُلْطَانُهُ Аллоҳ мулки
ва салтанатини боқий қилсин!

*Ул подшоҳ замонким ўтти ва салтанат тахти султони
соҳибқирон Абдулғози Султон Ҳусайн Баҳодирхон (халлада лиллаҳи
мулкаҳу ва салтанаҳу) га муқаррар бўлди.*

Хамсағ ул-мутаҳаййирин, 75-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва аббада давлатаҳу خَلَلَا لَهُ مَلَكُهُ وَ عَبَّدَ دَوْلَتَهُ Танг-
ри таоло мол-мулкини ва подшоҳлигини абадий қилсин.

*... ва замон аҳлининг бадии, яъни Султон Бодиузамон Баҳодир
мадҳида: халладаллоҳу мулкаҳу ва аббада давлатаҳу.*

Фарҳод ва Ҷириин, 55-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва адома умраҳу خَلَلَا لَهُ مَلَكُهُ وَ عَدَامَ عُمرِهِ Аллоҳ
мулкини дахлсиз ва умрини узун қилсин!

*... бу банда ҳазрати султон ус-салотин муизз ус-салтанати
вад-дунё вад-дин Султон Ҳусайн Баҳодирхон халладаллоҳу мулкаҳу
ва адома умраҳу.*

Мезон ул-авзон, 43-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва султонаҳу ва шонаҳу ва авзаҳа эҳсонаҳу خَلَلَا لَهُ مَلَكُهُ وَ سُلْطَانَهُ وَ شَانَهُ وَ عِزَّتَهُ اِحْسَانَهُ Аллоҳ таоло унинг мулки ва салтана-
тини барқарор ва шоҳлиги ва эҳсонлиги абадий қилсин.

*... салотини олий хайлида доғи Шоҳи Ғозий вужудн бовужудидин
ҳамул ҳол зоҳир бўлгондин шаммае зоҳир қилмоқ халладаллоҳу мул-
каҳу ва султонаҳу ва шонаҳу ва авзаҳа эҳсонаҳу.*

Садди Искандарий, 64-б.

Халлада мулкаҳу ва таввала умраҳу خَلَلَا لَهُ مَلَكُهُ وَ طَوْلَ عُمرِهِ Аллоҳ мулкини
боқий ва умрини узун қилсун!

*... ва азо балосида то улқи ҳазрати Султон соҳибқирон (халлада
мулкаҳу ва таввала умраҳу) таширф келтурдилар.*

Хамсағ ул-мутаҳаййирин, 78-б.

Халладаллоҳу султонаҳу خَلْدَالُ اللَّهِ سُلْطَانُهُ Тангри таоло унинг шохлигини доимий қилсин.

Отинга қазо: «дома ихсонаҳу»

Ёзиб «халладаллоҳу султонаҳу».

Садди Искандарий, 66-б.

Халлақул инсона мин тафовутин خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ تَفَاوُتٍ Инсонни нутфадан (маний) ярагади.

Ҳар ойинаким, «халлақул инсона мин тафовутин» амри лозим келди.

Вақфия, 237-б.

Хаммарту арбаъина сабоҳ حَمْرَتْ أَرْبَعِينَ صَبَاحَ (Инсон лойина)қирқ кун кордим.

Эйки, шахсингни холиқи фаттоҳ

Деди: хаммарту арбаъина сабоҳ.

Арбаъин, 269-б.

Хислат аъни ло яжтамиъани фи мўъминин ал-бух-лу ва суъ ул-хулки خصلت عني لا يجتمعن في مؤمن النخل و سوء الخلق مўмин кишида икки хислат жамъ бўлмайди: бахилилик ва ёмон хулқлилик.

Хислат аъни ло яжтамиъани фи мўъминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи

Мўъмин эрсанг қилиб дуррингни нисор,

Эл била равшан ўл нечукким шамъ.

Негаким, Тенгри ҳеч мўъминда,

Бухлу бадхўйлуқни қилмади жамъ.

Арбаъин, 263-б.

Холаф нафсаки тастариҳу خَالَفَ نَفْسَكَ تَسْتَرِيهِ Нафсинга қарши тур – дам оласан.

Холаф нафсаки тастуриҳу

Нафс амрида ҳар нечаки толтингайсен,

Кўп гарчи бутунлук тиласанг, сингайсен,

Ком истаю неча элга ёлинггайсен,

Нафсинга хилоф айлаким, тингайсен.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хулув ул-қалби хайрун мин малаъ-ил-кийси خُلُوصُ الْقَلْبِ خَيْرٌ مِنْ مَلَأَ الْكَيْسِ Қалбнинг холи бўлиши – чўнтакнинг тўла бўлишидан яхшидир.

Хулув ул-қалби хайрун мин малаъ ил-кийси

Ҳар нечаки кимса фақр помони эса,

Ғам йўқтур агар сафо қўнғул олий эса,

Ғар кисса аро тўла жаҳон моти эса,

Хушироқ андин агар қўнғул холи эса.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хулус ул-вадди мин хусн ил-аҳди خُلُوصُ الْوَدْدِ مِنْ حُسْنِ الْاَهْدِ Дўстнинг холис-лигини унинг ваъдасига амал қилишидан бил.

Хулус ул-вадди мин хусн ил-аҳди

Аҳдининг агар бор эса мезони дуруст,

Асра ани иқбол ниғаҳбони дуруст,

Ҳар дӯстки, сӯз ичра десанг они дуруст,
Ҳолисдур асар бор эса паймони дуруст.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хун шуд خون شد Яъни қон бўлди.

Муганнийга баъзи эътироз юзидин ва баъзи танбеҳ юзидин де-
диларким: «сиришқи ман ҳама дурр шуд» ўқума, «дурр шуд» ўрнига
«хун шуд» ўқуки, «дурр шуд» нинг маъноси йўқтур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 17-б.

Чор донг сипоҳигари говмиш тохтанаст چهار دانگ سپاهيگر گاو ميش تلختن است
Дунёнинг тўрт иқтимага сипоҳгарлик қилиш мол ҳайдашлиқдир.

Бу навъ ораста қилгондин сўнгра чанбаршоҳ йўрга ўйга тескари
миндургайлар ва цаҳрнинг кўй ва маҳаллотига кездургайлар ва на-
ззорагар эл таъну ташинеъ билаким, «чор донг сипоҳигари говмиш
тохтан аст», — деб фарёд қилгайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

Шайбука ноъийка شيبك ناعيك Қариллик ўлим хабарини келтиради.

Шайбука ноъийка
Қўйғучи бозирга ҳузн доғи қариллиқ,
Солғучи ғаму бало сўроғи қариллиқ,
Тутқучи тўло фано аёғи қариллиқ,
Ўлмак хабарин берғучи доғи қариллиқ.

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шайн ул-илм ис-салафу شينالعلم اصف Илмнинг заволи – мақтанлида-
дир.

Шайн ул-илм ис-салафу
Ҳар қимгаки табъ жоми соф ўлди яқин,
Билмак сори анга иттисоф ўлди яқин,
Ҳар нукта аро лофу газоф ўлди яқин,
Қим илмга айбу шайн лоф ўлди яқин.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шамматун минал-маърифати хайрун мин қасир ил-амали شامة من الغرفة خير من كثير العتلي
Кўп тоатдан оз маърифат яхши.

Шамматун минал-маърифати хайрун мин қасир ил-амали
Ирфон аҳлига эл нибзи яхши,
Таъзим ила лутфи дилнавози яхши,
Гар маърифат ўлса чорасози яхши,
Тоат кўтидин, маърифат ози яхши.

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шаммир фи талаб ил-жаннати شمر في طلب الجنة Жаннат талабида белин-
ғни маҳкам боғла.

Шаммир фи талаб ил-жаннати
Нутқунгни улусқа уйлаким шаҳд айла,
Сўз талх демасга ҳақ била аҳд айла,
Жонингни маҳзи худо учун маҳд айла,
Жаннат талабида жид била жаҳд айла.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шарр ул-умури акробуҳо мин аш-шарри شَرُّ الْأُمُورِ غَرِيبُهَا مِنْكَشَرُّ Ёмонга
яқин бўлган иш – ёмон ишдир.

*Шарр ул-умури акрабуҳо мин аш-шарри
Ҳар ишки улус олида мавзун бўлғай,
Қилгон ани ҳар бахт ҳумоюн бўлғай,
Иш поёниги зинти вожун бўлғай,
Улдулки ямон иш била мақрун бўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу شَرُّ النَّاسِ مَنْ يَطْفِيئُ نَاسَ Кишиларнинг
ёмонроғи – халқдан ўзини олиб қочувчиси.

*Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу
Эл қочса бировдин эл ямони бил они,
Аҳволида идбор нишони бил они,
Феъл ичра улус балойи жони бил они,
Олам элининг ямон ямони бил они.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шарт ул-улфати тарк ул-кулфати شَرَطُ الْوَلْفَةِ تَرْكُ الْكُلْفَةِ Улфатчилик шарти
– кулфат йўқлигидир.

*Шарт ул-улфати тарк ул-кулфати
Улфат ишида эрур тахаллуф қилмоқ,
Дилжўйлуқ айларда таваққуф қилмоқ,
Улфат шартини бетаассуф қилмоқ,
Билгилки, эрур тарки такаллуф қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шафъ ул-жинони мин қироъат ил-Қуръони شَفَاءُ الْجَنَانِ مِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ
Жаннатий бўлишни истасанг Қуръон ўқи.

*Шафъ ул-жинони мин қироъат ил-Қуръони
Қуръонки эрур муждаи жони ўқумоқ,
Йўқ, йўқки, ҳаёти жовидони ўқумоқ,
Бил кўнглунга истасанг шифони ўқумоқ-
Қим, келди кўнгул шифоси они ўқумоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шаҳ баҳоулҳақ вад-дин нақшбанд شاه بهاء الحق والدين نقشبند Ҳақ равшан-
лигининг шоҳи ва тўғри йўлнинг гул солувчиси бўлган Ҳожа Баҳовуддин
Нақшбанд [Баҳовуддин Нақшбанд-бухороник машҳур шайх ва мутафак-
кир, нақшбандия тарикотининг асосчиси, 1390 йилда вафот этган].

*Ҳожаи олий сифоти аржуманд,
Шаҳ Баҳоулҳақ вад-дин Нақшбанд.*

Лисон ут-тайр, 254-б.

Шаҳихун ганиюн афқару мин фақирин сахнийин شَاحِيحٌ غَنِىٌّ أَفْقَرُ مِنْ فَقِيرٍ
Бахил бой сахий фақирдан-фақирроқдир.

*Мўлсик ажзи асаридин қўрақдур,
Мағбунлиги ҳам фақирдин қўпрақдур,
Гар моли ҳисобу тирдин қўпрақдур,
Фақри гани ҳақирдин қўпрақдур.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б

Шаҳх ал-ганийно уқубатун شَهْهَالْغَنِیْ غُوبَةُ Бойнинг бахиллиги унинг азо-
бидир.

*Шаҳх ал-ганийно уқубатун
Ҳар қимсаки жуд иқтисобидур анинг,
Эл мафҳари зот қомебидур анинг,
Ҳар қимсаки, бухл иртиқобидур анинг,
Гар бўлса гани, бухл азобидур анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Юзору ва ютабирраку биҳи يَوزُرُ وَ يَتَبَرِّكُ بِهِ Уни қадрини табаррук қилсин.

*Ва умри юз йилгирма тўртга етти ва беи юзда дунёдин ўтти ва
қабри Хончабоддадур, юзору ва ютабирраку биҳи.*

Насойим ул-муҳаббат, 240-б.

Юсир ул-амр ус-сабуру ила муродиҳи يُسِيرُ إِلَى مُرَادِهِ Сабр
соҳиби, албатта, муродига етади.

*Юсир ул-амр ус-сабуру ила муродиҳи
Ҳар қимки фалак зулму инодига етар,
Сабр айлаган охир эътиқодига етар,
Ҷул бўлди сабур Тенгри додига етар,
Собир киши оқибат муродига етар.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яблуг ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори يَبْلُغُ الْمَرْءَ قَوْمَهُ بِالصِّدْقِ
مَنْزِلَ الْكَبِيرِ Киши ростўйитик билан улўғлар даражасига етади.

*Яблуг ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори
Норостки қолди хору зор эл ерга,
Ўлтурди лаиму ҳоксор эл ерга,
Десаки нетай аҳли эътибор эл ерга,
Сидқ айлаки, етгайсен қанор эл ерга.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Явмаизин мохалақаллоҳу фиҳ يَؤْمِنُ بِمَا خَلَقَ اللهُ فِيهِ Ўша пайтда Аллоҳ уни
яратмаган эди.

*Явмаизин мохалақаллоҳу фиҳ,
Яма яфирр ул-маръу мин ахиҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

Явма яфирр ул-маръу мин ахиҳ يَؤْمُ يَقِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ Шундай бир кунки
одам дўсти (энг яқинларидан, ҳатто отасидан) дан қочади.

*Явмаизин мохалақаллоҳу фиҳ,
Яма яфирр ул-маръу мин ахиҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

Язид ус-садақату фил-умри يَزِيدُ بِالصَّدَقَةِ فِي الْعُمْرِ Садақа – умри узайтира-
ди.

*Язид ус-садақату фил-умри
Ҳар садқаки, толенгши маймун айлар,
Қатрангши ҳавоси дурри макнун айлар,
Жисминг уйига ҳаёт макрун айлар,
Яъники, бақлу умр афзун айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яли лам якул يَلِي لَمْ يَقُولْ Айтмагандик якинлашади.

Сурат аро тифл, вале ақш кул,

Қавлунг аро ғайри яли лам-якул.

Хайрат ул-аброр, 35-б.

Ясих ус сукут يَسِيخُ السُّكُوتُ Сукунат олгингдур.

*... ва бурҳон истамакка алил бўлса, улар кунсдин равшанроқ мўъ-
жиза бобида яди байзо кўрғузгайлар ва ясих ус-сукут эъжози ҳуду-
рида ояте бўлгайлар.*

Вақфия, 238-б.

Ясуд ул-маръу қавмуҳу бил-инсонни алайим يَسُودُ الْوَلَدُ قَوْمَهُ بِالْإِنْسَانِ غَلَايِمُ Ким қавмига яхшилик қилса, уларнинг хожаси бўлиб қолади.

Ясуд ул-маръу қавмуҳу бил-инсонни алайим

Ким элга жафо чоҳин томуғ зайли қилур,

Қавсар суйин ўзига ўлум сайли қилур,

Ўз хайлига кимки яхшилик майли қилур,

Ўхсон ани билки, қавм сархайли қилур.

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Ясвад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди يَسْوَادُ الْوَلَدَ الْجَوْلُ بِمُصَاحِبَةِ السَّعِيدِ Бахт-
ли киши билан ҳамсуҳбат бўлган киши ҳам бахтиёр бўлади.

Ясвад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди

Уббод аро бўлгон мойил ибодатга етар,

Бўлгон киши мустаид ифодатга етар,

Ўш одат эл ичра яхши одатга етар,

Ким, кимса саъиддин саодатга етар.

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

Ятлубукар-ризку камо татлубуҳу يَتْلُبُكَارُ رِزْقُ كَمَا تَطْلُبُهُ سَنَ رِزْقُكَНИ ТАЛАБ қилганинг каби ризқ ҳам сени талаб қилади.

Ҳар неча замона аҳлининг турфанисен,

Ё фарз айталики, аблаҳу қудакисен,

Ризқ иста-ю бўлма халқнинг дуимани сен,

Истар сени чун ризқ нечуким ани сен.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 121-б.

Яшибу ибну Адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул ул-а-малл يَاشِبُ ابْنُ آدَمَ وَ تَشَبُّبُهُ فِيهِ خِصْلَتَانِ الْجُرْعُ وَ طَوْلُ الْفَنَلِ Инсон кексайган сари унда икки хил хислат яптариб боради: дунёга мухаббат ва ҳавас.

*Яшибу ибну адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул
ул-амалл.*

Одамга агарчи воқеъ эрур

Қариган сори барча ишда халал.

Икки феъли вале йигитрак ўлур.

Бирн ҳирсу бириси тули амал.

Арбаъин, 263-б.

Яъмал ун-наммому фис-соатн фитната шахрин يَعْمَلُ النَّمَامُ فِي السَّاعَةِ فِتْنَةُ شَهِرٍ Чақимчи бир соатда бир ойлик фитнани қилади.

Сўз тергучи гар дурри адн зоҳир етар,

Ҳар дурри анинг санга миҳан зоҳир етар,

*Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилик ошуб ва фитан зоҳир этар.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танкидий матн), 120-б.

Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу **يَمْنُ الْخَيْفُ إِذَا وَصَلَ إِلَى مَا خَافَهُ** Кимдан хавфсираб юрган бўлсанг, ўшанга учраганингдан сўнг тишч бўлиб қоласан.

*Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу
Хоифаки хавф юз зиёндин эрди,
Бал ҳам анга хонумондин эрди,
Эмин бўлур ар хафа анга жондин эрди,
Чун етти ангаки хавфи ондин эрди.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси **يَا سَاقِلْبَ رَاحَةَ النَّفْسِ** Қалб маъқуслати жон роҳатидир.

*Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси
Истар эсанг осудлик иш ражрид эт,
Фақр ичра ўзунгни мойили тафрид эт,
Кўнгулунгни замон баҳрасидин навмид эт,
Нафсингга бу ишни роҳибни жовид эт.*

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

Яътика мо қадара лака **يَا تَيْكَ مَا قَدَرَ لَكَ** Сенга тақдир этилган нарсанига берилади.

*Яътика мо қадара лака
Қисматда насиб хайр ё шарр бўлмиш,
Саъй этмайин ул санга муяссар бўлмиш,
Топмас тағайюр улма муқаддар бўлмиш,
Ётгай санга ҳар неки, муқаррар бўлмиш.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Қабул ул-ҳаққи минн ад-дини **قَبُولُ الْحَقِّ مِنَ الدِّينِ** Ҳаққи қабул қилмоқлик диндандир.

*Дин заъфини англа бугз ила кинга далил,
Ислоҳ аро нописанд ойинга далил,
Дин қуввати сўз дерда эрур чинга далил,
Чин сўзни қабул этмак эрур динга далил.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танкидий матн), 121-б.

Қавл ул-маръи юхбиру аммо фи қалбиҳи **قَوْلُ الْمَرْءِ يُخْبِرُ أَمَّا فِي قَلْبِهِ** Кишининг гапи қалбадагини фолл этиб қўяди.

*Қавл ул-маръи юхбиру аммо фи қалбиҳи
Сўз зоҳир этар замир иши кўпрагидин,
Тил мухбир эрур кўнгул ниҳон эмгагидин,
Фаҳм айла киши ҳолини сўз демагидин,
Ким берди хабар ҳадиси кўнглидагидин.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Қавоиду истилоҳот قواعداصطلاحات Атамалар қоидаси.

... ва фан ғариб зебу зийнат топибдур ва турфа қавоиду истилоҳот пайдо бўлубтур. Аммо истилоҳотни тартиб била адо қилмайдурлар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 57-б.

Қад арафа раббаҳу قَدْ عَرَفَ رَبَّهُ У ўзлигидан ҳар бир мўйигача хабардор бўлиб, «Ўзини билган Худони ҳам билади» деган гап фойда берди.

Нафса чун ориф ўлуб мў-бамў,

Фойиз ўлуб «қад арафа раббаҳу».

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Қаддаса аллоҳу асрораҳум قَدْ سَاءَ اللَّهُ أَسْرَارُهُМ Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин.

Ва авлиёи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса Аллоҳу асрораҳум кўпрак ҳақойиқ ва маорифки: сурубтурлар ва маоний зеболарни тақрир либосига киюрубдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 9–10-б.

Қаддасаллоҳу руҳ ал-азиз قَدْ سَاءَ اللَّهُ رُوحَ الْغَزِيرِ Ушнинг азиз руҳини Аллоҳ муқаддас айласин.

... ва мурииди аҳли шарият ва тариқат, қошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний (қаддасаллоҳу руҳ ал-азиз) ки...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали قَدْ رَفِيَ الْعَمَلُ تَلَجَّ مِنَ الزَّلَالِ Амал-ибодат қилишпи қадрла – шодлик, хушнудлик топасан.

Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали

Улким, иши бевақту маҳал бўлмағуси,

Ҳар иштаки, саъий этса ҳалал бўлмағуси,

Қонун била кимгаким, амал бўлмағуси,

Ул қилмоғи жуз ранжу залал бўлмағуси.

Назм ул-жавохир, 169-б.

Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу قَدْ رَفِيَ الْمَرْءُ مَاهِمُهُ Кишининг қадри, биров уни қадрласа билинади.

Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу

Эл поясин англай десанг асрорини бил,

Қўнғлидаги муддаосин изҳорини бил,

Қалбига кўра таши намудорини бил,

Матлубига боқу қимса миқдорини бил.

Назм ул-жавохир, 169-б.

Қад раҳималлоҳу ман инсафа قَدْ رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَنْصَفَ Инсоф қилганга Аллоҳ раҳм қилади (ушбу ибора Сулаймон Ҳайтамбарнинг машҳур адолатли вазири Осаф узутига нақшланган).

Вазир вазирдин муштоқдур ва бу феъл анинг зотиға аҳақ ва аляқдур. Бу ишни писондида қилгон Осаф эрмишиким, нигини нақини «қад раҳималлоҳу ман инсафа» эрмини.

Маҳбуб ул-қутуб, 16-б.

Карин ул-маръи далилү диниҳи **كَارِينُ الْمَرْءِ ذَلِيلٌ دِينِهِ** Килипининг дўсти – унинг динига далилдур.

*Карин ул-маръи далилү диниҳи
Ҳақ кимгаки рўзий этти дин давлатини,
Шак йўқки, қилур икки жаҳон ширатини,
Ҳамсухбат ила топар чу дин қувватини,
Динига далил топар англа ҳам сихҳатини.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қасват ул-қалби минаш-шабаъи **قَسْوَاتُ الْقَلْبِ مِنَ الشَّبَاعِ** Топпорақ бўлиш – тўқдиқ оқибатидир.

*Қасват ул-қалби минаш-шабаъи
Қўп тўма ер эл аросидин ихрож ўл,
Савм аҳли аро бош кўю соҳиб тож ўл,
Ким қалби дақиқ эрур, анга муҳтож ўл,
Тўқдиқ чу кўнгулни қатиқ айлар, оч ўл.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қола Аллоҳ, қола Расулүллоҳ **قَالَ اللَّهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ** Аллоҳ айтганини пайгамбар ҳам таъкидлади.

*Олим керакким, мутаққий бўлса ва огоҳ ва айтурга қола Аллоҳ,
қола Расулүллоҳ.*

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

Қола ифритўн минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавийюн амин **قَالَ عَفْرِتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ** Шунда жинлардан бир паҳлавон айтди: «Мен уни сен ўрнингдан туришингдан илгари сенга келтурурман. Албатта, мен бунга қодир ва ишончлидурман» [27:39].

Ва мазолим девонида ўлтуруб, дедиким, бўлгайки Билқиснинг тахтин Сабо шахридин бот келтургай. «Қола ифритўн минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавийюн амин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 165-б.

Қола кам лабиста? Қола «явман ав баъзи явмен». **Қола «баллабиста мната омин фанзур ила таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. ванзур ила ҳиморика валдинажалака** **قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ** «Қанча муддат (ўлик ҳолда) турдинг? «Бир кун ё ярим кун», - деди у. Аллоҳ деди: «Йўқ, юз йил турдинг? Таом ва ичимтигингга кара-бузинган эмас. Энди эшагингни (чириб, суяклари ажраб кетганини) кўргин» [2:259].

Бу муддатдин сўнгга Генгри таоло Узайр а. с. ни тиргузди. Бир малак андин сўрдиким, «кам лабиста?». Жавоб бердиким, «явман ав баъзи явмен». Ул малак деди: «баллабиста мнати омин фанзур ило таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. Ванзур ило ҳиморика валдинажалака».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

Қолаллоҳу таоло: инни вазаътуҳа унсо валлоҳу аъламу бимо вазаъ-
ат ва лайсаз-закари кал унсо ва инни саммайтуҳа Маряма ва инни
уъийзуҳа бика вазуррийятаҳо минаш-шайтонир-ражим *قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنِّي مِّنْ صُلُوبِهَا أَنبَأْتُ مَرْيَمَ وَإِنِّي مُبْرِئُهَا زُجُجِمْ*
وَضَعْتُهَا إِنْتِي وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي نَسَفْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي مُبْرِئُهَا زُجُجِمْ Парвардигорим, мен қиз тугдим». Қолбуки, Ал-
лоҳ унинг нима тукқанини бишувчиродир ва ҳар қандай ўғил ва қиз каби
[бу қизнинг ўрнини босувчи] эмасдир ва мен унга Марям деб исм қўйдим.
Мен бу қизга, унинг зурриятига даргоҳингдан қувилган шайтоннинг ёмон-
лигидан паноҳ беришини сендан илтижо қиламан [3:36].

Тарихи албиё ва ҳукамо, 173–174-б.

Қотил ул-ҳариси ҳирсуҳу *قَاتِلُ الْحَرِيصِ حَرْصُهُ* Очқўзликнинг қотили унинг
очқўзлигидир.

*Ҳар кимсаки, ҳирс ранжи дохилдур анга,
Ул дагдага ичра умр мушкулдур анга,
Ўз феълидин-ўқ ҳаёт зойилдур анга,
Ким бўлса ҳарис, ҳирси қотилдур анга.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танкидий матн), 97-б.

Қувват ул-қалби мин сихҳат ил-иймони *قُوَّةُ الْقَلْبِ مِنْ صِحَّةِ الْإِيمَانِ* Қалб-
нинг қуввати – иймон саломатлигидандир.

*Қувват ул-қалби мин сихҳат ил-иймони
Иймон топқон кишига ҳақ раҳматидин,
Ғам йўқ шайтон вассасау заҳматидин,
Иймонга мадор ўлди кўнгул қувватидин,
Кўнгул аро қувват ўлди дин сихҳатидин.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қуддиса аллоҳу асрорихум/қуддиса аллоҳ сирриҳу *قُدِّسَ اللَّهُ أَسْرَارُهُمْ*
Қуддиса Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин.

*Ва авлиё (қуддиса Аллоҳу асрорихум) ахлоқ ва сифоти таъри-
фида...*

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б.

*... ва авлиёуллоҳ (қуддиса Аллоҳу асрорихум) нинг расоил ва қу-
тубидинким...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

*Ҳикоят: Кошифи асрори илоҳий Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий (қудди-
са Аллоҳ сирриҳу) ибодат фароғати учун қаноат шиор қилди.*

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

Қуддиса аллоҳу сирраху ва наввара аллоҳу марқадаҳу *قُدِّسَ اللَّهُ سِرُّهُ وَ نَوَّارَهُ مَرْقَدُهُ*
Аллоҳ сиррини муқаддас сақласин ва гўрини ёруғ қилсин.

*... яъни Нур ул-ҳақ вад-дин, қаҳф ул-ислом ва муслимийна шайху-
но ва Маълоно Абдурахмон ул-Жомий (қуддиса Аллоҳу сирраху ва
наввара Аллоҳу марқадаҳу).*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Қуддиса аллоҳу таоло арвоҳаҳум *قُدِّسَ اللَّهُ تَعَالَى أَرْوَاحُهُمْ* Аллоҳ таоло улар-
нинг руҳларини муқаддас қилсин.

*... ва мушкулкушойлиги учун бир нимаким, ногузирдур комил раҳ-
насойи пирдурким, анинг иршоди бўлмайин бу йўлга азм қилмоқни*

ақобири автӣ (қуддиси Аллоҳу таоло арвоҳаҳум) жоиз тутмайдур...

Маҳбуб ул-қутуб, 117-б.

Қурб ул-ашрори мудирратун **قُرْبُ الْأَشْرَارِ مُبِيرَةٌ** Ёмонларнинг яқинида юриш ҳам зарарлиқдир.

*Қурб ул-ашрори мудирратун
Бордур ямон элга ҳамнишинлигда зарар,
Хуррамлик аро ранжу ҳазинлигда зарар,
Қасб этма шарр аҳлидин қаринлигда зарар,
Қим келди ямонларга яқинлигда зарар.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Ғадрука ман даллака ала-усоъати **غَادِرُكَ مَنِ الدَّلَاةِ الْأَسَاةِ** Сени ёмонликка бошлаган киши дупманингдир.

*Ғадрука ман даллака ала-усоъати
Ғаддорки қисмингни малолат қилди,
Ғам қишваридин санга рисолат қилди,
Ўз жонини қадрингга ҳаволат қилди,
Қим сени ямонликқа далолат қилди.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғазабука анил-ҳаққи муқбихатун **غَاذَابُكَ اَنِىلْ حَقِّكَ مُقْبِخَاتُ** Тўғри нарсадан жаҳлинг чиқипи – қабихликдандир.

*Ғазабука анил-ҳаққи муқбихатун
Доим тилаган айиу тараб ноҳуштур,
Нўи айламаган ранжу тааб ноҳуштур,
Елгонга қиши қилса ғазаб ноҳуштур,
Чиндин ғазаб этмагинг азжаб ноҳуштур.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажolisати **غَمْرَاتُ الْمَوْتِ أَحْوَانُ مِنْ مَجَالِسَاتِ** ман ло яҳвоҳу қалбука **غَمْرَاتُ الْمَوْتِ أَحْوَانُ مِنْ مَجَالِسَاتِ مَنْ لَا يَهْوَاهُ قَلْبُكَ** – қалбинг севмаган киши билан ҳамсухбат қилишдан энгирокдир.

*Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажolisати
Ғар кўрса ўлум ғамин ниҳоний кўнглунг,
Ул ранжда қолса жовидоний кўнглунг,
Ул қимсача эрмас ўлса фоний кўнглунг,
Қим суҳбат аро истамас они кўнглунг.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғанима ман салама **غَنِيمَةٌ مَنِ السَّلَامِ** Соғлиқ ғаниматдир.

*Ғанима ман салама
Ғардуки эрур тизгани жоҳилдек,
Ҳар кун анга узундурур бир йилдек,
Тонгдин оқиомга қон тўқар қотилдек,
Салимлигин андин эл ғанимат билдик.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ғанимат ул-мўминини важдон ул-ҳикмати **غَنِيمَةُ الْمُؤْمِنِينَ وَجْدَانُ الْحِكْمَةِ** Ҳикматни ҳис қила олиш – мўмин учун совғадир.

*Ғанимат ул-муъмини важдон ул-ҳикмати
Муъмин бори элдин ўзини кам билса керак,
Ҳақдин не анга келса, қарам билса керак,
Беҳикматлигини дарду ғам билса керак,
Ҳикмат топарини муғтанам билса керак.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғаффара зунубаҳу саттара айнобаҳу غفر ذنبه ستر آئونه Тағғри таоло гуноҳларини кечирсин ва айбларини бекитсин (гуноҳлар маъфират қилинсин, гуноҳлар кечирилсин).

... яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айнобаҳу мундоқ арз қилурким сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдур ва кўнгул мизҳаредурким, жамии маоний жузв ва қилдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

Ғашшака манис-хатика бил-ботили غشك منك ختكة بالباطل Ким сени ботил ишга йўллаган бўлса, сени алдабди.

*Ғашшака манис-хатика бил-ботили
Шукр айлаки, ҳақ аҳли яқин қилди сени,
Ғар сабру таҳаммулга қарин қилди сени,
Ўзр этти санга доғи ҳазин қилди сени,
Ботил била улки ҳашимгин қилди сени.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу غاب خطه من غاب نفسه Йўлини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.

*Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу
Эй ҳажр, мени сен айла жондин ғойиб,
Лекин қилма ул остондин ғойиб,
Ҳар кимсаки, бўлди бир макондин ғойиб,
Ҳам бўлди анинг баҳраси ондин ғойиб.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон غاية إمكان و معرفه ازل زمان 1 Имкон чегараси бу – вақт ва маконни билишдир.

2 Диний-ғасаввуфий рисола номи.

Ва Шайх Маҳмуд Ушнувий раҳимаҳуллоҳки, «Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон» рисоласининг мусаннифидур, анинг ғунбадида мадфундур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

Ғуломун оқилдун хайрун мин шайҳин жоҳилин غلام عاقل خير من شيخ جاهل Оқил гўдак – нодон кексадан яхшироқдир.

*Ғуломун оқилдун хайрун мин шайҳин жоҳилин
Ғар кимсада зоҳир ўлса тамкини хирад,
Андин билгилки топти тазйини хирад,
Андоқ қариким йўқ анда ойини хирад,
Ўл ёш ортуқки, топти талқини хирад.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғуфратуллоҳи бифасҳ ал-ғароим غُفْرَةُ اللَّهِ بِفَسْحِ الْغَرَائِمِ Бу жумланинг маъносини англаб етмадик.

... ва авлиёи акмал «ғуфратуллоҳи бифасҳ ал-ғароим» нуқтаси била тақаллум қилурлар.

Муншаот, 153-б.

Ҳаё ул маръи сатруҳу حَيَاءُ الْمَرْءِ سَتْرُهُ Кипчининг ҳаёси – унинг иффат пардасидир.

*Ҳаё ул-маръи сатруҳу
Авжи шараф узра офтоб ўлди ҳаё,
Бўстони саодатга саҳоб ўлди ҳаё,
Мазмун ҳасонига ҳижоиб ўлди ҳаё,
Эл айнига гўёки ниқоб ўлди ҳаё.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳазрати шайх ул машойих олим ил-муридди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-хавофий حضرت شيخ المشايخ عليم المرشدين توافي الأسم شيخ زين الملة والدين الخوافي Ал-Хавофий-Ишайх Зайнулдин Абубақр ал-Хавофий. Зоҳирий ва ботиний билимларни мукаммал билган шайхлардан (Вафоти=838/1434–1435).

... қошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний... ки, ҳазрати шайх ул-машойих олим ил-муридди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-Хавофий (рахимаҳумуллоҳу таоло) нинг ихтиёрий ҳулофосидин эрдилар.

Ҳолоғи Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Ҳаййи лоямут حَيَّ لَا يَمُوت Ману ҳаётлик, Тангри таолонинг сифатларидан бири.

*Ул қўзу лаб ўлтуруб тиргузсалар не айбким,
Бирин қотил, бирин жонбахш этти ҳаййи лоямут.*

Наводир ун-нихоя, 76-б.

Ҳайҳат мин насиҳат ил-адувви هَيْهَاتَ مِنْ نَصِيحَةِ الْعَدُوّ Душманнинг насиҳатидан узоқ бўл.

*Эл панд берурда айлагил қайғу йироқ,
Гар бўлса гадо тут ўзни андин қуйироқ,
Гар дўст берур панд эмастур бу йироқ,
Душман панди шиедурур асру йироқ.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 113-б.

Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу هَلَاكَ الْهَارِيسُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ Ҳирс бандаси ҳалокат сари кетаётганини билимайди.

*Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу
Ҳирс аҳлига ғайри неш сончилмас ҳеч,
Бағридин анинг бу неш айрилмас ҳеч,
Бу маҳлака ичра фикрини фишмас ҳеч,
Ҳирс ани ҳалок этти, ул билмас ҳеч.*

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳалли жазо ал-эхсон илал ал-эхсон حَلَّ جَزَاءِ الْإِحْسَانِ إِلَى الْإِحْسَانِ Яхпиликка яхпиликдан бошқа муқофот йўқ.

*Яна бир амри азим эҳсонидурким, анинг баёнида кўн сўз аёнду...
ва ҳалли жазо ал-эҳсон илал ал-эҳсон анга сувоҳи ҳол.*

Маҳбуб ул-қутуб, 77-б.

Ҳалок ул-маръи фил усби *هَلَاكُ الْمَرْءِ فِي النَّسَبِ* Кишининг худбинлиги уни
ҳалок қилади.

*Ҳалок ул-маръи фил-усби
Касб айла нишот меҳнатойинлик аро –
Қим, шират умиди келди ғамгинлик аро,
Қўрма арода ўзингни мискинлик аро –
Қим, бўлди, киши ҳалоки худбинлик аро.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳал оти алал инсона ҳийнун мин ад-даҳри лам якун шайъан мазкур
ран *هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ جِئَ مِتَاذَهُرْ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَنكُورًا* Инсон бошидан бирор-бир
он ўтганлиги, эслашга лойиқ бирор нарса содир бўлмаган бўлсин [76:1].

*... ул Тенгрининг шонидадурким: «ҳал оти алал-инсона ҳийнун
мин ад-даҳри лам якун шайъан мазкур» анинг каломи фарҳунда
фаржомидин оятдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу *هَمَّ السَّعِيدُ آخِرَتُهُ*
وَهَمَّ الشَّقِيُّ دُنْيَاهُ Бахтли одам охират ғамини, бахтсиз одам бу дунё ғамини
ўйлайди.

*Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу
Уқбо ғами ул ер ани доно бил,
Егонни жаҳоннинг ғамини доно бил,
Қим бўлса саид анинг ғамин уқбо бил,
Бўлганга шақий ғамин бозаи дунё бил.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин ҳамузот ил-каломи *هَمُوزَاتُ الْإِطْعَامِ خَيْرٌ مِنْ هَمُوزَاتِ الْكَلَامِ*
Аччиқ сўздан аччиқ овқат яхши.

*Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин ҳамузот ил-каломи
Гар заҳр била кишига ком ўлса ачиг,
Юз ончаки сўз била мудом ўлса ачиг,
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиг,
Хушироқдурур андинки, калом ўлса ачиг.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва тақриман *حَرَامَيْنِ شَرِيفَيْنِ زَادَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى وَتَقَرَّمَ* Тангри таоло ҳарамайн ва шарифайн (Макка ва
Мадина) ни улуг ва буюклигини зиёда қилиб яратди.

*[Ҳожа Аҳмад б. Мавлуд б. Ҷиштий қ. с.]. Улуг ёиларида ҳара-
майни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва тақриман зиёратиға
мутаважжисх бўлди.*

Насофим ул-муҳаббат, 227-б.

Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаҳу *حَرَامٌ الْوَفَاءُ لِمَنْ أَسْلَأَهُ* Ёмонга вафо – ҳа-
ромдир.

*Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаҳу
Беасл ҳалойиққа сафо келди ҳаром,*

*Ҳар ишқи эрур ғайри жафо келди ҳаром,
Ҳам жавр асл аро келди ҳаром,
Ҳам асли йўқ эл ичра вафо келди ҳаром.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳасадат неъмату ман кафараҳо *حَسَادَاتُ نِعْمَتٍ مَنْ كَفَرَهَا* Кимки неъматга куфр келтирса (қадрини билмаса)-фосид ҳукмидадир.

*Ҳасадат неъмату ман кафараҳо
Доно киши шукри неъмат айтур жондин,
Ким, неъматини ортукроқ ўлур яздондин,
Доим бу сифат амр келур ёд ондин,
Ким, неъматини фосид этар қуфрондин.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Ҳасти нестнамоӣ *هستی نیستنمائی* Бор эди йўқ каби.

Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастанамоӣдур ва ҳаво ҳасти нестнамоӣ.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

Ҳашим ус-сариди мин ғайри ақлиҳи *هشيم الرید من غير اكله* Синдирмоқдан емоқни фарқи бор.

*Эй ким, бермак таом туттунг ўзга,
Меҳмон узрида қўй ишқини кўзга,
Боқ илик на ичра бу ажойиб сўзга,
Синдурмоғин ўзга бил емақни ўзга.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 115-б.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло *حَقُّ صُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى* Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло барча толиби ниезмандларга бу тариқ орузмандларга ул гулистондин тухфие ва ул Раёҳиндин шаммае насиб қилсун.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

Ҳаққи жалли субҳона *حَقُّ جَلِّ صُبْحَانَ* У субҳонаҳу ва таолонинг ҳақи.

... муборақ белларига рисолат камарин боғлаб, бу халойиқ орасида сарафроз ва муъжизапардоз қилдиким, «Ҳаққи жалли субҳона» адо амрин...

Вақфия, 238-б.

Ҳилм ул-маръи авнуҳу *حِلْمُ الْمَرْءِ غَوْنَهُ* Кишининг юмшоқ феъли бўлиши унинг мададқоридир.

*Ҳилм ул-маръи авнуҳу
Ҳар кимки иши таҳаммул изҳори эрур,
Албатта муқорин анга кирдори эрур,
Йўқим мадад ичра ул бу ёри эрур,
Ким ҳилми таҳаммули мададқори эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиддат ул-маръи тухлиқуҳу *هِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ* Кишининг кизикқонлиги уни ҳалокатга бошлайди.

*Ҳиддат ул-маръи тухлиқуҳу
Таъб ичра эрур таҳаммуломизлиги,
Андин ортуққи ваҳшатангизлиги,*

*Жон қасди этар қимса газабрезлиги,
Алқисса, кишини ўлтурур тезлиги.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу هِمَّةُ الْمَرْءِ قِيَمَتُهُ Кишининг қиймати унинг қийматини белгилайди.

*Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу
Ҳиммат элининг гарчи хулқ қисвати бор,
Чарх атласидин вале бийик рифъати бор,
Беқиймат эрур улки бийик ҳиммати бор,
Гарчи неча кам ҳиммати бор қиймати бор.*

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳирфат ул-маръи канзуҳу حِرْفَةُ الْمَرْءِ كَنْزُهُ Хунар – кишининг бойлигидир.

*Ҳирфат ул-маръи канзуҳу
Косиб кунжи кафи зар олгинчи эрур,
Икки қўли мезони дирамсанжси эрур,
Ким бўлса хунарсиз иши-ўқ ранжси эрур,
Бу важҳ шаким, хунари ганжси эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳозо мин индиллоҳи ярзуку ман яшоғу бигайри ҳисоб هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Албатта, Тангри таоло ўзи хоҳлаган кишиларига беҳисоб ризқ берур [3:37].

Ва ул жумладин бири буқим, қишда ёз меваси ва акс ҳам кўрар эрди. Сўргондаким, «анно лаки ҳозо фи ғайри вақтиҳи» (ҳар қачон Закариё Марямнинг олдига ҳужрага кирганида унинг ҳузурда бир ризқ-насиба кўрди. У: «Эй Марям, бу нарсилар сенга қайқдан келди?»-деб сўраганида Марям жавоб қилди: «Булар Аллоҳ ҳузуридандир...»), жавоб топтиким «ҳаза мин индиллоҳи ярзуку ман яшоғу бигайри ҳисоб».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ҳозо робби هَذَا رَبِّي Мана шу Парвадигорим [6:76].

... Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуғ қилса, «ҳозо робби» ишорати била хушҳол бўлуб, зуруб қилғоч, навмид бўлур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу هَمَّةُ الْمَرْءِ حِمْمَتُهُ Кишининг улутлиги унинг ҳимматидан бишпади.

*Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу
Ҳар қимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳар ёнки юз урса, ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дури фахр тожсининг гавҳаридур,
Ҳун ҳиммат одам ўглининг сарваридур.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳота мо индака таърифу биҳи هَاتَا مَا عِنْدَكَ تَعْرِفُ بِهِ Борингни кўрсат, қимлигингни айтиб бераман.

*Ҳота мо индака таърифу биҳи
Ҳам лофу газоф дафтарин кўйдургил,*

Ҳам хомани инсоф хатиға сургил,
Ҳар неки санга биликдур келтургил,
Ҳолингни ҳам андин эл аро билдургил.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳули ир-рижол ил-адабу خَلِيلًا رَجُلًا كِيШИЛАРНИНГ БЕЗАГИ – ОДОБДИР.

Ҳули ир-рижол ил-адабу
Зевар кишига не тожу не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил,
Ҳар кимки адабсиздур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи مُمُ الْفَرْءُ بِي الْفَرْءِ هَيْتِه كИШИНИНГ
иши натижаси унинг ғайратига қараб бўлади.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи
Ҳиммат эли кўзда қурутуб намларини,
Неча қишур ошом фалак самларини,
Ҳар кимки урар ҳиммат ила дамларини,
Ҳимматларининг хуридадур ғамларини.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳурубуқа мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади حَرْبُكَ مِنْ نَفْسِكَ مِنْ خَرْبِكَ مِنْ الْغَضَبِ
Нафсингдан қочипшинг, шердан қочишингдан
кўра кўпроқ фойда беради.

Ҳурубуқа мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади
Ким кинавар ўлса, иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ямондин қочмоқ,
Эр ўлига нафси кинарондин қочмоқ,
Нафъдурким, шери жаёндин қочмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун حُسْنُ الْخُلُقِ غَنِيَةٌ Хулқ чиройлилиги – ғанимат-
дир.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун
Бадхўйи, ўз қилгани раҳматдур анга,
Орам ҳалойиқ сори тухматдур анга,
Ким хўйи ямон бўлса, машаққатдур анга,
Ким хўйи анинг яхши ғаниматдур анга.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

БИР ҒАЗАЛ ШАРҲИ

«Эсиб раҳмат насими...»

Мумтоз шеъриятимизга хос маъшуқ васли кўйи, айниқса, «илоҳий ишқ» сирини чуқур англаш – инсоннинг ботиний шеърӣй тафаккур тарзи учун ниҳоятда жоиз хусусиятдир. Зеро, «илоҳий ишқ» таври инсоннинг кўнгил мулки қадар кенг ва терандир. Навоӣй ғазалиёти замиридаги бундай ботиний хусусиятларнинг маълум бир қисми Расулulloҳ васф этилган ояти қарималар таъсирида вужудга келган, дейишимиз мумкин. Бу тарз кўпроқ Ҳазратнинг наът-ғазаллари замирида мужассамдир.

Энди ана шундай наът-ғазаллар сирасига қирувчи «Ғаройиб ус-сиғар»нинг 7-ғазалини тўлиқ келтирамиз:

*Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўқуз гунбади хазро.
Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.
Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.
Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.
Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун габро.
Фалак водийлари қатъига азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.
Рафиқинг тойир андоқким Сулаймон оллида ҳудҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипехросо.
Қилиб бу сайр аро маъшуқ васли кўйида манзил,
Тилаб сарғашта ушшоқига ҳам раҳмат уйин маъво.
Навоӣй хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.*

Бу наът-ғазал тўққиз байтдан таркиб топган бўлиб, унинг ўзига хос хусусияти ўқувчига шарқ шеъриятига хос илоҳий ишқнинг не чоғли руҳий мақомда эканлигини янада чуқурроқ англатишдан

ибратдир. Айтиш жоизки, бу наът-ғазал сўнгги мурсалнинг кавну макон, яъни коинот ичра маъшук (Тангри таоло назарда тутилган – М.А.) кўйи манзили сари интилиш таври бу борадаги тасаввури-мизни кенгайтиришда муҳим адабий омил бўлиб хизмат қилади.

Энди байтлар шарҳига ўтайлик.

*Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўққуз гулбади хазро.*

Аввало, ушбу матлаъдаги энг характерли сўзга эътиборни қаратайлик. Бу – мусхафнинг «Нажм» – («Юлдуз») сурасидаги «ав адно» иқтибосидир. Бу иқтибос Алишер Навоий асарларида «ёки яқинроқ» маъносида қўлланилиб, «фа кона қобақавсайни ав адно» га ишорадир. Умуман, мумтоз адабиётда бу мусхафий иқтибос «Бас, (Муҳаммад с.а.в. га) икки камон ёки ундан-да, яъни икки қош оралиғидек яқинроқ бўлди» маъносида келади. Айни шу маънода матлаънинг қисқача мазмуни қуйидагича: эй мурсал, сен учун фалаклар узра сайр қилиш худди «ав адно» сингаридир. Зеро, Буроқинг, яъни шу номли учқур отинг гўё бир кечада самонинг «фалакулафлок» манзилига, яъни сўнгги тўққизинчи қаватига кўтарилди. Шу кечада сен Тангрига гўё икки қош оралиғича яқинлашдинг... Бунда меърож кечаси таърифланади. Яъни, бу унинг Маккадан то Масжиди Аксоғача, сўнгра у ердан осмонлар узра кўтарилиб, Оллоҳ буюрган жойгача самовий сайр қилишига рамздир.

*Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.*

Шоҳ байтдаги бадий ҳақиқат наълайн («бир жуфт ковуш») сўзи маъносида мужассам. Зеро, у шоҳ байт маъносининг очкичидир. Аммо, бу ўринда наълайн отнинг туёқ изларига ишора тарзида қўлланилган: ўша кеча, яъни ўша меърож туни Буроқинг билан ердан кўкка кўтарилаётганинда, отингнинг туёғига ердаги бир сангпора мен ҳам бораман, деб илашган эди. Отинг хавога кўтарилгандан сўнг, сен сангпорага қол деб амр қилдинг ва у хавода «санги муаллақ» холида қолди. Бунда шундай ташбих бор: ана шу муаллақ қолган тошга Буроқингнинг туёқ изи ва баданидан чиққан хушбўй терлар нишонаси қолди. Кечада у шундай жилваланиб турардики, бу худди аршдаги хурюзли малоикларнинг манглайига тортилган сандал дарахти сингари сабзранг фалакнинг нишонларига, аниқроғи, тақдири азал қолдирган асорат белгиларига менгзаш эди. Нақадар ғаройиб ташбих! Бу ташбих шунга ишора этади: эй инсон, кўр, бил, бу сенга ибратдир. Зотан, оламлардаги барча нар-

са ва ҳодисалар Тангрига хизматкордек ҳаракатда. Уларга бундан ортиғи берилмади. Ортиқроғи эса инсонга берилди. Чунки, Худо ўз-ўзидан билиш санъатини фақат инсонгагина инъом этди. Инсон ўз-ўзига тўсиқ бўлмаса, бас!

*Эсиб раҳмат пасими чун дамодам сунбулунг сори,
Булуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.*

Ғазалнинг умумий мазмунига кўра, бу байтда қўлланилган куйидаги сўзлар ушбу маъноларда келган: раҳмат – гуноҳларни авф этувчи шабада; руҳоний – фаришта; жайб – кўнғил, дил. Бунда шундай бадий тафаккур илгари сурилади: эй сўнгги мурсал, бу кеча сенинг хушбўй сочларинг сари ажиб бир шабада, яъни Парвардигори олам томанидан гуноҳларни авф этувчи майин шамол кетма-кет эсди. Бу шамол шу кеча каби тим қора сочларинг бўйини кенг оламга ёйди. Бу хушбўйликдан, то ҳатто малонклар калби-да лиммо-лим тўлди.

*Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.*

Байтнинг мухтасар маъноси: Меърож кечасида Буроқинг, яъни отинг тез ҳаракатланиши гўё фалакни ҳам ортда қолдирди. Лекин бу билан бу ҳолни фалаксуръат деб ҳам бўлмайди. Негаки, сенинг сифатинг учун бу васф камлик қилади. Шу кечада жамолинг партави олдида ой ҳам хижолатда эди. Аммо бу қамарсиймо дегани эмас. Чунки жамолинг тажаллийси азалиятга дахлдордир. Зеро, сенинг нурингни улуг Тангри башариятни яратмасдан бурун яратиб қўйган эди. Аслида, инсонни яратишдан мурод ҳам сен эдинг. Улуг мутафаккир бу манзарани бошқа бир асарида шундай образли тарзда баён этади: «У Одам Атодан ҳам илгари мавжуд бўлиб, ҳам набий, ҳам сирлар огоҳи эди. У олти кунда яратилган оламдан бурун ҳам нур холида бор эди. Бу шундай нурки, у юз иззат ва шараф эгасидир. У – маъшук, яратувчи – ишқивоз эди. Оллоҳ Булбашарни яратгунига қадар, бу нур узоқ йиллар, Ҳақ назаридан баҳраманд эди. Булбашар вужуди яратилганда унинг юзи шу юлдуз нуридан камол топди».

*Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун габро.*

Бу байтда шундай маъно бор: эй Расулulloҳ, ер юзида қуёшни ой, ойни қоп-қоронғулик тўсган бўлса, бунинг зидди ўлароқ, бу кеча юзинг, яъни жамолинг шундай партавландики, гўё жамолинг

тажаллисидан юлдуз, юлдуздан қуёш нури ҳосил қилингандай эди.

*Фалак водийлари қатъига азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ёлуб пайдо.*

Байтнинг мухтасар мазмуни: фалак водийларини кезиш учун от суришни мақсад қилганингда, ақл элчисига ҳам, биринчи қадамдаёқ машаққат зоҳир бўлди.

*Рафиқинг тойир андоққим Сулаймон оллида ҳудҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипехросо.*

Бу байтнинг биринчи мисрасида Куръони каримнинг «Намл» («Чумоли») сурасининг қушлар тилидаги ғайб хабарлари маъноси-га ишора қилинади. Аниқроғи, инс ва жиндан тутилган Сабо мамлакатининг кизи Билқис, яъни Сулаймоннинг бўлғуси ёри ўртасида «номабарлик» (хат ташувчилик) қилган Ҳудҳуд номли қушнинг азму шижоати ва донолигига рамз қилинган. Айни шу маънода байт мазмуни қуйидагича: эй мурсал, дўстинг, яъни Буроқингнинг жасорати олдида бир пайтлар Сулаймонга хат ташувчилик қилган Ҳудҳуд қушининг жасорати ҳеч бўлиб қолди. Зеро, тавсанинг, яъни учқур отинг бу кеча сайёралардан ҳам юксакда сайр қилди.

*Қилиб бу сайр аро маъшук васли кўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқига ҳам раҳмат уйин маъво.*

Байт мазмуни: бу сайрдан асосий мақсад, биринчидан, маъшук, яъни Парвардигор васлига етишиш йўлида бир манзил тутиб, у билан юзма-юз келиш бўлса, иккинчидан, саргашта, яъни ёр (Худо) кўйида паришон бўлган ошиқларига ҳам гуноҳларни мағфират этувчи уйин мақом тутишларини ундан (Парвардигордан) тилаш ҳам эди.

*Навоий хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.*

Мактаъда шундай фикр баён этилади: қачонки, номинг мазкур бўлганда, Навоий бу оламни яхши кўриб кетади. Йўқса, дунё ва ундаги мавжудотлар унинг учун дўзах ичидаги оловдайидир.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг биз юқорида шарҳлашга уринган ғазалида шарқона шеъриятга хос маъшук васли кўйида мақом тутиш сўнгги мурсалдан не чоғли машаққатли ажзу ниёз, аниқроғи, ботиний заҳмат талаб қилгани кўзда тутилади. Кўринадики, мазкур ғазал мисралари замирида ана шундай зоҳирий ва ботиний маънолар олами ястаниб ётибди. Шу боис Ҳазрат ғазалиётининг ўрганаётган ҳар бир ўқувчи бу хусусиятларни теран англаб олиши жоиздир.

Илмий нашр

Манзар Абдулхайр

**НАВОИЙ
АСАРЛАРИНИНГ
ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ**

*«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га
қирмай қолган сўз ва иборалар*

**«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти
Тошкент–2018**

Мухаррир	Жаҳонгир Қўнишев
Бадий муҳаррир	Асқар Ёқубжонов
Саҳифаловчи	Жаҳонгир Бадалов

Нашриёт лицензияси АИ № 160, 14.08.2009 й.
Босишга рухсат этилди 26.02.2018. Бичими 84 × 108 ¹/₃₂.
Офсет қоғозига босилди. «Times New Roman» гарнитураси.
Шартли босма табағи 29,4. Нашр ҳисоб-табағи 45.
Адади 1000 нусха. Буюртма № 7.

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти
100011, Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.

«Yoshlar matbuoti» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100113, Тошкент шаҳри, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60-уй.

ISBN 978-9943-07-586-3

9 789943 075863